С. І. ГОЛОВАЩУК
СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО СЛОВОВЖИВАННЯ

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2004

ББК 81.2УКР 4
Г61

Видання здійснене в межах проекту "Словники України " відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 1999 року № 967 "Про розвиток національної словникової бази ".

Редакція філології, художньої літератури та словників
Редактори *Г.С. Балабан, Л.И Марченко*

Головащук С.І.
Г 61 Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К.: Наук, думка, 2004. – 448 с. – (Словники України).

ISBN 966-00-0350-1

У довіднику розглядаються складні випадки українського літературного слововживання. Подано стислі поради, які саме слова чи словосполучення найдоцільніше вживати для передачі потрібного змісту, зроблено певні застереження щодо неправильного або небажаного, невдалого використання слів у тих або інших значеннях.

У додатку вміщено список власних імен людей.

Розраховано на всіх, хто у своїй громадській та виробничій діяльності послуговується українською мовою: державних службовців, студентів і учнів, учителів і педагогів, перекладачів, літературних працівників редакцій і видавництв, радіо- і телекоментаторів, широкий загал користувачів, котрі прагнуть всебічно її вивчити і знати.

ББК81.2УКР-4
ISBN-966-00-0350-1

ПЕРЕДМОВА

Поряд з такими важливими питаннями культури мови, як оволодіння правилами граматики, правопису, вимови й наголошення, величезне значення має також вивчення й правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети і змісту висловлювання.

Правильність мови – це насамперед дотримання тих літературних норм, які є усталеним зразком, еталоном для носіїв цієї мови. Відомо, що літературна норма утворюється як наслідок суспільно-історичного добору мовних елементів з-поміж наявних або тих, що створюються заново чи залучаються з пасивного запасу минулого й уявляються як правильні, придатні для загального вживання.

Культура мови якнайщільніше пов’язана з дотриманням літературних норм слововживання – з семантично точним і стилістично доречним вибором слова, з граматично й стилістично правильною сполучністю слів. До порушення норм слововживання може призвести змішування при використанні близьких за сферою вжитку, але не цілком семантично тотожних слів, які звичайно розрізняються своїми синтаксичними зв’язками (синонімів), близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів), уживання в певній мовній ситуації слів чи словосполучень іншого функціонального стилю, нерозуміння буквального значення рідковживаних чи застарілих слів, неправильне вживання запозичень, порушення норм сполучності тощо.

Саме цій проблемі – висвітленню літературних норм слововживання – і присвячено довідник. Однак, зважаючи на те, що лексика як один з основних виражальних засобів мови становить собою безмежне море для вивчення й нормалізації в різних аспектах, тут наводяться лише ті слова і лише в тих сполученнях, використовуючи які, студенти, викладачі вищих навчальних закладів і вчителі шкіл, перекладачі, літературні працівники редакцій і видавництв, радіо- і телекоментатори, працівники різних організацій і установ тощо, тобто всі, для кого мова є безпосереднім знаряддям праці, зазнають найбільших труднощів.

У цьому довіднику вміщено слова сучасної української літературної мови. Оскільки в наш час дедалі більшу роль у суспільному житті відіграє термінологія, вона тут подана дещо ширше, ніж в інших українських загальних словниках (зокрема, належну увагу приділено термінам, що ввійшли в повсякденний ужиток – правничим, економічним, фінансовим, торговельним тощо). Застаріла й діалектна лексика, як правило, не подається. Іноді також фіксуються застарілі й діалектні лексичні значення – переважно *для* застереження, що в якомусь значенні те або інше слово в сучасній літературній мові невживане чи вживається зрідка.

Словник-довідник, присвячений труднощам українського літературного слововживання, не слід вважати мовностилістичним кодексом, зібранням мовних законів, дотримання яких є обов’язковим для всіх авторів і літературних працівників, що мають справу з різними жанрами літератури та інформації, зокрема з мовою художньої літератури. На підставі вивчення словників та посібників, а також аналізу матеріалів лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, збірників з культури мови тощо тут подано стислі поради, які саме слова чи словосполучення найдоцільніше вживати для передачі потрібного змісту, зроблено певні застереження про неправильне або небажане, невдале використання тих або інших слів у

певних значеннях, у тому чи іншому контексті.

У цьому словнику вміщено такі категорії лексики:

1. Синоніми. Оскільки представити більш-менш повно багату синоніміку української мови й дати їй вичерпну семантичну та стилістичну характеристику в словнику чи посібнику невеликого обсягу неможливо, автор обмежився описом тих синонімів, уживання яких пов’язане із значними труднощами. Зокрема, це:

а) близькозначні синоніми, розрізнити нюанси значень яких без словника надзвичайно важко, внаслідок чого часто порушуються стилістичні норми вживання таких слів, наприклад: **жаргон – арго, здатний – здібний, особа – особистість, таємний – таємничий – секретний, цвісти – квітнути – квітувати;**

б) слова, замість яких часто помилково використовують інші лексеми, наприклад: **винятковий – виключний, завдяки – дякуючи;**

в) спільнокореневі слова-синоніми з різними значеннями, які у зв’язку з їхньою подібністю часто сплутують, наприклад: **будівник – будівельник – будівничий, пам’ятка – пам’ятник.**

Не подаються в словнику, як правило, синоніми, що не відрізняються один від одного ні змістом (лексичні паралелізми, або дублети), ні вживаністю, ні сполучністю з іншими словами, наприклад: **жираф – жирафа, пливти – плисти, дерти – драти, розтягнений – розтягнутий.**

2. Пароніми. Під паронімами розуміють слова (пари, рідше групи слів), які мають подібність у морфологічній будові (близькі фонетичним складом), але розрізняються за значеннями. Звичайно це спільнокореневі слова, споріднені між собою, що переважно належать до однієї частини мови, мають однакові граматичні ознаки. Оскільки структурна подібність паронімів пов’язана з певною предметною і стилістичною співвіднесеністю таких слів, яка в мові не є незмінною (колишні пароніми внаслідок змішування в процесі мовлення через їхню структурну і змістову близькість іноді стають синонімами), вони часто-густо є джерелом значних труднощів. На відміну від синонімів – слів, що позначають близькі поняття і тому можуть заміняти одне одного, для паронімів така взаємозамінність виключена. Тому при зіставленні паронімів основна увага приділена саме їхній змістовій відмінності. Приклади вміщених паронімів: **адресат – адресант, буксувати – буксирувати, досвід – дослід, ефектний – ефективний, телефонувати – телефонізувати.**

Примітка. Якщо один з паронімів загальновідомий, зрозумілий і до того ж багатозначний, він може й не наводитися; подається тільки слово, у вживанні, розумінні чи написанні якого спостерігаються ті або інші труднощі, наприклад: **англіканський** (про церкву) наводиться – **англійський** не подано, **ліктор** (стародавнє) вміщено – **лектор** не подано, **саджа** (птах) є – **сажа** немає.

3. Слова, які в сучасній українській літературній мові з різними лексемами поєднуються по-різному – з одними сполучаються, з іншими ні, наприклад: слово **участь** зі словом **брати** утворює усталене словосполучення

брати участь, а зі словом **приймати** не вживається.

4. Слова, при визначенні семантичних зв'язків яких з іншими словами виникають певні утруднення, насамперед лексеми, котрі залежно від змістових зв'язків потребують уживання підпорядкованих (керованих) слів з різними відмінками, наприклад: **боротися** *(з ким; з ким-чим, проти кого-чого; з чим і рідше проти чого; за що);* **позичати** *(що, кого в кого; що, кого, кого кому).*

5. Словотворчі елементи складних слів (передусім іншомовного походження), особливо ті, варіанти яких відрізняються один від одного семантикою або вживаністю, а також префікси, зміст чи написання котрих потребує певних пояснень, наприклад: **анти...** – **проти...**, **гіпер...** – **гіпо...**, **дво...** – **двох...**, **...іада** – **...іана**, **квазі...**, **напів...** – **пів...** – **полу...**

Примітка. Пояснення до таких елементів наводяться скорочено: замість "з наступною частиною пишеться разом (або через дефіс)" дано тільки "пишеться разом", "пишеться через дефіс". Префікси й кінцеві частини складних слів такими уточненнями не супроводжуються, бо вони завжди пишуться разом.

6. Граматичні варіанти слів, що вживаються залежно від того, в яких значеннях слово вжите в тому чи іншому контексті, наприклад: вступ – уступ, вкладати – укладати, вправа – управа.

7. Окремі антоніми (переважно іншомовного походження), наприклад: апогей – перигей, екзогенний – ендогенний, нечисленний – незчисленний, мажор – мінор, циклон – антициклон.

8. Деякі так звані міжмовні омоніми: зимний – холодний (рос. зимний – зимовий); красний – гарний (рос. красный – червоний); наглий – раптовий (рос. наглий – нахабний); піл – нари (рос. пол – підлога; стать).

9. Словосполучення, аналогами яких у певному контексті виступають складні слова, наприклад: а вже ж – авжеж, не абиякий – неабиякий, тяжко поранений – тяжкопоранений.

10. Деякі прийменники в найтиповіших синтаксичних зв'язках.

До реєстру словника введено кілька загальних статей, в яких коротко викладено спостереження автора, що стосуються проблем слововживання, з якими найчастіше стикаються мовці (про синтетичні й аналітичні форми ступенів порівняння прикметників, про значення слів, дещо про дієприкметники, дієприслівники і т. ін.).

Автор вважав за потрібне звернути увагу й на деякі прості випадки неправильного слововживання, що пов'язано з їх неабияким поширенням в усному мовленні. Наприклад, кажуть: заключати, заключити угоду замість укладати, укласти угоду; заключення замість висновок; рахувати замість вважати та ін.

У довіднику зіставляються не всі слова того або іншого словотвірного гнізда (синонімічного ряду), а лише ті (переважно спільнокореневі) слова одного граматичного класу (іменники, прикметники, дієслова, прислівники, числівники, прийменники, частки), значення яких у процесі мовлення часто сплутують, які мають відмінні норми сполучності тощо.

Зіставлювані слова подаються в одній словниковій статті як заголовні. Словникові статті розташовано за абеткою першого заголовного слова. На перше місце виноситься не обов’язково найчастіше вживане слово, а переважно те, що становить найбільший інтерес для зіставлення з іншими словами.

До кожного із заголовних слів у відокремлених (поданих з абзацу) розділах словникової статті здебільшого дається максимально стисле семантичне тлумачення, а при потребі (коли труднощі пов’язані із стилістичною чи лексико-граматичною сполучністю, варіантністю словотвірних форм) і стилістична чи граматична характеристика. Залежно від труднощів у вживанні заголовних слів можуть також даватися додаткові різноманітні описи, пояснення, уточнення, рекомендації, застереження тощо.

Значення полісемічних слів (вони для скорочення часто поєднуються в одному розділі словникової статті) беруться до уваги не всі, а лише ті, котрі є спільними, близькими або помилково уявляються як спільні для зіставлюваних синонімів чи паронімів, тобто такі, з якими пов’язані утруднення в їхньому вживанні, які визначають особливості слів, що стали підставою для включення їх до реєстру довідника, а значення, не потрібні для зіставної характеристики слів, звичайно не розкриваються. Наприклад, при характеристиці дієслів **відігравати** і **грати** в останньому враховано тільки значення, помилково приписуване йому за значенням слова **відігравати.** Не наводяться також усі значення при показі відмінностей у керуванні тощо. Зокрема, якщо пояснення в словниковій статті починається словами "крім того", "вживається у значенні", то це свідчить, що з багатьох значень реєстрового слова взято лише це.

Після тлумачень у кожному розділі словникової статті подано ілюстративний матеріал – перелік слів, з якими в зіставлюваному значенні переважно вживається заголовне слово, або найтиповіші словосполучення, де це слово є компонентом, цитати з творів українських письменників, а також зрідка похідні утворення й складні слова, частинами яких є реєстрові слова. Наявність (іноді багатьох) прикладів різного плану чи відсутність або незначна кількість їх в окремих словникових статтях пояснюється, з одного боку, потребою в ілюструванні, з другого – представленістю їх у лексикографічних джерелах. Тобто в довіднику використано, як правило, тільки приклади, засвідчені лексичною картотекою, словниками, граматиками чи мовознавчими посібниками, а до створення словосполучень чи калькування їх з інших мов автор вдавався лише в тих поодиноких випадках, коли без них не можна було обійтися. Якщо вживання слова чи його значень бажано було проілюструвати якнайвичерпніше, замість словосполучень і цитат наводилися слова, з якими переважно сполучається реєстрове слово, – в основному за абеткою (в порядку: чоловічий, жіночий, середній рід, множина), рідше – за описуваними значеннями.

Примітка 1. Пропуски слів у цитатах позначаються двома крапками (..).

Примітка 2. Пояснювальні слова в цитатах від автора довідника, а також назви дійових осіб у прикладах з драматичних творів подано в квадратних

дужках.
Примітка 3. Треба мати на увазі, що використаний у словнику цитатний матеріал не завжди стилістично довершений. Це пов’язано з тим, що в розпорядженні автора інших ілюстративних прикладів не було.

Слід підкреслити, що в піднесенні культури мови надзвичайно велику роль відіграють словники різних типів і призначення. Насамперед це тлумачні словники, в яких подано розгорнуту семантичну, стилістичну й граматичну характеристики вміщеної лексики й фразеології, наведено численні приклади (ілюстрації) слововживання й словосполучення тощо. Перекладні (або двомовні) словники (передусім іншомовно-українські), крім іншого, цінні тим, що вони великою мірою допомагають при доборі синонімів, фразеології чи усталених словосполучень рідної мови. Неабияку допомогу можуть надати фразеологічні та синонімічні словники, термінологічні й енциклопедичні, орфографічні та орфоепічні тощо.

Основою для цього видання був довідник автора "Українське літературне слововживання" (К.: Вища школа, 1995).

ПОЗНАЧКИ

безос.	– безособове дієслово
вж.	– вживається
вж. зі сл.	– вживається зі словами
виг.	– вигук
вищ. ст.	– вищий ступінь
вказ.	– вказівний
вст. сл.	– вставне слово
д., д. в.	– давальний відмінок
див.	– дивіться
діал.	– діалектне слово (значення)
дієприкм.	– дієприкметник
дієприсл.	– дієприслівник
дієсл.	– дієслово
док.	– доконаний вид
ж., ж.р.	– жіночий рід
за знач.	– за значенням
займ.	– займенник
запереч.	– заперечний, заперечення
заст.	– застаріле слово (значення)
збільш.	– збільшений, збільшувальний
зменш, -пестл.	–зменшено-пестливий
зн., зн. в.	– знахідний відмінок
знач.	– значення
ім.	– іменник
іст.	– історичний термін
кільк.	– кількісний
кл.	– кличний відмінок

книжн. – книжне слово, книжний вислів
лінгв. – у лінгвістиці
розм. – розмовне слово, значення
с, с. р. – середній рід
сл. – слово
словосп. – словосполучення
спол. – сполучник
спонук. – спонукальний
ствердж. – стверджувальний
майб. – майбутній час
мин. – минулий час
м., м. в. – місцевий відмінок
мн. – множина
н., н. в. – називний відмінок
наивищ. ст. –найвищий ступінь
нак. – наказовий спосіб
невідм. – невідмінюване слово
недок. – недоконаний вид
незм. – незмінюване слово
неознач. – неозначений
неперех. – неперехідне дієслово
одн. – однина
означ. – означальний, означення
ор., ор. в. – орудний відмінок
ос. – особа
особ. – особовий
пас. – пасивний стан
перен. – переносне значення
перех. – перехідне дієслово
пит. – питальний
підсил. – підсилювальний
пор. – порівняйте
пох. – похідне утворення
поясн. – пояснювальний
преф. – префікс
прийм. – прийменник
прикм. – прикметник
присв. – присвійний
присл. – прислівник
присудк. сл. – присудкове слово
р., р. в. – родовий відмінок
розділ. – розділовий
теп. – теперішній час
у знач. – у значенні
у пох. – у похідних утвореннях

у скл. сл.	– у складних словах
у словосп.	– у словосполученнях
ч., ч. р.	– чоловічий рід
част.	– частка
числ.	– числівник

Українська абетка

Аа Бб Вв Гг Ґґ Дд Ее Єє Жж Зз Ии Іі Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ Ьь Юю Яя

А[1]. Як назва літери вживається в с. р.: *мале а*; як назва звука вживається в ч. р.: *довгий а, ненаголошений а.*

А[2] **- ЖЕ, Ж**

А, *спол.* 1. Вживається для приєднання речень, які доповнюють, пояснюють, розкривають, у яких протиставляється зміст попереднього речення тощо. *Страшно впасти у кайданах, Умирать в неволі, А ще гірше – спати, спати, І спати на волі* (Т.Шевченко); *Не питай старого, а бувалого* (М.Номис); *Коли ідеш ти самотою, Хоч яка твоя тропа, А перед безвістю глухою Душа опиниться сліпа* (М.Рильський).

2. діал. Вживається у значенні сполучника "і". *Коню сивий, будь щасливий а не спотикайся* (П.Чубинський); *Тисячі а тисячі усіх отих кутків, закутків, криївок, схованок, невідшуканок дивилися на нього сміливо-чорними очима* (Г.Хоткевич); *На порозі сидить смуток сірий, Позіхає з нудьги а розпуки* (Б. Лепкий).

Же *(після приголосних),* ***ж*** *(після голосних).* Використовується з тим самим значенням, що й **а** 1. *На городі у себе Чайченко такий самий небалакливий, як і в людях, мати ж його дуже ласкава і привітно до всіх ставилась* (Марко Вовчок); *Радісно в квітня тріпоче серденько, з грудей же могутніх пісня іллється* (М.Коцюбинський).

А... Префікс, уживаний на позначення заперечення, відсутності або недостатності означуваного явища, дії, процесу, властивості тощо: *аморальні вчинки, атипова пневмонія.*

АБАНДОН, -у. Відмова власника судна чи вантажу від своїх прав на застраховане майно на користь страхової організації для одержання від неї певної страхової суми.

абетка див. **азбука.**

абетковий див. **азбучний.**

АБИ-АБИ, *присл. розм.* Дуже мало. *А має аби-аби з голоду не пропасти* (А. Головко).

АБИДЕ - АБИ ДЕ

Абиде, *присл.* Хоч де, в будь-якому місці. *Та я абиде захропу* (Словник Б.Грінченка); *Свої мішки вони складали під лави.., не роздягаючись, сідали абиде, щоб швидше дати перепочинок ногам* (А.Хорунжий).

Аби де, *спол. з присл. Вона не любила Грицька і пішла за його, аби де прихилитися з дитиною* (Б.Грінченко); – *Відкіля взяти тільки людей, щоб за татарвою ганятися? Лише на Запорожжі, на Січі знайдеш таких охочих., їм аби де коней і зброї* (А.Чайковський).

АБИКОЛИ - АБИ КОЛИ

Абиколи, *присл.* Хоч коли, в будь-який час. *На дощ викидають помело і кочерги і викидають не тільки весною, а і абиколи* (Словник Б.Грінченка).

Аби коли, *спол. з присл.*

АБИКУДИ - АБИ КУДИ

Абикуди, *присл.* Хоч куди, в будь-яке місце. *Не так спроста погодиться абикуди їхати* (І.Ле); *Корній.. дивиться абикуди, нічого не*

бачить (Леся Українка).

Аби куди, *спол. з присл.*

АБИ-ТО - АБИ ТО

Аби-то, *присл. розм.* Як-небудь, так собі. *На Марину Карповну він не дуже задивлявся і слухав річ про неї теж аби-то* (Панас Мирний); *Він усе робить аби-то* (Словник Б.Грінченка).

Аби то, *спол. із займ. Одбери мені життя чим хочеш, аби то була почесна зброя* (Леся Українка).

АБИХТО - АБИ ХТО

Абихто, абикого, *займ.* Будь-хто, кожний. – *Слова, фрази!.. – шепотить Хо. – Се абихто зможе* (М.Коцюбинський); *Кому не звісно, що губернатор так аби з ким не поцілується* (Панас Мирний).

Аби хто, *спол. із займ. Охрім був чоловік добрячий: аби кого побачив у біді, зараз вирятує* (Марко Вовчок); *Біля дівчат походжає найстарша робітниця, вона настановлена, щоб глядіти, аби хто чого не зіпсував чи не вкрав, аби робота йшла сквапно та справно* (Леся Українка).

АБИЧИЙ - АБИ ЧИЙ

Абичий, абичийого, *займ.* Байдуже чий, належний будь-кому. *Отак чини, як я чиню, Люби дочку абичию – Хоч попову, хоч дякову, Хоч хорошу мужикову* (Т. Шевченко); *– Чиї мені чоботи взути? – Бери абичиї!*

Аби чий, *спол. із займ.*

АБИЩО - АБИ ЩО

Абищо, абичого, *займ.* Байдуже що, що-небудь; дрібниця, ніщо. *Набери Христі хоч абищо на кофту* (А. Головко); *Валентин Модестович звик до думки, що Маєвський абичого йому не порадить* (Ю.Шовкопляс); *Це він вигадує на те, щоб Сучок його мав не за абищо* (Б.Грінченко).

Аби що, *спол. із займ. Аби що запримітив Грицько за Василем – зараз і вибива йому очі, на глузд піднімає* (Панас Мирний); *Мовчання гнітило, і вона так, аби що сказати: – Кінчили повітку Химці?* (А.Головко); *Мимо Катуша теж не можна було пройти, аби чого не сталося* (Г.Хоткевич).

АБИЯК - АБИ ЯК

Абияк, *присл.* Як-небудь, сяк-так, погано; недбало, неуважно. – *Я не оженюсь абияк, заплющивши очі. Мені треба такої гарної, щоб була як намальована* (І.Нечуй-Левицький); *Не можуть навіть як слід умивальника приладнати! Все недороблене, все абияк!..* (Б.Антоненко-Давидович); *Абияк упорала дітей* (А.Головко); *Грубо, абияк підбілені голі стіни* (С.Васильченко).

Аби як, *спол. з присл. Буду йому слугою, аби як віддячити за допомогу.*

АБИЯКИЙ - АБИ ЯКИЙ

Абиякий, абиякого, *займ.* Будь-який, звичайний, перший-ліпший; недоброякісний, поганий. *Ви не думайте, що я абиякий чоловік, я чоловік значний на селі* (С.Васильченко); *Одежа на ньому абияка* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Конспіратор з нього був абиякий* (М.Рильський).

Аби який, *спол. із займ. Та й пішлося так, що аби яке свято, то або Чайчиха в нас, або наша мати у Чайчихи* (Марко Вовчок).

АБО , *спол.* Вживається на означення того, що предмети або явища періодично чергуються чи змінюються і т. ін.: *вчора або позавчора, він або я, пошукай на полиці або в шафі, або пан або пропав, земноводні, або амфібії. Оце посаджена рядами тополя чорна, або ще її звуть українська, чи граціозна* (О.Гончар).

АБО^2, *част. розм.* Вживається у значенні "хіба, чи". – *А що там дозволяти ? Або то мало того зела на городі?* (Леся Українка); *Ти питаєш, чи кохаю? Ба який! Або я знаю...* (М.Вороний).

АБОНЕМЕНТ - АБОНЕНТ

Абонемент, -а. Право користування чимось протягом певного терміну (переважно про місце в театрі, на стадіоні, про право користування телефоном тощо), а також документ, який засвідчує це право. *Вони мали абонемент до міської бібліотеки* (Г.Хоткевич); *Коли приїхав народний театр до столиці, Дорко брав абонемент і щодня приходив на вистави театральні* (О.Маковей). Пох. **абонементний** *(абонементний талон).*

Абонент, -а. Особа чи організація, що користується абонементом. *Додзвонитися у Верхнє нелегко, на одній лінії кілька абонентів* (В.Логвиненко); *Якби бібліотека видавала абонентові необмежену кількість книжок щодня, дівчина могла б спожити за вечір три й чотири романи* (В.Підмогильний). Пох. **абонентський** *(абонентський відділ).*

АБОРИГЕН, -а. На відміну від слів **тубілець, автохтон,** уживаних у значенні "корінний житель якоїсь країни або місцевості", стосується також тваринного й рослинного світу. Пох.: **аборигенка, аборигенний.**

АБОЩО - АБО ЩО

Абощо, *част.* Вживається при переліку предметів, явищ і т. ін. замість останнього з них, який не визначається; чи що. – *А тепер пусти мене на своє місце, а сам сядь на лаву, абощо* (Панас Мирний); – *Давайте, хлопці, заспіваємо, абощо* (С.Васильченко); *Хоч би вже буря, вир, абощо. – Цієї тиші не знести!* (Є.Маланюк).

Або що, *спол. із займ. – Ти чув, що сталося?– спитав він по хвилині, входячи з Бенедєм до хати. – "Ні, або що такого?"* (І.Франко); – *Цить! – "Або що?" – Не чуєш? Щось озивається з-під землі* (Б.Лепкий); – *Дядьку Марку, ви курите? – перебив його думки Хведір. – "Ні, або що?"* (М. Стельмах).

АБРАЗИВНИЙ - АБРАЗІЙНИЙ

Абразивний. Який стосується абразивів – алмазу, корунду, карборунду тощо; виготовлений з них. Вж. зі сл.: *диск, інструмент, шкурка, комбінат, промисловість, об'єднання, матеріал, вироби.*

Абразійний. Пов'язаний з абразією – процесом руйнування узбережжя морським прибоєм. Вж. зі сл.: *елемент, процес, печера, платформа.*

абрис див. **обрис.**

АБСОЛЮТ - АБСОЛЮТИЗМ

Абсолют, -у. Вічна, незмінна першооснова світу (Бог, абсолютний дух, абсолютна ідея тощо); щось самодостатнє, незалежне, нічим не обумовлене: *підносити до абсолюту, ідея абсолюту.*

Абсолютизм, -у. Форма державного правління, за якої верховна влада цілком належить монархові; абсолютна монархія: *ідеологи абсолютизму.*

АБСОЛЮТНИЙ - АБСОЛЮТИСТСЬКИЙ

Абсолютний. Безвідносний, узятий поза зв'язком; цілковитий, повний. Вж. зі сл.: *критерій, нуль, приріст, розмір, вага, вартість, величина, висота, категорія, маса, рента, температура, право, чемпіон, більшість, вологість, істина, тиша, ясність.*

Абсолютистський. Характерний для абсолютизму, властивий йому. Вж. зі сл.: *режим, держава, монархія.*

АБСОРБЕНТ - АБСОРБЕР

Абсорбент, -у. Речовина, здатна абсорбувати.

Абсорбер, -а. Пристрій, в якому здійснюють абсорбцію.

Пор. **абсорбувати.**

АБСОРБУВАТИ - АДСОРБУВАТИ

Абсорбувати, -ує, *недок. і док.* Вбирати гази або рідини, а також світло і звук всім об'ємом рідини чи твердого тіла.

Адсорбувати, *недок. і док.* Вбирати гази або рідини поверхневим шаром твердого тіла.

АБСУРД - АБСУРДНІСТЬ

Абсурд, -у. Безглуздя, нісенітниця: *доведений до абсурду, дійти до абсурду.*

Абсурдність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість, якість за значенням абсурдного: *абсурдність висновків*.

АВАНЗАЛ, -у. Передній зал; приймальня.

АВАНСЦЕНА. Передня частина сцени – від завіси до рампи. *Село. Посередині кону хата Степана Реви, котра виходить причілком до авансцени* (М.Кропивницький); *Галя, що мала грати куму, вийшла на авансцену перед публікою* (С.Васильченко).

АВАНТЮРИСТИЧНИЙ - АВАНТЮРИСТСЬКИЙ - АВАНТЮРНИЙ

Авантюристичний. Який ґрунтується на авантюризмі; властивий авантюристам. Вж. зі сл.: *задум, заклик, курс, план, погляд, верхівка, вимога, дія, політика, спроба, суть, тактика.*

Авантюристський. Переважно властивий авантюристам, рідше – який ґрунтується на авантюризмі: *авантюристський план, авантюристська верхівка.*

Авантюрний. Пов'язаний з авантюрою; *заст.* – пригодницький: *авантюрний замір, авантюрний захід, авантюрні дії, авантюрний роман, авантюрна новела.*

АВАРИ - АВАРЦІ

Авари, -ів, *мн. (одн.* авар, -а). Тюркські племена, які вторглися в VI ст. в придунайські області.

Аварці, -ів, *мн. (одн.* аварець, -рця). Народ, що живе переважно в Дагестані, а також в Азербайджані.

АВЖЕЖ - А ВЖЕ Ж

Авжеж, *част. розм.* Вживається для ствердження якоїсь думки (переважно у відповідях), а також для вираження заперечення чогось, незгоди з чим-небудь. [Хома *(зупиняється)]: Дашко! Це ти?* [Даша:] *Авжеж...* [Хома:] *Плачеш?* [Даша:] *Авжеж...* [Хома:] *От заладила: авжеж, авжеж! Кажи: чого ревеш?* (Я. Мамонтов); *– Ти знав мого брата? – спитав Тарас. – "Авжеж!"* (О.Довженко);*– Ну то бери Ганну. – "Авжеж! Оце взяв би той кадівб, що бублика з їси, поки кругом обійдеш "* (І.Нечуй-Левицький).

А вже ж, *словосп. А вже ж цяя слава По всім світі стала, Що дівчина козаченька Серденьком назвала. А вже ж тая слава По всім городонку, Що дівчина козакові Вишила сорочку* (пісня); *А вже ж тії закаблуки Набралися лиха й муки* (Т.Шевченко).

АВІА... Перша частина складних слів, що відповідає слову **авіаційний** і поняттю "повітряний"; пишеться разом: ***авіамотор, авіафауна*** (але ***авіа-*** і ***ракетобудування***).

авіатор див. **льотчик.**

АВІЗО[1], *невідм., с.* Повідомлення про переказ грошей, надісланий товар тощо.

АВІЗО[2], *невідм., с.* Розвідувальне судно військового флоту.

АВТАРКІЯ, -ї, *ор.* -єю. Економічна політика відособлення якоїсь країни від економіки інших країн з метою максимального обмеження імпорту.

АВТО, *невідм., с. розм.* Автомобіль. ***Авто повільно посувалося людними вулицями*** (М.Трублаїні).

АВТО...[1] Перша частина складних слів, що відповідає словам **автомобільний, автомобіль**; пишеться разом: *автобудування, автоінспекція.*

АВТО...[2] Перша частина складних слів, що відповідає слову **автоматичний** і поняттю "самохідний"; пишеться разом: *автозварювання, автозчеплення.*

АВТО...[3] Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "свій", "власний", "само"; пишеться разом: *автогіпноз, автогравюра.*

АВТОБІОГРАФІЯ - БІОГРАФІЯ

Автобіографія, -ї, *ор.* -єю. Опис свого життя. *Я шукаю завжди у творах поета не автобіографії.., а такого чогось, що не його одного обходило б* (Леся Українка).

Біографія. Опис чийогось життя й діяльності. *Вона не могла розповісти свою біографію, надто багато неприємних деталей було в ній* (Л.Дмитерко).

АВТОКЕФАЛІЯ, -ї, *ор.* -єю. У православ'ї – церква, не залежна від інших церков у розв'язанні організаційних і культових питань. Пох. **автокефальний**: *автокефальна церква.*

АВТОМАТИЧНИЙ - АВТОМАТНИЙ

Автоматичний. Самодіючий; виконуваний без втручання людини; мимовільний: *автоматичне гальмо, автоматична лінія, автоматичний рух.* Пох.: **автоматичність, автоматично** *(двері зачиняються автоматично).*

Автоматний. Який стосується апарата, що виконує роботу без участі людини, або автомата як виду зброї: ***автоматне виробництво, автоматна черга.***

АВТОНОМІЯ - АВТОНОМНІСТЬ

Автономія, -ї, *ор.* -єю. 1. Право самостійного здійснення державної влади або управління; самоврядування: *федеративна автономія, мати автономію, право на автономію.*

2. Відокремленість, самостійність, незалежність: *автономія розуму, автономія прав.*

Автономність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість чогось, що характеризується самоврядуванням, самостійністю: *автономність республік, автономність плавання, автономність термоустановок.*

АВТОПОРТРЕТ - ПОРТРЕТ

Автопортрет, -а. Портрет художника, скульптора виконаний ним самим. *Тепер він* [Т.Шевченко] *увесь час і сили віддавав автопортретам: писав себе і в мундирі, і в сюртуку, і в білому, і в чорному кашкетах* (З.Тулуб); *Марія пише автопортрет. Золотокоса дівчина з тривожними і полохливими очима дивиться з полотна в невідомість майбутнього* (М. Слабошпицький).

Портрет, -а. Мальоване, скульптурне чи фотографічне зображення людини або групи людей. *Кімната темна і маленька, убогі стіни, мов на сміх, і над столом портрет Шевченка в вінку із квітів польових* (В.Сосюра).

АВТОРИЗОВАНИЙ - АВТОРСЬКИЙ

Авторизований. Схвалений автором: *авторизований переклад, авторизоване видання, авторизована копія.*

Авторський. Прикм. від **автор;** належний авторові. Вж. зі сл.: *колектив, концерт, монолог, примірник, текст, думка, настанова, виправлення, право, зміни.*

АВТОРИТАРИЗМ, -у. Антидемократична система політичного правління, що звичайно спирається на диктаторський режим.

АВТОРИТАРНИЙ. Який утверджується силою влади, диктатури; який прагне зміцнити свій авторитет: *авторитарний режим, авторитарні методи керівництва, авторитарний уряд.* Пох. **авторитарність:** *авторитарність держави.*

авторський див. **авторизований.**

АВУАРИ, -ів, *мн.* Вклади осіб і установ у закордонних банках, а також чеки, векселі, перекази та акредитиви, виписані в іноземній валюті.

АГА, аги, *д. ім.* азі, *ім., ж.* Безхвоста тварина родини жаб.

АГА[1], *виг.* Виражає здогад, згоду, подив, а також заперечення, погрозу тощо. *Пройшовши трохи ще в тім самім напрямку, наткнувся на високий берег, порослий лозою й вільшняком. "Ага! Це ж і є Ворскла "* (І.Багряний);
– Ага! – усміхається вже Самоцвіт.
– Боїтесь.. Не треба мудрувати, от що! (В.Винниченко); *– Ага, мовчите! Підібгали хвоста!*(О.Довженко).

АГА , аги, *д. ім.* азі, *ім., ч.* Офіцерський титул в Османській імперії; в

сучасній Туреччині – заможний землевласник. *Нерідко хан з агами й мурзами їздив через козацький табір до гетьмана на прогулянку* (О. Соколовський); *На одній стіні висіли військові добутки: то дорогий турецький запоясник, то шабля, то бунчук якого-небудь аги або мурзи* (Д. Мордовець).

АГІТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **агітаційний;** пишеться разом: *агітмасовий, агітплакат.*

АГЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "нагромаджений"; пишеться разом: *аглопорит, аглофабрика.*

АГРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову агрономічний; пишеться разом: *агробіологія, агроботанічний, агрокультура.*

АГУ-АҐУ

Агу, *виг. розм.* 1. Вживається при відганянні птахів, перегукуванні в лісі, вночі тощо. *Гиля! Гиля! Чи то не гуси, то пани, Дивися, в ірій полетіли – Агу! гиля! – до сатани, До чорта в гості!* (Т.Шевченко).

2. зрідка. Використовується в значенні "от, аж ось". *Агу! Троянцям легше стало* (І.Котляревський); *Агу, їй стало більше волі* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Аґу, *виг.* Ласкаве звертання до немовляти. *– Аґу, аґу! – втихомирювала його мати; тільки ж дитина заревла в увесь голос. – Аґу, аґу, синочку!* (А.Кримський); *– Аґу!.. Аґу, Миколко!.. Аґу, синашу мій... Сонечко моє ясненьке! – щебетала Галя, сповиваючи свого малого сина* (А.Кащенко).

АДАПТУВАТИ - АДОПТУВАТИ

Адаптувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Пристосовувати; полегшувати: *адаптувати органи чуття, адаптувати текст для вивчення.* Пох.: **адаптація, адаптивний, адаптуватися**.

Адоптувати, *недок. і док.* Усиновляти: *адоптувати хлопчика.* Пох.: **адоптація, адоптивний, адоптований, адоптуватися.**

АДЕНДУМ, -у. Додаток до договору, що змінює або доповнює ті або інші його умови.

АДЕНІН - АДЕНІТ

Аденін, -у. Пуринова основа, яка міститься в усіх живих організмах, у складі нуклеїнових кислот тощо. Пох. **аденіновий.**

Аденіт, -у. Запалення лімфатичних вузлів. Пох. **аденітовий.**

АДИГЕ - АДИГЕЙЦІ - АДИГИ

Адиге, *невідм., ч. і мн.* Самоназва адигейців.

Адигейці, -ів, *мн.* Народ, основне населення Адигеї. Пох.: **адигейка, адигейський.**

Адиги, -ів, *мн.* Загальна назва споріднених за походженням середньовічних племен Північного Кавказу (кабардинців, адигейців, черкесів).

АДМІНІСТРАТИВНИЙ - АДМІНІСТРАТОРСЬКИЙ

Адміністративний. 1. Який стосується адміністрації як керівного органу держави, установи, підприємства, організації: *адміністративна робота, адміністративна частина, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення.*

2. Те саме, що й адміністраторський: *адміністративні здібності, адміністративне захоплення* (іронічно).

Адміністраторський. Який стосується адміністратора, адміністраторів, властивий їм: *адміністраторські нахили.*

адоптувати див. **адаптувати.**

АДРЕСА - АДРЕС

Адреса, -и. Позначення місця проживання когось, місцезнаходження чогось. У словосп.: *на мою (його, вашу) адресу; помилитися адресою, мешкати (проживати) за (під) якою адресою.* Пох. **адресний** *(адресна допомога).*

Адрес, -а. Письмове, переважно ювілейне вітання особи, установи: *вітальний адрес, адрес від співробітників, адрес з нагоди шістдесятиріччя.* Пох. **адресний** *(адресне вітання).*

АДРЕСАТ - АДРЕСАНТ

Адресат, -а. Одержувач листа, телеграми тощо. *Поштарка запакувала картину, і він написав адресу та прізвище адресата* (Ю.Мушкетик).

Адресант, -а. Відправник листа, телеграми тощо. *Здивований, він починає читати адресу. Якась нісенітниця: прізвище адресата – Франко, прізвище адресанта – так само Франко* (П.Колесник).

АДРЕСУВАТИ - АДРЕСУВАТИСЯ

Адресувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* 1. *(кому, до кого, на що).* Посилати (лист, телеграму тощо). *Друзям на ближні і дальні кордони Я адресую листи* (П.Дорошко); *Як писав жінці останнього разу, то наказував, щоб адресувала на завод* (І.Муратов).
2. *(до кого, кому) перен.* Спрямовувати, направляти кудись або комусь. *Вірш адресую до тебе* (Ю.Яновський).

Адресуватися, *недок. і док. розм.* 1. *(до кого).* Звертатися до когось, чогось. *Васька, до якого адресувався бригадир, щось вигукнув* (П.Панч).

2. *(кому) перен.* Призначатися для когось, чогось. *Всі слова його адресувалися головному інженерові* (Ю.Шовкопляс).

АДСОРБЕНТ - АДСОРБЕР

Адсорбент, -у. Речовина, здатна адсорбувати.

Адсорбер, -а. Пристрій, в якому здійснюють адсорбцію. Пор. **абсорбувати.**

адсорбувати див. **абсорбувати.**

АЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "авіаційний", "повітряний"; пишеться разом: *аеровисотний, аеровізуальний, аерокліматологія, аеротерапія.*

АЕРОБІОЗ - АЕРОБІОС

Аеробіоз, -у. Життя при наявності вільного кисню, властиве більшості організмів.

Аеробіос, -у. Сукупність наземних організмів, тіло яких оточене повітрям.

АЕРОДРОМ - АЕРОПОРТ

Аеродром, -у. Комплекс споруд і технічних засобів, призначений для

зльоту, посадки, стоянки й обслуговування літаків, вертольотів та планерів: *військовий аеродром.* Пох. **аеродромний.**

Аеропорт, -у. Велика станція з аеродромом, обладнаним для забезпечення регулярних польотів транспортної авіації; повітряний порт. Пох.: **аеропортовий, аеропортівський.**

АЖІОТАЖ - АЖИТАЦІЯ

Ажіотаж, -у, *ор.* -ем. Спекулятивна гарячка на біржах і ринках; штучно викликане збудження, хвилювання. [Бережний:] *Запишіть. В питанні про вченого секретаря не припускати склоки й непотрібного ажіотажу* (І.Микитенко).

Ажитація, -ї, *ор.* -єю, *заст.* Збуджений стан, хвилювання. *В ажитації він замахав руками й порозкидав папери* (Ю.Смолич).

АЗАРТ - АЗАРТНІСТЬ

Азарт, -у. Сильне захоплення, гарячковість; запал: *працювати з азартом, охоплений азартом, приводити в азарт, спортивний азарт.*

Азартність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість азартного; захопленість, гарячковість: *азартність футболістів, азартність суперечок, дух азартності.*

АЗБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **азбестовий**; пишеться разом: *азбометалевий, азбошифер.*

АЗБУКА - АБЕТКА - АЛФАВІТ

Азбука. 1. Сукупність літер якогось письма, розташованих у прийнятому порядку; переносно – основні, найпростіші засади якоїсь науки, справи: *нотна азбука, слов'янська азбука, азбука математики, оволодівати азбукою, вчити (вивчати) азбуку.*

2. Книжка для початкового навчання; буквар. *Та й зачали пана дяка в штири киї прати: – А до школи, пане дяче, азбуки читати!* (П.Чубинський).

Абетка. Те саме, що азбука: *за абеткою, слов'янська абетка. Наташа подарувала їм ту абетку, за якою вона колись вчилася читати й писати* (З.Тулуб).

Алфавіт, -у. Те саме, що **азбука 1:** *за алфавітом, латинський алфавіт, фонетичний алфавіт.*

АЗБУЧНИЙ - АБЕТКОВИЙ - АЛФАВІТНИЙ. У словосп.: *азбучна (абеткова) істина, азбучне (абеткове) поняття, абетковий (алфавітний) порядок, в абетковому (азбучному, алфавітному) порядку, алфавітна система, алфавітне письмо, алфавітний покажчик, алфавітний список, укладений за алфавітним принципом.* Пор. **азбука**.

аїл див. **аул.**

АКАДЕМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **академічний;** пишеться разом: *академмістечко, академвідпустка.*

АКВА... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "водний"; пишеться разом: *акваплан, акватехніка.*

АКВІЗИТОР, -а. Агент транспортних або страхових організацій, в обов'язки якого входить залучення нових вантажів чи нових договорів страхувань.

АКОРДОВИЙ - АКОРДНИЙ

Акордовий. Який стосується гармонійного поєднання музичних звуків: *акордовий склад, акордовий супровід, акордова музика.*

Акордний. 1. Який виконується, виготовляється за угодою: *акордний наряд, акордна оплата праці, акордна робота, акордна розцінка.*

2. зрідка. Те саме, що **акордовий.**

АКСЕЛЕРАТ, -а. Дитина, підліток, які виділяються прискореним фізичним, фізіологічним і психічним розвитком.

АКТ, -у. 1. Окремий вияв якоїсь діяльності; дія, подія, вчинок; закінчена частина (дія) театральної вистави. *Зав'ялов не вперше грав у виставі, яка йшла сьогодні, але ніколи ще він не проводив заключного акту з такою силою, як у цей вечір* (Л.Дмитерко).

2. Писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення; офіційний документ, запис про якийсь факт. *Здоровань-лісничий заставив скидати стояки на те саме місце, звідки вони були взяті, склав акта і поїхав геть* (Григорій Тютюнник).

АКТИВАЦІЯ - АКТИВІЗАЦІЯ

Активація, -ї, *ор.* -єю. Збудження чогось, посилення діяльності організму: *активація вугілля, ферментна активація, рівень активації, активація молекул.*

Активізація. Спонукання когось, чогось до діяльності, активніших дій; більший вияв чогось: *активізація громадського життя, активізація навчального процесу, активізація світла, творча активізація.*

АКТИВІЗУВАТИ - АКТИВУВАТИ

Активізувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Робити діяльнішим, активнішим когось, щось: *активізувати дослідження, активізувати зусилля, активізувати діяльність організму (серця), активізувати життєдіяльні ферменти.* Пох.: **активізація, активізований** *(активізований навчальний процес),* **активізуватися.**

Активувати, *недок. і док.* Збільшувати нагромадження енергії в організмі або речовині, посилювати діяльний стан: *активувати молекули, активувати ріст організму, активувати фізіологічні функції людини.* Пох.: **активатор**, **активація, активований** *(активоване вугілля).*

АКТИНО... Перша частина складних слів, що означає відношення до променистої енергії, випромінювання; пишеться разом: *актинобацильоз, актинометрія.*

актор див. **артист.**

АКУМУЛЯЦІЯ, АКУМУЛЮВАННЯ - КУМУЛЯЦІЯ

Акумуляція, -ї, *ор.* -єю, **акумулювання.** Збирання, нагромадження, зосередження чогось: *акумуляція алювію, акумуляція енергії [вітру], акумуляція речовини.*

Кумуляція. Нагромадження в організмі людини і тварини різних речовин (ліків, отрут тощо) внаслідок тривалого вживання їх; зосередження застрахованих об'єктів на обмеженій території – в одному будинку, порту, складі тощо; концентрація енергії спрямованого вибуху: *кумуляція дії*

снодійних, кумуляція сонячного проміння.

акцент див. **вимова.**

АКЦЕНТОЛОГІЧНИЙ - АКЦЕНТУАЦІЙНИЙ

Акцентологічний. Який стосується акцентології – розділу мовознавства про наголошування: *акцентологічна характеристика, акцентологічне дослідження, акцентологічний словник.*

Акцентуаційний. Який стосується акцентування – наголошування: *акцентуаційна модель.*

АКЦЕПТАНТ, -а. Особа, яка зобов'язалася сплатити за пред'явленим рахунком.

АКЦЕСІЙНИЙ - АКЦЕСОРНИЙ - АКЦЕСОРНИЙ

Акцесійний: акцесійний договір – договір, яким держава приєднується до раніше укладеного договору між іншими державами.

Акцесорний: акцесорний договір – додатковий договір, який існує лише у зв'язку з іншим (головним) договором (також **акцесорне зобов'язання).**

Акцесорний: акцесорні мінерали – мінерали, що становлять кількісно незначну, але якісно дуже характерну складову частину гірських порід (апатит, монацит, циркон тощо).

АКЦИДЕНЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Випадкова, минуща, неістотна властивість. Пох. **акцидентний**: *акцидентні роботи.*

АКЦИЗ, -у. Основний вид непрямих податків, здебільшого на предмети широкого вжитку, комунальні й транспортні послуги. Пох. **акцизний.**

АКЦІОНЕРНИЙ - АКЦІОНЕРСЬКИЙ

Акціонерний. Який стосується акцій, заснований на акціях: *акціонерний банк, акціонерна компанія, акціонерне товариство, акціонерна власність.*

Акціонерський. Який належить акціонерові, властивий акціонерам: *акціонерські внески.*

АЛАБАСТР, -а. Старогрецька посудина для олії.

АЛГОЛ, -у. Назва кількох алгоритмічних мов і створених на їхній основі мов програмування для числових обчислювальних машин.

АЛЕВРИТ - АЛЕВРОЛІТ

Алеврит, -у, *мн.* -и, -ів. Дрібнозерниста осадова гірська порода (проміжна між глинами та піском). Пох. **алевритовий.**

Алевроліт, -у, *мн.* -и, -ів. Уламкова гірська порода, зцементований алеврит. Пох. **алевролітовий.**

АЛЕГРЕТО - АЛЕГРО

Алегрето. 1. *присл.* Помірно швидко (про темп виконання музичного твору).

2. *ім., невідм., с.* Музичний твір або його частина, виконувані в такому темпі.

Алегро. 1. *присл.* Швидко, жваво (про темп виконання музичного твору): *виконати алегро.*

2. ім., невідм., с. Музичний твір або його частина, виконувані в такому темпі: *сонатне алегро.*

АЛЕЙКІЯ - АЛЕЙКЕМІЯ

Алейкія, -ї, *ор.* -єю. Захворювання, що характеризується порушенням функції кровотворення (зменшення кількості лейкоцитів, тромбоцитів, еритроцитів).

Алейкемія. Пухлинне захворювання кровотвірної системи; лейкоз.

Александрія див. **Олександрія.**

алігатор див. **крокодил.**

АЛІТЕРАЦІЯ - АЛЬТЕРАЦІЯ

Алітерація, -ї, *ор.* -єю. Поетичний прийом, який полягає в доборі слів з повторюваними однаковими приголосними звуками. *Вітер в гаї не гуляє – Вночі спочиває, Прокинеться – тихесенько В осоки питає: "Хто се, хто се по сім боці Чеше косу? Хто се?.. Хто се, хто се по тім боці Рве на собі коси?.. Хто се, хто се?"– тихесенько Спитає-повіє Та й задріма, поки неба Край зачервоніє* (Т.Шевченко).

Альтерація. У музиці – підвищення або зниження тону на півтон або тон.

АЛКОГОЛІЗМ - АЛКОГОЛІЗ

Алкоголізм, -у. Захворювання, що спричиняється систематичним уживанням алкогольних напоїв.

Алкоголіз, -у. Обмінний розклад речовин при взаємодії зі спиртом.

АЛМАЗ - ДІАМАНТ, БРИЛЬЯНТ

Алмаз. 1. *р.* -у. Мінерал, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали: *кристали алмазу, вуглець існує в природі у вигляді алмазу та графіту.*

2. *р.* -а. Окремий коштовний камінь; осколок цього каменя, що вживається для різання скла чи інших технічних потреб.

Діамант, -а, *також* **брильянт,** -а. Відшліфований і гранований алмаз. [Францишка *(бере персня й милується з блиску діаманта):] Яка чудова гра!* (І. Кочерга); *Переливалась веселка, блищало дорогоцінне каміння, грали брильянти* (М.Коцюбинський).

АЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "інший", "сторонній", "чужорідний"; пишеться разом: *аломорфоз, алопластика.*

алфавіт див. **азбука.**

алфавітний див. **азбучний.**

АЛЬПАКА - АЛЬПАК

Альпака, -й, *д. ім.* -ці. Парнокопитна тварина родини верблюдових з цінним хутром.

Альпак, -у. Легка тканина з шерсті цієї тварини. Пох. **альпаковий.**

альтерація див. **алітерація.**

АЛЬФА-... Перша частина складних слів, що означає стан речовини або зв’язок з альфа-частинками; пишеться через дефіс: *альфа-залізо, альфа-розпад* (але *альфаметр).*

алювій див. **елювій.**

алюзія див. **ілюзія.**

АЛЮМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **алюмінієвий**; пишеться разом: *алюмокалієвий, алюмосилікат.*

АМІЛАЗА - АМІЛОЗА

Амілаза. Фермент, що міститься в організмі тварин **і** рослин.

Амілоза. Легкорозчинна у воді складова частина крохмалю.

АМІЛАН - АМІЛЕН

Амілан, -у. Синтетичне волокно з поліамідів. Пох. **аміллановий.**

Амілен, -у, *мн.* -и, -ів. Ненасичені вуглеводні, полімери яких використовують як мастила, компоненти поліграфічних фарб тощо. Пох. **аміленовий.**

амілоза див. **амілаза.**

АМІНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **аміни;** пишеться разом: *амінокислота, амінофенол.*

АМОНІТ - АМОНІЙ

Амоніт , -а, *мн.* -и, -ів. Викопний молюск.

Амоніт , -у. Вибухова суміш.

Амоній, -ю, *ор.* -єм. Сполука атомів азоту й водню, яка входить до складу багатьох солей, широко застосовуваних у техніці та сільському господарстві: *вуглекислий амоній, сірчанокислий амоній.*

ампір див. **вампір.**

АМУР, -а *(з малої літери).* Назва білого й чорного видів риб родини коропових, які водяться в ріках Китаю й басейні Амуру.

АМФІБОЛ - АМФІБОЛІТ

Амфібол, -у. Породотвірний мінерал класу силікатів, що становить кременекисневу сполуку (магнію, заліза, кальцію, іноді алюмінію та лугів).

Амфіболіт, -у. Гірська порода, що складається переважно з амфіболів, плагіоклазів та мінералів-домішок.

АНА... Префікс, що означає рух угору, підсилення, зміну, повторну або зворотну дію: *анаграма, анаплазія.*

АНАЛОГІЧНИЙ - АНАЛОГІЙНИЙ

Аналогічний, *(кому, чому, з ким, чим).* Який становить аналогію до чогось, подібний, схожий: *аналогічний випадок, аналогічні висновки, аналогічне дослідження, аналогічні слова, аналогічні факти.*

Аналогійний. Який грунтується на аналогії, утворений за аналогією: *аналогійний метод.*

АНАЛОГІЯ, -ї, *ор.* -єю. Подібність, схожість у чомусь між предметами, явищами, поняттями тощо: *аналогія чому (до чого), аналогія між ким-чим, за аналогією з ким-чим (кому, чому).*

АНАРХІЧНИЙ - АНАРХІСТСЬКИЙ

Анархічний. Властивий анархізму й анархії; схильний до анархії: *анархічний ухил, анархічний вчинок.*

Анархістський. Належний анархістові, анархістам, властивий їм: *анархістський гурток, анархістська організація, анархістський настрій, анархістський погляд.*

АНГІДРИД - АНГІДРИТ

Ангідрид, -у. Хімічна сполука, що містить кисень і утворює з водою кислоту.

Ангідрит, -у. Мінерал – безводний сірчанокислий кальцій білого, сіруватого або блакитного кольору.

АНГІО... Перша частина складних слів, що вказує на відношення до судинної системи; пишеться разом: *ангіокардіографія, ангіоневроз.*

англійсько-... див. **англо-...**

АНГЛІКАНСЬКИЙ. Який стосується англіканства – протестантської релігії в Англії: *англіканська церква, англіканський священик.*

АНГЛІЯ - БРИТАНІЯ - ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Англія, -ї, *ор.* -єю. Адміністративно-політична частина Великої Британії, ядро якої займає південь і центр острова Великобританії.

Британія. Одна з давніх назв сучасної території Англії, Шотландії та Уельсу.

Велика Британія. Держава в Західній Європі на Британських островах.

АНГЛО-... (АНГЛО...) - АНГЛІЙСЬКО-...

Англо-... (англо...). Перша частина складних слів, що означає "який стосується Англії, англійців". Коли ця частина сурядна з другою частиною складного слова, вона пишеться через дефіс: *англо-бурський, англо-норманський, англо-французький словник.* Якщо перша частина є означенням до другої частини слова, вона пишеться разом: *англоканадець, англомовний, англосаксонський.*

Англійсько-... Те саме, що англо-..., але коло вживання вужче; пишеться через дефіс: *англійсько-шотландське узбережжя.*

АНДАНТЕ - АНДАНТИНО

Анданте. 1. *присл.* Помірно повільно, плавно (про темп виконання музичного твору).

2. *ім., невідм., с.* Музичний твір або його частина, виконувані в такому темпі.

Андантино. 1. *присл.* Трохи жвавіше від **анданте.**

2. *ім., невідм., с.* Музичний твір або його частина, виконувані в такому темпі.

АНДЕЗИН - АНДЕЗИТ

Андезин, -у. Мінерал класу силікатів білого або сіруватого кольору зі скляним блиском; використовують для виготовлення кислототривких керамічних виробів.

Андезит, -у. Гірська порода темно-сірого, бурого або майже чорного кольору, яка складається переважно з плагіоклазу з домішкою амфіболу, авгіту тощо.

...АНДРІЯ. Кінцева частина складних слів, що вказує на відношення до чоловіка або чоловічої статі: *поліандрія, протерандрія.*

АНДРО... Перша частина складних слів, що вказує на відношення до чоловіка або чоловічої статі; пишеться разом: ***андроген, андрокефалізм.***

АНЕМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "вітер"; пишеться разом: *анемоклінограф, анемометр.*

АНІ - А НІ

Ані, *спол., наст.* Варіант ні, вживаний для підсилення. *Ані півня, ні собаки: Тілько із-за гаю Десь далеко сіроманці Вовки завивають* (Т.Шевченко); *Ані явилась, Ані приснилась Ти, зоре* (А.Кримський); *І виходить... вона ані риба, ані рак, ані хрущ – а так собі організм* (О.Кобилянська); *Ніде ані однісінького вогника* (Г. Хоткевич); *Вони не сміли ані слова сказати, ані кивнути, ані рукою махнути, лише дивилися широко витріщеними очима або з-під насуплених брів* (І.Багряний). Пор. **ні.**

А ні, *спол. з наст. Уродися – вдайся, а ні, то скапарайся* (М. Номис); *"Зима ось-ось потисне, – подумала вона, – а ні я, ні Остап не маємо ним загорнутись, треба заробляти"* (М.Коцюбинський).

АНІЗОМЕРІЯ - АНІЗОМЕТРІЯ

Анізомерія, -ї, *ор.* -єю. Неоднаковість властивостей або кількості повторюваних частин організму, клітини.

Анізометрія. Неоднаковий зір обох очей.

АНОКСІЯ - АНОКСЕМІЯ

Аноксія, -ї, *ор.* -єю. Відсутність кисню в окремих тканинах, органах і в усьому організмі.

Аноксемія. Відсутність кисню в крові.

АНОНС, -у. Попереднє оголошення про спектакль, концерт тощо без детальних відомостей: *анонс про бенефіс артистки.*

АНОРТИТ - АНОРТОЗИТ

Анортит, -у. Мінерал групи польових шпатів.

Анортозит, -у. Магматична гірська порода, що складається в основному з плагіоклазу.

АНОРХІЗМ, -у. Вада розвитку – відсутність яєчок у людини й тварин.

АНОТАЦІЯ - НОТАЦІЯ

Анотація, -ї, *ор.* -єю *(на що, чого, рідше про що).* Коротка бібліографічна довідка, характеристика змісту книжки, статті тощо: *анотація на твір, анотація про (на) видані твори (виданих творів), анотація про (на) опубліковані книжки.*

Нотація. 1. *спец.* Система умовних позначень (у музиці, лінгвістиці, шахах тощо): *графічна нотація, лінійна нотація, префіксна нотація.*

2. перен. розм. Настанова, повчання із засудженням чиєїсь поведінки, вчинків, промахів і т. ін. *Михайликові довелося вислухати довгу й нудну нотацію за задерикуватість та пиху* (З.Тулуб); *Образився, думає Марія. Навіщо вона причепилася до нього зі своїми нотаціями* (М. Слабошпицький).

АНТАРКТИКА - АНТАРКТИДА

Антарктика, -и, *д. ім.* -ці. Південна полярна область земної кулі, що включає Антарктиду і прилеглі частини Тихого, Атлантичного та Індійського океанів з островами.

Антарктида. Материк, який займає центральну частину Антарктики.

АНТИ... - ПРОТИ...

Анти... *преф.* Означає протилежність, протидію, заміну тощо; надає словам книжного відтінку, а деяким суспільно-політичним словам – відтінку несхвалення, зневажливості: *антиалкогольний, антибіотики, антивоєнний, антиінфекційний, антиісторичний, антиколоніальний, антинауковий, антисептичний, антихудожній.*

Проти... *преф.* Те саме, що **анти...;** вживається переважно для означення засобу боротьби з якимись захворюваннями, захисту від якоїсь небезпеки, загрози; стилістично нейтральний: *протигангренозний, протигрипозний, протизаконний, протимінний, протиотрута, протиприродний, протиударний, протишоковий.*

Іноді (найчастіше в суспільно-політичній літературі) ці префікси вживаються паралельно: *антибактеріальний – протибактеріальний, антигромадський – протигромадський, антидержавний – протидержавний, антиерозійнии – протиерозійний, антинародний – протинародний, антитіла – протитіла, антиурядовий – протиурядовий.*

АНТИМОНІД - АНТИМОНІТ

Антимонід, -у. Сполуки сурми з металом.

Антимоніт, -у. Мінерал – сіль сурм'янистої кислоти.

АНТИПІРЕН - АНТИПІРИН

Антипірен, -у, *мн.* -и, -ів. Речовина, суміш, що надає деревині, тканинам та іншим органічним матеріалам вогнетривкості.

Антипірин, -у. Протигарячковий та болезаспокійливий засіб.

АНТИЦИПАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Передбачення, здогад, прогноз.

2. Передчасне настання якогось явища.

3. Заздалегідь складене уявлення про щось.

АНТРАКОЗ - АНТРАКНОЗ

Антракоз, -у. Захворювання легень, що розвивається внаслідок систематичного вдихання кам'яновугільного пилу.

Антракноз, -у. Хвороба рослин, спричинювана паразитичними грибами.

...АНТРОП. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "викопна людина": *пітекантроп, синантроп.*

АНТРОПО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "людина", "людство"; пишеться разом: *антропоморфний, антропоструктурний.*

АНФАС, *присл.* Обличчям до того, хто дивиться: *сфотографуватися анфас* (не *в анфас).*

апартеїд див. **расизм.**

АПЕЛЯЦІЯ - ЕПІЛЯЦІЯ

Апеляція, -ї, *ор.* -єю. Оскарження ухвали суду у вищу судову інстанцію з метою перегляду справи.

Епіляція. Видалення волосся з лікувальною або косметичною метою.

АПЕНДИКС - АПЕНДИЦИТ

Апендикс, -а. Червоподібний відросток сліпої кишки.

Апендицит, -у. Запалення апендикса.

АПО... Перша частина складних слів, що означає віддалення, відокремлення, завершення, заперечення, припинення, перетворення; пишеться разом: *апогамія, апоселеній, апофермент.*

АПОГЕЙ - ПЕРИГЕЙ

Апогей, -ю, *ор.* -єм. Найвіддаленіша від центра Землі точка орбіти (Місяця, штучного супутника тощо); переносно – найвищий ступінь розвитку, розквіту. *Апогею загальне збудження досягло по обідній перерві, коли повернулась обрана дівчатами комісія* (Ю.Шовкопляс).

Перигей, -ю. Найближча до центра Землі точка орбіти (Місяця, штучного супутника тощо).

апозиція див. **опозиція.**

АПОЛІТИЗМ - АПОЛІТИЧНІСТЬ

Аполітизм, -у. Пасивне, байдуже ставлення до питань політики, уникнення участі в громадсько-політичному житті: *тенденції аполітизму, теорії аполітизму.*

Аполітичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість аполітичного: *гасло аполітичності, прояви аполітичності.*

АПОЛОГ - АПОЛОГЕТ

Аполог, -у. Невелике алегоричне оповідання в античній і стародавній літературі, в якому персоніфікуються тварини й рослини, що поклало початок розвиткові байки.

Апологет, -а. Захисник тих або інших учень, теорій або течій.

АПОСТРОФ - АПОСТРОФА

Апостроф, -а. Надрядковий знак, яким позначається роздільність вимови я, ю, є, ї та попереднього твердого приголосного. Пишеться перед я, ю, є, ї: а) після губних приголосних (б, п, в, м, ф): *б'ю, п'є, п'ять, в'язати (підв'язати), в'ялити (зів'ялити), у здоров'ї, м'ясо, тім'я, В'ячеслав* (не пишеться, коли перед губним приголосним звуком є приголосний (крім р), який належить до кореня: *дзвякнути, духмяний, мавпячий, свято, тьмяний, цвях* (але *верб'я, торф'яний, черв'як));* б) після р: *бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, на подвір'ї* (не пишеться, коли ря, рю, ре означають сполучення м'якого р з наступними а, у, є: *буря, буряк, крякати, крюкати, рябий, ряд);* в) після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'язикий, від'їзд, з'єднаний, з'явитися, об'єм, дит'ясла, мін'юст* (перед наступними і, є, а, о, у не пишеться: *безіменний, загітувати, зекономити, зокрема, зуміти).*

У словах іншомовного походження апостроф пишеться після приголосних б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р, а також після кінцевого приголосного префікса: б'єф, комп'ютер, п'єдестал, інтерв'ю, прем'єр, кар'єра, П'ємонт, Рів'єра, Женев'єва, Фур'є, ад'ютант, ін'єкція, кон'юнктура (не пишеться перед йо, а також коли я, ю позначають пом'якшення попереднього приголосного перед а, у: курйоз, бюджет, бюро, фюзеляж, кювет, Вюртемберг, Мюллер, Гюго).

Цим знаком також позначають усічену розмовну форму слова: *ба'* (бабо), *ма'* (мамо), *мо' (може).*

Апострофа. Стилістична фігура – безпосереднє звертання до відсутньої особи, персоніфікованих явищ природи, предметів, абстрактних понять тощо. *І тебе загнали, мій друже єдиний, Мій Якове добрий! Не за Україну, А за її ката довелось пролить Кров добру, не чорну* (Т.Шевченко); *Кидай, брате, сад зелений, хату, Чуєш? – Зброя грозами дзвенить, Землю рідну, кревну та багату, Будемо з тобою боронить* (А.Малишко); *Повій, вітре, на Вкраїну* (С.Руданський); *Квітко з троянди!.. Згадай про мене, Як зайде сонце в листя зелене* (Леся Українка).

АПРІОРІ, *присл.* Незалежно від досвіду, до досліду; без перевірки; попередньо: *вирішити апріорі.*

АПРОБУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док. книжн.* Офіційно схвалювати, стверджувати, затверджувати після перевірки; визначати якості посівів: *апробувати роботу, апробувати саджанці.* Пох.: **апробація, апробований, апробування.**

АПТЕЧНИЙ - АПТЕКАРСЬКИЙ

Аптечний. Призначений для аптеки, який належить, властивий їй: *аптечний запах, аптечний посуд, аптечний склад, аптечна шафа, аптечні товари.*

Аптекарський. 1. Який стосується аптекаря, належний, властивий йому: *аптекарський помічник.*

2. Те саме, що **аптечний:** *аптекарський посуд, аптекарська шафа, аптекарське підприємство.*

АРАБ-АРАП

Араб, -а, *мн.* -и, -ів. Представник великої групи народів, які населяють арабські країни Північно-Західної Азії та Північної Африки. *Ладан горить на жертовнику, смоли горять запахущі, Що з полудневих країн нам посилає араб* (М.Зеров).

Арап, -а, *мн.* -и, -ів, *заст.* Чорношкіра людина, негр. – *От чорні люде так дійсно є. Я сам на свої очі бачив в Одесі: арапами звуться* (І. Нечуй-Левицький).

АРАБЕСК - АРАБЕСКА - АРАБЕСКИ

Арабеск, -у. Поза в класичному балетному танці, при якій одна нога піднята й відведена назад.

Арабеска. Жанр інструментальної п’єси з невимушеним мелодійним малюнком.

Арабески, -сок, *мн.* Вид орнаменту зі складним малюнком, іноді в сполученні з геометричними фігурами, написами, зображеннями людей і тварин.

арап див. **араб.**

АРБІТР - РЕФЕРІ

Арбітр, -а. 1. Посередник, третейський суддя тощо.

2. Суддя в спортивних змаганнях.

Рефері, *невідм., ч.* Суддя в спортивних змаганнях – переважно в боксі.

АРГЕНТИНА *(з малої літери).* Промислова риба ряду лососевих, яка водиться в північних частинах Тихого та Атлантичного океанів.

арго див. **жаргон.**

АРГУМЕНТУВАННЯ - АРГУМЕНТАЦІЯ

Аргументування. Наведення аргументів, доказів, обґрунтування чогось: *достатнє аргументування висунутих положень.*

Аргументація, -ї, *ор.* -єю. Те саме, що й **аргументування,** а також сукупність аргументів: *незаперечна аргументація, полемічна аргументація в творах.*

АРІЄТА - АРІЙКА - АРІЙКА

Арієта. Невелика, звичайно пісенного жанру арія.

Арійка, -и, *д. і м.* -ці. Коротка арія.

Арійка. Жінка, що належить до арійської раси.

АРІОЗО 1. *ім., невідм., с.* Невелика лірична арія вільної побудови, яка звичайно поєднується з речитативом: *аріозо Вертера, майстерно виконане аріозо.*

2. присл. Співуче (про характер виконання музичного або вокального твору).

АРК... Компонент назв обернених тригонометричних функцій; пишеться разом: *арккосинус, арккотангенс.*

АРКАН - ОРКАН

Аркан. 1. *р.* -а. Довгий мотузок із зашморгом, яким ловлять тварин тощо. *Василь на аркані вів жеребця до Псла* (Панас Мирний); *Влучно кинутий аркан раптом сплутав йому руки, і хлопець звалився на землю, хропучи, як дикий кінь* (З.Тулуб).

2. *р.* -у. Вид танцю. *Тут, біля Дніпра, гуцули танцювали свій славетний аркан, вихровий танець карпатських богатирів* (С.Журахович).

Оркан, -у. Тропічний циклон, що утворюється в Південній півкулі. *То не осіння люта туча просунеться, то не вітри невгомонні полонинські завиють, це скажений оркан пролетить над його головою* (А. Крушельницький).

АРКУШ - ЛИСТ

Аркуш, -а. Шматок, пласт якогось тонкого й плоского матеріалу певної форми й розміру – переважно паперу, картону, рідше фанери, заліза тощо. Вживається також як одиниця вимірювання обсягу книги, що дорівнює шістнадцяти сторінкам друкованого тексту. **Авторський аркуш.** Одиниця виміру обсягу твору, яка дорівнює 40 000 друкованих знаків. **Друкований аркуш.** Одиниця виміру обсягу видання, яка дорівнює половині паперового аркуша при стандартних форматах. **Обліково-видавничий аркуш.** Одиниця виміру друкованого видання, яка дорівнює 40 000 знаків, включаючи обсяг власне твору, а також усього іншого текстового й графічного матеріалу.

Лист. 1. *р.* -а. Тонкий шматок якогось матеріалу (зі словами паперу, паперовий майже не простежується). Вж. зі сл.: ***жерстяний, залізний, поліетиленовий, сталевий, фанерний, холоднокатаний, шиферний***.

2. р. -а. Писане повідомлення, звертання тощо.

3. р. -а. Орган живлення рослини; листок.

4. р. -у, збірн. Листя (на рослині). *Він дивився у вікно й не бачив ні*

вікна, ні синього весняного неба, ні садка, ні зеленого свіжого листу на деревах (І.Нечуй-Левицький); *З-під торішнього листу вишпиговувалася молодесенька блідо-зелена трава* (Григорій Тютюнник); *В нетрях дичини було, Як трави та листу* (Д.Павличко).

АРОМАТИЗОВАНИЙ - АРОМАТИЧНИЙ - АРОМАТНИЙ

Ароматизований. До якого додані ароматичні речовини: *ароматизований напій, ароматизоване тісто, ароматизовані компоненти.*

Ароматичний. Який має приємний запах внаслідок додавання ароматизаторів; який уживається для надання аромату: *ароматична есенція, ароматична рідина, ароматичні свічки, ароматичні вуглеводи, ароматичні рослини, ароматичні властивості.*

Ароматний. Який має приємний запах: *ароматний чай, ароматний банан, ароматна зелень.*

АРПЕДЖІО, *невідм., с.* Послідовне виконання звуків акорду, звичайно починаючи з нижнього тону: *майстерно виконане арпеджіо.*

АРСЕНІД - АРСЕНІТ - АРСЕНАТ

Арсенід, -у, *мн.* -и, -ів. Сполука арсену **з** металом.

Арсеніт, -у, *мн.* -и, -ів. Сіль арсенітної (миш'яковистої) кислоти.

Арсенат, -у, *мн.* -и, -ів. Сіль арсенатної (миш'якової) кислоти.

АРТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **артилерійський**; пишеться разом: *артдивізіон, артпідготовка.*

АРТИСТ - АКТОР

Артист, -а. 1. Виконавець творів мистецтва (актор, співак, музикант тощо): *артист естради, оперний артист, цирковий артист, заслужений артист, народний артист.*

2. *перен. розм.* Особа, яка досягла в чомусь високої майстерності. *Товариству, звичайно, розвага, клас шаленіє: ну й дає цей Кульбака, от артист!* (О.Гончар).

Актор, -а. **1.** Професіональний виконавець ролей у театральних виставах: *актор театру.*

2. *перен. розм.* Переважно про людину, котра показує себе не такою, якою вона є насправді.

АРТР..., АРТРО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттю "суглоб"; пишуться разом: *артралгія, артропластика.*

АРТРАЛГІЯ - АРТРОЛОГІЯ

Артралгія, -ї, *ор.* -єю. Біль у суглобі.

Артрологія. Розділ анатомії, який вивчає будову суглобів.

артро... див. **артр...**

АРХАЇЧНИЙ - АРХАЇСТИЧНИЙ

Архаїчний. Який існував, був створений давно: *архаїчний вислів, архаїчне обладнання.*

Архаїстичний. Який стосується архаїки – наслідування прийомів, стилю митців минулих часів: *архаїстичний стиль.*

АРХЕ... - АРХЕО... - АРХІ...

Архе... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю

"початок"; пишеться разом: *архегоніати.*

Архео... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "стародавній"; пишеться разом: *археографічний, археоптерикс.*

Архі... Префікс, що означає зверхність, старшинство або найвищий ступінь чогось: *архімільйонер, архіреакційний, архіскладний.*

АРХІВАРІУС - АРХІВІСТ

Архіваріус, -а. Охоронець архівних матеріалів, співробітник архіву: *служити архіваріусом.*

Архівіст, -а. Фахівець з архівної справи: *відомий архівіст.*

АРШИН, -а. Давня східнослов'янська одиниця довжини (0,711 м), яка вживалася до впровадження метричної системи.

АСИМІЛЯЦІЙНИЙ - АСИМІЛЯТИВНИЙ - АСИМІЛЯТОРНИЙ - АСИМІЛЯТОРСЬКИЙ

Асиміляційний. 1. В біології – здатний засвоювати органічні речовини, пов'язаний з цим: *асиміляційний апарат, асиміляційний процес, асиміляційна тканина.*

2. лінгв. Який призводить до уподібнення одних звуків іншими: *асиміляційний вплив наступних голосних.*

Асимілятивний. Те саме, що **асиміляційний** *2: асимілятивні звукові зміни.*

Асиміляторний. Те саме, що **асиміляційний** 1: *асиміляторний процес, асиміляторна властивість клітини.*

Асиміляторський. Пов'язаний з асиміляторством – насильницьким нав'язуванням пригнобленим національностям мови й культури панівної нації: *асиміляторська політика.*

АСОРТИМЕНТ - СОРТАМЕНТ - СОРТИМЕНТ

Асортимент, -у. Набір товарів або виробів різних видів і сортів; склад, співвідношення різних видів виробів у продукції підприємства, галузі виробництва або в певній групі товарів. Вж. зі сл.: *будівельних матеріалів, взуття, мінеральних добрив, овочів, одягу, олійних культур, продуктів [харчування], страв, тканин, товарів; розширення асортименту виробів.*

Сортамент, -у. У металургійній промисловості – склад продуктів за марками, розмірами й профілями: *сортамент прокату, труби нафтового сортаменту.*

Сортимент, -у. **1.** Те саме, що **сортамент,** але у виробництві лісоматеріалів: *будівельні сортименти сировини.*

2. Сукупність сортів і видів однорідних з господарського погляду рослин, вирощуваних у певному районі: *сортимент однорічних бобових культур, сортимент яблуні.*

АСПЕРГІЛ - АСПЕРГІЛЬОЗ

Аспергіл, -а. Рід незавершених грибів, властивих як нестатева стадія видам сумчастих грибів.

Аспергільоз, -у. Захворювання тварин (переважно птахів та бджіл) і людини, спричинюване аспергілами.

АСТЕРОЇДИ - СТЕРОЇДИ

Астероїди, -ів, *мн.* **1.** Малі планети Сонячної системи.

2. Морські зірки, клас безхребетних тварин типу голкошкірих.

Стероїди, -ів, *мн.* Група органічних речовин рослинного й тваринного походження, які часто використовуються як ліки.

АСТРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "зоряний"; пишеться разом: *астрометричний, астронавігація.*

АСТРОНІМ, -а. Вид псевдоніма – позначення прізвища автора якимсь друкарським знаком (зірочкою тощо).

АТЛАНТИКА - АТЛАНТИДА

Атлантика, -и, *д. ім.* -ці. Атлантичний океан.

Атлантида. За давньою легендою, – великий острів в Атлантиці або Середземномор'ї, який зник під водою внаслідок землетрусу.

АТО - А ТО

Ато, *част. розм.* Атож. – *Чи ходив ти в поле? – "Ато!"* (Словник Б.Грінченка).

Ато, *словосп.* Вживається у значенні "бо". *Не розкажу против ночі, А то ще присниться* (Т.Шевченко); *Ой не ходи, коте, по лавці, А то буду бити по лапці* (пісня); *Спить вона й чує – щось-то шепоче: а то між каміння забралося троє: птиця-бабич горбоноса, свинка морська та рибонька – золоті пера* (Дніпрова Чайка).

АТОЖ - А ТО Ж – ОТОЖ

Атож, *част. розм.* Вживається для вираження згоди з чим-небудь або підтвердження чогось. – *Чи йти мені до палацу, чи не йти ? – спитала Тодозя неначе випадком у тітки Маври.*
– *"Атож! Авжеж іди!"* (І.Нечуй-Левицький); *Огей.. оглядав все навколо, наче новоприбулий турист. Атож, він почував справді себе людиною, яка за кілька літ розлуки бачила Харків уперше* (О.Досвітній).
А то ж, *словосп. – Демиде Кириловичу! – гукнув Трохим, набиваючи люльку. – А то ж нащо огріх?* (Б.Грінченко); [Оксана:] *Цебто я така красуня?* [Горнов:] *А то ж і ні?* (М.Кропивницький); [Параска:] *Коли вже ти мені світ розв'яжеш! І якби ж путяще що, а то ж...* (М.Куліш); *Молода їмость обіцяла їм, що, як хочуть, то вона їх навчить читати. – Падоньку! Ато ж як?* (Б.Лепкий).

Отож, *част., спол. розм.* 1. Вживається для вираження зв'язку з попереднім і зосередження уваги на тому, про що йтиметься далі, при підведенні підсумків до сказаного (в значенні "так-от"), з дієсловами наказового способу при спонуканні, заохоченні до чогось, при висловленні поради, перестороги тощо, в приєднувальних конструкціях у значенні "отже". *Бач, в Синопі, султане, Клубки диму в'ються? Отож твої моряки з Нахименком б'ються* (П.Гулак-Артемовський); – *Отож таке кляте: доки чогось не вкоїть, і спати не ляже* (О.Гончар); – *Коні у вас добрі, – отож зразу і поганяйте до Вінниці* (М.Стельмах).

2. зрідка. Те саме, що **атож.** – *Це ти, їй-право, як у воду дивишся. – "Отож..."* (Григорій Тютюнник).

АТОМАРНИЙ - АТОМІСТИЧНИЙ - АТОМНИЙ

Атомарний, *спец.* Прикм. до атом; який існує у вигляді окремих, розсіяних атомів: *атомарний склад речовини, атомарний водень.*

Атомістичний. Який стосується атомізму – вчення, згідно з яким матерія складається з окремих, надзвичайно малих частинок – атомів: *атомістична теорія, атомістичні уявлення.*

Атомний. Прикм. до **атом;** пов'язаний з використанням енергії атомів: *атомна вага, атомне ядро, атомна електростанція, атомна зброя.*

АТОМІЗМ, -у. Вчення про переривчасту будову матерії: *атомізм Епікура.*

атомістичний – атомний див. **атомарний.**

АТОНАЛЬНИЙ - АТОНІЧНИЙ

Атональний. У музиці – позбавлений тональної організації звуків: *атональна музика, атональний твір.*

Атонічний. У медицині – який стосується атонії, спричиняється ослабленням тонусу м'язів скелета і внутрішніх органів: *атонічна кровотеча.*

АУЛ - АЇЛ

Аул, -у. Селище (колись кочове, зараз осіле) в казахів, туркменів, каракалпаків; гірське селище на Північному Кавказі. *Це була полонянка, захоплена Лучком вкупі з іншими дівчатами в аулі* (С. Божко).

Аїл, -у. Колись селище кочового й напівкочового типу в киргизів і алтайців; у монгольських народів кочова родинна група; в Киргизстані – сільська адміністративно-територіальна одиниця.

АУРА. 1. У фізиці – випромінювання електричних хвиль від предмета у вигляді невидимого повітряного ореола навколо нього.

2. У медицині – короткочасні зорові, слухові, емоційні та ін. відчуття й переживання, що є безпосереднім симптомом епілептичного нападу. *Хворі, які вживають серцевий препарат кордарон, бачать кольорову ауру навколо предметів* (з журналу).

3. *перен.* Те, що привноситься кимось. *Є люди, які неусвідомлено, поза своєю волею, первородно випромінюють негативну ауру, не за своєю виною створюючи дискомфорт навколишнім* (Б.Олійник).

афект див. **ефект.**

афективний див. **ефективний.**

афективність див. **ефективність.**

АФЕРИСТ - АФОРИСТ

Аферист, -а. Той, хто здійснює афери; шахрай: *шлюбний аферист.* **Пох.: аферистка, аферистський.**

Афорист, -а. Той, хто складає афоризми – лаконічні судження, в яких узагальнені глибокі висновки.

АФОРИСТСЬКИЙ - АФОРИСТИЧНИЙ

Афористський. Який стосується афориста: *афористські звички.*

Афористичний. Який має ознаки, форму чи властивість афоризму: *афористичний вислів, афористичний стиль.* Пох.: **афористичність** *(афористичність мови).*

АФРИКАНЦІ - АФРИКАНЕРИ, АФРИКАНДЕРИ

Африканці, -ів, *мн. (одн.* африканець, -нця). Корінне населення Африки. Пох. **африканський.**

Африканери, африкандери, -ів, *мн.* (одн. африканер, африкандер, -а). Народність, що населяє Південну Африку, в основному нащадки голландських, а також французьких та німецьких колонізаторів; бури. Пох. **африканерський.**

АФРО-... Перша частина складних слів, що означає "який стосується Африки, африканців; пишеться через дефіс: *афро-американський, афро-європейський.*

АХІЛІЯ - АХОЛІЯ

Ахілія, -ї, *ор.* -єю. Відсутність соляної кислоти та ферментів (зокрема, пепсину) в шлунковому соку, зумовлена пригніченням діяльності залоз стінки шлунку.

Ахолія. Припинення надходження жовчі в кишечник, що спричинює жовтяницю (переважно при закупоренні загального жовчного протоку).

АЯКЖЕ - А ЯК ЖЕ

Аякже, *част. розм.* Те саме, що **авжеж.** – *Ти, Василино, біля вуликів ходиш? – "Аякже, і бджоли мене люблять"* (М.Стельмах); – *Попоїсти в нас є що? – "Аякже, є стара варена баранина"* (С.Добровольський); – *Гаразд, дівчино, біжи! Та будь обережною і... розумною. Будеш?– "Буду, аякже"* (І.Ле).

А як же, *словосп. – Хіба я тому винна? – плаче жінка. – "А як же не винна? Одно за одного мусить одвічати"* (Марко Вовчок); *А як же важко було працювати селянам!* (С.Божко); – *Ні вже, я з вами діду... А як же, діду, без вас* (О.Соколовський); *Непокоїла його відсутність Звірятина, – захворів він, чи що? А як же тоді з відпусткою Івана Семеновича, хто ж його заступатиме?* (Є.Плужник).

Б^1 *(бе).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике б;* як назва звука вживається в ч. р.: *пом'якшений б, твердий б.*

б^2 див. **би.**

БАБИНЕЦЬ, -нця. Окреме місце в церкві, де стоять жінки. *Молодиці й дівчата заступили ввесь бабинець і притвор* (І.Нечуй-Левицький).

БАВОВНА - БАВОВНИК

Бавовна. 1. Волокно, яке покриває насіння бавовнику, вживане для виготовлення пряжі, целюлози тощо: *бавовна-сирець, виробництво бавовни, тканина з бавовни.*

2. Те саме, що **бавовник.**

Бавовник, -у. Рослина, волокно якої іде на виготовлення пряжі, целюлози тощо: *плантації бавовнику, довговолокнистий бавовник.*

БАВОВНЯНИЙ - БАВОВНИКОВИЙ - БАВОВНИЦЬКИЙ

Бавовняний. Який стосується бавовни, виготовлений з бавовни; призначений для обробки й виробництва бавовни. Вж. зі сл.: *зернятко, насіння, олія, тканина, одяг, промисловість, завод, фабрика, комбінат, район, виробництво.*

Бавовниковий. Який стосується бавовнику: *бавовникове поле, бавовникова олія.*

Бавовницький. Який стосується вирощування бавовнику, бавовництва: *бавовницька база, бавовницька справа, бавовницьке господарство.*

БАГАТИР - БОГАТИР

Багатир, -я, *ор.* -ем, *розм.* Багата людина; багатій. *Тепер він уже багатир на всю губу: своєї землі скільки!* (Б.Грінченко). Пох. **багатирський.**

Богатир, -я. Герой, надзвичайно хоробрий, мужній і сильний воїн; переносно – дужа, працьовита, відважна людина; велична споруда; могутня тварина, рослина: *казковий богатир, дуб-богатир. Сагайда з'явився в роті, як богатир десь із Київської Русі: на баскому коні, у блискучій збруї* (О.Гончар). Пох. **богатирський.**

БАГАТО, *присл.* У великій кількості; вживається також у значенні присудка та неозначено-кількісного числівника: *багато знати, багато цікавого, жити багато. Нищено міста красні, чимало козацтва зведено з світу, багато дівчат і жінок у полон забрано* (Марко Вовчок).

При підметі, до складу якого входить слово **багато,** присудок, як правило, ставиться у формі однини. *Перед будинком стояло багато машин* (П.Панч); *Людей від кулі ката багато полягло* (В.Сосюра). Форма однини ставиться також при словосполученнях **багато** хто, **багато** що. *Багато хто почав плакати від зворушення* (О.Довженко); *Багато що зійшло з кров'ю, згоріло в серці за ці роки* (О.Гончар).

При підкресленні активності дії, при переліку однорідних присудків можливе вживання присудка у формі множини. *Багато рук Для неї будували храм таємний* (Леся Українка); *Багато з вибраних на волосну службу ставали п'яницями* (Ї.Нечуй-Левицький); *Багато очей сумних і зляканих нетерпляче дивились на нього* (А.Головко).

БАГАТО... Перша частина складних слів, що відповідає значенню "у великій кількості"; пишеться разом: *багатомовний, багатопрофільний, багатогранник.*

БАГАТТЯ, *р. мн.* -ать. Переважно те саме, що **вогнище** (запалена купа дров, віття тощо). *На далекому обрії засвітилося багаття – то пастухи розпалили вогнище, картоплю печуть* (Г.Хоткевич); *Відпочивають донці перед походом: хто спить просто неба, хто гріється біля багаття* (Р.Іваничук).

БАГОР - БАГЕР

Багор, -гра. Тичка з металевим вістрям і гаком.

Багер, -гера. Екскаватор для видобування торфу.

БАГРЯНИТИ – БАГРОВІТИ, БАГРЯНІТИ – БАГРЯНИТИСЯ – БАГРЯНІТИСЯ

Багрянити, *перех.* Робити щось густо-червоним, багровим. *Позирає* [Іван] *на сонце, що вже схиляється до обрію, багрянить воду дніпровську* (А.Шиян); *Кров багрянила йому лице* (Ю.Смолич).

Багровіти, багряніти, *неперех.* Ставати багровим, багровішим;

виділятися багровим кольором, виднітися (про щось багрове). *Темношкіре її обличчя поволі багровіє* (П.Колесник); *Все дужче багряніють хмари* (А.Шиян); *Вже вересень в лункій блакиті тане, вже багряніє мантія садів* (Є.Маланюк); *Як розтоплений метал, воно* [сонце] *багровіло й тануло за горизонтом* (І.Ле); *На душі, як од світань, тихо, синьо, чисто... Багряніє, де не глянь, осені намисто* (В.Сосюра).

Багрянитися. Те саме, що **багровіти.** *Вийду світанком: багряниться обрій* (Я.Шпорта).

Багрянітися. Виділятися багровим кольором, виднітися (про щось багрове). *За Дніпром багряніються вишні* (А.Малишко).

БАДИЛЛЯ - ОГУДИНА, ОГУДИННЯ тощо.

Бадилля, *збірн. (у мн. не вживається).* Стебла й листя трав'янистих, витких і коренеплідних рослин – соняшників, кукурудзи, тютюну, помідорів, будяків, бур'яну, лободи, лопухів, реп'яхів, жоржини, хмелю, винограду, картоплі, буряків, папороті тощо. Поряд з цим словом широко вживаються слова, які конкретизують це поняття: **огудина, огудиння, гудина, гудиння** (стебла і листя повзучих або сланких рослин – огірків, гарбузів, кавунів, динь, рідше – картоплі, хмелю тощо); **гичка** (коренеплодів і бульбоплодів – переважно буряків, а також моркви, рідше цибулі, картоплі тощо); **ботвина, ботвиння** (коренеплідних рослин); **бурячиння, буряковиння** (буряків); **картоплиння** (картоплі); **гарбузиння** (гарбузів); **морквиння** (моркви); **соняшничиння** (соняшників); **кукурудзиння** (кукурудзи); **квасолиння** (квасолі).

БАЗАР - РИНОК - ЯРМАРОК

Базар, -у. **1.** Місце роздрібного продажу продуктів харчування та інших товарів.

2. Організована торгівля спеціальними товарами в певні сезони або періоди найбільшого попиту на них: *книжковий базар, шкільний базар, новорічний базар.*

Ринок, -нку. **1.** Те саме, що **базар 1.**

2. Сфера товарного обміну; пропозиція і платоспроможний попит на товари світового господарства, країни тощо: *ринок збуту, світовий ринок, товарний ринок.* Пох. **ринковий.**

Ярмарок, -рку. Торг, який влаштовується регулярно в певну пору року і в певному місці.

БАЗУВАТИСЯ, -ується 1. *(на чому).* Мати щось за основу, ґрунтуватися на чому-небудь. *Рослинний орнамент у своїй основі глибоко реалістичний, базується на відтворенні об'єктивного світу* (з журналу).

2. *(на чому, на що, де).* Мати базу. *Чорноморський флот по-давньому базувався на Севастополь* (В.Кучер); *Госпіталь базувався в угорському курортному містечку* (О.Гончар).

БАЙ - БЕЙ

Бай, бая, *ор.* баєм. У колишній Середній Азії – багач, великий землевласник або скотар. *Всі уже догадувалися, що цього року аул відкочує набагато далі, ніж завжди, тільки ніхто не наважувався розпитувати про*

це грізного бая (З.Тулуб).

Бей, бея. 1. У країнах Близького й Середнього Сходу – титул дрібних феодальних власників або вищих чиновників; бек. – *Слухай-но, озвалась Сальтане до перекупки, – йди-но ти собі звідси, бо як прийде бей, то будеш ти знати, він таких, як ти, не любить* (Леся Українка); *Ти повинен сказати, що тебе прислав перекопський бей, який іде на допомогу ханові* (В.Малик).

2. Додаток до імені в значенні "пан": *Арслан-бей.*

БАЙДУЖИЙ. 1. *(до кого-чого, рідше на що і без додатка).* Який не звертає уваги на когось, щось, не виявляє зацікавлення. *Все здасться йому чужим, незвичайним, байдужим до його горя, до його долі* (М.Коцюбинський); *Дівчина далекими байдужими очима зиркнула на парубка* (М.Стельмах).

2. *(кому).* Який не викликає до себе інтересу, не цікавий для когось. *І цей вечірній холодок Байдужий нам. Йдемо веселі* (М.Шпак).

БАЙРАК, -у. Ліс у яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником. *Ой не шуми, луже, зелений байраче* (пісня); *Через гору стежечка геть простяглась, Пішла по байраках, ярами, степами* (О.Афанасьєв-Чужбинський); *З поля Чорний яр здавався просто лісом, а як увійдеш у той ліс, то це байрак глибокий. Дуби, клени, осики, берести та всякий чагарник густо поросли й позчіплювалися гіллям* (Б.Грінченко); *Людність ховається в околишніх байраках* (О.Соколовський).

БАЛ[1], -у. Веселий вечір з танцями: *костюмований бал, бал-маскарад.* Пох. бальний.

БАЛ , -а. 1. Одиниця виміру сили якогось природного явища (вітру, землетрусу тощо): *землетрус у сім балів.*

2. Виражена цифрою оцінка успіхів (у навчанні, спорті): *сума балів.* Пох. **баловий:** *балова система успішності.*

БАЛАНСИР - БАЛАНСЕР - БАЛАНСЕР

Балансир, -а. Переважно двоплечий важіль; регулятор у годинниковому механізмі, який заміняє маятник; жердина для балансування.

Балансер, -а. Акробат, що танцює на канаті; еквілібрист.

Балансер, -а. Опорна нитка у хвостатих земноводних.

БАЛІСТА - БАЛІСТИКА

Баліста. Старовинна метальна машина.

Балістика, -и, *д. і м.* -ці. Наука про рух артилерійських снарядів, ракет, авіабомб, куль тощо.

БАЛЬНЕО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **бальнеологічний;** пишеться разом: *бальнеопроцедура, бальнеотерапія.*

БАНКА - БАНЬКА

Банка[1]**,** -и, *д. і м.* -ці. **1.** Скляна, металева, пластикова посудина переважно циліндричної форми: *консервна банка.*

2. *мед.* Невелика грушоподібна склянка.

Банка[2]**.** Мілина в морі.

Банька. 1. Переважно глиняна звужена вгорі посудина для води. *Той тільки пив воду з копанки, хто приходив з банькою* (А.Свидницький); *І*

тільки й спочиву, що у старої Гальки Води напитися з полив'яної баньки (М.Рильський).

2. Кулястий або опуклий предмет, кулька; бульбашка. *Он величезні скляні баньки, немов три сонця, висять над трьома вокзальними дверима* (Панас Мирний); *Розлетілося все, щезло, мов мильне банька* (А.Крушельницький).

банкет див. **бенкет.**

БАНКОВИЙ - БАНКІВСЬКИЙ

Збігаються в значенні, але почасти розходяться в сполучності. Обидва слова вж. зі сл.: *внесок, документ, капітал, книжка, операція, переказ, політика, справа.* Тільки з **банківський** вж. слова: *актив, контроль, крах, кредит, кредитування, працівник, робота, система, службовець.*

банька див. **банка.**

БАНЯ, -і, *ор.* -ею. Опуклий дах, що має форму півкулі; сферична поверхня або предмет такої форми, а також переносно. *На високому шпилі, на чолопочку, проти самої греблі біліла церква з п'ятьма банями* (І.Нечуй-Левицький); *Осінній дощ на церкві баню миє* (Б.Лепкий); *Майже коло самої землі., виникла баня парашута* (Ю.Яновський); *Низенькі хати осіли під синьою банею неба* (М.Коцюбинський).

БАР[1], -а. Одиниця виміру атмосферного тиску.

БАР[2], -а. Деталь машини.

БАР[3], -у. Маленький ресторан.

БАР[4], -у. Мілина на морі чи в гирлі річки.

БАРВА - ФАРБА

Барва. 1. Колір, забарвлення. *При землі вже ніби вечір, холодна вогкість, а там, угорі, – яка симфонія світла і барв!* (Ірина Вільде); *Багато голосів на світі, Як барв на поверхні земній* (М.Рильський); *Квітки стулювалися, тратили барву і форму* (Б.Лепкий); *Борис відчув, що червона барва заливає йому обличчя* (Вал. Шевчук).

2. перен. Характер, тон, колорит, манера виконання тощо. *Та пісня, як море – і стогне, й рида, І барвами грає, і скелі зриває, Як чиста прозора вода* (Леся Українка).

3. *зрідка.* Фарба. Пох. **барвистий** (різноколірний: *барвисті квіти, барвиста веселка,* перен. *барвиста мова);* **барвистість** *(барвистість лісів).*

Фарба. Речовина для забарвлювання: *олійна фарба,* перен. *малювати рожевою фарбою.* У значенні "барва" рідковживане. *Але ж де рушники гаптовані, що застилали стіни, де ліжники домашнього виробу жовтогарячої та червоної фарби?* (С.Божко). Пох. **фарбовий.**

БАРЕЛЬ - БАРИЛЬ

Барель, -і, *ор.* -ллю. Одиниця об'єму рідин і сипких тіл в Англії (163,65 л) і США (119,24 л, а для нафти – 158,76 л).

Бариль, -і. Одиниця об'єму рідин у Латинській Америці (76 чи 96 л).

БАРИ... - БАРО...

Бари... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "важкий"; пишеться разом: *барицентр, барицентричний.*

Баро... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "тиск"; пишеться разом: *барокамера, барометричний.*

БАРИЛО. Переважно невелика (рідше – великого розміру) дерев'яна посудина для рідини з двома днищами й опуклими стінками. *Сало й пшоно в казаночки складали, Воду в барила з криниць наливали* (Я. Щоголів); *У нього був кращий у Києві льох, де у величезних, кутих залізом барилах набирали аромату угорські й рейнські вина* (З.Тулуб).

бариль див. **барель.**

БАРИТОНОВИЙ, БАРИТОННИЙ - БАРИТОНАЛЬНИЙ

Баритоновий, баритонний. Прикм. від **баритон:** *баритоновий (баритонний) голос, баритонова (баритонна) партія, баритонові (баритонні) тони.*

Баритональний. Близький до баритона тембром і діапазоном: *баритональний бас, баритональний тенор.*

баро... див. **бари...**

БАРТЕР, -у. Безпосередній (натуральний) товарний обмін без використання грошей. Пох. **бартерний**: *бартерний обмін, бартерна торгівля.*

БАСИТИ - БАСУВАТИ

Басити, башу, басиш, *розм.* Говорити, співати, сміятися басом. – *Яне винуватий, Костянтин Іванович, – басив Жук, – я нічого не чув* (Панас Мирний); *– Ей ти, носатий, купи у мене зайця! – басив з середини молодий голос* (М.Коцюбинський).

Басувати, -ую, -уєш. Зводитися на диби; скакати, бігти галопом (переважно про коней). *От ніби перед його очима басували гетьманські коні* (І.Нечуй-Левицький); *– Попустіть поводи... Дайте волю, нехай басує!* (О.Стороженко); *Козаки на конях жваво басували* (П.Грабовський).

БАСТЕР, -а. Місто на Малих Антильських островах.

БАСТЕР, -а. Місто на Гваделупі.

басувати див. **басити.**

БАТАЛЕР - БАТАЛІСТ

Баталер, -а. Особа на судні, що відає продовольчим і речовим постачанням особового складу.

Баталіст, -а. Художник, творчість якого присвячена воєнній тематиці.

БАТИ... - БАТО...

Бати... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "глибинний"; пишеться разом: *батисфера, батиплан.*

Бато... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "глибина"; пишеться разом: *батометричний, батоспорт.*

БАТУТ, БАТУД - БАТУТА

Батут, -а, **батуд,** -а. Гімнастичний прилад для стрибків – горизонтальна підкидна сітка.

Батута. Диригентська паличка.

БАТЬКИ, -ів, *мн.* **1.** Батько й мати стосовно до своїх дітей. *Батьки приводили дітей записувати до школи* (М.Коцюбинський); *– Я не знав ваших*

батьків, Іване й Уляно (О.Довженко); *Дико й сумно здалося мені попервах без батьків у місті* (Б.Антоненко-Давидович); [Шофер:] *Та я скоро повернусь. Одвідаю батьків та й додому* (І.Кочерга).

2. Предки. *Отож вона мені, маленькій, було розказує про наших батьків вільних, та й сама волі забажала!* (Марко Вовчок); *Батьки і діди мої ганяли дуби по Дніпру* (О.Гончар).

3. Чоловіки стосовно до своїх дітей. *Голосили обезталанені матері, плакали батьки* (І.Нечуй-Левицький); *О далекі моря, Де брати, чоловіки й батьки Плинуть.. І згадують сестер, жінок і дітей* (М.Рильський).

4. Шанобливе звертання до старших. *У старих спитаю: "Чого, батьки, сумуєте?"– "Невесело, сину!"*(Т.Шевченко).

БАТЬКІВ – БАТЬКІВСЬКИЙ

Батьків, -кова, -кове. Належний батькові; який стосується батька: *батьків голос, батьків лист, батькові знайомі.*

Батьківський. Переважно властивий батькові, батькам, пройнятий любов'ю, ніжністю, а також належний батькові, батькам: *батьківський наказ, батьківський обов'язок, батьківська гордість, батьківська хата, батьківська теплота, батьківські турботи.*

БАТЬКІВЩИНА – ВІТЧИЗНА

Батьківщина[1]. Рідний край; місце народження когось; переносно – місце виникнення чогось; в
урочистому вживанні пишеться з великої літери. – *Сьогодні великий день. Наші війська очистили Батьківщину й б'ють ворога на його території* (О.Довженко); *Сотні тисяч воїнів України прославили героїчними подвигами свою прекрасну Батьківщину* (П. Панч); *Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину* (В.Симоненко).

Батьківщина[2]. Спадщина від батьків, спадковий маєток. – *Чи не схотілося тобі, Даниле, під старість літ позбутись батьківщини, як позбувся Микита, та піти з торбою?* (А.Кащенко).

Вітчизна. Те саме, що батьківщина[1]; в урочистому вживанні пишеться з великої літери. / *Вітчизна лежала перед ним величезна, велична* (В.Собко); *В цю годину грізну всю по каплі кров за свою Вітчизну я віддать готов* (В.Сосюра).

БАТЬКО. При підметі, вираженому зворотами **батько з сином**, **батько з матір'ю** тощо, присудок буває: а) у формі множини, якщо дія приписується двом рівноправним суб'єктам. *Батько з сином пішли на панський тік молотити* (І.Нечуй-Левицький); *І стали батько з сином цілуватися* (О.Довженко); *Весільний батько з матір'ю частіш стали горілочкою поштувати* (Г.Квітка-Основ'яненко); б) у формі однини, якщо підметом є тільки слово **батько**, а слово в орудному відмінку (**з сином**, **з матір'ю** тощо) означає особу, яка супроводить того, хто діє (особливо коли інші однорідні присудки стосуються тільки слова **батько**). *Батько з сином думав, думав, де б то взяти грошей, і надумав продати кабана* (І.Нечуй-Левицький); *Старий батько З усієї сили З молодицями танцює Та двір вимітає; Та прохожих, проїжджачих У двір закликає, Та вареною частує,*

На весілля просить, Знай, бігає, а самого Ледве ноги носять (Т.Шевченко).

БАТЬКО-МАТИ, батька-матері. Батько й мати; батьки. *Іван зітхнув з глибини душі... Чогось йому стало жалко батька-матері* (А.Крушельницький); *– Іване! Це ти, наш Іваночку! – бігли до нього батько-мати, дід, баба, сестри* (О.Довженко); *– Синові сім років, глядіти не стала, а спровадила до батька-матері* (Є.Гуцало).

башта див. **вежа.**

БДЖОЛИНИЙ - БДЖОЛЯНИЙ -БДЖІЛЬНИЦЬКИЙ

Бджолиний. 1. Який стосується бджіл: *бджолиний рій, бджолині крила, бджолина отрута.*

2. Вироблений бджолами: *бджолиний мед.*

Бджоляний. 1. Те саме, що бджолиний**:** *бджоляна сім'я, бджоляна матка.*

2. Призначений для бджіл: *бджоляний вулик.*

Бджільницький. Який стосується бджільництва – розведення бджіл: *бджільницька наука, бджільницька справа.*

БЕГЕМОТ - ГІПОПОТАМ

Вживаються паралельно, але **гіпопотам** переважно в спеціальній літературі.

БЕЗБАРВНИЙ - БЕЗКОЛІРНИЙ, БЕЗКОЛЬОРОВИЙ

Безбарвний. 1. Який не має кольору, забарвлення, позбавлений барв. Вж. зі сл.: *апатит, газ, кристал, рідина, небо, туман, хмара.*

2. перен. Який не має яскраво виражених рис, нічим не примітний. Вж. зі сл.: *голос, день, життя, існування, місто, мова, обличчя, поезія, слово, усмішка.*

Безколірний, безкольоровий. Який не має кольору. Вж. зі сл.: *нафта, газ, рідина, скло.*

БЕЗГОСПОДАРНИЙ. Який не має господаря, власника, нікому не належить: *безгосподарні землі, безгосподарна квартира, безгосподарне майно.*

БЕЗЛІЧ, *присл.* Дуже велика кількість когось, чогось. *На нього працювало безліч людей* (Ю.Яновський); *Далеко на рейді мерехтіло безліч вогнів* (Ю.Смолич); *Безліч довгих ожередів та стіжків нового, тільки що завезеного хліба запалали разом* (І.Нечуй-Левицький); *Безліч очей потайки крізь тини, з-під стріх пильно стежили за всім, що діялось за ставом на тім боці* (А.Головко). Пор. **багато.**

безперечний див. **незаперечний.**

БЕЗПЛІДДЯ - БЕЗПЛІДНІСТЬ

Безпліддя. Нездатність давати потомство або плоди: *безпліддя сільськогосподарських тварин.*

Безплідність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Те саме, що безпліддя: *безплідність тварин.*

2. Безрезультатність: *безплідність пошуків, безплідність схоластики.*

бей див. **бай.**

БЕНЗО... Перша частина складних слів, що відповідає слову

бензиновий; пишеться разом: *бензобак, бензоколонка.*

БЕНКЕТ - БАНКЕТ

Бенкет, -у. Урочистий обід, сніданок чи вечеря на честь кого-небудь або на відзначення якоїсь події. *Бенкет розвернувся на всі боки. На здоровенних столах напитків та наїдків* (Панас Мирний); [Панна Рома:] *Панове, завтра впоряджаєм бенкет. З музиками, з танками до самого ранку* (С.Васильченко).

Банкет[1], -у. Земляний або кам'яний вал; у множині також ящики, в яких зберігається одяг матросів. – *Загляньте в банкети, боцмане, що там робиться!* (Д.Ткач).

Банкет[2], -у. Те саме, **що бенкет.** *В селі банкети загули* (Т.Шевченко); *Я вже носом чую банкет на палубі і музику на трапі* **(В.**Кучер).

БЕРЕГИНЯ[1], -і, *ор.* -ею. Та або те, що оберігає родину, її домівку, майно тощо. *Коли вірити міфології, сім'ю створила жінка, яка виконує одну з головних ролей – берегині домашнього вогнища* (з журналу); *Наша Берегиня невтомна, вона весь час дбала про те, щоб ми були ситі. "А ти поїж, поїж!" – казала завжди, коли захворієш* (А. Дімаров); *– Берегиня, любий мій синочку, – це наша оселя. Усе, що в ній є, що ми нажили, що приберегли від своїх батьків та дідусів, чим збагатилися й освятилися* (В.Скуратівський).

БЕРЕГИНЯ[2], -і, *ор.* -ею. Русалка. *На злуці рік святилище богині. Такі сади, що важко проминать. Гойдаються на вербах Берегині, протослов'янські родичі наяд* (Л.Костенко); *Сам* [Вадим] *не купався ніколи, певно, лякаючись, щоб берегині і водяний не відібрали в нього силу й хист* (П.Загребельний).

БЕРЕЖЛИВИЙ - БЕРЕЖНИЙ

Бережливий. Ощадливий, економний: *бережливий господар, бережливий керівник, бережливе використання матеріальних і трудових ресурсів.*

Бережний. Який уміє берегти що-небудь, дбайливо поводиться з чим-небудь; дбайливий: *бережне ставлення, бережне використання.* Пох. **бережно.**

БЕРЕСТ[1], -а. Дерево з коричнево-сірою корою та овальними, загостреними на кінці листочками. Пох. **берестовий.**

БЕРЕСТ[2], -у. Кора, луб берези. Пох.: **берестяний, берестовий.**

БЕРИЛ - БЕРИЛІЙ - БЕРИЛІД

Берил, -у. Мінерал класу силікатів; руда берилію; коштовний камінь.

Берилій, -ю, *ор.* -єм. Хімічний елемент – метал світло-сірого кольору, який застосовують в атомних реакторах.

Берилід, -у. Сполука берилію з іншими металами, яку застосовують в авіа- й ракетобудуванні, в електротехніці тощо.

БЕРІЗКА. 1. *зменш.-пестл.* Береза.

2. Багаторічна витка рослина, повійка.

БЕСТСЕЛЕР, -а. Книжка, яка в даний момент має найбільший комерційний і читацький успіх і видається у зв'язку з цим великим тиражем. *Роман мій став своєрідним бестселером, ним зачитувалися молоді й старі*

(А.Дімаров).

БЕТА-... Перша частина складних слів, що означає стан речовини або зв'язок з бета-частинками; пишеться через дефіс: *бета-випромінювання, бета-радіоактивність* (але *бетатрон).*

БИ-Б

Би, *част.* Пишеться окремо після приголосних: *нехай би, позичав би, як би* (хоч: *мовби, немовби, ніби, якби).*

Б, *част.* Пишеться окремо після голосних: *позичила б, яка б.*

бивень див. **ікло.**

БИК - ВІЛ

Бик, -а. **1.** Велика свійська рогата тварина – самець, бугай, а також самець деяких порід диких рогатих тварин. *Якось забрела череда, бик став бутіти й рити рогами кучугуру* (О.Гончар); [Анна:] *Завтра хочу піти на бій биків* (Леся Українка); *Невдовзі на сході з явилася хмара куряви, і за якісь півгодини я вже розгледів у ній плескуваті голови горбатих биків зебу* (І.Муратов).

2. Те саме, що **віл.** *На зеленій галявині розпрягли биків, пустили пастися* (Григорій Тютюнник).

Віл, вола. Кастрований бик, якого використовують як тяглову силу. *На румунському боці три пари волів тягло канатом проти води здорове червоне судно* (М.Коцюбинський); *Щодня кухарі різали воли та вівці на прохарчування цієї дикої, але гордовитої шляхетської орди* (І.Нечуй-Левицький).

БІ... Перша частина складних слів, що означає подвоєння; пишеться разом: *бівалентний, біполярний.*

БІБ... Перша частина складних слів, що означає "бібліотечний"; пишеться разом: *бібколектор.*

БІБЛІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "книга"; пишеться разом: *бібліографознавство, бібліоманія.*

БІГАМІЯ - МОНОГАМІЯ - ПОЛІГАМІЯ

Бігамія, -ї, *ор.* -єю. Форма шлюбу, коли кожен може одружитися з двома особами іншої статі; двошлюбність. Пох. **бігамний.**

Моногамія. 1. Форма шлюбу, при якій кожен може бути одружений з однією особою іншої статі.

2. У тварин – спарування самця з однією й тією ж самицею.

Пох. **моногамний**.

Полігамія. 1. Груповий шлюб у деяких племен і народів; багатошлюбність.

2. У тварин – спарування самця з кількома самицями або самиці з кількома самцями. Пох. **полігамний.**

БІДНІТИ - БІДНІШАТИ

Бідніти. Ставати бідним, біднішим. *Скит почав швидко бідніти* (О.Донченко).

Біднішати. Ставати біднішим. *Дрібна шляхта біднішала і помаленьку вмішувалась у народ* (І.Нечуй-Левицький).

бійня див. **бойня.**

БІК - СТОРОНА

Бік, боку. Широко вживається в багатьох значеннях: *братися в боки, з боку на бік перевертати, під'їхати з лівого боку, на всі боки, по цей бік річки, сонячний бік вулиці, зворотний бік медалі, лицьовий бік тканини, бік квадрата, відпустити на всі чотири боки, з матеріального боку, це один бік справи, бути на боці товариша, родич з боку матері.*

Сторона. 1. Те саме, що **бік,** але вживається значно рідше: *сторони світу, дві сторони медалі, сторона трикутника, на всі чотири сторони, об'їхати стороною, слабка сторона твору, моє діло сторона* (але невдало: *притулитися до лівої сторони грудей, повернути в сторону, прихилити на свою сторону, є й інша сторона питання* і т. ін.).

2. Місцевість, область, район; край, країна: *рідна сторона, далека сторона, в придеснянській стороні.*

3. Людина, група людей, протиставлені іншим: *вислухати обидві сторони, дебати сторін, договірні сторони, зацікавлена сторона, супротивні сторони.*

БІЛИЗНА^1. Вироби з тканини для одягання на тіло або призначені для побутових потреб (на постіль тощо). *Прийшов він до річки, поскидав з себе білизну* (М.Чабанівський); *Молодиця намочила в ночвах білизну бійців, заходилася прати* (Григорій Тютюнник).

БІЛИЗНА^2. Хижа прісноводна промислова риба.

БІЛИЗНА. Білість. – *Приходь, гарбузи вродили добрі, – мов крізь цідилку, пропускала слова, тамуючи за білизною зубів і образу, і біль, і надію* (В.Симоненко); *Простирадла та наволочки аж сяють білизною* (А.Дімаров).

БІЛИТИ - БІЛІТИ - БІЛІТИСЯ - БІЛІШАТИ

Білити, -лю, -лиш, *перех.* Робити щось білим, фарбувати, забарвлювати в білий колір тощо. *Настя стала на лежанці і почала білити грубу* (І.Нечуй-Левицький); *Ой напряла полотна Од порога до вікна, Постелила на воді, Щоб білили лебеді* (пісня); *Нехай старість передчасно не білить морозом-сивиною твою голову* (А.Головко); *Дівка Катерина личенько білила* (пісня).

Біліти, *неперех.* Ставати білим, білішим; виділятися білим кольором, виднітися (про щось біле). *Зоря розсвітало, день почав біліти* (Марко Вовчок); *Хлопець то червоніє, то біліє* (Б.Грінченко); *В саду біліють колонади Над пишним берегом Дніпра* (Г.Чупринка); *Геть-геть біліють гостроверхі намети козацького табору коло Чигирина* (Д.Мордовець); *Біліють, як білі лілеї, квітки, І мають, як крила, на їх пелюстки* (О.Олесь).

Білітися. Виділятися білим кольором, виднітися (про щось біле). *Скрізь на полянці біліються тріски* (М.Черемшина); *Понад ставом білілися крізь туман хатки* (Панас Мирний).

Білішати. Ставати білішим. *Маруся., не помічала, як потроху білішали перед нею стіни, піч* (Б.Грінченко).

білль див. **біль.**

БІЛУГА - БІЛУХА

Білуга. Риба родини осетрових.

Білуха. Ссавець родини дельфінових.

БІЛЬ - БІЛЛЬ

Біль[1], болю, *ор.* болем, *ч.* Відчуття фізичного страждання. *Він аж застогнав від болю* (Марко Вовчок).

Біль[2], білі, *ор.* біллю, *ж. зрідка.* Білі нитки; білість. *На рушники та на хустки Білять біль дівчата* (П.Куліш); *Вона* [Лукія] *була як біль біла, очі мов у божевільної* (Б.Грінченко); *Усю ніч не спала Та біль сукала; По горі ходила Та до тої білі говорила: – Ой біле ж моя тонесенька! Кому ж ти будеш вірнесенька?* (пісня).

Білль, -я, *ор.* -ем. У США, Великій Британії тощо – проект закону, що виноситься урядом або членом парламенту.

БІЛЬШІСТЬ, -шості, *ор.* -шістю. При підметові, вираженому сполученням слова **більшість** з іменником або займенником у родовому відмінку однини чи множини, присудок ставиться у формі однини або множини. 1. Присудок у формі однини звичайно вживається: а) якщо при слові **більшість** немає керованого слова. *Більшість впевнена була, що в тому піску є золото* (М.Трублаїні); *Більшість, особливо молодь, вбачала в поїздці до Морниці веселу розвагу* (Ірина Вільде); б) якщо слово **більшість** має керовано слово в однині. *Переважна більшість народу підтримала цей захід]* в) при безпосередньому сусідстві підмета й присудка (хоч кероване слово і вжите в множині). *Більшість молодих інтелігентних людей сидить по великих містах* (Леся Українка); *Більшість бійців зосередилась у залі другого поверху* (О.Гончар).

2. Присудок у формі множини (в так званому узгодженні за змістом) звичайно вживається: а) якщо між підметом і присудком є інші члени речення, особливо дієприкметниковий зворот або означальне підрядне речення зі сполучниковими словами **який, котрий, що** при підметі. *Більшість делегатів при обговоренні питання, що стояло на порядку денному, підтримали доповідача;* б) якщо при слові **більшість** є кілька керованих слів у формі множини. *Більшість командирів і бійців полягли в цьому бою;* в) якщо при підметі є однорідні присудки. *Він бачив на фронті, що більшість людей гинуть тому, що не можуть використати місцевості для свого захисту і для наступу, не знають взаємодії родів військ, бояться ближніх боїв, авіації і танків* (Григорій Тютюнник); г) якщо підкреслюється активність і роздільність дії, здійснюваної виконавцями. *Більшість десятикласників готувались до екзаменів групками по двоє, по троє* (О.Донченко).

БІО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **біологічний;** пишеться разом: *біодатчик, біоелектростимулятор.*

біографія див. **автобіографія.**

...БІОЗ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "життя", "життєвий процес": *анаеробіоз, некробіоз.*

БІОНІКА - ГІДРОБІОНІКА

Біоніка. Наука, яка вивчає побудову організмів для створення машин, приладів, механізмів тощо.

Гідробіоніка. Розділ біоніки, який вивчає особливості тварин, що живуть у воді, щоб створювати технічні пристрої для роботи у водному середовищі.

...БІОНТ. Кінцева частина складних слів, що означає "живий організм": *батибіонт, гідробіонт.*

БІР - БОР

Бір, бору. Шпильковий ліс або мішаний з переважанням сосни; будь-який ліс. *І лісів видно багато: одні зелені соснові бори, другі чорні, стоять, о чімсь шепчуться стиха межи собою, вигріваються до сонця* (Т.Бордуляк); *Нероздільний, тьмою спаяний, В чорній масі тоне бір* (Г.Чупринка).

Бор[1], -у. Хімічний елемент.

Бор[2], -а. Свердло, що застосовується в зуболікарській справі.

БІСТР - БІСТРО

Бістр, -у. Темно-бура акварельна фарба з деревної сажі.

Бістро, *невідм., с.* Невеликий ресторан, закусочна.

БЛАГАЮЧЕ - БЛАГАЮЧИ

Благаюче, *присл.* З благанням. *Трохи згодом голова його знову почала витягатися вперед і очі благаюче здіймалися до образів* (С.Васильченко); *– Ти не спіши, дитино, – сказав* [Осмомисл] *благаюче. – Повернеться Всеволод – порадимось* (Д.Міщенко).

Благаючи. Дієприсл. від **благати.** *Арсен зігнувся нижче, цілуючи її в голову і благаючи: – Ну не треба, чуєш, не треба... Перестань плакати* (Є.Гуцало); *Був рік 1920-й, і знесилений світ корчився у муках, благаючи долю, аби змовкли нарешті гармати* (Є.Куртяк).

БЛАКИТНІТИ - БЛАКИТНІШАТИ

Блакитніти. Ставати блакитним, блакитнішим; виділятися блакитним кольором, виднітися (про щось блакитне). *Здригалась* [Раїса] *кожен раз, коли вікна раптом блакитніли од сильної блискавки* (М.Коцюбинський); *А море радісно й ніжно блакитніє крізь світанкову імлу* (З.Тулуб).

Блакитнішати. Ставати блакитнішим.

...БЛАСТ. Кінцева частина складних слів, що означає "зародок": *остеобласт, фібробласт.*

БЛАСТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "відгалуження", "зародок"; пишеться разом: *бластодиск, бластоциста.*

БЛИЗЬКО, *прийм.* Крім іншого, широко вживається для позначення приблизної кількості при назвах міри, часу, числа: *близько двох тисяч, близько трьох годин, йому близько сорока років* (і *йому під сорок років).*

БЛІДНУТИ, БЛІДНІТИ - БЛІДНІШАТИ

Бліднути, *рідше* **блідніти.** Ставати блідим, блідішим; блідо виднітися, виділятися. *Уже починають бліднути зорі на небі* (М.Трублаїні); *Стала я блідніти* (Панас Мирний); *її обличчя блідне навіть крізь пудру* (Ю.Яновський).

Бліднішати. Ставати бліднішим. *Чим більше він* [городничий] *наливався супом, тим дальше все бліднішав та білішав* (Панас Мирний).

БЛІСТЕР - БЛІСТР

Блістер, -ера. 1. Протимінне потовщення корпусу корабля.

2. Сферичний виступ з прозорої пластмаси в корпусі літака, призначений для поліпшення огляду, розміщення озброєння, прицілювальних приладів тощо.

Блістр, -у. Чорнова мідь.

БЛОК-... Перша частина складних слів, що відповідає словам блокувальний, блокування; пишеться через дефіс: *блок-діаграма, блок-сигнал* (але *блокпост).*

БО, *наст, спонук., підсил.* Вживається переважно при дієслівних формах наказового способу, при питальних займенниках, прислівниках, дієсловах тощо; пишеться через дефіс: *іди-бо, послухай-бо, дивіться-бо, чий-бо ти.?*(але *іди ж бо). – Василино! Чого-бо ти плакала?* (І.Нечуй-Левицький); [Оксана:] *Згадайте-бо – і ви ж бо, тату, винні!..* (Б.Грінченко).

БОБЕР - БОБИР

Бобер, -бра. Водяний гризун, що має цінне хутро; хутро цього гризуна.

Бобир, -я, *ор.* -ем, *діал.* Дрібна прісноводна риба з колючими плавцями.

БОБИНА - БОБІНА

Бобина. Зернина бобу.

Бобіна. Барабан, котушка для намотування дроту, ниток, канатів, стрічок тощо.

бобир див. **бобер.**

бобіна див. **бобина.**

богатир див. **багатир.**

БОЄ... Перша частина складних слів, що відповідає слову бойовий; пишеться разом: *боєпостачання, боєспроможний.*

БОЙЛЕР - БРОЙЛЕР

Бойлер, -а. Пристрій для нагрівання води в системі теплопостачання й гарячого водопостачання. Пох.: бойлерна, бойлерний.

Бройлер, -а. **1.** Відгодоване на м’ясо курча віком 60–70 днів.

2. Приміщення для відгодівлі таких курчат.

Пох. **бройлерний.**

БОЙНЯ - БІЙНЯ

Бойня, -і, *ор.* -ею, *р. мн.* боєнь. 1. Приміщення, місце для забою худоби. *Серединою вулиці гнали на бойню табун худоби* (Ірина Вільде); *Купці.. за безцінь скуповували у селян худобу й великими гуртами спроваджували на бойню* (С.Чорнобривець).

2. *перен.* Те саме, що **бійня**. *Закінчується квітень. Увійдуть у береги річки, і вийде з берегів людська кров. Почнеться нечувана в світі бойня* (О.Довженко).

Бійня, *р. мн.* боєнь. Масове знищення людей; бій з великою кількістю жертв. *Був ще двічі поранений – віддав свою данину всесвітній бійні Андрій-столяр* (Є.Кротевич); *Миколаївська бійня, революція, громадянська війна обпалили його та пошрамували* (А.Гудима).

БОЙСКАУТИЗМ - СКАУТИЗМ

Бойскаутизм, -у. Одна з форм дитячого та юнацького руху (певною мірою воєнізованого).

Скаутизм, -у. Одна з поширених систем позашкільного виховання, що є основою діяльності дитячих чи юнацьких організацій.

БОЛІВАР, -а. **1.** Грошова одиниця Венесуели.

2. Крислатий капелюх.

болісний див. **болючий.**

БОЛОТНИЙ - БОЛОТЯНИЙ - БОЛОТИСТИЙ

Болотний. 1. Пов'язаний з болотом, який стосується болота; який живе, росте на болоті. Вж. зі сл.: *земля, вода, туман, газ, запах, дух, твань, купиння, торфовище, іржа, дорога, стежка, дичина, гадюка, жаба, птах, пташка, фауна, горіх, мох, трава, квітка, флора.*

2. Призначений для робіт на болоті, пересування болотом тощо: *болотний плуг, болотний екскаватор, болотні чоботи.*

Болотяний. 1. Те саме, що **болотний** 1.

2. Те саме, що **болотистий.** Вж. зі сл.: *край, лука, низовина, плавні, поле. Через величезні зелені луки срібною гадючкою викручувалася маленька болотяна річка* (А.Кащенко).

Болотистий. Багатий на болота, заболочений; багнистий. Вж. зі сл.: *землі, лука, місцевість, низовина, поле, заплава, озеро.*

БОЛЮЧИЙ - БОЛІСНИЙ - БОЛЬОВИЙ

Болючий. 1. Пов'язаний з фізичним відчуттям болю: *болюча рана, болючий зуб, болючий удар.*

2. перен. Який викликає важкі почуття, смуток; викликаний цими почуттями; важкий: *болюча правда, болюче питання, болюча справа, болюча думка.*

Болісний. 1. Хворобливий: *болісний хлопець, болісний вигляд.*

2. перен. Те саме, що **болючий** 2: *болісні думки, болісний сміх, болісний крик, болісна гримаса.*

Больовий. Пов'язаний з болем: *больове відчуття, больова реакція, больовий подразник, больовий синдром, больова чутливість; больовий прийом* (у спорті).

БОМОНД, -у. Вищі аристократичні кола; вишукане аристократичне товариство.

БОН - БОНА - БОННА

Бон, -а, *переважно в мн.* -и, -ів. Плавуче загородження для захисту гаваней, портів; огорожа при лісосплаві.

Бона. Грошовий документ.

Бонна. Вихователька (переважно іноземна) дітей у багатих сім'ях; гувернантка.

БОНУС, -у. **1.** Додаткова винагорода, премія.

2. Додаткова знижка, що її надає продавець відповідно до умов окремої угоди.

бор див. **бір.**

БОРОНИТИ - БОРОНУВАТИ

Боронити[1]**,** -оню, -ониш. Обороняти, захищати когось, щось; не дозволяти; забороняти. – *Мене од всіх ти боронив* (І.Котляревський); *Засватав Павло Варку, пани не боронили, весілля одбулося* (Марко Вовчок); *Ніхто ніколи не боронив рибу ту ловити* (Панас Мирний).

Боронити[2]**.** Те саме, що **боронувати.**

Боронувати, -ую, -уєш. Розпушувати землю бороною; волочити. *Орати, боронувати й сіяти учив мене батько* (Т.Масенко).

БОРОТИСЯ, -рюся, -решся. **1.** *(з ким і без додатка).* Схопившись один з одним, намагатися подужати, перемогти. *При світлі я побачив, що той, кого я ударив веслом, повзе до борту, а другий бореться з Севом* (Ю.Яновський); *Вони сходилися тихо, ніби йшли обніматися, а не боротися* (Григорій Тютюнник).

2. *(з ким-чим, проти кого-чого).* Змагатися, битися, намагаючись перемогти, подолати, знищити. Вж. зі сл.: *з ворогами (проти ворогів), із загарбницькими війнами (проти загарбницьких воєн), з конкурентами (проти конкурентів), з окупантами (проти окупантів), проти гноблення.*

3. *(з чим, рідше проти чого).* Намагатися подолати, знищити, викоренити щось, запобігти чомусь. Вж. зі сл.: *з алкоголізмом, з браком, з голодом, з дрімотою, із загазованістю повітря, зі злом, з посухою, зі сльозами, зі смертю, зі спекою, із сумнівами, з хворобою.*

4. *(за що).* Добиватися чогось, долаючи перешкоди. Вж. зі сл.: *за [високий] урожай, за Вітчизну, за владу, за волю, за життя, за збереження миру, за щастя.*

БОРОТЬБА. 1. *(з ким-чим і – з відтінком підкресленої дії – проти кого-чого, між ким-чим, кого, чого).* Активне зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, напрямками, інтересами тощо. Вж. зі сл.: *з бандитами, з бандитизмом, із загарбниками, з реакційними силами, проти агресорів, проти інтервентів, між конкурентами, між суперниками, двох станів, двох думок.*

2. *(з чим).* Діяльність, спрямована на подолання, знищення, викоренення, підпорядкування чогось. Вж. зі сл.: *з алкоголізмом, з безробіттям, з браконьєрством, з бур'янами, з вітрами, з епідемією, із зловживаннями, з культурною відсталістю, з посухою, з поширенням хвороби, зі сваволею, із стихійним лихом, з труднощами, зі шкідниками сільськогосподарських культур.*

3. *(проти чого).* Діяльність, спрямована на запобігання чогось, відвернення чогось. Вж. зі сл.: *проти воєнної небезпеки, проти поширення епідемії.*

4. *(за що).* Діяльність, спрямована на створення, досягнення чогось. Вж. зі сл.: *за визволення батьківщини, за волю, за демократію, за життя, за існування, за мир і дружбу між народами, за свободу і незалежність, за технічний прогрес, за щастя, за якість продукції.*

БОРТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **бортовий;** пишеться разом: *бортмеханік, бортпровідниця.*

БРАЗИЛІЯ - БРАЗИЛІА

Бразилія, -ї, *ор.* -єю. Найбільша держава Південної Америки. Пох. **бразильський.**

Бразиліа, *невідм.* Столиця Бразилії.

БРАМА. Великі ворота, здебільшого при монументальних спорудах, а також переносно. *Відкрилась міська брама* (І.Франко); *Величезна заґратована брама визначала місце в'їзду* (Ю.Смолич); *Вороже військо ломиться у брами. Глухі ворота* (Л.Костенко); *Дощ перестав; хмари розійшлися; західна брама неба розчинилася, з неї ринуло стільки світла, що боляче стало очам* (Григорій Тютюнник).

БРАТ, -а. 1. Сполучається з прізвищем: а) при слові **брати** іншомовні прізвища ставляться у формі однини: *брати Грімм* (чеські, польські та інші слов'янські прізвища мають у такій позиції форму множини: *брати Гавранеки, брати Пшепюрські);* б) при сполученні **брат і сестра** іншомовні прізвища звичайно ставляться у формі множини: *брат і сестра Шлегелі.*

2. При підметі, вираженому зворотом **брат із сестрою, брат з братом** тощо, присудок ставиться: а) у формі множини, якщо дія приписується двом рівноправним суб'єктам. *Чесною працею он скільки надбали! Чесно вони й проживуть його., у миру та в ладу, як брат з сестрою* (Панас Мирний); *Я через тебе тільки квітки мої порозсипала! Бачиш – он братик та сестриця: це брат із сестрою побралися* (Б.Грінченко); *І брат з братом обнялися* (Т.Шевченко); б) у формі однини, якщо підметом є тільки слово **брат,** а слово в орудному відмінку **(із сестрою, з братом** тощо) означає особу, що супроводить того, хто діє (особливо коли інші однорідні присудки стосуються тільки слова **брат**). *І розговоривсь із нею Петро, як брат із сестрою* (П.Куліш); *Брат з братом сварився за наділ. Та й рубнув сокирою* (М.Рильський); *До Лемішки заїхав, прямуючи туди, брат у перших із жінкою* (І.Нечуй-Левицький).

БРАТЕРСТВО - БРАТСТВО

Братерство, *тільки оди.* Теплі, товариські взаємини між ким-небудь, братська спорідненість, братське єднання, велика дружба. *Добра святого. Волі! волі! Братерства братнього* (Т.Шевченко); *Де ви, правди всенародної Та братерства сіячі?* (П.Грабовський); *Рівність, братерство і воля усім – наші були ідеали* (О.Олесь).

Братство. 1. Товариство людей, об'єднаних спільною діяльністю й метою; релігійно-національна організація: *Кирило-Мефодіївське братство, Київське братство, Львівське братство, церковне братство.*

2. Те саме, що **братерство.** *А на дальнім пожарищі Іскра братства тліла* (Т.Шевченко); *Кругом усе старе лицарство розтавало. Не стало рівності, не стало братства* (Панас Мирний).

братерський див. **братів.**

БРАТИ, ВЗЯТИ (УЗЯТИ). Сполучаються зі словами **участь, до уваги, до відома, до серця.**

БРАТИСЯ, беруся, берешся. 1. *(за кого-що).* Хапатися руками. *Вона не злюбила Мелащиних батьків, і тільки бралась за тім'я, то згадувала Западинці* (І.Нечуй-Левицький); *Беріться за мене, понесу* (казка).

2. *(за що, рідше до чого).* Брати якесь знаряддя, щоб діяти ним. Вж. зі сл.: *за весла, за кий, за книжку, за ложку, за лопату, за ніж (до ножа), за плуг, за рушницю, за сокиру, за шаблю, до зброї, до іграшок.*

3. *(за що, до чого, а також що робити).* Приступати до чогось; рідше – збиратися щось робити. Вж. зі сл.: *за впорядкування, за господарство, за діло (до діла), за переклад (до перекладу, перекладати), за працю (до праці), за снідання, до сніданку, до бійки, до сівби (сіяти), до справи, бити, допомагати, їсти, йти, писати, просити, розважати, розповідати, читати.*

4. *(до кого, за кого).* Застосовувати до кого-небудь якісь дії, докоряти комусь. *Рішуче береться до неї* (М.Коцюбинський); *Він за мене береться* (Ганна Барвінок).

5. *(до кого-чого).* Приставати, липнути. *Болото береться до коліс* (Словник Б.Грінченка).

6. *(чим).* Укривати чим-небудь. Вж. зі сл.: *барвами, жовтизною, зморшками, іржею, кригою, памороззю, парою, плівкою, плямами, попелом, потом, пушком, росою, рум'янцем, синявою, складками, сльозою, смугами, сяйвом, туманом, чорнотою. Всюди почорнілий сніг береться водою* (Панас Мирний); *Проти сонця її волосся ніби бралось жаром* (П.Панч).

7. (чим). Набувати певного стану, виразу тощо. Вж. зі сл.: *байдужістю, благанням, болем, гнівом, жалем, задумою, зажурою, острахом, смутком, сумом, тривогою, хвилюванням.*

8. *(безос. – на що, рідше до чого) розм.* Наближатися до певного віку, часу, стану. Вж. зі сл.: *на вечір (до вечора), на світанок, до ранку, на ніч, на мороз.*

9. (з ким і без додатка) розм. Одружуватися. *Він хоче братися з якоюсь панною* (І.Нечуй-Левицький); *Не хочу я женитися, Не хочу я братись* (Т.Шевченко).

БРАТІВ - БРАТНІЙ - БРАТЕРСЬКИЙ - БРАТСЬКИЙ

Братів, -това, -тове. Належний **братові:** ***братова хата, братова родина.***

Братній, -я, -є. Належний братові, братам, а також те саме, що братерський. Вж. зі сл.: *заклик, звичай, народ (народи), віра, воля, допомога, засада, земля, країна, кров, література, любов, могила, пісня, сім'я, єднання, життя, чуття, почуття, обійми, пестощі, стосунки. Чарували тебе його братні речі, що він з тобою, як брат з сестрою, розмовляв* (П.Куліш).

Братерський. Переважно властивий братам, товариський, який живе в братньому єднанні, рідше – належний братові, братам. Вж. зі сл.: *заповіт, народ, поцілунок, довіра, допомога, дружба, єдність, земля, кров, культура, любов, могила, підтримка, співдружність, єднання, слово, співробітництво, відносини, зв'язки, стосунки.*

Братський. Властивий братові, братам, братерський (але вживається рідше), а також прикметник до слова **братство.** Вж. зі сл.: *обеліск, потиск, душа, могила, організація, школа, змагання.*

братство див. **братерство.**

братський див. **братів.**

БРАХІОПОД - БРАХІОПОДІЙ

Брахіопод, -а. Безхребетна тварина.

Брахіоподій, -ю, *ор.* -єм. Рослина куцоніжка.

БРЕТОНЦІ - БРИТАНЦІ

Бретонці, -ів, *мн. (одн.* бретонець, -нця). Народність, що населяє півострів Бретань.

Британці, -ів, *мн. (одн.* британець, -нця). Англійці.

БРИДЖ - БРИДЖІ - БРИЖІ

Бридж, -у. Картярська гра.

Бриджі, -ів, *мн.* Штани для верхової їзди.

Брижі, бриж *і* брижів, *мн.* Дрібні хвилі; складки одягу тощо.

бриль див. **капелюх.**

брильянт див. **алмаз.**

Британія див. **Англія.**

британці див. **бретонці.**

БРИФІНГ, -у. Коротка, менш офіційна прес-конференція, яку проводять представники зовнішньополітичних відомств та інших державних органів, а також міжнародних організацій в основному для інформування журналістів про якісь важливі події; після брифінгу звичайно журналістам не виділяють часу для питань і відповідей.

бройлер див. бойлер.

БРОКЕР, -а. Окрема особа або фірма, яка спеціалізується на посередницьких біржових операціях, одержуючи за це винагороду у формі певного відсотка з суми угоди.

БРОНЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **броньовий;** пишеться разом: *бронежилет, бронетанковий.*

БРОШУРА. Книжка обсягом не більше 4–5 друкованих аркушів переважно в м’якій обкладинці.

бруд див. **грязь.**

БРУТТО - НЕТТО

Брутто, *незм. прикм. і присл.* Маса товару разом з упаковкою: *вага брутто 10 кг.* У скл. сл.: *брутто-маса, брутто-тонна.*

Нетто, *незм. прикм. і присл.* Без тари й упаковки (про вагу товару): *ціна нетто.* У скл. сл.: *нетто-баланс, нетто-маса.*

БУД... Перша частина складних слів, що відповідає слову будівельний; пишеться разом: *буддеталі, будматеріали.*

БУДИНОК - БУДІВЛЯ - БУДОВА - ДІМ

Будинок, -нку. 1. Споруда, призначена під житло. *Я знайшов будинок, де він живе* (М.Коцюбинський).

2. Науковий, культурно-освітній, побутовий, торговельний та інший заклад, а також будівля, в якій він міститься. Вж. зі сл.: *відпочинку, інвалідів, побуту, творчості, гральний, дитячий, заїжджий*; з великої літери пишеться у скорочених власних назвах, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також на вивісках, наприклад: *Київський будинок архітектора – Будинок архітектора, Львівський будинок учителя – Будинок учителя.*

3. Те саме, що **будівля** 1: *будинок бібліотеки, будинок посольства, будинок лікарні.*

Будівля, -і, *ор.* -ею, *р. мн.* -вель. 1. Архітектурна споруда; кам'яна, дерев'яна та інша споруда для господарських потреб, для житла, а також зрідка у переносному значенні. *Порожньо на подвір'ї, понуро стоять будівлі, а хата навіть із забитими віконницями* (А.Головко); *її увагу привернула кругла будівля з дощок з величезним написом "Цирк"* (О.Донченко); *Тут вітер дме постійно. І дрижать Відновлені й незміцнені будівлі* (Є.Маланюк).

2. зрідка. Те саме, що **будівництво**. *Що його робить: чи розпочати будівлю, чи оселитися тут* (Панас Мирний).

Будова. 1. Те саме, що **будівля** 1. *Тільки став доїжджати до тієї будови, де живуть сестри, знов линув дощ як з відра* (О.Стороженко); *Де були пустині голі, Осяйних будов шпилі* (М.Рильський); *Всередині будова не видавалась такою пишною, як зокола* (М.Лазорський).

2. Те саме, що **будування.** *Будова брига закінчувалася* (Ю.Яновський).

3. Місце, де здійснюється будівництво. *– Я вам не буду перешкоджати, коли сяду біля вас і подивлюсь море і послухаю гомін будови?* (Ю.Яновський).

4. Взаємне розташування частин чого-небудь; структура, побудова: *будова атомів, будова земної кори, організаційна будова, будова речення, будова тіла.*

Дім, дому. 1. У сучасній мові – переважно приміщення, в якому проживають люди, а також самі люди (здебільшого родина), що там мешкають, та їхнє господарство, зрідка – переносно. *Сьогодні виїжджаю з дому* (Леся Українка); *В домі Глушака урочисто. У невістки Юлі, народної вчительки, народився син* (О.Довженко); *То, сину, так завжди: до рідного дому ноги людину самі несуть* (О.Гончар).

2. *зрідка.* Те саме, що будинок. *Дім стояв під вітром та під іскрами й згорів дочиста* (І.Нечуй-Левицький).

БУДІВЕЛЬНИЙ - БУДІВНИЙ -БУДІВНИЧИЙ

Будівельний. Який стосується спорудження будов, будівництва, який здійснює будівництво, призначений для будівництва. Вж. зі сл.: *двір, майданчик, майдан, досвід, механіка, техніка, професія, робота, завод, загін, інститут, технікум, трест, індустрія, організація, бригада, кадри, камінь, конструкція, ліс, матеріал, цегла, вапно.* Як прикладка: *інженерно-будівельний.*

Будівний. *Який* стосується будування. Вж. зі сл.: *ліс, матеріал, трест, робота, справа.* У скл. сл.: *автомобілебудівний, трансформаторобудівний.*

Будівничий. Який стосується будівників, будівництва, а також переносно. Вж. зі сл.: *запал, розмах, енергія, праця, завдання, починання, творення, руки, турботи. Почалася справжня будівнича гарячка* (І.Ле); *Розміреним будівничим гуркотом зараз повниться та степова корабельня* (О.Гончар); *Він з радістю побачив картину справжнього будівничого розмаху* (О.Гуреїв).

БУДІВЕЛЬНИК - БУДІВНИК -БУДІВНИЧИЙ

Будівельник, -а. Людина, яка має будівельний фах, працює на

будівництві: *колектив будівельників, штаб будівельників.* У складних словах уживається як прикладка: *інженер-будівельник, реставратор-будівельник.*

Будівник, -а. 1. Людина, яка бере участь у створенні якоїсь споруди: будівник – поняття ширше, загальніше, ніж будівельник. *День за днем посуваються будівники магістрального* [каналу] (О.Гончар).

2. *(чого) перен.* Той, хто створює щось; творець. *Людино! Будівник, творець, дивися! Твоєї творчості блищить кришталь* (П.Дорошко). У скл. сл.: *верстатобудівник, метробудівник, мостобудівник.*

Будівничий, -ого. Те саме, що будівник, будівельник, а також архітектор. *З губернії приїхав будівничий* (Панас Мирний); *Випробуй себе, зваж, розваж! Бо не сліпець ти, а будівничий!* (Є.Плужник).

будівля див. **будинок**.

будівний див. **будівельний**.

будівник див. **будівельник**.

будівництво див. **будування**.

будівничий див. **будівельний, будівельник**.

будова див. **будинок**.

БУДУВАННЯ - БУДІВНИЦТВО - ПОБУДОВА

Будування. 1. *тільки одн.* Спорудження якоїсь будівлі, дороги, машини тощо. *Йому здавалось, що все йде дуже помалу, що будуванню кінця не буде* (М.Коцюбинський); *Одночасно з будуванням шхуни заготовляли харчі, одяг* (З.Тулуб). У скл. сл.: *авіабудування, верстатобудування.*

2. тільки одн. зрідка. Характер, стиль будови. *Кладовище в Мадриді.. Збоку гранітна каплиця стародавнього будування* (Леся Українка).

3. *зрідка.* Готова або споруджувана будівля. *Не пройшли й п'ятнадцяти верстов, як почались будування і де-не-де стояли повкопувані стовпи, себто межі* (О.Стороженко); *Незграбне будування з соснових дощок та обаполів – народний театр* (С.Васильченко).

Будівництво. 1. Місце, де здійснюється будування, а також споруджувана будівля; установа або організація, яка будує що-небудь. *Іван Максимович ще ніколи не бачив, як працює дочка, і вирішив піти до неї на будівництво* (О.Донченко).

2. *(тільки одн. – чого) перен.* Створення певних суспільних відносин, суспільного ладу, нових форм управління державою тощо. Вж. зі сл.: *державне, соціально-культурне, мовне.*

3. Те саме, що **будування** 1. Вж. зі сл.: *заводу, каналу, господарське, дорожнє, шляхове, житлове, капітальне, цивільне. Будівництво йшло повним ходом вдень і вночі* (В.Собко); *Сто тисяч народу ми підняли на будівництво укріплення* (В. Кучер).

Побудова. 1. Дія від побудувати; побудування: *побудова газопроводу, побудова строфи.*

2. Структура чого-небудь, система думок, положень тощо; теорія: *побудова твору, філософські побудови.*

буква див. **літера.**

БУКСИРУВАТИ - БУКСУВАТИ

Буксирувати, -ую, -уєш, *перех.* Тягти за собою або штовхати машину, судно тощо.

Буксувати, -ує, *неперех.* Обертатися, ковзаючись на місці (про колеса).

БУМ[1], -а. Гімнастичний прилад у вигляді бруса на стійках: *вправи на бумі.*

БУМ[2], -у. Штучне пожвавлення на біржі; сенсація: *біржовий бум, нафтовий бум.*

БУНДЕСВЕР, -у. Збройні сили Федеративної Республіки Німеччини.

БУНДЕСРАТ, -у **1.** Верхня палата парламенту в Німеччині (1871 – 1918), орган представництва земель у ФРН.

2. Федеральна рада в Австрії.

БУНДЕСТАГ, -у. Нижня палата парламенту **ФРН.**

БУНТ[1]**,** -у. Стихійне повстання; заколот.

БУНТ[2]**,** -а. Зв'язка, сувій, пачка або тюк якихось матеріалів: *бунт дроту, товар у бунтах.*

БУРАН - БУРУН

Буран, -у. Снігова буря.

Бурун, -а. Пiняста хвиля.

БУРГОМІСТР - БУРМИСТР, БУРМИСТЕР

Бургомістр, -а. Голова міської управи.

Бурмистр, -а, бурмистер, -тра. 1. *іст.* Староста над кріпаками.

2. Те саме, що **бургомістр.** *Бурмистри підхопили старосту під руки і урочисто повели його до ратуші* (З.Тулуб).

БУРІТИ - БУРІШАТИ

Буріти. Ставати бурим, бурішим; виділятися бурим кольором, виднітися (про щось буре). *Так застигають в розвитку своєму ранні квіти, що їх прибило жорстоким приморозком, – за наступного тепла вони тільки жухнуть, буріють* (І.Волошин); *Погляну я у віконце, калина буріє* (П.Чубинський).

Бурішати. Ставати бурішим. *Торішні кураї, протряхаючи на вітрі та сонці, поволі бурішають* (О.Гончар).

БУРЛАКА - БУРЛАК

Бурлака, -и, *ч.* Людина без постійної роботи й без постійного місця проживання; одинокий, неодружений хлопець. *Пристав забрав гроші в бурлак і видав їм пашпорти* (І.Нечуй-Левицький); *Наперед із лісу вибігає бурлака, обідраний, здоровий чоловік* (С.Васильченко); *– Чудесний він козарлюга, – розказував Іван, – бурлакою жив собі біля Ненаситця на Дніпрі* (А.Кащенко); *– О, нарешті з'явився бурлака, – радо стрічає батько Романа* (М.Стельмах); *Так довіку бурлакою й зоставсь наш Гриць* (Марко Вовчок).

Бурлак, -а. 1. Те саме, що й **бурлака.** *Ой нема так нікому, Як бурлаку молодому* (пісня); У *неділю багацький син На конику грає, – Бурлак бідний напас воли Та з плугом рушає* (пісня); *Ой ішов козак, ой ішов бурлак Та через долину Та й зустрів же він пізно ввечері Хорошу дівчину* (М.Костомаров).

2. У старовину – робітник, що разом з іншими тяг линвою річкове судно. *Бурлаки десь баржу тягли з усіх сил* (І.Нехода); *Бійці тягнули за*

собою норовистих коней силоміць, як бурлаки барку (О.Гончар).

бурмистер, бурмистр див. **бургомістр.**

бурун див. **буран.**

БУТАДІЄН - БУТАДІОН

Бутадієн, -у. Газ дивініл.

Бутадіон, -у. Ліки.

БУТАН - БУТЕН

Бутан, -у. Насичений вуглеводень.

Бутен, -у. Ненасичений вуглеводень; бутилен.

В[1] *(ве).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале в*; як назва звука вживається в ч. р.: *нескладовий в, твердий в.*

в[2] див. **у**[2]**.**

ВАГОМИЙ - ВАГОВИЙ

Вагомий. 1. Який має вагу – важкість предмета: *вагоме тіло.* Пох. **вагомість** *(фізична вагомість).*

2. перен. Змістовний, авторитетний, переконливий: *вагоме слово, вагомі цифри.* Пох.: **вагомість, вагомо** *(вагомо переконувати).*

Ваговий. Пов'язаний з вагою предмета; який стосується ваг – приладу для зважування: *вагова категорія* (у спорті), *вагове господарство, ваговий завод.*

ВАЖКИЙ - ТЯЖКИЙ

Майже всі значення (за деякими винятками) збігаються. Паралельно вж. зі сл.: *відро, голова, рука, людина, школяр, повіки, роки, день, боротьба, праця, втома, туга, стан, думка, вдача, злочин, провина, гріх, запах, повітря, дух, податок, залежність, зітхання, сон, пологи, хода, кроки, слово, рана, характер, погляд тощо.*

Тільки **важкий** вживається **у** значеннях "про мову, стиль твору, розповіді" *(важка книжка, важкий стиль),* "великий розмірами й силою дії" *(важка артилерія, важкий електровоз, важкі вагові категорії, важкі фігури–в* шахах) та в словосполученнях *важка індустрія, важка промисловість.*

У складних словах вживається паралельно: важкопоранений і тяжкопоранений, важкохворий і тяжкохворий, важкодум і тяжкодум, важкотілий і тяжкотілий. Тільки з ***важко...*** *вживаються: важкоатлет, важкоатлетичний, важковаговик, важковантажний, важковимовний, важковиховуваний, важководний, важкорозчинний.*

важкопоранений – **важко поранений** див. **тяжкопоранений.**

важкохворий – важко хворий див. **тяжкохворий.**

ВАЖЛИВИЙ - ВАЖНИЙ

Важливий. Який має велике, особливе значення. Вж. зі сл.: *вантаж, виріб, висновок, етап, договір, документ, дослід, завод, засіб, захід, крок, метал, об'єкт, процес, район, ритуал, рубіж, стимул, факт, фактор, віха, галузь, деталь, думка, заслуга, істина, комісія, лабораторія, нарада, особа, особливість, подія, праця, проблема, професія, річ, робота, розмова, роль, сполука, справа, таємниця, тема, угода, умова, форма, відкриття, діло,*

завдання, засідання, місто, місце, питання, укріплення, збори.

Важний. 1. Сповнений гідності, поважний, гордий: *важний генерал, важний професор, важна особа.*

2. зрідка. Те саме, що **важливий.**

ВАКАЦІЇ, -ій, *мн.* Перерва в роботі навчальних закладів, установ; канікули. *Настали вакації, і він поїхав на село до батька* (І.Нечуй-Левицький); – *Чому ти не в школі, Андрушко? Чи у вас тепер вакації?* (О.Кобилянська); *Після різдвяних вакацій навчання в гімназії не було: до Коломиї наближався фронт* (Р.Іваничук).

ВАКУУМ-... Перша частина складних слів, що означає розріджений стан газу або повітря в якомусь приладі чи посудині; пишеться через дефіс: *вакуум-апарат, вакуум-компресор* (але *вакуумметр).*

ВАЛЛІЙЦІ - ВАЛЛОНИ

Валлійці, -ів, *мн. (одн.* валлієць, -*ійця).* Народ на півострові Уельс у Великій Британії.

Валлони, -ів, *мн. (одн.* валлон, -а). Народ у Бельгії.

ВАЛОК - ВАЛЬОК

Валок, -лка. Маленький вал; деталь інструмента, механізму, машини: *згрібати сіно у валки, валок граблів, валок компресора.*

Вальок, -лька. Грудка мокрої, переважно замішаної з соломою глини для обмазування стін або спорудження глиняних будівель.

ВАЛОНЕЯ - ВАЛОНІЯ

Валонея, -ї, *ор.* -єю. Чашечка жолудів деяких видів дуба.

Валонія. Рід зелених водоростей, поширених у тропічних морях.

ВАЛОРИЗАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. **1.** Сукупність заходів для штучного підвищення ціни товару.

2. Заходи для підвищення курсу паперових грошей.

вальвація див. **девальвація.**

вальок див. валок.

ВАЛЬЦЮВАТИ - ВЕЛЬЦЮВАТИ

Вальцювати, -юю, -юєш. Пропускати між вальцями для розплющення, роздрібнення тощо: *вальцювати залізо, вальцювати шкіру.*

Вельцювати. Переробляти поліметалеві відходи металургійного виробництва для добування цинку та деяких інших металів.

ВАЛЮТА - ВОЛЮТА

Валюта. Грошова одиниця якоїсь країни, а також тип грошової системи: *золота валюта, іноземна валюта, паперова валюта.*

Волюта. Скульптурна оздоба у вигляді спірального завитка з вічком у центрі.

ВАМПІР - АМПІР

Вампір, -а. **1.** За повір’ям – мрець, що нібито виходить ночами з домовини і ссе кров сонних людей; переносно – кровопивця.

2. Рід великих кажанів, що живуть у тропічних лісах.

Ампір, -у. Стиль пізнього класицизму в архітектурі й мистецтві, що виник у Франції на початку XIX ст.

ВАНДЕЯ, -ї, *ор.* -єю. Департамент на заході Франції, який під час французької революції кінця XVIII ст. і в пізніші роки був центром контрреволюційних заколотів. Пізніше почали вживати як загальну назву (вандея) для позначення вогнищ контрреволюції.

ВАННА[1], ванни, *р. мн.* ванн. Велика (переважно довгаста) посудина для купання; процес купання в такій посудині.

ВАННА[2], ванної, *р. мн.* ванних. Спеціально обладнана кімната для купання.

ВАНТОЗ - ВАНТУЗ

Вантоз, -а. Шостий місяць року за французьким республіканським календарем (1793–1806 рр.).

Вантуз, -а. Пристрій для автоматичного випускання повітря з водопровідних труб.

ВАПОРИЗАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Перетворення води на пару.

варення – варення див. **варіння.**

ВАРІАНТ - ВАРІАНТА

Варіант, -а. Видозміна, різновид чогось, одна з кількох редакцій твору, одна з можливих комбінацій тощо.

Варіанта. Організм тварини або рослини, який відхиляється за певною ознакою від основного типу; у статистиці – кожен член ряду чисел.

ВАРІННЯ, ВАРЕННЯ - ВАРЕННЯ

Варіння, *рідше* **варення.** Процес готування страви, питва і т. ін. кип’ятінням.

Варення. Зварені в цукровому сиропі, меді тощо ягоди або фрукти.

ВАРІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "змінювати"; пишеться разом: *варіоекран, варіоклішограф.*

ВАРТА - ВАХТА

Варта. 1. Загін, група людей (переважно озброєних), що охороняють когось, щось; сторожа: *стояти на варті, прикордонна варта, звільнити з-під варти; почесна варта* (для вшанування когось).

2. Вартування: *нічна варта, закінчувати варту.*

Вахта. Вартування на судні; час, протягом якого чергує одна зміна; частина суднового екіпажу, яка позмінно чергує: *стояти на вахті, закінчувати вахту, команду поділено на дві вахти.*

ВАСИЛЬКИ - ВОЛОШКИ

Васильки, -ів, *мн. (одн.* василькок, -лька) *(Ocimum).* Кущова трав’яниста рослина із запашними синіми квітками, що колись використовувалася у певних народних обрядах; деякі види її вирощуються як ефіроолійні культури. *Без васильків і без рути Спочивайте, діти* (Т.Шевченко); *Вона подала йому квіти, серед яких найбільше було васильків та волошок* (О.Гончар); *З-поміж тієї трави визирали блакитні барвінки, червоний мак та сині васильки* (А.Кащенко).

Волошки, -ок, *мн. (одн.* волошка) *(Centourea).* Польова трав’яниста рослина із синіми квітками, що росте переважно серед озимих культур.

вахта див. **варта.**

ваш див. **ви.**

ВБАЧАТИ (УБАЧАТИ). Вважати кого-, що-небудь кимсь, чимсь. У значенні "сприймати зором, спостерігати" вживається зрідка.

ВБІК (УБІК) - В (У) БІК

Вбік (убік), *присл.* В сторону від когось, чогось, у якийсь бік. *Легенька хвиля ледве помітно зносить човна вбік* (О.Донченко); *Вакуленко сахнувся вбік* (С.Журахович); *Козаков одхилив голову вбік* (О.Гончар); *Рибка майнула кудись убік* (З.Тулуб).

В (у) бік, *ім. з прийм. Голова хиталася з боку в бік* (Г.Хоткевич); – *Лісовики ще й не приходили сюди, хіба що ось один, – веде ліктем у бік, де стоїть Гончар* (М.Стельмах); *Глянувши з гори у бік Стебліна, Пріся побачила над Россю обоз козацького війська* (А.Кащенко).

ВБРІД (УБРІД) - В (У) БРІД

Вбрід (убрід), *присл.* По дну річки, ставу, озера, по неглибокому місцю; бродом. *Перейшли вбрід напівпересохлу річку Іргиз* (З.Тулуб); *Війська і вози в кількох місцях убрід почали переходити по-весняному багатоводну річку* (І. Ле).

В (у) брід, *ім. з прийм. Клекоче потік, хлеще піну в брід* (І.Франко).

ВВЕРХ (УВЕРХ) - В (У) ВЕРХ

Вверх (уверх), *присл.* Те саме, що **вгору.** *Щось лізе вверх по стовбуру* (Т.Шевченко); *Лежить Семен горілиць у високій траві, виставив уверх коліно* (С.Васильченко).

В (у) верх, *ім. з прийм. Гетьман зупинився. Між його бровами, від носа у верх чола, пробігла морщина* (Б.Лепкий).

ВВІ (УВІ), ВІ, *прийм.* Вживається найчастіше перед словом **сон,** рідше – перед збігом приголосних. *Тієї ночі і вві сні ввижались Юркові неймовірні пригоди* (В.Козаченко); *І тільки Клим щось уві сні шепоче* (В.Сосюра); *Я не забув! Завжди зі мною Сидиш ти, хлопче, у сідлі, В димах нескінченого бою, У рейдах – даллю степовою, І над кострищем уві млі* (М.Нагнибіда); *Ой ударити б по струнах, Тих збудити, хто ві сні* (О.Олесь); *За кожний раз посидів* [Славко] *по два тижні ві Львові* (Лесь Мартович). Пор. у.

ВВІК (УВІК) - В (У) ВІК

Ввік (увік), *присл.* Ніколи; довіку. *Постаті кращих героїв і подвиги ввік незабутні* (М.Зеров); *Ввік вірна буду* (У.Кравченко).

В (у) вік, *ім. з прийм. І буде дух його із віку в вік сіяти* (П.Куліш).

ВВІСЬМОХ (УВІСЬМОХ) - В (У) ВІСЬМОХ

Ввісьмох (увісьмох), *присл.* У складі восьми осіб.

В (у) вісьмох, *числ. з прийм.*

ВВОЛЮ (УВОЛЮ) - В (У) ВОЛЮ

Вволю (уволю), *присл. розм.* До цілковитого задоволення; досхочу. *Насміявшись вволю, Христина попрощалась з хазяйкою й вийшла* (І.Нечуй-Левицький); *– Як прийде велика вода, то змінить весь край. Уволю нап'ється дніпрової степ і зазеленіє* (О.Гончар).

В (у) волю, *ім. з прийм. Повіруєм ще трохи в волю* (Т.Шевченко).

ВГЛИБ (УГЛИБ) - В (У) ГЛИБ

Вглиб (углиб), *присл.* У глибину, всередину чогось. *І в землю вглиб уріс столітній дуб* (А.Турчинська); *Вода пішла вглиб* (О.Гончар); *Йон заглянув углиб і охолов, побачивши Гашіцу* (М.Коцюбинський); *Що ж, іди, пірнай углиб* (Л.Первомайський).

В (у) глиб, *ім. з прийм. Перед Левантином) лежала стежка, що вганялася в глиб гаю з гарних великих дерев* (Б.Грінченко); *Від її голих забруднених ніг бігли по чорній, розмитій землі сліди аж у глиб саду* (В.Винниченко); *За перші дні пройшли далеко в глиб країни* (А.Малик); *Пужай протовпився в глиб колони* (П.Автомонов).

ВГЛИБИНІ (УГЛИБИНІ) - В (У) ГЛИБИНІ

Вглибині (углибині), *присл.* Глибоко в чомусь. *Вглибині за деревами височів стрункий кладовищенський собор* (О.Гончар); *Десь углибині підсвідомо зростало в ній переконання, що то вже її доля така: ніколи не бути з Богуном у парі* (О.Соколовський).

В (у) глибині, *ім. з прийм. Попереду, в глибині ночі, має веселими крилами високий вітряк* (М.Стельмах); *Іронічна іскорка на мить блиснула в глибині його очей* (Б.Антоненко-Давидович); *Раптом учитель щось помітив у глибині саду* (Ю.Яновський); *Мало було таких, щоб у глибині серця не признавалися, що тут сталася несправедливість* (Б.Лепкий); *Скирта соломи бовваніла в глибині поля* (В.Дрозд).

ВГЛИБИНУ (УГЛИБИНУ) - В (У) ГЛИБИНУ

Вглибину (углибину), *присл.* Глибоко в щось. *Одне око в нього вдавлене вглибину, а друге випнуте з повік* (М.Стельмах); *Роман припалив і вийшов на вулицю – тяглася вглибину, скупо освітлена ліхтарями* (Вал. Шевчук).

В (у) глибину, *ім. з прийм. Люцій іде в глибину темниці* (Леся Українка); *Вона зробила декілька кроків в глибину коридору* (М.Хвильовий); *Він зареготав і зовсім провалився в глибину свого крісла* (Ю.Смолич); *У глибину лісів пахучу лежить бійців печальна путь* (В.Сосюра).

ВГОЛОС (УГОЛОС) - В (У) ГОЛОС

Вголос (уголос), *присл.* Так, що можна чути; голосно. *Гафійка подумала вголос* (М.Коцюбинський); *Вона читає вголос* (Л.Первомайський); *Лист дихав загадкою і говорив про те, про що не вільно вголос сказати* (Д.Бедзик); *Серйозна проза, навіть якщо вона й геніальна, майже не сприймається, коли її читати вголос* (А.Дімаров).

В (у) голос, *ім. з прийм. Раптом чую... гукає мене сталевар. Я вслухаюся в голос* (М.Нагнибіда); *Всі голоси зливаються в один голос – в голос невиразної тяжкої туги* (Панас Мирний).

ВГОРІ (УГОРІ) - В (У) ГОРІ

Вгорі (угорі), *присл.* Високо в небі, у верхній частині чогось. *Неосяжне зоряне небо розкрило вгорі своє іскристе склепіння* (З.Тулуб); *Вгорі, назустріч пухнастим хмаркам, летіли журавлі* (М.Лазорський); *– Ку-ку! – лунає десь угорі* (І.Багмут); *Бриніло пружне гілля угорі* (М.Руденко).

В (у) горі, *ім. з прийм.* [Будівничий:] *Рубаймо в горі щаблі, щоб нам стояти твердо і щоб дістатися на гору* (Леся Українка); *Втікав* [Остап] *й*

битим шляхом і навпростець; часом день у горі, у печері лежить ховаючись (М.Коцюбинський).

ВГОРУ (УГОРУ) - В (У) ГОРУ

Вгору (угору), *присл.* За напрямком догори; до вищого ступеня, рівня розвитку, стану тощо. *Тут справник простяг руки вгору* (О.Довженко); *Піднімається сонце угору* (Панас Мирний); – *Слава отаманові! – закипіла юрба, полетіли шапки вгору* (Р.Іваничук).

В (у) гору, *ім. з прийм.*

ВДАЛЕЧИНІ (УДАЛЕЧИНІ) - В (У) ДАЛЕЧИНІ

Вдалечині (удалечині), *присл.* Те саме, що **вдалині.** *В селі поснули люди, В хатах погашено вогні. Між хмарами самотня зірка блудить Вдалечині* (Б.Лепкий); *А ген вдалечині на сонці маревіють Вишневії садки і писані хати* (П.Карманський); *Рвонув гудок паровоза, весело розкотився німими полями, віддався луною десь ген-ген удалечині* (Є.Кротевич).

В (у) далечині, *ім. з прийм. В далечині чорних доріг бачить* [Гнат] *обриси своїх достатків* (М.Стельмах).

ВДАЛЕЧІНЬ (УДАЛЕЧІНЬ) - В (У) ДАЛЕЧІНЬ

Вдалечінь (удалечінь), *присл.* Те саме, що **вдалину.** *Гори зводились біля самих вагонів, як хмарочоси. Іноді відступали вдалечінь* (О.Гончар); *Усе це згадалося Богданові, коли глянув з-поміж очерету вдалечінь* (О.Лупій); *Звідки цей безмежний річковий простір, що манить, кличе, вабить удалечінь?* (Є. Гуцало).

В (у) далечінь, *ім. з прийм. В далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде навмання* (В.Сосюра).

ВДАЛИНІ (УДАЛИНІ) - В (У) ДАЛИНІ

Вдалині (удалині), *присл.* На далекій відстані; далеко в майбутньому. *Сивіє жито вдалині* (В.Сосюра); *А блискавка, упавши вдалині, Звивалась полум'яною змією* (М.Руденко); *Які тут скелі, і який тут простір! Уже й пороги видно вдалині. Вони ревуть, як тури кам'яні* (Л.Костенко); *Ніч. Удалині бурхає заграва пожежі* (О.Довженко).

В (у) далині, *ім. з прийм. Вже в далині високій сяють зорі* (Б.Грінченко).

ВДАЛИНУ (УДАЛИНУ) - В (У) ДАЛИНУ

Вдалину (удалину), *присл.* На далеку відстань, у далекий простір. *Настя заслоняє очі від сонця долонею, дивиться вдалину* (С.Васильченко); *Життя ж твоє, мов нитка, довга, рівна, протягнеться кудись удалину* (Леся Українка); *Стрічкою сріблястою шлях удалину* (Д.Павличко).

В (у) далину, *ім. з прийм. Вдивляюсь в далину років* (Р.Братунь); *Де Буг з Дніпром зливається, Там з кручі Станіслав Все дивиться, вдивляється Удалину заграв* (М.Нагнибіда).

ВДАЛЬ (УДАЛЬ) - В (У) ДАЛЬ

Вдаль (удаль), *присл.* Те саме, що **вдалину.** *Я рвався вдаль, як журавель у вирій* (М.Рильський); *Течуть квартали, наче ріки, А будівник удаль руша. Та залишається навіки У білім камені душа* (М.Нагнибіда).

В (у) даль, *ім. з прийм. Пахне хвиля Дніпрова, мов сіно, І гойдається в*

даль степову. Україно, моя Україно, Я для тебе на світі живу!(Д.Павличко); *Дивлюся в даль безкраю І тужу* (П.Карманський).

вдатний див. **вдячний.**

ВДАЧА - УДАЧА

Вдача, -і, *ор.* -ею. Сукупність психічних особливостей людини, які виявляються в її діях, поведінці, характері; нахил, звичка (також про тварин). *Варка була дуже бідна, але роботяща, тиха на вдачу, добра й смирна* (І.Нечуй-Левицький); *Андрій був веселої вдачі хлопець* (О.Копиленко); *Така вже людська вдача, що страх перед небезпекою гірший від самої небезпеки* (Б.Лепкий).

Удача. Позитивний, бажаний наслідок чогось; успіх. *Чи вже ж то одні удачі та радощі складали його молоду силу* (Панас Мирний); *Все залежить від удачі* (Г. Чупринка); – *Оце так рибина! – вирвалось у Костянтина. – Ще не було нам такої удачі!* (М.Стельмах).

ВДВАДЦЯТЬОХ (УДВАДЦЯТЬОХ) - В (У) ДВАДЦЯТЬОХ

Вдвадцятьох (удвадцятьох), *присл.* У складі двадцяти осіб.

В (у) двадцятьох, *числ. з прийм.*

ВДВІЧІ (УДВІЧІ), *присл.* У два рази: *вдвічі більше, вдвічі старший за нього, побіг удвічі швидше.*

ВДВОЄ (УДВОЄ) - В (У) ДВОЄ

Вдвоє (удвоє), *присл.* У два рази; пополовині: *удвоє збільшився урожай, зігнувшись удвоє, перегнув удвоє зошит. Бобренчиха лишилася вдовою, лютіша стала до роботи вдвоє* (Л.Костенко).

В (у) двоє, *числ. з прийм.: у двоє відер набрали води.*

ВДВОХ (УДВОХ) - В (У) ДВОХ

Вдвох (удвох), *присл.* У складі двох осіб. *І дід і баба у неділю На присьбі вдвох собі сиділи* (Т.Шевченко); *Посадили ми вдвох при дорозі Ще малими дві парості віт* (А.Малишко); *Молодята про щось розмовляють удвох* (О.Гончар).

В (у) двох, *числ. з прийм. У них у двох.. і ключі од комори* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Скінчу вже в двох словах* (М.Коцюбинський); *У двох місцях у натовпі рухнулися люди* (А.Головко).

ВДЕВ'ЯТЕРО (УДЕВ'ЯТЕРО) -В (У) ДЕВ'ЯТЕРО

Вдев'ятеро (удев'ятеро), *присл.* У дев'ять разів.

В (у) дев'ятеро, *числ. з прийм.*

ВДЕВ'ЯТЬОХ (УДЕВ'ЯТЬОХ) -В (У) ДЕВ'ЯТЬОХ

Вдев'ятьох (удев'ятьох), *присл.* У складі дев'яти осіб: *прийшли вдев'ятьох.*

В (у) дев'ятьох, *числ. з прийм. В дев'ятьох випадках з десяти кінчалося на тім, що бабця брала миску в руки й робила сама* (Г.Хоткевич).

ВДЕНЬ (УДЕНЬ) - В (У) ДЕНЬ

Вдень (удень), *присл.* У денний час. *Вдень і вночі я усюди літатиму, Доки без сил не впаду, Всюди питатиму, всюди шукатиму, Доки тебе не знайду* (О.Олесь); *Надворі видко, як удень: місяць стоїть серед неба* (І.Нечуй-Левицький).

В (у) день, *ім. з прийм.* [Молода Парка:] *Сестро! в серці б'ються звуки, рвуться мов із ночі в день!..* (О.Олесь); *Чи думав я у день похмільний, Що з серцем скоїться моїм: По-справжньому я буду вільний Лише у карцері сирім?* (М.Руденко).

ВДЕСЯТЕРО (УДЕСЯТЕРО) - В (У) ДЕСЯТЕРО

Вдесятеро (удесятеро), *присл.* У десять разів. *Андрій стоїть не біля нього, а вдесятеро далі* (Ю.Яновський); *Кидається воїн вперед з удесятеро більшою снагою* (О.Довженко); *Люська давала порад удесятеро більше за інструктора* (Ю.Мушкетик).

В (у) десятеро, *числ. з прийм.*

ВДЕСЯТЬОХ (УДЕСЯТЬОХ) - В (У) ДЕСЯТЬОХ

Вдесятьох (удесятьох), *присл.* У складі десяти осіб. *Вдесятьох ледве на берег витягай* [кита] (Григорій Тютюнник).

В (у) десятьох, *числ. з прийм.* **ВДИВЛЯТИСЯ, ВДИВИТИСЯ,** -влюся, -вишся **(УДИВЛЯТИСЯ, УДИВИТИСЯ).** Дуже пильно, уважно дивитися кудись, на когось, щось. *Усі очі козацькії вже у той бік вдивлялися* (Марко Вовчок); *Шалматов мрійливо вдивлявся у далину, що мерехтіла золотими хрестами* (Р.Іваничук); *– Ви вдивіться, вдумайтесь, скільки життя у кожного чоловіка, скільки гри, думок, почувань* (В.Винниченко).

ВДРУГЕ (УДРУГЕ) - В (У) ДРУГЕ

Вдруге (удруге), *присл.* У другий раз. *Вже вдруге сниться мені хата* (І.Нечуй-Левицький); *Довгий час пан бунчуковий жив удівцем і нарешті взяв шлюб удруге* (М.Лазорський); *Івась крикнув удруге ще дужче* (Панас Мирний); *– Не попадайся мені удруге на очі* (А.Кащенко).

В (у) друге, *числ. з прийм. Такий, що в одно вухо влізе, а в друге вилізе* (приказка); *Тихович закінчив труїння – значить, можна було вирушати у друге село* (М.Коцюбинський).

ВДЯЧНИЙ (УДЯЧНИЙ) - ВДАТНИЙ (УДАТНИЙ)

Вдячний (удячний). 1. Який відчуває вдячність до когось, чогось; який виражає вдячність. *Я дуже і дуже вдячний, радий такий* (Марко Вовчок); *Хворий відповів блідою вдячною усмішкою* (З.Тулуб).

2. Який виправдовує покладені на нього сподівання: *вдячний (удячний) слухач.*

Пох.: **вдячність (удячність), вдячно (удячно).**

Вдатний (удатний). Який має хист до чогось, здібний; успішний; влучний; вдалий тощо. *В роботі* [Оленка] *проворна, вдатна, нарівні з дорослими поле* (К.Гордієнко); *Дехто розказував про свої вдатні чи не зовсім вдатні останні екзамени* (І.Нечуй-Левицький); *Дивуються люди, що Чіпка до хазяйства такий удатний* (Панас Мирний); *Сердечно дякую за Ваш лист і фотографію, хоч вона і не дуже вдатна, та все ж нагадує трошки Вас* (Леся Українка). Пох.: **вдатність (удатність), вдатно (удатно).**

ВЕГЕТАТИВНИЙ - ВЕГЕТАЦІЙНИЙ

Вегетативний. Пов'язаний із ростом і живленням рослин та низькоорганізованих тварин. Вж. зі сл.: *відділ, гібрид, нерв, орган, ріст, тонус, гібридизація, криза, маса, нервова система, патологія, відтворення,*

порушення, походження, розмноження, тіло, клітина, функції.

Вегетаційний. Пов'язаний з вегетацією – ростом і розвитком рослин. Вж. зі сл.: ***метод, період, полив, режим.***

ВЕДИ^1, -ів, *мн. (одн.* вед, *-а).* Народ, найдавніші мешканці Шрі-Ланки.

ВЕДИ^2, вед, *мн.* Найдавніші пам'ятки староіндійської літератури, написані санскритом.

ВЕЖА - БАШТА - ВИШКА

Вежа. 1. Висока вузька споруда, що має спеціальне призначення: *спостережна вежа, телевізійна вежа, пожежна вежа, вавилонська вежа.*

2. Висока будова круглої, чотиригранної чи багатогранної форми, що стоїть окремо або є частиною будівлі: *вежа замку, вежа палацу.*

3. *рідше.* Те саме, що башта 2: *вежа танка.*

Башта. 1. Те саме, що вежа 1, 2: *вартова башта, водонапірна башта, пожежна башта. І пролітають урагани У нас над баштами тюрми* (Г.Чупринка).

2. Верхня, обертова частина корпусу танка, бронеавтомобіля, споруда на судні, в якій містяться гармати або кулемети.

Вишка. 1. *зрідка.* Те саме, що вежа 1. *За вишкою, що на каплицю схожа, Вечірнє сонце стомлено сідає* (М.Руденко).

2. Переважно висока вузька споруда, призначена для якихось цілей: *бурова вишка, геодезична вишка, сторожова вишка, вишка для стрибків у воду.*

Велика Британія див. **Англія.**

ВЕЛІТИ - ВОЛІТИ

Веліти, велю, велиш. Вимагати, наказувати; доручати зробити щось; не дозволяти тощо, а також переносно. *Мене просив завітати до вас наш учитель Сергій Сергійович Байрачний, велів мені принести вам молока* (І.Цюпа); *Пристав., не дозволяв пускати у хід зброю, велів брати злочинців голіруч* (О.Гончар); *І все було, як добрий тон велить* (М.Рильський).

Воліти, -ію, -ієш. Хотіти, бажати; вважати за краще. *Волів би тільки, щоб причина Вашої мовчанки була якась інша, а не слабість* (М.Коцюбинський); [Руфін:] *Мій гостю, щоб тебе не дратувати, волію я розмову залишити* (Леся Українка).

ВЕЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **велосипедний**; пишеться разом: *велоперегони, велолітак.*

вельцювати див. **вальцювати.**

ВЕНДЕТА - ВЕНДІТА

Вендета. Звичай кривавої помсти за вбитого родича, що існував на островах Корсика й Сардинія.

Вендіта. Організація і місце зборів карбонаріїв в Італії у XIX ст.

ВЕНТИЛЮВАННЯ - ВЕНТИЛЯЦІЯ

Вентилювання. Провітрювання приміщення: *активне вентилювання, вентилювання комори, вентилювання шахти.*

Вентиляція, -ї, *ор.* -єю. 1. Те саме, що вентилювання: *аварійна вентиляція, вентиляція приміщення, витяжна вентиляція, природна*

вентиляція, штучна вентиляція.

2. Система приладів і пристроїв для провітрювання. – *Слухай, а там у нас є вентиляція?*(Ірина Вільде); *Театральні зали в китайських містах обладнані доброю вентиляцією* (П. Козланюк).

ВЕРБОЛІЗ, -лозу. Високий кущ або невелике дерево з довгими блискучими гілками й вузьким листям, що росте звичайно у вологих місцях; зарості цієї рослини. *Опочивши, село Понад ставом лягло, Де схилились густі верболози* (М.Вороний); *Весело полискувала Десна в густих верболозах* (В.Кучер).

ВЕРЕС - ВЕРЕСК

Верес, -у. Вічнозелений кущик з дрібним і численним листям та лілово-рожевими квітками. *Чіпляючись за кущики вересу та верболозу, Бронко спустився вниз до ріки* (Ірина Вільде).

Вереск, -у. Пронизливий, різкий крик, виск; різкий звук від тертя металу тощо. *Жіночий вереск роздирав вуха* (М.Коцюбинський); *Пронизливий вереск автомобільної сирени ще не стихав* (В.Кучер); *Вереск коліс з кожною хвилиною замирав* (П.Панч).

ВЕРСТА - ВЕРСТВА

Як міра довжини (1,06 км), назва верстового стовпа, дуже високої людини *(розм.),* вживаються паралельно: *з версту (з верству) проїхати, сім верст (верстов).* У значеннях "шар", "пласт", "частина суспільного класу" тощо вживається переважно **верства:** *суспільна верства, верства суспільства.* Пох.: **верстовий, верствовий.**

ВЕРСТАК, -а. Спеціальний стіл із пристроями для кріплення оброблюваних ручним способом дерев'яних або металевих предметів (не змішувати з верстатом – машиною, механічним устаткуванням).

верства див. **верста.**

ВЕРТИКАЛЬ - ВЕРТИКАЛ

Вертикаль, -і, *ор.* -ллю, *р. мн.* -алей, *ж.* Прямовисна лінія.

Вертикал, -а, *р. мн.* -ів, *ч.* В астрономії – велике коло, яке проходить через зеніт і будь-яку точку небесної сфери; прилад для вимірювання висоти світил.

ВЕРХИ - ВЕРХОМ - ВЕРХОМ

Верхи, *присл.* Сидячи на тварині, а також переносно. *Село зовсім загубилося у горах, і до його можна добутися тільки або пішки, або верхи* (Н.Кибальчич); *Хлопчик і дівчинка їдуть верхи на коні* (Є.Гуцало); *Запорожець кричав: – На погибель панам!.. Годі вже їм на козаках верхи їздити!..* (О.Соколовський).

Верхом, *присл.* По верхній частині чогось. *Пожежа в лісі поширювалася верхом.*

Верхом, *присл.* Те саме, що **верхи.** *Карпові діти одв'язали коняку і почали їздити верхом* (І.Нечуй-Левицький).

ВЕРХІВЕЦЬ - ВЕРШНИК - КАВАЛЕРИСТ - КІННОТНИК

Верхівець, -вця, *ор.* -вцем. Людина, що їде верхи на коні.

Вершник, -а. **1.** Те саме, що **верхівець.**

2. *мн.* вершники, -ів. Один з привілейованих станів у Стародавньому Римі та Стародавній Греції, з якого формувалася кіннота.

Кавалерист, -а. Те саме, що **кіннотник.**

Кіннотник, -а. Кінний воїн; кавалерист.

верхом див. **верхи.**

вершник див. **верхівець.**

ВЕРШОК[1], -шка. Одиниця довжини (4,4 см), що використовувалася до впровадження метричної системи в Україні, Росії тощо.

ВЕРШОК[2], -шка, *мн.* -шки, -шків. Густий продукт молока з великим вмістом жиру, а також переносно. *Зо всіх гладушок часто було вершки поз'їдаю, наче той кіт* (Ганна Барвінок); *Повернувшись у рідне містечко з закордонним дипломом, він вважався "персона ґрата" серед вершків місцевого суспільства* (Ірина Вільде).

ВЕСЕЛИТИ – ВЕСЕЛІТИ – ВЕСЕЛІШАТИ

Веселити, *перех.* Викликати веселощі, радісний настрій у когось. *Ти мою старість веселиш, ти мене на світі держиш!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Вільно, пташко, ти співаєш, Веселиш гаї й сади* (Г.Чупринка); *– Андрієчку, чого ти мовчиш? Скажи що, повесели мене! – Він помовчав ще трохи, а потім почав повагом: – "Та нема чим веселити..."* (Б.Грінченко).

Веселіти, *неперех.* Ставати веселим, веселішим. *Вже вечір, вечір, Вже вечоріє, Моє серденько Вже веселіє* (пісня); *Його темне обличчя веселіє* (М. Стельмах).

Веселішати. Ставати веселішим. *Поступово веселішають обличчя поранених* (О.Гончар); *Демид веселішає* (М. Стельмах).

ВЖИВАНІСТЬ СЛОВА

В українській мові поряд з давновідомими, питомими словами часто-густо існують їхні синоніми, пізніше запозичені або скальковані з інших мов. Такі синоніми, здебільшого не маючи додаткового семантичного чи стилістичного навантаження, є звичайними лексичними дублетами, або паралелізмами. Хоч використання подібних слів і не є помилкою, однак коли їх вживанню, свідомо або через незнання, послідовно надається перевага, це призводить до збіднення, примітивізації рідної мови, великою мірою позбавляє притаманних їй барв і милозвучності. Ось кілька прикладів таких дублетів: *арештувати, арештований* (замість *заарештувати, заарештований), важний* (замість *поважний), дарити* (замість *дарувати), діюче законодавство* (замість *чинне законодавство), драти, видрати, задраний* (замість *дерти, видерти, задертий), вечором, ранком, зимою, літом* (замість *ввечері, вранці, взимку, влітку), кінчитися* (замість *скінчитися), минулорічний* (замість *торішній), найшов* (замість *знайшов), об'ява* (замість *оголошення), помогти* (замість *допомогти), пустий* (замість *порожній), смілий* (замість *сміливий), спішити* (замість *поспішати), учбовий* (замість *навчальний)* і под.

взаємини див. **відносини**.

ВЗАЄМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову взаємний; пишеться разом: *взаємовигідний, взаємозалежність,*

взаємознищення.

взяти див. **брати**.

ВИ - ВАШ

Ви, вас, вам, вами, *займ. особ.* З великої літери Ви пишеться тільки у звертанні до однієї особи в листах – приватних і офіційних. *Наша пані! 23 ц*[ього] *м*[ісяця] *є у Коломиї концерт Крушельницької. Я би хотів дуже, аби Ви поїхали на той концерт. Як з Вами брат не може їхати, то я поїду з Вами і відвезу Вас* (В.Стефаник); *Про що Вам написать?.. Що юність одцвіла, і Вас нема зі мною..* (В.Сосюра). При звертанні до багатьох осіб, в листах-анкетах і в літературі різних жанрів ви пишеться з малої літери. *Бувайте здорові, всі мої любі. Пишіть мені. Цілую вас міцно* (Леся Українка); *– Овва! Які ж бо ви, Хомо* (М.Коцюбинський); *– Я вас слухаю* (О.Гончар).

Ваш, ваша, ваше, ваші, *займ. присв.* У кінці листа пишуться з великої літери. *Бувайте здорові і не забувайте Вашого М.Коцюбинського* (М.Коцюбинський).

ВИБИРАТИ - ДОБИРАТИ - ОБИРАТИ - ВІДБИРАТИ

Вибирати, вибрати, -беру, -береш. Виділяючи за якимись ознаками, відокремлювати від інших предметів; голосуючи, виділяти когось для виконання певних обов'язків; вибірково збирати щось і т. ін.: *молодиці вибирали цілу цеглу, вибирати огірки.*

Добирати, **дібрати**, доберу, добереш. Вибираючи, знаходити найвідповідніше, підбирати тощо: *добирати кадри, добирати потрібну літературу.*

Обирати, **обрати**. 1. Виділяти, відбирати за якоюсь ознакою: *обирати дорогу, обирати заняття, обирати напрям руху, обирати службу.*

2. (ким, на кого, в кого, за кого, до чого, в що). Призначати, виділяти голосуванням для виконання певних обов'язків: *обирати депутатів до вищого органу влади, обирати президента.*

Відбирати. Крім іншого, брати, вибирати, виділяти із загальної маси за певною ознакою: *відбирати твори для збірки, відбирати типове в житті.*

ВИБОРНИЙ - ВИБОРЧИЙ - ВИБІРНИЙ

Виборний. Який визначається, обирається голосуванням на якусь посаду або для виконання певних обов'язків; якого заміщують шляхом виборів, а не призначення. Вж. зі сл.: *старшина, особа, посада, служба, начальство, представники.*

Виборчий. Який стосується проведення виборів та різних заходів, пов'язаних з ними. Вж. зі сл.: *акт, бюлетень, голос, закон, округ, агітація, дільниця, кампанія, комісія, платформа, система, справа, урна, право, збори.*

Вибірний. У біології – який має властивість діяти на певні, конкретні види: *вибірна здатність, вибірна дія препаратів.*

ВИВАЛЕНИЙ - ВИВАЛЯНИЙ

Вивалений, *дієприкм.* Від **вивалити** – виламати, перекинути, висунути тощо: *вивалена стіна, вивалена риба з сітки. Санітари внесли пожитки померлого: штани.., шкіряну курточку, прострілену на грудях, черевички з вивaленими, всохлими язиками* (В.Земляк).

Виваляний, *дієприкм.* Від **виваляти** – валяючи, вбрати в щось, забруднити, повалити все або більшість: *виваляний у піску, виваляні вітром дерева.*

вивільнювати, вивільняти див. **визволяти.**

ВИВІСИТИ - ВИВІШАТИ - ВИВІШИТИ

Вивісити, -ішу, -ісиш. Помістити назовні; виставити для огляду тощо. *Стінгазету вивісили в коридорі* (О.Донченко); *Рушницю вивісили над дверима казихани* (І.Ле).

Вивішати. Повісити багато кого, багатьох або все, всіх. – *Скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав* (казка); [Лихвар:] *Вивішать їх треба, тих адвокатів* (Леся Українка).

Вивішити. Позначити напрям віхами.

ВИГИН - ВИГІН

Вигин, -у. Вигнуте місце, округла лінія згину, повороту.

Вигін, -гону. Місцевість коло села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю.

ВИГЛЯД - ВИД

Вигляд, -у. Сукупність зовнішніх ознак, особливостей когось, чогось, що створює відповідне враження. Вж. зі сл.: *апатичний, байдужий, винуватий, гордий, жалюгідний, загадковий, загрозливий, засмучений, здоровий, зовнішній, кислий, мрійливий, найкращий, незалежний, непривітний, розгублений, святковий, серйозний, солідний, суворий, схвильований, хвацький, хворобливий, хитрий, чепурний. Холодно в хаті; Вигляд дуже вбогий* (П.Грабовський); *Карти експедиції мали прекрасний вигляд* (З.Тулуб); *Весь вигляд дідуся свідчив про стійку фізичну силу та добре збережене здоров'я* (М.Руденко). У словосп.: **з виглядом.** *Глушак встає з-за стола з виглядом людини, завжди готової до дії* (О.Довженко); **на вигляд.** *На вигляд було їй років за тридцять* (С.Голованівський); **у** вигляді. *Оздоба якась у вигляді розгонистої квітки чи лози виноградної* (О.Гончар); **робити, зробити вигляд.** *Христя зробила вигляд, що не помітила його появи* (Панас Мирний).

Вид^{1}, -у. 1. Обличчя. *Краплями піт тече по виду* (А.Свидницький); *Чіпка сам не свій. Зблід на виду* (Панас Мирний); *Посатанів, аж з виду зблід* (О.Стороженко).

2. Краєвид. *Вид був справді чудовий. Перед ґанком поріг, за порогом частокіл, верби, річка, а в долині тихо, мов у Бога за пазухою, село. За селом гора, а на тій горі церквиця старосвітська* (Б.Лепкий); *З балкона мав чудовий вид на гору, місто, небо* (Вас. Шевчук).

Вид^{2}, -у. 1. Окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів, явищ тощо; тип: *вид праці, вид навчання, вид спорту, вид зброї, вид продукції, доконаний і недоконаний вид дієслова.*

2. Підрозділ у систематиці, що входить до складу вищого розділу – роду. – *А який, скажи мені, смисл у схрещуванні саме рослин різноманітних видів?* (О.Довженко).

ВИГЛЯДАТИ. Останнім часом це слово набуло надзвичайного

поширення з мало властивим йому значенням "мати вигляд". У російській мові, звідки перенесено таке його значення, є два дієслова: **выглядывать –** виглядати *(выглядывать из окна)* і **выглядеть** – українське мати **вигляд** *(кого, чого),* **здаватися** *(на кого-що),* **бути подібним** *(до кого-чого),* **бути** *(яким)* тощо. Цими синонімами і варто переважно користуватися, хоча б для збереження милозвучності рідної мови. Але часто автори, перекладачі й промовці, нехтуючи такою багатою синонімікою, вживають (іноді й на шкоду змісту висловлюваного) тільки **виглядати:** *Ви зараз краще виглядаєте; На роботі треба гарно виглядати; Тоді вона виглядала старшою, ніж тепер; Ґудзики добре виглядають на синьому; Виявилося, що галявина не така маленька, як вона виглядала з літака; Як усе це виглядає на війні; Справа з постачанням виглядає не так безхмарно.*

виговорювати див. **висловлювати.**

ВИГОДА - ВИГОДА

Вигода, *р. мн.* -гід. Те, що дає добрі наслідки, якийсь прибуток. *Мир між братами поміцнішав ще більше задля господарської справи, задля спільної вигоди* (І.Нечуй-Левицький); [Товкач:] *Які ви будете для нас, такі ми для вас. Зробите ви нам вигоду, то ми вам і дві зробимо* (І.Франко).

Вигода, *р. мн.* -год. Зручність у чомусь, сприятливі умови; те, що створює зручності для людини. *І ворогом стала графиня-жона, турбот свого пана не тямить вона, – для неї то марні розмови, спокійно живе серед панських вигод* (Леся Українка); *Так п'янко тут пахне лугове зілля, і сам ти пропах, мов лісовик. Ти зовсім одвикнеш од примх і вигод міста* (Т.Масенко).

ВИГОЛОШУВАТИ - ОГОЛОШУВАТИ - ПРОГОЛОШУВАТИ

Виголошувати, -ую, -уєш, **виголосити,** -ошу, -осиш. Прилюдно виступати (з промовою, доповіддю), вимовляти якісь слова, фрази: *виголошувати доповідь, виголошувати тост.*

Оголошувати, оголосити, -ошу, -осиш. Публічно заявляти про щось, робити відомим; офіційно заявляти про початок чогось тощо. Вж. зі сл.: *вирок, наказ, присуд, подяку, порядок денний, рішення, війну, тривогу, похід.*

Проголошувати, **проголосити**. 1. Декларувати, обнародувати. Вж. зі сл.: *братерство, єдність, закон, незалежність, рівність, свободу совісті.*

2. Те саме, що **виголошувати.** Вж. зі сл.: *промову, монолог, тост, свої думки.*

вид див. **вигляд.**

видаток див. витрата.

ВИДЕЛКА. Знаряддя для їди, що має форму ручки із зубцями. *В одній руці рантьє була виделка з м'ясом, а в другій для чогось годинник* (В.Винниченко); *Ходжаєв став мовчазний і більше длубав виделкою в тарілці, ніж їв* (Б.Антоненко-Давидович).

ВИЗВОЛЕНИЙ - ВИЗВОЛЬНИЙ

Визволений. Звільнений від ворога, з ув'язнення тощо: *визволена країна, визволене місто, визволений раб, визволений в'язень.*

Визвольний. Який ставить за мету визволити або визволяє когось, щось: *визвольна боротьба, визвольна війна, визвольні прагнення. Населення*

Запорізької Січі, відки почався визвольний похід Богдана Хмельницького, складалося головним чином з українських козаків (М.Рильський).

ВИЗВОЛЯТИ - ЗВІЛЬНЯТИ - ВИВІЛЬНЮВАТИ, ВИВІЛЬНЯТИ

Визволяти, визволити. Вживаються переважно у значеннях: "врятовувати когось з неволі, полону, ув'язнення тощо; надавати свободи комусь; здобувати в бою волю для когось, відвойовувати захоплену ворогом територію тощо". – *Ост-а-пе! – співала Соломія. – Ми їдемо теб-е визволяти!..* (М.Коцюбинський); *Он усюди, кажуть, купляться круг панів люде та компонують, як би Сомка на волю визволити* (П.Куліш); *Сонце ясне! Сонце волі! Визволи з тюрми!* (А. Кримський); *Він пообіцяв Парасці, що вона його буде, що він її визволить з-під кріпацтва* (Панас Мирний); – *Бийте ката, мої ви орлята, наче леви ви будьте в бою! Україну ідіть визволяти, Україну і вашу, й мою!..* (В.Сосюра); *Ось я прийшов, щоб визволить свою дочку і зятя* (Леся Українка).

Звільняти, звільнити, -ню, -ниш. У тих значеннях, що й **визволяти, визволити,** вживаються рідше; переважно вони означають "випускати когось з-під арешту, з в'язниці". – *Коли вас звільнять, ви намалюєте мені портрет померлого чоловіка ось за цим маленьким дагеротипом* (З.Тулуб); – *Я пропоную вам і вимагаю., негайно звільнити осіб, яких ви захопили на березі* **(О.Гончар).**

Вивільнювати, -юю, -юєш *і* **вивільняти, вивільнити. 1.** Витягати, видобувати з чого-небудь, звільнивши від чогось, що зв'язує, затримує: *вивільнити руку, вивільнити ногу із стремен.*

2. Звільняти щось, щоб використати, застосувати інакше, з іншою метою: *вивільняти кошти, вивільняти час для навчання, вивільняти робочі руки. Шульга добре тепер розуміє, що атом урану при розщепленні вивільнює величезну енергію* (Н.Рибак).

ВИЗНАЧАЛЬНИЙ - ВИЗНАЧНИЙ

Визначальний. Який визначає суть чогось: основний, істотний. Вж. зі сл.: *елемент, момент, принцип, фактор, особливість, подія, риса, умова, якість, стати визначальним.*

Визначний. Який відзначається своїми позитивними рисами; важливий своїм значенням; видатний. Вж. зі сл.: *артист, діяч, критик, письменник, людина, особа, роль, талант, успіх, заслуга, відкриття, дослідження, досягнення, твір, місця. Одразу потрапив* [І.Франко] *в оточення молоді, яка вже бачила в ньому визначний поетичний талант* (П.Колесник).

ВИКЛАД - ВИКЛАДАННЯ

Виклад, -у. Письмова чи усна розповідь про щось; стиль, манера розповіді, опису: *детальний виклад, популярний виклад, форма викладу, ясність викладу. Подам деякі приклади просто-таки в хронікальному викладі* (М.Рильський); *Доцент перейшов до викладу головних думок свого реферату* (М.Руденко); *Лікар іде додому, обідає, а по обіді замикається в своїй хатині, щоб ніхто не заважав йому писати популярний виклад з гігієни* (М.Коцюбинський).

Викладання. Дія або результат її, коли щось викладають, виймаючи з чого-небудь тощо; читання лекцій: *викладання товарів у крамниці, викладання візерунків, викладання в університеті.*

виключати див. **вимикати.**

виключний див. **винятковий.**

ВИКОНАВСЬКИЙ - ВИКОНАВЧИЙ

Виконавський. Який стосується виконання музичного, літературного твору, певної ролі в театральній виставі тощо: *виконавський колектив, виконавська майстерність, виконавське мистецтво, виконавський стиль.*

Виконавчий. Який здійснює виконання рішень, постанов, практичне керівництво чимось: *виконавчий комітет, виконавчий орган, виконавчий лист, виконавча команда.*

ВИКУП - ВІДКУП

Викуп, -у. За гроші, плату забирання назад чогось відданого в заставу; звільнення когось за гроші, плату; кошти на це. *Виговський поїхав в Чигирин, щоб привезти викуп за Богдана* (І.Нечуй-Левицький); *Кинув жених срібного полтиника на тарілку, думав, на тому й зійдуться, але хлопець, насупившись, заправив за сестру такий викуп, що гості ахнули* (О.Гончар).

Відкуп, -у. 1. Право на стягання безпосередньо з населення податків на оренду чого-небудь, яке надавала держава приватній особі за певні гроші; територія, на якій діяло це правило. *Збір мита звичайно здавали на відкуп або в оренду* (з журналу).

2. Те саме, що **викуп.**

ВИЛУДЖЕНИЙ - ВИЛУЖЕНИЙ

Вилуджений. Дієприкм. від **вилудити** – вкрити полудою: *добре вилуджений мідний посуд.*

Вилужений. Дієприкм. від **вилужити** – добути за допомогою певних розчинів, піддати дії лугу: *вилужений цукор з буряків, вилужений кварц із залізних кварцитів.*

ВИМИКАТИ - ВИКЛЮЧАТИ

Вимикати, вимкнути. Припиняти дію чого-небудь, перериваючи зв'язок із загальною системою: *вимикати, вимкнути струм, вимикати телефон, вимкнути мотор, вимкнути опалення, вимкнути воду.*

Виключати, виключити. В цьому значенні вживається зрідка – тільки стосовно машин: *виключити мотор, виключити верстат.*

ВИМИКАЧ - ВМИКАЧ

Вимикач, -а, *ор.* -ем. Пристрій для вмикання і вимикання електричних кіл.

Вмикач, -а. Те саме, що **вимикач,** але переважно в технічних пристроях.

ВИМІСИТИ - ВИМІШАТИ

Вимісити, -ішу, -ісиш. Док. до місити: *вимісити тісто, вимісити глину.* Пох. **вимішений.**

Вимішати. Док. до **мішати:** *вимішати кашу.* Пох. **вимішаний.**

Пор. місити.

ВИМОВА - АКЦЕНТ

Вимова. Спосіб вимовляння слів, звуків; особливості звукової системи якоїсь мови, діалекту: *дитяча вимова, полтавська м'яка вимова, французька вимова, уповільнена вимова, чіткість вимови.*

Акцент, -у. 1. Своєрідний характер вимови: *грузинський акцент, французький акцент.*

2. Наголос у слові; ритмічний наголос.

3. *перен.* Особлива увага до чогось, підкреслення чогось. *Є прицільна доброта, Доброта з акцентом... Він за неї виверта Гонорар з процентом* (С.Воскрекасенко).

вимовляти див. **висловлювати.**

ВИМУШЕНИЙ - ЗМУШЕНИЙ - ПРИМУШЕНИЙ

Вимушений. 1. Дієприкм. від вимусити; змушений: *вимушений був піти на заробітки; війська вимушені зайняти оборону.*

2. *прикм.* Який здійснюється чи здійснений проти бажання, потреби, під тиском обставин: *вимушена зупинка, вимушене неробство, вимушене сидіння. Гірке почуття вимушеної розлуки з сином запанувало всім його тілом* (Г.Епік).

3. *прикм.* Здійснюваний через силу; роблений, нещирий: *вимушений спокій, вимушений усміх, вимушена увага, вимушені рухи.*

Змушений. Дієприкм. від **змусити;** який мусить, повинен через певні обставини, причини робити щось: *змушені були відступити, змушені зупинитись, змушені працювати. Змушений жити в місті, далеко од народу, я часом з головою пірнаю в етнографічні записи* (М.Коцюбинський).

Примушений. Дієприкм. від **примусити** – присилувати робити саме так; змушений: *примушений був піти з роботи, примушений відмовитись від прогулянки. Була б якась потіха мені з того, якби ти заїхала, я б, може, чогось довідалась, що вивело б мене з сеї примушеної пасивності* (Леся Українка).

ВИНАГОРОДА. Плата за працю, нагорода за якісь послуги; те, що дається або робиться замість чого-небудь втраченого, заподіяного тощо. *Пунктуально о шостій годині прибули складачі, що за окрему винагороду зобов'язались до ранішньої роботи* (І.Франко); *Другого дня вони знайшли собі роботу в миловара – дрова пиляли та рубали. Винагорода – по півфунта мила* (Ю.Збанацький); – *Панство нас підтримало і внесло.. послам вимогу домагатися справедливої винагороди всім, хто постраждав у поході* (З.Тулуб).

ВИНАХІДЛИВИЙ - ВИНАХІДНИЦЬКИЙ

Винахідливий. Здатний вигадати щось, знайти вихід із скрутного становища; здатний винаходити: *винахідливий воїн, винахідливий студент, винахідливий інженер.*

Винахідницький. Який стосується винахідника та його діяльності: *винахідницький талант, винахідницька ідея, винахідницька пропозиція, винахідницькі зусилля.*

ВИНЯТКОВИЙ - ВИКЛЮЧНИЙ

Винятковий. Який становить виняток із загальних правил; особливий, надзвичайний. Вж. зі сл.: *випадок, закон, організатор, результат, розум, талант, урожай, успіх, вага, вимогливість, винахідливість, вправність, гідність, гостинність, дипломатичність, зустріч, людина, можливість, оперативність, особистість, особливість, пам'ять, причина, роль, сила, ситуація, скупість, слабість, стійкість, точність, увага, чесність, значення, явище, здібності, обставини, права, умови.* Пох.: **винятковість, винятково** (дуже, надзвичайно, особливо, не так, як усі: *винятково важкі умови, винятково важливий задум).*

Виключний. Який поширюється тільки на когось, щось; єдиний. Вж. зі сл.: *власність, місце, право, становище, обставини.* Пох.: **виключність, виключно** (лише, тільки): *Старшини даром пробують добути з нього те, що він виключно для себе ховає* (Б.Лепкий).

ВИНЯТОК, -тку. Відхилення від звичайного, загального правила. *Те, що було винятком для Гордого, мусить стати законом для всіх* (М.Руденко) (неправильно *Ці два випадки були виключенням).* У словосп.: **без винятку** – не виключаючи нікого, нічого. *– Всіх треба повипускати без винятку* (З.Тулуб) (неправильно **без виключення); за винятком** – крім когось, чогось. *Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера* (М.Трублаїні) (неправильно **за виключенням). Пох.: винятковий, винятковість, винятково** (неправильно **виключна роль, виключення з правил, виключно посушливе літо).**

ВИПИТИ, -п'ю, -п'єш. **1.** *(що).* Якусь рідину без залишку, повністю. – *Через п'ятнадцять хвилин я чекаю вас на західній веранді. Там ми вип'ємо вечірнє кофе* (Ю.Смолич); *Опівночі до царського двору зайшов собі велетень – голова поверх хат!.. Нахилився і все молоко з колодязя випив* (казка).

2. *(чого).* Певну кількість, частину рідини. *Давид., відчув трохи втому й випив води* (А. Головко); *Опришок скривився, мовби оцту випив* (Г.Хоткевич).

ВИПЛАТА - СПЛАТА - ОПЛАТА

Виплата. Видача плати за що-небудь; сплата боргу: *виплата відсотків, виплата робітникам зарплати (зарплатні), закінчити виплату. При тижневих виплатах почалися., чимраз бурливіші та грізніші крики* (І.Франко).

Сплата. Внесення плати за що-не-будь, на відшкодування чогось; плата за встановлений державою, установою, організацією збір: *сплата векселя, сплата заборгованості, сплата податків, сплата членських внесків.*

Оплата. Виплачувані за що-небудь гроші; внесення плати, платіж: *гарантована оплата праці, оплата податків, розмір оплати, умови оплати.*

ВИПРОБОВУЮЧЕ - ВИПРОБОВУЮЧИ

Випробовуюче, *присл. – Прапорщик Рокотов? – випробовуюче дивлячись йому в обличчя, неголосно запитав той, що зайшов* (з перекладу).

Випробовуючи. Дієприсл. від **випробовувати.** *Коло "яструбка" вештались техніки, обдивляючись, заправляючи, заряджаючи, випробовуючи* (Ю.Яновський); *А за хвилину вони вже обіймались, били по плечах, ніби*

випробовуючи силу, розпитували один одного (І.Цюпа).

ВИПРОМІНЮВАЛЬНИЙ - ВИПРОМІНЮВАНИЙ

Випромінювальний. Який випромінює щось: *випромінювальний пристрій.*

Випромінюваний. Який випромінюється чимось: *випромінювана енергія частинок.*

вира див. **віра.**

вирізнятися див. **відрізнятися.**

ВИРІШАЛЬНИЙ - РІШУЧИЙ

Вирішальний. Найважливіший, основний; від якого залежить остаточне вирішення: *вирішальний бій, вирішальна хвилина, вирішальний голос.*

Рішучий. Сміливий, непохитний у своїх рішеннях; наполегливий, сильний, енергійний; найважливіший, найістотніший тощо: *рішуча людина, рішучий погляд, рішуча хода, рішуча боротьба, рішуча хвилина.*

ВИСВІТЛЮВАТИ - ОСВІТЛЮВАТИ, -юю, -юєш. У переносному значенні "робити відомим, пояснювати, роз'яснювати щось у деталях" вживається **висвітлювати (освітлювати** – зрідка). *В журналах вона часто знаходила новий матеріал, читала наукові розвідки, які по-новому висвітлювали те або інше питання в науці чи літературі* (О.Донченко).

ВИСЛІВ - ВИСЛОВЛЕННЯ -ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Вислів, вислову. Сполучення слів, Що виражає закінчену думку; стале словосполучення. *Дмитро Іванович* [Яворницький] *уважно слухав Залізняка, інколи всміхався, перепитував окремі слова та вислови* (І.Шаповал); [Ярчук:] *Минулого разу на влучні вислови Сергія Михайловича присутні кілька разів сміялися* (І.Микитенко).

Висловлення. Дія за знач, **висловити,** а також висловлені міркування, погляд тощо.

Висловлювання. Дія за знач, **висловлювати, висловлюватися,** а також висловлені міркування, погляд тощо. *Кожна людина має свій, притаманний їй, своєрідний спосіб висловлювання* (Ю.Смолич).

ВИСЛОВЛЮВАТИ - ВИМОВЛЯТИ - ВИГОВОРЮВАТИ

Висловлювати, -юю, -юєш, висловити, -влю, -виш. Передавати словами думки, почуття тощо; виражати тим або іншим способом. *Комишук раптом полегшено зітхнув і жвавим радісним голосом почав висловлювати думки, що хвилювали його, видно, раніше* (Л.Смілянський); *Свої почуття робітники висловлювали словами пісні* (С.Скляренко).

Вимовляти, вимовити. Передавати голосом звуки, слова; говорити певним чином. *Кожне слово він вимовляв повільно, не поспішаючи* (В.Кучер); *– Марусю, біжи додому, біжи хутенько, рибочко, – вимовляє Михайло потихесечку* (Марко Вовчок).

Виговорювати, виговорити. Переважно дорікати комусь, говорячи, домагатися одержання чогось тощо (у значенні "висловлювати" – розмовне) [Мокрина:] *Учора тільки почала їй виговорювати, а вона голову в подушку і зараз почала пацати ногами* (М.Кропивницький).

вислухати див. заслухати.

ВИСНАЖЕННЯ - ВИСНАЖЕНІСТЬ

Виснаження. Велике ослаблення, знесилення когось, чогось; позбавлення грунту родючості: *виснаження мозку. Мати померла від виснаження* (Ірина Вільде).

Виснаженість, -ності, *ор.* -ністю. Стан чогось внаслідок виснаження: *виснаженість организму, виснаженість грунту.*

ВИСНОВОК, -вку. Остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок чогось: *висновки до книжки, практичні висновки, дійти (прийти) до висновку* (неправильно *заключення першого розділу, у заключенні до книжки, заключати, заключити* замість *робити, зробити висновок).*

ВИСТРЕЛИТИ - ВИСТРІЛЯТИ

Вистрелити. Зробити постріл; вилетіти з чогось з тріском; викинути стебло, стрілку (про рослини).

Вистріляти. Стріляючи, витратити; пострілами знищити всіх або багатьох: *вистріляти всі набої, вистріляти всіх вовків.*

витати див. **вітати.**

ВИТІКАТИ - ВИПЛИВАТИ

Витікати, витекти, -ече. Вживається переважно в прямих значеннях – литися звідкись, брати початок десь (про річку, джерело тощо).

Випливати. Крім прямих значень, уживається переносно – бути висновком, логічним наслідком чогось попереднього: *зі сказаного випливає.*

ВИТРАТА - ВИТРАТИ - ВИДАТОК - ЗАТРАТИ

Витрата. Використання, витрачання чого-небудь з якоюсь метою, для чогось: *витрата води, витрата електроенергії, норма витрати пального на кілометр шляху.*

Витрати, -ат, *мн.* Гроші, кошти, витрачені на щось: *воєнні витрати, дрібні витрати, незаконні витрати, непередбачені витрати, судові витрати, витрати на освіту.*

Видаток, -тку. Видача коштів, матеріалів для чого-небудь, викликана чимсь; у бухгалтерії – кошти, витрачені або необхідні для витрат при здійсненні чогось: *адміністративно-господарські видатки, бюджетні видатки, воєнні видатки.*

Затрати, -ат, *мн.* Гроші, матеріальні цінності, енергія, сила, праця тощо, витрачені на щось: *затрати на будівництво заводу, капітальні затрати, затрати на побутові потреби, виробничі затрати, затрати робочого часу, затрати праці.*

ВИХВАЛЯТИСЯ - НАХВАЛЯТИСЯ

Вихвалятися. 1. Дуже хвалити себе, своїх близьких, щось своє. *Малашка бігала по селу та вихвалялася сестрою* (Л.Яновська); – *Я, коли сплю, – все на світі чую, – не раз вихвалявся він поміж селянами* (Григорій Тютюнник).

2. *розм. зрідка.* Нахвалятися. – *О, ми з такими паничами вміємо поводитися! – вихвалявся один* (І.Франко).

Нахвалятися, *розм.* Погрожувати заподіяти комусь яке-небудь лихо,

неприємність тощо; хвастовито обіцяти зробити щось. *Молодші нахвалялися не пустити ворогів на виноградник, перестріляти з рушниць* (М.Коцюбинський); [Невідомий:] *Кажуть, Кармелюк нахвалявся всю вашу комісію перепороти різками, а всі папери спалити* (С.Васильченко).

ВИЧИТУВАТИ - ВІДЧИТУВАТИ

У значенні "робити зауваження комусь, повчати когось" тотожні.

Вичитувати, -ую, -уєш *(кому), розм. Вона йому вичитувала, вона його сповідала* (М.Коцюбинський); *Юрко думав про те, що мама не спить знову і знову буде йому вичитувати* (П.Дорошко).

Відчитувати *(кого), розм. Бабуся стояла на порозі, підперезана хусткою, відчитувала дітей* (Є.Кравченко); – *Ти чого це мене відчитуєш?* (М.Зарудний).

вишка див. **вежа.**

ВИЩЕ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "раніше"; пишеться разом: *вищезгаданий, вищенаведений* (або *згаданий вище, наведений вище).*

вияснятй див. **з'ясовувати.**

ві див. **вві.**

ВІБРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вібраційний; пишеться разом: *вібропоглинальний, віброресувальний, вібропрокат, вібростійкий, вібростіл.***

ВІВАРІЙ - ТЕРАРІЙ, ТЕРАРІУМ

Віварій, -ю, *ор.* -єм. Приміщення для утримування тварин з навчальною або експериментальною метою.

Тераріій, -ю, тераріум, -у. Приміщення для утримування і розведення невеликих хребетних тварин (переважно земноводних і плазунів).

ВІД, ОД, *прийм.* Вж. у словосп.: *від (од) радості (і з радості), кричати від (од) болю (і з болю), газета від (за) І січня 1998 року.*

відбирати див. **вибирати.**

ВІДВАРНИЙ - ВІДВАРЕНИЙ

Відварний. Виготовлений відварюванням: *відварне м'ясо.*

Відварений. Дієприкм. од **відварити;** у знач, прикм. – доведений варінням до готовності: *відварені й відціджені вареники, відварена картопля.*

ВІДВЕРТАТИ - ВІДВОЛІКАТИ - ВІДВОЛІКАТИСЯ

Відвертати, відвернути, -ерну, -ернеш. Крім прямого значення, часто вживаються у значенні "спрямовувати чиюсь діяльність, думку, увагу тощо в інший бік від чого-небудь". *Думки про Мар'ю на який час одвернули її від міста* (Панас Мирний). У словосп. **відвертати, відвернути увагу** – спрямовувати увагу на щось інше. *Щоб відвернути увагу від настирливих думок, давав волю фантазії* (О.Ільченко).

Відволікати, відволікти, -лочу, -лочеш. Вживаються в основному в прямому значенні – відтягати, відтягнути. *Я вже живосилом одволокла Катрю од дверей хатніх* (Марко Вовчок).

У значенні "відвертати, відвернути увагу" використовуються зрідка, тому недоречно вживати тільки ці слова: *відволікати від справи, відволікати*

від пошуків, не відволікайте мене, щоб командувача не відволікали, це відволікало мою увагу, треба відволікти й заспокоїти її. Вживання зворотних дієслів відволікатися, відволіктися в подібному значенні не завжди вмотивоване: *не час відволікатися на спогади, відволікатися від діла, відволікатися від своїх думок* тощо (краще *відриватися, відвертати свою увагу* тощо).

ВІДГИН - ВІДГІН

Відгин, -у. ім. від **відігнути.**

Відгін, -гону. **ім.** від **відігнати:** *залишки відгону гасу називаються мазутом.*

ВІДДІЛ - ВІДДІЛЕННЯ - ВІДДІЛОК

Відділ, -у. **1.** Частина чогось цілого: *відділ мозку, відділ центральної нервової системи.*

2. Частина установи або підприємства; частина приміщення, що має певне призначення. Вж. зі сл.: *кадрів, музею, освіти, охорони здоров'я, постачання, технічного контролю, будівельний, етнографічний, інформаційний, машинний, оперативний, особливий, політичний, санітарний, шифрувальний.*

3. Частина журналу або газети. Вж. зі сл.: *культури, літератури, мистецтва, поезії, листів.*

4. Частина вечора, концерту, вистави: *другий відділ програми.*

Відділення, *р. мн.* -ень. **1.** Те саме, що **відділ** 2. Вж. зі сл.: *зв'язку, міліції, машинне, підготовче, поліцейське, родильне, спеціалізоване, хірургічне, відділення академії наук.*

2. Найменший військовий підрозділ: *командир відділення.*

Відділок, *р. мн.* -лку. Частина установи або підприємства: *виробничий відділок, відділок сталеливарного цеху.*

ВІДЕО... Перша частина складних слів, що вказує на належність поняття до зображення телевізійних, радіолокаційних та інших сигналів на екрані; пишеться разом: *відеопідсилювач, відеоплеєр, відеосигнал, відеотелефон, відеосалон.*

ВІДІГРАВАТИ - ГРАТИ. У значенні "мати певне значення, вагу" вживається словосполучення **відігравати роль.** – *Колись, щоб вижити, велику роль відігравала витривалість, мускульна сила, невибагливість до їжі* (Є.Гуцало); *Як відомо, азот відіграє величезну роль у житті рослин і тварин* (з журналу).

Грати роль – втілювати в художнім образі на сцені, в кінофільмі тощо; удавати з себе когось. *Марко Лукич* [Кропивницький] *грав роль Івана Карася легко, невимушено* (з журналу); *їй не стало більше сил грати роль, і вона засміялася* (Ю.Бедзик).

ВІДІМЕННИЙ - ВІДІМЕННИКОВИЙ

Відіменний, *грам.* Утворений від іменника або прикметника.

Відіменниковий, *грам.* Утворений від іменника: *відіменникові прислівники.*

ВІДКРИВАТИ. Двері, вікно, ворота, шафу, чемодан тощо – переважно

розчиняти, відчиняти. Повіки своїх очей – переважно **розплющувати, відплющувати.**

відкуп див. викуп.

відлуння див. **луна.**

ВІДМЕЖОВУВАТИ - РОЗМЕЖОВУВАТИ

Відмежовувати, -ую, -уєш. Відокремлювати межею ділянку землі від сусідніх ділянок, що-небудь від чогось; відділяти одне явище, поняття від інших. *Не ворожі, а дружні кордони відмежовують нашу землю від земель сусідських* (М.Рильський); *Вона вискочила на терасу і з неї побігла була коридором, що відмежовував лабораторії від цілого палацу* (Ю.Смолич).

Розмежовувати, розмежувати. Розділяти якоюсь межею ділянку, землю, щось інше; роз'єднувати, відділяти одне від одного. *Треба завжди розмежовувати поняття багатства художнього слова і багатослів'я* (О.Довженко); *Адже треба їй навчитись розмежовувати добро і зло* (Н.Рибак).

ВІДМІННИЙ. 1. Який чимось відрізняється від когось, чогось, не такий, як був до цього. *Лавра тих часів була дуже відмінною від сучасної* (З.Тулуб); *Завтра панна побачить його в церкві. Він відмінний: голене підборіддя, високий і з торбою* (М.Лазорський).

2. Високоякісний, дуже гарний, дуже добрий (і похідний від нього прислівник відмінно). Проте надуживання ним надзвичайно уодноманітнює, примітивізує мову: *відмінний гімназист, відмінний тактик, відмінний хлопець, відмінний догляд, відмінний напій, відмінна кава, відмінна погода, відмінна якість, відмінне здоров я; відмінно обладнаний зал, все складається відмінно.* Набагато краще було б ужити синоніми **прекрасний, прекрасно, чудовий, чудово** і под.

ВІДМІНЮВАННЯ - ВІДМІНЮВАНІСТЬ

Відмінювання. У граматиці – зміна за відмінками і числами іменників, прикметників, числівників та займенників.

Відмінюваність, -ності, *ор.* -ністю. У граматиці – властивість відмінювання за відмінками: *відмінюваність іменників.*

ВІДНОВЛЮВАНИЙ, ВІДНОВЛЕНИЙ - ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ

Відновлюваний, відновлений. Дієприкм. од **відновлювати, відновити** – якого відновлювали, відновлюють або відновили; також у значенні прикметника: *відновлювані (відновлені) функції дихання.*

Відновлювальний, *прикм.* Який відновлює: *відновлювальні засоби, відновлювальний процес, відновлювальний гідроліз, відновлювальний фактор.*

ВІДНОСИНИ - СТОСУНКИ - ВЗАЄМИНИ - ВІДНОШЕННЯ

Відносини, -син, *мн.* Вживається щодо людей, суспільства, колективу тощо. Виступає як складова частина багатьох суспільно-економічних термінологічних сполук зі словами: *аграрні, вартісні, васальні, виробничі, господарські, громадські, дипломатичні, договірні, економічні, естетичні, земельні, кредитні, майнові, матріархальні, міждержавні, міжнародні, міжнаціональні, моральні, патріархальні, політичні, правові, промислові, ринкові, родинні, сімейні, суспільні, суспільно-виробничі, суспільно-*

економічні, товарні, товарно-грошові, торговельні.

Стосунки, -ів, *мн.* Те саме, що **відносини,** а також особисті зв'язки між людьми: *міждержавні стосунки, позастатутні стосунки в армії, стосунки з дружиною, стосунки з людьми, стосунки сина з батьком, з'ясування стосунків.*

Взаємини, -мин, *мн.* Взаємні стосунки між кимсь, чимсь; рідше – взаємозв'язок між предметами, явищами.

Відношення, *р. мн.* -ень. Взаємозв'язок між предметами, явищами. У термінологічних сполученнях вживається зі словами: *арифметичне, білкове, вартісне, геометричне, кормове, мінове, відсоткове, процентне, синтаксичне* (але не *Все це має пряме відношення до чого;* правильно *Все це прямо стосується чого.* Пор. **стосуватися).**

відноситися див. **ставитися.**

відношення див. **відносини.**

ВІДПРАЦЮВАТИ - ВІДРОБИТИ

Відпрацювати, -юю, -юєш. 1. Пропрацювати певний час; закінчити, перестати працювати. – *Поглянь на свої руки токаря. Тридцять років вони відпрацювали в цеху* (О.Донченко); *Він відпрацював уже своє і на землі, і під землею* (П.Колесник).

2. Перебуваючи тривалий час у роботі, в ужитку, виконуючи певну функцію, стати непридатним, зноситися (про машину, пристрій тощо): *мотор відпрацював уже своє.*

3. Те саме, що **відробити** 1.

4. Удосконалити, довести до готовності: *відпрацювати апаратуру, відпрацювати статті закону.*

Відробити, -облю, -обиш. 1. Виконати певну роботу за щось одержане, позичене; працею віддати борг, штраф. [Варка:] *Ти ж казав, що вже нічого не винен йому, що відробив* (М.Кропивницький).

2. Те саме, що **відпрацювати** 1. – *Кинь про сили – ти відробив, Хомич, своє* (М.Упеник).

ВІДПУСК - ВІДПУСТКА

Відпуск, -у. **1.** Видача, продаж чого-небудь: *відпуск товарів, відпуск коштів, відпуск води.*

2. У металургії – термічна обробка сталі для зменшення її крихкості.

Відпустка. Звільнення на певний час від роботи, служби, навчання: *місячна відпустка, оплачувана* (або *неоплачувана) відпустка, піти у відпустку.*

ВІДРІЗНЯТИ - РОЗРІЗНЯТИ

Відрізняти, відрізнити, -ню, -ниш *(що від чого). Я завжди вміла відрізняти публіцистику від приватних справ* (Леся Українка).

Розрізняти, розрізнити *(кого і кого, що і що). Вони так схожі один на одного, що, кажуть, їх і мати тільки по очах розрізняє* (М.Стельмах); – *Я не хотів тебе образити. Просто треба вміти розрізняти свободу і псевдосвободу* (О.Гончар).

ВІДРІЗНЯТИСЯ - ВИРІЗНЯТИСЯ

Відрізнятися, відрізнитися, -нюся, -нишся. Бути несхожим якоюсь ознакою на інших, інше; виділятися з-поміж інших, іншого; відокремлюватися від когось, чогось. *Курінь Птахи нічим не відрізнявся від усіх інших рибальських мазанок* (Ю.Смолич).

Вирізнятися, вирізнитися, -нюся, -нишся. Виділятися з-поміж інших, іншого, бути помітним через якісь ознаки. *Дедалі вирізняються окремі групи і розмови* (Леся Українка); *Деякі голоси Ярошенко впізнав одразу; вирізнялися два дисканти братів Мосурів* (С.Васильченко).

ВІДРІКАТИСЯ - ЗРІКАТИСЯ - ЗАРІКАТИСЯ

Відрікатися, відректися, -ечуся, -ечешся *(від кого-чого, кого, чого). – Тяжко їй було відрікатись від свого щастя...* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Я відрікаюся всього* (І.Франко).

Зрікатися, зректися *(кого, чого, що робити).* Відмовлятися від чого-небудь, свідомо позбавляти себе чогось. [Крістабель:] *Як можеш ти зрікатися дітей?*(Леся Українка); *Нарешті вона заявила, що зрікається відпустки* (Г.Коцюба); *Де ж вона, та й правда, візьметься, коли кожен зрікатиметься за неї обставати* (Б.Грінченко); *Лише нікчемні й безголові Зрікаються своїх батьків* (М.Руденко).

Зарікатися, заректися. Давати обіцянку, зарік не робити чого-небудь. *Забачивши святий Київ, вони зареклися більше пити, щоб вступити по-християніській до святого міста* (І.Нечуй-Левицький); *Від суми та тюрми не зарікайся* (прислів'я).

відробити див. **відпрацювати.**

ВІДСТОЮВАТИ - ОБСТОЮВАТИ

Відстоювати, -юю, -юєш. Захищати, обороняти – зі зброєю в руках, а також словами. Вж. зі сл.: *вчення, думку, інтереси народу, мир, незалежність, погляди, правду, проект, свободу, честь.*

Обстоювати. Захищати, боронити від когось переважно словами; захищати думку, погляд, ідею тощо; наполягати на чомусь. *Обстоювати існування заповідника Андрію Тобілевичу в столиці допомагав Максим Рильський* (Т.Масенко); *– А чим, батьку, цей кошовий уславився? – спитав Василь. – "Волю козацьку обстоював дуже і не тільки про Запорожжя дбав, а й про всю Україну піклувався"* (А.Кащенко).

Коли йдеться про закінчену, завершену думку, як правило, в цьому значенні вживається не **обстояти,** а **відстояти**. – *Зуміли до кінця використати свій досвід, вчасно відстояли, підтримали дитячу чистоту і непорочність* (О. Гончар).

ВІДТИНОК - ВІДТІНОК

Відтинок, -нка. Частина простору або часу; відрізок. *Коли в'їхали в ліс, через який проходив найнебезпечніший відтинок шляху кілометрів на півтора, сонце зайшло* (В.Козаченко); *Кроки стихли, лише ходики на стіні відсікали і кидали додолу короткі відтинки часу* (М.Тарновський).

Відтінок, -нку. Різновид кольору, відмінний від основного силою тону; різновид якогось явища; додатковий вияв почуття, настрою тощо. *Барва її лиця була й тепер рум'яною, зостався й досі легкий відтінок слонової кості в*

загорілім обличчі (Леся Українка); *Сильний, глибокий баритон з м'якими, шовковистими відтінками рокотав над хвилями Дніпра* (М.Руденко).

відчиняти див. **одчиняти.**

відчитувати див. **вичитувати.**

відчувати див. **почувати.**

відчуття див. **почуття.**

ВІЗ - ХУРА - ПІДВОДА

Віз, воза. Чотириколісний транспорт для перевезення вантажів і людей кінною або воловою тягою; приблизна міра ваги, обсягу, що дорівнює поклажі одного воза. *Ще далі, біля самої води, стояли вози, повні риби, сала, меду, олії* (П.Панч); *Попід дібровою стоять Вози залізної тарані* (Т.Шевченко).

Хура. Великий віз або сани, віз або сани з поклажею; кількість вантажу, що може поміститися на возі чи санях тощо. *Роман позичив грошей на хату ще й обіцяв дати хуру до лісу під матеріал* (М.Коцюбинський); *Колись-то Лебідь, Рак та Щука Приставить хуру узялись* (Л. Глібов); – *Знаєте що? Наш титар, либонь, гарний гончар; нехай він одвезе хуру своїх горшків* (І.Нечуй-Левицький).

Підвода, *р. мн.* -від. Запряжений кіньми або волами віз, візок. *На дорозі довга валка підвід* (А.Шиян); *За базаром у затінку стоять підводи* (В.Кучер).

ВІЗУАЛЬНИЙ - ВІЗУВАЛЬНИЙ

Візуальний. Який здійснюється неозброєним оком або за допомогою оптичного приладу: *візуальне спостереження, візуальне розслідування.*

Візувальний. Пов'язаний з візою – дозволом комусь на в'їзд у країну, виїзд або проїзд через неї, а також з підписом на якомусь документі.

ВІЙСЬКОВИЙ - ВОЄННИЙ - ВОЇНСЬКИЙ

Військовий. Який стосується війська, військовослужбовця, призначений для потреб війни. Вж. зі сл.: *аеродром, аташе, бюджет, госпіталь, дух, ешелон, завод, керівник, корабель, кореспондент, кредит, лад, лазарет, льотчик, моряк, начальник, об'єкт, округ, організатор, оркестр, парад, поїзд, потяг, порядок, призов, радник, рапорт, статут, телеграф, шпиталь, автоінспекція, академія, база, виставка, влада, дисципліна, дорога, економіка, література, людина, медицина, могутність, організація, перевага, підготовка, присутність, сила, служба, справа, таємниця, техніка, форма, фортеця, хитрість, хімія, частина, шинеля, шинель, виробництво, відомство, замовлення, звання, керівництво, планування, правило, співробітництво, спорядження, судно, училище, власті, заходи, кола, можливості, традиції.* У знач, ім.: **військове** – одяг і спорядження військовослужбовців; **військовий** – військовослужбовець, військовик.

Воєнний. Який стосується війни, пов'язаний з нею. Вж. зі сл.: *закон, злочин, злочинець, конфлікт, напад, переворот, період, потенціал, психоз, режим, стан, час, авантюра, боротьба, доктрина, загроза, здобич, інтервенція, історія, катастрофа, небезпека, обстановка, операція, підтримка, політика, проблема, провокація, ситуація, випробування,*

вторгнення, втручання, питання, приготування, становище, дії, події, зусилля, інтереси, плани, свари.

Допустиме паралельне вживання **військовий і воєнний** з такими словами: *блок, союз, суд, трибунал, диктатура, допомога, історія, машина, наука, промисловість, стратегія, тактика, теорія, зіткнення, мистецтво, витрати, потреби, умови, цілі.* У скл. сл.: *військово-історичний і воєнно-історичний, військово-політичний і воєнно-політичний, військово-польовий і воєнно-польовий* тощо.

Воїнський. Який стосується воїна, воїнства, властивий воїнові, воїнам. Вж. (паралельно з **військовий)** зі сл.: *героїзм, обов'язок, доблесть, дружба, повинність, присяга, слава, честь.*

ВІЙЯ - ВІЯ

Війя, *с.* Дишель у воловому возі. *Сергій сидів на передку, поставивши ноги на війя, поганяв биків* (Григорій Тютюнник).

Вія, вії, *ор.* вією, *ж.* Вживається переважно в множині: **вії** – волосинки, що вкривають краї повік. *Його щастя, його доля – Мої чорні брови, Довгі вії, карі очі, Ласкавеє слово* (Т.Шевченко); *Личко зів'яло... на віях роса...* (О.Олесь).

ВІКО. Верхня частина діжки, скрині тощо, якою *їх* закривають. *Коровай поклали на віці од діжі* (І.Нечуй-Левицький); *Перші грудочки, перемішані з сльозами, глухо впали на віко домовини* (М.Стельмах).

віл див. **бик.**

ВІЛА - ВІЛЛА

Віла. Русалка. *Не знайшов юнак з ким побратотись, не знайшов між хлопців побратимів, не знайшов межи дівчат посестри, а надибав вілу білу в горах* (Леся Українка).

Вілла. Розкішна дача за містом або будинок-особняк. *Де-де на горбиках самотні вілли білілися* (І.Франко); *У вікових парках понад самою водою причаїлись білі, подзьобані кулями вілли* (О. Гончар).

ВІН, вона, воно, вони, *займ. особ.* В усному мовленні дехто вживає ці слова, очевидно, за звичкою, для заповнення паузи ("щоб був час подумати"), хоч таке вживання стилістично не завжди вмотивоване. *Я гадаю, що новий парламент, [він] зробить великий крок у справі демократизації; Ця картина для мене, [вона] сповнена ностальгічних спогадів; Це рішення, [воно], власне, базується на комерційній основі; Діти, які їхатимуть з міста Києва, [вони] будуть сплачувати 50 відсотків вартості квитків.*

ВІНЕЦЬ - ВІНЦЯ - ВІНЦЕ

Вінець, -нця. **1.** Коштовний головний убір, прикраса із золота, корона, зрідка – вінок, а також переносно. *В митрополита дрижали руки, коли підняв він золотий вінець, щоб покласти на голову Ярославові* (П.Загребельний); *Над запеченим згустком хмари гаснув золотий вінець проміння* (М.Стельмах); *Віри святе джерело, благості вічний вінець* (М.Зеров).

2. Горизонтальний ряд колод, цегли, в будівлі, споруді, цямрин у зрубі колодязя тощо.

Вінця, -нець, *мн.* Верхні краї посуду, а також переносно. *Вона взяла*

ніж і почала вишкрібать вінця старого засаленого горшка (І.Нечуй-Левицький); *Я поклав мою сигару на вінця попільнички* (Ю.Смолич); *Теплий туман слався по полю і налив балку по самі вінця* (М.Коцюбинський).

Вінце, -я. 1. Те саме, що **вінець 2.** *На скільки вінець Максим поставив хату?* (Словник Б.Грінченка).

2. Те саме, що **вінця.** *В опущеній руці повисла коновка, й з неї цівочкою текла через вінце вода* (І.Чендей); *Горе давно вже переливалося через її вінце* (О.Довженко).

ВІРА - ВІРУВАННЯ - ВИРА

Віра[1], *ім.* Упевненість у здійсненні чогось; довіра; визнання існування Бога, чогось надприродного. *Огидне безволля взяло молоду жінку, втрачала певність, віру в свої сили, здібності* (К.Гордієнко); *Сам префект колегії, старий чернець, приїздив в палац, щоб наглядати за вченням молодого княжати, і сам виясняв Єремії початки православної віри* (І.Нечуй-Левицький).

Віра[2], *виг.* Команда при вантажних роботах, що означає "підіймай!", "вгору!". *– Віра! – подає кранівникам знак бригадир* (з газети).

Вірування, *р. мн.* -ань. Релігійні уявлення когось, віросповідання: *народні вірування, язичницькі вірування.*

Вира, *ім.* У Київській Русі – штраф за вбивство вільної людини.

ВІРНИЙ. 1. Який заслуговує довіри, відданий: *вірний друг, вірний побратим, вірна дружина, вірна кохана, вірне серце, вірний заповітам, вірна служба, вірна смерть* (неминуча). *З такою вірною, розсудливою дружиною було немов безпечніше* (М.Коцюбинський); *Сава щасливо заплющив очі. І задрімав біля нього, чутливо здригаючись уві сні, вірний пес* (О.Бедзик).

2. *у знач. ім.* Віруючий. *Повні краси були ці хори вірних і священиків на переміну, що тяглися так довго і монотонно* (М.Грушевський).

3. *розм.* Правильний, певний. *Ти далеченько стаєш од правдивої, вірної думки* (М.Зеров); – *Краще давай я постукаю і послухаю тебе, і тоді поставимо вірний діагноз* (О.Іваненко).

ВІРНО, *присл.* 1. Щиро, віддано. *– Дівчино! чи любиш ти мене вірно ? Чи щиро?* (Марко Вовчок); *Ой чи забув ти тую дівчину, Що тебе вірно кохала?* (Леся Українка); [Один козак *(до Томила):] Ти не мислив зла Україні, ти вірно служив* (І.Нечуй-Левицький).

2. *розм.* Правильно. *– До чого ж чоловік вірно говорить! (М.*Стельмах); *Хлопці подякували і почвалали в тому напрямку, куди показав пліттю козак. Спочатку йшли вірно, по стоптаній у снігу стежині, але потім Марко щось наплутав* (Григорій Тютюнник).

віруючи див. **вірячи.**

ВІРШОВАНИЙ - ВІРШОВИЙ

Віршований. Дієприкм. від **віршувати;** у знач, прикм. – написаний віршем: *віршований діалог, віршований переклад, віршований роман, віршований твір, віршована казка, віршована п'єса, віршована мова.*

Віршовий. Який стосується вірша: *віршовий розмір, віршова структура, віршова форма.* У значенні "написаний, створений віршами"

вживається рідше: *віршовий твір.*

ВІРЯЧИ - ВІРУЮЧИ

Вірячи. Дієприсл. від **вірити** – бути впевненим, переконаним у чомусь, приймати щось за правду; також віруючи. *Коли він підняв голову, не вірячи власним очам, з здивованням скрикнув: – ..Ви що тут робите?* (М.Коцюбинський); *Левко взяв праворуч па лід і, дивуючись і сам собі не вірячи, погнав коней до панського двору* (М.Стельмах).

Віруючи. Дієприсл. від **вірувати** – бути релігійним, вірити в Бога, рідше – бути впевненим, переконаним у чомусь. *В вандрівці жизні я блудив багато, блудив, бо правди і добра шукав, в добро і правду віруючи свято* (І.Франко).

ВІТАМІННИЙ, ВІТАМІНОВИЙ - ВІТАМІНОЗНИЙ - ВІТАМІНІЗОВАНИЙ

Вітамінний, вітаміновий. Який має в собі вітаміни; який виробляє вітаміни: *вітамінна продукція, вітамінна лабораторія.*

Вітамінозний. Багатий на вітаміни: *вітамінозні овочі, вітамінозні продукти.*

Вітамінізований. Насичений вітамінами: *вітамінізований мед, вітамінізоване борошно, вітамінізований крем.*

ВІТАТИ - ВИТАТИ

Вітати. 1. Звертатися з привітом, поздоровляти тощо. *Добривечір, голубко! Пишу ввечері, тому так і вітаю* (М.Коцюбинський); *Корабель вітав населення Лебединого острова з рибальським святом* (М.Трублаїні).

2. Гостинно приймати когось, запрошувати; пригощати. – *Милості просимо! садовіться, – вітає Лукашиха Павла* (Марко Вовчок); – *Гарні гості, та не знаю, чим вас і вітати* (І.Нечуй-Левицький).

Витати. Літати, ширяти в повітрі; бути відчутним, незримо присутнім десь. *Орел за хмарами витав, Неначе вперше так літав* (П.Грабовський); *Та як ти далеко, запашний мій раю, Де радість витає, сміється блакить* (М.Зеров); *Дожила* [Катря] *до сивого волосся, а все ще у хмарах витає* (І.Муратов).

ВІТРОВИЙ - ВІТРЯНИЙ - ВІТРЯНИЙ

Вітровий. Який стосується вітру; викликаний вітром; який захищає від вітру. Вж. зі сл.: *порив, режим, удар, ерозія, сила, установка, крило, скло.*

Вітряний. Супроводжуваний вітром, з вітром, а також переносно. Вж. зі сл.: *день, ліс, подих, ранок, струмінь, шум, дорога, ніч, погода, літо, небо, поле, дівчата, юність.*

Вітряний. Який працює за допомогою вітру; який є наслідком дії вітру: *вітряний двигун, вітряний лишай, вітряна віспа.*

вітчизна див. **батьківщина.**

ВІЦЕ-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "заступник"; пишеться через дефіс: *віце-адмірал, віце-президентський.*

вічко див. **очко.**

вія див. **війя.**

ВКАЗІВКА. Переважно керівна настанова або порада. *Будьте ласкаві,*

не одмовте помогти в тій справі своїми радами і вказівками (М.Коцюбинський); *– Надалі вказівки будеш одержувати через зв'язківця* (О.Гончар).

ВКІНЕЦЬ (УКІНЕЦЬ) - В (У) КІНЕЦЬ

Вкінець (укінець), *присл. розм.* Те саме, що **вкрай.** *Як настала тривожна година, Запалилося слово вкінець* (Леся Українка); *Перебування на сцені, кочовий спосіб життя, інтриги і вічне напруження й подразнення вкінець зруйнували мою нервову систему* (М.Вороний); *Та він же вкінець надірве своє здоров'я* (Г.Хоткевич).

В (у) кінець, *ім. з прийм. Князь Домінік в кінець усього дав загад розпочати битву* (І.Нечуй-Левицький).

ВКІНЦІ (УКІНЦІ) - В (У) КІНЦІ

Вкінці (укінці), *присл. розм.* Врешті, нарешті. *Максим вкінці замовк* (І.Франко); *Вигнаний батьком, Рустем навіть вкінці оселився у його* (М.Коцюбинський).

В (у) кінці, *ім. з прийм. В кінці свого листа Богдан просив збільшити козацьке військо* (І.Нечуй-Левицький); *В кінці літа Тасю одвезено до школи* (М.Коцюбинський); *Укінці садка пасіка* (П.Мирний).

вклад див. **внесок.**

вкладати див. **укладати.**

ВКРАЙ (УКРАЙ) - В (У) КРАЙ

Вкрай (украй), *присл.* Дуже, надзвичайно, до краю; повно, вщерть. *Стомився я вкрай в цій безмежній пустелі, Людину живу зовучи* (О.Олесь); *Романенко у вкрай зіпсованому настрої поїхав додому* (С.Журахович); *І день встає в своїй красі, налитий сяйва вкрай* (В.Сосюра); *Овідій був украй здивований* (М.Рильський).

В (у) край, *ім. з прийм. – Не журись, коли недоля В край чужий тебе закине!* (Леся Українка); *Серце її боліло, немов хто у край його вгородив гострий ніж* (Панас Мирний).

ВКУПІ (УКУПІ) - В (У) КУПІ

Вкупі (укупі), *присл.* Спільно, разом; удвох. *Не лякаймось, брати мої, моря, Будем сміливо вкупі пливти* (П.Грабовський); *Поліцейський вигнав нас укупі з другими босяками* (А.Тесленко); *Вкупі вони і полювали, і товаришували* (М.Старицький).

В (у) купі, *ім. з прийм. Всесвіт, природа уся однакове мала обличчя і називалася Хаос: важка несформована брила, Мертвий тягар, нерухомий, помішані в купі безладній* (М.Зеров).

вкусити див. **укусити.**

ВЛАД (УЛАД) - В (У) ЛАД

Влад (улад), *присл.* До ладу, як треба; до речі; ритмічно, в такт тощо. *Не зовсім влад, а проте сильно, на повні груди, гукнули хлоп'ята "ура"* (Д.Бедзик); *Військо йде, улад ступає* (О.Олесь); *Біля розжевреного горна з молотами в руках улад б'ють по ковадлу.. Оленчук та його благородіє* (О.Гончар).

В (у) лад, *ім. з прийм. Коли моє не в лад, то я з своїм назад* (П.Гулак-

Артемовський); *Коло важко притупувало в лад музиці* (Леся Українка); *Дід бадьоро марширував в лад пісні* (О.Донченко); *Грав весь вечір патефон В такт і в лад з гармошкою* (С.Олійник).

ВЛАДА - ВЛАСТІ

Влада. Право та можливість розпоряджатися кимсь, чимсь; право керувати державою, політичне панування, керівні державні органи, уряд; особи, що мають урядові повноваження тощо: *державна влада, верховна влада, політична влада, влада народу, виконавча влада, адміністративна влада, міська влада, взяти владу.*

Власті, -ей, *мн.* Особи, яким надано урядові, адміністративні повноваження: *військові власті, місцеві власті* (хоч у цьому значенні вживається і влада – *місцева влада).*

вмикач див. **вимикач.**

ВМИТЬ (УМИТЬ) - В (У) МИТЬ

Вмить (умить), *присл.* У цю ж хвилину, дуже швидко. *І встане велетень з землі, розправить руки грізні і вмить розірве на собі усі дроти залізні* (Леся Українка); *Бо з грудей моїх недужих Пісня стогоном злетить І в серденьках небайдужих Збудить жаль і горе вмить* (Г.Чупринка); *Самієв умить, наче підріс, виструнчився і віддав честь енергійним., жестом* (О.Гончар).

В (у) мить, *ім. з прийм. В мить вибуху Терентій Живиця відчув удар у плече* (П.Автомонов); *Наглядачі сховались – небезпечно Між: зеків тертися у мить таку* (М.Руденко).

вмовлятися див. **домовлятися.**

ВНЕСОК - ВКЛАД - УКЛАД

Внесок, -ску. **1.** Гроші, які хтось сплачує організації, установі тощо: *вступні внески, профспілкові внески, членські внески, сплачувати внески.*

2. перен. Щось цінне, внесене в громадську справу, науку, літературу тощо: *вагомий внесок у сучасну науку.*

Вклад, -у. Грошова сума, внесена на збереження до Ощадбанку або Держбанку: *грошовий вклад, терміновий вклад, вклад на поточний рахунок.*

Уклад, -у. 1. Порядок, який був установлений або склався в житті, побуті, родині тощо. *Молоді Гадюкові товариші з надзвичайною сміливістю перетрушували ввесь уклад життя* (І.Нечуй-Левицький); *Уклад життя в семінарії був загалом досить ідилічний* (С.Васильченко).

2. Тип, форма господарства певної суспільно-економічної формації; устрій. Вж. зі сл.: *дрібнотоварний, економічний, капіталістичний, кріпосницький, патріархальний, рабовласницький, суспільно-економічний, феодально-родовий.*

ВНИЗ (УНИЗ) - В (У) НИЗ

Вниз (униз), *присл.* У напрямі донизу; до гирла річки. *Студент прилаштувався на естакаді, звісивши ноги вниз* (О.Гончар); *Вода підхопила човни і наче кинула їх униз* (І.Нечуй-Левицький).

В (у) низ, *ім. з прийм. "Піймати коня–не диво, – міркував Гнат, – але як на ньому їхати без недоуздка?" Турбуючись про те, зійшов він у низ*

лощини, зрізав кілька тоненьких лозинок і сплів з них недоуздок (А.Кащенко).

ВНИЗУ (УНИЗУ) - В (У) НИЗУ

Внизу (унизу), *присл.* У нижній частині; нижче чогось. *Глибоко внизу під плесом біснувалась вода* (М.Стельмах); *Унизу на долині сонце з вітром гралося* (Панас Мирний).

В (у) низу, *ім. з прийм.*

ВНИКАТИ - УНИКАТИ

Вникати *(в що).* Намагатися зрозуміти суть чогось, розібратися в чомусь. – *Якість їх роботи визначається насамперед якістю нашої продукції. А остання у великій мірі залежить від того, як глибоко вникаєте ви у свої обов'язки* (Ю.Шовкопляс); *Про його* [Шевченка] *поетику, його науку мистецтва знаємо дуже мало, бо так мало мали часу – через постійну загрозу національного зникнення – вникати в секрети шевченківської поетичної творчості* (Р.Іваничук).

Уникати *(кого, чого і що робити).* Намагатися не спілкуватися з кимсь, цуратися когось, не бажати чогось, рятуватися від чогось тощо. *Я намагався уникати особистих зустрічей з нею* (О.Гуреїв); [Андрій:] *Ви все якось уникаєте розмовляти про те, що мене найбільш хвилює* (З.Мороз); *Скіфи на конях та возах легко уникали зустрічі з персами* (В.Земляк).

ВНУТРІШНЬО..., *рідше* **ВНУТРІ...** Перші частини складних слів, Що відповідають слову внутрішній; пишуться разом: *внутрішньогалузевий, внутрішньополітичний, внутрішньовенний, внутрішньочерепний, внутрішньоядерний.*

вовна див. **шерсть.**

ВОДІЙ - ШОФЕР

Водій, -я, *ор.* -єм. Той, хто веде машину (автомобіль, трактор тощо), керує нею.

Шофер, -а. Водій автомобіля.

ВОДНИЙ - ВОДЯНИЙ - ВОДЯВИЙ, ВОДЯНИЙ - ВОДЯНИСТИЙ

Водний. Який стосується води, а також використання її з певною метою. Вж. зі сл.: *басейн, б'єф, голод, обмін, простір, режим, ресурс, розчин, рубіж, спорт, технікум, транспорт, шлях, артерія, гладінь, глибина, енергія, ерозія, криниця, перепона, поверхня, потреба, проблема, процедура, станція, стихія, дзеркало, свято.*

Водяний. 1. Який стосується води, пов'язаний з водою. Вж. зі сл.: *вантаж, знак* (на папері), *трамвай, ерозія, сила, стихія, фарба, очі.*

2. Який складається з води. Вж. зі сл.: *вал, гребінь, потік, простір, пухир, смерч, стовп, шлях, дорога, воронка, гладінь, гора, крапля, мозоля, пара, піна, поверхня, повінь, подушка, пустеля, рівнина, хвиля, хмара, яма, дзеркало, озеро, плесо, бризки.*

3. Який живе або росте в воді чи на її поверхні. Вж. зі сл.: *бугай* (птах), *павук, щур, змія, курочка, тварина, гіацинт, горіх, каштан, мак, перець, кропива, кропивка, лілія, настурція, папороть, трава, зілля, квіти, півники.*

4. Який діє за допомогою води. Вж. зі сл.: *годинник, двигун, млин, турбіна, колесо, зрошування, опалення, охолодження.*

Водявий, **водяний.** Який містить у собі багато води; безбарвний: *водявий (водяний) виноград, водява (водяна) картопля, водяві (водяні) очі.*

Водянистий. 1. Те саме, що водявий: *водяниста крига, водянисті плями, водянисті очі, водянисті літери.*

2. *зрідка.* Багатий на воду: *водяниста річка.*

ВОДНО - В ОДНО

Водно, *присл. розм.* В єдине ціле, докупи; одностайно, разом. *Його дихання водно зливалось із диханням гір* (М.Коцюбинський); *Як двом кінцям цієї шаблі не з'єднатися водно, так і нам, товариші, більше не бачитись на сьому світі* (О.Довженко); *Нас вітають гармати І регочуться з нами водно* (О.Олесь).

В одно, *числ. з прийм. В одно щастя всім не вкачається* (прислів'я); *В одно вухо впускала, а в друге випускала* (Марко Вовчок).

ВОДНОЧАС, *присл.* У той самий час; одночасно; разом з тим. *Любимський радів і водночас тривожився* (Р.Іваничук); *Буть агрономом і поетом, їй-богу, можна водночас* (М.Рильський).

ВОДОГРАЙ, -ю, *ор.* -єм. Фонтан, а також переносно. *Великий панський сад. Посередині водограй, коло його квітник* (Б. Грінченко); *Обійду усі гроти й альтанки, З водограю нап'юся води. Розумію, чому уманчанки На побачення ходять сюди* (В.Симоненко); *Над Стамбулом забили в небо барвисті водограї ракет* (З.Тулуб).

ВОДОМІР - ВОДОВИМІРЮВАЧ

Водомір, -а. **1**. Прилад для вимірювання витрати води.

2. Жердина для вимірювання рівня води.

Водовимірювач, -а, *ор.* -ем. Прилад для вимірювання швидкості течії та витрати води.

водяний – водявий – водянистий див. **водний.**

воєнний див. **військовий.**

воїн див. вояк.

воїнський див. військовий.

ВОКАЛІЗ - ВОКАЛІЗМ

Вокаліз, -у. Вправа або твір для голосу, що виконується без слів.

Вокалізм, -у. Система голосних звуків певної мови.

воліти див. **веліти.**

ВОЛОХ - ВОЛОФ

Волох, -а. Представник середньовічного населення Придунайських князівств і Трансільванії, з яких пізніше сформувалися румунська і молдовська нації.

Волоф, -у. Народ у Сенегалі; мова цього народу.

волошки див. **васильки.**

ВОЛЬТА^{1}. 1. Напівпрозора бавовняна тканина.

2. Мастило для електродвигунів.

ВОЛЬТА^{2}. Засіб позначення в нотах кінцевих зворотів.

ВОЛЬТМЕТР - ВОЛЬТАМЕТР

Вольтметр, -а. Прилад для вимірювання напруги між двома точками

електричного кола.

Вольтаметр, -а. Прилад для вимірювання кількості електрики за хімічною дією струму.

ВОЛЬФРАМАТ - ВОЛЬФРАМІТ

Вольфрамат, -у. Сіль вольфрамової кислоти (зустрічається у вигляді мінералів шеєліту, вольфраміту тощо).

Вольфраміт, -у. Мінерал класу вольфраматів і молібдатів; руда вольфраму.

волюта див. **валюта.**

ВОРОНА - ВОРОН - ҐАВА - ГАЛКА

Ворона, *р. мн.* -он. Хижий птах із чорним або сірим пір'ям, що живе на деревах поблизу населених пунктів, а також переносно. *Якщо в день святого Юрія сховається в житі ворона, то буде врожайне літо* (О.Воропай).

Ворон, -а. Великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе якомога далі від осель, переважно в лісі.

Ґава. Те саме, що **ворона.** – *Збираю новини сумлінно, щоб була з того якась користь, а не так, аби подивитись, ґав половити* (М.Лазорський).

Галка. Птах родини воронових з чорним пір'ям, блискучим на спині.

ВОРСИСТИЙ - ВОРСОВИЙ - ВОРСЯНИЙ

Ворсистий. Укритий ворсом, ворсинками: *ворсистий джміль, ворсистий килим, ворсистий рушник, ворсиста ковдра, ворсиста тканина.*

Ворсовий. 1. З ворсом: *ворсовий килим, ворсовий рушник, ворсова тканина.*

2. Який виготовляє ворс: *ворсовий цех.*

Ворсяний. Те саме, що **ворсовий 1:** *ворсяний начіс.*

ВОСТАННЄ - В ОСТАННЄ

Востаннє, *присл.* В останній раз. *Трохим кинув востаннє заготовлені вже до упряжі шлеї і мовчки попрямував до стайні* (В.Винниченко); *На гілці лист пожовклий Затремтить в конанні І впаде, і тихо ляже, І засне востаннє* (О.Олесь); – *А тепер питаю вас востаннє, чи хочете оставатися зі мною, чи йти геть?* (Б.Лепкий); *Десь за Покровськими садками поринає за обрій сонце і востаннє багряно освітлює старі стіни дерев'яної церкви* (Б.Антоненко-Давидович).

В останнє, *ім. з прийм. – Добре, Грицько, – пообіцяв дід, лаштуючись в останнє чумакування. – Якщо можна буде, неодмінно сповіщу* (О.Довженко).

ВОСЬМЕРО, вісьмох, *числ. збірн.: восьмеро дітей, восьмеро качат.* Пор. **двоє.**

ВОЯК - ВОЇН - ВОЯКА

Вояк, -а. Той, хто воює з ворогом. *Від ночі вояки в спілці з огневою сторожею лили воду на сю купу сіна* (І.Франко); *Прийшов розказ до війта, щоби доставив одного вояка* (казка); *І замовкли враз розмови, І спустилися чарки, І з палат, схилившись, вийшли Воєводи й вояки* (О.Олесь); *Богун з Нечаєм були невтомні. Вони з являлися в найнебезпечніших місцях і своїм прикладом підтримували вояків* (О.Соколовський).

Воїн, -а. Те саме, що **вояк.** *Дорожній пил, мости камінні Під ноги воїну

лягли (Т.Масенко); *Найкращі воїни – це вчорашні робітники* (О. Гончар); *Цю материнську планету ви, Кров'ю і потом напоєну, Дайте любити поетові, Дайте любити воїну!* (М.Руденко).

Вояка, -и, *ч. розм.* 1. Те саме, що **вояк.** *Бравий виявився він вояка* (В.Логвиненко); *Козак Мамай – мандрівний запорожець, вояка і гультяй, жартун і філософ* (О.Ільченко).

2. Іронічно – поганенький солдат, хлопець, що наслідує воїна; забіяка. – *Ех ти, вояко!.. – промовив він. – Запалу й завзяття багато, а сили й розуму мало.. Як же ти воюватимеш?* (Л.Смілянський).

ВПЕНЬ (УПЕНЬ) - В (У) ПЕНЬ

Впень (упень), *присл.* Геть усе, геть усі; цілком, зовсім. *А козаки вже вихрем летять за своїм улюбленим ватажком, ворогів шаблями упень рубають* (А.Кащенко); *А люди роблять ніч та й день. А піт все ллється, ллється, А смерть рубає їх упень, А доля з них сміється* (Б.Лепкий); *Що таке Реньова ? Це здеморалізована упень, розпещена хоробливим вихованням пустотлива пані* (М.Вороний).

В (у) пень, *ім, з прийм. Чи совою в пень, чи совою в дуба, а все сові буба* (приказка); *Утулив Бог душу у пень* (приказка); *Ковадло вузькою частиною вбивали в пень.*

ВПЕРЕД (УПЕРЕД), *присл.* У напрямі руху, перед собою тощо. *Вперед, вперед, старі і юні!* (В.Сосюра); *Луною покотився гук вперед по вулиці* (А. Головко).

ВПЕРЕМІЖ (УПЕРЕМІЖ), ВПЕРЕМІЖКУ (УПЕРЕМІЖКУ) - ВПЕРЕМІШ (УПЕРЕМІШ), ВПЕРЕМІШКУ (УПЕРЕМІШКУ)

Вперемiж (упереміж), вперемiжку (уперемiжку), *присл.* Чергуючись одне з одним; навперемінно. *Трасу потроху обступили гінкі топольки, висаджені вперемiж iз кленами, ясенами та шовковицею* (В.Логвиненко); *На сході розгорявся ранок, рожево-волошкові квіти були розсипані вперемiжку з блакитними* (П.Кочура).

Вперемiш (уперемiш), вперемiшку (уперемiшку), *присл.* Перемішуючись з чимсь. *Йшли холодні дощі вперемiш iз снігом* (І.Волошин); *В вікно повіяло ароматом рож вперемiшку з гіркими пахощами волоського горіха та бузку* (І.Нечуй-Левицький); *Взявшись попід руки, вперемiшку дівчата й хлопці, рушають вони серединою майдану, мов степом* (О.Гончар).

ВПЕРШЕ (УПЕРШЕ) - В (У) ПЕРШЕ

Вперше (уперше), *присл.* У перший раз. *Женя була вперше в місті* (С.Васильченко); *Вперше в житті Данько заплакав* (Ю.Яновський); *Остап уперше вирядився з людьми на заробіток* (А.Головко); *У золотому шумі віт побачив він уперше світ* (В.Сосюра).

В (у) перше, *числ. з прийм. Він заїхав у перше село.*

ВПЛИВАТИ - УПЛИВАТИ

Впливати. 1. Вливатися, втікати кудись (про річку, струмок тощо). *З-під коріння липи било джерело погожої води і .. впливало до потока* (І.Франко).

2. Діяти певним чином на когось, щось, робити вплив на когось.

Отрута почала впливати (З.Тулуб); – *Заспокойся, золотко моє, чадацьке повітря так гарно впливає на твій організм* (І.Ле); *По ній можна було спостерігати, як впливають на аудиторію слова доповідача* (О.Донченко).

Упливати. Те саме, що **впливати 1.** *Дзеркало ріки спокійне, закам'яніле, і тільки аж під берегом видко, що вода не стоїть на місці, а неквапом і урочисто упливає вниз* (Ю.Смолич); *Моя доля враз з Дунаєм В синє море упливає* (С.Руданський).

ВПОПЕРЕК (УПОПЕРЕК) - В (У) ПОПЕРЕК

Впоперек (упоперек), *присл.* По ширині чогось, уширину; переносно – не так, як треба. *Величезна яскрава зоря перечеркнула небо впоперек* (В.Собко); *Поки Корній прокопав перший рівчачок упоперек греблі, то добре впрів* (Б.Грінченко). [Василь:] *Чи ти їм що упоперек сказала?* (М.Кропивницький).

В (у) поперек, *ім. з прийм. Зразу наче і бадьоро скочив, та тільки що ноги спустив додолу – аж мене в поперек – шпиг!* (Панас Мирний); *Чомусь був певний, що міна обов'язково вгвинтиться йому в поперек, як свердел. Не в ногу, не в руку, а саме в поперек* (О.Гончар).

ВПОРУ (УПОРУ) - В (У) ПОРУ

Впору (упору), *прися.* Саме тоді, коли треба, вчасно; зрідка – саме такий, як треба. *Так і пізня ярина. До п'ятнадцяти стебел може кущ дати, якщо впору сіяно* (К.Гордієнко); [Суховій:] *А який холодний вітер подихнув, хоч би і кожуха зодягти, саме б упору було* (М. Кропивницький); – *Ага, думаю, добре, що прийшла саме впору* (М.Лазорський).

В (у) пору, *ім. з прийм. Його темні в черепаховій оправі окуляри мати незлюбила одразу, забрала, заховала, не дає користуватися навіть в пору найбільшого блиску повітря* (О.Гончар); *Збили тільки не в пору колотнечу* (Леся Українка).

вправа див. **управа.**

впроваджувати див. **запроваджувати.**

ВП'ЯТЕРО (УП'ЯТЕРО) - В (У) П'ЯТЕРО

Вп'ятеро (уп'ятеро), *присл.* У п'ять разів. *Не забувай, що ворога вп'ятеро більше* (Ю.Яновський).

В (у) п'ятеро, *числ з прийм.*

ВП'ЯТЬОХ (УП'ЯТЬОХ) - В (У) П'ЯТЬОХ

Вп'ятьох (уп'ятьох), *присл.* У складі п'яти осіб. *Вп'ятьох вони вирушили полуторкою вздовж Дніпра* (А. Головко); *Вп'ятьох одній корові зривали лободу* (А.Малишко).

В (у) п'ятьох, *числ. з прийм.*

ВРАЖАЮЧЕ - ВРАЖАЮЧИ

Вражаюче, *присл. Була вона не така вже вражаюче красива, зовсім ні* (В.Собко).

Вражаючи. Дієприсл. від **вражати.** *Все ширше розходились береги, вражаючи майбутніх вчительок своєю суцільною новизною* (О.Гончар).

ВРАЖЕННЯ - УРАЖЕННЯ

Враження, *р. мн.* -ень. **1.** Слід у свідомості; вплив; уявлення. *Як*

життя почало ширитись, то з ним і мова людська ширилася, набиралися нові слова задля виразу нових вражень, нових потреб (Панас Мирний); *Всі кілька хвилин мовчали під враженням пісні* (О.Донченко).

2. Те саме, що **ураження.**

Ураження. Пошкодження, поранення тощо. Вж. зі сл.: *аорти, головного мозку, дихальних шляхів, легень, насіння, нервової системи, нирок, плеври, серцево-судинної системи, серця, сітківки ока, слуху, шкіри, блискавкою, хворобою, променеве, фізичне.*

ВРАЗ (УРАЗ), *присл.* Раптом, відразу, зненацька. *Був ранок ясний, – і враз зібрались хмари* (В.Самійленко); *Коні мчали рівно і швидко. Дорога враз пірнула під різьблене склепіння запорошеного снігом сосняка* (З.Тулуб).

2. Разом, спільно з кимсь, чимсь. *Яка вина моя і тих, Що враз зі мною йдуть і йшли?*(І.Франко); *І прикро, як ураз зі мною Стають, немовби теж до бою, А справді для пихи своєї З порожнім серцем фарисеї* (М.Вороний).

ВРЕШТІ (УРЕШТІ) - В (У) РЕШТІ

Врешті (урешті), *присл.* Нарешті, а втім тощо. *Силувався* [Петро] *промовити й не міг. Аж урешті здобувся на голос і зачав хутенько лепетати* (Лесь Мартович); *Соломія, не розуміючи циганської мови, ухилялась від запросин – врешті їй було не до того* (М.Коцюбинський); *Довго висіла над Лисою горою тиша, тужавіла, стискалася і врешті розверзлася вибухами гранат і стріляниною* (Р.Іваничук).

В (у) решті, *ім. з прийм. На весь гуртожиток тільки ви й живете удвох в одній кімнаті, а в решті кімнат – по четверо, по п'ятеро* (Є.Гуцало).

врешті-решт див. **кінець кінцем.**

ВРІВЕНЬ (УРІВЕНЬ), ВРІВНІ (УРІВНІ), *присл.* На одному рівні (в поєднанні з прийм. "з", рідше з іменником у родовому відмінку); в рівноцінному становищі, не відстаючи. *Вікна були врівень з тротуаром* (О.Донченко); *Ріс ромен із тином урівень* (М.Стельмах); *Свіже, повне її лице, освічене ясним сонцем, стало врівні з блідим, замлілим лицем її сусіда* (І.Нечуй-Левицький); *Це ставило її врівень з усіма іншими* (Л.Первомайський).

врізати див. **урізати.**

ВРОДА, *рідше* **УРОДА.** Переважно краса, миловидність людини. *Вона була непогана на вроду: висока, струнка, з великими сірими очима під густими чорними бровамиврозліт, з білим чистим і рум'яним обличчям* (З.Тулуб); *Вчитель був вродливий, але його врода не хвилювала Килину* (Є.Гуцало). Пох.: **вродливий.** *Ти зовсім була не вродлива І завжди, як вечір, сумна... Чого ж ти з усіх моїх милих У серці осталась одна?* (О.Олесь); *Україно! Ти для мене диво! І нехай пливе за роком рік, Буду, мамо горда і вродлива, З тебе радуватися повік* (В.Симоненко); **вродливість.**

ВРОЗБРІД (УРОЗБРІД), *присл.* Не разом; урозсип. *З радісним криком вони кинулися врозбрід по долині* (І.Франко); *Думки Антона пішли врозбрід* (І.Волошин).

ВРОЗГІН (УРОЗГІН), *присл.* Від меж до середини лану (про оранку), а також переносно. *Він пускає погляди по обрію врозгін* (П.Кочура).

ВРОЗДРІБ (УРОЗДРІБ), *присл.* 1. Окремо один від одного. *Тисячі людей рушили вперед, як безконечна чорна плахта, поволі, обережно... врозбріб* (О.Маковей).

2. Поштучно (про продаж, торгівлю): *купувати вроздріб. Добре розходиться журнал і вроздріб* (з газети).

ВРОЗРІЗ (УРОЗРІЗ), *присл.* Нарізно, розрізнено, не вкупі. *Левенці скакали врозріз між двох таборів* (П.Панч).

ВРОЗСИП (УРОЗСИП), *присл.* У різні боки; не разом. *Як тільки колона порівнялася з ними, жінки врозсип кинулися поміж конвоєм* (В.Козаченко); *У Божовці хати не стояли одна проти однієї, а стояли хати там урозсип* (Марко Вовчок).

ВРОЗТІЧ (УРОЗТІЧ), *присл.* у різні боки; урізнобіч. *Дівчата з криком кидаються врозтіч* (І.Кочерга); *Видно,* [Марина] *була дуже страшна тоді, бо всі вівці так урозтіч і кинулися* (Панас Мирний).

ВРУНА (УРУНА), ВРУНО - РУНА - РУНО - РУНИ

Вруна, *рідше* **уруна,** врун, *мн.,* **вруно.** 1. Молоді, густі сходи посівів, іноді – густа зелень. *Гарні вруна сього року* (Словник Б.Грінченка); *Вруно нівроку, гарне; жито, видать, уродить* (Вас. Шевчук).

2. Те саме, що **руно 1. Пох. врунистий:** *вруниста порода овець.*

Руна, рун, *мн.* Те саме, що **вруна 1.**

Руно. 1. Густа й довга вовна овець: *золоте руно.* Пох. **рунистий:** *руниста порода овець.*

2. Те саме, що **вруна 1.**

Руни, рун, *мн.* **1.** Літери давньогерманських алфавітів. Пох. **рунічний:** *рунічне письмо.*

2. Народні карельські та фінські епічні пісні.

ВРЯД (УРЯД) - В (У) РЯД

Вряд (уряд), *присл.* 1. Один біля одного; поряд. *У яру гребля, верби вряд* (Т.Шевченко); *На лаві вряд лежать сім житніх хлібів* (С.Чорнобривець); *Довкола стін вряд стояли шафи з різними справами* (М.Лазорський).

2. Один за одним (у часі); підряд. *На станції Деряжня ми дістали театр на три вистави вряд* (Ю.Смолич).

В (у) ряд, *ім. з прийм.* В одну лінію. *Хитався вечірній задуманий сад, коли їх над яром поставили в ряд і дула повільно на них навели* (В.Сосюра); *Біля ставка Моргаленко вишикував своїх людей по четверо в ряд* (Л.Первомайський).

ВСЕМЕРО (УСЕМЕРО) - В (У) СЕМЕРО

Всемеро (усемеро), *присл.* У сім разів: *зсукати всемеро.*

В (у) семеро, *числ. з прийм.*

ВСЕРЕДИНІ (УСЕРЕДИНІ) - В (У) СЕРЕДИНІ

Всередині (усередині), *присл.* У межах, у внутрішній частині чогось; у знач, прийм. вказує на перебування когось, чогось у внутрішній частині когось, чогось. *Сам Іван Іванович – дуже релігійна людина, але це, як багато чого іншого, тримається в нього глибоко всередині* (Б.Антоненко-

Давидович); *Коні й воли всередині табору, калічені хмарою татарських стріл, казилися й дуже перепиняли козаків у обороні* (А.Чайковський); *Румянець наскрізь пропік яблуко. Навіть усередині було воно червонувате* (О.Донченко).

В (у) середині, *ім. з прийм.* У місці, однаково віддаленому від кінців чогось; у час, однаково віддалений від початку й кінця чого-небудь тощо: *в середині кола, в середині площі, в середині розділу, в середині XX століття, в середині липня, в середині тисяча дев'ятсот дев'яностого року, в середині тижня. Городяни., товклися по посипаних піском стежках бульвару в середині міста* (Б.Грінченко); *Робітники., замурували з усіх боків фундамент і виводили швидко стіну в середині прокопу* (І.Франко).

ВСЕРЕДИНУ (УСЕРЕДИНУ) - В (У) СЕРЕДИНУ

Всередину (усередину), *присл.* У внутрішню частину чого-небудь; у знач, прийм. вказує на рух когось, чогось у внутрішню частину кого-, чого-небудь. *Огонь тривоги вилизав глибокі западини в щоках, – аж усмокталися вони всередину* (Панас Мирний); *Гриць провів нас аж до якогось порожнього вагона й допоміг вилізти усередину* (О.Досвітній); *Швейцар не пустив мене всередину Палацу* (Л.Смілянський).

В (у) середину, *ім. з прийм.* У місце, однаково віддалене від кінців чогось; у час, однаково віддалений від початку й кінця чогось тощо. *Не встерігся й Пилипко свого ворога, що заманив його в середину глухого лісу* (Панас Мирний); *Врізався він з рештою своїх незамайківців у середину поляків, багатьох комонників збив з коней і пробився до гармати* (О.Довженко).

ВСІМОХ (УСІМОХ) - В (У) СІМОХ

Всімох (усімох), *присл.* У складі семи осіб: *до музею ми підемо всімох.*

В (у) сімох, *числ. з прийм. Коней у них у сімох забрано* (А.Головко).

ВСЛІД (УСЛІД) - В (У) СЛІД

Вслід (услід), *присл. (звичайно у сполуч. з прийм. "за").* Слідом, безпосередньо за кимсь, чимсь; у знач, прийм. – у напрямі віддалення когось, чогось. – *Щоб ти собі голову зломив! – проговорили ми вслід за ним* (І.Франко); *Той поліз по драбині й за ним Яків услід* (А.Головко); *Ти нічого мені не сказала, тільки довго дивилась услід* (В.Сосюра); *Ціла буря, ціла хуртовина молодих, чистих, як кришталь, голосів зашуміла вслід заспівові* (С.Васильченко).

В (у) слід, *ім. з прийм.* [Джонатан:] *Кому потрібна та краса?* [Річард:] *Мені і тим, що в слід мій підуть* (Леся Українка); *Довго йшли мовчки. Слід у слід – ланцюжком* (А.Тудима).

всміхатися див. **усміхатися.**

всовувати див. **усувати.**

ВСОТЕ (УСОТЕ), *присл.* У сотий раз. – *Ярина, Ярина! – повторював про себе, може, всоте Кривоніс* (П.Панч); – *Слухаєш мене? – спитав, мабуть, усоте Бобойченко* (Вал. Шевчук); *Стугонить за темними вікнами вітер, дощ січе у шибки, а я – може, усоте – міряю кроками редакційну кімнату і думаю* (В.Дрозд).

вставка див. **уставка.**

ВСТУП - УСТУП - ПЕРЕДМОВА

Вступ, -у. 1. Дія – вступання. *Я не мав права на вступ до університету* (О.Довженко); *Рух коваля, що перехопив його руку, Рубін сприйняв як вступ до бійки* (І.Сенченко).

2. Початкова частина книжки, статті, доповіді, музичного твору тощо. *Треба було зробити вступ, і Рая, зробивши паузу, заявила..* (О.Копиленко); *Яким же вступом пісню я почну?* (В.Самійленко); *Кучеренко грає музичний вступ* (А.Головко).

3. Вступна частина, що являє собою розділ певної науки, в якому викладено попередні відомості й основні поняття цієї науки: *вступ до мовознавства.*

Уступ, -у. 1. Виступ або виїмка в чомусь, що нагадує східець. *З гір аж до моря уступи сягають, Люди прозвали їх "Чортові сходи"* (Леся Українка); *Уступи скель бризантні рвали злісно* (І.Гончаренко).

2. Частина тексту, уривок, абзац. *Я хочу, щоб ти прочитав оцей уступ в газеті* (В.Самійленко); *Цілі уступи "Тараса Бульби " безпосередньо навіяні козацькими думами* (М.Рильський).

Передмова. Вступна стаття до якогось твору, збірки, багатотомного видання творів тощо, яка містить попередні пояснення, зауваження: *передмова до другого видання словника, передмова до збірки пісень, передмова перекладача.*

всувати див. **усувати.**

ВСУМІШ (УСУМІШ), *присл.* Змішано, разом. *В цирку здіймається крик обурення всуміш з оплесками* (Леся Українка); *Пішли навкруги присадкуваті кряжисті граби й дуби всуміш з гіллястими липами* (З.Тулуб); *Всі вони йдуть усуміш, рівним, розміреним кроком* (І.Франко).

втискувати, втискати див. **утискувати.**

втілювати див. **запроваджувати.**

ВТІМ (УТІМ) - В (У) ТІМ

Втім (утім), *присл., спол.* Тим часом; а проте, однак. *Всі четверо стояли мовчки й думали. Втім надбіг "окопом" Качковський* (Леся Українка); *Коло них класна дама – монотонно, як у церкві, розповідає щось нецікаве і нудне. Втім, найнудніша вона сама* (Ю.Смолич); *В розривах хмар темніє земля, а втім – це давно вже не земля: синіє море, забите кригою* (Л.Первомайський).

В (у) тім, *займ. з прийм.* У тому. *В тім дворі-труні якась принада* (М.Коцюбинський); *Мрію "побаченням, друже, з тобою В тім заповітнім краю* (М.Нагнибіда).

ВТОРА - УГОРИ (ВТОРИ)

Втора. Другий голос у музичній партії; друга скрипка.

Угори (втори), -ів. Пази на краю бочки, діжки, барила, в які вставляють дно.

ВТРЕТЄ (УТРЕТЄ) - В (У) ТРЕТЄ

Втретє (утретє), *присл.* У третій раз. *Уже втретє вона йти хоче та*

втретє й зупиняється (Б.Грінченко); *З валів на честь гетьмана ревнули гармати, раз, удруге, втретє...* (М.Лазорський); *От постукали і раз, і вдруге, і утретє, і ввійшли старости* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Та вже ж утретє чую сі слова* (Леся Українка).

В (у) третє, *числ. з прийм. В третє покоління перейшла ця традиція; Він зайшов аж у третю хату.*

втримувати див. **стримувати.**

ВТРИЧІ (УТРИЧІ), *присл.* У три рази. *Він би втричі дорожче заплатив за цю землю* (М.Стельмах); *У нас на околиці, на пісках, жила баба.. Разів утричі старіша за оцю яблуню* (О.Гончар).

ВТРОЄ (УТРОЄ) - В (У) ТРОЄ

Втроє (утроє), *присл.* У три рази. *Смішний, як втроє бублик* (приказка); *Втроє б витерпіла За єдине слово* (Т.Шевченко); *У воротях показався сухий, перегнутий утроє панок* (Панас Мирний); *В тебе аж утроє більші коси виросли* (І.Нечуй-Левицький).

В (у) троє, *числ. з прийм.*

ВТРЬОХ (УТРЬОХ) - В (У) ТРЬОХ

Втрьох (утрьох), *присл.* У складі трьох осіб. *Ідуть втрьох: півник, ведмідь і вовк* (казка); *Ми втрьох жили на чорнім сухарі* (А.Малишко); *Я забіжу та разом утрьох і підемо* (Панас Мирний).

В (у) трьох, *числ. з прийм. Польські полки кинулись до річки трьома лавами в трьох місцях* (І.Нечуй-Левицький); *Овес у трьох кожухах, та й то холоду боїться* (приказка).

ВУТЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову вугілля; пишеться разом: ***вуглевидобувний, вугленосний.***

ВУГЛЕВОДИ - ВУГЛЕВОДНІ

Вуглеводи, -ів, *мн.* Дуже поширена в природі група органічних сполук, що складаються головним чином з вуглецю, водню й кисню.

Вуглеводні, *мн.* Органічні сполуки, які складаються тільки з атомів вуглецю й водню.

ВУЗОЛ, вузла. Швидкість, яка дорівнює одній морській милі (1852 км на годину).

ВЧВАЛ (УЧВАЛ), *присл.* Галопом, великими стрибками (про кінський біг). *Кінь з місця рвонув учвал* (А.Дімаров); *Нахилившись до гриви коня, на галявину вимчав учвал вершник* (Н.Рибак).

ВЧЕТВЕРО (УЧЕТВЕРО) - В (У) ЧЕТВЕРО

Вчетверо (учетверо), *присл.* У чотири рази: *вчетверо згорнутий папірець, учетверо нижчий.*

В (у) четверо, *числ. з прийм. Велика хата, аж у четверо вікон* (Панас Мирний).

вчитель див. **педагог.**

ВЧОТИРЬОХ (УЧОТИРЬОХ) -В (У) ЧОТИРЬОХ

Вчотирьох (учотирьох), *присл.* У складі чотирьох осіб. *їдьмо, друзі, вчотирьох* (П.Усенко); *Ми домовились учотирьох – готуватись до втечі* (Ю.Збанацький).

В (у) чотирьох, *числ. з прийм. П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були галушки* (І.Котляревський); *Вона мусила сидіти в чотирьох стінах* (Панас Мирний).

ВШЕСТЕРО (УШЕСТЕРО) - В (У) ШЕСТЕРО

Вшестеро (ушестеро), *присл.* У шість разів: *вшестеро більший, згорнена вшестеро газета, ушестеро плетений нагай.*

В (у) шестеро, *числ. з прийм. В шестеро очей вони спостерігали за протилежним берегом.*

ВШІСТЬОХ (УШІСТЬОХ) - В (У) ШІСТЬОХ

Вшістьох (ушістьох), *присл.* У складі шести осіб. *Три валізи ми ледве несли вшістьох* (Ю.Збанацький).

В (у) шістьох, *числ. з прийм.*

В'ЯЗ - В'ЯЗЬ - ЯЗ - В'ЯЗИ

В'яз, -а, *ч.* Листяне дерево.

В'язь[1]**,** -я, *ор.* -ем, *ч.* Прісноводна риба родини коропових. – *Пам'ятаєш, якого ти в'язя вранці підсік на вудочку? – "Пам'ятаю... Ти зловив, а я лишень до берега підвів, до підсаки"* (Є.Гуцало).

В'язь[2]**,** -і, *ор.* -ззю, *ж.* Спосіб скріплювання дерев'яних частин будівлі; зав'язь; вид старовинного декоративного письма.

Яз, язу. Пліт, частокіл впоперек річки, затоки, в які вставляють вершу чи ятір.

В'язи, -ів, *мн. розм.* Шия: *скрутити (зламати) в'язи. Голова у неї, наче в п'яної, хиталася, не держалася на в'язах* (Панас Мирний); *Глянула на нього: такий повний, червоний, в'язи товсті* (А.Тесленко).

Г *(ге).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике г*; як назва звука вживається в ч. р.: *пом'якшений г, приголосний г.*

гадюка див. **змія**.

ГАЗ - ГАС

Газ, -у. Речовина, здатна поширюватися в усьому доступному для неї просторі.

Гас, -у. Горюча речовина, продукт перегонки нафти. *Кожну деталь, густо криту іржею, треба було вимочити в гасові* (А.Дімаров).

ГАЙ - ДІБРОВА

Гай, гаю, *ор.* гаєм. Невеликий, переважно листяний ліс. *Вітер в гаї нагинає Лозу і тополю, Лама дуба* (Т.Шевченко); *На широкому острові між Старим та Новим Дніпром зеленіють сінокоси, цілі гаї вільх та верб* (І.Нечуй-Левицький); *Троянди тоді не квітли, Не співали в гаях солов'ї* (Є.Маланюк); *Затихли чомусь стривожено і чуло В передчутті березові гаї* (Л.Забашта).

Діброва. Листяний ліс, звичайно з переважанням дуба. *За Ташанню діброви стоять у весняних розливах, а від чорного дуб'я і тінь у воді чорна, і сама вода чорна, і брижі там ходять від вітру дрібненькі, але вороні* (Григорій Тютюнник); *Лист в діброві пожовк і сипався додолу. Липи й кленки ще були вкриті жовтим золотистим листом* (І.Нечуй-Левицький).

гайворон див. **грак.**

ГАЙ-ГАЙ, *виг. розм.* Вживається для вираження жалю, співчуття, заклопотаності тощо. *Гай-гай, чи все ж ви ще такі, Які були степовики?* (М.Костомаров); *Гай-гай, скільки вона того діла чужого своїми пучками переробила!* (Г.Косинка); *Гай-гай, – як же багато води збігло!* (С.Скляренко).

ГАЛИ - ГАЛЛИ

Гали, -ів, *мн. (одн.* гал, -а). Нарости на рослині, утворені паразитами.

Галли, -ів, *мн. (одн.* галл, -а). Римська назва кельтського племені, яке населяло в IV–I ст. до н. є. частину сучасної Франції, Бельгії та Північної Італії.

ГАЛИЦИЗМ - ГАЛЛІЦИЗМ

Галицизм, -у. Західноукраїнський діалектизм – слово, вислів, граматична форма тощо (від Галичина).

Галліцизм, -у. Слово, зворот, запозичені з французької мови, або зворот, складений на зразок французького.

ГАЛІСІЯ - ГАЛЛІЯ

Галісія, -ї, *ор.* -єю. Історична область на північному заході Іспанії. Пох. **галісійський.**

Галлія. Історична область Європи, яка включала територію сучасних північної Італії, Франції, Люксембургу, Бельгії, частини Нідерландів і Швейцарії. Пох. **галльський.**

галка див. **ворона.**

галли див. **гали.**

галліцизм див. **галицизм.**

Галлія див. **Галісія.**

ГАЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "сіль"; пишеться разом: *галогенез, галофлавін.*

галоша див. **калоша.**

галтель див. **гантель.**

ГАЛЬВАНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **гальванічний;** пишеться разом: *гальванометр, гальванотерапія.*

ГАМА - ГАММА, ГАММА-...

Гама. Ряд звуків у межах октави, який послідовно зростає або спадає; ряд гармонійно взаємозв'язаних відтінків кольору тощо.

Гамма, гамма-... Третя літера грецького алфавіту. У складних словах означає стан речовини або зв'язок з гамма-промінням; пишеться через дефіс: *гамма-залізо, гамма-камера, гамма-спалах* (але: *гаммаграма, гаммаграфія).*

...ГАМІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "шлюбність": *моногамія, полігамія.*

гамма, гамма-... див. **гама.**

ГАМУВАТИ - ТАМУВАТИ

Гамувати, -ую, -уєш. Не давати виявлятися; стримувати; заспокоювати, втихомирювати. *Мася чуть тільки гамує сміх* (А.Свидницький); *Радісно здивований, гамуючи в грудях шалений стук серця, оглядаю кімнату Гані* (М.Гуреїв).

Тамувати. Зупиняти, стримувати плин, рух чогось; не давати чому-небудь виявлятися повною мірою. *Андрій розстебнув на грудях френч і підніс високо вгору поранену руку... це він тамував кров* (Ю.Яновський); *Навіть поранені тамували стогін у собі* (О. Гончар); *Нізчимний суп майже не тамував голоду* (Ю.Збанацький).

ГАНТЕЛЬ - ГАНТЕЛЬ

Гантель, -і, *ор.* -ллю. Гімнастичний прилад у вигляді двох куль, з'єднаних ручкою.

Галтель, -і. Профільована рейка, столярний інструмент тощо.

ГАРАЗД. 1. *част.* Вживається для вираження згоди; добре. – *Гаразд, гаразд, мовчатиму, коли так* (Леся Українка); – *Отже, не хочете казати правду?.. Ну гаразд, перейдемо до іншого* (А.Дімаров).

2. *присл.* Добре, як слід, належним чином. *Було досить погано чути, і я не все розібрав гаразд* (О.Довженко); – *Ну і гаразд зробили, що прийшли до мене, тату, – став до нього говорити Миколка* (Т.Бордуляк); *Всякий вірив, що старий сотник гаразд діло обдумав* (Б.Лепкий); *Уже й дружина, помічаю, стурбована. Допитується, чи гаразд у мене зі здоров'ям* (В.Дрозд); *На другий день, ще гаразд і на світ не благословилось, уся юрба прочан рушила у дорогу* (Д.Мордовець).

3. *ім., р.* -у. Щастя, благополуччя; достатки. *–Дай вам, Боже, в добрі та в гаразді проживати* (М.Грушевський); – *А ви ж гадаєте, – говорила Процкха, – що в нас гаразди... Ой кумко, кумко! Таж бідно діється, так бідно, що прийдеться з голоду вмирати* (Лесь Мартович); *Вранці Гаврило зібрався в дорогу. Взяв на плечі тайстру і пішов шукати гараздів* (казка).

ГАРАНТІЙНИЙ - ГАРАНТОВАНИЙ

Гарантійний. Прикм. від **гарантія;** який гарантується кимсь, чимсь. Вж. зі сл.: *ремонт, лист, паспорт, талон, договір, угода, зобов'язання, кредит, мінімум, строк, термін, майстерня, марка.*

Гарантований. Дієприкм. від **гарантувати;** у знач, прикм. – сталий; підтримуваний законом. Вж. зі сл.: *заробіток, збут, прибуток, дохід, урожай, успіх, можливість, оплата, праця, робота, свобода, постачання, право.*

ГАРМОНІЗУВАТИ - ГАРМОНІЮВАТИ, ГАРМОНУВАТИ

Гармонізувати, -ую, -уєш. Створювати акордове супроводження якоїсь мелодії: *гармонізувати мелодії пісень.*

Гармоніювати, -юю, -юєш, гармонувати. 1. Те саме, що **гармонізувати.**

2. Бути у відповідності з кимсь, чимсь. *Ширми повинні служити архітектурним продовженням залу для глядачів і гармоніювати, зливатися з ним* (К.Станіславський); *Малиновий колір гармоніював з Марусиним загорілим личком, і вона виглядала в тій сукенці, ніби суничка* (Ірина Вільде); *Це був тип людини, в якої зовнішність повністю гармоніювала з її внутрішнім духовним змістом* (С.Воскресенко); *І море, і поле, і небо – все велично гармонувало між собою, заспокоювало душу* (О. Гончар).

ГАРМОНІЙНИЙ - ГАРМОНІЧНИЙ

Гармонійний. 1. Приємний для слуху; милозвучний: *гармонійний голос.*

2. Який перебуває в чіткій відповідності з чимсь; злагоджений: *гармонійний розвиток людини, гармонійні стосунки, гармонійні пропорції. Тіло було гарне гармонійною красою* (Б.Лепкий).

Гармонічний. Заснований на принципах гармонії; співзвучний: *гармонічний слух, гармонічна структура твору, гармонічний стиль.*

гармонувати, гармоніювати див. **гармонізувати.**

ГАРНІТУР - ГАРНІТУРА

Гарнітур, -у. Комплект, набір однохарактерних предметів певного призначення.

Гарнітура. Певний комплект друкарських шрифтів різних накреслень і кеглів, але однакового за характером малюнка.

гарячий див. **палкий.**

гас див. **газ.**

гастеро... див. **гастро...**

гастрит див. **катар.**

ГАСТРО..., ГАСТЕРО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттю "шлунок" або "черевна частина тіла"; пишуться разом: *гастроентерит, гастероміцети.*

ГАЯТИ, ЗГАЯТИ. 1. Затримувати когось довше, ніж треба. – *Іди, я тебе не гаятиму* (С.Метлинський); *Ой матінко, та не гай мене! в велику дорогу виряджай мене* (Словник Б.Грінченка).

2. Витрачати даремно (час). [Василько:] *Не будем гаяти часу! Ходім!..* (Є.Кротевич); *На нараді полковники вирішили не гаять більше часу, а завтра ж робити через Пляшеву й через болото три мости або греблі* (А.Кащенко); *Обидва зрозуміли, що не можна гаяти жодної хвилини* (М.Трублаїні); – *Тільки не гаймо ані часинки!* (А.Головко); *Більше як три місяці згаяв* [Зінько], *у тюрмі сидячи* (Б.Грінченко).

ГАЯТИСЯ, ЗАГАЯТИСЯ. Затримуватися, бути десь довго; зволікати з чимсь тощо. – *Не гайся ж, жени корову напувати!* (Панас Мирний); [Єфрем:] *Ви ж там не гайтесь* (М.Кропивницький); *А тут мала дитина. Звісно, коло його загаєшся* (Ганна Барвінок).

ГВОЗДИКОВИЙ - ГВОЗДИЧНИЙ

Гвоздиковий. Прикм. від **гвоздика** – трав'яниста декоративна рослина із запашними квітками.

Гвоздичний. Прикм. від **гвоздика** – висушені бруньки дерева, що вживаються як пряноші.

ГЕЄНА - ГІЄНА

Геєна, *книжн.* Пекло, а також переносно: *геєна вогненна. Тату, тут тісно! Дух мій в задумі, В грудях жевріє вічна геєна* (П.Карманський).

Гієна. Хижа південна тварина, що живиться переважно падаллю.

...ГЕЙ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "земля": *апогей, перигей.*

ГЕКСА... Перша частина складних слів, що означає "шести...";

пишеться разом: *гексагональний, гексахлоран.*

ГЕКТО... Перша частина складних слів, що означає "сто", "в сто разів"; пишеться разом: *гектограм, гектолітр.*

ГЕЛІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "сонце", "сонячний"; пишеться разом: *геліогравюра, геліоенергетика.*

ГЕМ - ГЕМА

Гем, -у. Небілкова залізовмісна частина гемоглобіну.

Гема. Коштовний чи напівкоштовний камінь з вирізьбленим зображенням, що використовується як печатка, амулет, прикраса тощо.

ГЕМ..., ГЕМАТО..., ГЕМО... -ГЕМІ...

Гем..., гемато..., гемо... Перші частини складних слів, що відповідають поняттю "кров"; пишуться разом: *гемаглютинація, гематоген, гемометр.*

Гемі... Префікс, що означає "напів", "наполовину": *геміанестезія.*

ГЕН[1], -а. Елементарна одиниця спадковості, за допомогою якої ознаки і властивості передаються нащадкам: *зчеплення генів, дрейф генів.*

ГЕН[2], *присл.* Указує на віддалення місця, часу, напряму проходження дії; далеко, отам. – *Дивився, як там Лев здиха, Аж ген у тій діброві!* (Л.Глібов); *Аж ген за північ, коли пожежа стихла і зарево згасло, змогла тільки трохи заспокоїтися Христя і лягла спати* (Панас Мирний). У скл. сл. ген-ген, *підсил.* Далеко-далеко. *Ген-ген мріють дві гори в тумані* (С.Васильченко).

...ГЕН, ...ГЕНІЯ, ...ГЕННИЙ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають поняттям "походження", "утворення": *антропоген, лізогенія, кріогенний.*

...ГЕНЕЗ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "походження", "виникнення": *етногенез, органогенез.*

ГЕНЕРАЛЬНИЙ - ГЕНЕРАЛЬСЬКИЙ

Генеральний. Найважливіший, головний, вирішальний, остаточний. Вж. зі сл.: *директор, конструктор, бій, наступ, план, заняття, реконструкція, реорганізація, репетиція, огляд, проба.*

Генеральський. Який стосується генерала, належний, властивий йому. Вж. зі сл.: *син, одяг, погони, форма, автомобіль, вдача, звання.*

ГЕНОЦИД, -у. Винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами. Пор. **расизм.**

ГЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "земля", "земна кора"; пишеться разом: *геоенергетика, геокосмос.*

ГЕОЛОГО-..., ГЕОЛОГО... Перша частина складних слів, що відповідає слову геологічний; пишеться: а) через дефіс, коли обидві складові частини сурядні: *геолого-географічний, геолого-промисловий;* б) разом, коли вони означають одне поняття: *геологорозвідувальний, геологорозвідник.*

ГЕРКУЛЕСІВСЬКИЙ - ГЕРКУЛЕСІВ - ГЕРКУЛЕСОВИЙ

Геркулесівський. Властивий Геркулесові, схожий на нього; дуже сильний, міцний: *геркулесівська будова тіла, геркулесівська праця.*

Геркулесів, -сова, -сове. Вживається переважно в сталих словосполученнях: *геркулесові стовпи, геркулесові кроки* (але й *геркулесова*

будова тіла).

Геркулесовий. Приготовлений з крупи геркулес: *геркулесова каша.*

ГЕРМАНЦІ - НІМЦІ

Германці, -ів, *мн. (одн.* германець, -нця). Загальна назва стародавніх племен, що населяли центральну, західну та південно-західну Європу. Пох.: **германський** (про мови, племена), **германізм**, **германіст**, **германістика**.

Німці, -ів, *мн. (одн.* німець, -мця). Основне населення Німеччини. Пох.: **німецький, німкеня, німка.**

ГЕРМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **герметичний;** пишеться разом: *гермокабіна, гермоцентричний.*

ГЕРОЇЧНИЙ - ГЕРОЙСЬКИЙ - ЗВИТЯЖНИЙ

Героїчний. 1. Сповнений героїзму, доблесті; здатний до подвигів; багатий на подвиги тощо: *героїчний вчинок, героїчний подвиг, героїчний захисник, героїчний час, героїчні зусилля.*
2. В якому розповідається про подвиги **героїв**: *героїчний епос, героїчний літопис, героїчна поема.*

Геройський. Те саме, що **героїчний** 1, але вживається рідше: *геройський дід, геройська рота, геройський вчинок, геройський тон.*

Звитяжний. Те саме, що **героїчний** 1. *У Любечі і навкруг у землях були брані, що забирали багато сміливих, звитяжних людей* (С.Скляренко); *Це його полки звитяжні З ворогами бились* (М.Шпак).

ГЕРЦ - ГЕРЦЬ

Герц, -а, *ор.* -ом. Одиниця виміру частоти коливань.

Герць, -ю, *ор.* -ем. Поєдинок, сутичка, двобій. *Чому ж ти, лицар мій, на герць не виступаєш?* (О.Олесь).

ГЕТЕРО... Перша частина складних слів, що означає різнорідність; пишеться разом: *гетерогенез, гетерополярний.*

ГЕТО, *невідм., с.* У деяких країнах – особливі міські квартали, за межами яких не мають права селитися представники дискримінованих расових чи релігійних груп: *єврейські гето, негритянські гето, католицькі гето.*

гичка див. **гічка.**

ГІГІЄНА - ГІГІЄНІЧНІСТЬ

Гігієна. Вчення про умови збереження здоров’я, а також заходи, які сприяють цьому: *правила гігієни, гігієна праці.*

Гігієнічність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість гігієнічного: *гігієнічність виробу*.

ГІГРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "волога"; пишеться разом: *гігрометрія, гігротермограф.*

ГІДРАНТ - ГІДРАТ

Гідрант, -а. Водорозбірний пристрій.

Гідрат, -у. Хімічна сполука, що містить молекули води.

ГІДРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "вода", "водний простір"; пишеться разом: *гідроавтоматика, гідрогеотермічний.*

гідробіоніка див. **біоніка.**

гієна див. **геєна.**

гін див. **гони.**

...ГІНІЯ. Кінцева частина складних слів, що означає належність до жіночої статі: *полігінія, протерогінія.*

ГІПЕР... - ГІПО...

Гіпер... Перша частина складних слів, що означає підвищення, надмірність; пишеться разом: *гіпердактилічний, гіперінфляція, гіперплазія, гіперсекреція.*

Гіпо... Перша частина складних слів, що означає зниження, нестачу; пишеться разом: *гіподермальний, гіпотактичний.*

ГІПЕРТОНІЯ - ГІПОТОНІЯ

Гіпертонія, -ї, *ор.* -єю. Підвищення кров'яного тиску; гіпертонічна хвороба.

Гіпотонія. Зниження кров'яного тиску.

гіпо... див. **гіпер...**

гіпопотам див. **бегемот.**

ГІПОТЕЗА- ГІПОТЕТИЧНІСТЬ

Гіпотеза. Науково обґрунтоване положення, вірогідність якого ще не доведена дослідним шляхом; здогад, припущення: *наукова гіпотеза, заперечити гіпотезу.*

Гіпотетичність, -ності, *ор.* -ністю. Здогадність: *гіпотетичність судження, гіпотетичність твердження, гіпотетичність теорії.*

гіпотонія див. **гіпертонія.**

ГІПСО...[1] Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "висота"; пишеться разом: *гіпсометрія, гіпсохромний.*

ГІПСО...[2] Перша частина складних слів, що відповідає слову **гіпс;** пишеться разом: *гіпсовапняний, гіпсовипалювальний.*

гірник див. **горець.**

ГІРО... - ЖИРО...

Гіро... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "обертовий рух"; пишеться разом: *гіроазимут, гірогоризонт, гіроскоп.*

Іноді паралельно **з гіро...** вживається **жиро...:** *гірокомпас* і *жирокомпас.*

ГІРСЬКИЙ - ГІРНИЧИЙ - ГІРНИЦЬКИЙ - ГОРИСТИЙ

Гірський. Пов'язаний з горами, який знаходиться, водиться або росте в горах. Вж. зі сл.: *кряж, масив, схил, хребет, шпиль, місцевість, ущелина, кришталь, порода, вітер, хвороба, край, країна, район, село, селище, пасовисько, дорога, стежка, водоспад, потік, річка, озеро, житель, орел, птах, дуб, трава.* У скл. сл.: *гірськокліматичний, гірськолижний, гірсько-степовий, гірськострілецький.*

Гірничий. Який стосується розробки надр землі – вивчення, видобутку й використання корисних копалин. Вж. зі сл.: *інженер, майстер, інститут, школа, справа, спеціальність, комбайн, виробка, механіка, техніка, обладнання, устаткування, виробництво, підприємство, комбінат, фах, промисловість, порода.* У скл. сл.: *гірничобуровий, гірничодобувний, гірничо-*

металургійний, гірничорудний, гірничорятувальний.

Гірницький. Який стосується гірника, пов'язаний з ним. Вж. зі сл.: *колектив, край, селище, родина, сім'я, вдача, характер.*

Гористий. Покритий горами; підвищений: *гориста місцевість. За п'ять-шість миль від пароплава з'явився гористий берег* (М.Трублаїні).

ГІСТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "тканина тіла"; пишеться разом: *гістопатологія, гістофізіологія.*

ГІЧКА - ГИЧКА

Гічка. Швидкохідна шлюпка з низьким бортом.

Гичка. Стебло та листя переважно коренеплодів та бульбоплодів. Пор. **бадилля.**

ГЛАДІНЬ - ГЛАДЬ

Гладінь, -і, *ор.* -нню. Рівна, гладка поверхня.

Гладь, -і, *ор.* -ддю. 1. Те саме, що **гладінь.**

2. Вид вишивки: *вишивати гладдю.*

ГЛАЗУР - ЛАЗУР

Глазур, -і, *ор.* -р'ю. Полива; густий солодкий сироп тощо.

Лазур, -і. Фарба блакитного кольору; яскраво-синій колір; блакить.

ГЛЕВКИЙ - ГЛЕЙКИЙ

Глевкий. 1. Схожий на мокру глину, в'язкий, липкий, недопечений (про хліб). *Глевкий, чорний, як земля, хліб давив у горлі й тріщав у зубах* (І.Нечуй-Левицький); – *Коли протяг у хаті, коровай неодмінно зісподу буде глевкий!* (Ю.Смолич).

2. *перен. розм.* Повільний у рухах, незграбний, неповороткий (про людину). *Другий помічник був добродушний, глевкий* (Ю.Збанацький).

Глейкий. Який липне, не розсипається (про землю). *На свіжому насипі стояла повна каталажка глейкої землі* (І.Кириленко).

глей див. **ґлей.**

глейкий див. **глевкий.**

ГЛИНЯНИЙ - ГЛИНЯСТИЙ, ГЛИНИСТИЙ

Глиняний. Який складається або виготовлений з глини; який має колір глини: *глиняна гора, глиняна печера, глиняна долівка, глиняна амфора, глиняний глечик, глиняний колір.*

Глинястий, глинистий. Який містить у собі глину, багатий на глину або має колір глини: *глинясті (глинисті) ґрунти, глинястий (глинистий) намул, глинястий (глинистий) вигляд обличчя.*

ГЛОБАЛЬНИЙ. Який охоплює всю земну кулю, всесвітній; всебічний, повний, універсальний. Вж. зі сл.: *тектоніка, геодинаміка, метод, план, вивчення, інформація, телескоп; у глобальному масштабі.*

ГЛОТКА - ГОРЛО - ГОРЛЯНКА

Глотка. Частина травного каналу, що з'єднує ротову порожнину зі стравоходом.

Горло. 1. Передня частина шиї; хрящовий канал, який є початком стравоходу й дихальних шляхів: *дихальне горло, прополоскати горло, взяти за горло, дерти горло, на все горло, наступати на горло, по горло, поперек*

горла.

2. Верхня звужена частина посуду.

Горлянка, *розм.* Те саме, що **горло 1.**

ГЛУЗ - ГЛУЗД

Глуз, -у, *мн.* -и, -ів, *розм.* Глузування з когось, чогось: *на глузи брати (підіймати).* [Петро:] *Се справді доля глузує: більшого глуму, гіршого глузу не пригадати!..* (Панас Мирний); *–Добре, що не я вів машину, – ніби сам собі зауважує Михайло, – до нового року вистачило б глузів/* (Ю.Яновський).

Глузд, -у, *розм.* Розум: *здоровий глузд. У голові Судді не жив як треба глузд – Він все підписував, а правив секретар* (Л.Боровиковський); *Люди всі на два ранжири: Є розумні – та без віри, Другі – вірою міцні, Але глуздом – аніні* (А.Кримський); *Стара з глузду зсунулась, мов собака з соломи* (М.Номис).

ГНІВЛИВИЙ - ГНІВНИЙ

Гнівливий. Схильний до гніву: *гнівливий чоловік, гнівливий командир.*

Гнівний. Пройнятий гнівом: *гнівні вірші, гнівний погляд, гнівна відсіч, гнівний протест, гнівний тон.*

ГНІЗДО - КУБЛО

Гніздо. 1. Місце, влаштоване або пристосоване птахами для кладки яєць і виведення пташенят; рідше – житло тварин, плазунів, комах: *вороняче гніздо, гніздо ластівки, зміїне гніздо, гніздо гусениці.*

2. Виводок: *вовче гніздо.*

3. *перен.* Місце проживання людини, рідна домівка тощо: *рідне гніздо, своє обжите гніздо. Тож сам собі будиночок поставив, Що в Малині був за гніздо йому* (М.Рильський); *Зрозуміло, прощатись з рідною Гетьманщиною важко, важко кидати рідні гнізда, дідівську землю, та треба* (М.Лазорський).

4. *перен.* Місце зосередження, притулок людей із злочинними та іншими недобрими намірами: *злодійське гніздо, гніздо контрабандистів, гніздо контрреволюції.*

5. Скупчення, група якихось однорідних предметів, явищ тощо; група рослин, що ростуть укупі: *гніздо аметистів, синонімічне гніздо, гніздо опеньків. Він сів на призьбі, глянув на берег, де зеленіло гніздо верб* (І.Нечуй-Левицький).

6. Заглиблення, отвір для чогось: *кулеметне гніздо, гніздо для патронів.*

Кубло. 1. Заглиблення в землі, де живуть і розмножуються звірі, плазуни, комахи; рідше – житло птахів: *кубло хижаків, осине кубло, кубло коршуна.*

2. Те саме, що **гніздо** 2: *вовче кубло.*

3. *перен.* Те саме, що **гніздо** 3: *рідне кубло.*

4. *перен.* Те саме, що **гніздо** 4: *бандитське кубло, диверсійне кубло.*

ГНІЙНИЙ - ГНОЙОВИЙ

Гнійний. Який стосується гною як продукту гниття тканини живого організму: *гнійні виділення, гнійна виразка, гнійна інфекція, гнійна рана,*

гнійний запальний процес, гнійний отит, гнійне запалення суглоба.

Гнойовий. Який стосується гною як органічного добрива: *гнойова купа, гнойова яма, гнойове господарство, гнойовий жук.*

гніт див. **ґніт.**

гнойовий див. **гнійний.**

говір – говірка див. **діалект.**

ГОВІРКИЙ - ГОВІРКОВИЙ

Говіркий. Балакучий: *говіркий хлопець, говірка бабуся.*

Говірковий. Який стосується **говірки** – різновиду загальнонародної мови: *говіркова лексика, говіркові елементи, говіркові особливості.*

говорити див. **казати.**

ГОДИНА. 1. Одиниця виміру часу, яка дорівнює 1/24 доби, або 60 хвилинам; відповідний відрізок часу (у запитальному вислові вживається із займенником котрий: *котра година, о котрій годині). Тоді ще не знав я, що все проходить, все минає, забувається й губиться в невпинній зміні годин* (О.Довженко).

2. Певний період часу, певна пора (звичайно з означенням). *Співає дідусь і внуку, і сину, Співає дідусь про стару годину* (М.Костомаров); *Тихо в садку, тихо в місті, бо пізня година* (Леся Українка); *Любіть Україну.. в годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди!..* (В.Сосюра).

3. Тепла, суха, сонячна погода. *А ми оливи наливаєм Та байдуже собі співаєм – Чи то в годину, чи в напасть* (Т.Шевченко); *Чи ж скоро світатиме? Глянула на небо: хмар не було – клалося на годину* (Б.Грінченко); *Година й негода часто міняються в надмор'ї* (Л.Дмитерко); *В кожної* [жінки] *біля хати роботи повно, кожній кортить на грядці ухватить, поки година* (В.Дрозд).

ГОДИТИСЯ[1], годжуся, годишся. Бути на що-небудь, до чогось придатним; задовольняти певні вимоги: *для годиться, як годиться.* [Митрохван:] *Правда, що кажуть, нібито воно так і годиться за куму брати ту, котру першу зустрінеш?* (М.Кропивницький); *Василько побачив, біжить із криком "тату", а він., в діди йому годиться* (М.Стельмах).

ГОДИТИСЯ[2], годжуся, годишся. Давати згоду, погоджуватися з чиєюсь думкою; миритися. *Роман зовсім годився на її думки, а вона на його* (О.Маковей); *Як же нам тепер годитись, А чи битись, чи миритись?* (І.Манжура).

ГОДІВНИЦЯ - ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Годівниця, -і, *ор.* -ею. Пристрій, куди кладуть корм для худоби, птиці.

Годувальниця. 1. Жінка, яка годує грудьми дитину.

2. Та, яка утримує або годує і доглядає когось.

голанка – голендерка див. **голландка.**

ГОЛІВКА - ГОЛОВКА

Голівка. Зменш.-пестл. від **голова.**

Головка. Кулясте чи довгасте суцвіття або кулястий плід деяких рослин (капусти, маку, цибулі, часнику); заокруглене потовщення болта, стержня, цвяха тощо.

ГОЛІЧЕРЕВА - ДОЛІЧЕРЕВА

Голічерева, *присл. розм.* Догори животом; горілиць. – *Я тепер уже і наввимашки і голічерева умію* [плавати] (Панас Мирний).

Долічерева, *присл. розм.* Униз животом; ниць. *Турган і в сні, як і наяву, був неспокійний, неврівноважений, крутився весь час, ось щойно долічерева лежав, а через хвилину вже боком припадав до подушки* (Ю.Збанацький).

Голландія див. **Нідерланди.**

ГОЛЛАНДКА - ГОЛАНКА - ГОЛЕНДЕРКА

Голландка. Жінка, що належить до голландської нації.

Голанка. 1. Курка голландської породи.

2. Грубка (звичайно кахляна).

3. Матроська верхня сорочка. **Голендерка.** Корова голландської породи.

ГОЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "весь", "повний"; пишеться разом: *голометаболія, голотурія.*

ГОЛОВ... Перша частина складних слів, що відповідає слову головний; пишеться разом: *головлікар, головкінопрокат.*

ГОЛОВАНЬ - ГОЛОВЕНЬ

Головань, -ня. **1.** *розм.* Людина або тварина з дуже великою головою, а також переносно. *В камеру заглянув одноокий головань, поморщив носа* (Ю.Збанацький).

2. Те саме, що **головень.**

Головень, -вня. Прісноводна риба родини коропових з товстою головою й широким лобом. *Колись так ловили.. Лящ – по пуду! Короп – по пуду! ..Головні – по пуду!*(Остап Вишня).

головка див. **голівка.**

ГОЛОВНИЙ - ОСНОВНИЙ

Головний. 1. Прикм. від **голова:** *головний біль, головний мозок, головний убір.*

2. Найголовніший, найсуттєвіший. Вж. зі сл.: *зміст, метод, мотив, наголос, напрям, підсумок, показник, представник, приз, пункт, район, удар, крок, ідея, мета, надія, перешкода, порода, причина, проблема, риса, роль, тема, тенденція, турбота, умова, джерело, завдання, питання, сили.*

3. Який рухається попереду когось, чогось; передній. Вж. зі сл.: *вагон, дозор, загін, танк, автомашина.*

4. Який перебуває в центрі чогось. Вж. зі сл.: *вхід, корпус [університету], під'їзд, шлях, вулиця, дорога, пристань.*

5. Який очолює що-небудь, старший над кимсь тощо. Вж. зі сл.: *агроном, актор, економіст, інженер, лікар, отаман, помічник, режисер, штаб, квартира, підприємство, речення, управління.*

Основний. Те саме, що **головний** 2. Вж. зі сл.: *елемент, засіб, закон, зміст, капітал, колектив, мотив, наголос, напрям, обов'язок, осередок, показник, район вирощування, рід військ, сорт, тип, тягар, урок, факт, фонд, фундамент, відмінність, група, дисципліна, ділянка, олійна культура, маса, причина, риса, робота, споруда, суперечність, тема, умова,*

виробництво, завдання, значення, зусилля, знаряддя, питання, види зброї, заходи, сили.

ГОЛОСИСТИЙ - ГОЛОСНИЙ

Голосистий. Який має сильний, дзвінкий голос; дзвінкий, гучний. *Співом пташки голосистої Залунав увесь лісок* (П.Грабовський); *Здавалось, сама земля задзвеніла тим голосистим кукурікканням* (Ю.Збанацький); *О пів на сьому вихованців будив голосистий дзвоник* (С.Добровольський).

Голосний. Який сильно звучить, якого добре чути тощо, а також переносно: *голосна розмова, голосне читання, голосні звуки* (у лінгвістиці). *Серед того шуму подекуди було чути голосну дівочу пісню* (І.Нечуй-Левицький); *Останніх голосних подій в Одесі не буду Вам описувати, бо, певно, Ви краще знаєте все з закордонних часописів* (М.Коцюбинський).

ГОЛУБИТИ, -блю, -биш. Проявляти ніжність, ласку; пестити, а також переносно. *І хлопці жвавії танцюють, Дівчат голублять і милують* (С.Руданський); *Вона забула, що силою не вернеш почування, коли вже воно вмерло, і голубила цю мрію, і жила нею* (Б.Грінченко).

голубівник див. **голубник.**

ГОЛУБІТИ - ГОЛУБІШАТИ

Голубіти. Ставати голубим, голубішим; виділятися голубим кольором, виднітися (про щось голубе). *На сході ледве помітно починає голубіти небо – вже скоро почнеться світанок* (В.Собко); *Буйними травневими травами й квітами зеленіла, синіла, червоніла, голубіла земля* (О.Соколовський); *Ішов Іванко із збанком до лінивої річечки, дивився, як чисто голубіло над Чорним лісом високе небо* (А.М’ястківський).

Голубішати. Ставати голубішим.

ГОЛУБНИК - ГОЛУБІВНИК

Голубник, -а. Приміщення для голубів; голуб’ятня. *Біля голубника хтось із хлопців возився з голубами* (А. Головко).

Голубівник, -а. Той, хто розводить, тримає голубів; голуб’ятник: *завзятий голубівник.*

ГОЛЬФ - ГОЛЬФИ

Гольф¹, -у. Спортивна гра.

Гольф², -а. Светр.

Гольфи, -ів, *мн. розм.* Короткі штани на манжетах, що застібаються під коліном; шкарпетки, панчохи до колін.

ГОМЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "подібний", "однаковий", "той самий"; пишеться разом: *гомеопатія, гомеополярний, гомеостат.*

ГОМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "рівність", "однорідність", "єдність"; пишеться разом: *гомопластика, гомотрансплантація.*

...ГОН. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "кут": *пентагон, полігон.*

ГОНИ - ГІН - ГОН

Гони¹, -ів. Переслідування, цькування звіра під час полювання.

Гони², гонів *і* гін. 1. Українська старовинна народна міра довжини від 60 до 120 сажнів.

2. Смуга поля, що обробляється в один захват.

Гін, гону. 1. Дія за значенням гнати, **гнатися.**

2. Те саме, що **гони²** 2.

3. Стан і поведінка багатьох тварин у період парування.

Гон, -а. Одиниця виміру плоского кута в метричній системі мір XVIII ст. (1/100 прямого кута).

ГОНИТВА - ПОГОНЯ

Гонитва. 1. Переслідування з метою вполювати, спіймати тощо. *Треба мати доброго коня, щоб бачити гонитву за вовком* (О.Донченко); *Повз будку в шаленій гонитві мчали несамовиті моряки* (В.Кучер).

2. *(за чим) перен.* Посилені прагнення до чогось, переслідування якоїнебудь мети. *Доброї слави не може не бажати добрий поет. Але то щось зовсім інше, ніж гонитва за популярністю будь-що-будь* (М.Рильський).

Погоня. 1. Переслідування втікача. *Треба втікать, коли ще й втечемо, то незабаром буде й погоня* (О.Стороженко); [Гостомисл:] *Швидко За ними рушимо в погоню* (І.Франко).

2. Людина або група людей, які переслідують когось. *Пустилися козаки щодуху гірською стежкою, а вже погоня за плечима* (О.Довженко); *Погоня Хмельницького могла настигнути кожної хвилини* (П.Панч).

...ГОНІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "походження", "народження": *гетерогонія, цитогонія.*

ГОНЧАРНИЙ - ГОНЧАРСЬКИЙ

Гончарний. Який стосується гончарства: *гончарний круг, гончарний цех, гончарна глина, гончарний промисел, гончарне виробництво, гончарне ремесло, гончарні вироби.*

Гончарський. Який стосується гончаря і гончарства; належний гончареві: *гончарський круг, гончарський посуд, гончарський цех, гончарська майстерня, гончарська продукція, гончарська спілка, гончарська справа, гончарські вироби, гончарська дочка.*

ГОРА, *р. мн.* гір. Назви, які виступають у ролі граматичної прикладки до слова гора і виражені відмінюваним іменником, звичайно не узгоджуються з цим словом: *на горі Арарат.* Узгодження буває в назвах ж. р.: *на горі Говерлі, з гори Магнітної* (форма прикметника).

ГОРДИТИСЯ - ГОРДУВАТИ

Гордитися, -джуся, -дишся. Відчувати перевагу в чомусь над кимсь; пишатися. – *Сином край увесь гордиться: Хазяює, як годиться* (М.Шпак).

Гордувати, -ую, -уєш. 1. *(ким, чим).* Бути гордим; вихвалятися, гордитися, звисока ставлячись до інших. *І батько і мати гордували своїм сином, хвалили дома, хвалили в людях* (Панас Мирний); *Ти гордуєш своєю красою.. Пишним станом, густою косою* (Я.Щоголів).

2. Зневажливо, звисока ставитися до інших, нехтувати кимсь, чимсь. *"Не вмію я говорити з народом! – думав він, ідучи вулицею. – Вони мов бояться мене чи гордують мною – не розбереш"* (Б.Грінченко); – *Може б, і*

не напився на вхідчинах, та небіж образився на дядька, що той, мовляв, гордує (Є.Гуцало).

ГОРЕЦЬ, ГОРЯНИН - ГІРНИК

Горець, -рця, *ор.* **-рцем, горянин,** -а. Житель гір.

Гірник, -а. Робітник гірничої промисловості, гірничий інженер тощо.

гористий див. **гірський.**

ГОРІЛИЦЬ - ДОЛІЛИЦЬ

Горілиць, *присл.* Обличчям догори, вгору; навзнак. *Семен лежав горілиць, звертаючись із своїм питанням до неба* (М.Коцюбинський); *Він розлігся горілиць на колодках, заклав руки за голову і мріє* (П.Колесник); *Він сів, а далі горілиць ліг на покіс, і перед ним розкрилось безмежжя нічного неба* (Є.Гуцало).

Долілиць, *присл.* Обличчям до землі, вниз; ниць. *Пахомій лежав долілиць на помості, зв'язаний ремінною волокою* (Р.Іваничук); *Василь спав на животі, долілиць, сховавши обличчя в долонях* (П.Загребельний).

ГОРЛАСТИЙ - ГОРЛАТИЙ

Горластий, *розм.* Який має гучний голос; крикливий. *По дворах співали горласті півні* (І.Цюпа); *Горласті перекупки з базарів.. мотали без упину язиками* (Ю.Яновський).

Горлатий, *розм.* 1. Те саме, що горластий. *Закричав горлатий півень І прогнав мій страх* (Л.Глібов); [Гострохвостий:] *Оця горлата баба наробить такого крику, що й Євфросина почує* (І.Нечуй-Левицький).

2. Широкогорлий (про посуд, отвір тощо): *горлатий глечик, горлата пляшка.*

горло – горлянка див. **глотка.**

ГОРН - ГОРНО

Горн, -а, *ч.* Мідний духовий інструмент.

Горно, *с.* Піч для нагрівання або плавлення металів; частина доменної печі, вагранки, а також переносно.

ГОРОДИНА. Загальна назва городніх рослин та їх плодів, що є продуктами харчування (капуста, огірки, морква тощо); овочі. *На самій середині балки грядки з усякою городиною. Капуста, буряки, морква, кавуни, огірки* (А.Чайковський); *А городи і садки в нас не йдуть: солонець.. Городина несмачна* (Дніпрова Чайка); *В його садибі не росла ніяка городина, лише виноград, яблуні, вишні і квіти, квіти* (В.Симоненко).

ГОРЩОК - ГОРЩИК

Горщок, -шка. Переважно глиняний посуд, в якому варять страву, в який садять квіти тощо.

Горщик, -а. Зменш, від **горщок;** те саме, що **горщок.**

горянин див. **горець.**

ГОСТИНЕЦЬ, -нця. Крім загальновідомого значення "подарунок", уживається також для позначення великого битого шляху. *Широкий битий гостинець тягнувся, як розвитий звій полотна, серед зеленого лісу* (Н.Кобринська); *Подорожні звернули з гостинця і вийшли на вузеньку, досить добре убиту гірську стежку* (І.Франко).

ГОСТРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **гострий** і поняттю "надзвичайний"; пишеться разом: *гострогранний, гостроконфліктний.*

ГОТОВИЙ. 1. *(до чого).* Який підготовився до чогось. *Глушак встає із-за стола з виглядом людини, завжди готової до дії* (О.Довженко); *За півгодини аул був готовий до виступу* (З.Тулуб).

2. *(на що і робити що).* Схильний до чогось, який виявляє бажання робити щось. *Черниш, готовий на все, рішуче обернувся і поповз назад* (О.Гончар); *І скільки на землі оцій синів є, Готових вмерти, як батьки, в бою* (Л.Дмитерко).

ГРАБУВАТИ - ГРЕБУВАТИ

Грабувати, -ую, -уєш *(кого, що).* Відбирати що-небудь у когось насильно; переносно – нещадно експлуатувати, *їй не треба зброї. До неї не прийде ніхто грабувати* (О.Кобилянська); *А як грабував людей Алі-Баша!..* (З.Тулуб).

Гребувати, -ую, -уєш *(ким, чим).* Почувати огиду до когось; нехтувати когось, щось і т. ін. – *Ви гребуєте нашими харчами. Звикли до фешенебельних ресторанів* (О.Копиленко); [Варка:] *Перш ви гребували нами, а тепер наша черга* (М.Кропивницький).

ГРАК, -а, ГАЙВОРОН, -а. Перелітний птах родини воронових з блискучим чорним пір’ям. Пор. **ворона.**

гральний див. **ігровий.**

...ГРАМА. Кінцева частина складних слів, що означає "запис", "графічне зображення": *криптограма, телефонограма.*

ГРАМАТКА. 1. *заст.* Буквар. *Іван Федорович сходив до дяка і договорив за два мішки пшениці вивчити з Кирилком граматку* (Панас Мирний).

2. *церк.* Поминальна книга; поминальний список. – *Я вивчила напам’ять в граматці усі гріхи, то й досі пам’ятаю од слова до слова* (І.Нечуй-Левицький); *Маруся поставила до гурту і свою мисочку і граматку батюшці подала, щоб пом’янув її родичів* (Г.Квітка-Основ’яненко).

ГРАМОТНИЙ - ПИСЬМЕННИЙ - ОСВІЧЕНИЙ

Грамотний. 1. Який вміє граматично правильно писати: *грамотний учень.*

2. В якому немає граматичних і стилістичних помилок: *грамотний переклад, грамотний твір.*

3. *перен.* Який володіє необхідними відомостями з певної галузі, знаннями в якійсь галузі, справі: *грамотний керівник, грамотний інженер, грамотний хлібороб, політично грамотна людина.*

Пох.: **грамотність, грамотно.**

Письменний. Який уміє читати, писати. – *Він, бачите, письменний, грамоту знає, книжку читає* (М.Коцюбинський); *Карпо був молодий чоловік, недавно жонатий. Був письменний: як і Зінько, навчився читати в дяка* (Б.Грінченко); *Дід був письменний, і йому батько не міг простити своєї темноти* (О.Довженко). Пох.: **письменність, письменство.**

Освічений. 1. Який має освіту, засвоїв різнобічні знання. *Час, видно, минув, натомість повинні освічені та талановиті люди надійти з своєю запомогою* (Панас Мирний); *Лазаревський благав його залишити Шевченка в Оренбурзі, де були гуманні й освічені люди, хороші лікарі* (З.Тулуб).

2. *зрідка.* Те саме, що письменний. *В нашім селі весь народ освічений, всі діти вміють читати і писати* (І.Франко).

Пох. **освіченість.**

ГРАНАДА - ГРЕНАДА

Гранила^{1}. Місто і провінція на півдні Іспанії.

Гранада^{2}. Місто на південному сході Нікарагуа.

Гренада. Острів і держава в Вест-Індії.

ГРАНАТ - ГРАНАТА

Гранат^{1}, -а. Південне дерево або кущ з яскраво-червоним цвітом; цвіт, плід з нього. *Сплять кипариси, дрімають гранати, Ніч над землею розкинула шати* (О.Олесь).

Гранат^{2}. 1. *р.* -а. Напівкоштовний камінь, звичайно темно-червоного кольору; самоцвіт.

2. *р.* -у. Мінерал.

Граната^{1}. Те саме, що **гранат^{1}.**

Граната^{2}. Розривний снаряд.

ГРАНАТНИЙ - ГРАНАТОВИЙ

Гранатний. Прикм. від граната^{2}: *гранатний бій, гранатні осколки.*

Гранатовий^{1}. Прикм. від **гранат^{1};** яскраво-червоний: *гранатове дерево, гранатовий колір.*

Гранатовий^{2}. Прикм. від **гранат^{2};** зроблений з гранату (гранатів); темно-червоний: *гранатовий браслет, гранатовий колір.*

ГРАНІТ, -у. Множина вживається при позначенні сортів: *темні і світлі граніти.*

ГРАТ, -у. Зайвий метал, що залишається на краях виробів після штампування чи іншої обробки.

грати див. **відігравати.**

...ГРАФ. Кінцева частина складних слів, що означає особу або прилад, який пише, записує: *бібліограф, пневматограф.*

...ГРАФІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "записування", "відображення": *каліграфія, літографія.*

ГРАФО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "письмо", "почерк", "креслення", "малювання"; пишеться разом: *графоаналітичний, графомеханічний.*

гребувати див. **грабувати.**

Гренада див. **Гранада.**

ГРИВНА - ГРИВНЯ

Гривна, -и, *ор.* -ою, *р. мн.* -вен. Металева прикраса (обруч), яку носили на шиї. *Пастух.. Знайшов у приміському лісі гривну, Яку носив на грудях Мономах* (М.Руденко).

Гривня, -і, *ор.* -ею, *р. мн.* -вень. 1. У Стародавній Русі – срібний злиток

вагою близько фунта, який служив основною грошовою одиницею; мідна монета вартістю 3–2,5 коп.

2. Сучасна українська грошова одиниця, яка дорівнює 100 копійкам.

григоріанський календар див. **юліанський календар.**

громадський див. **суспільний.**

ГРОМАДЯНСЬКИЙ. 1. Який стосується правового стану громадян у державі: *акти громадянського стану.* Вж. зі сл.: *закон, кодекс, шлюб, право.*

2. Пов'язаний з громадянами; властивий свідомому громадянинові, спрямований на користь суспільства. Вж. зі сл.: *обов'язок, подвиг, рух, відвага, гідність, ідея, клятва, мужність, обрядовість, панахида, поезія, позиція, рівність, совість, права.*

3. Невійськовий, цивільний. Вж. зі сл.: *клуб, мир, битва, боротьба, війна, страта.*

Пор. **суспільний.**

ГРУБІТИ - ГРУБШАТИ, ГРУБІШАТИ

Грубіти. Ставати грубим, грубішим. *Хай знає, що.. руки її грубітимуть та тріскатимуться в роботі* (О.Гончар).

Грубшати, грубішати. Ставати грубішим. *З часом ті згуки грубшали, хрипіли, оберталися в рик* (М.Коцюбинський); *Виття грубішає, наростає і обривається: фрх... фрх...* (Н.Тихий).

ГРУДИ - ГРУДЬ

Груди, -ей, *мн.* Передня частина тулуба від шиї до живота; грудна порожнина. *Хочеться відчинити вікно, дихнути повними грудьми* (Б.Лепкий).

Грудь, -і, *мн.* -і, -ей. Молочні залози жінки, а також кожна **з** цих залоз.

ГРУЗЬКИЙ - ГРЯЗЬКИЙ

Грузький. В якому можна загрузнути; багнистий. *Вогкий вітер гойдав тополі, зривав золоте листя і вкривав ним грузьку чорну землю* (З.Тулуб); *Запоріжці дочекалися відпливу Сивашу, вночі перейшли по грузькому дну, обминувши фортеці* (Р.Іваничук); *Ми з Ярославом переходили її* [річечку] *вбрід, коли хлопчаками ходили по гриби, вода була холодна, аж ноги щеміли, а дно – грузьке* (В.Дрозд).

Грязький. Покритий гряззю; з гряззю; брудний. *Довго йшли через увесь город, аж поки прийшли до якоїсь темної і грязької вулиці* (Б.Грінченко); *Дрібні, грязькі, студені краплі впали так несподівано на його., лице, що він в одній хвилі зупинився* (І.Франко).

ГРУПУВАННЯ - УГРУПОВАННЯ

Групування. Дія за знач, групувати: *групування електростанцій, групування корів за продуктивністю.*

Угруповання, *р. мн.* -ань. 1. Група осіб, підприємств тощо, об'єднаних за якимись ознаками; скупчення збройних сил на певній території: *літературне угруповання, опозиційне угруповання, політичне угруповання, угруповання промислових підприємств, угруповання військ.*

2. У біології – група рослинних або тваринних організмів, що співіснують де-небудь.

ГРЯЗЬ - БРУД

Грязь, -і, *ор.* -ззю. 1. Розм’якла від води земля, ґрунт. *Соломія вернулась у хату і мусила одмивати грязь з ніг в ночвах* (Ї.Нечуй-Левицький); *Сніг, що випав тільки вчора, глибокий та густий, був тут розтоптаний в жовту грязь і багнюку* (Ю.Смолич).

2. Бруд у приміщенні, на одязі, тілі тощо. *На долу грязь, якийсь барліг, тріски, шматки дерева* (І.Нечуй-Левицький); – *У хатах тісно.., грязь, дихати нічим* (М.Коцюбинський); *Грязь великого нечистого хазяйства, стайні, корівника і свинарника лягла на її біляве обличчя, тільки не торкнулася по-дитячому чистих і скорботно-терплячих очей* (М.Стельмах).

3. *переважно у мн.* Намул морів, озер, що використовується як лікувальний засіб. *Грязі бердянського лиману – особливий дар природи. Вони містять у собі дуже цінні лікувальні речовини* (з газети); *Гусине діло закипіло: Таскають грязь і глей зо дна Да мажуть Лебедя, щоб пір я посіріло* (Є.Гребінка).

Бруд, -у. 1. Те, що робить що-не-будь нечистим (грязь, болото, сміття, різні покидьки). *Перед бюрком стояли два крісла дубові, також темні від бруду* (Лесь Мартович); *Великі, замазані брудом вікна дивилися по-мертвецьки на широке подвір’я* (Н.Кобринська); *Руки їй боліли від важких ножиць, сморід овечого поту, гною і бруду з дрібним сухим пилом від вовни забивали дух* (З.Тулуб).

2. перен. Розпуста, аморальна поведінка, нечесні вчинки, наклеп тощо. *У вас в думках немає бруду* (М.Старицький); *Наче в тумані якім ходила вона ввесь час, коли вислухувала той бруд, що матуся "гарного сина " виливала на її голову* (Г.Хоткевич).

грязький див. **грузький.**

ГУДІТИ - ГУДИТИ

Гудіти, гуду, гудеш. Густи; гомоніти: *вітер гуде, хрущі гудуть, дроти гудуть. Народ гомонить, гуде, як бджоли в улику* (І.Нечуй-Левицький); *В голові тільки гуде* (Панас Мирний).

Гудити, гуджу, гудиш. Виносити осуд; ганити. *Омелян говорить так, що не розбереш, чи хвалить, чи гудить жінку* (М.Стельмах); – *Оце як хочеш: хочеш гудь стару, хочеш хвали, а не дозволила* (М.Олійник).

гуля див. **ґуля.**

ГУМАНІЗМ - ГУМАННІСТЬ

Гуманізм, -у. **1.** Прогресивний рух епохи Відродження: *англійський гуманізм, гуманізм італійського Відродження, особливості гуманізму.*

2. Суспільний вияв уваги до людини: *соціальний гуманізм, ідеали гуманізму, відстоювати гуманізм.*

Гуманність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість гуманного: *гуманність української музики, гуманність письменника, виховання гуманності.*

ГУМАННИЙ - ГУМАНІСТИЧНИЙ - ГУМАНІТАРНИЙ

Гуманний. Людяний у своїх діях і ставленні до інших людей. Вж. зі сл.: *командир, погляд, діяльність, література, мета, мораль, тенденція, рішення, ставлення, суспільство, дії, люди, принципи, умови.*

Гуманістичний. Прикм. від **гуманізм** і **гуманіст.** Вж. зі сл.: *зміст,*

пафос, розвиток [людини], діяльність, етика, концепція, культура, місія, сутність, спрямування, ідеали, ідеї, мотиви, норми [моральності], переконання, принципи.

Гуманітарний. 1. Який належить до суспільних наук, що вивчають людину та її культуру. Вж. зі сл.: *науковий заклад, факультет, освіта, науки.*

2. Пройнятий гуманізмом, піклуванням про добробут народу, повагою до людської гідності; гуманний: *гуманітарна справедливість, гуманітарне мистецтво, гуманітарна допомога, гуманітарний вантаж.*

гуманність див. **гуманізм.**

ГУСЕНИЦЯ - ГУСІНЬ

Гусениця, -і, *ор.* -ею. 1. Личинка метелика; збірн. – зрідка. З *гусениці – Метелик став Хороший* (Л.Боровиковський); *Сойка поїдає в травні хрущів, гусениць, дрібних гризунів* (В.Гжицький); *Горобці стрибали... ловлячи гусеницю, метеликів* (Панас Мирний).

2. Широкий ланцюг, що накладається на колеса трактора, танка тощо. *Скрегочучи гусеницями, назустріч швидко йшли трактори* (О.Донченко); *Всюди, по всьому плацдарму, сліди від гусениць танків* (О.Гончар).

Гусінь, -сені, *ор.* -сінню. 1. *збірн.* Гусениці. *Хижа гусінь сад об'їла* (І.Франко).

2. *рідше.* Те саме, що гусениця 1. *По дорозі довгою гусінню тягся резервний полк* (П.Панч); *Софія бачить на зеленій траві розтягнуту, мов гусінь, гармонь* (А.Шиян).

ГУСТІТИ - ГУСТІШАТИ

Густіти. Ставати густим, густішим. *Між гіллястими липами густіє темінь* (М.Стельмах).

Густішати. Ставати густішим. *Ніч густішала й чорнішала* (І.Нечуй-Левицький); *Ліс густішав і густішав* (О. Гончар).

ГУЩА - ГУЩАВИНА - ГУЩИНА

Гуща, -і, *ор.* -ею. 1. Густий відстій у рідині: *гуща в олії, чорнильна гуща.*

2. Те саме, що **гущавина** 1: *гуща чагаря, лісова гуща.*

3. Місце найбільшого скупчення чогось, когось: *базарна (ярмаркова) гуща, гуща бою, гуща народу, селянська гуща.*

Гущавина. 1. Густий ліс, густі зарості: *гущавина бору, гущавина очерету, гущавина лісу, лісова гущавина, гущавина джунглів, гущавина парку, гущавина саду. Ми ввійшли в таку гущавину,* в якій я ще до сього часу ніколи не бував (А.Чайковський); *Чути було тільки тьохкання соловейка в гущавині верболозу* (Д. Мордовець).

2. *зрідка.* Те саме, що **гуща** 1.

Гущина. Те саме, що **гущавина** 1: *гущина заростей, гущина лісу, гущина чагарнику, гущина ялиць, лісова гущина.*

Ґ *(ґе).* Як назва літери вживається в с. р.: *початкове* г, як назва звука вживається в ч. р.: *проривний ґ.*

ґава див. **ворона.**

ҐЛЕЙ - ГЛЕЙ

Ґлей, ґлею, *ор.* ґлеєм. Загуслий сік, що виступає на стовбурах вишень, черешень, слив тощо. *Повітря темніло набряклим вишневим ґлеєм* (М.Стельмах).

Глей, глею. Пластична, переважно гончарна глина сизого, червоного та інших кольорів; мул. *Хмиззя, обмазане в глей, говоруча ластівка носить. Поки не зліпить гнізда* (М.Зеров).

ҐНІТ - ГНІТ

Ґніт, ґнота. Стрічка або шнур, що використовується для горіння в гасових лампах, свічках тощо. *Тихо потріскує ґніт у лампі* (В.Кучер); *Свічка нагоріла; велика жужелиця на ґноті задержувала світ* (Панас Мирний); *Лежать при гарматах горами ядра, стоїть в бочках порох, наготовлено в надійному місці сухі ґноти* (Н.Рибак).

Гніт. 1. *р.* -у. Гноблення, пригнічення. *Народ століття зносив гніт, Терпів ярмо й сваволю* (О.Олесь); *Під вічним гнітом чорних дум Сумному співу дав я волю* (П.Грабовський); *Вперше в житті наліг йому на душу тяжкий гніт розпачливої безвиході* (С.Голованівський).

2. *р.* -а. Важкий предмет, що його кладуть на що-небудь для постійного тиснення. *Часом він* [Єгипет] *ворушивсь, наче лев у кайдани закутий, Глухо покрикував, наче підземний вогонь, Тяжко придавлений гнітом гори кам'яної* (Леся Українка).

ҐРАТИ, ґрат, *мн.* Переплетення переважно металевих прутів, штаб, що використовується для загорожі. *Стогнуть брати наші в тюрмах проклятих, Ґрати залізні рвучи* (О.Олесь); *Ми бачили світ неначе із-за ґрат – Впадає в око грубе, пересічне* (М.Руденко).

ҐУЛЯ - ҐУЛЯ

Ґуля, -і, *ор.* -ею. Заокруглена опуклість, наріст на тілі людини або тварини від запалення, удару тощо. *Їй здавалось, що вона або наб'є собі ґулю на голові, або завалить стелю в старенькій хаті* (М.Коцюбинський); *Лице услалося синіми плямами, на лобі в кулак завбільшки вигнало гниючу ґулю* (Панас Мирний); *– Годі сидіти в плавнях та рибу ловити! – лементував козак з ґулею на лобі* (М.Лазорський).

Гуля, -і, *розм.* Голуб. *А гуля біленька, Дитина маленька* (пісня); *Ой люлі, люлі, Прилетіли гулі* (пісня).

Д *(де).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале д;* як назва звука вживається в ч. р.: *кінцевий д, приголосний д.*

ДАВНИНА - ДАВНІСТЬ

Давнина. Давноминулі часи: *глибока давнина, глуха давнина, давня давнина, сива давнина, пам'ятки давнини, свідок давнини, від давнини, прийти з давнини, звичаї давнини, згадати давнину.*

Давність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Велика часова віддаленість виникнення, здійснення чогось: *вікова давність, двадцятирічна давність, тисячорічна давність, давність української культури.*

2. Довгочасне існування: *за давністю років, пожовтів від давності.*

3. *зрідка.* Те саме, що **давнина:** *глибока давність, у сиву давність.*

ДАГЕРОТИПІЯ - ДАГЕРОТИП

Дагеротипія, -ї, *ор.* -єю. Старий спосіб фотографування на металевій пластинці.

Дагеротип. 1. *р.* -у. Те саме, що **дагеротипія.**

2. *р.* -а. Знімок, зроблений дагеротипією.

ДАЙНА - ДОЙНА

Дайна. Назва видів литовських пісень.

Дойна. Молдовська й румунська народна пісня з вільною елегійною мелодією. *Вечори слухали голосіння сиріт та дойни наречених, яким судилося посивіти без пари* (А.М'ястківський).

ДАКТИЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "палець"; пишеться разом: *дактилограма, дактилоскопія.*

ДАЛЕБІ, *ест. сл. розм.* Правду кажучи, справді. – *Гей, давай, давай, батьку, переміни, Бо, далебі, загинем* (пісня); *– Я, далебі, в тім не виною, Що так роз'їхався з тобою* (І.Котляревський).

ДАЛЕКОГЛЯДНИЙ - ДАЛЕКОЗОРИЙ

Далекоглядний. Здатний передбачати події, наслідки чогось; передбачливий. *Мачехін ще раз переконався, наскільки далекоглядна була його поведінка, коли наполягав на прилюдній аудієнції у короля* (Н.Рибак); [Мацько:] *Завжди треба бути далекоглядним, Маріє Гаврилівно, може, колись він стане і моїм родичем* (В.Собко). Пох. **далекоглядність.**

Далекозорий. Який добре бачить на великій відстані; який має ваду зору, що перешкоджає чітко бачити на близькій відстані. *її далекозорі очі сягнули через пшеничний квадрат, на протилежному боці якого в'язала Настя* (І.Рябокляч); *Він був далекозорий і близько себе бачив кепсько* (І.Ле). Пох. **далекозорість.**

ДАЛІ - ДАЛЬШЕ, ДАЛЬШ

Далі, *присл.* 1. Вищ. ст. від далеко. *А ще далі на захід вставали гори* (О. Гончар).

2. Після цього (того), потім; крім того. *З овечок перше вовну драли, А далі м'яса забажали* (Л.Глібов); *Сиділи мовчки. Далі один шапку під голови, за ним другі. Поснули...* (С.Васильченко).

3. Продовжуючи розпочате; більше, довше. *Говоріть – говоріть ще далі!* (Марко Вовчок); [Деві:] *Ну, далі, дядьку! Що ж ти не говориш?* (Леся Українка); *Так далі тривати не може* (О.Довженко).

Дальше, **дальш**. 1. *(тільки* дальше,). Те саме, що далі 1. *Вона дальше кінця свого носа не бачила* (Панас Мирний); *Дядько пішов кроків на два дальше* (Григорій Тютюнник).

2. *зрідка.* Те саме, що далі 2, 3. [Циган:] *Що дальш буде? Розказуй дальше* (Т.Шевченко); *"Добре наше діло, побачимо, що дальш буде"(Г.Квітка*-Основ'яненко); *Від поконвіку нас повчали І нині раду подають, Щоб люди злодіїв прощали, – Хай ближніх дальш собі цькують* (П.Грабовський).

датувати див. дотувати.

ДВАДЦЯТЕРО, -тьох, *числ. збірн. – Теперечки з унуками і правнуками душ їх з двадцятеро буде* (О.Стороженко). Пор. **двоє.**

ДВИГУН - МОТОР

Обидва слова мають однакове значення – "силова установка, яка перетворює будь-який вид енергії в механічну роботу". Паралельно вж. зі сл.: *автомобільний, бензиновий, дизельний, електричний, потужний, реактивний, роторний, танковий* тощо. Проте у використанні їх намітилася певна тенденція до розрізнення.

Двигун, -а. Уживається переважно зі сл.: *вітряний, вічний, двотактний, чотиритактний, двоциліндровий, чотирициліндровий, карбюраторний, колекторний, пусковий, судновий, тепловий, тяговий, внутрішнього згоряння* (переносно – *двигун прогресу).*

Мотор, -а. Переважно вживається для позначення двигунів у транспортних засобах: *підвісний мотор, автомобільний мотор;* часто в сполученнях з дієсловами та віддієслівними іменниками: *гуркіт мотора, заглух мотор, заглушити мотор, працює мотор, дає перебої мотор, шумить мотор, прогріти мотор, полагодити мотор.* У скл. сл.: *дизель-мотор, мотор-редуктор.*

ДВІР - ПОДВІР'Я - НАДВІР'Я

Двір, двора *і* двору. 1. Те саме, що **подвір'я** 1: *господарський двір, прохідний двір, товарний двір, фуражний двір. Двір був просторий, чистий, оплетений* (Панас Мирний); *Бурлаки повернули до великої хати – увійшли в двір* (І.Нечуй-Левицький); – *Тільки ти – обережненько. Може, як-небудь прохідними дворами* (А.Головко).

2. Хата з усім господарством при ній. *Сусіда в їх був, удовин син, двір із двором жили* (Б.Грінченко); *Сяк-так зібралися, купили двір і жили собі* (Г.Квітка-Основ'яненко).

3. Маєток великого землевласника. *Дід знову забалакав: – Що ж з мене візьмеш?.. Ну беріть знову в двір* (Панас Мирний); *Якби не поденна робота в дворі та на панських ланах, то хтозна, як би Матроха прожила з дітьми* (Леся Українка).

4. Завод, майстерня: *гарматний двір, монетний двір.*

5. Монарх з його оточенням. *Висіла туга й печаль над двором королівським Ойнея* (І.Франко).

Подвір'я. 1. Обнесена огорожею або оточена будівлями ділянка землі коло будинку, хати; приміщення для тварин, реманенту, матеріалів тощо у великому господарстві. *Подвір'я було хазяйське, з мощеними доріжками* (Вал. Шевчук); *Дзвоник калатав собі на подвір'ї, скликаючи нас* (М.Чабанівський).

2. Те саме, що **двір 2**. *Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік і поля, а як безділля, то продасть і подвір'я* (М.Номис); *Іскри полетіли на повітки й на клуню, зайнялося ще одне подвір'я* (Ю.Яновський).

Надвір'я, *розм.* Ділянка землі коло хати. *А у будень, то він тобі Не посидить в хаті. Все нишпорить по надвір'ю* (Т.Шевченко); *Як сич той, він більше по надвір'ю тинявся* (Панас Мирний).

ДВО... див. **ДВОХ...**

ДВОБІЧНИЙ - ДВОСТОРОННІЙ, -я, -є. У більшості значень

уживаються паралельно (з переважанням першого) – зі сл.: *зв'язок, радіозв'язок, килим, насос, процес, шов, забудова вулиці, симетрія, техніка ткання, запалення легень, покриття, свердло.*

Тільки **двосторонній** уживається тоді, коли воно стосується двох сторін у значенні "особа, група осіб, організація тощо, яка протиставляється у певному відношенні іншій особі, особам, організації". Вж. зі сл.: *договір, угода, домовленість, співробітництво, відносини, взаємини, стосунки, зустрічі, міжнародні зв'язки, обов'язки, переговори.*

ДВОГОЛОСИЙ, ДВОГОЛОСНИЙ - ДВОГОЛОСНИЙ

Двоголосий, двоголосний. Який звучить двома голосами або співається на два голоси: *двоголосий (двоголосний) хор.*

Двоголосний, *лінгв.* Який складається з двох голосних літер, що вимовляються як один склад.

ДВОЄ, двох, *числ. збірн.* Вживається: з іменниками чоловічого роду, що означають назви істот, рідше – предметів: *братів, дідів, коней, малюків, матросів, пасажирів, пастухів, перехожих, поранених, робітників, синів, солдатів, хлопців, деньків, обідів, ротів;* з іменниками середнього роду, що є назвами істот, предметів, явищ: *звірят, курчат, телят, барил, вікон, крил, ліжок, літ, слів, яєць;* з іменниками жіночого роду, що означають істот, – зрідка: *дочок, жінок, рибок, свиней, спортсменок, школярок, щук* (з іменниками ж. р., що означають предмети, не вживається); з іменниками, що вживаються в множині й мають відтінок збірності, а також з іменниками, що означають парні предмети й мають тільки форму множини: *дівчат, дітей, людей, овець, воріт, дверей, ножиць, саней, шароварів;* з особовими займенниками в множині: *нас (вас, їх) було двоє, їх стало двоє.* У знач, ім.: *у човні сиділо двоє. Двоє б'ються – третій не мішайся* (прислів'я). **По двоє**, *у знач, присл.* По дві особи, істоти, по два предмети: *шикувалися по двоє, по двоє почали розходитися.*

Збірні числівники надають висловлюваному зниженого стилістичного відтінку і тому широко використовуються в розмовній мові, а в науковому та діловому стилях літературної мови вживаються зрідка (отже, краще не *двоє генералів,* а *два генерали).*

ДВОРУКИЙ - ДВОРУЧНИЙ

Дворукий. Який має дві руки (про людину).

Дворучний. Який має дві ручки (про пилку).

ДВОСКЛАДНИЙ - ДВОСКЛАДОВИЙ

Двоскладний. Складений з двох частин: *двоскладне речення.*

Двоскладовий. Який складається з двох складів: *двоскладова стопа.*

двосторонній див. **двобічний.**

ДВОХ... - ДВО...

Двох... Перша частина складних слів; уживається: коли друга частина складного слова починається голосними **а, є, о, у, я**; коли другою частиною є порядкові числівники **сотий, тисячний, мільйонний, мільярдний;** коли другою частиною є прикметник, а першою – складний числівник з компонентом **два (три, чотири)**; коли кінцевою частиною є прикметник або

іменник, а другою – складний числівник **двісті (триста, чотириста)**: *двохадресний, двохетапний, двохсотий, двохтисячний, двохмільйонний, двохмільярдний, двадцятидвохрічний, сорокадвохгодинний, двохсотсильний, двохсоттисячний, двохсотріччя.*

Дво... Вживається тоді, коли друга частина складного слова починається з приголосного (крім слів **сотий, тисячний, мільйонний, мільярдний):** *дводенний, дволітровий, двокілометровий, двомоторний.*

Паралельно можуть уживатися: *двохукісний і двовкісний, двох'ярусний і двоярусний, двохмільярдний і двомільярдний* тощо.

ДЕ... Префікс, що означає віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення чогось, рух донизу, зниження: *деаерація, деблокування, деактивація, дегазація, дегероїзація, деполітизація.*

ДЕБЕНТУРА. Митне свідоцтво на повернення мита.

ДЕБЕТ - ДЕБІТ

Дебет, -у. Ліва сторона бухгалтерських рахунків, куди заносяться всі одержувані цінності, а також усі борги й видатки, які числяться по даному рахунку: *дебет і кредит.*

Дебіт, -у. Кількість рідини, що надходить з джерела за одиницю часу: *дебіт артезіанського колодязя, дебіт свердловини.*

ДЕВАЛЬВАЦІЯ - ВАЛЬВАЦІЯ - ЕВАЛЬВАЦІЯ - РЕВАЛЬВАЦІЯ, РЕВАЛОРИЗАЦІЯ

Девальвація, -ї, *ор.* -єю. Законодавче зменшення золотого вмісту (вартості) грошової одиниці; зниження курсу паперових грошей щодо золота або іноземної валюти.

Вальвація. Визначення цінності іноземної монети в грошовій одиниці даної держави не за її номіналом, а за вагою вміщеного в ній валютного металу (срібла, золота).

Евальвація. Оцінювання, обчислювання.

Ревальвація, ревалоризація. Грошова реформа з метою стабілізації валюти; підвищення державного курсу паперових грошей щодо золота або іноземної валюти.

ДЕВІЗ - ДЕВІЗА

Девіз, -у. Стисле формулювання провідної ідеї, програми дій; короткий вислів або слово; напис на гербі, щиті тощо.

Девіза. Вексель, чек тощо, виражений в іноземній валюті для оплати його за кордоном.

ДЕВ'ЯТЕРО, -тьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *козаків, коней, котів, синів, сиріт, донок, дітей.* Пор. **двоє.**

ДЕГЕНЕРАЦІЯ - ДЕГЕНЕРАТИВНІСТЬ

Дегенерація, -ї, *ор.* -єю. Виродження, погіршання з покоління в покоління пристосовних або господарських властивостей у рослин і тварин: *процес дегенерації, ознаки дегенерації.*

Дегенеративність, -ності, *ор.* -ніс-тю. Наявність ознак дегенерації, виродження: *явно виражена дегенеративність.*

ДЕДАЛІ

Дедалі, *присл., наст.* Чим далі. *Дедалі, дедалі усе стиха, ні травка не колишеться, усе чогось жде* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Дедалі меншими стають верхівці в степу* (О.Гончар); *Та старість дедалі відчутніше тисне на плечі* (Р.Іваничук); *В її розповіді появлялось дедалі більше подробиць* (Є.Гуцало).

ДЕДВЕЙТ, -у. Повна вантажопідйомність судна (сумарна вага вантажу, пасажирів, екіпажу, палива тощо).

ДЕЗ... Префікс, що означає знищення, видалення, відсутність чи спотворення чогось: *дезінформація, дезоксидація.*

ДЕЗАКТИВАЦІЯ, -і, *ор.* -єю. Усунення радіоактивних речовин з чогось; втрата молекулою енергії, потрібної для вступу в хімічну реакцію.

ДЕЗИДЕРАТИ - ДЕЗОДОРАНТИ

Дезидерати, -ів, *мн.* Предмети, книжки, потрібні для поповнення якоїсь колекції (музею, бібліотеки тощо).

Дезодоранти, *мн.* Засоби для усунення, видалення неприємних запахів у побутових приміщеннях, приладах (у кухнях, холодильниках тощо) або з тіла людини.

ДЕЗІНСЕКЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Знешкодження отруйних речовин в організмі.

дезодоранти див. **дезидерати.**

ДЕКА... Перша частина складних слів, що означає "десять, у десять разів більше"; пишеться разом: *декалітр, декаметр.*

ДЕКВАЛІФІКАЦІЯ - ДИСКВАЛІФІКАЦІЯ

Декваліфікація, -ї, *ор.* -єю. Втрата особою кваліфікації, спеціальних знань, досвіду: *декваліфікація педагога, повна декваліфікація.*

Дискваліфікація. Оголошення когось не гідним або не здатним займати якусь посаду, виконувати певну роботу через професійну непідготовленість; позбавлення спортсмена або команди права брати участь у змаганнях за грубе порушення правил, нетактовне поводження: *дискваліфікація судді, дискваліфікація гравця, дискваліфікація футбольного клубу.*

ДЕКІЛЬКА - ДЕ КІЛЬКА

Декілька, -кох, *числ.* Незначна кількість; кілька. *Прийшло декілька читачів за газетою* (І.Франко); *Декілька ґав – і між ними я – стоїмо, дивлячись на корму* (Ю.Яновський).

Де кілька, *присл. з числ. З причин, знов-таки не залежних од мене, мусив виїхати звідти до Житомира, де кілька місяців вів видання газети "Волинь " і працював у редакції* (М.Коцюбинський).

ДЕКОРАТИВНИЙ - ДЕКОРАЦІЙНИЙ - ДЕКОРАТОРСЬКИЙ

Декоративний. 1. Призначений для оздоблення, прикраси. Вж. зі сл.: *вигляд, елемент, естамп, ефект, живопис, орнамент, прийом, розпис, фактор, властивість, кераміка, майстерня, пластика, роль, скульптура, форма, значення, мистецтво, ремесло, різьблення, голубівництво, садівництво, ткацтво, твори, цінності, якості, виріб, килим, посуд, пояс, ваза, плитка, тканина, барельєф, камінь, панно, скло, вогні, прикраси,*

виноград, каштан, кущ, зелень, квітка, рослина, птах, тварина, місцевість.

2. Те саме, що **декораційний 1:** *декоративний реквізит, декоративне оформлення сцени.*

3. *перен.* Розрахований на зовнішній ефект, показний: *декоративне **життя.***

Декораційний. 1. Який стосується театральної декорації, оформлення сцени. Вж. зі сл.: *живопис, стиль, цех, майстерня, техніка, оздоблення, оформлення роботи.*

2. зрідка. Те саме, що **декоративний 1.**

Декораторський. Який стосується декоратора, належний йому: *декораторське вміння.*

ДЕКОРТ, -у. Зниження з ціни товару за дострокову оплату його.

ДЕКОРУМ, -у. Зовнішня, показна пристойність; те, що відповідає такій пристойності: *дотримувати декоруму.*

ДЕКУВЕР, -у. Різниця між оцінкою майна і страховою сумою, яку залишають на відповідальність страхувальника.

ДЕЛІМІТАЦІЯ - ДЕМАРКАЦІЯ

Делімітація, -ї, *ор.* -єю. Визначення договором або угодою, укладеною суміжними державами, загального напряму й проходження кордону між ними (позначення на карті).

Демаркація. 1. У міжнародному праві – визначення лінії державного кордону на місцевості на основі делімітації шляхом установлення спеціальних прикордонних знаків (стовпів, пірамід тощо).

2. У медицині – відмежування відмерлих ділянок від здорових.

ДЕЛЬКРЕДЕРЕ, *невідм., с.* Порука комісіонера перед комітентом за виконання договору, укладеного комісіонером з третьою особою, за що він одержує особливу винагороду.

ДЕЛЬТА-... Перша частина складних слів, що означає стан речовини або зв’язок з дельта-частинками; пишеться **ч**ерез дефіс: *дельта-залізо, дельта-проміння* (у словах дельтаплан, дельтапланеризм, дельтапланерист пишеться разом і означає «подібний до грецької літери "дельта"»).

ДЕЛЬФІНАРІЙ - ДЕЛЬФІНІЙ

Дельфінарій, -ю, *ор.* -єм. Морський акваріум для дельфінів.

Дельфіній, -ю. Багаторічна трав’яниста рослина родини жовтцевих.

ДЕМАГОГІЯ - ДЕМАГОГІЧНІСТЬ

Демагогія, -ї, *ор.* -єю. Обман брехливими обіцянками, лестощами й навмисним викривленням фактів для досягнення якоїсь мети. – *Ми не припустимо, щоб різні шпінгалети морочили нам голову своєю демагогією* (М.Хвильовий); *Що це – демагогія чи справжня програма роботи обох лабораторій?* (Ю. Шовкопляс).

Демагогічність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість демагогічного: *демагогічність висловлювань.*

ДЕМЕРЕДЖ, -у, *ор.* -ем. У морському праві – плата за додатково наданий час вантажовідправникові або фрахтувальникові для завантаження судна.

ДЕМОНСТРАТИВНИЙ - ДЕМОНСТРАЦІЙНИЙ

Демонстративний. 1. Який здійснюється з метою вираження протесту проти когось, чогось: *демонстративна відмова, демонстративна поведінка.*

2. Який здійснюється шляхом публічного показу, демонстрації: *демонстративний метод викладання, демонстративна переправа військ.*

Демонстраційний. Призначений для публічного показу чогось: *демонстраційний зал, демонстраційний стіл, демонстраційна шахівниця.*

ДЕМОНСТРАЦІЯ - ДЕМОНСТРУВАННЯ

Демонстрація, -ї, *ор.* -єю. **1.** Масовий похід, мітинг та інші форми вияву громадсько-політичних настроїв; вияв, свідчення чого-небудь; публічний показ чогось тощо: *багатолюдна демонстрація, демонстрація протесту, демонстрація єдності.*

2. Те саме, що демонстрування.

Демонстрування. Публічний показ чого-небудь: *демонстрування кінофільмів.*

ДЕНОНСУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док.* У міжнародному праві – оголошувати недійсним або таким, що припинило свою чинність: *денонсувати договір.* Пох.: **денонсований, денонсація.**

ДЕНЬ, дня, *р. мн.* днів *і після числівників також* день: *п'ять днів (день). – За кілька день мені треба бути вже в Корсуні* (О.Соколовський). У назвах свят пишеться з великої літери: *День знань.*

ДЕПОРТ, -у. Купівля цінних паперів з одночасним зворотним продажем їх на певний термін за зниженим курсом.

ДЕПРЕСИВНИЙ - ДЕПРЕСІЙНИЙ

Депресивний. Пов'язаний з хворобливим станом пригніченості, відчаю, скорботи: *депресивний стан.*

Депресійний. Який стосується застою в економіці країни: *депресійні явища, труднощі депресійного характеру.*

ДЕРЕВИННИЙ - ДЕРЕВНИЙ -ДЕРЕВ'ЯНИСТИЙ - ДЕРЕВ'ЯНИЙ

Деревинний. Який стосується деревини як матеріалу: *деревинна целюлоза, деревинні відходи.*

Деревний. Який стосується дерева; який добувають з дерева; який живе, водиться, паразитує на (в) дереві. Вж. зі сл.: *кора, порода, промисловість, рослина, рослинність, попіл, спирт, сировина, вугілля, паразити, тварини.*

Дерев'янистий. Чимсь схожий на дерево (переважно твердістю). Вж. зі сл.: *плід, гілка, груша, рослина, стебло.*

Дерев'яний. Зроблений з дерева, а також переносно – позбавлений ознак життя, нерухомий: *дерев'яний будинок, дерев'яна огорожа, дерев'яна ложка, дерев'яна скульптура. – Він живий? – насилу вимовила дерев'яним язиком* (С.Васильченко).

ДЕРЖ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **державний**; пишеться разом: *держбанк, держфонд.*

ДЕСЬ, *присл.* 1. У якомусь невизначеному місці; у якомусь невідомому напрямку; кудись. *Я побіжу, десь коней попрошу* (Леся Українка); *Здається,*

серце не в мені живе, А десь далеко (М.Руденко); *А де ж дитина? Побігло десь* (Т.Шевченко).

2. *розм.* З якогось невизначеного місця; звідкись. *Десь і докучлива муха взялася, лізе., у вічі* (Панас Мирний); *– А-а-а... – неслося десь здалеку* (М.Коцюбинський).

3. *част. розм.* Майже, уже. *– Забула десь і тая смерть про мене* (Л.Глібов); *Вона й досі не знає, як се сталося. Так десь воно мало бути* (М.Коцюбинський).

ДЕСЯТЕРО, -тьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *спортсменів, хлопців, лошат, гусей, діток; нас було чоловік з десятеро.* Пор. **двоє.**

ДЕСЯТИНА. Давня східнослов'янська одиниця земельної площі, яка дорівнює 1,09 га (2400 квадратних сажнів).

ДЕФЕКТИВНИЙ - ДЕФЕКТНИЙ

Дефективний. Який має психічні або фізичні вади (про людину): *дефективні діти, дефективний хлопець.*

Дефектний. Який має дефект, дефекти, з дефектом, зіпсований, пошкоджений (про предмети); в якому перелічуються дефекти: *дефектна деталь машини, дефектний примірник книжки, дефектна відомість.*

ДЕФЛЯЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Вилучення урядом з обігу частини надлишкової грошової маси, випущеної в період інфляції.

ДЕХТО - ДЕ ХТО

Дехто, декого, *займ.* Деякі люди. *Дехто з давніх хліборобів і заспорить з Мироном* (Панас Мирний); *Серед гурту сонних дехто починає ворушитись, дехто підводиться* (Леся Українка); *Спереду кілька мужиків. Брудні й обірвані. Де в кого синяки* (А.Головко).

Де хто, *присл. із займ. Цигане мовчки дивувались. Поки поснули де хто впав* (Т.Шевченко); *По вечері гості примощуються, де кому вигідніше* (М.Коцюбинський); *Музика стихла, гості розмішувались де хто* (М.Лазорський); *Аж листя бриніло від того голосу. Де хто йшов, там і спинявся* (А.М'ястківський).

ДЕЦИ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "десята частина"; пишеться разом: *децилітр, дециметр.*

ДЕЧИЙ - ДЕ ЧИЙ

Дечий, -його, *займ.* Чийсь.

Де чий, *присл. із займ. Ноги самі привели до річки. Поникав понад берегом, позаглядав, де чиї каюки стоять* (О.Гончар).

ДЕЩО - ДЕ ЩО

Дещо. 1. *р.* дечого, *займ.* Небагато чого; щось; що-небудь таке, чого не хочуть називати. *– Я дещо чула з її розмови* (І.Нечуй-Левицький); *Багато дечого ще плела куховарка* (Панас Мирний); *Я щось маю розпитати, Дещо розказати* (Т.Шевченко).

2. *присл.* Трохи. *її дещо грубувата, горем підточена краса, її міцна доладна постать також вражають Якова* (М.Стельмах).

Де що, *присл. із займ. Вони їли і міркували, де що вигідніше продати* (М.Коцюбинський); *Де що було прибитого снігами та морозом задавленого –*

все оживало, чепурилося, раділо (С.Васильченко); *– Гей, люди добрі! Та через це злодійкувате насіння ніяк буде стебельця на дворі вдержати: обнесуть де що є* (Лесь Мартович); *Всі щедрі, як не знають, де що береться* (Вас. Шевчук).

ДЕЯК - ДЕ ЯК

Деяк, *присл. зрідка.* Якось. *– Ану, може, я його деяк здурю* (І.Франко).

Де як, *присл. із займ.*

ДЕЯКИЙ - ДЕ ЯКИЙ

Деякий, -кого, *займ.* Точно не визначений; невеликий тощо. – *Вже деяку уяву маю про вас* (М.Стельмах); *Бійці сиділи деякий час* (О.Гончар).

Де який, *присл. із займ. – Навіщо бирка ? Я вам із зав'язаними очима скажу, де який сорт* (О.Гончар); *– Він тільки дивиться, щоби де який гріш зарвати! (Б. Лєпкий); – Спасибі людям: не женуть з хати. Де весілля, де похорон, де яка оказія – я вже й там* (В.Потапенко).

ДЖУРА, *ч.* Зброєносець у козацької старшини (XVI–XVIII ст.). [Юліан:] *Батьку отамане! Це джура мій, Кузьма* (І.Карпенко-Карий); *Від табору скакав гетьманський джура з гетьманським убранням і з булавою* (Д.Мордовець).

ДЗВІН. 1. *р.* дзвона. Ударний сигнальний підвісний інструмент. *Задзвонили до церкви. Гук дзвона розніссся попід вербами* (І.Нечуй-Левицький); *Плечі в нього були широкі, руки довгі, голос приглушеного чавунного дзвона* (Григорій Тютюнник); *Нараз вдарили у дзвона* (М.Лазорський).

2. *р.* дзвону. Деренчливі металеві звуки; дзвінке звучання. *У палату долинули протяжні звуки дзвону* (С.Скляренко); *Розсипається небесний дріб по даху і співають ринви одноманітну пісню в переливах легкого дзвону* (М.Хвильовий); *Скільки пташиного дзвону* (С. Олійник).

ДИ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "подвійний", "двічі"; пишеться разом: *дивакцина, дивініл.*

ДИВАН - ДУВАН

Диван^1, -а. Великі м'які меблі для сидіння й лежання.

Диван^2, -у. В деяких мусульманських країнах – список розподілу державних доходів, податково-фінансове відомство, урядова установа в судових та адміністративних справах.

Диван^3, -у. Назва збірки ліричних творів (переважно одного автора) у східних літературах (у перській, арабській).

Дуван, -у, *заст.* Здобич і поділ її.

ДИВІДЕНД, -у, *мн.* -и, -ів. Прибуток, одержуваний акціонером пропорційно вкладеному ним капіталу: *давати дивіденди.* Пох. **дивідендовий.**

ДИВІЗІЙНИЙ - ДИВІЗІОННИЙ

Дивізійний. Прикм. від **дивізія:** *дивізійний штаб, дивізійна артилерія.*

Дивізіонний. Прикм. від **дивізіон:** *дивізіонна розвідка.*

ДИЗ... – ДИС... Префікс, що означає утруднення, порушення, розлад, поділ, втрату; надає поняттю негативного або протилежного змісту. Диз...

пишеться перед голосними *(дизасоціація, дизосмія),* дис... – перед приголосними **б, г, к, п, т, ф** *(дисбаланс, дисгармонія, дискваліфікація, диспропорція, дистрофія, дисфункція).*

ДИЛЕР, -а. Член фондової біржі та банк, які здійснюють продаж цінних паперів, валют, коштовних металів діють від свого імені і власним коштом.

ДИМАР - ДИМОХІД - КОМИН

Димар, -я, *ор.* -ем. **1.** Труба для відведення диму з печі, кочегарки тощо.

2. Прилад для обкурювання бджіл.

Димохід, -ходу. **Димар**, а також канал для виходу диму в димар.

Комин, -а. **1.** Нижня частина димоходу варистої печі.

2. Те саме, що **димохід.**

ДИМНИЙ - ДИМОВИЙ - ДИМЧАСТИЙ

Димний. 1. Який виділяє дим, з димом; який складається з диму; сповнений диму, просякнутий димом; який пахне димом або має присмак диму: *димна піч, димне полум'я, димний викид, димна головешка, димне приміщення, димне місто, димні руїни, димна гіркота, димна каша.*

2. Схожий на дим, кольору диму: *димна хмара, димна мла, димні сутінки, димний світанок.*

Димовий. 1. Який стосується диму як скупчення дрібних твердих частинок та газоподібних продуктів, що виділяються при згорянні: *димовий вихор, димовий стовп, димові гази, димовий туман.*

2. Призначений для виходу диму: *димовий отвір, димова труба.*

3. Здатний утворювати густий дим; який служить для утворення смуги диму як засобу маскування тощо: *димовий захист, димова заслона, димовий сигнал, димова міна, димова шашка.*

Димчастий. Подібний до диму: *димчаста завіса, димчастий топаз (кварц), димчасті окуляри.*

димохід див. **димар**.

димчастий див. **димний.**

ДИНАМІКА - ДИНАМІЧНІСТЬ

Динаміка. 1. Розділ механіки, який вивчає закони руху тіл залежно від сил, що діють на них: *класична динаміка, динаміка твердого тіла, закони динаміки, лекції з динаміки.*

2. Стан руху, хід розвитку, зміни чогось: *динаміка державного бюджету, динаміка продуктивності праці, динаміка будівництва, динаміка сюжетного розвитку.*

3. *перен.* Рух, дія: *насиченість сюжету динамікою.*

Динамічність, -ності, *ор.* -ністю. Насиченість рухом, дією, інтенсивний розвиток чогось: *динамічність гри актора, динамічність діалогу, динамічність зображення, динамічність танцю, динамічність у творах письменника.*

ДИПЛОМАТ - ДИПЛОМАНТ - ДИПЛОМНИК

Дипломат, -а. Урядова особа, яка має повноваження для зносин з

іншими державами; *перен. розм.* – людина, яка вміло й тонко діє у стосунках з іншими: *тонкий дипломат, бути дипломатом.*

Дипломант, -а. 1. Учень або студент, який працює над дипломним проектом, дипломною роботою.

2. *розм.* Особа, відзначена дипломом за видатні успіхи в чомусь: *дипломант міжнародного конкурсу піаністів.*

Дипломник, -а. Те саме, що **дипломант 1**: *сумлінний дипломник.*

ДИПЛОМАТИЧНИЙ - ДИПЛОМАТСЬКИЙ

Дипломатичний. Який стосується дипломатії; переносно – властивий дипломатові: *дипломатичний корпус, дипломатичний кур'єр, дипломатичний прийом, дипломатичні переговори, дипломатична гра.*

Дипломатський. Який стосується дипломата, належний йому: *дипломатський дар, дипломатські діти.*

дипломник див. **дипломат.**

дис... див. **диз...**

ДИСКАНТ - ДИСКОНТ

Дискант, -а. Високий дитячий голос; високий звук; співак з таким голосом.

Дисконт, -у. Купівля банками векселів до закінчення їхнього строку; відсоток, що його стягують банки за операцію.

дискваліфікація див. **декваліфікація.**

дисконт див. **дискант.**

дискримінація див. **расизм.**

ДИСКУСІЯ - ДИСПУТ

Дискусія, -ї, *ор.* -єю. Обговорення якогось спірного питання на зборах або в пресі: *вільна дискусія, жвава дискусія, педагогічна дискусія, дискусія з аграрного питання.*

Диспут, -у. Публічний спір на наукову, літературну та інші теми. *Після палких недавніх диспутів у Києві йому й тепер здавалось, що він розмовляє з молодими товаришами* (І.Нечуй-Левицький); *В лекціях і в диспутах точаться дискусії фахівців театральної справи про кризу театру* (В.Еллан).

ДИСПАЧ, -у, *ор.* -ем. Винагорода, що її сплачує судновласник вантажовласникові або фрахтувальникові за дострокове навантаження або розвантаження судна.

ДИСПАША, -і, *ор.* -ею. У морському праві – розрахунок збитків і розподіл їх між сторонами, що брали участь в організації рейсу (вантажовласниками і судновласником), у разі аварії; документ з такими розрахунками.

ДИСПАШЕР, -а. Офіційний експерт, який проводить диспашу.

диспут див. **дискусія.**

ДИТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову дитячий; пишеться разом: *дитмайданчик, дитсанаторій.*

ДИЯКОН - ДЯК

Диякон, -а. Церковний служитель, який має перший ступінь священства (нижчий, ніж священик); помічник священика. *А там ідуть аж*

три попи і четвертий диякон, та усе у чорних ризах, а дяків – аж десятка з два (Г.Квітка-Основ'яненко).

Дяк, -а, *кл.* дяче. 1. Нижчий церковний служитель, який не має ступеня священства; псаломщик. *І в школу хлопця одвела До п'яного дяка в науку* (Т.Шевченко); *Дяк співав жалібну церковну пісню* (І.Нечуй-Левицький); – *В тебе дяк удома? – "Дячок?.. Гм. Як би вам сказати... здається, нема. На село пішов"* (С.Божко).

2. У Стародавній Русі – переписувач князівської канцелярії; у XV–XVII ст. – значний урядовець: *верховний дяк, думний дяк.*

ДІА... Префікс, що означає наскрізний рух, проникнення, розподілену дію, взаємність, посилення, завершеність: *діамагнетизм, діапозитив.*

ДІАГОНАЛЕВИЙ - ДІАГОНАЛЬНИЙ

Діагоналевий. Зроблений, пошитий з діагоналі: *діагоналевий костюм.*

Діагональний. Розташований, спрямований по діагоналі: *діагональний напрям.*

ДІАЛЕКТ - ГОВІР - НАРІЧЧЯ - ГОВІРКА

Діалект, -у, *лінгв.* Місцевий різновид загальнонародної мови, об'єднання близьких за структурою говірок.

Говір, говору. 1. Те саме, що **діалект.**

2. Звуки розмови, розмова; гомін. *Жду – не діждусь я з панею цього дня. Тільки й говору було – коли б поїхать* (Д.Мороз); *Після обідні піднімається радісний шум і говір* (О.Воропай); *Всюди гамір, всюди говір, повно скрізь народу* (С.Руданський).

Наріччя, *р. мн.* -іч. Сукупність таких різновидів (діалектів, говорів) на більшій території.

Говірка. Такий різновид, поширений на невеликій території (в одному якомусь селі чи кількох селах).

ДІАЛЕКТНИЙ - ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ - ДІАЛЕКТИЧНИЙ

Діалектний. Прикм. від **діалект:** *діалектний вислів, діалектний наголос, діалектна лексика, діалектні групи, діалектні особливості, діалектні риси.*

Діалектологічний. Прикм. від **діалектологія** – галузь мовознавства, яка вивчає діалекти: *діалектологічний атлас, діалектологічний матеріал, діалектологічний словник, діалектологічна нарада, діалектологічні дослідження.*

Діалектичний. Прикм. від **діалектика** – вчення про рух і розвиток, метод пізнання **і** перетворення світу: *діалектичний аналіз, діалектичний зв'язок, діалектична логіка.*

діамант див. **алмаз.**

діброва див. **гай.**

ДІВЧИСЬКО, *с. розм.* 1. Дівчина-підліток. *Орисю часто згадував. Але що ж – дівчисько ще* (А.Головко); *Невже оце та сама Наталка, яку він знав ще дівчиськом* (О.Гончар); *Вона, мов дівчисько, опускає очі* (М.Руденко).

2. Про малу на зріст дорослу дівчину (часто зневажливо). *Невже оце дівчисько з великими розгонистими бровами зуміло не тільки вилікувати*

його, а й сколихнути притуплені захопленням почуття? (М.Стельмах); *Біля носилок стояв Гриньо і думав: "Як я не помічав, що на світі є таке славне дівчисько?"* (С.Чорнобривець); [Ніна:] *Скажіть прямо, що ви закохалися в це дурне дівчисько* (Г. Кочерга).

ДІДИЗНА - ДІДІВЩИНА

Дідизна. Спадщина від діда. *То була ще батьківщина й дідизна давнього козацького роду Дуніних-Левченків* (І.Нечуй-Левицький).

Дідівщина[1]. 1. Те саме, що **дідизна**. – *Воно наше було за дідів, за прадідів! – "Еге! За дідів було так, а за внуків буде інак! От іще нас перше попотягають по судах добре за ту дідівщину!"* (Леся Українка).

2. Давні, дідівські часи. *Свідок слави, дідівщини З вітром розмовляє* (Т.Шевченко).

Дідівщина[2]**,** *розм.* Позастатутні стосунки в армії, за яких старші солдати знущаються з молодих, новоприбулих.

дієвий див. **дійовий.**

ДІЄПРИКМЕТНИКИ. Відомо, що для перекладу російських дієприкметників теперішнього часу на **-ущ-**, **-уюш-,** минулого часу на **-вш-** тощо в українській мові часто бракує аналогічних широковживаних дієприкметників. Двомовні словники в таких випадках пропонують використовувати сполучення відповідних дієслів із сполучниками **який, що.** Однак послідовне механічне запровадження такого синтаксичного звороту призводить до примітивізації мови, особливо якщо його вжито без додатків і до того ж коли він стоїть наприкінці речення: "вітер доносив запах пшениці, *що колосилася";* "пожував губами, *що посмикувалися";* "із сковорідкою, *що шкварчала";* "дивлячись услід машині, *що від'їхала";* "він дивився на собак, *що гавкали";* "слова пісні, *що сподобалася".*

Уникнути таких стилістичних огріхів можна було б: а) замінивши цей зворот прикметником: замість "відвернутися від справи, що завалюється" – "від *безнадійної, пропащої* справи"; "лампа, що чадить" – *"чадна* лампа"; "стежити за предметами, що рухаються" – "за *рухомими* предметами"; "набридло тренування, що затягнулося" – *"затяжне (таке довге)* тренування"; "почуття біди, що насувалася" – *"неминучої* біди"; б) замінивши дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом: "прокотився гуркіт мотора, що наближався" – "прокотився, *наближаючись,* гуркіт мотора"; "нові гості, що приходили, розповідали" – "нові гості, *приходячи,* розповідали"; "коли сестра, що вискочила, прибігла" – "коли сестра, *вискочивши,* прибігла"; в) замінивши вказівним займенником: "здавалось, що четверте літо, що надходило, буде останнім" – "здавалось, що *це,* четверте, літо буде останнім"; "невже те, що відбувається, якось стосується його?" – "невже *все це* якось стосується його?"; г) перебудувавши речення: "клуб, що згорів, досі не відбудували" – *"після пожежі* клуб досі не відбудували"; "батько скаржився на недугу, яка посилилася" – "батько скаржився, що *недуга посилилась"* або "що *став дедалі більше недугувати";* "стільки для думок було в ній просторів, що відкривалися" – "стільки просторів *відкривалося в ній для* думок"; ґ) додавши принаймні одне відповідне за змістом слово: "небо з

поодинокими зірками, що *поволі* згасали"; "Мишко, що *вже трохи* підріс, пас телят"; д) знявши таку синтаксичну конструкцію, коли з ширшого контексту зрозуміло, про що йдеться: "кричав Іван услід братам, що віддалялися" – можна зняти *віддалялися,* бо є *услід;* "поки не пригостила молозивом від корови, що отелилася" – про те, що корова отелилася, було відомо з попереднього контексту і з того, що пригощають молозивом.

Широко вживається в українській мові формальна група дієприкметників, співвідносних з пасивними, яку становлять незмінні форми на -но (-єно), -то: *організовано зустріч, видано роман, знайдено скарб, проїзд заборонено, кинено (кинуто) на землю, налито води. Ой у полі жито, Копитами збито, Під білою березою Козаченька вбито. Ой убито, вбито, затягнено в жито, Червоною китайкою Личенько накрито* (пісня).

ДІЄПРИСЛІВНИКИ. Щоб перевірити правильність написання дієприслівників, дієслово, від якого вони походять, слід поставити в 3-й особі множини: *бачачи* (бо *бачать), плачучи* (бо *плачуть), сидячи* (бо *сидять), свистячи* (бо *свистять).*

Дієприслівники від дієслів на **-ся**, **-сь** мають переважно закінчення **-сь** *(бавлячись, змагаючись, сміючись, умиваючись),* рідше – **-ся** *(кохаючися, утішаючися).*

ДІЄСЛОВО. В українській мові існують дві рівнозначні форми дієслів майбутнього часу недоконаного виду: синтетична й аналітична: а) синтетична форма утворюється приєднанням до інфінітива суфікса майбутнього часу **-м-**, варіантів суфіксів **-у-** та **-є-** й особових закінчень: *писатиму, писатимеш, писатиме, писатимемо, писатимете, писатимуть; сподіватимуся, сподіватимешся, сподіватиметься, сподіватимемося, сподіватиметеся, сподіватимуться.* На жаль, помітно, що останнім часом цю форму невиправдано ігнорують; б) аналітична форма складається з дієслова бути, яке змінюється за особами, і основного дієслова у формі інфінітива недоконаного виду: *буду (будеш, буде, будемо, будете, будуть) носити (співати, сподіватися).*

При творенні дієслів пасивного стану, зворотних дієслів та дієслів, що означають взаємну дію, вживається частка **-ся (-сь)**: *опрацьовуватися(сь), розвиватися(сь), роздягатися(сь), умиватися(сь), зустрічатися(сь), листуватися(сь).* Ці варіанти частки використовуються паралельно, як рівнозначні – переважно для збереження милозвучності мови, щоб уникнути небажаного "якання" на зразок: "У повісті описувалося, як автор і його друг прокинулися на Місяці. Вони переселилися туди разом з будинком, де мешкали. Далі йшлося про пригоди, які могли статися тільки на Місяці".

ДІЄТИЧНИЙ - ДІЄТЕТИЧНИЙ

Дієтичний. Який стосується певного режиму харчування – дієти: *дієтична їдальня, дієтичне харчування.*

Дієтетичний. Який стосується науки про раціональне харчування – Дієтетики: *дієтетичні рекомендації.*

ДІЖА, -і, *ор.* -ею. Переважно низька дерев’яна діжка, в якій готують тісто на хліб; тісто в ній. *Молодиця вимішувала хліб в діжі* (М.Шеремет);

Вона зварила обід, замісила діжу (І.Нечуй-Левицький).

ДІЗНАВАТИСЯ, -наюся, -наєшся, **ДІЗНАТИСЯ.** З’ясовувати або розгадувати що-небудь шляхом розпитування, вивчення; довідуватися, вивідувати тощо. [Олеся:] *Про все, на віщо не гляну, хотіла б дізнатись: відкіля воно взялося, задля чого і навіщо* (М.Кропивницький); – *Стривайте! Я мушу дізнатися правди* (М.Зеров). Пор. **зізнаватися.**

ДІЙОВИЙ, ДІЄВИЙ - ДІЮЧИЙ

Дійовий, дієвий. Здатний активно діяти, впливати на когось, щось; ефективний, результативний: *дійовий (дієвий) вплив, дійовий (дієвий) засіб, дійова особа, дійове (дієве) виховання, дійове (дієве) знаряддя.* Пох.: **дієвість, дієво.**

Діючий. 1. *зрідка.* Дієприкм. від **діяти.**

2. *прикм.* Який функціонує, працює тощо: *діючий вулкан, діюча армія, діюча виставка, діюча модель, діюча сила, діюче устаткування.*

діло див. **справа.**

ДІЛОВИЙ - ДІЛОВИТИЙ

Діловий. 1. Пов’язаний з ділом – роботою, заняттям людини: *ділова пропозиція, ділова дискусія, ділова атмосфера, ділові переговори.*

2. Добре підготовлений, працьовитий; заклопотаний: *ділова людина, діловий вигляд.*

3. *спец.* Придатний для використання: *ділова деревина.*

Діловитий. Працьовитий і знаючий; зайнятий справами; заклопотаний. *Прокіп підходив спокійний і діловитий, як завжди* (М.Коцюбинський); *Межею йшла жінка задумлива й діловита* (Ю.Яновський). Пох.: **діловитість, діловито**.

ДІЛЯНКА - ДІЛЬНИЦЯ

Ділянка. Частина поверхні, площі чогось; окрема частина земельної площі, використовувана з певною метою, виділена за певною ознакою; частина тіла; переносно – сфера якоїсь діяльності: *ділянка вулиці, ділянка землі, ділянка поля, ділянка фронту, насіннєва ділянка, присадибна ділянка, скронева ділянка, наукова ділянка.* Пох. **ділянковий.** У скл. сл.: *сортоділянка.*

Дільниця, -і, *ор.* -ею. Адміністративно-територіальна або виробнича одиниця: *виборча дільниця, лікарська дільниця, дільниця народного суду, будівельна дільниця, виробнича дільниця, начальник дільниці, приміщення дільниці.* Пох. **дільничний.**

дім див. **будинок.**

ДІОПТР - ДІОПТРІЯ

Діоптр, -а. Пристрій у геодезичних приладах для фіксації рухомої частини кутомірного інструмента.

Діоптрія, -ї, *ор.* -єю. Одиниця оптичної сили лінзи, фокусна віддаль якої дорівнює 1 м.

ДІСТАВАТИ - ЗДОБУВАТИ - ОТРИМУВАТИ, ОДЕРЖУВАТИ

Діставати, -таю, -таєш, **дістати.** Крім іншого, вживаються у значенні "здобувати, відшукувати що-небудь, долаючи труднощі; одержувати щось":

дiставати потрiбнi вiдомостi, дiставати грошi, дiставати допомогу, дiставати освiту, дiставати знання, дiставати нагороду, дiставати роботу, дiставати назву, дiстати вказiвку, дiстати розпорядження, дiстати хворобу, дiстати наказ, дiстати рiшучу вiдсiч.

Здобувати, здобути. Крiм iншого, вживаються у значеннi "оволодiвати чим-небудь у бою, наполегливо досягати чогось": *здобувати мiсто, здобувати волю.*

Отримувати, -ую, -уєш, **отримати, одержувати, одержати** в цих значеннях уживаються рiдше. Отже, стилiстично не дуже вдалими є: *отримати задоволення, отримати кулю, одержати догану, одержати можливiсть, одержати пiдтримку, одержати широке розповсюдження, ще не одержали достатнього завершення.*

дiючий див. **дiйовий**.

ДО, *прийм.* Вж. у словосп.: *до колiн (i по колiна) у водi, до суду (i пiд суд) вiддати, взятися до зброї (i за зброю), взятися до роботи (i за роботу), залучити до роботи, поїхати до мiста (i в мiсто), покласти до кишенi (i в кишеню), вступити до унiверситету (i в унiверситет), сiдати до столу (i за стiл), ходити до школи (i в школу).*

ДОБА. 1. Промiжок часу, протягом якого Земля робить один оберт навколо своєї осi; день i нiч. *Шiсть дiб не викликали на допит Калинку* (А. Дiмаров).

2. *розм.* Пора. *В таку добу пiд горою, Бiля того гаю, Що чорнiє над водою, Щось бiле блукає* (Т.Шевченко); *Хто їде пiд вiтер нiчною добою?* (П.Кулiш); *Знову лiтньою добою, Нiби для розваги, Ми гуляємо з тобою В переваги-ваги* (М.Вороний); *Довго, до пiзньої доби сидiли вони удвох i балакали* (Г.Хоткевич).

3. Тривалий промiжок часу, що його вирiзняють за якимсь характерним явищем, подiєю; епоха. *Першi знахiдки бритви в Європi.. стосуються до раннього перiоду бронзової доби* (О.Воропай); *Не в кам'янiй, не в дерев'янiй ерi – Зустрiлися ми в атомнiй добi* (М.Вiнграновський).

добиватися див. **домагатися.**

добирати див. **вибирати.**

ДОБРИВО - УДОБРЕННЯ

Добриво. Речовина, якою удобрюють грунт для пiдвищення врожайностi: *азотистi добрива, мiнеральнi добрива, органiчнi добрива, внесення добрив. А як Антон не має добрива, то хоч нехай вiн сiє, хоч не сiє – не повернеться й насiння* (С.Чорнобривець); *I трудились люди вволю. I давали добрив полю – Вийшов добрий урожай!* (Г.Бойко).

Удобрення, *р. мн.* -ень. Внесення добрив у ґрунт, водойму: *передпосiвне удобрення, система удобрення, удобрення посiвiв.*

довгота див. **довжина.**

ДОВЕРХУ, *присл.* До верхньої межi, до верхнього краю. *Рядами стояли чани, доверху наповненi рибою* (А.Шиян); *Знизу майже доверху вiкна були замурованi* (С.Чорнобривець).

ДОВЖИНА - ДОВГОТА

Довжина. 1. Протяжність лінії, площини, тіла тощо між двома найвіддаленішими точками; відстань між кінцями чогось: *довжина річки, міра довжини.*

2. Тривалість: *довжина літа.*

Довгота. 1. Кут між площиною меридіана даного місця і площиною початкового меридіана.

2. *зрідка.* Те саме, що **довжина** 2.

ДОВІД - ДОКАЗ

Довід, -воду. Певне міркування, Думка або факт, які наводяться для того, щоб довести щось; аргумент. *Його значно заспокоїли Соломіїні доводи* (М.Коцюбинський); *Тиха Кирилова мова, щира та тепла порада, розсудливі доводи не раз спиняли гіркі батькові скорботи* (Панас Мирний).

Доказ, -у. 1. Незаперечний довід або факт, який підтверджує істинність чогось; підтвердження. – *А поєдинки ще не є доказ сміливості* (І.Нечуй-Левицький); *Жінка дала йому півхліба ще й грінку сиру – на доказ, що сьогодні для Панька святочний день* (Л.Мартович); *Садівник, щоб підперти свої слова якимсь доказом, тицьне Йосипові перед очі книжку: – Оце читав? Ні?* (Д.Бедзик).

2. Предмет або обставина, що свідчать про якусь провину. *Прямих доказів не було, але обвинуватили її в зв'язках з партизанами, посадили в тюрму* (А.Хижняк); *Речові докази були тут же, у всіх на очах* (О.Донченко).

3. *зрідка.* Те саме, що **довід.** *Гоєв перший зрозумів доцільність Саїдових доказів* (І.Ле).

ДОВІКУ - ДО ВІКУ

Довіку, *присл.* Усе життя, до кінця життя; вічно. *І довіку у темниці Довелось поету жити* (Леся Українка); *Піщани закричали, заґвалтували, що вони панові довіку не покоряться* (Панас Мирний); *Нашому серцю не вмерти довіку!* (М.Рильський); *Глоба був уже старий, женитись не схотів і довіку лишився бурлакою* (А.Кащенко).

До віку, *ім. з прийм. – Не буду до суду, до віку!.. батечки, голубчики!.. пустіть, пустіть!..* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Давала вона собі обітницю до віку вічного не розлучатись з чоловіком* (Ганна Барвінок); [Василь:] *Дай мені, Господи, вигоїтися і вернутися до того дому, де зріс я, де кохали мене, – до віку мого не піду нікуди* (Панас Мирний); *Як вода в Чорному морі не переведеться поки світ сонця, так і в Січі до віку вічного не переведуться лицарі* (П.Куліш).

ДОВІРЯТИ – ДОРУЧАТИ

Довіряти, довірити. 1. Вірити комусь, чомусь, покладатися на когось, щось. *Жінка зрозуміла, що їй не довіряють, і заплакала* (А.Хижняк); *Паперові гроші вже вийшли з ужитку. їм не довіряли, ні старим, ні новим* (Л.Дмитерко).

2. Виявляти довіру, доручати, передавати кому-небудь когось, щось. *У селі знайшлися дві покритки, гідні молодиці, але пані боялася довірити їм дитину* (Н.Кобринська); *Вона довіряла мені свої твори раніше, ніж друкувала їх* (А.Кримський).

3. Ділитися з кимось своїми думками, таємницями тощо. *Багато є людей, які не вміють тримати свою радість і своє горе в собі – вони мусять їх негайно довірити іншим* (Ю.Смолич).

Доручати, **доручити**, **-учу**, **-учиш**. Покладати на когось виконання чого-небудь; віддавати когось, щось у повне розпорядження кого-небудь. *Хто тобі доручав говорити?* (О.Довженко); *Ой нащо ж малу дитину Доручала ти степам?* (О.Олесь).

ДОВОЛІ - ДО ВОЛІ

Доволі, *присл.* 1. Стільки, скільки треба, багато; досить. *Усього в їх доволі: і хліба, і грошей, і скотини* (О.Стороженко); *Доволі нидіти в знемозі! Прощайте, тихі дні печалі!* (Я.Мамонтов); *Батько мріяв, щоб було доволі Хліба на селянському столі, Щоб за піт рясний, пролитий в полі, Не родили злидні і жалі* (Л.Забашта).

2. *у сполуч. з прикм. і присл.* Про великий ступінь, міру, кількість чогось. *Зрідка в тих місцях знов зацвітають мирти. Взагалі доволі гарно, хоч і гірше, як літом* (М.Коцюбинський).

До волі, *ім. з прийм. Здається, радіти б, що минув день, що ближче до стрічі з тобою, ближче до волі* (М.Коцюбинський); *Виходить, Лесь береже в пам'яті, як у книзі, усі ґрунти села і до волі, і після волі* (М.Стельмах); [Свічка:] *А тепер на приступ! До помсти всі! До волі!*(І.Кочерга); – *Ти сказала, щоб собаку тримали на прив'язі? – поспитав, коли жінка повернулась. – "Навіщо прив'язувати? Він звик до волі..."* (Є.Гуцало); – *Де шукати шляху до волі, як не у боротьбі з тим, хто тебе зневолює?* (А.Кащенко).

ДОГЛЯДАТИ - НАГЛЯДАТИ

Доглядати *(кого, що, зрідка за ким-чим)*. Пильнувати, стежити за кимсь, чимсь для забезпечення нормального стану, порядку і т. ін.; піклуватися про когось, щось: *доглядати дітей, доглядати хворого, доглядати землю, доглядати хату.*

Наглядати *(за ким-чим)*. Основне значення – стежити час від часу за кимсь, чимсь для контролю, забезпечення порядку, з метою нагляду тощо. Вж. зі сл.: *за господарством, за квартирою, за ліфтом, за роботою, за чистотою. Мати просила бабусю, щоб та наглядала за мною, стежила, скільки я їм, коли лягаю спати* (Л.Смілянський); – *Ви коли хочете мати гусей, то наглядайте за ними, а то мій синок одне забив* (А.Шиян); – *Ти тут наглядай, щоб кури в квітниках не греблися* (Леся Українка).

ДОГОВІР - УГОДА

Договір, договору. Взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами, установами, підприємствами та окремими особами. Вж. зі сл.: *авторський, двосторонній, багатосторонній, взаємовигідний, видавничий, воєнний, гарантійний, господарський, житлового найму, коаліційний, колективний, купівлі-продажу, ліцензійний, мирний, митний, міжнародний, орендний, політичний, про ненапад, рівноправний, сепаратний, таємний, торговельний; укладати договір.*

Угода. 1. Взаємна згода, домовленість про щось: *за мовчазною угодою,*

попередня угода, пристати на угоду.

2. Договір, за яким встановлюються взаємні зобов’язання щодо чогось. Вж. зі сл.: *багатостороння, двостороння, гарантійна, джентльменська, картельна, кредитна, ліцензійна, міждержавна, міжнародна, патентна, передвиборна, прикордонна, про перемир’я, регіональна, тарифна, торговельна, трудова* (також переносно – *угода з совістю).*

ДОГОРИ - ДО ГОРИ

Догори, *присл.* У напрямку від землі вгору. *На луках зеленою щіткою пнулася догори трава* (С.Чорнобривець); – *Руки!.. Руки догори! – закричав комусь сполохано тонкобровий* (І.Муратов); *Він узяв від неї сина й, балуючись, підкидав його догори* (А.Кащенко); *Він раз у раз сміявся, тоді його руді вуса підіймались догори, а довгий ніс ховався межи вуса* (М.Лазорський).

До гори, *ім. з прийм. Дим од погаслих вогнів стелиться од гори до гори синіми смугами* (М.Коцюбинський); *Ходить* [Чіпка] *по полю з ниви на ниву, від шляху до гори, від гори до шляху* (Панас Мирний).

ДОДАТОК - ДОДАНОК

Додаток, -тка. **1.** Те, що додається, є доповненням до чогось: *додаток до статті закону, додаток до резолюції, додаток до словника, на додаток.*

2. грам. Другорядний член речення зі значенням об’єкта, звичайно виражений непрямим відмінком іменника: *непрямий додаток, прямий додаток.*

Доданок, -нка. У математиці – величина, яка додається до другої величини.

ДОДОЛУ - ДО ДОЛУ

Додолу, *присл.* На землю; вниз. – *Стій... не можу... – шепнув він, опускаючись додолу* (М.Коцюбинський); *Додолу никне голова* (Б.Грінченко); *В саду похилилася квітка осіння На ніжнім високім стеблі І сипле додолу доспіле насіння, Ховаючи в мокрій землі* (Г.Чупринка).

До долу, *ім. з прийм.* [Семен:] *Що ж бабуся твоя, чи здраствують ще?* [Одарка *(жартуючи):] Підскакують: з печі до долу, з долу на піч* (М.Кропивницький); *"Почуй тягар тих пут земних усіх, Що тих людей до долу придавили"* (І.Франко); *Густий серпанок, спускаючись трохи не до долу, закрив її повний стан* (І.Нечуй-Левицький).

ДОДОМУ - ДО ДОМУ

Додому, *присл.* У свій дім, до своєї сім’ї; у рідні місця. *Пора рушати додому* (М.Коцюбинський); *Вернувся Чіпка додому* (Панас Мирний).

До дому, *ім. з прийм. Він зумисне обійшов кругом кварталу і підійшов до дому Коралаєвої, минаючи вікна* (І.Нечуй-Левицький); *Хутко прийшла* [Софія] *до дому баронеси* (Леся Українка); – *Проте ходімо до дому. – Разом зайшли вони до терема* (С.Скляренко).

ДОЗВОЛЕНИЙ - ДОЗВОЛЕННИЙ

Дозволений. 1. Дієприкм. від **дозволити.** *Тут не дозволені концерти* (В.Самійленко).

2. *прикм.* Який можна дозволити; допустимий: *дозволена книжка.*

Дозволенний. Те саме, що дозволений 2: *дозволенна річ.*

дойна див. **дайна.**

доказ див. **довід.**

докорінний див. **корінний.**

ДОКТОР, -а. 1. *розм.* Лікар.

2. Вищий учений ступінь.

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ - ДОКУМЕНТОВАНИЙ

Документальний. Який є документом; властивий документу; який грунтується на документах: *документальні дані, документальні свідчення, документальна точність, документальний фільм, документальна кінематографія.* Пох.: **документальність, документально.**

Документований. Дієприкм. від документувати: у знач, прикм. – обґрунтований документами: *добре документований нарис.* Пох.: **документованість**, **документовано**.

ДОКУПИ - ДО КУПИ

Докупи, *присл.* В одне місце, в одне ціле. *Дрібні хвилі зливались докупи* (М.Коцюбинський); *Врешті валка випливла з людського моря і, збившись докупи у вузенькій вуличці, посунулась далі* (О.Досвітній); *Бійці зв'язували по п ять гранат докупи* (В.Собко).

До купи, *ім. з прийм. Ось він дійшов до купи піску за селом і зупинився* (Ю.Яновський); *Швидко нагнулась* [Саша] *до купи білизни і руками перебирала сорочки, рушники, пошивки* (О.Донченко).

ДО ЛАДУ, *у знач, присл.* Як слід, як належить; злагоджено. – *Добре, добре! Тільки коли б часом не принесло Ковінька, бо він не дасть нам поговорить до ладу про наші справи* (І.Нечуй-Левицький); *Хто вміє стільки коломийок? Хто так прикаже до ладу? І хто так палко, поцілує В уста гуцулку молоду?* (О.Олесь); *Прощайте, хлопці. Бийтесь до ладу* (Л.Костенко).

ДОЛІ, *присл.* 1. *(де).* Унизу; на землі, на долівці. *Сливи навалюють купами долі* (І.Нечуй-Левицький); *Зорі тихо тремтять угорі і долі* (М.Коцюбинський).

2. *(куди).* Униз, додолу; на землю, на долівку. *Маруся спустила очі долі* (Грицько Григоренко); *Сів я, в очі йому не дивлюсь, одну цигарку долі кинув, другу скручую* (І.Муратов).

ДОЛІВКА. Земляна підлога, вимазана глиною; рідше – взагалі підлога. *З глини були стіни, стеля, простінки, навіть підлога, яку тут називали долівкою* (І.Сенченко); *Глиняна долівка була ретельно підметена* (М.Руденко); *Миша., ганяє своїми тонкими ніжками по дерев'яній долівці* (Панас Мирний); *Поїзда ще не було, але у невеликій темній залі з кам'яною долівкою вже виладнались до крихітного віконечка дві довгі черги* (Б.Антоненко-Давидович).

долілиць див. **горілиць.**

долічерева див. **голічерева.**

ДОМАГАТИСЯ - ДОБИВАТИСЯ

Домагатися, домогтися, -можуся, -можешся. Наполегливо добиватися когось, чогось: *домагатися роботи, домагатися свого, домагатися згоди.*

Добиватися, добитися, -б’юся, -б’єшся. 1. Вживаючи рішучих заходів, докладаючи зусиль, досягати поставленої мети, результатів: *добиватися права, добиватися роззброєнь.*

2. Дізнаватися про когось, щось випитуванням; допитуватися. [Грицько:] *А вона, бідна, щодня у мене добивається: як там Петро Васильович? Чи можна їх побачити?* (Панас Мирний).

ДОМБРА - ДОМРА

Домбра. Казахський народний щипковий музичний інструмент.

Домра. Російський народний щипковий музичний інструмент.

ДОМІШАНИЙ - ДОМІШЕНИЙ

Домішаний. Дієприкм. від **домішати**: *до сосни в цій місцевості скрізь домішаний дуб.*

Домішений. Дієприкм. від **домісити**: *домішене тісто.*

ДОМОВИНА - ДОМОВИНИ

Домовина. 1. Труна.

2. Місце, де поховано померлого; могила.

Домовини, -вин, *мн.* Обряд домовляння перед весіллям про гостей, подарунки тощо.

ДОМОВЛЯТИСЯ - УМОВЛЯТИСЯ - ЗМОВЛЯТИСЯ

Домовлятися, домовитися, -влюся, -вишся. Ведучи попередні розмови, переговори, досягати певної умови, вирішувати щось. *Домовлятися про роботу він приїздив сюди в середині лютого* (Ю.Шовкопляс); [Лікар:] *Вас пустять у палату, я домовився* (В.Кучер); – *Дивися сам, – зітхнула мати. – Змерзнеш – буди мене. –* “*Домовилися”* (Вас. Шевчук).

Умовлятися (вмовлятися), умовитися (вмовитися). Домовлятися один з одним, укладати ділову угоду тощо. *Умовляюся з Тимофієм, що “піду” завтра на його дарабі* (Г.Хоткевич); *Ми умовилися з ним порозмовляти увечері про сценарій* (Ю.Яновський); *Пан хотів умовитись з ними на ціле літо, до Покрови* (І.Нечуй-Левицький).

Змовлятися, змовитися. Погоджувати між собою якісь дії, домовлятися з ким-небудь про щось (переважно таємно). *Козаки почали збиратися до дороги та змовлятися, хто з ким мав би тікати* (О.Маковей); *Ото змовились ми вдвох та й покинули службу в канцелярії* (І.Нечуй-Левицький).

домра див. **домбра.**

донесхочу, донехочу див. **досхочу.**

ДОНИЗУ - ДО НИЗУ

Донизу, *присл.* У напрямку до землі, вниз тощо. *Руки опустилися донизу* (Панас Мирний); *Похмурий дядько стояв на возі й скидав вилами донизу зелені качани* (Є.Гуцало); *Пілоти дивились донизу, туди, Де димом курилась дорога* (М.Бажан); *Людині дано лиш два шляхи. Один – угору, другий – донизу* (П.Загребельний).

До низу, *ім. з прийм. Надвечір дійшли ми до низу* (І.Нечуй-Левицький); – *Йдімо, Варко, до низу, ато тут ще мати почує.. – І вони хутко пішли до озера* (Леся Українка); *Стіни всі од вишки до низу розмальовані* (Марко

Вовчок); *Задрижало дерево з верху до низу* (Г.Хоткевич).

ДОПУСТИМИЙ - ДОПУСТОВИЙ

Допустимий. Який можна допустити, **дозволити**: *допустимий варіант.*

Допустовий. У граматиці – який виражає припущення чогось, не взяту до уваги умову, перешкоду: *допустове підрядне речення, допустовий сполучник.*

ДОПУЩЕНИЙ - ДОПУЩЕННИЙ

Допущений. Якого допустили: *допущений до екзаменів, допущені прорахунки. – Ви чули, що Брагова буде в ту середу читать свій вислід. Буде допущена й публіка* (Олена Пчілка); *Треба було швидше гасить допущену Слащовим пожежу* (О.Гончар).

Допущенний. Допустимий: *допущенні відхилення.*

ДОРИЧНИЙ - ДОРІЙСЬКИЙ

Доричний. Який походить з Дорили – області Стародавньої Греції: *доричний діалект, доричний орден (стиль).*

Дорійський. Те саме, що **доричний,** але в давньогрецькій музиці: *дорійський лад.*

ДОРОБОК, -оку. Щось зроблене, створене ким-небудь; переважно вживається в позитивному плані як критерій оцінки зробленого найчастіше зі сл.: *літературний, творчий, поетичний, художній, науковий.*

ДОРТУАР, -у, *заст.* Загальна спальня у закритому навчальному закладі.

доручати див. **довіряти.**

ДОСАДЛИВИЙ - ДОСАДНИЙ

Досадливий. Який виражає досаду: *досадливий погляд, досадлива усмішка.* Пох. досадливо: *досадливо знизавши плечима, досадливо покушуючи губу, досадливо поморщився, досадливо хмуритися. Таня досадливо обернулася на стукіт клямки* (А.Дімаров).

Досадний. Який викликає досаду; неприємний: *досадна рана, досадні звістки, досадні прорахунки, досадні слова.* Пох. досадно. *Мені досадно страх, що я вже не скінчу своєї літньої роботи* (Леся Українка); *Дорошеві зробилося досадно, бо він спіймав себе на тому, що не позбавлений себелюбства* (Григорій Тютюнник).

досвід див. **дослід.**

ДОСВІДНИЙ - ДОСЛІДНИЙ - ДОСЛІДНИЦЬКИЙ

Досвідний. Який ґрунтується на досвіді, має життєвий досвід: *досвідне пізнання.*

Дослідний. Який стосується досліду, пов’язаний з науковим дослідженням; призначений для проведення дослідів. Вж. зі сл.: *робота, гурток, завод, інститут, центр, ділянка, лабораторія, організація, станція, установа, господарство, підприємство, поле, рослини, тварини.*

Дослідницький. 1. Який стосується дослідника, належний йому. Вж. зі сл.: *колектив, група, задум, інтерес, метод, підхід, рівень, характер, діяльність, енергія, настанова, праця.*

2. Призначений для проведення дослідів: *дослідницька кімната.*

ДОСЕРЕДИНИ - ДО СЕРЕДИНИ

Досередини, *присл.* Усередину. *Коли Білинський через веранду зайшов досередини, враження змінилося. Передпокій був напрочуд просторий і ясний* (Ірина Вільде); *Один вагон сплющило, як консервну банку.., санітари метушаться з носилками, але ніяк не можуть дістатися досередини* (Григорій Тютюнник); *– Але село вони знають зверху. Досередини зазирнути не вміють, а може, бояться* (Б.Лепкий).

До середини, *ім. з прийм.* У місце, однаково віддалене від кінців чогось. *Блискавки бігли з різних сторін до середини неба* (І.Франко); *Високий гіллястий дуб, котрий стояв коло самого багаття, був до середини облитий світлом* (І.Нечуй-Левицький); *Повагом і твердо ступаючи, йшов до середини майдану молодий підполковник* (Р.Іваничук).

ДОСЛІД - ДОСВІД

Дослід, -у. Відтворення якогось явища або спостереження за новим явищем у певних (переважно штучно створених) умовах з метою вивчення; експеримент: *дослід з електрикою, дослід на тваринах, важливий науковий дослід, розвідувальний дослід, фізичні досліди, провадити (проводити) досліди.* Пох. **дослідник.**

Досвід, -у. Сукупність практично засвоєних знань, умінь, навичок, які здобуваються в житті і в практичній діяльності тощо: *досвід боїв, досвід вирощування високих урожаїв, досвід будівництва, на власнім досвіді.*

дослідний – **дослідницький** див. **досвідний.**

ДОСХОЧУ - ДОНЕСХОЧУ, ДОНЕХОЧУ

Досхочу, *присл.* До повного задоволення, скільки завгодно. *Я сіла біля неї і ми обоє досхочу насміялися* (М.Чабанівський); [Іван:] *Пий, земле, воду досхочу!* (О.Левада).

Донесхочу, донехочу, *присл. розм.* Те саме, що **досхочу.** *Гуляю на волі, купаюсь донесхочу* (І.Нечуй-Левицький); *І ну щипать лице. Нащипала* [Мася] *донехочу і сіла* (А.Свидницький).

ДОТЕП - ДОТЕПНІСТЬ

Дотеп, -у. **1.** Кмітливий, влучний вислів із сатиричним або гумористичним відтінком. *На валах знову по-старому залунали глумливі козацькі дотепи* (Я.Качура); *Він був веселий, і його дотепи полегшували настрій усім* (Н.Рибак); *Він ледве здобувся на усмішку та поганенький дотеп* (Ю.Мушкети к).

2. *розм.* Здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів. [Анна *(сміється).] Справді, він не без дотепу, твій дон Жуан!..* (Леся Українка).

Дотепність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Витонченість думки і здібність оформляти її у вигляді влучних, гострих або смішних висловів. *Не бувши балакучим дуже, він для Орисі, щоб розважити дівчину, ставав зовсім іншою людиною; де та й дотепність та гумор бралися в нього!* (А.Головко); *Чим він міг вразити та зацікавити її? Своєю красою? дотепністю?.. Але краси в нього ніякої, дотепність зла* (П.Колесник).

2. Виразність і точність у передаванні суті чогось. *Це була думка, геніальна своєю простотою й дотепністю* (В.Владко).

ДОТУВАТИ - ДАТУВАТИ

Дотувати, -ую, -уєш, *недок. і док. (кого, що).* Давати дотацію підприємству, установі, закладу тощо.

Датувати, *недок. і док.* Позначати, надписувати дату на чомусь; визначати час якої-небудь події, документа: *датувати листа, датувати рукопис.*

ДОХІД - ПРИБУТОК

Дохід, -ходу. Гроші або матеріальні цінності, одержувані від підприємства чи якогось роду діяльності. Вж. зі сл.: *валовий, грошовий, державний, додатковий, забезпечений, незабезпечений, комісійний, митний, натуральний, національний, номінальний, підприємницький, податковий, неоподаткований, річний, середній.*

Прибуток, -тку. 1. Сума, на яку дохід перевищує витрати; дохід, джерелом якого є додаткова вартість. Вж. зі сл.: *валовий, додатковий, зрослий, надлишковий, підприємницький, середній, сукупний, чистий; прибуток на капітал.*

2. Те саме, що дохід: *прибуток від господарювання, прибуток державного підприємства.*

дочасний див. **передчасний.**

ДОЧКА, -й, *д. ім.* -ці. При підметі, вираженому зворотами **дочка з матір'ю, дочка з батьком** тощо, присудок уживається: а) у формі множини; б) у формі однини. *Вона весело розмовляє з батьком, щось йому розказує* (І.Нечуй-Левицький). Пор. **батько.**

дразливий – дражливий див. **дратівливий.**

ДРАМАТИЧНИЙ - ДРАМАТУРГІЧНИЙ - ДРАМАТИЗОВАНИЙ

Драматичний. 1. Який стосується драми як роду літератури чи окремого жанру; пов'язаний з драмою. Вж. зі сл.: *актор, гурток, діалог, етюд, жанр, колектив, образ, письменник, твір, театр, вистава, колізія, п'єса, поема, роль, студія, сцена, трупа, мистецтво, новаторство, товариство, справи, характери.*

2. Сповнений драматизму, напруженості тощо. Вж. зі сл.: *бій, випадок, епізод, конфлікт, момент, образ, сюжет, фінал, фініш, зав'язка, кінцівка, зустріч, інтрига, подія, роль, ситуація, життя, напруження, обставини.*

Драматургічний. Який стосується драматурга, драматургії, пов'язаний з ними. Вж. зі сл.: *жанр, конкурс, прийом, талант, діяльність, майстерність, побудова, спадщина, творчість, форма.*

Драматизований. Відображений у драматичній формі; який посилює драматизм, напруженість чогось: *драматизована повість, драматизована ситуація.*

ДРАТІВЛИВИЙ - ДРАТІВНИЙ - ДРАТЛИВИЙ - ДРАЗЛИВИЙ - ДРАЖЛИВИЙ

Дратівливий. 1. Який перебуває в стані нервового напруження; який швидко дратується; який викликає роздратування; роздратований. *Останнім*

часом Сергій став дратівливий, неуважний на роботі (О.Гуреїв).

2. Те саме, що **дратівний.** *Мсьє Абель.. потяг в себе дратівливий, масний нафтовий аромат* (Ю.Смолич); *Якийсь час тишу порушували завивання мотора та дратівливе деренчання.. скла праворуч від Федора* (Ю.Мушкетик).

Пох.: **дратівливість, дратівливо.**

Дратівний. Який подразнює органи чуття: *дратівні запахи карболки, дратівний блиск.*

Дратливий. 1. Те саме, що дратівливий 1. *Вона здавалася йому якоюсь збудженою, дратливою* (С.Голованівський).

2. Пов'язаний з діянням подразника на організм або на окремий орган: *дратливий процес.*

Пох.: **дратливість, дратливо.**

Дразливий. 1. Те саме, що **дратівливий 1**. *Оксен ішов селом, дразливий і гнівний* (Григорій Тютюнник).

2. Який неприємно вражає: *дразлива тема для розмов, дразлива думка, дразливий спокій, дразлива радість.*

Пох.: **дразливість, дразливо.**

Дражливий. 1. Який потребує великої обережності, тактовності. *Староста канівський і староста черкаський прибули до Базовлука в дуже дражливій справі* (З.Тулуб).

2. Те саме, що дратівний. *Міська гуркотнява, дражливі дзвінки, торохтіння, метушня, – все лишилося десь за мною* (С.Васильченко); *Кулі з дражливим звуком пронизували степ в усіх напрямках* (О.Гончар).

3. Те саме, що дратівливий 1. *Дуже дражливий старий Кайдаш розходився, кинувся на Карпа з кулаками* (І.Нечуй-Левицький); *Через цю дитину вона стала така дражлива* (Б.Грінченко); *В її голосі прозвучали дражливі нотки* (О.Гуреїв).

ДРЕНАЖУВАТИ - ДРЕНУВАТИ

Дренажувати, -ую, -уєш. Виводити з порожнини тіла, рани гній, рідину за допомогою певного пристосування. Пох.: **дренажуватися, дренажування.**

Дренувати. Провадити осушування ґрунту за допомогою системи траншей, підземних труб, канав і каналів. Пох.: **дренуватися, дренування, дренований.**

ДРИЛЬ - ДРИЛ

Дриль, -я, *ор.* -ем. Механізм для свердління.

Дрил, -а. Вузьконоса мавпа ряду мандрилів.

ДРІБНИТИ - ДРІБНІТИ -ДРІБНІШАТИ

Дрібнити, -ню, -ниш, *перех.* Різати, рубати на дрібні шматки; зменшувати тощо. *У перших боях партизани не дрібнили своїх сил* (М.Шеремет).

Дрібніти, *неперех.* Ставати дрібним, дрібнішим. *Вітер розкришував хмару, вона кололася, дрібніла, мов крижина на синій воді* (М.Стельмах).

Дрібнішати. Ставати дрібнішим. *Лісок дрібнішав. З-під коліс уже*

куріло білим пустельним порохом (Ю.Смолич).

...ДРОМ. Кінцева частина складних слів, що означає місце *для* змагань, випробувань, запускання літальних апаратів: *автодром, іподром, космодром.*

ДРОМЕДАР, ДРОМАДЕР, -а. Одногорбий верблюд.

ДРУЖИНА. 1. Одружена жінка стосовно до свого чоловіка. *Жив тут якийсь великий пан-воєвода. І була у нього молода, дуже гарна дружина, яку він надзвичайно любив і беріг* (легенда); *– І я шукаю собі дружину, – закінчив він, – розумієш, дружину, а не "кохану" з романсів* (В.Підмогильний).

2. *розм.* Одружений чоловік стосовно до своєї дружини. *Якби мені крила, крила Соколинії, Полетіла б я за милим, За дружиною* (Т.Шевченко); *– Як один місяць у неба святого, Так ти, козаче, вірная дружино, Один у мене, й немає другого* (О.Афанасьєв-Чужбинський); *Хіба він буде їй дружиною? Хіба вона піде за злодія, за палія?* (Б.Грінченко).

3. Група, загін, добровільне об’єднання людей, утворене з якоюсь метою; у старовину – збройний загін. *В усіх кварталах міста створено санітарні дружини* (В.Кучер); *Смоленський князь поліг у бою і дружина його* (М.Грушевський); *Це не сниться мені!.. Татарва за горбами! І дружини Русі випливають з дібров* (М.Вінграновський).

ДРУЖНИЙ – ДРУЖНІЙ

Дружний. Зв’язаний дружбою, взаємною прихильністю, згодою, довірою, відданістю; який проходить погоджено, злагоджено, бурхливо, швидко тощо; одностайний. Вж. зі сл.: *загін, колектив, народ, сім я, галас, сміх, спів, праця, робота, стрілянина, звучання, сходи озимини. Весна була рання, дружна* (З.Тулуб). Пох. **дружно.**

Дружній, -я, -є. Належний другові; заснований на дружбі, взаємній прихильності, довірі, доброзичливості тощо. Вж. зі сл.: *контакт, зв’язки, взаємини, відносини, армія, країна, рука, усмішка, візит, жарт, погляд, прийом, тон, шарж, допомога, зустріч, критика, обстановка, порада, розмова, вітання, листування, почуття, слово, переговори. Сонце він зустрічав з веселою і дружньою посмішкою* (В.Винниченко). Пох. **дружньо.**

ДРУК - ПРЕСА

Друк, -у. **1.** Процес виготовлення друкованої продукції; видавнича і друкарська справа: *вийти з друку (друком), з’явитися друком, здати до друку, свобода друку, комбінат друку.*

2. Спосіб друкування; зовнішній вигляд надрукованого тощо: *високий друк, глибокий друк, кольоровий друк, офсетний друк, плоский друк, чіткий друк.*

Преса. Періодичні друковані видання (газети, журнали, бюлетені), зрідка неперіодичні (книжки, листівки тощо): *місцева преса, центральна преса, виступати в пресі, з’явитися в пресі, мати велику пресу, роль преси, стежити за пресою, критика в пресі, мова преси, орган преси.*

ДУБЛЕТ - ДУПЛЕТ

Дублет. 1. *р.* -а. Другий примірник якогось предмета, один з двох однакових предметів: *дублети ключів, дублети записів, словотворчі дублети.*

2. р. -у. Одночасний постріл з обох стволів мисливської рушниці:

вистрілити дублетом.

Дуплет, -у. 1. Удар у більярдній грі.

2. Те саме, що **дублет 2**: *вистрілити дуплетом, пролунало кілька дуплетів.*

ДУБЛІКАТ, -а. 1. Другий примірник предмета, який має таку саму юридичну силу, що й оригінал: *дублікати медалей, дублікати орденів, літературний дублікат, дублікат посвідчення.*

2. Те саме, що **дублет 1**: *дублікат ключів.*

ДУБЛЬ, -я, *ор.* -ем. 1. *розм.* Повторення того самого двічі. *Все, все в однім змигку життя, дублів нема, дублів життя не знає!* (О.Гончар).

2. Резерв спортивного колективу: *зіграти за дубль.*

3. Завоювання одночасно двох нагород: *зробити дубль.*

дуван див. диван.

ДУМА. 1. Думка. *Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами, Чом ви стали на папері Сумними рядами?* (Т.Шевченко); *Дума по думі минали в Петровій голові, все чорні, непривітні думи* (Б.Грінченко).

2. Народна ліро-епічна пісня, що її виконують сольним співом-декламацією в супроводі кобзи або бандури.

3. Представницький виборний орган центрального або місцевого управління.

ДУПЕЛЬ, -я, *ор.* -ем. Невеликий болотяний птах.

дуплет див. **дублет.**

ДУРИТИ - ДУРІТИ

Дурити, дурю, дуриш, *перех.* Обдурювати, спокушати когось тощо. *Кайдашиха була зовсім здорова й дурила свою невістку* (І.Нечуй-Левицький); *Нехай стара не дурить голови ні собі, ані дівці: хазяйський син не візьме убогої* (М.Коцюбинський).

Дуріти, -ію, -ієш, *неперех.* Втрачати ясність свідомості; забавлятися дурощами, робити необдумані вчинки тощо. – *Чи не дурію я справді? – інколи* думається їй (Панас Мирний); *Хлопці зскакували з возів, рвали на межах дикі квіти, перекидались, дуріли* (І.Микитенко); – *Ой дочко! не дурій! що се ти химеруєш?* (Марко Вовчок).

ДЮЙМ, -а. Одиниця довжини в англійській і в російській системі мір (2,64 см).

дяк див. **диякон.**

дякуючи див. **завдяки.**

Е. Як назва літери вживається в с. р.: *мале є;* як назва звука вживається в ч. р.: *відкритий є.*

ЕВАКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **евакуаційний**; пишеться разом: *евакогоспіталь, евакопункт.*

евальвація див. **девальвація.**

ЕВЕНИ - ЕВЕНКИ

Евени, -ів, *мн. (одн.* евен, -а). Народ, що живе переважно в Якутії та на Чукотці (застаріле **ламути).** Пох.: **евенка, евенський.**

Евенки, -ів, *мн. (одн.* евенк, -а). Народ, що живе переважно в лісовій

смузі Сибіру (від Єнісею до Охотського моря) (застаріле тунгуси). Пох.: **евенкійка, евенкійський.**

ЕВОЛЮЦІОНІСТИЧНИЙ - ЕВОЛЮЦІОНІСТСЬКИЙ - ЕВОЛЮЦІЙНИЙ

Еволюціоністичний. Переважно який стосується еволюціонізму, рідше – еволюціоніста: *еволюціоністична теорія, еволюціоністичні погляди.*

Еволюціоністський. Переважно який стосується еволюціоніста, рідше – еволюціонізму: *еволюціоністський підхід до вивчення явищ природи, еволюціоністський метод.*

Еволюційний. Який стосується еволюції; безперервний, поступовий: *еволюційний розвиток, еволюційна зміна, еволюційна палеонтологія, еволюційна теорія, еволюційне вчення.*

ЕГОЇЗМ - ЕГОЇСТИЧНІСТЬ

Егоїзм, -у. Себелюбство, байдужість до людей, нехтування суспільними інтересами задля особистих. **[Орест:]** *Ти хочеш відібрати від мене моє життя, моє щастя, се просто егоїзм, насильство* (Леся Українка); *Він керувався звичайним почуттям егоїзму і властолюбства* (Ю.Бедзик).

Егоїстичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість егоїстичного: *егоїстичність поведінки. – Куди не глянь, скрізь бачиш здирство, нечесність, грубу матеріальність, егоїстичність* (І.Нечуй-Левицький).

...ЕДР. Кінцева частина назв багатогранників: *гексаедр, поліедр.*

ЕКЗАЛЬТАЦІЯ - ЕКЗАЛЬТОВАНІСТЬ

Екзальтація, -ї, *ор.* -єю, *книжн.* Надмірне захоплення чимось, збудження під впливом чогось: *хвороблива екзальтація, сентиментальна екзальтація, надмірна екзальтація.*

Екзальтованість, -ності, *ор.* -ністю. Властивість і стан екзальтованого: *юнацька екзальтованість, пасивна екзальтованість.*

екземпляр див. **примірник.**

ЕКЗО... ЕКТО... Префікси, що означають "зовні", "поза чимсь": *екзотермічний, ектопаразити.*

ЕКЗОГАМІЯ - ЕНДОГАМІЯ

Екзогамія, -ї, *ор.* -єю. За первіснообщинного ладу – звичай, який забороняв шлюби між членами однієї родової групи.

Ендогамія. Звичай, за яким дозволялися шлюби лише між особами однієї суспільної групи.

ЕКЗОГЕННИЙ - ЕНДОГЕННИЙ

Екзогенний, *книжн.* Який відбувається або утворюється під впливом зовнішніх сил на поверхні Землі: *екзогенні ґрунти, екзогенне походження.*

Ендогенний, *книжн.* Який виникає, діє всередині чогось, пояснюється внутрішніми причинами: *ендогенний розвиток, ендогенна інфекція, ендогенний процес.*

ЕКЗОТИКА, ЕКЗОТИЗМ - ЕКЗОТИЧНІСТЬ

Екзотика, *рідше* екзотизм, -у. Все характерне для природи, побуту, культури віддалених, маловідомих країн: *рослинна екзотика, словесна екзотика, екзотика південних країн, екзотика в музиці.*

Екзотичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість екзотичного: *екзотичність костюма, зовнішня екзотичність.*

ЕКЛЕКТИЗМ - ЕКЛЕКТИКА - ЕКЛЕКТИЧНІСТЬ

Еклектизм, -у, *книжн.* Безпринципне, механічне сполучення різнорідних, несумісних, іноді протилежних поглядів, теорій, ідейних напрямів, художніх стилів тощо: *еклектизм у мистецтві, політичний еклектизм.*

Еклектика, *книжн.* Те, що містить у собі еклектизм, є еклектичним: *ідейна еклектика.*

Еклектичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість еклектичного: *еклектичність поглядів.*

ЕКО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "оселя", "середовище"; пишеться разом: *екосфера, екотип.*

ЕКОНОМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову економічний; пишеться разом: *економгеографія, економполітика.*

ЕКОНОМЕТРІЯ, -ї, *ор.* -єю, **ЕКОНОМЕТРИКА,** -и, *д. і м.* -ці. Наука, що вивчає конкретні кількісні закономірності і взаємозв’язки економічних об’єктів і процесів з допомогою математичних і статистичних методів та моделей.

ЕКОНОМІКА - ЕКОНОМІЯ

Економіка. Сукупність суспільно-виробничих відносин: стан господарства (країни, району тощо); наукова дисципліна, що вивчає фінансово-матеріальний бік якоїсь галузі господарської діяльності: *економіка праці, економіка торгівлі, економіка транспорту, військова економіка, цивільна економіка.*

Економія, -ї, *ор.* -єю. 1. Бережливе, ощадне витрачання чогось, вигода від цього; наука тощо: *комплексна економія, економія від впровадження, боротися за економію палива, принципи економії, політична економія.*

2. Поміщицьке господарство в колишній Росії. *Паничеві з поміщицького маєтку, чи пак економії, як тоді звали, склепав* [коваль] *поламаного велосипеда* (Б.Антоненко-Давидович).

ЕКОНОМІЧНИЙ - ЕКОНОМНИЙ

Економічний. 1. Який стосується сукупності суспільно-виробничих відносин, господарського життя тощо: *економічна боротьба, економічна криза, економічне життя, економічний журнал, економічна географія.*

2. Вигідний у господарському відношенні: *економічний проект, економічний режим, економічний холодильник, економічна технологія.*

Економний. Який ощадливо витрачає щось, сприяє економії тощо: *економне витрачання коштів, економні рухи, економний опис, бути економним.* Пох.: **економність, економно.**

економія див. **економіка.**

економний див. **економічний.**

ЕКРАНУВАТИ - ЕКРАНІЗУВАТИ

Екранувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Захищати когось, щось екраном від зовнішнього впливу, шкідливого діяння тощо: *екранувати деталі*

машини, екранувати кабель. Пох.: **екранування, екранований.**

Екранізувати, *недок. і док.* Втілювати на екрані засобами кіномистецтва літературні твори та сценічні постановки: *екранізувати романи й повісті, екранізувати трилогію.* Пох.: **екранізація, екранізований.**

ЕКС-... - ЕКС...

Екс-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "колишній"; пишеться через дефіс: *екс-президент, екс-чемпіон.*

Екс... Префікс, що означає відокремлення, рух догори, позбавлення, звільнення, зміну якості, завершення: *експатріація, екстрадиція.*

ЕКСКАВАТОР - ЕСКАЛАТОР

Екскаватор, -а. Самохідна землерийна машина.

Ескалатор, -а. Механічні рухомі сходи.

ЕКСПАНДЕР - ЕСПАНДЕР

Експандер, -а. Пристрій, інструмент для розширювання труб, свердловин тощо; пневматичний двигун, що діє за допомогою стиснутого газу.

Еспандер, -а. Спортивний прилад для розвитку м'язів.

ЕКСПОНАТ - ЕКСПОНЕНТ

Експонат, -а. Предмет, продукція, що їх показують на виставці або виставляють у музеї, галереї для огляду: *музейний експонат, оглядати експонати.*

Експонент, -а. 1. Особа чи організація, експонати якої показані на виставці: *вітчизняні експоненти.*

2. У математиці – назва показника степеня.

експорт див. **імпорт.**

ЕКСПРЕСИВНИЙ - ЕКСПРЕСНИЙ

Експресивний. Який характеризується експресією; виразний: *експресивна поведінка, експресивний жест, експресивна мова.*

Експресний. 1. Прикм. від **експрес:** *експресний ешелон, експресна їзда.*

2. Дуже швидкий: *експресні методи аналізів.*

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ - ЕКСПРЕСІЯ

Експресивність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість експресивного: *експресивність мови.*

Експресія, -ї, *ор.* -єю. Виразність, сила вияву, висловлення (почуттів, переживань тощо): *експресія п'єси, експресія акторської гри, експресія світла в декораціях.*

ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНИЙ - ЕКСПРЕСІОНІСТСЬКИЙ

Експресіоністичний. Переважно який стосується експресіонізму, рідше – експресіоністів: *експресіоністичний стиль.*

Експресіоністський. Переважно який стосується експресіоністів, рідше – експресіонізму: *експресіоністський гурток.*

експресія див. **експресивність.**

експресний див. **експресивний.**

ЕКСТЕНСИВНИЙ - ІНТЕНСИВНИЙ

Екстенсивний. Пов'язаний з простим кількісним (а не якісним) збільшенням, розширенням, поширенням: *екстенсивне господарство, екстенсивна система, екстенсивний шлях розвитку тваринництва.*

Інтенсивний. 1. Напружений, посилений, дійовий, продуктивний.

2. Про колір – яскравий, соковитий, густий.

екстер'єр див. **інтер'єр.**

ЕКСТРА... Префікс, що означає надмірність, винятковість, розташування поза чимсь: *екстралінгвістичний, екстраординарний.*

ЕКСТРАКТОВИЙ, ЕКСТРАКТНИЙ - ЕКСТРАКТИВНИЙ - ЕКСТРАКЦІЙНИЙ

Екстрактовий, екстрактний. Призначений для виробництва екстракту: *екстрактовий (екстрактний) цех, екстрактова галузь промисловості.*

Екстрактивний. 1. Одержаний шляхом екстрагування; який має властивості екстракту: *екстрактивні речовини, екстрактивний замінник, екстрактивні сполуки.*

2. Те саме, що **екстракційний:** *екстрактивний **метод.***

Екстракційний. У хімії – який стосується екстракції: *екстракційний спосіб переробки, екстракційний метод опріснення води.*

екто... див. **екзо...**

ЕЛЕКТОРАТ, -у. Коло виборців, які голосують за якусь політичну партію на парламентських, президентських або муніципальних виборах.

ЕЛЕКТРИК, *прикм. незм.* Блакитний або синій з сірим полиском: *колір електрик.*

ЕЛЕКТРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **електричний**; пишеться разом: *електровозо-ремонтний, електрокомунікація* (але *електро- і радіоапаратура).*

елімінація, елімінування див. **ілюмінація.**

ЕЛІПС - ЕЛІПСИС

Еліпс, -а. **1.** У математиці – плоска замкнена крива, сума відстаней кожної точки якої від двох даних точок (фокусів) лишається постійною.

2. *лінгв.* Те саме, що **еліпсис.**

Еліпсис, -а, *лінгв.* Пропуск у реченні слова або словосполучення, зрозумілого з контексту.

ЕЛІТА. 1. Найдобріякісніше, сортове насіння, найкращі рослини або тварини, отримані в результаті селекції, призначені для подальшого розмноження чи розведення: *еліта картоплі.* Пох. **елітний** *(елітна порода, елітне господарство).*

2. книжн. Люди, які виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями тощо. *Внутрішній шляхетності цієї жінки могли б позаздрити найвишуканіші кола нашої еліти* (А. Дімаров). Пох. **елітний.**

ЕЛЛІН - ЕЛЛІНІСТ

Еллін, -а (*мн.* елліни, -ів). Представник стародавніх греків.

Елліністі, -а. Фахівець із старогрецької філології.

ЕЛЛІНІСТИЧНИЙ - ЕЛЛІНСЬКИЙ

Елліністичний. Який стосується еллінізму: *елліністична культура, елліністична доба.*

Еллінський. Який стосується еллінів: *еллінська мова, еллінський театр.*

ЕЛЬДОРАДО, *невідм., с.* Міфічна країна казкових багатств і чудес.

ЕЛЮВІЙ - ІЛЮВІЙ - АЛЮВІЙ

Елювій, -ю, *ор.* -єм. Продукт вивітрювання й вилуговування гірських порід, які лишаються на місці свого утворення. Пох. **елювіальний.**

Ілювій, -ю. Мінеральні й органічні речовини, вплутувані водою з верхніх шарів грунту й відкладені в його нижній частині. Пох. **ілювіальний.**

Алювій, -ю. Відклади, нагромаджені в долинах водними потоками: (галька, гравій, пісок, глина). Пох. **алювіальний.**

ЕМБАРГО, *невідм., с.* Заборона ввезення або вивезення золота, іноземної валюти, деяких видів товарів (наприклад, зброї).

ЕМІГРАЦІЯ - ІМІГРАЦІЯ - МІГРАЦІЯ

Еміграція, -ї, *ор.* -єю. **1**. Масове переселення з батьківщини в іншу країну; тривале перебування за межами батьківщини внаслідок переселення: *економічна еміграція, вимушена еміграція.*

2. збірн. Емігранти: *ірландська еміграція.*

Імміграція. 1. В'їзд іноземців у якусь країну на постійне або тривале проживання: *інтенсивна імміграція.*

2. *збірн.* **Іммігранти:** *українська імміграція в Америці.*

Міграція. 1. Переселення народів усередині країни або за її межі; переміщення капіталу тощо: *соціальна міграція, міграція населення, міграція грошей.*

2. У біології – пересування тварин у зв'язку зі змінами умов життя або з проходженням циклу розвитку: *міграція птахів, міграція риб.*

3. Переміщення, перерозподіл якихось елементів, клітин: *міграція хімічних елементів.*

ЕМІГРУВАТИ - ІМІГРУВАТИ -МІГРУВАТИ

Емігрувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Переселятися зі своєї батьківщини в іншу країну.

Імігрувати, *недок. і док.* Переїжджати до якоїсь країни на постійне або тривале проживання (про іноземців).

Мігрувати, *недок. і док.* Здійснювати міграцію. Пор. **еміграція.**

ЕМІСІЯ[1]**,** -ї, *ор.* -єю. Випуск банкнотів, цінних паперів державними установами та акціонерними товариствами. Пох. **емісійний** *(емісійний* ***банк).***

ЕМІСІЯ[2]**.** Висилання електронів, іонів з поверхні твердих і рідких тіл під впливом нагрівання, освітлення тощо. Пох. **емісійний.**

емітувати див. **імітувати.**

ЕНДО... ЕНТО... Префікси, що означають знаходження всередині чогось: *ендокринологія, ендодерма, ендотоксин, ентогенез, ентокінетичний, ентомезодерма.*

ендогамія див. **екзогамія.**

ендогенний див. **екзогенний.**

ЕНДОКАРД, ЕНДОКАРДІЙ - ЕНДОКАРДИТ

Ендокард, -а, **ендокардій,** -я, *ор.* -єм. Внутрішній шар стінки серця.

Ендокардит, -у. Запалення ендокарда. Пор. **епікард**.

ЕНЕРГО... Перша частина складних слів, що відповідає словам енергія, енергетичний; пишеться разом: *енергомагістраль, енергоносії.*

ЕННИЙ - ЕНСЬКИЙ

Енний. 1. Кожний, всякий, певний (про величини): *енне число.*

2. розм. Невизначено великий, необмежений: *енна кількість.*

Енський. Уживається замість назви, яка з певних причин має бути невідомою: *енське місто, енський завод, в енському напрямі.*

ЕНТЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "кишка"; пишеться разом: *ентерогепатит, ентероколіт.*

енто... див. **ендо...**

...ЕНХЇМА. Кінцева частина складних слів, що означає живу тканину: *паренхіма, склеренхіма.*

ЕПІ... Префікс, що означає перебування над чимсь або на чомусь, рух проти чогось чи до чогось, супроводження, додавання, надмірність, наступність, послідовність, причинність: *епігенетичний, епідіаскоп.*

ЕПІКАРД, ЕПІКАРДІЙ - ЕПІКАРДИТ

Епікард, -а, епікардій, -я, *ор.* -єм. Зовнішній шар стінки серця.

Епікардит, -у. Запалення епікарда. Пор. **ендокард.**

епіляція див. **апіляція.**

ЕПІЦЕНТР, -у. 1. Місце на поверхні Землі, яке знаходиться безпосередньо над або під вогнищем якихось руйнівних сил.

2. перен. Місце, де з найбільшою силою щось виявляється. *Ми були в епіцентрі осені, відокремлені від усього світу нашим коханням* (Ю.Щербак).

ЕРАТИЧНИЙ: Ератичні валуни. Валуни, занесені водою або кригою далеко від виходів корінних порід, з яких вони утворилися.

ЕРОДОВАНИЙ - ЕРУДОВАНИЙ

** Producerодований,** *спец.* Який зазнав руйнівної сили води або вітру; про метал – який зазнав руйнування під дією механічних факторів або електричних розрядів: *еродовані ґрунти, еродовані метали.*

Ерудований. Який має глибокі, різнобічні знання в певній галузі науки й життя. *Ось і молодий хлопець – агроном... Ерудований, самовпевнений, нещодавно закінчив академію, готує дисертацію* (О.Бедзик); *Ерудований краєзнавець сам запропонував кілька матеріалів про архітектурні пам'ятники Закарпаття* (В.Поліщук).

ерозія див. **корозія.**

ЕРОТИКА - ЕРОТИЗМ - ЕРОТИЧНІСТЬ

Еротика. Почуттєвість, підвищений інтерес до проблем статі, до зображення їх; твори літератури й мистецтва, перейняті хтивістю.

Еротизм, -у. Надмірна почуттєвість, підвищений потяг до статевого життя: *патологічний еротизм.*

Еротичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість еротичного: *еротичність*

мислення, хвороблива еротичність.

ерудований див. **еродований.**

ЕСЕ, *невідм., с.* Нарис, який характеризує літературні, філософські, соціальні та ін. проблеми не в систематизованому науковому вигляді, а у вільній формі.

ескалатор див. **екскаватор.**

еспандер див. **експандер.**

ЕСПЕРАНТО, *невідм., с.* Міжнародна мова, штучно створена на основі граматичних і лексичних елементів західноєвропейських мов: *писати на есперанто.*

ЕСТАКАДА - ЕСТОКАДА

Естакада. Мостова споруда для підняття вгору шляхів сполучення, переходу або переїзду через дорогу, причалювання суден, а також завантаження чи вивантаження чогось.

Естокада. Прямий перпендикулярний удар рапірою, шпагою, еспадроном у фехтуванні.

ЕСТЕТ - ЕСТЕТИК

Естет, -а. Прихильник естетизму; прихильник, шанувальник прекрасного, витонченого.

Естетик, -а. 1. *зрідка.* Те саме, що **естет.**

2. *розм.* Справжній цінитель мистецтва.

ЕСТЕТИКА - ЕСТЕТИЗМ, ЕСТЕТСТВО - ЕСТЕТИЧНІСТЬ

Естетика. Наука про прекрасне; система чиїхось поглядів на мистецтво; краса, художність чогось: *естетика Шевченка, естетика слова.*

Естетизм, -у, естетство. Надмірна пристрасть до ефектних зовнішніх форм у мистецтві на шкоду змістові твору: *індивідуалістичний естетизм.*

Естетичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість естетичного. – *Але що там не говоріть, а се картина дуже гарна. Я розумію її естетичність* (І.Нечуй-Левицький).

ЕСТЕТИЧНИЙ - ЕСТЕТНИЙ - ЕСТЕТСЬКИЙ

Естетичний. Який стосується естетики; пов’язаний із створенням і сприйняттям прекрасного; пройнятий естетизмом. Вж. зі сл.: *аналіз, ідеал, смак, думка, картина, мета, оцінка, роль, теорія, форма вираження, цінність, виховання, враження, задоволення, значення, погляди, потреби, принципи, видовище.*

Естетний, *розм.* Пройнятий естетством: *естетні крайнощі.*

Естетський. Який стосується естета; з претензією на естетизм: *естетська витонченість, естетська споглядальність, естетське штукарство, естетські манери.*

естетичність див. **естетика.**

естетний див. **естетичний.**

естетство див. **естетика.**

естетський див. **естетичний.**

естокада див. **естакада.**

ЕТИКА - ЕТИКЕТ - ЕТИЧНІСТЬ

Етика. Наука про мораль; норми поведінки, сукупність моральних правил якогось класу, суспільної організації, професії тощо: *лікарська етика.*

Етикет, -у. Установлені норми поведінки і правила ввічливості в якомусь товаристві: *дотримуватися етикету, придворний етикет. Під час бенкету князеві всупереч етикету забагнулось дати якесь важливе доручення своєму ад'ютантові* (Ірина Вільде); *Один з офіціантів під час нашого обіду не додержав етикету: він помилково подав блюдо спершу чоловікові, а не жінці, що сиділа поруч* (В.Минко).

Етичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість етичного: *етичність вчинку.*

ЕТНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "народ"; пишеться разом: *етногеографія, етнопсихологічний.*

ЕТНОЛОГІЯ - ЕТОЛОГІЯ

Етнологія, -ї, *ор. -єю.* Наука, що вивчає культуру й побут народів світу, їх розселення тощо; етнографія.

Етологія. Наука, що вивчає особливості поведінки тварин у природних умовах їх існування.

ЕФЕКТ - АФЕКТ

Ефект, -у. Сильне враження, викликане кимсь, чимсь; наслідок якихось дій, заходів тощо; засоби, прийоми для створення такого враження: *високий економічний ефект, зовнішній ефект, лікувальний ефект, тепловий ефект. Увагу свою автор звертає найбільше на драматизацію сюжету, вживаючи штучних і надмірних ефектів* (М. Вороний).

Афект, -у. Стан дуже сильного, але короткочасного нервового збудження: *в стані афекту, під впливом афекту.*

ЕФЕКТИВНИЙ - ЕФЕКТНИЙ - АФЕКТИВНИЙ

Ефективний. Який має потрібні наслідки, найбільший ефект; який викликає ефект. Вж. зі сл.: *метод, прилад, промисел, промова, робота, слово, використання, добриво, співробітництво, ліки.*

Ефектний. Який справляє сильне враження, ефект; розрахований на це. Вж. зі сл.: *засіб, одяг, рух, жінка, картина, поза, сцена, вбрання, виконання, враження, світло.*

Афективний. Пройнятий афектом; емоційний: *афективна лексика.*

ЕФЕКТИВНІСТЬ - ЕФЕКТНІСТЬ

Ефективність, -ності, *ор.* -ністю. Дієвість: *ефективність виховання, ефективність застосування добрив, ефективність профілактичних заходів, ефективність препаратів.*

Ефектність. Властивість ефектного; здатність справляти сильне враження: *ефектність жесту, зовнішня ефектність, сценічна ефектність.*

ефектний див. **ефективний.**

ефектність див. **ефективність.**

ЕФІРО... - ЕФІРНО-...

Ефіро... Перша частина складних слів, що відповідає словам **ефір, ефірний;** пишеться разом: *ефіроносний, ефіроолійний.*

Ефірно... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ефірний;** пишеться через дефіс: *ефірно-ацетоновий, ефірно-валеріановий.*

Є. Вживається в с. р.: *початкове є.*

ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ - ЄВАНГЕЛІЧНИЙ - ЄВАНГЕЛІСТСЬКИЙ

Євангельський. Який стосується Євангелія: *євангельська віра, євангельський пастор, євангельська тема, євангельське оповідання, євангельський текст.*

Євангелічний. Який опирається на Євангеліє, виходить з нього: *євангелічна церква, євангелічна громада.*

Євангелістський. Який стосується євангелістів – укладачів Євангелія або членів секти євангельських християн.

ЄДИНИЙ. 1. Один, без інших; тільки один: *єдина дитина, єдиний вихід.*

2. Який становить собою внутрішню єдність, цілісний: *єдиним фронтом, єдина енергетична система.*

ЄДИНОВІРНИЙ - ЄДИНОВІРСЬКИЙ

Єдиновірний. Який має одну і ту саму віру, релігію з кимсь: *єдиновірні народи.*

Єдиновірський. Який стосується єдиновірства – старообрядської секти: *єдиновірська церква.*

ЄПИСКОПСЬКИЙ - ЄПИСКОПАЛЬНИЙ

Єпископський. Який стосується єпископа, єпископства: *єпископський сан, єпископський будинок, єпископська кафедра.*

Єпископальний. У якому вища церковна влада належить єпископам: *єпископальна церква.*

ЄР- ЄРИК - ЄРИ

Єр, -а. Назва літери **Ь.**

Єрик, -а. Назва літери **Ь**.

Єри, *невідм.* Назва літери **Ы.**

ЄХИДА - ЄХИДНА

Єхида, -ди, *ч. і ж. розм.* Лиха, зла, хитра, лукава людина. *Єхида! Аби підвести чоловіка, аби шкоди другому наробити* (Панас Мирний); *В тій он хаті – мій сусіда... Кар'єрист він і єхида. Дуже вредний чоловік! (С. Олійник).*

Єхидна, -ни. **1.** Однопрохідний яйцекладний ссавець, верхня частина тіла якого вкрита голками.

2. Отруйна австралійська змія.

3. *перен. розм. Те саме, що єхида. [Елеазар:] Єхидна лиш отрутою говорить, але не всіх отрута досягає (Леся Українка); [Ніна:] І подумати, що такій єхидні він надсилає свій перший привіт (І.Кочерга).*

Ж^1 *(же).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике ж;* як назва звука вживається в ч. р.: *приголосний ж, твердий ж.*

ж^2 див. **а^2, же^1.**

ЖАЛІБНИЙ - ЖАЛОБНИЙ

Жалібний. 1. Який виражає тугу, печаль; журливий: *жалібний голос, жалібний погляд, жалібна музика, жалібна пісня, жалібна розмова.*

2. Траурний: *жалібний дзвін, жалібний марш, жалібний чорний креп,*

жалібна корогва.

Жалобний. Те саме, що **жалібний 2**: *жалобний кортеж, жалобний одяг, жалобний плач, жалобний похід, жалобні дзвони.*

ЖАЛІСНИЙ - ЖАЛІСЛИВИЙ

Жалісний. 1. В якому виражені безпорадність, біль, мука; журливий, *жалісний звук, жалісна нотка, жалісна пісня.*

2. Те саме, що **жалісливий** 1: *жалісна людина. – Ну ви подумайте, собака, а такий жалісний і таке витворяє. Ач як повзає* (О.Довженко).

Жалісливий. 1. Схильний до жалості, співчуття; який виражає жаліcть, співчуття: *жаліслива людина, жалісливе серце, жалісливий голос, жалісливе слово.*

2. Сповнений суму, співчуття: *жалісливий докір, жалісливий погляд.*

ЖАЛОБА. Скорбота, сум, туга за померлим; чорний одяг, пов’язка тощо на знак скорботи: *день жалоби. Долорес в глибокій жалобі стоїть на колінах коло одної могили* (Леся Українка).

жалобний див. **жалібний.**

ЖАРГОН - АРГО

Жаргон, -у. **1.** Мова якоїсь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю в ній специфічних слів і висловів, властивих цій групі: *жаргон акторів, містечковий жаргон, учнівський жаргон.*

2. Те саме, що **арго:** *злодійський жаргон.*

Арго, *невідм., с.* Умовні вислови, слова, вживані в якійсь невеликій відокремленій або професійній групі, гуртку тощо: *арго жебраків, злодійське арго, картярське арго.*

ЖАРОСТІЙКИЙ - ЖАРОТРИВКИЙ

Жаростійкий. 1. У техніці – який не втрачає своїх властивостей при високій температурі: *жаростійкий бетон, жаростійкий посуд, жаростійка смола, жаростійке покриття, жаростійкі марки сталі, жаростійкі матеріали, жаростійкі сплави.*

2. Про рослини – який добре переносить високу температуру: *жаростійкий сорт кавунів.*

Пох. **жаростійкість** *(жаростійкість сплавів, жаростійкість рослин).*

Жаротривкий. Те саме, що **жаростійкий 1**: *жаротривкий бетон, жаротривке скло, жаротривкі емалі, жаротривкі матеріали, жаротривкі речовини.* Пох. **жаротривкість** *(жаротривкість сталі).*

ЖВАВИЙ. Сповнений життєвої енергії, з швидкими, легкими рухами, рухливий, а також переносно – який відбувається енергійно, у пришвидшеному темпі. *Жвавий хлопець приходив, Срібло-злото приносив* (П.Чубинський); *Цікава дівчинка... Жвава, цокотлива, блискучоока* (М.Чабанівський); *У селі не раз ще й опісля бачили, як жваві коники пана Адама заїздили до двору* (Н.Кобринська); *Жваві чорні очі його дивилися весело* (З.Тулуб); *На пероні почався жвавий рух* (М.Трублаїні); *В печі гуготить жвавий, веселий вогонь* (А.М’ястківський); *Нараз ми почули жвавий гомін і тупотіння* (О.Досвітній); *У Рильського пам’ять безсмертна*

– добра, жива, надійна, образна, жвава (Ю.Мартич). Пох.: **жвавість, жваво**. *На Ніліному обличчі поступово згасала жвавість, воно немов замерзало* (Є.Гуцало); *Веселе полум'я жваво стрибало по соломі* (М.Коцюбинський).

ЖЕ¹ – Ж, *част.* Пишеться окремо: після приголосних же *(стій же, в той же час, який же, як же;* але *аякже),* після голосних – **ж** *(але ж, в ту ж хвилину, того ж, яка ж).*

же² див. **а²**.

живописний див. **мальовничий.**

ЖИЛАВИЙ, ЖИЛУВАТИЙ - ЖИЛЬНИЙ

Жилавий, жилуватий. 1. З випнутими жилами; з великою кількістю сухожилків: *жилава (жилувата) яловичина. Чоловік був у баєвій теплій сорочці, з розхристаного коміра випиналась жилава, схожа на півусохлий комір зморшкувата шия* (Є.Гуцало); *Шия у жінки вся довга, жилувата, в зморшках* (Леся Українка).

2. Міцний, мускулистий; міцний, сукуватий (про дерево); цупкий, з жилками (про листя): *жилавий (жилуватий) дід, жилавий (жилуватий) дуб. Виразно було видно його широкі плечі й короткі жилаві руки* (В.Винниченко); *Не дала мені доля сталевого зору, Ані м'язів бронзових, ні жилавих рук, Щоб вести корабель в далечінь неозору* (Є.Маланюк).

Жильний. 1. Виготовлений з жил: *жильні нитки, жильні струни.*

2. Пов'язаний з жилою – мінеральним тілом, яке заповнює щілину в земній корі: *жильне золото, жильні породи, жильні роботи.*

жилий див. **житловий.**

жилуватий – жильний див. **жилавий.**

ЖИРАНТ - ЖИРАТ

Жирант, -а. Індосант.

Жират, -а. Індосат.

ЖИРНИЙ - ЖИРОВИЙ

Жирний. З великою кількістю жиру; товстий, гладкий – про людину, тварину або частини їхнього тіла; соковитий – про рослини; з великим умістом якихось речовин: *жирна яловичина, жирний суп, жирне волосся, жирна людина, жирне обличчя, жирна глина, жирна земля, жирне вугілля, жирна трава, жирне листя, жирні болотяні квіти.*

Жировий. Який стосується жиру; пов'язаний з виробництвом і використанням жиру тощо: *жирові відкладення, жирові продукти, жирові тканини, жировий завод, жирова промисловість.*

ЖИРО, *невідм., с.* Напис на векселі, чекові тощо, який дає право іншій особі на одержання грошей: *іменне жиро.*

жиро... див. **гіро...**

жировий див. **жирний.**

ЖИТЕЛЬ, -ля, *ор.* -лем, **МЕШКАНЕЦЬ,** -нця. Вживаються паралельно, але мешканець до того ще й той, хто проживає в якомусь приміщенні, а також про тварин, птахів тощо.

ЖИТЛО... - ЖИТЛОВО-...

Житло... Перша частина складних слів, що відповідає слову житловий;

пишеться разом: *житлоплоща, житлобудівний.*

Житлово-... Те саме, що **житло**...; пишеться через дефіс: *житлово-будівельний, житлово-побутовий, житлово-кооперативний.*

ЖИТЛОВИЙ - ЖИЛИЙ

Житловий. Пов’язаний з житлом, який стосується житла, жител; пристосований, призначений для життя **людей**. Вж. зі сл.: *вагончик, відділ, корпус, масив, побут, фонд, архітектура, будова, забудова, комісія, кооператив, криза, норма, площа, спілка, будівництво, питання, право, приміщення, управління, проблеми, справи, умови. Дерев не повалили люди – Стоять берези ще живі. Та поруч виросли споруди – Нові будинки житлові* (М.Руденко).

Жилий, *зрідка.* Обжитий, в якому живуть люди. *Фельдфебель повертається до жилого кутка теплушки* (Ю.Яновський); *Щоб потрапити до жилої частини будинку, треба було., ввійти спершу в простору, ще не розгороджену переділками нежилу* (Н.Тихий).

житлово-... див. **житло**...

ЖІН... Перша частина складних слів, що відповідає слову **жіночий;** пишеться разом: *жінвідділ.*

ЖІНОЧИЙ - ЖІНОЧНИЙ

Жіночий. 1. Який стосується жінки: *жіноча доля, жіноча сукня, жіноче питання.*

2. Такий, як у жінок, притаманний жінкам: *жіночий погляд, жіноче обличчя, жіноча логіка.*

Жіночний. Те саме, що **жіночий** 2: *жіночна грація, жіночні рухи.* Пох. жіночність. – *Я проти емансипації, коли вона веде до винищення жіночності* (Вас. Шевчук).

ЖНИВАРКА - ЖНИЦЯ

Жниварка, -и, *д. і м.* -ці. Машина, яка жне хлібні рослини. *Бачив би ти, як прикажчик ганяв нас за жниварками в’язати снопи* (Л.Юхвід); *Крила жниварки нахиляють до зубастого ножа все нові й нові стебла* (М.Руденко).

Жниця, -і, *ор.* -ею. Жінка, яка жне хлібні рослини. *Тоне в грі красуня жниця, В коси квітоньки вплела; Знать, їй щастя-доля сниться, Що й коралів не зняла* (Г.Чупринка); *Уже піснями жниць бренить пшеничний лан* (М.Рильський); *На полі чужім у високій пшениці з серпами схилилися втомлені жниці* (Н.Забіла).

ЖНИВНИЙ - ЖНИВАРСЬКИЙ

Жнивний. Пов’язаний зі жнивами: *жнивна пора, жнивні пісні.*

Жниварський. 1. Те саме, що **жнивний:** *жниварські дні, жниварські пісні.*

2. Пов’язаний із жнивуванням, жниварями: *жниварський реманент, жниварська машина.*

жниця див. **жниварка.**

ЖОВТИТИ - ЖОВТІТИ - ЖОВТІТИСЯ - ЖОВТІШАТИ

Жовтити, -вчу, -втиш, *перех.* Робити щось жовтим, фарбувати, забарвлювати в жовтий колір.

Жовтіти, *неперех.* Ставати жовтим, жовтішим; виділятися жовтим кольором, виднітися (про щось жовте). *Уже осінь красить листя, Тополя жовтіє* (О.Афанасьєв-Чужбинський); *Заходило сонечко саме, золотило садочок, що жовтіть починає* (А.Тесленко); *Мати дивиться на неї, Од злості німіє; То жовтіє, то синіє* (Т.Шевченко); *Сап'янці жовтіли на всю вулицю* (І.Нечуй-Левицький); *Вгорі крізь листя береста, як золоті цвяшки, жовтіли зорі* (В.Винниченко); *Жовтіли солом'яними стріхами комори, повітки, сажі й інші будівлі* (А.Кащенко).

Жовтітися. Виділятися жовтим кольором, виднітися (про щось жовте).

Жовтішати. Ставати жовтішим. *Жовтішали вогні свічок* (С.Скляренко).

ЖОВТОБРЮХ - ЖОВТОБРЮХА, ЖОВТОБРЮШКА

Жовтобрюх, -а. Неотруйна змія з жовтим черевом.

Жовтобрюха, **жовтобрюшка**. Маленька пташечка з жовтим черевцем.

ЖУРАВЛИНИЙ - ЖУРАВЛИННИЙ

Журавлиний. Який стосується журавля: *журавлиний крик, журавлина зграя. Кричать ключі у небі журавлині* (Л.Костенко); *– Зичу тобі, сину, – тихо мовила мати, – лебединий вік, а журавлиний крик (М.Лазорський).*

Журавлинний. *Який стосується журавлини: журавлинний відвар.*

З[1] *(зе).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике з;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий з.*

З - ІЗ - ЗІ

З, *прийм.* Вж. у словосп.: *з вини, з власного бажання (і за власним бажанням), з газет, з допомогою* (*і за допомогою), з ініціативи (і за ініціативою), з нагоди, з наказу* (*і за наказом), з примусу, з радості (і від радості), з умовою, екзамен з географії, заввишки з дерево, кричати з болю (і від болю), література з аграрного питання, українець з походження* (і *за походженням), чемпіон з боксу.*

Із. Варіант, що вживається переважно між свистячими й шиплячими звуками (після них або перед ними), а також між групами приголосних: *із заходу, із степу, вітати із святом, звучить із вікон, кутий із щирого золота, пасуть із собаками, стоять із свічками, щось із півроку.*

Зі. Варіант, що вживається переважно перед групами приголосних, особливо тими, які починаються свистячими або шиплячими звуками: *зі всього світу, зі Львова, зі мною, зі зброєю в руках, зі складу, зі скрипкою, зі сміху, зі сну, зі співами, зі степу, зі стільцем, зі сцени, зі школи* (але невдало, немилозвучно: *зі зали, зі заступом, зі землі, зі золотом, зі самого початку, зі секретарем, зі сином, зі Січі, зі собору, зі собою).*

З..., ІЗ... - С...

З..., *рідше* **із...**, *преф.: збити, зробити, зуміти, із'їдити.*

С..., *преф.* Пишеться перед глухими приголосними **к, п, т, ф, х**: *скопати, спитати, стягати, сфотографувати, схопити.*

ЗА, *прийм.* Вж. у словосп.: *взятися за зброю (і до зброї), взятися за роботу (і до роботи), за власним бажанням (і з власного бажання), за всякої погоди, за два кроки від мене, за допомогою (і з допомогою), за дорученням,*

за законом, за звичаєм, за зразком, за ініціативою (*і з ініціативи), за наказом* (*і з наказу), за повідомленням, за прикладом, за пропозицією, за теперішніх часів, за умови, йти за грибами* (також *по гриби), іти за компасом* (*і по компасу), пливти за течією, сідати за стіл (і до столу), старший за віком, туга за батьківщиною, українець за походженням* (*і з походження), вітер – 15 метрів за секунду.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ - ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ

Забезпечення. 1. Задоволення когось, чогось у якихось потребах, створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось: *забезпечення промисловості енергоносіями, забезпечення міцного миру.*

2. Матеріальні засоби до існування: *матеріальне забезпечення, пенсійне забезпечення, соціальне забезпечення.*

Забезпеченість, -пості, *ор.* -ністю. Ступінь забезпечення кимсь, чимсь: *забезпеченість шкіл підручниками, матеріальна забезпеченість, забезпеченість господарств добривами.*

ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ, -ую, -уєш, -уютъ, **ЗАБЕЗПЕЧИТИ**. 1. *(кого, що чим).* Задовольняти чиїсь потреби в чому-небудь. *Забезпечувати сина всім потрібним* (А. Головко); *Година – дбать про шлях освіти, Люд забезпечити добром* (П.Грабовський).

2. *(кому що).* Створювати надійні умови для здійснення чогось, гарантувати кому-небудь щось. *Тільки сміливий, неймовірно сміливий удар може забезпечити успіх його атакуючим бійцям* (О. Гончар).

ЗАБОБОНИ - ПЕРЕСУДИ -МАРНОВІРСТВО

Забобони, -ів, *мн., рідше одн.* **забобон,** -у. 1. Віра в існування надприродних сил, у долю, віщування, прикмети тощо. *Щира мусульманка, яка знала страх Божий, вихована у давніх звичаях та забобонах, вона не могла вибачить чоловікові гяурських примхів, вважала його мало не зрадником* (М.Коцюбинський); *Трошки вірить серце в забобони Логікам усім наперекір. – І не треба, може, заборони... Віриш – трошки? На здоров я, вір!* (М.Рильський); *Олекса не вільний від забобону про загробне життя* (Ірина Вільде).

2. Помилкові погляди на щось, які стали для когось звичними. *Як кожен шляхтич, Бжеський був насичений кастовими забобонами* (З.Тулуб); *На іподромі завжди панував забобон щодо кінських мастей: коней чорних, вороних, гнідих сюди не допускано* (П.Загребельний).

Пересуди, -ів, *мн., рідше одн.* **пересуд,** -у. Те саме, що **забобони** 2: *расові пересуди. Оригінальність потрібна тоді, коли вона дійсно потрібна, тобто коли вона, скажемо, розбиває людські пересуди, сприяє поступові людської думки і людської праці...* (М.Рильський). Марновірство. Віра в забобони. [Альбіна:] *Се – лихо, Мартіне, палюча, люта рана в мене в серці, те марновірство. Але що ж я вдію?* (Леся Українка).

ЗАБОЛОЧЕННЯ - ЗАБОЛОЧЕНІСТЬ

Заболочення. Перетворення в болото; забруднення болотом: *заболочення ґрунтів, заболочення лук, заболочення пасовищ.*

Заболоченість, -ності, *ор.* -ністю. Ступінь заболочення: *велика*

заболоченість берегів.

ЗАБОРОНЕНИЙ - ЗАБОРОННИЙ

Заборонений. Дієприкм. від заборонити: *заборонена література.*

Заборонний. Який стосується заборони, забороняє: *заборонний дорожній знак.*

ЗАВАЖАТИ, ЗАВАДИТИ - ПЕРЕШКОДЖАТИ, ПЕРЕШКОДИТИ, -джу, -диш. Дієслова недоконаного виду **заважати і перешкоджати** в значенні "бути на перешкоді комусь, чомусь, ставати на заваді в чомусь" уживаються паралельно. Але дієслово доконаного виду **перешкодити** в цьому значенні вживається частіше, ніж **завадити**. *Сьогодні, коли ніщо не перешкодить, почну писати* (М.Коцюбинський);– *Я думала ви спите, боялась вам перешкодити* (Леся Українка); *Данило поспішав, бо могла вдарити відлига і перешкодити походові* (Д.Хижняк).

ЗАВАЛ - ЗАВАЛЬ

Завал, -у. 1. Дія за знач, завалити. – *Тут недавно стався завал. Бачиш – земля свіжа* (Ю. Мокріє в).

2. Нагромадження, велика купа чого-небудь обваленого або зваленого; скупчення чогось, що зібралося за певний час; штучно створена перешкода тощо: *кам'яні завали, крижані завали, розбирати завали, запобігати завалам. Величезні берези й осики лежали, мов зрубані сокирою, одна на одній, доводилося обходити завали* (Л.Первомайський); *На вулицях робилися завали, барикади* (О.Іваненко);

– *Не до вас мені зараз, з планом завал* (О.Гончар).

Заваль, -і, *ор.* -ллю. Велика кількість чогось зваленого, накиданого; товар, який залежався непроданий (переважно недоброякісний). *Вони читали довгі й скучні романи без кінцевих карток, витягнені в коморі з покритої пилом завалі* (М.Коцюбинський); [Кирпа] *Наша* [крамниця] *супроти його, як хлів проти горниць.. Завалі та гнилі тепер вже не продаси, годі* (М.Кропивницький).

ЗАВДАВАТИ - ЗАДАВАТИ

Завдавати, -даю, -даєш. Переважно чинити комусь щось неприємне; викликати, спричиняти щось неприємне; сполучається, як правило, з іменниками негативного плану: *болю, втрат (втрати), жалю, клопоту, мороки, мук (муки), неприємності, нудьги, поразки, прикрості, скорботи, смутку, страху, суму, туги, турботи, удару, шкоди;* зі словами позитивного плану – зрідка: *завдавати втіхи.*

Задавати. Основне значення – пропонувати, давати щось для виконання, вирішення або відповіді; робити, влаштовувати щось і т. ін. Вж. зі сл.: *гарту, жару, завдання, задачу, перцю, прочухана, тон, урок, хропака, чосу.*

ЗАВДАННЯ - ЗАДАЧА

Завдання, *р. мн.* -ань. Наперед визначений, запланований обсяг робіт, якесь доручення; те, що хочуть здійснити тощо: *бойове завдання, домашнє завдання, за завданням редакції.*

Задача, -і, *ор.* -ею. Питання (переважно математичного характеру), яке

розв’язується шляхом обчислень за визначеною умовою: *математична задача, фізична задача, логічна задача.*

ЗАВДЯКИ - ДЯКУЮЧИ

Завдяки *(кому, чому), прийм.* Вживається переважно при вказуванні на причини, які дають бажаний наслідок. *Івась був тендітне створіння, що трималося на ногах тільки завдяки якійсь надприродній силі* (О.Досвітній); *Монтажник Яків Стецюра потрапив на весілля тільки завдяки протекції Галини Кранощок* (Л.Дмитерко). Рідше може вживатися при вказуванні на причини взагалі (нейтральні) і навіть такі, що викликають небажані наслідки. *Завдяки тому, що око має властивість затримувати в собі певну долю секунди все те, що воно бачить, – ми мали безпереміжний рух* (Ю.Яновський). Не вживається тільки при різкій суперечності між вихідним лексичним значенням прийменника (від дієслова дякувати) і вказуванням негативної причини: *Він не прийшов на роботу завдяки хворобі матері.*

Дякуючи *(кому, чому), дієприсл.* Будучи вдячним комусь, чомусь. *Хто поживе добро чесно, В добрую годину, І згадає, дякуючи, Як своя дитина?..* (Т.Шевченко); *Аж любо глянуть: оріх в оріх, Цілісіньку б зиму, дякуючи, їсти. – Та тільки що ж? Дивись на них: Дали тоді, як нічим гризти* (Л.Глібов); *Лелеки.. радісно клекотіли, дякуючи своїм пташиним богам за те, що зберегли їм рідну домівку* (Р.Іваничук).

ЗАВДЯЧУВАТИ, -ую, -уєш *(кому, чому чим).* Бути зобов’язаним комусь, чомусь чим-небудь, за що-небудь; мати щось завдяки комусь, чомусь. *Він перебрав багато випадків із свого життя і не знав, чим завдячував своєму щастю* (С.Скляренко); *Йому, Оленчукові, завдячує він тепер своїм життям* (О.Гончар).

ЗАВЕРШЕННЯ - ЗАВЕРШЕНІСТЬ

Завершення. Здійснення, доведення чогось до остаточного кінця; закінчення: *завершення роботи, завершення маневрів.*

Завершеність, -ності, *ор.* -ністю. Досконалість, найвищий рівень у викінченні чогось. *П’єса відзначається високою художньою завершеністю.*

ЗАВЕРШУВАТИ - ЗВЕРШУВАТИ

Завершувати, -ую, -уєш, **завершити,** -шу, -шиш. Здійснювати, доводити що-небудь до кінця, закінчувати; викладати верх на чомусь, вивершувати, а також переносно: *завершувати (завершити) переговори, завершувати (завершити) перебудову, завершувати (завершити) похід, завершувати (завершити) стіг.*

Звершувати *і* **звершати**, **звершити.** Здійснювати, робити щось важливе, значне: *звершувати і звершати (звершити) подвиг.*

ЗАВІТРЕНИЙ - ЗАВІТРЯНИЙ

Завітрений. Темний, засмаглий від вітру; обвітрений. *Вони були обоє завітрені, аж чорні* (П.Панч); *Мати – дужа, завітрена, вдень чистила дорідне сортове зерно* (К.Гордієнко).

Завітряний. Захищений від вітру: *завітряний берег, стали із завітряного боку.*

ЗАВІШАНИЙ - ЗАВІШЕНИЙ

Завішаний. Дієприкм. від **завішати** – заповнити багатьма почепленими, навішаними предметами. *Мало не вся хата була обліплена картинками, завішана рушниками та квітками* (Грицько Григоренко); *На човнах цілі пальмові дерева, завішані ліхтарями різноколірними, махали вітами* (М.Коцюбинський); *Вздовж стін, завішаних килимами, стояли високі віденські стільці* (Н.Рибак).

Завішений. Дієприкм. від **завісити** – закрити повішеним полотнищем, шматком тканини, папером тощо. *Лице її було завішене чорною густою вуаллю* (І.Нечуй-Левицький); *Милевський.. спиняється перед завішеним мольбертом* (Леся Українка); *Двері на балкон були завішені одинарною парчевою шторою* (Ю.Збанацький).

ЗАВМИРАТИ, ЗАВМЕРТИ, -мру, -мреш. Застигати на місці, припиняти будь-які рухи (про істоти); переставати діяти, рухатися (про машини, механізми); припинятися (про хід, розвиток чогось), а також переносно. *Вона здіймала руки до неба, завмираю в благаючій позі* (М.Коцюбинський); *На червонім черепичнім даху журливо завмер задумливий полтавський лелека* (О.Ільченко); *Голос так дзвенить, плете шовки-узори, Що серце завмира* (А. Малишко); *Броньовик крутнувся на місці і завмер* (В.Кучер); *І здавалось – життя задрімало, завмерло, Заблукало в безмежжі неміряних нив* (В.Симоненко).

завод див. **фабрика.**

заводь див. **затон.**

...ЗАВР. Кінцева частина складних слів, що вказує на належність до викопних плазунів: *динозавр, іхтіозавр.*

завчасний див. **передчасний.**

ЗАГАЛЬНИЙ - СПІЛЬНИЙ

Загальний. Який стосується всіх, усього, поширюється на всіх, усе; який містить тільки найголовніше, основне, без подробиць; весь, цілий. Вж. зі сл.: *вигляд, фонд, згода, сума, враження, збори.*

Спільний. Однаковий, схожий, один і той самий; властивий комусь одночасно з кимсь іншим; взаємний; який належить усім, кільком; який стосується всіх; сукупний тощо. Вж. зі сл.: *політ, кухня, мета, назва, робота, праця, справа, життя, дії, знайомі.*

загаятися див. **гаятися.**

ЗАГОТ... Перша частина складних слів, що відповідає словам заготівля, заготівельний; пишеться разом: *заготзерно, заготконтора.*

ЗАГРОЖУВАТИ - ПОГРОЖУВАТИ

Загрожувати, -ую, -уєш. 1. Містити в собі, становити якусь небезпеку. *Артамонову загрожувала сліпота* (Л.Дмитерко); *Рана була неглибока і життю не загрожувала* (О.Гончар).

2. Те саме, що **погрожувати. –** ***Ти ще загрожуєш мені?*** **(М.Стельмах).**

Погрожувати. Грозити покаранням, залякувати чимсь тощо. *Юрко обходить гарбу навкруги, погрожує батогом услід дівчині* (С.Журахович); *Тетеря благав, сварився, погрожував, але його ніхто не слухав* (Григорій Тютюнник).

задавати див. **завдавати.**

задача див. **завдання.**

ЗАДВІРКИ - ЗАДВІРОК

Задвірки, -ів, *мн.* Місце за дворами, позад будинків, хат; переносно – закуток: *на задвірках. Козак задвірками звернув, Де кінь його припнутий був* (М.Бажан); *Задвірками попрямувала* [Надія] *за шахту* (С.Чорнобривець).

Задвірок, -рка. Частина двору позад будинку, хати; задня частина будівлі; переносно – віддалена від центру місцевість. *Жовта стіна* [хати] *дивилась на задвірок двома чорними дірами* (М.Коцюбинський); [Карпова хата] *стояла до Лаврінових дверей задвірком* (І.Нечуй-Левицький); *Кому знати, може, колись, ще при вашім житті, цей тихенький зелений задвірок теж стане гучним містом* (В.Земляк).

ЗАДУМ - ЗАДУМА

Задум, -у. Задуманий план дій, намір; основна ідея твору. *Задум Кирилика здавався їй зухвалим, занадто вже сміливим і ризикованим* (Я.Гримайло); *Олександр Іванович негоден самостійно оцінити задум і виконання малюнка* (Б.Антоненко-Давидович); *Герць зайшов гарячіший, ніж це могли передбачити в задумі творці вистави* (О.Ільченко).

Задума. Заглиблення в думки, роздуми. *Олександра Василівна сиділа на лавочці в глибокій і гіркій задумі* (О.Довженко); *Вона взяла сокиру і деякий час стояла в задумі* (Григорій Тютюнник).

ЗАДУМАТИ - НАДУМАТИ

Задумати. 1. Міркуючи, вирішити щось. *Задумала Орлиха свого Василя одружити* (Марко Вовчок); *Тарас розумів, що його вчитель задумав велику картину* (О.Іваненко).

2. Міркуючи, вибрати, визначити щось: *задумати число. Куди голова задумала, то туди й ноги несуть* (М.Номис); *Торгує було* [Макуха], *знаєте, дьогтем, сіллю, часом хлібом і всячиною, чим задумав* (Г.Квітка-Основ’яненко).

Пох.: **задумувати, задуманий.**

Надумати. 1. Вирішити після тривалих роздумів. [Степан:] *Надумав я поїхати з тобою в гостину до твоїх* (Леся Українка); *Сидить вовк сам собі – так їсти хочеться!.. Думав, думав і надумав: "З’їм бичка та й утечу!.."* (казка).

2. **Згадати**. *Не встигла Катя надумати* [пісню], *як інша з дівчат почала: – Чорноморець, матінко, чорноморець...* (А.Головко).

ЗАЗДАЛЕГІДЬ, *присл.* За якийсь час до чого-небудь; наперед. – *Не вбивайтесь, мамо, заздалегідь. Ще хто його знає, як воно буде* (І.Нечуй-Левицький); *Треба заздалегідь десь захисту шукати, притулку для себе* (Панас Мирний); *Я хотів заздалегідь попередити вас, щоб ви встигли продумати свій виступ* (О.Гуреїв).

ЗАЗНАВАТИ, -наю, -наєш *(чого).* 1. Пізнавати на власному досвіді, переживати щось переважно негативне; відчувати щось. Вж. зі сл.: *горя, експлуатації, заборони, зневаги, лиха, нападу, невдачі, нещастя, поразки, приниження, розчарування* (але й *спокою).*

2. Під дією чогось мати певні зміни в своєму складі: *зазнавати розпаду.*

заклад див. **установа.**

ЗАКОРДОН - ЗА КОРДОН -ЗАРУБІЖЖЯ

Закордон, -у, *розм.* Чужоземні, зарубіжні країни. – *Однієї морозної ночі спалахнув на економії великий хлів з вигодуваними для закордону сорока п'ятьма кабанами* (Є.Кротевич); *Десять хвилин вони говорять про інститут, про знайомих, про закордон* (В.Собко).

За кордон, *ім. з прийм.* За межі своєї країни. *Про закордон я мріяв тільки в дитинстві. Тому відрядження за кордон, хоч і не на зовсім постійну роботу, у Варшаву, мене дуже схвилювало і налякало* (О.Довженко).

Зарубіжжя. Те саме, що закордон: *близьке зарубіжжя.*

ЗАКОРДОННИЙ - ЗАРУБІЖНИЙ

Закордонний. Який стосується закордону; який міститься, живе, здійснюється, виготовляється або видається за кордоном; прибулий, привезений із-за кордону; пов'язаний з виїздом за кордон тощо: *міністерство закордонних справ, закордонні друзі, закордонні міста, закордонні видання, закордонні твори, закордонні гості, закордонний паспорт, закордонне відрядження, закордонна поїздка.*

Зарубіжний. Який міститься, живе, здійснюється за рубежем; закордонний: *зарубіжні країни, зарубіжна культура, зарубіжна преса, зарубіжні гості.*

ЗАКРИВАТИ. Двері, вікно, ворота, шафу, скриню тощо – переважно зачиняти. Повіки очей – переважно заплющувати.

залога див. **облога.**

ЗАМІШАНИЙ - ЗАМІШЕНИЙ

Замішаний. Дієприкм. від **замішати** – зробити однорідною сумішшю; втягнути в якусь справу: *замішана корові обмішка (мішанка), замішана січка з буряками, я ні в чому не замішаний.*

Замішений. Дієприкм. від **замісити** (про щось сипке, ретельно розмішане з якоюсь рідиною до утворення однорідної в'язкої маси): *густо замішене тісто, замішена глина.*

ЗАМОЖНИЙ. Який володіє значними матеріальними цінностями, має велике майно; який характеризується достатком; багатий. Вж. зі сл.: *господар, двір, дім, жених, купець, народ, ремісник, селянин, хлібороб, чоловік, земля, країна, людина, родина, сім'я, життя, село.*

ЗАПИТАННЯ - ПИТАННЯ

Запитання, *р. мн.* -ань. Звертання до когось, яке потребує відповіді, роз'яснення тощо: *відповідати на запитання, звертатися із запитанням, ставити запитання.*

Питання. 1. Вживається переважно тоді, коли йдеться про якусь проблему, справу, котрі потребують розв'язання, обговорення, вивчення тощо: *болюче питання, жіноче питання, загострювати питання, питання життя і смерті.*

2. Те саме, що **запитання:** *піднімати питання, ставити питання.*

3. У мовознавстві: *знак питання, інтонація питання.*

ЗАПОБІГАТИ, ЗАПОБІГТИ, -іжу, -іжиш. 1. *(чому).* Заздалегідь відвертати щось неприємне, не бажане, не допускати його. Вж. зі сл.: *аваріям, війнам, забрудненню повітря, лихові, помилкам, руйнуванню.*

2. (перед ким, кого і без додатка). Догоджати комусь, підлещуватися до когось, домагаючись прихильності, заступництва. *Його боялись, перед ним запобігали* (С.Добровольський); *Ніхто з професорів не запобіга так його ласки!* (І.Нечуй-Левицький); *– Дитина, прошу вас, – запобігав Коваль, – нікому було навчити людськості...* (Я. Качура).

запозичати, запозичувати див. **позичати.**

ЗАПОРУКА - ПОРУКА

Запорука. Запевнення, гарантія в чомусь; джерело, основа, які забезпечують що-небудь. *– Якщо ти її так кохаєш, – хай вона завжди буде з тобою.. Це запорука того, що колись вона стане твоєю дружиною* (З.Тулуб); *– Дай запоруку мені, що правдиво я звався і звуся Сином твоїм* (М.Зеров); *– Спокій у нашому віці – запорука здоров'я* (В. Кучер).

Порука. 1. Гарантія, запевнення в чому-небудь; узята на себе відповідальність за когось, щось: *на поруки брати (взяти), кругова порука. – Ніхто тобі векселя не підпише, коли ти безземельний; і порука твоя нікому не потрібна* (М.Томчаній).

2. Те саме, що **запорука.** *– Де ті сили в мене для боротьби? Де той гарт, що міг би служити порукою перемоги?* (М.Коцюбинський).

ЗАПРАЦЮВАТИСЯ - ЗАРОБИТИСЯ

Запрацюватися, -юються, -юєшся, *розм.* Заглибившись у роботу, не помічати нічого або втомитися. *– Я радий, що ви зайшли, бо справді так уже запрацювався, що скоро забуду, як і розмовляти з людьми...* (Я.Гримайло).

Заробитися, -облюся, -обишся, *розм.* Роблячи щось, забруднитися. *Заробився, як чорт* (М.Номис).

ЗАПРОВАДЖУВАТИ - ВПРОВАДЖУВАТИ (УПРОВАДЖУВАТИ) - ВТІЛЮВАТИ (УТІЛЮВАТИ)

Запроваджувати, -ую, -уєш, **запровадити,** -джу, -диш. Переважно вводити щось нове, установлювати, робити звичаєм тощо: *запроваджувати (запровадити) роботу в дві зміни, запроваджувати в господарстві машини, запроваджувати в життя.*

Впроваджувати (упроваджувати). Переважно вводити щось у дію, в практику тощо: *впроваджувати механізоване доїння, впроваджувати посіви високоврожайних кормових культур, впроваджувати замінники кріпильного лісу, впроваджувати економічні реформи.*

Втілювати (утілювати), -юю, -юєш, втілити (утілити). Здійснювати ідею, задум, мрію тощо в процесі практичної діяльності (звичайно в конкретних формах і справах); перетворювати в життя; відбивати в собі: *втілювати задуми, втілювати ідею в життя. Великий поет, великий письменник неодмінно втілюють у собі, в своїй творчості основні, найглибші риси народного світогляду* (М.Рильський); *Зімкнуться живі лави, проймуться стремлінням виробити, втілити свою одвічну мрію* (В.Еллан).

ЗАП'ЯСТОК, ЗАП'ЯСТЯ - ЗАП'ЯТОК

Зап'ясток, -тка, **зап'ястя.** Частина руки, що прилягає до передпліччя; частина передньої кінцівки у хребетних між передпліччям і п'ястком; також браслет. *З нелюдською силою Богу н схопив Чарнецького за зап'ясток: шабля висковзнула* (Я.Качура); *Руки в неї по самі зап'ястя щільно зав'язані бинтами* (В. Кучер); *Блискучі зап'ястя на чорних руках* [негра] *трепетали й дзвеніли* (О.Ільченко).

Зап'яток, -тка. **1.** Задня частина п'яти.

2. Задник, каблук, закаблук (у взутті). *Якась фігура., шпурнула на нього чобітьми так, що мало йому зап'ятками ока не вибила* (І.Франко).

ЗАРАДЖУВАТИ, -ую, -уєш, **ЗАРАДИТИ,** -джу, -диш. Знаходити вихід із скрутного становища; допомагати кому-небудь. *Вона з сусідами-бідаками жила дружно. Вони часто зараджували одне одному чим могли* (С.Чорнобривець); *Важко було так жити. Ганна часто плакала, мучилась, не сплячи ночі, але зарадити лихові не могла* (Б.Грінченко); *– Ідіть і працюйте. А я спробую щось зарадити* (А.Дімаров); *Хоч би хто підійшов, може б, зарадив чимось* (Є.Гуцало).

ЗАРАЖАТИ - ЗАРЯДЖАТИ

Заражати, заразити, -ажу, -азиш. Передавати заразу комусь, чомусь, а також переносно: *заражати лишаями, заразити дітей кором. – Що ж. Давай* [фати], *– погодився Дорош, якого заразила Джмеликова веселість* (Григорій Тютюнник). Пох.: **заражений** *(заражений виноград),* **зараження** *(зараження ангіною),* **зараженість, заражено.**

Заряджати, зарядити, -яджу, -ядиш. Вкладати набій у вогнепальну зброю, запальник у гранату; готувати до дії якийсь апарат, прилад, а також переносно: *заряджати гармату, зарядити автомат, зарядити фотоапарат, зарядити акумулятор. Бажання – як кресало. Воно викрешує іскри, заряджає енергією, гартує волю* (Г.Коцюба). Пох.: **заряджений** *(заряджена рушниця, заряджена частинка),* **заряджения**, **зарядженість** *(ступінь зарядженості акумулятора),* **заряджено**.

ЗАРАЗНИЙ - ЗАРАЗЛИВИЙ

Заразний. Який має здатність передаватися (про хвороби).

Заразливий. 1. Те саме, що **заразний.**

2. *перен.* Який легко передається іншим, впливає на інших: *заразливий приклад, заразливий сміх.*

зарікатися див. **відрікатися.**

заробитися див. **запрацюватися.**

ЗАРОЗУМІЛИЙ. Який поводиться гордовито, занадто самовпевнено, пихато, вважаючи себе в чомусь вищим від інших. *Панна Наталя трохи зарозуміла й розпещена дівчина, але.. добросерда* (Н. Кобринська); *– Не знаю тільки, в кого вона вдалася така горда, така неприступна.. Така вона якась зарозуміла, так дивиться згори на всіх* (Ирина Вільде). Пох.: **зарозумілість, зарозуміло.**

зарубіжжя див. закордон.

зарубіжний див. закордонний.

заряджати див. заражати.

ЗАСВОЮВАТИ - ОСВОЮВАТИ

Засвоювати, -юю, -юєш, **засвоїти. 1.** Сприймаючи щось нове, чуже, робити властивим, звичним для себе; запам'ятовувати, вивчати щось: *засвоювати нові звичаї, засвоювати таблицю множення, засвоювати правила дорожнього руху.*

2. Поглинувши, перетравлювати (їжу, поживні речовини); вбирати в себе (про живі організми): *засвоювати страву, засвоювати ліки.*

Освоювати, освоїти. 1. Робити придатним для використання; повністю використовувати, застосовувати: *освоювати заболочені землі, освоїти проектну потужність машини, освоїти асигновані кошти.*

2. Навчатися користуватися чим-небудь; навчаючись, глибоко вивчати щось, оволодівати чимось: *освоювати сучасну техніку, освоювати суміжні професії, освоювати виробництво нових будівельних матеріалів, освоювати досягнення передового досвіду, освоювати тему.*

ЗАСІК - ЗАСІКА

Засік, -а. Відгороджене місце в коморі або великий ящик з лядою для засипання зерна, борошна тощо.

Засіка. Штучна перешкода із зрубаних дерев для захисту від нападу ворога. *Ті, що кидалися в обхід узвозу, натрапляли в лісі на засіки, із-за яких теж стріляли козаки* (П.Панч).

ЗАСЛУХАТИ - ПРОСЛУХАТИ - ВИСЛУХАТИ

Заслухати. Щось виголошене на зборах: *заслухати звіт, заслухати промову.*

Прослухати. Щось від початку до кінця (розділ навчальної дисципліни; стан когось, чогось; якийсь час тощо): *прослухати зведення, прослухати лекцію, прослухати хворого, прослухати мотор.*

Вислухати. Прослухати все, до кінця; дослідити, визначити на слух стан внутрішніх органів людини: *вислухати скарги, вислухати легені, вислухати серце.*

заснований див. **оснований.**

ЗАСУДЖУВАТИ - ОСУДЖУВАТИ

Засуджувати, -ую, -уєш, **засудити,** -уджу, -удиш. 1. Визнаючи когось винним, установлювати йому міру покарання. *Що ж це буде? Та ні оборонця з його боку, ні свідків. Засудять* (А.Тесленко); [Фіона:] *Чоловіка мого тепер судитимуть скоро, нехай його хоч і засудять, мені байдужісенько* (М.Кропивницький).

2. Те саме, що **осуджувати 1.** *І тільки тим не вартий я докору, Що сам себе засуджую суворо (М.Рильський); Улас присів до столу не роздягаючись і в душі засуджував Дороша за те, що дав згоду на таку пусту розвагу (Григорій Тютюнник); Усі, звичайно, засуджували її легковажність* (С.Журахович).

3. Прирікати кого-небудь на щось тяжке, неминуче. *Ніколи не забуду, як просто і щиро засудила ти мене на нелюдську муку* (Леся Українка).

Осуджувати, осудити. 1. Виявляти негативне, несхвальне ставлення до

кого-, чого-небудь; висловлювати невдоволення чиїмись діями, вчинками. *Що було старий у господарстві попорядкує, що там намислить чи зробить, – мати удові похваляться, – удова все осудить* (Марко Вовчок); *Молодий хлопець мовчить засоромлений.* [Елеазар:] *Ти сам себе мовчанням осудив* (Леся Українка).

2. Поширювати погані думки про когось; неславити. *Думала, як би розпитати батюшку про Соломію, з чого почати, щоб і довідатись про Соломію, і не осудить молодої дівчини* (І.Нечуй-Левицький);– *Вірно, донечко, не суди, бо й тебе осудять* (М.Стельмах).

3. *зрідка.* Те саме, що **засуджувати 1**. *Щоб царству цілому за його не терпіть Біди од праведного неба, Його вам осудити треба І смерть страшну йому зробить* (Є.Гребінка).

затверджувати див. **утверджувати.**

ЗАТЕ - ЗА ТЕ

Зате, *спол.* Вживається для протиставлення речень або членів речення; проте, однак, рідше тому. *Латин од няньки наживався, Зате ж за няньку і вступався* (І.Котляревський); *Погода тут гарна, дні теплі, зате по ночах буває вітер* (М.Коцюбинський).

За те, *займ. із прийм. Вибачайте мені за те, що я вам пишу тепер коротенько* (Т.Шевченко); [Мавка:] *А я не знаю нічого ніжного, окрім берези, за те ж її й сестрицею взиваю* (Леся Українка); *Коли я стояв за те, щоб далі іти, то хіба через те, що люблю степ* (В.Винниченко); *За те ми й цінуємо один одного, що про одну і ту ж річ мислимо неоднаково* (В.Земляк).

ЗАТИМ - ЗА ТИМ

Затим, *присл. розм.* Потім, після того (цього); тому; для того; у складі складеного сполучника. *Давид зараз же, вставши з-за стола, почав збиратися. Треба йому затим ще до Тихона зайти* (А.Головко); *Та то я, дівчата, затим туди біжу, бо тут з гори, так легше* (Г.Квітка-Основ’яненко); [Конон:] *Правда, що я тобі похвалявся, але ж не затим, щоб ти перехвалювався* (М.Кропивницький).

За тим, *займ. із прийм. За тим роздумом і застала Антона Герасимовича несподівана відвідувачка* (О.Гончар); *І вслід за тим під дужими вітрами Дуби хитнулися і пущі загули* (М. Нагнибіда).

ЗАТИСКАЧ - ЗАТИСКУВАЧ

Затискач, -а, *ор.* -ем, *спец.* Пристрій для затискування чогось: *затискач вольтметра, затискач електродів, затискач різців, пневматичний затискач, пружинний затискач.*

Затискувач, -а, *ор.* -ем. Особа, що затискує, обмежує кого-небудь у чомусь: *затискувач критики.*

затір див. **затор.**

ЗАТОН - ЗАТОКА - ЗАВОДЬ

Затон, -у. Затоплена водою частина річки, озера, що глибоко вдається в сушу; місце стоянки й ремонту річкових суден.

Затока. Частина океану, моря, озера, річки, що вдається в сушу: *Перська **затока.***

Заводь, -і, *ор.* -ддю. Невелика затока, невеликий затон; переносно – спокійне, затишне місце чи середовище з відсталим і закостенілим буттям: *тиха, поросла очеретом заводь. На бистрині нелегко плавать, Бо хвиля зносить, хвиля рве. Хто нидіє, а не живе, Нехай шукає тиху заводь!* (Д.Павличко).

ЗАТОР - ЗАТІР

Затор, -у. Скупчення людей, транспорту тощо, що перешкоджає руху.

Затір, затору. Суміш, яка використовується при виготовленні горілки, пива тощо.

затрати див. **витрати.**

ЗАХІД[1], заходу. 1. Одна з чотирьох сторін світу, протилежна сходу; напрям, протилежний східному; місцевість, частина країни, материка, розташована в цьому напрямі. *Вітре тихий від заходу! Вволи волю мого серця* (П. Куліш); *З заходу легіт повіяв пестливий* (М.Зеров); *Стіна підіймалася чорно навпроти ще світлого заходу і здавалася зараз набагато вищою, аніж була насправді* (А.Дімаров).

2. (з *великої літери).* Західна Європа; країни Західної Європи й Америки. *Встають, хвилюються народи, Але назустріч їм в ночах Кривава тінь хреста й меча Повзе од Заходу до Сходу* (В.Сосюра); *Запалюючи в повному вагоні Цигарку, певності й спокою знак, Чи думав я, що зливою агоній Йде з Заходу ватага розбишак?* (М.Рильський).

3. захід, заходу. Спуск небесного тіла (переважно сонця). *Після заходу сонця раптом похолоднішало* (З.Тулуб); *Прозорі хмари червоніли ще задовго до барвистого осіннього заходу сонця* (О.Ільченко).

ЗАХІД[2], заходу. 1. Заходження. *Пройшли ще декілька гін. На останньому заході перед обідом Марко тпрукнув на воли* (Григорій Тютюнник); *Бомбардувальники зробили захід, і на станцію з завиванням посипались бомби* (Ф.Малицький); [Семен:] *Приходь же, Іване, на сватання! Та збігай за одним заходом і за музиками* (М.Кропивницький).

2. *переважно мн.* заходи, заходів. Сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чогось: *уживати (ужити) заходів* ("уживати міри або мір" – неприйнятне). *Марта використовувала цей ранок на хатні заходи щодо чистоти та ладу свого помешкання й одежі* (В.Підмогильний).

ЗАХІДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову західний; пишеться разом: *західноєвропейський, Західноафриканський валютний союз.*

ЗАХОПЛЮЮЧЕ - ЗАХОПЛЮЮЧИ

Захоплююче, *присл. (як?). Оповідала Леся захоплююче* (М.Олійник); *Це було так захоплююче* [ковзатися], *що ми замість школи ходили на ковзанку три дні підряд* (Л.Смілянський); *Як він радів тому! Дитинно, захоплююче* (з газети).

Захоплюючи, *дієприсл. (що роблячи ?). Мов широка вода, пливе вона* [пісня], *захоплюючи все до свого виру* (Ю.Яновський).

зачин див. **почин.**

ЗАЧИНАТИ - ЗАЧИНЯТИ

Зачинати, зачати, зачну, зачнеш. Розпочинати щось, становити початок чому-небудь тощо: *зачинати (зачати) гукати, зачинати (зачати) твір.*

Зачиняти, зачинити, зачиню, **зачиниш**. Прихиляти щось, припиняючи вхід, доступ у приміщення чи вихід назовні; поміщати кудись, не випускаючи, тощо: *зачиняти (зачинити) двері, зачиняти (зачинити) ворота, зачинити у в'язницю.*

зашкодити див. **нашкодити.**

ЗАЩЕПНУТИ - ЗАЩИПНУТИ

Защепнути, -ну, -неш. Узяти щось на гачок, защіпку: *защепнути вікно, защепнути валізу.* Пох.: **защепнений, защепнутий.**

Защипнути. Затиснути щось, захоплюючи щипцями. Пох. **защипнутий.**

ЗБАГАТИТИ - ЗБАГАТІТИ

Збагатити, -ачу, -атиш, *перех.* Зробити когось, щось багатим, збільшуючи прибутки, майно тощо; зробити змістовнішим, досконалішим; збільшити вміст корисних речовин у руді, вугіллі, ґрунті тощо. *Бажаю Вам якнайскоріше одужати та збагатити нашу не дуже-то родючу ниву своїми коштовними творами* (Панас Мирний).

Збагатіти, -ію, -ієш, *неперех.* Стати багатим. *З того часу цареве царство побільшало і збагатіло* (О.Стороженко); *З того часу зміцніла й збагатіла Січ* (З.Тулуб).

ЗБАГНЕНИЙ - ЗБАГНЕННИЙ

Збагнений, *дієприкм.* Якого зрозуміли, збагнули. *Вона зрозуміла, що ці кілька останніх хвилин сталася якась найважливіша, ще, може, навіть самим інженером не збагнена, але вирішальна подія* (В.Собко).

Збагненний, *прикм.* Який можна зрозуміти, збагнути, осягти. *Вираз обличчя Ведерникова був лютий, озлоблений, і весь він перебував у якомусь не збагненному для сторонньої людини стані* (О.Лупій).

збиральний див. **складальний.**

ЗБИТКОВИЙ - ЗБИТОЧНИЙ, ЗБИТОШНИЙ

Збитковий. Який завдає матеріальних втрат; невигідний: *збиткове господарство, збиткове виробництво, збиткове підприємство, збиткове видання.*

Збиточний, збитошний, *розм.* Здатний на вчинки, які завдають комусь шкоди; пустотливий, який виражає лукавство. *Попід парканом з-за хрещатих листочків уже голубів ніжний цвіт барвінку, сміявся, як збиточне дитя з-за маминого подола* (Р.Іваничук); *Мов птичка з гнізда, в цю мить збиточна ідея вривається в його розум* (О.Кундзіч); *В нього збитошне, веснянкувате лице* (П.Козланюк).

ЗБІДНИТИ - ЗБІДНІТИ

Збіднити, -ню, -ниш, *перех.* Зробити когось, щось бідним, позбавити якихось рис, особливостей, зробити менш виразним тощо. *З болем я думаю про те, як ми збіднили свої фільми, коли почали уникати в кіно напливу роздумів і спогадів* (О.Довженко).

Збідніти, *неперех.* Стати бідним, біднішим. – *Немає у мене нічого, збіднів я зовсім, розорився* (М.Чабанівський).

ЗБІЖЖЯ. 1. Рослини та зерно хлібних злаків. *Безкраї лани зеленого збіжжя, що саме красувалось в той час, дрімали серед тихої ночі* (М.Коцюбинський); *Вродило того літа добре. Збіжжя звезли на тік* (А.М'ястківський). *Треба їй було раз збіжжя молоти. Мачуха злагодила збіжжя та й виправила пасербицю на ніч у млин* (Н.Кобринська).

2. Майно, речі (хатні, особисті); пожитки. *Середина хати удови Морозихи. Стіл, лавки, піч, кочерги, піл, мисник і усяке збіжжя* (М.Кропивницький); *Ось рушає з двору віз; сусід везе збіжжя переселенців до залізниці* (В.Потапенко); *Чимало й збіжжя продавалось на базарі в ту суботу. Стояли вулиці возів – із сіном, з прядивом, з вівсом, із хмелем. І лантухи з борошном, і мішки з крупами, і камені жовтого цукру, і дупляники меду, і всього було багато* (О.Ільченко).

ЗБІЛЬШУВАНИЙ - ЗБІЛЬШУВАЛЬНИЙ

Збільшуваний. Дієприкм. від **збільшувати** – якого збільшували, збільшують; також у значенні прикметника: *збільшуваний обсяг виробництва, збільшувана доза ліків.*

Збільшувальний, *прикм.* Який збільшує: *збільшувальне скло, збільшувальний суфікс.*

ЗБІРКА - ЗБІРНИК - ЗІБРАННЯ

Збірка. Однотомне (рідше кількатомне) видання художніх творів одного автора та фольклорних записів: *збірка лірики, збірка дум, збірка нарисів.*

Збірник, -а. Посібник з математики, фізики, мови тощо; видання, в яке входять різні документальні матеріали, твори різних авторів: *збірник задач, збірник диктантів, філологічний збірник, збірник наказів і розпоряджень, збірник документів.*

Зібрання, *р. мн.* -ань. 1. Переважно багатотомне видання, сукупність творів якогось автора; сукупність однорідних предметів: *Повне зібрання творів Тараса Шевченка, зібрання лексики.*

2. Спільне засідання членів організації, колективу: *театральне зібрання, земське зібрання.*

ЗБІРНІСТЬ. Збірні іменники не мають форм множини, бо форма однини в них виражає не один предмет чи істоту, а об'єднання багатьох предметів чи істот, які не підлягають лічбі: *густе волосся, глибоке коріння, малярське приладдя, веселе жіноцтво.* Деякі створені за аналогічними моделями слова не мають категорії збірності, тому вони вживаються і в однині, і в множині: *учасник змагання* і *спортивні змагання, зі знанням справи* і *неабиякі знання, малярське знаряддя* і *переворот у знаряддях виробництва, без жодного зусилля* і *докладати зусиль.*

ЗБОКУ - З БОКУ

Збоку, *присл.* З бічної сторони, осторонь; у знач, приЙм. *Збоку біля стіни недбало лежали й стояли прихилені лопати, кайла, свердла* (О.Досвітній); *Збоку дивлячись – Христя не наймичка, а дочка рідна* (Панас

Мирний); *Рідкодуб і Карась мовчки йшли збоку созівських гарб* (І.Кириленко).

З боку, *ім. з прийм. Візникова спина сонно хиталась з боку на бік* (М.Коцюбинський).

ЗБРОЙНИЙ - ОЗБРОЄНИЙ

Збройний. 1. Який відбувається, здійснюється із застосуванням зброї: *збройний виступ, збройний конфлікт, збройний напад, збройний опір, збройна боротьба, збройне повстання, збройні сили, збройні сутички.*

2. Те саме, що **озброєний:** *збройний загін, збройний люд.*

Озброєний. Дієприкм. від **озброїти;** у знач, прикм. – який має при собі зброю, забезпечений зброєю: *добре озброєний, озброєний вогнепальною зброєю, озброєний до зубів, озброєний загін, озброєні люди.*

ЗБРУЯ, -ї, *ор.* -єю. Предмети для запрягання або сідлання коней та інших тварин; упряж; *заст.* – спорядження воїна. *Запорожці напували коней, лагодили збрую і зброю* (В.Малик); [Маруся:] *Буду тобі козацькую збрую готувати* (І.Нечуй-Левицький).

ЗВАРЮВАНИЙ - ЗВАРЮВАЛЬНИЙ

Зварюваний. У техніці –дієприкм. від **зварювати** – якого зварюють, зварили; також у значенні прикметника: *зварюване з'єднання, зварюваний стик, зварюваний шов, зварювані рейки.*

Зварювальний, *прикм.* У техніці – пов'язаний із зварюванням; призначений для зварювання: *зварювальна дуга, зварювальний апарат, зварювальний електрод.*

ЗВЕРТАННЯ - ЗВЕРНЕННЯ

Звертання, *р. мн.* -ань. **1.** Дія за знач. **звертати, звертатися:** *звертання з шляху, звертання дитини до дорослого.*

2. Вислів, думка, прохання тощо, спрямовані до когось; у мовознавстві – слово або словосполучення, що називають особу чи предмет, до яких звертаються: *епітетне звертання, риторичне звертання, займенникове звертання.* Див. ще **кличний відмінок.**

Звернення, *р. мн.* -ень. **1.** Дія за знач, **звернути, звернутися:** *звернення до оперного жанру.*

2. Сповіщення, розпорядження або заклик, привітальна промова тощо, адресовані народові, якомусь колективові, організації та ін.: *звернення до народу, звернення до селян.*

ЗВЕРХУ - З ВЕРХУ, З ВЕРХА

Зверху, *присл.* У верхній частині чогось; у напрямі вниз тощо; у знач, прийм. – *Еге, "добре". А як дід зверху костуром?* (М.Коцюбинський); *Рожева зоря зайнялася над землею, зверху її простяглася чорна хмара* (Панас Мирний); *Три хлопці з кошиками йшли, Гранати в кошиках несли, А зверху кожної корзини – Лежали свіжі апельсини* (І.Нехода).

З верху, з верха, *ім. з прийм. Затремтіли окремі вогники, їхні сліпучі іскри, розбризкуючись у повітрі, перекидалися з верху на верх* (М.Стельмах); *Дивлюсь, вже Хаброня топить, бо дим йде з верха* (І.Нечуй-Левицький).

звершувати див. **завершувати.**

ЗВЕЧОРА - З ВЕЧОРА

Звечора, *присл.* З часу настання вечора; з вечірнього часу. – *Я ще вчора звечора наказав Омелькові, щоб усе готово до від'їзду було* (Панас Мирний); *Густі хмари, що звечора вкривали небо, зникли* (З.Тулуб); *Тато з мамою ще ввечері говорили, на яке поле їм іти, що там робити. В них кожен день починається звечора* (А.М'ястківський).

З вечора, *ім. з прийм. – Ох, панно Замойська!.. Танцював би з тобою з вечора до ранку, а з ранку до вечора* (І. Нечуй-Левицький).

звиклий див. **звичайний.**

ЗВИНУВАЧУВАТИ - ОБВИНУВАЧУВАТИ, -ую, -уєш *(кого, що в чому).* Вживаються паралельно, проте в судочинстві – переважно **обвинувачувати** (також пох.: **обвинувачення, обвинувальний).**

ЗВИТЯГА. Перемога в бою, у війні; героїчний подвиг, геройство. – *Вперед, братове, я вже бачу Наступну радість в нас гарячу, Звитягу військ моїх нову!* (Я.Шпорта); *Звитяги наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах. Вона ж була як голос України, що клекотів у наших корогвах!* (Л.Костенко). Пор. **навичка.**

звичаєвий див. **звичайний**.

ЗВИЧАЙ - ЗВИЧКА

Звичай, -ю, *ор.* -єм. **1.** Загальноприйнятий порядок, прийняті правила громадської поведінки; давній традиційно усталений порядок святкування, відзначення пам'ятних і урочистих подій: *за старим українським звичаєм.*

2. Ввічливість, пристойність у поведінці, манерах, діях. *Чи ти рано до схід сонця Богу не молилась? Чи ти діточок непевних Звичаю не вчила?* (Т.Шевченко); [Хвесько Андибер:] *Де ж козаку бідному звичаю навчитися?* (О.Олесь).

Звичка. Певний спосіб дій, життя, манера поведінки або висловлювання, схильність до чогось, що стало звичним, постійним для кого-небудь; уміння, навики, набуті тренуванням, тривалим досвідом тощо: *за звичкою, звичка до розкошів, взяти собі за звичку, проти звички, увійти в звичку.*

ЗВИЧАЙНИЙ - ЗВИЧНИЙ -ЗВИКЛИЙ - ЗВИЧАЄВИЙ

Звичайний. 1. Який нічим не виділяється серед інших: *звичайний лист, звичайний робітник, звичайна дівчина, звичайна селянська хата, звичайна зовнішність.*

2. Те саме, що **звичний** 2: *звичайна плата, звичайна справа, звичайна річ, звичайне явище, звичайні умови, у звичайному порядку.*

3. Який звичайно відбувається або часто буває, повторюється тощо: *звичайний в осінню пору туман, звичайний гомін, звичайне життя.*

4. Вихований, ввічливий: *звичайний хлопець. Якось вони собі гуляли Удвох на улиці, знайшли Дві палички та й понесли Додому матерям на дрова. Звичайні діточки!* (Т.Шевченко); – *Яка звичайна та слухняна дівчина!* (Б.Грінченко); *Пан сідає, просить господаря і господиню сісти, але ж звичайні, ніде правди діти, стоять перед паном, не сміють...* (В.Коховський). Пох. звичайність. [Горнов:] *Вони ж кажуть, що я хам; а від*

хама якої їм звичайності? (М.Кропивницький).

Звичний. 1. Який став чиєюсь звичкою, до якого хтось привчився тощо: *звична команда, звична праця (робота), звична точність, звична розкіш, звичне заняття, звичні дії. Люди на війні втрачають звичні уявлення і набувають нових нахилів та звичок* (С.Голованівський).

2. Який не має в собі нічого нового, несподіваного для когось: *звична форма, звична хвороба, звичне явище. Сагайдачний замовк, але цікавість переборола його звичну стриманість* (З.Тулуб); *Марія взяла плаща і пішла з двору.. Тікала од звичних кімнат, звичних стосунків, звичних речей* (В.Дрозд); *Була якась непевність і порожнеча... Щось схоже до кімнати, з якої повиносили старі і звичні меблі, а інших ще не занесли...* (Вас. Шевчук).

3. Те саме, що **звичайний 3**: *звичний рух, звичним жестом, звична поза, звичні думки. Щасливий той, кому пером дано Небачене у звичному відкрити, – Його словам судилось вічно жити, З роками лиш міцніти, як вино!* (Л.Забашта).

4. Який звик, пристосувався до чогось: *звичне око, звичні пальці, звичний до порядку, звичний до роботи, звичне вухо почуло далекий грім, звичні до моря рибалки.*

Звиклий. Дієприкм. від **звикнути;** у знач, прикм. – до якого звик хтось; повсякденний, добре знайомий; призвичаєний до чогось, натренований. *Раптом машина стала. Чого це ? Пасажири, очевидно звиклі вже до таких зупинок, заворушилися, дістаючи гроші* (Ю.Мокрієв); *Ноги, немов непотрібні, самі знали звиклі дороги* (М.Коцюбинський); *Усе нібито було спокійно, але звикле козацьке око помітило, як зірвалися з болота дикі качки* (З.Тулуб).

Звичаєвий. Який стосується звичаю: *звичаєве свято.* У словосп. **звичаєве право** (сукупність звичаїв, які стали нормами права внаслідок санкціонування їх державою).

звичка див. **звичай.**

звичний див. **звичайний.**

ЗВІДКИ-НЕБУДЬ - ЗВІДКИСЬ

Звідки-небудь, *присл.* З якогось місця; з якого-небудь джерела. *Кожний раз, порівнявшися з Даркою, всміхалася* [Юзя] *або озивалася словом, тільки сторожко, бо стежку могло бути видко звідки-небудь панні Терезі* (Леся Українка).

Звідкись, *присл.* З якогось точно не відомого місця; з невідомого джерела. *Звідкись долинув верескливий юнацький сміх* (О.Досвітній); *Має пристрасть він до книжок рідкісних, звідкись чудом добутих* (О.Гончар); [Аврелія:] *Мама говорила, що незабаром припадуть їй гроші чималі звідкись* (Леся Українка).

звільняти див. **визволяти.**

звір див. **тварина.**

ЗВІРЯТИСЯ, ЗВІРИТИСЯ. 1. *(кому в чому, з чого, з чим, про що, перед ким з чим).* Повіряти комусь свої думки, таємниці, розкривати почуття тощо. *Шукай розваги в творчій лірі, Та не звіряйся зразу їй* (П.Грабовський);

Про свій намір вона звірилась тільки Маринці (О.Донченко).

2. *(на кого).* Довіряти кому-небудь щось, покладатися на кого-небудь у чомусь. *Роман Маркович цілком на громаду звіряється* (К.Гордієнко); *Викиньте все з голови і звіртесь на мене* (О.Досвітній).

звітрюватися див. **обвітрюватися.**

ЗВОЛІКАТИ. 1. *(кого, що).* Стягувати, збирати в одне, скидати з кого-небудь щось і т. ін. *То вся троянськая станиця Взялася мертвих зволікать* (І. Котляревський).

2. (з чим, що і без додатка). Повільно щось робити, не поспішати з чимсь; затягувати виконання, здійснення чогось: *зволікати з відповіддю, зволікати пуск установки; зволікати сівбу.*

ЗВ'ЯЗКІВЕЦЬ - ЗВ'ЯЗКОВИЙ

Зв'язківець, -вця, *ор.* -вцем. 1. Працівник зв'язку, телефоніст. *Назустріч їм повзли зв'язківці, шукаючи розриву в проводах* (В.Кучер).

2. Те саме, що **зв'язковий** 2. *На сніжних наметах стояли темними статуями кінні зв'язківці* (О.Довженко); *Зустрівся один з батальйонних зв'язківців і вказав стежку, що нею недавно пройшла піхота* (О.Гончар).

Зв'язковий. 1. *прикм.* Який служить для підтримання зв'язку між сусідніми військовими частинами, здійснює такий зв'язок: *зв'язковий літак, зв'язковий офіцер.*

2. *ім., р.* -ого. Той, хто здійснює живий зв'язок між військовими частинами, підпільними групами, партизанськими загонами тощо; посильний. *У кутку на околотах соломи спало троє зв'язкових від рот* (Л.Дмитерко).

зв'язувати див. **пов'язувати.**

згаяти див. **гаяти.**

ЗГОДНИЙ, ЗГОДЕН - ЗГІДНИЙ

Згодний, згоден, -дна, -дне. Який дає, виявляє згоду комусь, солідарний з кимсь тощо. *– Ви будете зараховані на історичний факультет. Згодні?.. – "Згоден"* (Григорій Тютюнник); [Паріс:] *Слухай, сестро, як ти мене затримала для того, щоб я такі слова приймав від тебе, то я на те не згоден* (Леся Українка); *– Я зо всім згодний* (Б.Антоненко-Давидович).

Згідний. 1. *(до чого, з чим).* Відповідний до чогось. *Головна річ: відповідно поставити питання і дати на нього відповідь, згідну зі звісними нам фактами* (І.Франко). Пох. **згідно** *(з чим).*

2. Те саме, що **згодний.** ***Я*** *не згідна з тим, щоб для розуміння чиїх-небудь віршів треба знати життєпис автора* (Леся Українка); *– Я не згідний був ні з чим* (Ю.Яновський).

ЗГОДОВУВАТИ, -ую, -уєш *(кому що).* Витрачати на годівлю худоби; віддавати комусь на їжу: *згодовувати зерно худобі.*

ЗГОРИ - З ГОРИ

Згори, *присл.* У напрямку вниз, з висоти тощо, а також переносно. *Огонь палав, зоря не гасла, Проміння сиплючи згори* (Г.Чупринка); *Згори звісилась головою вниз дівчина* (А.Хижняк); *Невже для того, щоб усунути будь-яку бодай навіть найменшу несправедливість, обов'язково потрібна*

вказівка згори? (С.Журахович); *Гордій не був гарний товариш. Себто – не товариш, – бо він, звичайно, дивився на всіх трохи згори, але проводир* (Б.Грінченко).

З гори, *ім. з прийм. Нема куди прихилиться, – Хоч з гори та в воду* (Т.Шевченко); *Сірим змієм плазує шлях з гори в долину* (Панас Мирний); *Дорога йшла з гори на гору* (З.Тулуб).

ЗДАТНИЙ - ЗДІБНИЙ

Здатний *(на що, до чого і що робити).* Який може, вміє здійснювати, виконувати, робити щось; придатний для когось, чогось: *баржа здатна рухатися, гімнасти здатні домогтися високих результатів, тварина здатна жити в цих умовах, здатний на подвиг, здатний до будь-якої роботи.*

Здібний. Який має здібності, обдарований: *здібний математик, здібний музикант, здібний шахіст, здібний юнак, здібний до вивчення мов.*

ЗДІЙСНЕНИЙ - ЗДІЙСНЕННИЙ

Здійснений. Дієприкм. від **здійснити;** у знач, прикм. – якого здійснили; який здійснився, став дійсним. *Немає в світі людини, яка б не надіялась, але мало є таких, що побачили свої надії здійсненими* (С.Скляренко); *Цього їй ніхто не подарує, коли задум не буде ефективно здійснений* (В.Кучер).

Здійсненний. Якого можна здійснити або який може здійснитися. *Всі оповідання про нього* [Гарібальді] *здавалися Ніно здійсненною казкою* (Н.Кибальчич); *Він почав дiймати бригадира планами й пропозиціями, які зрештою виявилися здійсненними й прищеплювались на дільниці* (Ю.Яновський); *Все те, що Головацький вважав за хліборобські мрії, в устах бригадира звучало як цілком здійсненні речі* (С.Журахович).

здобувати див. **діставати.**

ЗДОГАДЛИВИЙ - ЗДОГАДНИЙ

Здогадливий. Який швидко про все здогадується; кмітливий. *Пані була настільки здогадлива, що постелила так, щоб Дарчина отоманка стояла поруч таткового ліжка. Шепталася Дарка з татком аж запівніч* (Ірина Вільде); *Перехрестик вагався, не знаючи, з чого почати розмову. Це помітила здогадлива дівчина й заговорила перша* (С.Добровольський).

Здогадний. Який ґрунтується на здогадах: *здогадний результат.*

ЗДОРОВИТИ - ЗДОРОВШАТИ, ЗДОРОВІТИ, ЗДОРОВІШАТИ

Здоровити, -влю, -виш, *перех.* Поздоровляти; вітатися. *Нікого* [Івоніка] *не здоровив. Не бачив нікого. Його також ніхто не здоровив* (О. Кобилянська); *Здоровлю родичів і сестру, тебе теж цілую* (В.Стефаник).

Здоровшати, *рідше* **здоровіти, здоровішати.** Ставати здоровшим. *Дьяконов ніби справді здоровшав за роботою* (О.Гончар); *Унизу по яру річечка бігла, невелика, ..вода у ній, як скло, чиста, а нап'єшся було – так і чуєш, що здоровієш* (Панас Мирний); *Дівка росла, здоровішала* (Ю.Яновський).

ЗЕЛЕНИТИ - ЗЕЛЕНІТИ -ЗЕЛЕНІШАТИ - ЗЕЛЕНИТИСЯ - ЗЕЛЕНІТИСЯ

Зеленити, -ню, -ниш, *перех.* Робити щось зеленим, фарбувати,

забарвлювати в зелений колір. *Так і він-то* [маляр] *відтіля родом був, а в нас у селі зеленив нову дзвіницю* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Блідий світанок зеленить просвіти між деревами, обличчя партизанів* (М. Стельмах).

Зеленіти, *неперех.* Ставати зеленим, зеленішим; виділятися зеленим кольором, виднітися (про щось зелене). *На осінь гори починають зеленіти, бо сонце вже не так їх випалює* (Леся Українка); *Трава надворі вже потроху зеленіє* (Григорій Тютюнник); *Великий лан буряків зеленів проти сонця* (М.Коцюбинський); *Кликав дядько Трохим, стоячи біля колодязя, над яким шатристим гіллям зеленів клен* (Є.Гуцало).

Зеленішати. Ставати зеленішим.

Зеленитися. Те саме, що зеленіти. *Зеленися, дерево, розвивайся!* (Марко Вовчок); *Розпускалися магнолії, зеленилися обточені садівниками лаврові кущі* (І.Ле); *Зелениться хлібець серед поля* (П.Грабовський).

Зеленітися. Виділятися зеленим кольором, виднітися (про щось зелене). *Де-не-десь зеленілися блідо пасма озимини* (О.Кобилянська); *Над єриками й Конкою зеленяться очерети й верби* (Ю.Яновський).

ЗЕЛЕНКА - ЗЕЛІНКА

Зеленка. Аніліновий барвник, що використовується в медицині як антисептичний засіб; брильянтова зелень.

Зелінка. Зелена (мідна) фарба.

ЗЕМ... - ЗЕМЛЕ...

Зем... Перша частина складних слів, що відповідає слову **земляний;** пишеться разом: *земвідділ.*

Земле... Перша частина складних слів, що відповідає слову **земля;** пишеться **разом:** ***землевпорядкування, землерийний.***

ЗЕМЕЛЬНИЙ - ЗЕМЛЯНИЙ - ЗЕМНИЙ

Земельний. Який стосується землі як грунту, що обробляється і використовується для вирощування рослин тощо. Вж. зі сл.: *власник, власність, володіння, масив, наділ, простір, фонд, ділянка, багатства, ресурси, угіддя, банк, відділ, кредит, рента, реформа, комісія, кодекс, законодавство.*

Земляний. 1. Який стосується верхнього шару земної кори – землі; зроблений із землі: *земляний рів, земляні роботи, земляна долівка.*

2. Складова частина назв рослин, тварин, мінералів, що ростуть, живуть і т. ін. на землі: *земляна жаба, земляна груша.*

Земний. Який стосується планети Земля, верхнього шару земної кори, суші (на відміну від водяного простору); переносно – життєвий, реальний: *земна куля, земна твердь, земна кора, земний материк, земний уклін, земне відчуття. Та ти – не виграшка природи, Не примха лиш земних стихій – Ти не загинеш, мій народе, Пісняр, мудрець і гречкосій* (Є.Маланюк); *Помру – і не розгаданим лишиться, Чого приходив я на світ земний* (М.Руденко).

земле... див. **зем...**

земляний – земний див. **земельний.**

ЗЗОВНІ, ІЗЗОВНІ - ЗОВНІ -ЗОВНІШНЬО

Ззовні, іззовні, *присл.* Із зовнішнього боку (звідки?); з боку когось,

чогось стороннього. *Раптом двері з тріском розчиняються від удару ззовні* (О.Довженко).

Зовні, *присл.* 1. Із зовнішнього боку (де?). *Зовні маленька хата* (С.Чорнобривець); *Разом – усередині й зовні – було в таборі понад десять тисяч людей, стільки ж коней* (О.Соколовський); *На скрині зовні – бистрі олені І синє небо, і зозулі* (А.М'ястківський); *Він працював із складними приладами, частина яких була розміщена зовні* (В.Владко).

2. Як здається, на перший погляд (як?). *Орест тільки зовні здавався спокійним. Всередині у нього все кипіло* (О.Досвітній); *Зовні застава жила тихим, буденним життям* (Ю.Збанацький); *їхня учениця мало в чому змінилася зовні* (М.Кравчук).

Зовнішньо, *присл.* Те саме, що **зовні 2**. *Зовнішньо вона нагадувала., несміливу лань* (Ю.Яновський); *Зовнішньо він був задоволений* (Г.Хоткевич).

ЗИМНИЙ, *розм.* Який має низьку температуру; дуже холодний; не утеплений, без опалення, а також переносно. *Був дощ. Над умитим садом стоїть туман і сірим порохом сідає на зимну, подекуди полиняли залізну покрівлю панського будинку* (В.Винниченко); *А осінь глуха і зимна Стіною туману йшла* (Є.Маланюк); *Андрія наче хто облив зимною водою* (І.Багряний); *Вона звернула голову до нього, і страшний зимний усміх викривив їй уста* (О.Кобилянська). Пох. **зимно**. *Вчора було так гарно, Нині зимно і хмарно* (Б.Лепкий).

ЗИЧИТИ. Бажати кому-небудь чогось (переважно приємного). – *Кланяйся дуже отцю Мирону од мене і скажи, що я йому добра зичу і блага* (Марко Вовчок); – *Та я ж хіба що?.. Лихого тобі зичу чи що?* (М.Олійник).

зі див. **з**^{2}**.**

зібрання див. **збірка.**

ЗІЗНАВАТИСЯ, -наюся, -наєшся, **ЗІЗНАТИСЯ.** Говорити відверто про свій стан, свої вчинки тощо; признаватися в чомусь; свідчити під час допитів або на суді. – *Не міг більше в собі носити, то прийшов правду розказати, зізнатись у всьому* (Є.Гуцало); – *Коли допитуватимуть – не зізнаватись. Він один, а нас повна камера* (Ю.Збанацький). Пор. **дізнаватися.**

ЗІРКА - ЗОРЯ

Зірка, -и, *д. і м.* -ці. Основне значення – самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів, а також переносно. *Полярна зірка. Кажуть, що скільки зірок на небі, стільки людей на землі* (О.Воропай).

Зоря, -і, *ор.* -ею. **1.** Те саме, що **зірка.** *Що за благодатна ніч! Немає, мабуть, ніде такої ночі, такого неба, таких зір на небі, як на Україні* (Д.Морловець); *На небі гасли світові зорі, кресала білий вогонь зірниця* (Г.Косинка); *За це все його й повісили. Мав з ним висіти й Максим, але тоді його зоря ще, мабуть, не закотилася* (І.Багряний).

2. Яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця. *Над очеретами війнув вітерець, у безвісті неба засіріла смужка, – передвісник зорі* (О.Досвітній); *Над горою зеленувато-білим вогнем горіла зоря вечорова* (В.Винниченко).

ЗІРНИЦЯ - ЗОРЯНИЦЯ

Зірниця, -і, *ор.* -ею. 1. Самосвітне небесне тіло; зірка, а також переносно. *Зірниця палахкотить на небі, тремтлива і ясна, мов жарина* (В.Кучер); *Вдень мені щебечуть птиці І шумить діброва, А вночі німі зірниці Кличуть на розмову* (П.Карманський); *В Ганьки очі, як зірниці* (С.Воскрекасенко).

2. Яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця. *Коли наблизилась* [Ганна] *до свого будинку, вечірня зірниця засвітила вікно в її квартирі* (Д.Бедзик); *Палають в серці відблиски зірниці, – Ранкової й вечірньої зорі* (Л.Дмитерко).

3. Короткий світловий спалах без грому вночі або ввечері; спалах без звуку. *Іноді спалахує по той бік хмари зірниця, просвічує хмару, що робиться від того зеленою* (С.Скляренко); *Наближався фронт. Темними ночами уже видно було, як проблискували на заході зірниці* (П.Панч).

Зоряниця. І. Ранкова зоря, світанок, а також переносно. *Лія спершу уважно слухала його, далі швидко одхилила од його лице, і воно одразу спалахнуло, як досвітня зоряниця* (С.Васильченко); *Занадто ми в буденнім закопались, Не можем обійтися без дрібниць, Як мало на вершини піднімались, Як мало зустрічали зорянниць!* (М.Шеремет); *І коли думка-жалібниця Колишні пориви згада, – Юнацьких років зоряниця Встає журливая, бліда* (Олена Пчілка).

2. Те саме, що **зірниця 1, 3**. *Вже світало. Зоряниці Гасли білі* (П.Воронько); *А в криниці тій водиця, Наче вмита зоряниця* (А.Малишко); *Ніч була гаряча. Грози не було, але далекі зоряниці аж до ранку палахкотіли по всіх кінцях повітового містечка. Чути було короткі постріли* (М.Хвильовий).

ЗІСПОДУ, *присл.* 1. З нижнього боку; знизу. *Старшина і писар ворушились у снігу, сопли, кректали, виверталисть зісподу то один, то другий* (С.Васильченко).

2. У нижній частині чогось; насподі. *Череватий човен залатаний зісподу кількома голубими штакетинами* (Є. Гуцало).

зіткнення див. **сутичка.**

З'ЇЖА, *розм.* 1. їжа. *На з'їжу чимало дечого купили* (Словник Б.Грінченка); *Корисна в городі з'їжа, он які гладкі відтіля вертаються* (Панас Мирний).

2. Витрата їжі. – *Грошей треба. З їжа велика. Нехай їде заробляти* (І.Нечуй-Левицький); [Герасим:] *Така з'їжа, така з'їжа, що й сказать не можна! Повірите: з млина привезуть пуд тридцять борошна, не вспієш оглянуться – вже з'їли* (І.Карпенко-Карий).

з краю див. **скраю.**

ЗЛАЗИТИ, злажу, злазиш. Крім значення "спускатися вниз", вживається з протилежним значенням – "вилазити, підніматися на щось". *Хтось біг під стіною, злазив на сходи* (М.Коцюбинський); *Повагом зліз на воза* (М.Лазорський).

ЗЛЕДЕНІТИ - ОБЛЕДЕНІТИ

Зледеніти. Покритися льодом, перетворитися на лід. Вж. зі сл.: *сніг, білизна, дерево, обличчя.*

Обледеніти. Покритися льодом, обмерзнути з усіх боків, по всій поверхні. Вж. зі сл.: *асфальт, дріт, журавель, камінь, колодязь, літак, дорога, земля, колода, людина, віти.*

ЗЛЕТ, -у. **На** відміну від слова зліт (зльоту), вживаного у багатьох значеннях *(зліт літака, зліт творчої активності мас, зліт думки),* слово злет уживається переважно в переносному значенні "розвиток чогось по висхідній, рух уперед, поривання" і належить до поетичного стилю мови. *Можливо, у нього не буде більше такого злету мрій й повноти щастя* (Т.Масенко); *У законів є свої прикмети, Як в схід сонця подихи світань, Як в людини боротьба і злети На дорозі світлих сподівань* (А.Малишко); *Поет поета може дивувати, Захоплювать, якщо там вищий злет. Поет поета – може не приймати, Якщо ж він заздрить – то вже не поет!* (Л.Забашта); *Але з чим порівняти оту заобрійну далеч, що має в собі таку звабу і викликає такий злет душі!* (О.Гончар); *Повірите чи ні: я тільки нині знаю Життя щасливу мить, душі високий злет* (М.Руденко).

ЗЛИГОДНІ, -ів. Великі життєві труднощі; тяжке життя. *Сумною чередою тяглись роки злигоднів і наполегливої праці* (О.Довженко); *У Долинській сів* [брат] *не на той поїзд, опинився у Кривому Розі, а вже звідтіля дві доби добирався сюди, перетерпівши всі злигодні заблуканого пасажира* (В.Земляк).

ЗЛИЙ - ЗЛОБНИЙ – ЗЛІСНИЙ

Злий. 1. Сповнений зла, ворожнечі, який виражає злість; викликаний злістю, злорадством тощо: *злий ворог, зла людина, зле серце, зла гадюка, злий погляд, злі губи, зле обличчя, злий задум, злий намір, зле слово, злий сміх.*

2. Який завдає надзвичайно важких страждань: *зла кара, зла журба, злі муки.*

3. Поганий, несприятливий, сильний, лютий: *злі часи, зла година, зле безталання, зла доля, злий мороз, злий вітер, зла боротьба, злі сили.*

У словосп.: *злий геній, злий дух, злі язики.*

Злобний. Сповнений злоби: *злобна людина, злобний характер, злобний погляд.*

Злісний. 1. Сповнений злості; дуже злий: *злісний ворог, злісний сміх, злісна гримаса, злісний наклеп, злісне хуліганство.*

2. Свідомо несумлінний; небезпечний; шкідливий: *злісний банкрут, злісний бандит, злісні бур'яни.*

Пор. **зло**.

ЗЛО - ЗЛОБА - ЗЛІСТЬ

Зло. 1. Щось погане, недобре. *Безбожний царю! Творче зла* (Т.Шевченко); *Він не такий чоловік, щоб комусь зло заподіяв* (Ганна Барвінок). У словосп.: *корінь зла, як на зло.*

2. Почуття роздратування, гніву, досади на когось, щось; розлюченість. *– Тройку коней! – грізно крикнув писар на його та так, аж почервонів зі зла* (О.Стороженко); *Зло мене взяло* (Ю.Яновський). У словосп.: *зганяти зло,*

зривати зло.

Злоба. 1. Почуття недоброзичливості, ворожнечі до когось; бажання заподіяти зло. *Кожен сантиметр простору відчайна злоба ворога пронизувала кулями* (Я.Качура); – *Яка підлота, яка злоба! Як ви можете вважати мене здібним до такої гидоти?* (Г.Хоткевич).

2. Велике роздратування; розлюченість. *Темні очі блиснули лютою злобою* (М.Стельмах); *Санька підбігла до Кузя, тягла його за рукав і аж клекотіла від злоби* (Григорій Тютюнник). У словосп. *на злобу дня.*

Злість, злості, *ор.* злістю. Те саме, що злоба. *Кайдашиха помила по лікті руки і кинулась з злістю на діжу, як на свого ворога* (І.Нечуй-Левицький); *Соломія горіла од сорому й злості* (М.Коцюбинський). У словосп.: *зганяти злість, зривати злість, накипіла в серці злість, на злість.*

злобний див. **злий.**

ЗЛОЧИННИЙ - ЗЛОЧИННИЦЬКИЙ

Злочинний. Який є злочином, містить у собі злочин; який чинить злочин; який заслуговує на осуд, неприпустимий: *злочинна війна, злочинне вбивство, злочинна діяльність, злочинна людина, злочинне ставлення.* Пох. **злочинність.**

Злочинницький. Який стосується злочину, злочинця: *злочинницькі наміри, злочинницька сутність.*

ЗЛУКА. 1. *розм.* З'єднання, союз. *Мила була злука, а гірка розлука* (приказка); – *Маємо на Вас надії, але Ви злукою проти начальника все нищите* (У.Кравченко).

2. Назва єднання всіх демократичних національних сил України.

ЗМЕНШУВАНИЙ - ЗМЕНШУВАЛЬНИЙ

Зменшуваний. Дієприкм. від **зменшувати** – якого зменшували, зменшують; також у значенні прикметника: *зменшувана доза, зменшувані видатки, зменшувані ціни.*

Зменшувальний, *прикм.* Який використовують для зменшування зображення; який указує на меншу величину предмета, менший ступінь якості чогось тощо: *зменшувальне скло, зменшувальні суфікси* (в граматиці).

змій див. **змія.**

ЗМІСТОВИЙ - ЗМІСТОВНИЙ

Змістовий. Пов'язаний з реальним змістом, суттю, характерними рисами чогось. Вж. зі сл.: *багатство, навантаження, спрямування, точність, відмінність.*

Змістовний. Багатий змістом, з великим внутрішнім змістом. Вж. зі сл.: *доповідь, лекція, виступ, праця, стаття, відповідь, концерт, життя, відпочинок.*

ЗМІЯ - ЗМІЙ - ГАДЮКА

Змія, -ї, *ор.* -єю. 1. Плазун з видовженим тілом: *гримуча змія.*

2. перен. розм. Про злу, підступну людину.

Змій, -я, *ор.* -єм. 1. Дракон, біблійний образ диявола.

2. Дитяча іграшка, яку запускають у повітря.

3. Те саме, що **змія** (в прямому значенні – зрідка).

Гадюка. 1. Рід отруйної змії з плескатою головою у вигляді трикутника.

2. *перен. розм.* Те саме, що **змія** 2.

змовлятися див. **домовлятися.**

ЗМОГТИ - ЗУМІТИ

Змогти[1], зможу, зможеш, *неперех.* Мати змогу, бути спроможним зробити щось; дістати можливість зробити щось за певних обставин. *А ти осталася] одна. Одна-однісінька надворі. І що ти зможеш? Горе! Горе!* (Т.Шевченко); *Яків хотів свиснути, та не зміг* (Панас Мирний); *Мов книга ти, моє кохання, але на книзі цій печать. Я до останнього дихання її не зможу прочитать* (В.Сосюра); *Коли поставлять залізну грубку або куплять переносний камін, я зможу тут жити* (М. Коцюбинський).

Змогти[2], *перех.* Перемогти когось, щось, подолати щось; оволодіти всім єством. *Ми всі дороги пройшли. Днів розірвали туман, Лиха здолали, змогли Чорного ворога стан* (П.Усенко); *Я незчулась, як впала на лаву, як і сон мене зміг* (І.Нечуй-Левицький).

Зуміти. Виявити здатність, уміння, виявитися спроможним зробити щось (значення близьке до "змогти"). *Викувати троянду не кожен зуміє* (Ю.Яновський); *Якщо не зумію тебе захистити – Карай мене, мати, Карай* (М. Нагнибіда); *– Затягати по судах він зможе. Зумів дістати брехливих свідків, суддів перетягнути на свій бік* (М.Стельмах).

змушений див. **вимушений.**

ЗМУШУВАТИ - ПРИМУШУВАТИ

Змушувати, -ую, -уєш. 1. Спонукати когось робити, виконувати що-небудь. *Не знаю, що змушувало лаборантів і монтажниць так працювати: їм же ніхто не платитиме за час, що вони прогають поверх своїх годин* (Ю.Яновський); *Рідні пісні навіювали на нього багато споминів, змушували задуматись над своїм життям* (О.Гончар).

2. Те саме, що **примушувати 1**. *Вона змушувала його цілими вечорами слухати музику, переважно класичну* (М.Коцюбинський); *Як не змушувала себе Даша слухати уважно, все було дарма* (С.Журахович).

Примушувати. 1. Переважно вимагати в когось виконання чогось незалежно від його волі, бажання. *Шість годин на день примушують вони змучену ревматизмом та цингою хвору людину маширувати з незагоєними ранами та синяками* (З.Тулуб); *Іванко навіть трішечки заздрив, що Мартинко живе як сам хоче: ніхто його не будить, ніхто не примушує щось робити* (А.М’ястківський).

2. Те саме, що **змушувати 1.**

ЗНАМЕНИТИЙ - ЗНАМЕННИЙ

Знаменитий. Славетний, популярний; надзвичайний. *Я ж не така знаменита, як Байрон та інші боги літератури* (Леся Українка); *Сам Яків, знаменитий на всю околицю швець, жив раніше далеко від партизанського табору в селі* (Ю.Збанацькмй); *– Хорошу, знамениту новину ти принесла, дочко* (А.Хижняк). Пох.: **знаменитість, знаменито.**

Знаменний. Надзвичайний, дуже важливий з певного погляду;

видатний: *знаменний день, знаменні події, знаменні слова, знаменна доба, знаменне свято.* Пох.: **знаменність, знаменно.**

ЗНАТИСЯ. 1. *(з ким-чим).* Бути знайомим, дружити, приятелювати з кимсь; стикатися з чимсь, зазнавати чого-небудь, переживати, відчувати щось: *знатися з добрими людьми, знатися з відвагою.*
2. (на чому). Бути обізнаним з чимсь, розумітися на чомусь, мати досвід у чому-небудь: *знатися на техніці.*

ЗНАЧЕННЯ - ЗНАЧІННЯ

Значення, *р. мн.* -ень. 1. Суть чого-небудь; те, що це явище, поняття, предмет означає: *значення слова. Вітри такі, що в буквальному значенні сього виразу – стріхи зривало* (Леся Українка).

2. Важливість, вага, роль когось, чогось: *надавати значення чомусь, не має значення щось, практичне значення.*

Значіння. Дія за знач, **значити.**

ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. Трапляються випадки, коли мовці надають словам непритаманних або маловластивих їм значень (здебільшого під впливом іншої мови). Ось типові зразки таких помилок, взяті з перекладів: "Низькі хмари сірими *баранами* нависли над лісом" (треба *вівцями);* "Хлопець підповз до куща *вільшаника"* (вільшаник – це зарості вільхи; треба *вільшини);* "Жевріло вишневе *вугілля"* (треба *жар);* "Він узяв *жердину* і забив її сокирою в землю" (жердини в землю не заб'єш, бо вона дуже довга; треба *кілок);* "Він через мокру шкіру чобота обмацує пальцями *зап'ястя*" (зап'ястя на руці, на нозі *щиколотка);* "хімічне *з'єднання* (треба *сполука);* "відрізати *клаптик* хліба" (треба *шматок);* "наче бив *ковадлом"* (б'ють не ковадлом, а *молотом* по ковадлу); "минули *кут* депо", "наче тебе хтось мішком прибив з-за *кутка", «кутик* паперу" (треба *ріг, ріжок); "Мчать* потужні пароплави" (у пароплавів не така швидкість, щоб характеризувати її цим словом); "тематичний *показник", "показник* імен" (треба *покажчик);* "Було, як звичайно, як двадцять років *попереду"* (треба *до того, перед тим); "рухлива* група" (треба *рухома);* "Екскаватор копав *фундамент"* (треба *котлован, яму* під фундамент); "У кухні був кран з *мушлею"* тощо. Подібні помилки є або звичайним недоглядом, незнанням мови, або намаганням авторів, не зважаючи ні на що, висловлюватися якнайоригінальніше.

значіння див. **значення.**

ЗНЕ... Префікс, який вживається для творення дієслів зі значенням "позбавити чого-небудь, звільнити або звільнитися від чогось, позбутися чогось" тощо: *знеболювати, зневоднювати, знежирювати, знезаражувати, знесилювати.*

знегода див. **негода.**

ЗНИЗУ - З НИЗУ

Знизу, *присл.* З місця, яке розташоване внизу, нижче чогось; з пониззя, зісподу; внизу тощо; переносно – з низів. *Знизу, від ріки, тягне прісною весняною свіжістю* (О.Гончар); *А тут світом і пароплав знизу прийшов* (А.Головко); *Над ставком носилися густі пари, мов хто підогрів знизу воду і вона несамовито парувала* (Панас Мирний); *Я прийшов із мас, із поля, знизу*

(В.Сосюра).

З низу, *ім. з прийм. Прадід примічав, звідки в цей день вітер, коли з Дніпра – риба ловитиметься, коли із степу – добре на бджоли, коли з низу – буде врожай (Ю.Яновський); Чорною хмарою татарсько-турецьке військо суне з низу* (С.Божко); *Всі поверхи готелю з низу й до верху їжачились кулеметами та гніздами автоматників* (О.Гончар).

ЗНІЧЕВ'Я, *присл. розм.* 1. Від нічого робити; з дурного розуму. *Під тином Півень, біля хати, Знічев'я смітник розгрібав* (Л.Глібов); [Руфін:] *Ну дарма, не варто нам про теє говорити, що там вигадують знічев'я люди* (Леся Українка); *Семен Іванович не спав і не відпочивав по праці, він просто собі лежав знічев'я* (Б.Антоненко-Давидович); *Париж заснув. Марія не спить. Знічев'я дивиться у вікно* (М.Слабошпицький).

2. Несподівано, раптом. *Знічев'я постріл, що пролунав край дороги, тріпонув її тіло, і качка рвучко підвела голову* (О.Досвітній); *Хома., знічев'я побачив панну* (М.Кропивницький).

3. Ні з сього ні з того, без причини. *Як угнівається* [пан], *то знічев'я людину не те що упосліднить, а й занапастить навіки* (Марко Вовчок); *Дівчата, обмиті піснею та сльозами, сміються знічев'я, хоч їм не до сміху самим* (Л.Дмитерко).

ЗОВНІ – ЗОВНІШНЬО див. **ЗЗОВНІ.**

ЗОВНІШНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зовнішній;** пишеться разом: *зовнішньополітичний.*

...ЗОЙ. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "життя": *мезозой, протерозой.*

ЗОЛОТИТИ - ЗОЛОТІТИ

Золотити, -очу, -отиш, **позолотити,** *перех.* Покривати золотом або позолотою; надавати чому-небудь золотистого відтінку: *золотити хрести на церкві. Кінчилось літо. Вечірнє сонечко гай золотило* (Т.Шевченко); *Осінь непомітно золотила сади* (П.Кочура).

Золотіти, позолотіти, *не перех.* Набувати золотистого відтінку, ставати золотистим; виділятися золотистим кольором. *Місяць схиляється на захід, золотіє, втрачає чітку металевість контурів* (З.Тулуб); *По грядках мак і квіти, І соняx золотіє* (А.Малишко); *Золотіють каштани навколо* (І.Муратов).

ЗОО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зоологічний;** пишеться разом: *зообаза, зооветеринарний.*

зоря див. **зірка.**

зоряниця див. **зірниця.**

з половини див. **споловини.**

з початку див. **спочатку.**

ЗРАДА - ЗРАДНИЦТВО - ЗРАДЛИВІСТЬ

Зрада. Перехід на бік ворога; порушення вірності в коханні, дружбі; відмова від своїх переконань, поглядів тощо: *зрада батьківщини, чорна зрада, обвинувачення в зраді.*

Зрадництво. Поведінка, вчинки зрадника. *В тиші клацали затвори.*

Здавалося, ще мить – і вчиниться така ганьба зрадництва й мерзоти, що її не змити вже нічим повік (О.Довженко).

Зрадливість, -вості, *ор.* -вістю. Властивість зрадливого. *Думка про зрадливість похвали від ворога стає найблискучішою з його думок* (В.Собко).

ЗРАНКУ - З РАНКУ

Зранку, *присл.* У ранковий час, уранці; з ранкового часу, з самого ранку. *День зранку був ясний, сонячний, жовто-золотий* (І.Нечуй-Левицький); *Виїздили ми зранку на машині* (Ю.Яновський); *Гетьман любив зранку погуляти по великому парку в добру годину* (М.Лазорський).

З ранку, *ім. з прийм. З ранку до півдня стоїть військо й не ворухнеться* (І.Нечуй-Левицький); *Один з своєю журбою ходив він на домовину своєї дружини і сидів там з ранку до ночі* (А.Кащенко).

ЗРЕШТОЮ - З РЕШТОЮ

Зрештою, *присл.* Після всього; нарешті; у знач. спол. – проте; у знач, вст. сл. *Зрештою Андрій не витерпів* (С.Васильченко); *Дарина з другої світлиці прислухається, як пересварюються брати, й сумно радіє, що зрештою поміж ними не буде щоденної ворожнечі* (М.Стельмах); *Кожен з нас, зрештою, вірив, що на міських ратушах і на бані Верховної Ради України доконче будуть колись майоріти наші національні прапори* (Р.Іваничук).

З рештою, *ім. з прийм. Врізався він з рештою своїх незамайківців у середину поляків* (О.Довженко); *З рештою членів бригади Герасим Петрович обходився так само просто, по-товариському* (О.Гуреїв).

ЗРІДНИТИСЯ - ПОРІДНИТИСЯ

Зріднитися. Стати близькими, дорогими одне одному; звикати до чого-небудь. *Це там у осені пороші, неначе в золоті, сади і земляки мої хороші, з ким я зріднився назавжди* (В.Сосюра); *Дуже я зріднився з Києвом* (В.Кучер); *Відчуй в пориві тісноту простору І з тим чуттям зріднися назавжди* (А.Малишко).

Поріднитися. 1. Стати рідними; породичатися. – *Ми хочемо поріднитись з вами, – сказав сват. – У вас дочка на виданні, а в нас жених* (І.Нечуй-Левицький); [Харько *(сам):] Краще було б, коли б я при моїх достатках та поріднився з якою простою сім'єю* (М.Кропивницький).

2. Те саме, що **зріднитися.** *Він ходив до Варі часто, давно поріднився з Василем Гнатовичем* (І.Сенченко); *Поріднились вони серцем, душею* (Панас Мирний); [Річард:] *Ні, певне, щоб до душі душею промовляти, то треба, щоб ті душі поріднились* (Леся Українка).

зрікатися див. **відрікатися.**

ЗРІСТ - РІСТ. У значенні "довжина тіла людини" вживається переважно **зріст,** зросту; **ріст** – рідше: *високий на зріст, на весь зріст, у людський зріст.*

ЗРОШУВАЛЬНИЙ - ЗРОШУВАНИЙ

Зрошувальний. Призначений для зрошування, який здійснює зрошування: *зрошувальний канал, зрошувальна мережа, зрошувальна система, зрошувальні роботи.*

Зрошуваний. Якого зрошують: *зрошувані землі, зрошувані площі, зрошувані пасовища.*

ЗСЕРЕДИНИ - З СЕРЕДИНИ

Зсередини, *присл.* З внутрішньої частини чогось; **у** внутрішній частині, всередині чогось; у знач, прийм. *Стали* [жінки] *разом та в два сліди й побілили і зсередини, і знадвору* (І.Рябокляч); *Зсередини стодоли вихопилось раптом полум'я* (М.Коцюбинський); *Солодкий плин думок ніби зогрів Явтушка зсередини* (В.Земляк).

З середини, *ім. з прийм.* З місця, однаково віддаленого від кінців чогось; з часу, однаково віддаленого від початку і кінця чогось. *З середини тої громадки лунала Журливая, чула музика* (Леся Українка); *Се така робота, що її можна писати і з початку, і з кінця, і з середини* (М.Коцюбинський).

зуміти див. **змогти.**

ЗУМОВЛЮВАТИ - ОБУМОВЛЮВАТИ

Зумовлювати, -юю, -юєш. Бути причиною чогось, створювати умови для виникнення чогось, викликати щось, спричиняти; будучи умовою існування або формування чогось, визначати його якість, характер, специфіку. *Долю книги зумовлюють в однаковій мірі і якості книги, і якості читача – його вдача, інтереси й смаки* (Ю.Смолич).

Обумовлювати. 1. Обмежувати якоюсь умовою, застереженням; ставити в залежність від певних умов: *обумовлювати чимсь свою участь у роботі, обумовлювати угоду певним терміном.*

2. Те саме, що **зумовлювати.**

ЗУХВАЛИЙ. 1. Який не виявляє належної поваги, пошани до когось, чогось; який виражає неповагу; дуже грубий, нахабний: *зухвалий парубок, зухвалий погляд, зухвалий вчинок, зухвалий ворог, зухвалий напад.*

2. Відчайдушно сміливий: *зухвалий мисливець, зухвалий маневр.*

Пох.: **зухвалість, зухвало** *(зухвало триматися, зухвало дивитися).*

ЗЦІЛЕНИЙ - ЗЦІЛЕННИЙ

Зцілений. Якого зцілили: *зцілений від ран.*

Зціленний. Який піддається лікуванню, може бути зцілений; зцілимий.

З'ЯСОВУВАТИ - ВИЯСНЯТИ

З'ясовувати, -ую, -уєш, **з'ясувати**, -ую, -уєш. Крім іншого, вживаються в значеннях "досліджуючи, робити ясним, зрозумілим щось; визначати, встановлювати щось; дізнаватися про щось". *Брат взявся одразу з'ясовувати справу* (Л.Первомайський); *За що ж ця ласка короля? Мені з'ясуйте, прошу* (В.Еллан); *Огей байдуже, поволі ковтав чай, намагаючись з'ясувати, який вплив мають на нервову систему хворі бронхи* (О.Досвітній); *Щоб щось з'ясувати, Дьяконову знов і знов доводиться звертатись до Оленчука* (О.Гончар).

Виясняти, вияснити в цих значеннях вживаються рідше.

І^1. Як назва літери вживається в с. р.: *мале і;* як назва звука вживається в ч. р.: *голосний і.*

І^2 – Й, *спол.* Уживаються для поєднання двох рівноправних

синтаксичних одиниць (однорідних членів речення, цілих речень), для поєднання членів речення і речень. – *Я ще й вчора вам говорив, що все те, що було вашим: і земля, і худоба, й хати, і навіть ви самі – тепер князівські!* (А.Кащенко).

І в українській мові чергується з й.

І вживається переважно для того, щоб уникнути збігу приголосних, на початку речень та після паузи, що на письмі позначається крапкою, крапкою з комою, комою, двома крапками та крапками.

Й уживається переважно, щоб уникнути збігу голосних (між голосними та після голосного).

За цими ж правилами чергуються звуки **і** – **й** у словах *іменння – йменння, імовірний – ймовірний, іти – йти.*

Чергування **і** – **й** не буває: при зіставленні понять *(батьки і діти, дні і ночі, життя і смерть)* та в іншомовних словах.

...ІАДА - ...ІАНА

...Іада. Вживається для творення слів, що означають масові змагання з різних видів спорту, самодіяльного мистецтва, навчальних завдань тощо: *альпініада, олімпіада, спартакіада, універсіада.*

..Іана. Вживається для творення книжних слів із значенням "зібрання, сукупність творів літератури та мистецтва, пов'язаних з життям, діяльністю і творчістю визначного громадського діяча, письменника": *шевченкіана.*

...ІАТРІЯ. Кінцева частина складних слів, що означає певну галузь медицини: *педіатрія, фтизіатрія.*

ІБЕРИ - ІБЕРІЙЦІ

Ібери, -ів, *мн.* **1.** Стародавні грузинські племена, що населяли Іберію задовго до нашої ери.

2. Те саме, що **іберійці.**

Іберійці, -ів, *мн. (одн.* іберієць, -ійця). Назва корінного населення Піренейського півострова до нашої ери.

ІГРОВИЙ - ГРАЛЬНИЙ

Ігровий. Який стосується гри; призначений для гри: *ігрова перевага, ігровий майданчик, ігрові автомати.*

Гральний. Призначений для гри: *гральні карти.*

ІДІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "свій", "особливий" тощо; пишеться разом: *ідіоадаптація, ідіоплазма.*

ІДІОТИЗМ - ІДІОТСТВО -ІДІОТІЯ

Ідіотизм, -у. **1.** Те саме, що **ідіотія:** *впасти в ідіотизм. Недоук посміхався, а в мене морозом сипнуло поза шкірою. І доживеться ж людина до такого ідіотизму!* (Ю.Збанацький).

2. *розм.* Дурість, безглуздя. *"Звичайно, це ідіотизм, це казна-що, – подумав* [Андрій] *в ту ж мить. – Показувати перед Марією свою владу"* (Ю.Бедзик).

Ідіотство, *розм.* Те саме, що **ідіотизм** 2.

Ідіотія, -ї, *ор.* -єю. Психічна хвороба; недоумство.

ІЗ...[1], **ІЗО...** Перші частини складних слів, що означають рівність,

подібність за формою або призначенням; пишуться разом: *ізалотерми, ізаномали, ізоанемони, ізобутилен.*

із...[2] див. **з...**

іззовні див. **ззовні.**

ізо... див. **із...**[1]

ізолювання див. **ізоляція.**

ІЗОЛЯЦІЙНИЙ - ІЗОЛЯТОРНИЙ

Ізоляційний. Призначений для ізоляції: *ізоляційні матеріали, ізоляційна стрічка, ізоляційна трубка.*

Ізоляторний. Який стосується ізолятора, пов'язаний з виробництвом ізоляторів: *ізоляторний цех.*

ІЗОЛЯЦІЯ - ІЗОЛЮВАННЯ - ІЗОЛЬОВАНІСТЬ

Ізоляція, -ї, *ор.* -єю. 1. Відокремлення від навколишнього середовища: *ізоляція заразних хворих, ізоляція небезпечних злочинців.*

2. Захист провідника якоїсь енергії оболонкою, покриттям: *ізоляція дроту, теплова ізоляція.*

3. Ізолююча речовина: *гумова ізоляція, поліетиленова ізоляція, пошкодження ізоляції.*

Ізолювання. Те саме, що **ізоляція 1-2.**

Ізольованість, -ності, *ор.* -ністю. 1. Стан ізоляції: *моральна ізольованість, ізольованість дротів.*

2. Відокремленість, одиничність: *ізольованість від життя, ізольованість факту.*

ІЗОМЕРІЯ - ІЗОМЕТРІЯ

Ізомерія, -ї, *ор.* -єю. Існування кількох речовин однакового складу та молекулярної маси, але різної хімічної будови. Пох. **ізомерний.**

Ізометрія. Збереження пропорцій органів і частин тіла в період росту організму. Пох. **ізометричний.**

ІКЛО - БИВЕНЬ - КЛИК

Ікло, *р. мн.* -ів. **1.** Зуб між різцями й передкореневими зубами в щелепах людини й ссавців: *ікла вівчарки.*

2. Великих розмірів зуб, що виступає з рота назовні в деяких ссавців; бивень: *кабанячі ікла, ікла мамонта.*

Бивень, -вня, *ор.* -внем. Дуже розвинений різець у хоботних – у слонів, мамонтів.

Клик, -а, *діал.* Те саме, що **ікло.**

ІКРЯНИЙ - ІКРИСТИЙ

Ікряний. Який містить у собі ікру; виготовлений з ікри; призначений для ікри: *ікряна білуга, ікряна бочечка.*

Ікристий. Який містить багато ікри: *ікриста риба.*

ілювій див. **елювій.**

ІЛЮЗІЯ - АЛЮЗІЯ

Ілюзія, -ї, *ор.* -єю. Оманливе, хибне сприймання дійсності, неправильне уявлення про що-небудь, а також переносно – нездійсненна надія, мрія. – *Не треба ілюзій, не треба омани, – сердилась на себе Раїса*

(М.Коцюбинський); *Гранітні обеліски, як медузи, Повзли, повзли і вибилися з сил – На цвинтарі розстріляних ілюзій Уже немає місця для могил* (В.Симоненко).

Алюзія. Художньо-стилістичний прийом – натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт у розрахунку на обізнаність і кмітливість читача, який має витлумачити цей натяк, наприклад: *піррова перемога* – перемога, здобута ціною величезних жертв.

ІЛЮМІНАЦІЯ - ЕЛІМІНАЦІЯ, ЕЛІМІНУВАННЯ

Ілюмінація, -ї, *ор.* -єю. Яскраве різнобарвне освітлення вулиць, будинків тощо; розфарбування контурів на картах, планах.

Елімінація, елімінування, *книжн.* Виключення невідомих із системи рівнянь.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ, ІЛЮСТРА-ЦІЙНИЙ - ІЛЮСТРОВАНИЙ

Ілюстративний, *рідше* **ілюстрацій-ний.** Який є ілюстрацією, призначений для ілюстрування: *ілюстративний матеріал, ілюстративна графіка.*

Ілюстрований. 1. Дієприкм. від **ілюструвати:** *книжка ілюстрована малюнками, розкішно ілюстроване видання.*

2. Який має ілюстрації: *ілюстровані журнали, ілюстровані казки.*

ЇМ..., ІН... Префікси, що означають заперечення, відсутність чогось або проникнення в щось: *імматеріалізм, імморалізм, інадаптація, інактивація.*

ІМАЖИЗМ - ІМАЖИНІЗМ

Імажизм, -у. Декадентська течія в англійській та американській поезії початку XX ст., яка заперечувала ідейність творчості і зводила її до створення химерних і не пов'язаних між собою словесних образів.

Імажинізм, -у. Формалістична течія в російській поезії початку XX ст., яка заперечувала ідейність творчості і зводила її до створення химерних і не пов'язаних між собою словесних образів.

імiграція див. **еміграція.**

імігрувати див. **емігрувати.**

ІМІДЖ, -у, *ор.* -ем. Цілеспрямовано сформований образ особи, фірми, товару, послуг, який має зробити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з метою популяризації, реклами тощо.

ІМІТУВАТИ - ЕМІТУВАТИ

Імітувати, -ую, -уєш. Точно наслідувати когось, відтворювати щось, підробляти під щось: *імітувати голоси тварин.*

Емітувати. Випускати цінні папери, банкноти або паперові гроші; видаляти електрони (іони) з поверхні твердих і рідких тіл опроміненням, іонізацією тощо.

ІМПЕРАТОРСЬКИЙ - ІМПЕРСЬКИЙ

Імператорський. Який стосується імператора, належний йому: *імператорський герб, імператорський палац, імператорський двір.*

Імперський. 1. Який стосується імперії: *імперська армія, імперські закони.*

2. перен. Великодержавний: *імперські амбіції, імперські зазіхання.*

ІМПІЧМЕНТ, -у. Особливий порядок притягнення до відповідальності вищих посадових осіб в разі порушення ними законів країни.

ІМПОРТ - ЕКСПОРТ

Імпорт, -у. Ввезення в країну товарів з-за кордону; кількість і вартість цих товарів.

Експорт, -у. Вивіз за межі країни товарів, капіталу, цінних паперів для реалізації їх на зовнішньому ринку; кількість і вартість цих товарів.

ІМПУЛЬСИВНИЙ, ІМПУЛЬСІЙНИЙ - ІМПУЛЬСНИЙ

Імпульсивний, *рідше* **імпульсійний.** Схильний діяти під впливом випадкового спонукання, імпульсу; зумовлений імпульсом: *надто імпульсивна людина, імпульсивна дія.*

Імпульсний. Пов'язаний з електричними імпульсами: *імпульсний генератор.*

ІМУНО... Перша частина складних слів, що вказує на відношення до імунітету; пишеться разом: *імуногенетика, імунодефіцит.*

ін... див. **ім...**

ІНАВГУРАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Урочиста процедура введення на посаду керівника держави (зокрема, президента) офіційними представниками влади.

інакомовний див. **іноземний.**

ІНВЕСТОР, ІНВЕСТИТОР, -а. Особа, організація чи держава, яка вкладає капітал в яке-небудь підприємство, якусь справу.

ІНВЕСТУВАННЯ - ІНВЕСТИЦІЯ

Інвестування, *р. мн.* -ань. Довготермінове вкладання капіталу в якесь підприємство з метою одержання прибутків: *інвестування за кордоном, інвестування капіталу.*

Інвестиція, -ї, *ор.* -єю. **1.** Те саме, що **інвестування**: *гарант інвестицій.*

2. Вкладений капітал: прямі інвестиції.

ІНДЕКСАЦІЯ - ІНДЕКСУВАННЯ

Індексація, -ї, *ор.* -єю. Спосіб збереження реальної величини грошових вимог та доходів у період інфляції.

Індексування. Вираження змісту тексту якогось документа в термінах інформаційно-пошукової системи для полегшення його відшукання серед багатьох інших.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ - ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИЙ - ІНДИВІДУАЛІСТСЬКИЙ

Індивідуальний. Властивий, належний певній особі, не колективний тощо: *індивідуальний пакет, індивідуальні риси.*

Індивідуалістичний. Який стосується індивідуалізму, пройнятий індивідуалізмом: *індивідуалістична теорія, індивідуалістичні настрої, індивідуалістична поведінка.*

Індивідуалістський. Властивий індивідуалістові: *індивідуалістська поведінка.*

ІНДІЙЦІ - ІНДІАНЦІ - ІНДУСИ

Індійці, -ів, *мн. (одн.* індієць, -ійця). Загальна назва корінного населення Індії та Пакистану. **Американські індійці** – те саме, що сучасне індіанці. Пох.: **індійка, індійський.**

Індіанці, -ів, *мн. (одн.* індіанець, -нця). У сучасному вжитку – загальна назва корінного населення Америки (за винятком ескімосів); *заст.* – те саме, що **індійці.** Пох.: **індіанка, індіанський.**

Індуси[1], -ів, *мн. (одн.* індус, -а), *заст.* Індійці.

Індуси[2]. Послідовники індуїзму.

ІНДО-... (ІНДО...) - ІНДІЙСЬКО-...

Індо-... (індо...). Перша частина складних слів, що означає "який стосується Індії, індійців"; пишеться через дефіс: *індо-африканський, індокитайські відносини, індо-малайський.* Але: *індогерманський, індоєвропейські мови, індокитайський* (від Індокитай).

Індійсько-... Те саме, що індо-..., але коло вживання вужче; пишеться через дефіс: *індійсько-українська дружба.*

ІНДОСАМЕНТ, -а. Передавальний напис на звороті цінного паперу, векселя, чека, який посвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи.

ІНДОСАНТ - ІНДОСАТ

Індосант, -а. Особа, яка робить передатний напис на чеках, векселях та інших цінних паперах.

Індосат, -а. Особа, на яку переводять чек, вексель та інші цінні папери.

ІНДУКТИВНИЙ - ІНДУКЦІЙНИЙ - ІНДУКТОРНИЙ

Індуктивний. 1. У логіці – який ґрунтується на індукції: *індуктивний метод, індуктивний умовивід.*

2. У фізиці – який виник унаслідок індукції; який створюється шляхом індукції: *індуктивний струм, індуктивний зв'язок.*

Індукційний. Те саме, що **індуктивний *2****: індукційний струм.*

Індукторний. Пов'язаний з індуктором: *індукторний телефонний апарат.*

індуси див. **індійці.**

ІНЕРЦІЯ - ІНЕРТНІСТЬ

Інерція, -ї, *ор.* -єю. **1.** Властивість тіла зберігати стан спокою або прямолінійний рівномірний рух: *закон інерції, рух за інерцією (по інерції).*

2. перен. Відсутність активності, бездіяльність: *розумова інерція, інерція звички.*

Інертність, -ності, *ор.* -ністю. Те саме, що **інерція** 2: *розумова інертність.*

ІНЖЕНЕРНИЙ - ІНЖЕНЕРСЬКИЙ

Інженерний. Пов'язаний з діяльністю інженера; технічний: *інженерний задум, інженерні війська, інженерні кадри, інженерна справа.*

Інженерський. Який стосується інженера: *інженерський диплом, інженерський досвід, інженерська етика, інженерська думка.*

ІНКРУСТУВАННЯ - ІНКРУСТАЦІЯ

Інкрустування. Прикрашення візерунками, малюнками із врізаних у

поверхню платівок кістки, перламутру, металу тощо: *художнє інкрустування металом.*

Інкрустація, -ї, *ор.* -єю. 1. Те саме, що **інкрустування:** *матеріал для інкрустації, техніка інкрустації, володіти інкрустацією.*

2. Візерунки, малюнки, виконані способом інкрустування: *срібна інкрустація, інкрустація з кістки, перламутрова інкрустація, прикрашати інкрустацією.*

ІНКУБАЦІЙНИЙ - ІНКУБАТОРНИЙ

Інкубаційний. Який стосується інкубації: *інкубаційний період, інкубаційні яйця.*

Інкубаторний. Пов'язаний з інкубатором: *інкубаторна станція.*

ІНОЗЕМНИЙ - ІНШОМОВНИЙ - ІНОМОВНИЙ - ІНАКОМОВНИЙ

Іноземний. Який належить іншій країні, державі, чужому краєві: *іноземний матрос, іноземні загарбники, інститут іноземних мов* (але *міністерство закордонних справ).*

Іншомовний. Про певні мовні (переважно лексичні) елементи – слова, терміни, назви тощо: *словник іншомовних слів, іншомовні запозичення, іншомовне видання.*

Іномовний. Який розмовляє, пише іншою мовою тощо: *іномовне населення, іномовна культура.*

Інакомовний, *зрідка.* **Алегоричний**.

ІНСАЙД - ІНСАЙТ

Інсайд, -а. Гравець у футбольній або хокейній команді, який займає **в** лінії нападу місце між крайнім і центральним гравцями.

Інсайт, -у. В інтуїтивістській теорії пізнання – акт безпосереднього зрозуміння, "осяяння" тощо.

інспектор див. **контролер.**

інструктаж див. **інструктування.**

ІНСТРУКТИВНИЙ - ІНСТРУКЦІЙНИЙ

Інструктивний. Який містить у собі керівні вказівки, настанови: *інструктивна доповідь, інструктивна розмова, інструктивний лист.*

Інструкційний. Який стосується інструкції, міститься в ній: *інструкційні вимоги.*

ІНСТРУКТУВАННЯ - ІНСТРУКТАЖ

Інструктування. Дія за значенням **інструктувати** – давати комусь керівні вказівки, інструкції: *проводити інструктування.*

Інструктаж, -у, *ор.* -ем. **1.** Те саме, що **інструктування:** *проводити інструктаж.*

2. Керівні вказівки, інструкції: *діставати інструктаж.*

ІНСТРУМЕНТАЛІСТ - ІНСТРУМЕНТАЛЬНИК

Інструменталіст, -а. Музикант, що грає на якомусь музичному інструменті; композитор, який створює інструментальну музику. Пох.: **інструменталістка, інструменталістський.**

Інструментальник, -а. Слюсар, який виготовляє інструменти.

ІНСЦЕНУВАННЯ - ІНСЦЕНІЗАЦІЯ

Інсценування. Пристосування літературного твору для постановки його в театрі або в кіно: *виконувати інсценування творів.*

Інсценізація, -ї, *ор.* -єю. 1. Те саме, що **інсценування:** *здійснювати інсценізацію.*

2. Інсценований твір, вистава: *дивитися інсценізацію, ставити інсценізацію.*

ІНТЕГРУВАННЯ - ІНТЕГРАЦІЯ

Інтегрування. 1. Знаходження інтеграла даної функції.

2. книжн. Те саме, що **інтеграція.**

Інтеграція, -ї, *ор.* -єю, *книжн.* Об'єднання чогось у єдине ціле: *економічна інтеграція, інтеграція діалектів, інтеграція мов.*

ІНТЕЛІГЕНТНИЙ - ІНТЕЛІГЕНТСЬКИЙ

Інтелігентний. Розумово розвинений; освічений, культурний; властивий інтелігентові, інтелігентам: *інтелігентна людина, інтелігентний вигляд, інтелігентна поведінка.* Пох. **інтелігентність.**

Інтелігентський. Який стосується інтелігента, інтелігентів: *інтелігентські кола, інтелігентська розмова.*

інтенсивний див. **екстенсивний.**

ІНТЕР... Префікс, що означає перебування поміж ким-, чим-небудь, періодичність дії, скасування, знищення: *інтернаціоналізація.*

інтервент див. **інтервенціоніст.**

інтервенційний – інтервентський див. **інтервенціоністський.**

ІНТЕРВЕНЦІОНІСТ - ІНТЕРВЕНТ

Інтервенціоніст, -а. Прихильник інтервенції.

Інтервент, -а. Організатор, учасник інтервенції.

ІНТЕРВЕНЦІОНІСТСЬКИЙ - ІНТЕРВЕНЦІЙНИЙ - ІНТЕРВЕНТСЬКИЙ

Інтервенціоністський. Який стосується інтервенціоніста, прихильника інтервенції: *інтервенціоністська пропаганда.*

Інтервенційний. Який стосується інтервенції, служить для інтервенції: *інтервенційні війська.*

Інтервентський. Який стосується інтервентів: *рештки інтервентських частин.*

ІНТЕР'ЄР - ЕКСТЕР'ЄР

Інтер'єр. 1. *р.* -у. Архітектурно і художньо оформлений внутрішній простір будівлі.

2. *р.* -у. Внутрішня будова органів і тканин тварин.

3. *р.* -а. Картина, малюнок, на яких зображено внутрішній простір приміщення.

Екстер'єр, -у. Зовнішній вигляд і будова тіла тварини.

ІНТЕРМЕДІЯ - ІНТЕРЛЮДІЯ

Інтермедія, -ї, *ор.* -єю. 1. Невелика драматична п'єса, переважно комедійного характеру, яку виконують між актами спектаклю.

2. У музиці – проміжний епізод у фузі.

Інтерлюдія. 1. Невелика музична п'єса, виконувана між частинами музичного твору.

2. Те саме, що **інтермедія 1.**

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ - ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ - ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТСЬКИЙ

Інтернаціональний. 1. Міжнародний. Вж. зі сл.: *бригада, екіпаж, клуб, дружба, єдність, співробітництво, зв'язки, солідарність, обов'язок, будівництво, підтримка, лексика.*

2. Який проводять у дусі інтернаціоналізму: *інтернаціональне виховання, інтернаціональне вчення.*

Інтернаціоналістичний. Який стосується інтернаціоналізму: *інтернаціоналістичний світогляд.*

Інтернаціоналістський. Який стосується інтернаціоналістів: *інтернаціоналістська організація, інтернаціоналістські переконання.*

ІНТЕРПЕЛЯЦІЯ - ІНТЕРПОЛЯЦІЯ

Інтерпеляція, -ї, *ор.* -єю. Особливий вид запиту депутата парламенту до уряду: *вносити інтерпеляцію, робити інтерпеляцію, відповідати на інтерпеляцію.*

Інтерполяція. 1. Текстова вставка пізнішого походження (неавторська), якої не було в оригіналі: *робити інтерполяцію.*

2. У математиці – знаходження проміжних значень функції на підставі деяких відомих її значень: *лінійна інтерполяція, застосовувати інтерполяцію.*

ІНФІНІТИВ. Неозначена форма дієслова (інфінітив) твориться за допомогою суфікса **-ти** і вживається в усіх жанрах і стилях сучасної української літературної мови *(бігати, носити, стукати, хитати).* Скорочений варіант суфікса **-ть** уживається поряд з повним варіантом **-ти** тільки в усному мовленні й художньо-белетристичному стилі мови (здебільшого в поетичних творах для збереження ритму або рими).

ІНФОРМАТИВНИЙ - ІНФОРМАЦІЙНИЙ

Інформативний. Наповнений інформацією, відомостями: *інформативний виклад, інформативний характер, інформативна функція, інформативна перевантаженість.*

Інформаційний. Який містить, опрацьовує, видає інформацію; довідковий. Вж. зі сл.: *бюлетень, матеріал, доповідь, передача, вісті, новини, агентство, бюро, відділ, служба, мінімум.*

ІНФОРМАТИВНІСТЬ - ІНФОРМОВАНІСТЬ

Інформативність, -ності, *ор.* -ністю. Певна кількість відомостей, знань про якість події, чиюсь діяльність тощо; поінформованість: *глобальна інформативність, обсяг інформативності.*

Інформованість. Кількість і якісні показники, що характеризують процес засвоєння інформації; поінформованість: *інформованість населення.*

інформаційний див. **інформативний.**

інформація див. **інформування.**

інформованість див. **інформативність.**

ІНФОРМУВАННЯ - ІНФОРМАЦІЯ

Інформування. Повідомлення про щось: *інформування про роботу, інформування про хід переговорів.*

Інформація, -ї, *ор.* -єю. 1. Те саме, що інформування: *інформація про хід переговорів, для інформації.*

2. Відомості про щось: *давати інформацію, газетна інформація, обсяг інформації.*

ІНФРАСТРУКТУРА. Комплекс галузей економічного і соціального життя, які мають підпорядкований і допоміжний характер, обслуговують виробництво й забезпечують умови життєдіяльності суспільства: *виробнича інфраструктура, соціальна інфраструктура.*

іншомовний див. **іноземний.**

ІОЛ - ІОЛА

Іол, -а. Невелике судно, оснащене двома щоглами з косими вітрилами.

Іола. Норвезька промислова легка шлюпка.

ІОНІЙСЬКИЙ - ІОНІЧНИЙ

Значення збігаються: *іонійський (іонічний) ордер, іонійський (іонічний) діалект.* Іноді різниться сполучність: *іонійський вірш, іонійська філософія, іонійська школа,* але *іонічна колона.*

і подібне див. **і так далі**.

ІРЖАВИТИ, РЖАВИТИ - ІРЖАВІТИ, РЖАВІТИ - ІРЖАВІШАТИ, РЖАВІШАТИ

Іржавити, -влю, **-виш, ржавити,** -влю, -виш, *перех.* Робити іржавим.

Іржавіти, -іє, -іють, **ржавіти,** -іє, -іють, *неперех.* Ставати іржавим, іржавішим; покриватися іржею.

Іржавішати, ржавішати. Ставати іржавішим.

ІРРАЦІОНАЛЬНИЙ. 1. *(у філософії).* Якого не можна збагнути розумом; незбагненний: *ірраціональна суть мистецтва, ірраціональна психіка.*

2. (у математиці). Несумірні з одиницею числа, які не можуть бути точно виражені ні цілими числами, ні дробом: *ірраціональне число.*

ІСПАНО-... (ІСПАНО...) - ІСПАНСЬКО-...

Іспано-... (іспано...). Перша частина складних слів, що означає "який стосується Іспанії, іспанців". Коли ця частина сурядна з другою частиною складного слова, вона пишеться через дефіс: *іспано-американські відносини, іспано-португальський кордон.* Якщо перша частина є означенням до другої частини слова, вона пишеться разом: *іспаномовний.*

Іспансько-... Те саме, що іспано-..., але переважно стосовно іспанської мови; пишеться через дефіс: *іспансько-італійський словник.*

ІСТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **історичний;** пишеться разом: *істфак.*

ІСТЕРІЯ - ІСТЕРИКА

Істерія, -ї, *ор.* -єю. Нервово-психічне захворювання, що виявляється в нападах, підвищеній дратівливості, судорожному сміхові, сльозах тощо; переносно – посилене прагнення до чогось, гарячкова діяльність в якомусь

напрямі: *воєнна істерія.*

Істерика. Напад істерії. *Дарину вкусив ґедзь. З нею сталася істерика* (Ю.Яновський); *Коляда впав на ліжко і забився в істериці* (М.Зарудний).

і сяк і так див. **так-сяк.**

І ТАК ДАЛІ - І ТАКЕ ІНШЕ, І ПОДІБНЕ - ТОЩО - ТО ЩО

І так далі (і т. д.). Вживається наприкінці переліку для вказування на те, що перелік міг би бути продовжений. – *О, в мене тема особлива: про кохання, "Любовь – не вздохи на скамейке... " Чули? Ну і так далі* (О.Гончар); *Маємо замір зараз же скласти другий такий альманах, а за ним третій і т. д.* (М.Коцюбинський).

І таке інше (і т. ін.), **і подібне** (і под.). Вживаються наприкінці переліку для вказування на те, що далі могли б бути й інші подібні предмети, явища. *Його* [жеребчика] *Йонька годував окремо і не шкодував вівса, бо думалося викохати для парадних виїздів – десь у гості, на базари і таке інше* (Григорій Тютюнник); *В кімнаті.. скрізь розставлені й розкидані прилади для жіночих робіт: кросна, п'яльця, прядки, кужілки і т. ін.* (Леся Українка).

Тощо. Вживається у значенні "і таке інше" та "і так далі". *Класна кімната в сільській школі: по стінах географічні карти, малюнки. На вікні глобус, арифметична скринька тощо* (С.Васильченко); *Стара почала поратися по господарству, догодовувати курей, виганяти гусей та вутят до річки, робити місиво для свині тощо* (Г.Хоткевич).

То що, *част. із займ. – А то що за нахаба?* (І.Нечуй-Левицький); *– А в мене ні коп'я. Як не зласкавиться Денис, не відсуне строку, то що я робитиму?* (Б.Грінченко); *– А то що за замок? – спитала Галина* (А.Кащенко); *– А чого ти так переймаєшся? Нам то що з того?* (Г.Костюк).

і так і сяк див. **так-сяк.**

ІТАЛІКИ, -ів, *мн. (одн.* італік, -а). Група індоєвропейських племен давньої Італії, а також спільна назва всіх племен, що населяли Апеннінський півострів до І ст. н. є.

ІХТІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "риба", "риб'ячий"; пишеться разом: *іхтіофауна.*

ІЩЕ - І ЩЕ

Іще, *присл.* Ще. – *Ти думаєш, ми тобі гроші винні? Іще з тебе треба б узяти* (Марко Вовчок); *Але зробилось іще сумніше* (М.Коцюбинський).

І ще, *спол. з присл. І спеклася паска і висока, і жовта, і ще у печі зарум'янилась (Г.Квітка-Основ'яненко); – Дивися, скільки панства зібралося... Ого!.. А онде ще їдуть, і ще, і ще!.. А онде якими юрбами йдуть (О.Соколовський); Він ще, і ще тиснув руки гетьману (М.Лазорський).*

Ї. Вживається в с. р.: *велике ї.*

ЇДА - ЇЖА - СТРАВА їда. Споживання їжі: *швидка їда, готуватися до їди.*

Їжа, їжі, *ор.* їжею. Харчі: *калорійна їжа, готувати їжу, засвоювати їжу.*

Страва. Приготовлені для їди продукти харчування – варені, смажені, печені тощо, а також узагалі їжа, готова для споживання. *Знов молодиці*

понаставляли на стіл усякої страви... знов десь набрались печені кури, гуси; знов принесли вареників у сметані та всяких пундиків (І.Нечуй-Левицький); *Прийшов він раз обідать до Дем'яна. А у Дем'яна страва добрая була: І маслечко, і сало, і сметана* (Л.Глібов).

ЇХНІЙ - ЇХ

Їхній, -я, -є, *займ. присв.* Належний їм. *Вона нагадала йому всі їхні дитячі забави* (М.Коцюбинський); *І поїзди летять, уквітчані стрічками... Куди прослалася щаслива їхня путь?* (В.Сосюра).

Їх. Родовий відмінок від займенника 3-ї особи множини вони. *Загінщики підкотили під браму кілька возів соломи і підпалили їх (І.Нечуй-Левицький); З товаришами легко зійшовся, розважає їх різними витівками (О.Гончар); Дорога між дубів через містки з осики – За тиждень знову їх лаштують лісники (М.Руденко). Рідше їх вживається в значенні їхній. І моляться, і жертвами Дерево благають, Щоб парості розпустило У їх бідні́м краю (Т.Шевченко); Темні коні пасуться. Ось їх слід у росі (О.Довженко). Вживання їх замість них у сучасній літературній мові ненормативне. Він обізвався до їх одним словом (І.Нечуй-Левицький).*

Й *(йот).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике й;* як назва звука вживається в ч. р.: *середньоязиковий й.*

й^2 див. **і**^{2}**.**

ЙОГА - ЙОГ

Йога. У давній Індії – вчення і метод управління психікою і психофізіологією людини з метою звільнення її від пут матеріального існування; давньоіндійська філософська школа ідеалістичного напряму.

Йог, -а. Послідовник індійського релігійно-філософського вчення.

ЙОТ - ЙОТА

Йот, -а. Назва літери українського алфавіту на позначення звука "й".

Йота. Літера грецького алфавіту, яка позначає звук "і": *ні на йоту.*

КАБАЛЬЄРО, *невідм., ч.* Лицар у середньовічній Іспанії; воїн-вершник; гідальго тощо; шанобливе звертання до чоловіків в іспаномовних країнах.

К *(ка).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале к;* як назва звука вживається в ч. р.: *глухий к, задньоязиковий к.*

КАБІНЕТНИЙ - КАБІНЕГСЬКИЙ

Кабінетний. 1. Який стосується кабінету – кімнати для занять, службового приміщення тощо: *кабінетні меблі.*

2. Який відбувається в кабінеті; відірваний від життя: *кабінетні заняття, кабінетний учений.*

Кабінетський. Який стосується кабінету – складу уряду в деяких країнах: *кабінетська криза.*

кавалерист див. **верхівець.**

КАВАЛЬЄР, -у. Профільований вал **з** ґрунту, вийнятого з виїмки і не використаного для чогось.

КАДАНС - КАДЕНЦІЯ

Каданс, -у. Гармонійний або мелодійний зворот, який завершує

музичний твір або його частину.

Каденція, -ї, *ор.* -єю. 1. Те саме, що каданс.

2. Сольний епізод імпровізаційного характеру в інструментальному концерті.

КАЗАТИ - ГОВОРИТИ

Казати, кажу, кажеш. 1. Усно висловлювати думки, почуття тощо; розповідати про що-небудь. *– Гарний коник! – казав дід. – Що ж ти з ним зробиш?* (Панас Мирний); *Які саме слова казала їм Антоніна, толком не чути було* (О.Гончар); *– Не можу швидко заснути, так мені казки кажуть* (Г.Квітка-Основ'яненко); *– Нема в нас такої хати. Була, кажуть, Джерина хата, а тепер вона Чабаненкова* (І.Нечуй-Левицький).

2. Наказувати комусь робити що-небудь. *І каже* [Швачка] *сідлати Коня свого вороного* (Т.Шевченко). У словосп.: *бодай не казати, не вам кажучи, нічого й казати, що й казати, що не кажи.*

Пох.: **сказати, сказаний.**

Говорити, -орю, -ориш. 1. Мати здатність висловлювати думки, почуття; володіти мовою. *Іде* [Олеся] *на панщину, мусить їх кидать, а дітки – одно не говорить, друге не ходить* (Марко Вовчок); *– А як я поїду за границю – там же всі говорять або по-французьки, або по-німецьки* (Леся Українка).

2. Розмовляти з ким-небудь. *А поки що мої думи, Моє люте горе, Сіятиму, – нехай ростуть Та з вітром говорять* (Т.Шевченко); *Ми вдвох ішли й не говорили* (М.Рильський).

3. У значенні "казати" вживається рідше. [Городничий:] *Говори толком. Що там таке?* (Панас Мирний); *– Господь з тобою, дитино. Що ти говориш, донечко?* (Григорій Тютюнник).

КАЗИНО, *невідм., с.* Гральний будинок або ресторан з естрадними розвагами.

КАЗНА-ДЕ, *присл. розм.* Те саме, що **хтозна-де**. *Козак дбає та заробляє, А теща збирає, казна-де діває* (М.Костомаров).

КАЗНА-ЗВІДКИ, *присл. розм.* Те саме, що **хтозна-звідки.** *Приїде казна-що, казна-звідки й грюкотить, як воріт не розломле* (П.Куліш).

КАЗНА-КОЛИ, *присл. розм.* Те саме, що **хтозна-коли.**

КАЗНА-КУДИ, *присл. розм.* Те саме, **що хтозна-куди**. *Увесь степ покарбований дорогами, не втрапиш своєї, то казна-куди ще заїдеш* (О.Стороженко). *Залізли по темному казна-куди* (О.Досвітній).

КАЗНА-ХТО, *займ. розм.* Невідомо хто; хтось. *Роботи – як казна-кому то на три дні* (І.Микитенко). Пор. **хтозна-хто.**

КАЗНА-ЩО, *займ. розм.* Невідомо що; дурниця. *– Та чого ж ти плетеш казна-що? Кажи діло* (Панас Мирний); *Дітвора була в казна-що вдягнута – в дідівські важкі шапки, мокрі валянці, але раділа весні, теплу* (О.Довженко); *Химерний був* [Микола]. *Говорив казна-що, та й чи можна було брати на віру всю нісенітницю, що він плів* (М.Лазорський); *Казна на що попереводились* (О.Стороженко). Пор. **хтозна-що**.

КАЗНА-ЯК, *присл. розм.* Абияк, погано. *На вихрястій голові казна-як тримається картуз* (О. Довженко). Пор. **хтозна-як.**

КАЗНА-ЯКИЙ, *займ. розм.* Абиякий, поганий. *Вона здивовано поглянула на мене, ніби я наговорив їй казна-яких нісенітниць* (Є.Гуцало); *Господар з Юзя Крапивницького був казна-який.. Двір в нього був запущений, а на полі родили бур'яни* (С.Чорнобривець). Пор. **хтозна-який.**

кайман див. **крокодил.**

каліф див. **халіф.**

КАЛОРИМЕТР - КОЛОРИМЕТР

Калориметр, -а. Прилад для вимірювання кількості тепла в калоріях.

Колориметр, -а. Оптичний прилад для вимірювання інтенсивності кольору.

КАЛОША, ГАЛОША-КОЛОЛА

Калоша, галоша, -і, *ор.* -ею. Взуття, переважно гумове.

Колоша[1]. У металургії – кількість руди, палива, вапняку тощо, яку засипають за один раз у доменну піч, вагранку тощо.

Колоша[2], *діал.* Частина штанів, що одягається на одну ногу; холоша. *Пряменько витягнувсь, та й скочив через тин, Та як же врізався об землю, вражий син, Колошу розідравши* (Є.Гребінка).

КАЛЬКУВАТИ - КАЛЬКУЛЮВАТИ

Калькувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* 1. Знімати кальку: *калькувати карту, калькувати креслення.*

2. У мовознавстві – створювати слово або вислів за зразком слова або вислову іншої мови.

Пох.: **калькований, калькування.**

Калькулювати, -юю, -юєш, *недок. і док.* Підраховувати собівартість, купівельну й продажну вартість чогось. Пох. **калькулювання.**

КАМЕНЯРНЯ - КАМ'ЯНИЦЯ

Каменярня, *р. мн.* -рень. Каменоломня, кар'єр. *Брязкаючи важкими кайданами, проходили вулицями міські невільники, повертаючись з портових доків та каменярень* (З.Тулуб).

Кам'яниця, -і, *ор.* -ею. 1. Кам'яна будівля, мурований будинок. *Привели їх* [рекрутів] *до кам'яниці довгої-довгої, облупаної, чорної* (Панас Мирний); *Маруся в місто прибула, Де народилась і зросла В триповерховій кам'яниці* (М.Рильський).

2. *бот.* Лісова трав'яниста ягідна рослина; костяниця.

камінний – каменистий див. **кам'яний.**

КАМИРА. Бандитська організація на півдні Італії, аналогічна мафії.

КАМПАНЕЛА - КАМПАНІЛА

Кампанела. Музична п'єса, що відтворює звучання дзвіночків.

Кампаніла. Дзвіниця у вигляді чотиригранної або круглої вежі, відокремленої від храму.

КАМПАНІЯ - КОМПАНІЯ

Кампанія, -ї, *ор.* -єю. Військовий похід, війна; суспільно-політичні або громадські заходи: *виборча кампанія, посівна кампанія, розпочати кампанію.*

Компанія. Група людей; торговельне або промислове товариство; спілка: *весела компанія, підтримувати компанію, акціонерна компанія, страхова компанія, телевізійна компанія.*

камса див. **тюлька.**

КАМ'ЯНИЙ, КАМІННИЙ - КАМ'ЯНИСТИЙ, КАМЕНИСТИЙ

Кам'яний, *рідше* **камінний**. Який стосується каменю; який утворився з каменю тощо: *кам'яна гора, кам'яна баба, кам'яна сіль, кам'яна будівля, кам'яна доба (епоха).*

Кам'янистий, *рідше* **каменистий.** На якому або в якому багато каміння: *кам'яниста дорога, кам'янистий ґрунт, кам'янистий схил.*

кам'яниця див. **каменярня.**

КАНДИДАТ - КАНДИДАТУРА

Кандидат, -а. Той, кого намічено для обрання, призначення або прийому кудись; учений ступінь: *кандидат на голову правління, кандидат у депутати, кандидат філологічних наук.*

Кандидатура. Особа, названа або висунута як кандидат; право або можливість для когось виступати як кандидат. *Проти кандидатури Пилипа Комарця я не заперечую* (І.Микитенко); *Куми, свати, брати Гурія Остаповича мали виставити його кандидатуру на голову артілі* (І.Волошин).

КАНТАР - КАНТОР

Кантар, -а. 1. Одиниця маси в багатьох країнах Середземномор'я та Близького Сходу.

2. Ручна важільна або пружинна вага; безмін. – *Може потягнути півпуда. Зветься безмін, або кантар. Вага чіпляється на оцей гак* (В.Кучер).

Кантор, -а. **1.** Півчий соліст хору в римсько-католицькій і протестантській церквах; головний співак у синагозі.

2. Шкільний учитель церковного співу й музики в Німеччині.

КАНЦ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **канцелярський;** пишеться разом: *канцприладдя, канцтовари.*

КАНЦЕЛІНГ, -у. У мореплавстві – граничний термін прибуття зафрахтованого судна в порт для завантаження, після чого фрахтувальник має право розірвати договір; також акт розриву такого договору.

КАНЦОНА - КАНЦОНЕТА

Канцона. 1. Ліричний вірш, який набув великого поширення в італійській і провансальській поезії середніх віків та епохи Відродження.

2. Старовинна лірична пісня, що бере початок від італійської народної пісні.

Канцонета. Невелика канцона.

КАПЕЛЮХ - КАПЕЛЮХА - БРИЛЬ

Капелюх, -а. Жіночий або чоловічий головний убір з фетру, соломи тощо.

Капелюха, *розм.* Тепла зимова шапка-ушанка. *Високий літній селянин у кудлатій капелюсі* (Б.Грінченко); *На ньому – пошарпаний сіряк і капелюха (шапка з навушниками)* (Я.Мамонтов).

Бриль, -я, *ор.* -ем. Капелюх, переважно солом'яний. *Крислатий бриль з рисової соломи був низько опущений на* лоб (В.Кучер); *Круглий чорний повстяний бриль прикривав чорне, як смола, волосся* (І.Нечуй-Левицький).

КАПЕР - КАПЕРС

Капер, -а. **1.** Судно, що діяло проти суден противника – захоплювало торговельні судна ворожої держави.

2. Той, хто захоплював такі судна.

Каперс, -а. Рослина, поширена в Середземномор'ї, Індії, Криму та на Кавказі, яку вживають як приправу.

КАПІЛЯР - КАПІЛАР

Капіляр, -а, *мн.* -и, -ів, *фіз., мед.* Вузька трубка; найтонша кровоносна судина.

Капілар, -у. Ліки.

КАПІТАЛЬ - КАПІТЕЛЬ

Капіталь, -я, *ор.* -ем, *ч.* У палітурній справі – смужка матерії, яку приклеюють зверху і знизу корінця книжки для його зміцнення.

Капітель, -і, *ор.* -ллю, *ж.* **1. В** архітектурі – верхня частина колони, пілястри або стовпа.

2. *збірн.* Друкарські літери, які мають обрис заголовних (великих), а розміри малих літер.

КАПСУЛА - КАПСУЛЬ - КАПСЕЛЬ

Капсула. Оболонка з певного матеріалу для зберігання, захисту внутрішнього вмісту чогось; оболонка в організмі.

Капсуль, -я, *ор.* -ем, *ч.* Металевий циліндрик або ковпачок у вибуховому пристрої; вибуховий пристрій тощо: *капсуль-детонатор.*

Капсель, -і, *ор.* -ллю, *ж.* Вогнетривка коробка, в якій випалюють глазуровані керамічні вироби.

КАПУСНИК - КАПУСНЯК

Капусник, -у. 1**.** Грядка, поле з капустою.

2. *перен. розм.* Вечірка з самодіяльними номерами жартівливо-пародійного характеру.

Капусняк, -у. Страва, зварена переважно з квашеної капусти.

КАРАБІНЕРНИЙ - КАРАБІНЕРСЬКИЙ

Карабінерний. Який складається з карабінерів, належить до карабінерів – відбірних стрільців в арміях до середини XIX ст.: *карабінерний полк.*

Карабінерський. Який належить до карабінерів – жандармів в Італії: *карабінерський мундир.*

КАРБ..., КАРБО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттю "сполука вуглецю"; пишуться разом: *карбамід, карбогемофлобін.*

КАРБОНАД - КАРБОНАТ - КАРБОНІТ

Карбонад, -у. Делікатесний продукт із свіжого філе свинини.

Карбонат, -у. Сіль вугільної кислоти.

Карбоніт, -у. Вибухова речовина.

КАРБЮРАЦІЙНИЙ - КАРБЮРАТОРНИЙ

Карбюраційний. Який стосується карбюрації: *карбюраційний процес.*

Карбюраторний. Який стосується карбюратора, пов’язаний з ним: *карбюраторний двигун, карбюраторне підприємство.*

КАРДІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "серце"; пишеться разом: *кардіоревматологія, кардіосигналізатор.*

...КАРДІЯ. Кінцева частина складних слів, що вказує на захворювання серця або порушення серцевої діяльності: *стенокардія, тахікардія.*

КАРЕТТА. Морська черепаха.

КАРІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "ядро клітини"; пишеться разом: *каріоплазма, каріорексис.*

карнавал див. **маскарад.**

карний див. **кримінальний.**

КАРТОПЛЯНИЙ - КАРТОПЛЯРСЬКИЙ

Картопляний. Який стосується картоплі; приготовлений з картоплі: *картопляне лушпиння, картопляне поле, картопляний крохмаль.*

Картоплярський. Який стосується картоплярства: *картоплярський район.*

КАТА... Префікс, що означає рух униз, протидію, посилення, перехідність або завершення: *катагенез, кататермометрія.*

КАТАР - ГАСТРИТ

Катар, -у. Запальне ураження слизових оболонок людини й тварини – дихальних шляхів, травного тракту, сечових органів тощо.

Гастрит, -у. Шлункове захворювання.

КАТАРАКТ - КАТАРАКТА

Катаракт[1], -а. Вид гідравлічного або пневматичного амортизатора.

Катаракт[2], -у. Водоспад, в якому вода падає широким фронтом з невеликої висоти.

Катаракта. Помутніння кришталика ока.

КАТЕГОРИЧНИЙ - КАТЕГОРІЙНИЙ

Категоричний. Безумовний, рішучий, який не допускає заперечень: *категоричний наказ, категорична директива, категоричне судження.*

Категорійний. Який стосується категорії: *категорійне значення дієслова.*

КАТОК - КОТИК

Каток, -тка. Ковзанка.

Коток[1], -тка. 1. Машина для вирівнювання та вкочування ґрунту, шляхового покриття тощо.

2. Пристрій для намотування дроту; котушка.

Коток[2], -тка. У фольклорі – маленький кіт; котик. – *Півнику-братику, відчини!.. – "Токок-токок, не велів коток!* (казка).

КАТРАН - КАТРЕН

Катран[1], -а. Надряд акул, які водяться в Тихому й Атлантичному океанах, у Чорному, Баренцовому та деяких інших морях.

Катран[2], -у. Вид однорічних і багаторічних трав родини хрестоцвітих.

Катрен, -а. У поетиці – строфа з чотирьох рядків, що містить закінчену

думку; чотиривірш.

КВАДРАНТ, -а. **1.** У математиці – четверта частина круга.

2. Старовинний астрономічний інструмент для вимірювання висот небесних світил.

3. Прилад для вертикального націлювання гармат, мінометів тощо за заданим кутом підвищення.

КВАЗІ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "ніби", "несправжній", "фальшивий"; у загальних назвах пишеться разом *(квазівчений, квазіімпульс, квазінейтралітет, квазіоптика),* а з власними найменуваннями – через дефіс *(квазі-Фауст).*

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ - КВАЛІФІКОВАНИЙ

Кваліфікаційний. Який стосується кваліфікації, встановлює або визнає її. Вж. зі сл.: *мінімум, розряд, категорія, комісія, характеристика.*

Кваліфікований. Який має високу кваліфікацію, добру підготовку до чогось; досвідчений. Вж. зі сл.: *коментатор, працівник, учитель, рецензія, суддівство.*

КВАРТИРКА - КВАТИРКА

Квартирка. Невелика квартира, а також пестливо. *Вона любила свою затишну квартирку* (М.Чабанівський).

Кватирка. Шибка у вікні, яку можна відчиняти. *Вона лягла спати на лаві коло кватирки і все слухала, чи не вернеться Микола, чи не постукає в кватирку* (І.Нечуй-Левицький).

КЕГЛЬ, КЕГЕЛЬ - КЕГЛЯ

Кегль, кегель, -гля, *ор.* -глем. Розмір друкарської літери, що визначається числом пунктів: *кегль десять.*

Кегля, -і, *ор.* -ею, *мн.* -глі, -гель. Дерев'яний або синтетичний стовпчик для гри в кеглі: *розставляти кеглі.*

КЕРІВНИЦТВО - КЕРУВАННЯ

Керівництво. 1. Переважно спрямування діяльності людей, під проводом яких, на чолі з якими здійснюється діяльність певного колективу; загальне відання художньо-виконавчою діяльністю інструментального ансамблю або вокального колективу тощо: *керівництво державою.*

2. *збірн.* Керівний склад якоїсь установи, організації тощо: *районне керівництво.*

Керування. 1. Спрямування руху, ходу, роботи чогось за допомогою керма та інших пристроїв; регулювання, спрямування якоїсь тривалої або постійної дії, процесу в певних рамках, межах; керівна дія в межах системи, структури, до яких входить керований об'єкт; безпосереднє керівництво оркестром, хором тощо: *керування автомобілем, керування польотом, керування промисловістю, керування ансамблем.*

2. Система або сукупність приладів, за допомогою яких керують машинами, механізмами тощо: *автоматичне керування, дистанційне керування, ручне керування.*

3. Вид граматичного зв'язку між словами в реченні.

Пор. **управління.**

КЕРМЕК - КЕРМЕТ

Кермек, -у. Трав'яниста або напівкущова багаторічна рослина, що має в корінні дубильні речовини й барвники.

Кермет, -у. Матеріал, в якому поєднано властивості керамічних речовин і металів.

керування див. **керівництво.**

КЕРУВАТИ - УПРАВЛЯТИ -ПРАВИТИ

Керувати, -ую, -уєш. Спрямовувати рух, хід, роботу чогось за допомогою керма та інших пристроїв; спрямовувати процес, впливати на розвиток, стан чогось; спрямовувати діяльність, бути на чолі когось, чогось, давати вказівки, бути керівником установи, спрямовувати чи зумовлювати чиїсь вчинки тощо: *керувати човном, керувати боєм, керувати господарством.*

Управляти. Те саме, що керувати (кермом та іншими пристроями – рідше): *управляти підприємством.*

Правити, -влю, -виш. Переважно здійснювати верховну владу над ким-, чим-небудь, рідше – спрямовувати рух когось, чогось: *правити державою, правити човном.*

кесар див. **цезар.**

КИЛЕКТОР, -а. Судно з потужними вантажопідйомними пристроями.

КИРКА - КІРКА - КІРХА

Кирка. Ручне знаряддя для подрібнювання, розколювання твердих порід, льоду тощо.

Кірка. Верхній затверділий шар чогось, тонка кора.

Кірха. Лютеранська церква.

КИТАЙКА - КИТАЯНКА

Китайка[1]. Густа, переважно синя шовкова тканина, яку завозили з Китаю; пізніше – вовняна тканина, яку виробляли в Росії, а також переносно. *Йому Дидона підослала.. Сорочку і каптан з китайки* (І.Котляревський); *Високії ті могили, Де лягло спочити Козацькеє біле тіло, В китайку повите* (Т.Шевченко); *Ночі синяя китайка Вкрила щастя смертним злом* (Г.Чупринка).

Китайка[2]. Морозостійкий сорт яблуні з невеликими плодами; плоди цієї яблуні.

Китаянка. Представниця народу, що становить основне населення Китаю.

КИТОБІЙ - КИТОБОЄЦЬ

Китобій, -боя, *ор.* -боєм. 1. Людина, яка займається китобійним промислом.

2. *зрідка.* Те саме, що **китобоєць 1.**

Китобоєць, -бійця, *ор.* -бійцем. 1. Судно, призначене для китобійного промислу.

2. *зрідка.* Те саме, що **китобій 1.**

КИШЛАК, -у. Осіле сільське поселення в Узбекистані й Таджикистані; зимове поселення в кочових народів Афганістану й Іраку.

КІВШ - КІШ

Ківш, ківша *і* ковша. Посудина для зачерпування, розливання чогось (окрема чи в складі механізму); черпак. Вж. зі сл.: *дерев'яний, залізний, глибокий, коритоподібний, півтонний, екскаваторний, сталерозливний.*

Кіш[1]**,** коша. Великий кошик для зберігання зерна, борошна, ловлі риби; пристрій у млині, віялці для засипання зерна; короб воза, саней тощо. Вж. зі сл.: *важкий, великий, малий, дерев'яний, лозовий, плетений, кіш борошна, кіш картоплі.*

Кіш[2], коша, *іст.* Військовий табір, обоз; місце перебування запорізьких козаків; стан і житло кочівників. *Розказують і плачуть* [запорожці], *Як Січ руйнували... Як козаки Вночі утікали І на тихому Дунаї Новим кошем стали* (Т.Шевченко); *Скотарі мали собі од вітру.. халабуди, окутані повстьми; вони кошами прозивались* (О.Стороженко).

КІЛЕР, -а. Професійний убивця, який здійснює вбивство на замовлення.

КІЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "тисяча"; пишеться разом: *кілокалорія, кілотонна.*

КІЛЬКАНАДЦЯТЬ - КІЛЬКАНАДЦЯТЕРО

Кільканадцять, -ти *і* -тьох, *числ.* У межах від одинадцяти до дев'ятнадцяти. *Та річечка звалась Половицею, як і ті кільканадцять хаток, що тулилися до неї* (А.Кащенко).

Кільканадцятеро, -тьох, *числ. збірн.* Те саме, що **кільканадцять.** Уживається як двоє. *Од того співу, сказала Хапуниха, кільканадцятеро собак на околиці захворіло на алергію* (Вал. Шевчук).

...КІНЕЗ, ...КІНЕЗІЯ. Кінцеві частини складних слів, що означають рух, переміщення: *бластокінез, брадикінезія.*

КІНЕЦЬ КІНЦЕМ, ВРЕШТІ-РЕШТ (УРЕШТІ-РЕШТ). Вставні слова, які вказують на те, що підсумовує, завершує, закінчує що-небудь, висловлене раніше. *Зі злості навіть обізвав себе злочинцем, якого доля кінець кінцем приводить на місце скоєного злочину* (А.Гудима); [Ройс:] *Я дуже радий, що зможу з вами врешті-решт одверто домовитись* (І.Муратов).

Заміняти ці слова рідковживаними **в кінці кінців, у кінцевому рахунку (підсумку)** тощо не слід.

Пор. також **зрештою, врешті.**

КІННИЙ - КІНСЬКИЙ - КОНЯЧИЙ

Кінний. 1. Якому надають руху коні, пов'язаний з їздою на конях: *кінний плуг, кінна залізниця, кінна дорога, кінний спорт, кінна естафета.*

2. Який складається з вершників: *кінний загін, кінна армія, кінна розвідка.*

Кінський. Належний коневі, пов'язаний з конем, кіньми, властивий їм тощо: *кінський волос, кінське стійло, кінський завод, кінська торговиця, кінська сила.* У ботанічних назвах: *кінський щавель, кінська м'ята, кінський біб, кінський зуб, кінський каштан.*

Конячий. Те саме, що **кінський,** а також прикметник до розмовного **коняка:** *коняча голова, конячий біг.*

кіннотник див. **верхівець.**

КІНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **кіно;** пишеться разом: *кінопрограма, кінотехнологічний* (але *кіно- й фотоматеріали).*

кінський див. **кінний.**

кірка – кірха див. **кирка.**

КІСТЛЯВИЙ - КОСТИСТИЙ - КІСТЯНИЙ

Кістлявий. Худий, з випнутими кістками: *кістлява людина, кістляві плечі. Під іконами лежав Томаш, довгий, кістлявий і жовтий, з запалими очима і загостреним носом* (З.Тулуб).

Костистий. 1. Який має широкі, великі, випнуті кістки; ширококостий: *костистий у плечах, костисте обличчя.*

2. Який має багато дрібних кісток: *костиста риба.*

3. Те саме, що **кістлявий:** *костисті руки, костисті пальці.*

Кістяний. Зроблений або видобутий з кістки: *кістяний гребінець, кістяні наконечники списів, кістяний клей, кістяне борошно.*

кіш див. **ківш.**

КЛАСИЧНИЙ - КЛАСНИЙ - КЛАСОВИЙ

Класичний. 1. Пов'язаний з давньогрецьким, давньоримським світом, його культурою; красою подібний до статуї стародавніх греків і римлян; античний. Вж. зі сл.: *світ, мистецтво, література, науки, філологія, обличчя, краса.*

2. Який стосується класицизму: *класичний стиль, класична філософія, класична школа.*

3. Створений класиком – видатним письменником, діячем мистецтва, науки; зразковий. Вж. зі сл.: *спадщина, драматургія, музика, твір, роман, праця, метод, визначення, промова, приклад.*

Класний. 1. Який стосується шкільного класу. Вж. зі сл.: *журнал, керівник, дошка, кімната, робота, читання, збори.*

2. Який має високий професійний або спортивний рівень; майстерний. Вж. зі сл.: *гравець, фахівець, футболіст, художник, гра, команда, виховання.*

Класовий. Який стосується суспільних класів, їх взаємовідносин, ідеології тощо. Вж. зі сл.: *підхід, політик, характер, свідомість, суть, солідарність, відносини, інтереси.*

КЛЕЙНОДИ, -ів, *мн.* 1. Коштовності. [Хуса:] *Мати вражається, коли в її клейноди невісточка кохана не вбереться* (Леся Українка).

2. *іст.* Знаки влади, регалії. – *Візьміть мої гетьманські Клейноди, панове* (Т.Шевченко); *Клейноди гетьманські покладено було в церковних сховах в олтарі* (М.Лазорський).

клик див. **ікло**.

КЛИЧНИЙ ВІДМІНОК В українській мові цей відмінок широко вживається не тільки стосовно людей *(Михайле Андрійовичу, Юрію Івановичу, Катерино Максимівно, батьку, хлопче, сестрице, тітко),* але й при звертанні до тварин, географічних та астрономічних об'єктів, споруд, предметів, явищ природи тощо: *корівко, ластівко, конику, лебедику,*

Вітчизно, Україно, Києве, місяцю, зоре, хато, земле, вітре, дощику, морозе, віхоло. Ой не шуми, луже, Зелений байраче!.. Не плач, не журися, Молодий козаче! (пісня); *Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим* (О.Довженко).

КЛІРИНГ, -у. Система безготівкових розрахунків, що ґрунтується на залікові взаємних вимог і зобов’язань. Пох. **кліринговий**: *клірингова угода.*

КНИЖКА - КНИГА

Книжка. Друкована праця у вигляді зброшурованих і оправлених аркушів паперу з якимсь текстом.

Книга. Переважно велика обсягом або важлива за змістом: *книга скарг, конторські книги.*

книжковий - книжний

Книжковий. Який стосується книжки, пов’язаний з книжкою, з виробництвом і поширенням книжок тощо: *книжкова обкладинка, книжковий ринок, книжкова виставка, книжкова шафа, книжкова фабрика, книжкова графіка.*

Книжний. Характерний для літературно-писемного викладу, не властивий живій мові; узятий, запозичений з книжок: *книжна мова, книжний стиль, книжні знання.*

КО.., КОМ.., КОН... Префікси, що означають об’єднання, сумісність, спільність: *коадаптація, компатріот, констеляція.*

КОАГУЛЯНТ - КОАГУЛЯТ

Коагулянт, -у. Хімічна сполука, що спричиняє коагуляцію.

Коагулят, -у. Осад, що утворився в колоїдному розчині під час коагуляції.

КОД - КОДА

Код, -у. Система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей.

Кода. Заключна частина музичного твору; додатковий віршовий рядок у канонічній строфі, який завершує твір.

КОДОЛА. Дуже товстий і міцний мотузок; канат, линва. *Коло його ніг лежала кодола, скручена кружалом, наче гадюка, з залізною кішкою на кінці, котра була прив’язана до одного кінця мережі* (І.Нечуй-Левицький).

КОЗАЧЕНКО - КОЗАЧЕНЬКО

Козаченко, *ч.* Син козака. *– А захоче студент колегії побачитися з твоїм Мартинком, з простим козаченком?* (І.Ле).

Козаченько, *ч. пестл.* Козак. *Защебече соловейко В лузі на калині, заспіває козаченько, Ходя по долині* (Т.Шевченко); *Ой на гору козак воду носить, Дівчинонька козаченька просить: – Козаченьку, мій соколю, Візьми мене із собою На Вкраїну далеку!* (пісня); *Ой як крикне наш отаман та до козаченьків: – Не журіться, запорожці, друзі молоденькі!* (дума); *Голубе сизий, козаченьку любий! Хто ж тебе в полі к серцю приголубить?* (Л.Боровиковський).

КОКЕТКА - КОКОТКА

Кокетка. 1. Жінка, яка своєю зовнішністю, манерами намагається подобатися чоловікам.

2. Верхня, відрізна частина сукні, блузки, до якої на висоті грудей пришивається нижня частина одягу.

Кокотка. Жінка легковажної поведінки, що перебуває на утриманні своїх коханців.

КОКІЛЬ - КУКІЛЬ

Кокіль, -ля. Ливарна форма з чавуну або сталі для відливання металевих виробів.

Кукіль, куколю. Бур'ян родини гвоздикових з темно-рожевими, зрідка білими квітками й отруйним насінням, а також переносно. – *Оцей жовтий – осот, а червонуватий – кукіль. Найлихіші вороги наших ланів* (О.Донченко); *Будь сіячем, і хай життя твоє Насущний хліб, а не кукіль дає* (Л.Забашта).

кокотка див. **кокетка.**

КОЛЕГІЯ - КОЛЕГІУМ

Колегія, -ї, *ор.* -єю. 1. Об'єднання, корпорація; адміністративний дорадчий або розпорядчий орган тощо: *колегія адвокатів, колегія міністерства, військова колегія.*

2. Те саме, що **колегіум**.

Колегіум, -у. Закритий середній і вищий навчальний заклад.

КОЛЕДЖ - КОЛЕЖ

Коледж, -у, *ор.* -ем. Вищий або середній навчальний заклад в Англії, США, Україні та деяких інших країнах.

Колеж, -у. Середній навчальний заклад у Франції, Бельгії і Швейцарії.

КОЛЕКТИВІСТСЬКИЙ - КОЛЕКТИВНИЙ

Колективістський. Властивий колективу, пройнятий духом колективізму: *колективістська психологія, колективістські принципи, колективістські стосунки.*

Колективний. Який стосується колективу, належний йому; призначений для колективу; який здійснює колектив. Вж. зі сл.: *керівництво, договір, заява, земля, господарство, думка, мудрість, творчість, праця, відповідальність, гра, справа, зусилля, потреба, заняття.*

КОЛЕКЦІОНУВАННЯ - КОЛЕКЦІОНЕРСТВО

Колекціонування. Збирання колекцій: *займатися колекціонуванням.*

Колекціонерство. Збирання колекцій як заняття; пристрасть до збирання: *антикварне колекціонерство.*

колер див. **колір.**

КОЛИ-НЕБУДЬ - КОЛИСЬ

Коли-небудь, *присл.* У будь-який, в який-небудь час у минулому чи майбутньому. – *Може, ви чували коли-небудь про побратимство!* (П.Куліш); *Доводилось вам коли-небудь польову кашу їсти?* (Панас Мирний); *Чи коли-небудь зійдуться їхні дороги?* (О.Гончар); – *З тобою можна хоч коли-не-будь до ладу поговорити?* (М.Стельмах).

Колись, *присл.* 1. У якийсь час у минулому; якось, давно. – *Це я згадала, як колись у наймах крадькома вишивала сорочку* (І.Нечуй-

Левицький); – *От колись була риба!* (О.Довженко); *Колись брав його дідусь під кожушину, грів бородою, тепер не бере, бо великий уже* (А.М'ястківський).

2. У який-небудь час, невідомо коли в майбутньому. *Чого тепер не роблять люди! Без коней їздять – ще колись І не такеє диво буде* (Л.Глібов); *Може, хоч мрією, часом, хвилиною Будем щасливі колись!..* (Г.Чупринка); – *Ух, колись буде ще бійка* (З.Тулуб).

КОЛИСКА – КОЛЯСКА

Колиска. Ліжечко для спання та колисання дитини; підвісний поміст у будівельників; гойдалка, а також переносно. *Колисав мою колиску Вітер рідного Поділля* (Б.Лепкий); *Зося нагодувала немовля, поклала в колиску на вервечках* (В.Земляк); *Вкраїно, матінко моя, Моя колиско, серцю люба, Сплітай вінки із листя дуба, Хай серце радістю буя* (Л.Забашта).

Коляска. Ресорний екіпаж з відкидним верхом; невеликий візок спеціального призначення тощо. *Петро садив її в коляску, подавав сніданок* (Вал. Шевчук).

колись див. **коли-небудь.**

КОЛІР - КОЛЕР

Колір, -льору. Світловий тон, забарвлення чогось; переважно у множині – виражальні засоби мови, музики, сценічного мистецтва тощо: *червоний колір, малювати щось темними кольорами.*

Колер, -у, *заст.* Хвороба – рід сказу в коней.

колірний див. **кольоровий.**

...КОЛІРНИЙ - ...КОЛЬОРОВИЙ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають словам колір, кольоровий; ширше вживається ...колірний: *багатоколірний (багатокольоровий), двоколірний (двокольоровий).*

КОЛО - КРУГ

Коло, *ім.* **1**. Замкнена крива, всі точки якої однаково віддалені від центра; така крива, утворена з різних предметів тощо.

2. Те саме, що **круг.**

Круг, -а. Частина площини, обмежена кривою лінією; ділянка, предмет, що має округлу форму.

колодязь див. **криниця.**

КОЛОЇД, -у. Речовина, що не кристалізується (білок, крохмаль, клей тощо).

КОЛОЇДАЛЬНИЙ - КОЛОЇДНИЙ

Колоїдальний. Який має властивості колоїду: *колоїдальний графіт.*

Колоїдний. Прикм. від **колоїд:** *колоїдна хімія, колоїдний розчин.*

КОЛОНІАЛЬНИЙ - КОЛОНІЗАЦІЙНИЙ

Колоніальний. Який стосується колонії – країни, що перебуває під владою іноземної держави: *колоніальна країна, колоніальна війна.*

Колонізаційний. Який стосується колонізації як заселення вільних земель: *колонізаційний рух, колонізаційне питання.*

КОЛОНІЗАТОР - КОЛОНІСТ

Колонізатор, -а. **1.** Поневолювач, експлуататор колоніальних народів.

2. Те саме, що **колоніст 1.**

Колоніст, -а. 1. Мешканець колонії – поселення, що складається з вихідців з іншої країни.

2. Мешканець колонії – виправно-трудового закладу (переважно з полегшеним режимом).

КОЛОНІЗАТОРСЬКИЙ - КОЛОНІСТСЬКИЙ

Колонізаторський. Який стосується колонізатора або колонізації: *колонізаторська війна, колонізаторська сваволя.*

Колоністський. Який стосується колоніста, належний йому: *колоністські поселення.*

колонізаційний див. **колоніальний.**

колоніст див. **колонізатор.**

колоністський див. **колонізаторський.**

колориметр див. **калориметр.**

КОЛОРИСТИЧНИЙ - КОЛОРИТНИЙ

Колористичний. Який відзначається багатством, вдалим поєднанням кольорів: *колористичне панно, колористична гама.*

Колоритний. 1. Мальовничий: *колоритний пейзаж.*

2. Яскраво виражений: *колоритний вислів, колоритний образ, колоритний супровід, колоритні епітети, колоритні сцени.*

КОЛОСНИК - КОЛОШНИК - КОЛОСНЯК

Колосник, -а. Переважно в множині – чавунні бруски, з яких складається решітка в топках.

Колошник, -а. Верхня частина доменної печі, вагранки разом **з** отвором, через який засипається руда, паливо, вапняк тощо.

Колосняк, -у. Багаторічна трава з довгим кореневищем і сизим цупким листям.

колоша див. **калоша.**

колошник див. **колосник.**

коляска див. **колиска.**

КОЛЬОРОВИЙ - КОЛІРНИЙ - КОЛЬОРИСТИЙ

Кольоровий. Який має яскравий або світлий колір; забарвлений у різні кольори, різноколірний тощо: *кольоровий олівець, кольоровий халат, кольорове кіно.*

Колірний. Пов'язаний з кольором: *колірна гама, колірна композиція.*

Кольористий. Забарвлений у різні кольори: *кольористе вбрання.*

...кольоровий див. **...колірний.**

КОЛЮЧЕ - КОЛЮЧИ

Колюче, *присл. Семен б'є ціпом, аж двір стогне. Повне зерно бризкає високо вгору, колюче вдаряється об руки й обличчя* (Р.Іваничук); – *Ні, злодюго, я так не можу зробити; сама їдь до хазяїна та й віддай йому! – колюче усміхаючись, докірливо промовив наймит* (Л.Яновська).

Колючи. Дієприсл. від **колоти.** *Він добряче стомився, колючи дрова.*

коляска див. **колиска.**

КОМАНДИТНИЙ: Командитне товариство. Підприємство, один або

кілька учасників якого відповідають за зобов’язанням товариства всім своїм майном, а інші учасники тільки своїми вкладами.

КОМАНДОР - КОМЕНДОР

Командор, -а. За середньовіччя – одне з вищих звань у чернечо-лицарських орденах; один з вищих ступенів у масонських ложах; *заст.* – керівник загону кораблів, який не мав чину адмірала; у спорті – керівник кінних, лижних, велосипедних, мотоциклетних, автомобільних та інших змагань.

Комендор, -а. Матрос, який обслуговує артилерійську установку.

комин див. **димар.**

КОМИШ - ОЧЕРЕТ

Комиш, -у. **1.** Висока водяна або болотяна багаторічна рослина родини осокових. *Під тими вербами не було очерета ні комишу* (І.Нечуй-Левицький); *Жили по комишах і очеретах* (Словник Б.Грінченка).

2. *розм.* Те саме, що **очерет**. *Чутно було, як шелестить комиш шорстким листом та іноді хрусне під ногою суха очеретина* (М.Коцюбинський).

Очерет, -у. Багаторічна водяна або болотяна трав’яниста рослина родини злакових з високим стеблом і розлогою пірамідальною волоттю. *Шаланда пройшла поза купою очерету* (Ю.Яновський).

КОМІТАТ, -у. Найбільша одиниця адміністративно-територіального поділу в Угорщині.

КОМІТЕНТ, -а. Особа, яка доручає комісіонерові укласти угоду від імені останнього, але за рахунок комітента; особа, яка здала речі на комісію (в комісійну крамницю).

компанія див. **кампанія.**

КОМПІЛЯЦІЯ - КОМПІЛЮВАННЯ

Компіляція, -ї, *ор.* -єю. 1. Писання творів на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження.

2. Твір, написаний таким способом.

Компілювання. Те саме, що **компіляція 1.**

КОМПЛІМЕНТ - КОМПЛЕМЕНТ

Комплімент, -у. Приємні, люб’язні слова, похвала, лестощі.

Комплемент, -у. Білкова речовина сироватки крові людини й тварини типу ферментів.

КОМПОЗИЦІЯ - КОМПОНУВАННЯ

Композиція, -ї, *ор,* -єю. 1. Будова, структура, розташування та взаємозв’язок художнього твору, картини тощо: *композиція роману, хореографічна композиція, шахова композиція.*

2. Музичний твір, твір живопису тощо.

Компонування. Складання з окремих частин чогось цілого; створення композиції картини, мелодії тощо: *компонування листів, компонування потокових ліній, компонування творів, компонування картини.*

КОМУНІКАБЕЛЬНИЙ. Такий, з яким легко спілкуватися, мати справу, налагоджувати контакти: *комунікабельна людина, комунікабельний*

характер.

КОМУНІКАЦІЙНИЙ - КОМУНІКАТИВНИЙ - КОМУТАТИВНИЙ - КОМУТАТОРНИЙ

Комунікаційний. Який стосується комунікації – шляхів сполучення, транспорту; пов’язаний з комунікацією: *комунікаційні шляхи, комунікаційна мережа.*

Комунікативний. Який стосується комунікації як спілкування, інформації: *комунікативна функція мови, комунікативний зв’язок, комунікативне членування речення.*

Комутативний. Пов’язаний з переміщенням: *комутативний закон.*

Комутаторний. Який стосується **комутатора**: *комутаторний шнур.*

кон... див. **ко...**

КОНВЕРСІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Обмін, перетворення, перерахунок: *конверсія валют.*

2. Перепрофілювання військової промисловості на виробництво товарів широкого вжитку або навпаки.

3. *лінгв.* Спосіб утворення слова внаслідок зміни його граматичних характеристик.

КОНДЕНСАЦІЙНИЙ - КОНДЕНСАТОРНИЙ

Конденсаційний. Який стосується конденсації: *конденсаційна система опалювання, конденсаційний насос, конденсаційна вода.*

Конденсаторний. Який стосується конденсатора, призначений для нього: *конденсаторний прилад, конденсаторний папір.*

КОНДИЦІЙНИЙ - КОНДИЦІЙОВАНИЙ

Кондиційний. Який відповідає кондиції: *кондиційний виноград, кондиційне вугілля.*

Кондиційований. Який піддається **кондиціюванню**: *кондиційоване повітря.*

КОНЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову конячий; пишеться разом: *конепоголів’я, конеферма.*

кон’єктура див. **кон’юнктура.**

КОНКУРСАНТ, -а. Учасник конкурсу (звичайно музичного). Пох. **конкурентка.**

КОНОСАМЕНТ, -а. Розписка, що її видає капітан або агент морського транспортного підприємства вантажовідправникові, яка засвідчує прийняття вантажу до перевезення.

консервативний див. **консерваторний.**

КОНСЕРВАТИВНІСТЬ - КОНСЕРВАТИЗМ

Консервативність, -ності, *ор.* -ніс-тю. Властивість консервативного: *консервативність переконань.*

Консерватизм, -у. 1. Прихильність до старого, віджилого, обстоювання його; консервативні погляди: *консерватизм у політиці, виявляти консерватизм.*

2. Те саме, що **консервативність.**

КОНСЕРВАТОРНИЙ, КОНСЕРВАТОРСЬКИЙ -

КОНСЕРВАТОРСЬКИЙ - КОНСЕРВАТИВНИЙ

Консерваторний, консерваторський. Який стосується консерваторії: *консерваторна освіта, консерваторські студенти.*

Консерваторський. Який стосується консерваторів: *консерваторські принципи.*

Консервативний. Який обстоює старе, віджиле: *консервативні погляди.*

КОНСЕРВАЦІЯ - КОНСЕРВУВАННЯ

Консервація, -ї, *ор.* -єю. 1. Тимчасове припинення діяльності чогось: *консервація шахти, консервація будівництва заводу.*

2. Запобігання псуванню, руйнуванню спеціальною обробкою або створенням відповідних умов зберігання: *консервація деревини, консервація крові.*

Консервування. 1. Перетворення в консерви: *консервування грибів, консервування овочів.*

2. Те саме, що **консервація 2.**

КОНСИГНАНТ - КОНСИГНАТОР

Консигнант, -а. Власник товару, який продає за кордон через комісіонера – **консигнатора**.

КОНСОЛІ - КОНСОЛЬ

Консолі, -лей, *мн.* Облігації довготермінових або безтермінових державних позик, випущених в Англії.

Консоль, -і, *ор.* -ллю. Виступ у стіні будинку; колонкова пересувна підставка для статуеток, квітів тощо.

КОНСПІРАТИВНИЙ, КОНСПІРАЦІЙНИЙ - КОНСПІРАТОРСЬКИЙ

Конспіративний, конспіраційний. Пов’язаний з конспірацією, таємний: *конспіративна квартира, конспіративне засідання.*

Конспіраторський. Який стосується конспіратора, властивий конспіраторові: *конспіраторські звички.*

КОНСПІРАЦІЯ - КОНСПІРУВАННЯ

Конспірація, -ї, *ор.* -єю. Заходи, яких уживає нелегальна організація для збереження в таємниці своєї діяльності, своїх членів; дотримання таємниці: *сувора конспірація, дотримання конспірації.*

Конспірування. Застосування конспірації щодо чогось, когось; дотримування конспірації: *конспірування роботи організації.*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ - КОНСТИТУТИВНИЙ

Конституційний. 1. Який стосується конституції – основного закону держави: *конституційний маніфест, конституційне право, конституційний лад, конституційна держава.*

2. Який стосується конституції – будови організму: *конституційні властивості організму.*

Конститутивний, *книжн.* Який становить основу чогось; визначальний: *конститутивні положення.*

КОНСТИТУЩОНАШСТИЧНИЙ -

КОНСТИТУЦІОНАЛІСТСЬКИЙ

Конституціоналістичний. Який стосується конституціоналізму: *конституціоналістичний напрям у державному праві.*

Конституціоналістський. Який стосується конституціоналістів: *конституціоналістська організація.*

КОНСТРУКТИВНИЙ - КОНСТРУКЦІЙНИЙ - КОНСТРУКТОРСЬКИЙ

Конструктивний. 1. Пов'язаний з конструкцією, конструюванням: *конструктивні властивості будівлі, конструктивна деталь.*

2. Який може бути основою чогось: *конструктивні пропозиції.*

Конструкційний. Придатний для конструкції споруд, будівель або їхніх частин: *конструкційні матеріали, конструкційна сталь.*

Конструкторський. Який стосується конструктора, конструкторів; пов'язаний з конструюванням: *конструкторське бюро*.

КОНСУЛЬТАТИВНИЙ - КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ

Консультативний. Який має дорадчі права; дорадчий: *консультативний комітет, консультативний статус, консультативна нарада.*

Консультаційний. Який дає поради з якихось питань; призначений для консультації: *консультаційний пункт, консультаційний центр, консультаційна година, консультаційна допомога, консультаційна поліклініка.*

КОНСУЛЬТАЦІЯ - КОНСУЛЬТУВАННЯ

Консультація, -ї, *ор.* -єю. 1. Порада фахівця з якогось питання; установа, в якій допомагають порадами: *дитяча консультація, юридична консультація.*

2. Те саме, що **консультування**: *консультація для абітурієнтів.*

Консультування. Надання порад з якихось питань: *консультування молодих авторів.*

КОНТАКТОР, -а. Електромеханічний або електромагнітний апарат, призначений для дистанційного вмикання й перемикання електричних кіл.

КОНТИНГЕНТОВАНИЙ. Обмежений певними кількісними рамками.

КОНТОКОРЕНТ, -у. Єдиний рахунок, на якому відбито всі операції банку з клієнтом. Пох. **контокорентний.**

КОНТР..., КОНТРА... Префікси, що означають "протилежний чомусь", "який протидіє комусь, чомусь", "проти"; пишуться разом: *контрбаланс, контрманевр, контрамарка, контрапункт* (контр- пишеться через дефіс у словах *контр-адмірал, контр-адміральський).*

КОНТРАБАНДНИЙ - КОНТРАБАНДИСТСЬКИЙ

Контрабандний. Пов'язаний з контрабандою; старанно приховуваний: *контрабандні товари.*

Контрабандистський. Який стосується контрабандистів: *контрабандистська шаланда.*

КОНТРАГЕНТ, -а. Особа чи установа, яка бере на себе певні зобов'язання за договором. Пох. **контрагентський.**

КОНТРАКТАНТ, -а. Особа або організація, яка приймає на себе певні зобов'язання за контрактом.

КОНТРОЛЕР - РЕВІЗОР - ІНСПЕКТОР

Контролер, -а. Особа, яка контролює або перевіряє когось, щось.

Ревізор, -а. Особа, яка перевіряє правильність і законність діяльності підприємства, установи, організації, службової особи, служби руху тощо.

Інспектор, -а. Посадова особа в державних установах, на підприємствах, у громадських організаціях, яка здійснює нагляд **і** контроль за правильністю їхніх дій, виконанням законів, постанов, ухвал тощо.

КОНТРОЛЬ, -ю, *ор.* -ем. 1. *(за чим, над чим, чого).* Вживається при віддієслівних іменниках, що означають дію: *контроль за роботою підприємства, контроль за (над) правильним використанням коштів.*

2. (*над чим).* Вживається при іменниках не дієслівного походження: *контроль над усіма вузлами комунікацій, контроль над фінансами.*

КОНФРОНТАЦІЯ, -і, *ор.* -єю. Протиборство, протиставлення соціальних систем, класових інтересів, ідейно-політичних принципів тощо; зіткнення.

КОНЦЕНТРАЦІЯ - КОНЦЕНТРУВАННЯ

Концентрація, -ї, *ор.* -єю. 1. Зосередження, збирання, згромадження когось, чогось: *концентрація військ, концентрація виробництва, концентрація уваги.*

2. Кількість розчиненої речовини в чомусь: *розчин високої концентрації.*

Концентрування. 1. Те саме, що **концентрація 1.**

2. Насичення, згущення розчину; збагачення корисних копалин: *концентрування розчину, концентрування руди.*

КОНЦЕРТИНО, *невідм., с.* 1. Музичний інструмент у вигляді шестигранної гармонії.

2. Віртуозний музичний твір типу концерту, але менший за обсягом і простіший від нього.

КОН'ЮНКТУРА - КОН'ЄКТУРА

Кон'юнктура. Сукупність умов, стан речей, збіг обставин, що можуть впливати на хід і наслідок якоїсь справи або процесу: *економічна кон'юнктура, політична кон'юнктура, торговельна кон'юнктура.*

Кон'єктура. Відновлення зіпсованих місць у тексті або розшифрування тексту на основі здогадів: *здійснювати кон'єктуру.*

КОНЮХ - КОНЯР

Конюх, -а. Той, хто доглядає коней.

Коняр, -а. Фахівець з конярства; той, хто займається конярством.

конячий див. **кінний.**

КООПЕРУВАННЯ - КООПЕРАЦІЯ - КООПЕРАТИВ

Кооперування. Дія – об'єднання на засадах співробітництва, залучення для участі в кооперації: *кооперування виробництва, кооперування споживачів, кооперування наукових установ із заводами.*

Кооперація, -ї, *ор.* -єю. Співробітництво, добровільні об'єднання

людей *для* спільної господарської чи торговельної діяльності тощо: *виробнича кооперація, житлово-будівельна кооперація, споживча кооперація.*

Кооператив, -у. Виробниче, торговельне об'єднання; кооперативна крамниця: *сільськогосподарський кооператив, шкільний кооператив.*

КООРДИНАЦІЯ - КООРДИНУВАННЯ - КООРДИНОВАНІСТЬ

Координація, -ї, *ор.* -єю. 1. Узгодження, приведення у відповідність якихось дій, явищ тощо: *координація наукових досліджень, координація діяльності підприємств, координація дій зі штабами фронтів.*

2. Узгодженість рухів, дій тощо: *координація рухів.*

Координування. 1. Те саме, що **координація 1**: *координування економічних досліджень.*

2. зрідка. Те саме, що **координація 2**: *координування рухів, координування ударів по клавішах друкарської машинки.*

Координованість, -ності, *ор.* -ніс-тю. Те саме, що **координація 2**: *координованість рухів.*

КОПТИТИ - КОПТІТИ

Коптити, -пчу, -птиш, *перех.* Коптінням приготовляти продукти харчування: *коптити ковбаси.*

Коптіти, -пчу, -птиш, *неперех.* Утворювати кіпоть: *лампа коптить.*

КОПЧЕННЯ - КОПЧЕННЯ - КОПЧЕНЯ

Копчення. Готування продуктів харчування (м'яса, риби тощо) пров'ялюванням їх у диму; коптіння: *копчення ковбас, копчення сиру, гаряче й холодне копчення.*

Копчення, *збірн., с.* Копчені харчові продукти; копченина: *покуштувати різного копчення.*

Копченя, -і, *ор.* -ею, *ж.* Копчене м'ясо, копчена риба.

коразія див. **корозія.**

КОРАЛИ - КОРАЛІ

Корали, -ів, *мн. (одн.* корал, -а). Морські тварини, рід поліпів; вапнисті відклади деяких видів цих тварин. *Корали – вередливі істоти. Для нормальної життєдіяльності колоніям необхідна вода певної солоності* (з журналу).

Коралі, -ів, *мн.* Намисто з коралів. *Вона потягнула до себе якийсь темний разок і здивовано побачила, що то були коралі з золотим дукачем* (М.Стельмах).

КОРД - КОРДА

Корд, -у. Міцні нитки, з яких виготовляють спеціальні тканини; вовняна тканина з повздовжніми ворсовими рубчиками: *корд зі штучного волокна, пальто з корду.*

Корда. Довгий мотузок, застосовуваний під час виїжджування коней по колу; струна (шворка) для керування літальними моделями.

КОРЕЙКА - КОРЕЯНКА

Корейка. Свиняча або теляча грудинка.

Кореянка. Представниця народу, що становить корінне населення

Кореї.

КОРЕКТУВАТИ - КОРИГУВАТИ

Коректувати, -ую, -уєш. 1. Вносити корективи в щось, виправляти що-небудь тощо: *коректувати розрахунки економістів, коректувати артилерійську стрільбу.*

2. Виправляти помилки у відбитку друкарського, комп'ютерного та ін. набору: *коректувати набір роману.*

Пох.: **коректований, коректування.**

Коригувати. Те саме, що коректувати 1: *коригувати режим роботи машини, коригувати вогонь батареї.* Пох.: **коригований, коригування.**

КОРЕЛЯТИВНИЙ - КОРЕЛЯЦІЙНИЙ

Корелятивний, *книжн.* Який перебуває у взаємній залежності; співвідносний: *корелятивні зміни, корелятивні поняття.*

Кореляційний, *книжн.* Який стосується кореляції: *кореляційна залежність.*

кореянка див. **корейка.**

коригувати див. **коректувати.**

КОРИСНИЙ - КОРИСЛИВИЙ

Корисний *(для кого-чого, кому).* Який дає добрі наслідки, користь; який використовується за певним призначенням тощо: *корисна робота, корисна площа, корисні копалини, корисні зауваження, корисні поради, коефіцієнт корисної дії.*

Корисливий. Який прагне власної вигоди, наживи; який ґрунтується на користі: *корислива людина, корисливі міркування, корислива мета.*

КОРИСТЬ - КОРИСНІСТЬ

Користь, -і, *ор.* *-тю.* Добрі наслідки, матеріальна вигода для когось, чогось: *велика користь, давати користь, мати користь.*

Корисність, -ності, *ор.* -ністю. Якість корисного: *корисність речі, корисність спорту.*

КОРІННИЙ - ДОКОРІННИЙ

Корінний. 1. Споконвічний, постійний – про населення певної місцевості, представників якогось середовища тощо: *корінні жителі.*

2. Те саме, що **докорінний.**

Докорінний. Який стосується основ, коренів чогось. Вж. зі сл.: *злам, переворот, поворот, зміна, ломка, перебудова, реконструкція, реорганізація, різниця, перетворення, поліпшення, удосконалення, особливості, переваги.*

корм див. **харчі.**

КОРОЗІЯ - КОРАЗІЯ - ЕРОЗІЯ

Корозія, -ї, *ор.* -єю. Руйнування металів і деяких інших твердих тіл під впливом хімічних та електрохімічних процесів, а також результат цих процесів; руйнування гірських порід внаслідок розчинення їх у воді: *корозія заліза, хімічна корозія, атмосферна корозія, морська корозія, корозія ґрунту.*

Коразія. Процес руйнування гірських порід уламковим матеріалом, що його переносять вода, лід, вітер тощо.

Ерозія. Руйнування грунту чи гірських порід водою, льодом або

вітрами; руйнування металу під дією механічних чинників або електричних розрядів; порушення цілості тканини шкіри або слизових оболонок під впливом різноманітних чинників: *вітрова ерозія. Є на світі дивоглядні ріки – Водної ерозії сліди. А вони позначені навіки Кольором весняної води* (П.Сиченко).

КОРСЕТ - КОРСЕТКА

Корсет, -а. **1.** Широкий пояс для стягування талії.

2. Те саме, що **корсетка.**

Корсетка. Верхній жіночий одяг – пошита в талію безрукавка з кольорової тканини.

КОСМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "всесвіт"; пишеться разом: *космоінженер, космоцентр.*

костистий див. **кістлявий.**

коток див. **каток.**

котрий див. **який.**

КОТРИЙ-НЕБУДЬ - КОТРИЙСЬ

Котрий-небудь, котрого-небудь, *займ.* 1. Який-небудь з кількох.

2. Хто-небудь з кількох. *Коли ж було дитина побіжить, чи до сусідів, чи на вулицю, то вже котрий-небудь, або батько, або мати, так слідом за нею й ходять* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Котрийсь, котрогось, *займ.* Якийсь, невідомо який з кількох. – *Ну, це ми дешево одбулись! – озвався котрийсь* (А.Головко); – *Чи не привалить тут нас? – глянув котрийсь на стелю* (О.Гончар).

КОХАННЯ - ЛЮБОВ

Кохання. 1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі. *Кохання обняло її палку душу ніби полум'ям* (І.Нечуй-Левицький); *Є в коханні і будні і свята, Є у ньому і радість і жаль, Бо не можна життя заховати За рожевих ілюзій вуаль* (В.Симоненко).

2. *рідше.* Те саме, що любов 1. *Ненька з радощів великих, з великого свого кохання аж заплакала, побачивши* [сина] (Марко Вовчок).

Любов, -і, *ор.* -в'ю. 1. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь; інтерес, пристрасть до чогось. *Огнище те – любов до країни своєї, до свого народу* (М.Коцюбинський); *Перед ним постають оченята доньки й синка, сповнені найвищої любові і принади до матері* (О.Досвітній); *Я перераховую принади мого маленького едему і чую, як захлюпує мою душу любов... До людей, до краю, до себе? До всього... А та любов кипить у мені і груди розпирає: ще трохи – й вибухне і виллється на світ сльозами, сміхом, піснею, словом – що ж то за таке навальне почуття? (Р. Іванчук).*

2. Те саме, що **кохання 1**. – *Ізольдо! Ох Ізольдо! Прийми любов мою!* (Леся Українка); *Вийде мила брати воду, Зловить зілля-руту, Зловить руту та й згадає Про любов забуту* (П.Карманський).

КОХАТИ - ЛЮБИТИ

Кохати. 1. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі. – *Коли вподобав Олену, то бери Олену, а мені кожна*

невістка буде люба, аби тебе кохала, мій сину (Марко Вовчок); *Той, хто волю занехає, Хай хоч в золоті лежить, Хоч царівну хай кохає, А не буде в щасті жить* (Г.Чупринка).

2. *рідше.* Те саме, що **любити** 1. *Хто кохав життя ледаче, Непереливки тому* (Л.Глібов); *Хто кохає край свій рідний Для високої ідеї; Я ж кохаю не для неї, А для того, що він бідний* (М.Вороний).

3. Дбайливо вирощувати щось, виховувати, ростити когось, старанно доглядаючи. *Це ж наші рученьки кожну колосинку кохали та ростили* (М.Шеремет); *Старую бабусеньку згадаю! Вона мене кохала: піснями пеленала, Рідним словом кормила, рідній мові учила* (Ф.Метлинський).

Любити, люблю, любиш. 1. Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до когось, чогось. *Як я люблю тебе, мій рідний краю, Як я люблю красу твою, твій люд* (І.Франко); *– Мати любила мене – душі не чула* (Панас Мирний).

2. Те саме, що **кохати 1.** *Мокрина довго любила його та все давала гарбуза своїм женихам* (І.Нечуй-Левицький); *Ні, душу мучити свою Я більше вже не можу... Тепер я іншу вже люблю, На тебе... схожу* (О.Олесь).

КРАВЕЦЬ - ШВЕЦЬ

Кравець, -вця. Майстер, який шиє одяг. *Помічника Максима Горобця відпустив додому, аби той сходив до кравця приміряти костюм* (А.М'ястківський).

Швець, шевця. Майстер, який шиє і лагодить взуття. *– А я кажу: у їх батько швець був, і вони самі чоботи шити вміють* (Б.Грінченко); *– А то вже як кому... Шевці підуть чоботи шити, а кравці – кравцювати* (О.Соколовський).

КРАМНИЦЯ, -і, *ор.* -ею. Приміщення для роздрібної торгівлі; магазин: *книжкова крамниця, комісійна крамниця, антикварна крамниця, м'ясна крамниця. Пахла ця білизна крамницею і фабричними промтоварами* (Є.Гуцало); *Уже кілька років устає він рано й, перше ніж іти на роботу, біжить на базар, а вертаючись з роботи, заходить до крамниць купити продукти* (Б.Антоненко-Давидович).

КРАСНИЙ. Прекрасний, чудовий; найкращий; приємний. *На вгороді верба рясна, Там стояла дівка красна* (пісня); *– Та встань, моя сестро, та подивись на білий світ, який же він гарний, який же він красний* (М.Лазорський); *Ізнов прийшла весна-красна, Ізнов зазеленіло поле* (Л.Глібов); *красний звір* (найкращий); *красна ціна* (найвища); *красне письменство* (художня література) тощо. Пох. красно. *– А коли ж тут так красно. Я завидую вам, опришкам, що ви завше живете у такій красоті* (Г.Хоткевич).

...КРАТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "володар": *технократ, плутократ.*

...КРАТІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "влада": *теократія, технократія.*

КРЕЙДЯНИЙ - КРЕЙДИСТИЙ

Крейдяний. Який стосується крейди, виготовлений з неї; який має

колір **крейди**: *крейдяні гори, крейдяний період, крейдяний папір, крейдяне обличчя.*

Крейдистий. Який містить у своєму складі крейду; подібний до крейди: *крейдисті породи, крейдисті вапняки.*

КРЕКІНГ-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "призначений для крекінгування"; пишеться через дефіс: *крекінг-процес, крекінг-установка.*

КРЕМІНЬ - КРЕМНІЙ

Кремінь, -меню *(один камінь* – -меня). 1. Дуже твердий мінерал – кварц чорного, бурого або жовтого кольору, який колись використовували для добування вогню. *Той* [дідусь] *скрутив цигарку, дав Іванові, швидко зліпив собі, дістав з капшука кремінь, кресало, губку* (А.М'ястківський). Пох. **кремінний.**

2. *перен. розм.* Про людину з твердим характером. – *Ваша мама кремінь, а не людина* (І.Нечуй-Левицький).

Кремній, -ю, *ор.* -єм. Хімічний елемент, що входить до складу гірських порід, піску тощо; силіцій. Пох. **кремнієвий.**

КРЕОЛ - МЕТИС - МУЛАТ

Креол, -а. **1.** Нащадок перших європейських (переважно іспанських та португальських) колонізаторів у країнах Латинської Америки.

2. Людина, що походить від змішаного шлюбу іспанців та індіанців, росіян та алеутів тощо.

Метис, -а. 1. Тварина, рослина, одержані внаслідок схрещування різних порід чи сортів рослин.

2. Нащадок від шлюбів представників різних людських рас.

3. В Америці – нащадок від шлюбу індіанців з представниками європейської раси.

Мулат, -а. Нащадок від шлюбу білих і негрів.

КРЕП-... Перша складова частина назв ряду шовкових тканин; пишеться через дефіс: *креп-жоржет, креп-сатин, креп-гофре.*

КРИВАВИЙ - КРОВНИЙ -КРОВ'ЯНИЙ

Кривавий. Залитий кров'ю; пов'язаний з пролиттям крові; який здійснює, спричиняє багато вбивств, а також переносно: *кривава рана, кривавий диктатор, кривавий терор, кривава битва, кривава боротьба, кривава помста, кривава праця, працювати до кривавого поту.*

Кровний. Який має спільних предків, а також переносно: *кровний брат, кровна рідня, кровний зв'язок, кровна справа, кровне братерство.*

Кров'яний. Який міститься в крові або виник з крові: *кров'яна пляма, кров'яна плазма, кров'яна ковбаса, кров'яний тиск* (тиск крові в серцево-судинній системі людини й тварин).

крига див. **лід.**

КРИЗ, -у. Вживається переважно в словосп.: *гіпертонічний криз, гіпотонічний криз.*

крикет див. **крокет.**

криль див. **кріль.**

КРИМІНАЛЬНИЙ - КАРНИЙ. У більшості значень ці слова вживаються паралельно: *кримінальний (карний) злочин, кримінальна (карна) відповідальність.* Однак у юридичній практиці перевагу надають слову кримінальний: *кримінальний кодекс, кримінальне право, кримінальне слідство, кримінальна справа.* Тільки кримінальний уживається, коли йдеться про художній твір: *кримінальний роман, кримінальна новела.* Слово карний вживається також у значенні "каральний": *карний загін, карна експедиція, карний меч.*

КРИНИЦЯ - КОЛОДЯЗЬ

Криниця, -і, *ор.* -ею. **1.** Викопана й захищена від обвалів яма для добування води.

2. перен. Джерело, скарбниця чогось: *криниця життєвої мудрості.*

Колодязь*,* -я, *ор.* -ем. 1. Те саме, що **криниця 1**: *артезіанський колодязь.*

2. Яма, що служить для якихось технічних потреб – для спуску в шахту, для проходу до місця закладання міни тощо: *соляний колодязь, оглядовий колодязь.*

КРИНИЧАНИЙ - КРИНИЧАСТИЙ

Криничаний. Криничний. *Вода зелена та чиста, як сльоза, холодна, як криничана* (І.Нечуй-Левицький).

Криничастий. Багатий на криниці або джерела. *Заховалось за церквою село... у йому... криничастий ставок* (Ганна Барвінок).

КРИПТО... Перша частина складних слів, що означає "таємно" або належність до якогось прихованого стану; пишеться разом: *криптографічний, криптодепресія.*

КРИСАТИЙ - КРИСЛАТИЙ

Крисатий. Який має широкі криси (про капелюх, бриль тощо). *Усе це були .. статечні ґазди в крисатих капелюхах та з люльками в зубах* (О.Гончар).

Крислатий. 1. Який має розложисте гілля, розкішну крону (про дерево, кущ). *Тут росли кілька старих ясенів, кущі шипшини та глоду й крислата черешня* (Є.Гуцало); *Груша тая була висока та крислата* (О.Ільченко).

2. Те саме, що **крисатий.**

КРИСТАЛ - КРИШТАЛЬ

Кристал, -а. Тверде неорганічне тіло, що має форму правильного багатогранника: *блискучий кристал, форма кристала.*

Кришталь, -ю, *ор.* -ем. Скло високого гатунку: *дзвінкий кришталь, вироби з кришталю* (також *гірський кришталь* – прозора різновидність кварцу).

КРИСТАЛІЧНИЙ - КРИШТАЛЕВИЙ - КРИШТАЛЬНИЙ

Кристалічний. Який стосується кристалів, складається з кристалів: *кристалічна будова, кристалічна структура, кристалічний щит.*

Кришталевий. 1. Який стосується кришталю – скла високого ґатунку; зроблений з кришталю: *кришталева ваза, кришталевий кубок. В кришталевих посудинах шумувало пиво* (О.Соколовський).

2. *перен.* Який прозорістю, грою барв, мелодійністю, чистотою звучання нагадує кришталь; високоморальний тощо: *кришталева вода, кришталева сльоза, кришталевий голос, кришталева людина. Кришталевим мереживом міняться бурульки, спадають з них прозорі краплі* (З.Тулуб); *Ку-ку! Куку! Дзвінко ллється кришталевий звук* (П.Карманський).

Криштальний. Те саме, що **кришталевий** 2: *криштальна чесність, криштальної чистоти людина.*

КРИЦЯ, -і, *ор.* -ею. Сталь; уживається переважно в мові художніх творів. *Не треба струн! Меча мені гостри, Заграй на кремені і криці!* (О.Олесь).

кришталевий див. **кристалічний.**

кришталь див. **кристал.**

криштальний див. **кристалічний.**

КРІЛЬ - КРИЛЬ - КРОЛЬ

Кріль, кроля, *ор.* кролем. Невелика тварина родини заячих, яку розводять на м'ясо та для хутра. Пох.: **кролячий, кролятина.**

Криль, -ю, *ор.* -ем. Промислова назва планктонних морських рачків, які утворюють скупчення в поверхневих шарах води. Пох. **крильний.**

Кроль, -ю, *ор.* -ем. Найшвидший спосіб плавання на грудях.

КРІО... Перша частина складних слів, що вказує на зв'язок з льодом, низькими температурами; пишеться разом: *кріобіологія, кріотурбогенератор.*

кріп див. **окріп.**

кровний див. **кривавий.**

КРОВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **кров;** пишеться разом: *кровоносний, кровопостачання.*

кров'яний див. **кривавий.**

КРОКЕТ - КРИКЕТ

Крокет, -у. Гра, в якій гравці ударами дерев'яних молотків проводять свої шари крізь дротяні ворітця.

Крикет, -у. Спортивна гра з дерев'яним м'ячем, яка відбувається на прямокутному трав'яному полі.

КРОКІ, *невідм., с.* Начерк плану місцевості; ескіз композиції архітектурної споруди тощо.

КРОКІС - КРОКУС

Крокіс, крокосу. Багаторічна трав'яниста рослина з яскравими квітками, котру використовують як декоративну.

Крокус[1], -у. Те саме, що **крокіс.**

Крокус[2], -у. Порошок окису заліза жовтогарячого кольору, що використовується для полірування металу, скла, коштовних каменів тощо.

КРОКОДИЛ - АЛІГАТОР - КАЙМАН

Крокодил, -а. Великий плазун з панцирним покриттям.

Алігатор, -а. Тупорилий крокодил, який водиться в Америці та Південній Азії (в Китаї).

Кайман, -а. Крокодил, який водиться в Центральній та Південній

Америці.

крокус див. **крокіс.**

кроль див. **кріль.**

КРОНЦИРКУЛЬ - КРУМЦИРКУЛЬ

Кронциркуль, -я, *ор.* -ем. 1. Циркуль для вимірювання зовнішніх або внутрішніх розмірів предметів.

2. Маленький циркуль для креслення дуг радіусом до 1 мм.

Крумциркуль, -я. Те саме, що **кронциркуль 2.**

круг див. **коло.**

кружний див. **окружний.**

КРУК - КРЮК

Крук, -а. Ворон. *Клекотять орли над військом. В'ються хмарами круки* (О.Олесь); *Десь сіре поле в чорних круках, Що пророкують: кари! кар!* (Є.Маланюк).

Крюк[1]**,** -а. Гак. *Крюком чоловіки утрьох разом звалили-таки одну крокву* (А.Головко); *Загледівши чабана, що маячить біля отари, Гриня не лінується зробити крюк, завертає і до нього* (О.Гончар).

Крюк[2]**,** -а, *діал.* Те саме, що **крук.** *Галок, крюків, ворон сила на стрісі зібралось!* (П. Гулак-Артемовський).

крумциркуль див. **кронциркуль.**

КРУПНИЙ. Вживається переважно в значенні "який складається з однорідних часток великого розміру" (протилежне **дрібний)** – про пісок, сіль, каміння, зерно, град, плоди тощо.

крюк див. **крук.**

КСИЛО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "дерево, деревина" (як матеріал); пишеться разом: *ксилографічний, ксилометр.*

КУБІЧНИЙ - КУБОВИЙ

Кубічний. 1. Який має форму куба: *кубічна посудина.*

2. Який стосується куба – добутку трьох однакових співмножників: *кубічний корінь.*

3. Який має три виміри (про міри об'єму): *кубічний метр.*

Кубовий. Яскраво-синій (про тканину): *індиговий кубовий ситець, кубова скатерть.*

кубло див. **гніздо.**

кубовий див. **кубічний.**

КУДИ-НЕБУДЬ - КУДИСЬ

Куди-небудь, *присл.* У яке-небудь місце, в якому-небудь напрямі; байдуже куди. *Тепер він усе править куди-небудь од усіх заховатись* (Марко Вовчок); – *Скажи, чи ти хоч куди-небудь ходиш у гості?* (О.Гончар).

Кудись, *присл.* 1. У невизначеному напрямі; невідомо куди; байдуже куди. *А дні тим часом йшли кудись* (Я.Щоголів); *Рибка майнула кудись убік* (З.Тулуб); *Увечері пани пішли кудись і дітей забрали з собою* (Панас Мирний); *Він полежав кілька секунд, увігнав у автомат новий диск, посилав кулями кудись уперед* (Григорій Тютюнник).

2. У певне, невідоме для мовця місце. *Тікали кудись люди і коні* (М.Коцюбинський); [Олекса:] *А де ж се мати?* [Мар'яна:] *На часиночку пішли кудись* (С.Васильченко).

кукіль див. **кокіль.**

КУЛІНАРНИЙ - КУЛІНАРСЬКИЙ

Кулінарний. Який стосується кулінарії: *кулінарна книжка, кулінарний рецепт, кулінарні вироби.*

Кулінарський. Який стосується кулінара, кулінарів, належний їм: *кулінарський хист.*

КУЛЬТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **культурний;** пишеться разом: *культактив, культмасовий* (але *культ- і спортінвентар).*

КУЛЬТИВАЦІЯ - КУЛЬТИВУВАННЯ

Культивація, -ї, *ор.* -єю. Розпушування і обробіток ґрунту культиватором: *культивація парів.*

Культивування. 1. Те саме, що культивація: *культивування ґрунту.*

2. Розведення, вирощування (рослин, злаків): *культивування пшениці.*

3. *перен.* Сприяння розвиткові чогось якими-небудь способами, прийомами: *культивування народної медицини.*

КУЛЬТОВИЙ - КУЛЬТІВСЬКИЙ

Культовий. Пов'язаний з культом –- релігійною обрядовістю: *культова споруда, культовий спів, культова музика, предмети культового призначення.*

Культівський. Пов'язаний з культом особи: *культівські роки, культівська атмосфера, культівська ідеологія, культівське минуле, культівські перекручення.*

КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ. Пов'язаний з просвітництвом: *культурницька діяльність, культурницька робота, культурницькі заходи, культурницькі процеси.*

КУЛЬТУРНІСТЬ, -ності, *ор.* -ністю. На відміну від полісемічного **культура,** вживається тільки у значенні "освіченість, рівень культурного розвитку, властивий комусь". *Я був зачарований культурністю, тонкими дотепами і тою особливою простотою майора, що буває у неабияких натур* (І.Багмут).

кумуляція див. **акумуляція.**

КУРАНТИ - КУРАНТ - КУРАНТА

Куранти, -ів, *мн.* Старовинний годинник.

Курант, -а. Камінь для розтирання фарб.

Куранта. Старовинний танець.

КЮВЕТ - КЮВЕТА

Кювет, -у. Водостічна канава вздовж шляху й залізничного полотна.

Кювета. Ванночка для обробки й промивання фотографічних і інших пластинок та відбитків.

КЮРЕ - КЮРІ

Кюре, *невідм., с.* У Франції та Бельгії – парафіяльний католицький

священик.

Кюрі, ***невідм., с.*** **Одиниця виміру радіоактивності.**

Л *(ел)*. Як назва літери вживається в с. р.: *велике л;* як назва звука вживається в ч. р.: *веляризований л, напіввідкритий л.*

ЛАБРАДОРОВИЙ - ЛАБРАДОРСЬКИЙ

Лабрадоровий. Прикм. до **лабрадор:** *лабрадорові породи.*

Лабрадорський. Який стосується назви острова Лабрадор: *лабрадорський ландшафт.*

ЛАВРОВИЙ - ЛАВРСЬКИЙ

Лавровий. Який стосується лавра, властивий лавру: *лаврові кущі, лавровий вінок, лавровий лист.*

Лаврський. Який стосується лаври (монастиря): *лаврська дзвіниця, лаврська бібліотека.*

ЛАЗ[1], -у. Вузький отвір; стежка в заростях.

ЛАЗ[2], -а, *мн.* лази, -ів. Представник етнографічної групи грузинів, яка живе в Аджарії і Туреччині.

ЛАЗЕР - МАЗЕР

Лазер, -а. Прилад для генерування (одержання) або підсилення й гострого спрямування пучків монохроматичного світла.

Мазер, -а. Прилад для генерування (одержання) або підсилення радіохвиль надвисокої частоти.

лазур див. **глазур.**

ЛАКОНІЗМ - ЛАКОНІЧНІСТЬ

Лаконізм, -у. Гранична стислість і чіткість мови, зображення тощо: *лаконізм вираження, лаконізм викладу.*

Лаконічність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Те саме, що **лаконізм.**

2. Властивість і якість лаконічного: ***лаконічність композиції, лаконічність стилю.***

ЛАКТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "молоко", "молочний"; пишеться разом: ***лактоглобулін, лактометр.***

ЛАКТОЗА. Молочний цукор.

ЛАМЕНТАЦІЯ, *книжн.* Скарга, нарікання, ремствування. – *Значить, ніяких новин на заводі немає, і не згадує мене ніхто ? – не слухаючи бабиних ламентацій, знову запитав Кирило Сидоренко* (В.Собко); *Що міг відповісти завжди заклопотаний своїми грандіозними творчими планами Золя на такі ламентації* (М.Слабошпицький).

ЛАНГЕТ - ЛОНГЕТ

Лангет, -у. М'ясна страва, приготовлена з тонких довгастих шматочків вирізки.

Лонгет, -а. Знімна пов'язка з гіпсу, застосовувана при зрощуванні зламаних кісток.

ЛАНГУСТ, ЛАНГУСТА - МАНГУСТА

Лангуст, -а, лангуста. Великий морський десятиногий рак.

Мангуста. Невеликий тропічний хижий ссавець родини віверових.

ЛАНДВЕР. 1. *р.* -а. У Німеччині, Австро-Угорщині, Пруссії,

Швейцарії – військовозобов’язаний другої черги.

2. *р.* -у. Військова частина з цих військовозобов’язаних.

ЛАНДРАТ. 1. *р.* -у. Орган управління в деяких кантонах Швейцарії.

2. *р.* -а: а) виборна особа в ФРН, що очолює районний орган місцевого управління; б) в Росії початку XVIII ст. член дворянської ради при губернаторі, який виконував окремі його доручення.

ЛАНДСТИНГ, -у. 1. До 1953 р. верхня палата парламенту Данії (ригсдагу).

2. Орган місцевого самоврядування Швеції.

3. Орган самоврядування на Аландських островах у Фінляндії.

ЛАНДТАГ, -у. Виборний орган самоврядування областей і земель у Німеччині, Австрії та деяких інших країнах.

ЛАТВІЙСЬКИЙ - ЛАТИСЬКИЙ

Латвійський. Який стосується Латвії, латвійців: *латвійське мистецтво, латвійська країна, латвійський сир.*

Латиський. Який стосується латишів: *латиська мова, латиські звичаї.*

Пор. **латвійці.**

ЛАТВІЙЦІ - ЛАТИШІ

Латвійці, -ів, *мн. (одн.* латвієць, -iйця). Населення Латвії.

Латиші, -їв, *мн. (одн.* латиш, -а). Нація, яка становить основне населення Латвії.

латиський див. **латвійський.**

латиші див. **латвійці.**

...ЛАТРІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "служіння", "поклоніння": *астролатрія, зоолатрія.*

ЛАФЕТ - ЛАФІТ

Лафет, -а. Станок гармати, агрегату, механізму тощо.

Лафіт, -у. Сорт червоного виноградного вина.

ЛЕБЕДИНИЙ - ЛЕБЕДЯЧИЙ

Лебединий. 1. Який стосується лебедя, належний йому: *лебединий пух, лебедині крила.*

2. Який чимось нагадує лебедя; такий, як у лебедя: *лебедина шия, лебедина пісня.*

Лебедячий. Те саме, що **лебединий 1.**

ЛЕВАДА. Обкопана чи обгороджена присадибна ділянка землі з сінокосом, городом, садом тощо. *В леваді пісеньок співають косарі* (Л.Боровиковський); *Раз якось я біжу пізно ввечері по леваді, а місяць уже стояв височенько на небі і в чорній темряві, під деревами, сріблисті плями тремтіли* (М.Старицький); *За зеленою левадою сідало весняне сонечко* (Д.Мордовець); *Корови на левадах Пасуться в холодку* (М.Шпак); *Мені приснились ночі солов’їні, Дівочі співи, пахощі левад* (М.Рильський).

ЛЕГІТИМНИЙ. Законний: *легітимна постанова, легітимні форми протесту.*

ЛЕГКОПОРАНЕНИЙ - ЛЕГКО ПОРАНЕНИЙ

Легкопоранений, -ого, *ім.* Той, хто має невелике, легке поранення.

Санінструктори тягли під кручу тяжкопоранених. Легкопоранені повзли самі (Л.Первомайський); *Серед тих, хто побував у тяжких боях, чимало легко поранених* (А.М’ястківський).

Легко поранений, *присл. з дієприкм. Він був тільки легко поранений* (Ю.Яновський); *Тільки ще один, крім нього, був легко поранений* (А. Головко).

ЛЕГКОХВОРИЙ - ЛЕГКО ХВОРИЙ

Легкохворий, -ого, *ім.* Не дуже хвора людина.

Легко хворий, *присл. з прикм.*

ЛЕДЕНИТИ - ЛЕДЕНІТИ

Леденити, -нить, *перех.* Пронизувати холодом, холодити, морозити. *Сухий колючий сніг., леденив руки* (З.Тулуб).

Леденіти, *неперех.* Перетворюватися на лід, укриватися кригою; мерзнути, ціпеніти. *Леденіє крило літака.*

ЛЕДІ - МІЛЕДІ

Леді, *невідм., ж.* Дружина лорда або баронета в Англії; шанобливе, чемне звертання до заміжньої жінки.

Міледі, *невідм., ж.* Назва заміжньої жінки в аристократичних колах Англії; шанобливе, чемне звертання до неї.

ЛЕЙ - ЛЕЯ

Лей, лея, *ор.* леєм. Грошова одиниця Румунії та Молдови.

Лея, леї, *ор.* леєю, *мн.* леї, лей. Нашивка з цупкої тканини чи шкіри на штанах у кавалеристів.

ЛЕЙБ-... Перша частина складних слів, яка в поєднанні з іншими словами означає "який перебуває при особі монарха; придворний"; пишеться через дефіс: *лейб-гвардія, лейб-медик.*

ЛЕКСИКОЛОГІЯ - ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Лексикологія, -ї, *ор.* -єю. Розділ мовознавства – наука про словниковий склад мови. Пох. **лексикологічний** *(лексикологічне дослідження).*

Лексикографія. Теорія і практика створення словників; сукупність словників певної мови: *українська лексикографія.* Пох. **лексикографічний** *(лексикографічна праця).*

ЛЕН[1], -у. Спадкове земельне володіння в епоху феодалізму: *податок з ленного маєтку.*

ЛЕН[2], -у. Адміністративна одиниця (округ) у Швеції.

ЛЕНЧ, -у, *ор.* -ем. Другий сніданок.

ЛЕПСЬКИЙ. 1. Хороший, гарний, добрий. – *Лепського ти узвару приніс, – почав знов Свирид до Олеська, – та й кутя ловка* (Олена Пчілка); *Скинувши рясу, лишився* [єпископ] *в новій козацькій сорочині лепського гаптування* (О.Ільченко); – *Лепська запіканка! – смакував пан Скапа* (М.Лазорський).

2. Поганий, кепський. *"А де ж ти діла паляницю? Чи, може, в лісі хто одняв? Чи попросту забула взяти? Чи, може, ще й не напекла? Е, сором, сором, лепська мати!"* (Т.Шевченко); *Нараз глядимо: лізе щось улицею,*

обдерте, згорблене, скулене, ледве ноги за собою тягне. Та й ноги лепські: подряпані, покровавлені по самі коліна (Ї.Франко).

ЛЕС, -у. Пухка гірська порода світло-жовтого кольору, з якої формуються родючі ґрунти. Пох. **лесовий.**

ЛЕТ, -у. У поетичному вжитку – те саме, що **літ, летіння**. *Після кільканадцяти кілометрів скаженого лету Заболотний, не питаючись згоди, раптом звернув убік* (О.Гончар).

летальний див. **літальний.**

ЛЕТКИЙ - ЛЕТЮЧИЙ - ЛЕТУЧИЙ

Леткий. Який має здатність швидко зникати, поширюючись у повітрі або випаровуючись: *летка мазь, леткі речовини.*

Летючий. Переважно який має здатність пересуватися в повітрі за допомогою крил, а також вітру, поштовху тощо: *летюча бджола, летюча риба, летючий пісок, летючий сніг, летючі міни.*

Летучий. 1. Який літає, летить, переміщується в повітрі: *летучий дим, летучі піски.*

2. Те саме, що леткий: *летучі кислоти, летучі речовини, летучі продукти.*

лея див. **лей.**

лже... див. **псевдо...**

ЛИСИЦЯ - ЛИС

Лисиця, -і, *ор.* -ею. Хижий ссавець родини собачих з цінним хутром і довгим пухнастим хвостом; переносно – про хитру, лукаву людину.

Лис, -а. Самець лисиці.

лист див. **аркуш.**

ЛИСТКОВИЙ - ЛИСТОВИЙ - ЛИСТЯНИЙ

Листковий. Який стосується листка, його будови: *листкова поверхня, листкові бруньки, листковий довгоносик.*

Листовий. Який стосується тонкого шару якогось матеріалу (паперу, металу тощо): *листове залізо.*

Листяний. Який стосується рослин, що мають листя; виготовлений з листя: *листяне дерево, листяний ліс, листяні овочеві культури, листяні спеції.*

ЛИСТОПАДНИЙ - ЛИСТОПАДОВИЙ

Листопадний. Який стосується опадання листя: *листопадна пора.*

Листопадовий. Який стосується назви місяця листопада: *холодний листопадовий дощ. Багряно коливається над заходом кволе листопадове сонце* (Б.Антоненко-Давидович).

листяний див. **листковий.**

ЛИТОВЦІ - ЛИТВИНИ

Литовці, -ів, *мн. (одн.* литовець, -вця). Народ, що становить основне населення Литви.

Литвини, -ів, *мн. (одн.* литвин, -а). 1. *заст.* Те саме, що **литовці.**

2. Жителі Полісся, поліщуки; білоруси.

лице див. обличчя.

ЛИЦЕМІРСТВО - ЛИЦЕМІРНІСТЬ

Лицемірство. Нещирість, притворство: *лицемірство в політиці.*

Лицемірність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість, якість когось лицемірного (нещирого, дводушного, притворного): *лицемірність його поведінки.*

ЛІВЕР[1], -а. Прилад для набирання рідини.

ЛІВЕР[2], -у. Нутрощі забитої худоби, що вживаються як страва.

ЛІВОРУЧ, *присл.* 1. *(де?).* З лівого боку; зліва. *Ліворуч – місяць іскри ллє, Мов в небі золото кує* (О.Олесь); *Він побачив далеко ліворуч гори* (С.Скляренко); *Ліворуч над ставом білів цукровий завод* (Є.Гуцало).

2. *(куди?).* У лівий бік; наліво. *Шахай показав пальцем ліворуч по залізниці* (Ю.Яновський); *Плачинда спочатку не йде праворуч в кузню, а бере ліворуч, за хату* (М.Стельмах); *Нога, шукаючи підпори, натискає на ліву педаль, і літак завертає ліворуч* (О.Ільченко).

ЛІД - КРИГА

Лід, льоду. 1. Замерзла вода; переносно – щось холодне: *материковий лід, сухий лід, розтопити лід.* Пох.: **льодовий**, **льодяний.**

2. Те саме, що **крига.**

Крига. 1. Переважно скупчення, суцільні маси замерзлої води; рідше – окремий шматок льоду, крижина: *кригою братися, на річці скресла крига. Вже й сніг випав, уже й ударив мороз і скував річку кригою* (А.Дімаров).

2. *перен. розм.* Про відчуженість, неприязнь, ворожість до когось, брак душевної теплоти тощо. *Є з ким тугу розділити, Кригу серця розтопити, Сльози обсушить* (Дніпрова Чайка); *Почувала Єлька, як помітно відтає в ній крига озлобленості проти себе і проти всіх* (О.Гончар). Пох. **крижаний** *(крижані затори, крижаний вітер, крижаний погляд).*

...ЛІЗ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "розчинення речовини", "розпад речовини": *гідроліз, плазмоліз.*

ЛІЗИНГ, -у. 1. Здавання в тимчасове користування майна з періодичною сплатою його вартості.

2. Видавання обладнання напрокат.

ЛІЗО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "розчинення речовини", "розпад речовини"; пишеться разом: *лізогенія, лізолецитин.*

ЛІЙ, лою, *ор.* лоєм. Жир, переважно овечий та великої рогатої худоби.

ЛІКАРСЬКИЙ - ЛІКАРСЬКИЙ - ЛІКАРНЯНИЙ - ЛІКУВАЛЬНИЙ

Лікарський. Який стосується лікаря та його діяльності. Вж. зі сл.: *допомога, праця, обов'язок, мораль, етика, таємниця, обстеження, халат.*

Лікарський. Який стосується ліків: Вж. зі сл.: *рослини, трави, сировина, препарат, культури.*

Лікарняний. Який стосується лікарні. Вж. зі сл.: *заклад, установа, режим, ліжко.*

Лікувальний. Пов'язаний з лікуванням, який використовується для лікування. Вж. зі сл.: *режим, засіб, дієта, харчування, доза, процедура,*

фізкультура, центр.

ЛІКВІДАТОРСЬКИЙ - ЛІКВІДАЦІЙНИЙ

Ліквідаторський. Який стосується ліквідатора: *ліквідаторська позиція.*

Ліквідаційний. Який стосується ліквідації: *ліквідаційний борг.*

ЛІКВІДНІСТЬ, -ності, *ор.* -ністю. 1. Спроможність банків і фірм забезпечувати своєчасне виконання своїх зобов’язань.

2. Легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у готівку.

ЛІКТОР, -а. У Стародавньому Римі – особа, яка супроводжувала й охороняла представників вищої адміністрації.

лікувальний див. **лікарський.**

ЛІНГВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **лінгвістичний;** пишеться разом: *лінгвогеографія, лінгвостилістичний.*

ЛІСІВНИК - ЛІСНИК - ЛІСНИЧИЙ

Лісівник, -а. Фахівець з лісівництва.

Лісник, -а. 1. Лісовий сторож. *Дорога між дубів через містки з осики – За тиждень знову їх лаштують лісники* (М.Руденко).

2. *зрідка.* Те саме, що **лісівник.**

Лісничий, -ого. Службовець лісництва, а також особа, яка завідує ним.

ЛІСІВНИЦТВО - ЛІСНИЦТВО

Лісівництво. Наука про вирощування лісів; вирощування лісів як галузь рослинництва.

Лісництво. Ділянка лісу як господарська одиниця, а також установа, що відає цією ділянкою; господарські будівлі цієї установи.

лісник див. **лісівник.**

лісництво див. **лісівництво.**

лісничий див. **лісівник.**

ЛІТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **літературний;** пишеться разом: *літконсультант, літоб’єднання.*

...ЛІТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "камінь", "мінерал", "геологічна епоха": *лепідоліт, палеоліт.*

ЛІТАЛЬНИЙ - ЛЕТАЛЬНИЙ

Літальний. Призначений, пристосований для літання: *літальний апарат.*

Летальний. Смертельний: *летальний кінець.*

ЛІТЕПЛО. Тепла вода, а також переносно. *Начерпай води холодної і постав на огонь, зогрій літепла* (Словник Б.Грінченка); *Тихий західний вітер обливав лице неначе літеплом, лащився до лиця* (І.Нечуй-Левицький); *Коли., гостра спека змінюється м’яким атласним літеплом синього південного вечора, на токах запалюються електричні ліхтарі* (О.Гончар).

літер див. **літр.**

ЛІТЕРА – БУКВА. Вживаються паралельно, але сполучаються з іншими словами по-різному. Тільки буква вживається в сполуках: *від букви до букви, буква закону, дотримуватися букви інструкції, дух і буква*

заключного акту переговорів.

ЛІТІЙ - ЛІТІЯ

Літій, -ю, *ор.* -єм. Хімічний елемент.

Літія, -ї, *ор.* -єю. Церковне богослужіння.

ЛІТНІЙ - ЛІТНИЙ

Літній, -я, -є. Який стосується літа; немолодий: *літній день, літня будівля, літня людина. Вітер смілий Легкокрилий Розганяє літній сон* (Г.Чупринка); *Йому не хотілося йти в хату, і він присів на призьбі і, замріявшись, став дивитися в тиху літню ніч* (Григорій Тютюнник).

Літний, -а, -є. Який стосується польоту: *літна погода.*

ЛІТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "камінь", "гірська порода", "твердий"; пишеться разом: *літокопія, літохризографія.*

ЛІТОВИЩЕ. Місце, де літує худоба.

ЛІТР - ЛІТЕР

Літр, -а. Одиниця місткості рідких і сипких тіл, що дорівнює 1000 куб. см.

Літер, -тера. Документ про право пільгового або безплатного проїзду людей, перевезення вантажів.

ЛІФТЕР - ЛІХТЕР

Ліфтер, -а. Робітник, який обслуговує ліфт. Пох.: **ліфтерка, ліфтерський.**

Ліхтер, -а. Несамохідне судно типу баржі, що його використовують для навантаження і розвантаження великих суден. Пох. **ліхтерний.**

ЛІЦЕНЗІЯ - ЛІЦЕНЦІЯ

Ліцензія, -ї, *ор.* -єю. Дозвіл на право торговельного обміну, використання чогось тощо.

Ліценція. Зниження тарифного мита тощо.

ЛІЦЕНЦІАТ, -а. 1. У середньовічних університетах – викладач, який дістав право читати лекції до захисту докторської дисертації.

2. Перший учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на третьому-четвертому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі.

ліценція див. **ліцензія.**

ЛОБІ, *невідм., ч. і мн.* У США та деяких інших країнах – система контор і агентств, монополій, представники яких неофіційно діють у кулуарах парламентів та законодавчих органах країни. Пох.: **лобізм, лобіст, лобістський.**

ЛОБНИЙ - ЛОБОВИЙ

Лобний. Те саме, що **лобовий 1.**

Лобовий. 1. Який стосується лоба: *лобова кістка.*

2. Спрямований прямо перед собою, в лоб; який міститься в передній частині чогось: *лобовий удар, лобова атака, лобовий вогонь, лобове скло, лобовий щит.*

...ЛОГ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "той,

хто займається наукою", "слово": *біолог, зоолог, філолог, діалог, монолог.*

...ЛОГІЗМ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "слово", "словосполучення": *неологізм, фразеологізм.*

...ЛОГІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "наука", "знання": *біологія, філологія.*

ЛОГО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "слово", "мова", "мовлення"; пишеться разом: *логометр, логопедія.*

ЛОЖА - ЛОЖЕ

Ложа[1], -і, *ор.* -ею, *ж.* **1.** Місце для кількох глядачів у театрі.

2. Таємне товариство і місце зборів масонів: *масонська ложа.*

Ложа[2]. Дерев'яна частина в деяких видах вогнепальної зброї.

Ложе[1], -а, *с. заст., поет.* Місце для спання, постіль.

Ложе[2]. Те саме, що **ложа[2].**

лонгет див. **лангет.**

ЛОПАТНИЙ - ЛОПАТЕВИЙ

Лопатний. Який стосується лопати.

Лопатевий. Який має лопаті, з лопатями: *лопатева машина, лопатеве колесо.*

ЛОРД - МІЛОРД

Лорд, -а. Спадковий титул вищого дворянства в Англії, а також особа, яка носить цей титул; член верховної палати англійського парламенту: *титул лорда, палата лордів.*

Мілорд, -а. Ввічливо-шанобливе звертання в англійців до чоловіка з привілейованих класів.

ЛОТ[1], -а. Російська одиниця маси (12,8 г), що вживалася до введення метричної системи мір.

ЛОТ[2], -а. Предмет чи кілька предметів, що їх продають на аукціоні.

ЛОТ[3], -а. Прилад для вимірювання глибини моря, річки тощо з борта судна.

луг див. **лука.**

ЛУДЖЕНИЙ - ЛУЖЕНИЙ

Луджений. Дієприкм. від **лудити**; у знач, прикм. – укритий полудою (переважно про залізні вироби): *луджена електролітичним способом жерсть (бляха), луджений посуд.*

Лужений. Дієприкм. від **лужити** – обробляти лугом.

ЛУКА - ЛУГ

Лука. Місцевість, укрита трав'янистою **рослинністю**. *Дівчата на луці гребли, А парубки копиці клали* (Т.Шевченко); *А за горами розіслалась широким подолом зелена лука, неначе засіяна ярою рутою* (І.Нечуй-Левицький); *Доньку на руки, Сина за руку Та й підем, сестро, Гулять на луку* (М.Шпак).

Луг[1], -у, *м.* (у) лузі. Лука, але часто ще поросла кущами, а також низина, поросла лісом. *У зеленому лузі темному Бурлак проживає* (М.Костомаров); *За Дніпром стелився в імлистому серпанку залитий сонцем луг* (В.Кучер); *Степ без краю; зелені та м'які луки понад річкою, темні луги з*

дібровами (Марко Вовчок).

Луг[2], -у, Гідроокис натрію, калію та інших металів, а також розчин деревного попелу. *Зайшла* [Орися] *в хату, щоб набрати лугу для прання* (Григорій Тютюнник).

ЛУНА, ВІДЛУННЯ. Відбиття звуку од віддалених предметів, що сприймається як повторення первинного звучання, а також переносно. *Защебетав соловейко – Пішла луна гаєм* (Т.Шевченко); *Пройдуть зливи, замовкнуть грози, Задрімають вітри на ланах. І весняного грому погрози Пронесе стороною луна* (В.Симоненко); *В цю мить за далеким лісом ударив грім. Над сонними хащами покотилося відлуння* (Ю.Бедзик).

ЛЬОДОВИК – ЛЬОДОВНЯ, ЛЬОДОВНИК

Льодовик, -а. Скупчення великих мас льоду, що має властивість сповзати, на земній поверхні: *гірський льодовик.*

Льодовня, -і, *ор.* -ею, **льодовник,** -а. Погріб з льодом; ящик або шафа з льодом.

ЛЬОТЧИК, ПІЛОТ - АВІАТОР. Значення тотожні, але **авіатор у** сучасній мові майже не вживається.

ЛЮБИМИЙ - УЛЮБЛЕНИЙ

Любимий. Переважно який користується чиєюсь любов'ю, викликає в когось почуття любові; любий: *любимий братик, бути любимим.*

Улюблений. Переважно якого найбільше люблять, який найбільше відповідає чиїмсь смакам, уподобанням, нахилам: *улюблена пісня, улюблена роль, улюблена гра.*

любити див. **кохати.**

любов див. **кохання.**

людина див. **чоловік.**

ЛЮДСЬКИЙ - ЛЮДЯНИЙ - ЛЮДНИЙ

Людський. Який стосується людей, належний людям, який складається з людей тощо: *людська мова, людське тіло, людська справедливість, людська істота, людський рід, людське щастя.*

Людяний. Який щиро, доброзичливо, чуйно ставиться до інших; сповнений щирості; гуманний: *людяна натура, людяна жінка, людяна усмішка, людяний закон, людяний девіз.* Пох.: **людяність**, **людяно**.

Людний. Багатолюдний: *людне зібрання, людне містечко, людний шлях.*

ЛЮСТР - ЛЮСТРА - ЛЮСТРО

Люстр, -у. Пігмент для розписування глазурованих керамічних виробів.

Люстра, -и. Підвісний освітлювальний прилад.

Люстро -а. Дзеркало, а також переносно. *Панночка сиділа перед люстром при світлі свічки й виймала з вух дорогі сережки* (О.Довженко); *В проміжках між вікнами стояло кілька люстер в бронзових багетах* (М.Лазорський); *Ворскло, Ворскло! Як тихо й ласкаво плинуть чисті твої води, відбиваючи в блискучім люстрі своєму небесну блакить* (Л.Первомайський).

ЛЮСТРАЦІЇ[1], -ій, *мн.* Релігійні обряди, пов’язані з уявленнями про очисну силу магічних дій.

ЛЮСТРАЦІЇ[2], -ій, *мн.* У Польщі (XVI–XVIII ст.), Литві, Білорусі, Україні (XVIII–XIX ст.) – періодичні описи державного майна для обліку доходів.

люстро див. **люстра.**

М *(ем).* Як назва літери вживається в с. р.: *заголовне м;* як назва звука вживається в ч. р.: *м’який м, твердий м.*

мавка див. **русалка.**

МАВРИТАНСЬКИЙ - МАВРСЬКИЙ

Мавританський. Який стосується Мавританії і маврів: мавританський **стиль, мавританський костюм.**

Маврський. Який стосується маврів: *маврські племена.*

МАГМА - МІГМА

Магма. Природний силікатний високотемпературний розплав, який виникає в надрах Землі переважно з оксидів кременю, алюмінію, заліза, магнію, кальцію тощо. Пох. **магматичний.**

Мігма. Силікатний розплав, який утворився в земній корі з гірських порід. Пох. **мігматичний.**

МАГНІТО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **магніт**, **магнітний**; пишеться разом: *магнітогідродинаміка, магніторозрядний.*

мадяри див. **угорці.**

МАЖОР - МІНОР

Мажор, -у. Музичний лад, акорд якого складається з великої та малої терцій і має бадьоре, радісне звучання; переносно – бадьорий, радісний настрій, характер тощо. *Пісня старовинна, мінорна, але вони співають її в такім радіснім мажорі* (О.Довженко); *Я не вірю, що пригож Нам лиш мажор, а сум кінчається, Бо ж люди житимуть, отож Колись там хтось і запечалиться* (В.Бичко).

Мінор, -у. Музичний лад, звуки якого утворюють малий тризвук із забарвленням суму, журби; переносно – смутний, журливий настрій: *модуляція з мінору в мажор.*

МАЖОРНИЙ - МІНОРНИЙ - МАЖОРИТАРНИЙ

Мажорний. Який стосується мажору; переносно – бадьорий, радісний. *В засмучену кімнату, як вихор, влетіла мажорна музика* (А.Головко); *Рашель пише мені досить часто, листи милі, але, як завжди, короткі, настрій досить мажорний* (Леся Українка); *Ударю по струнах – бандура заплаче, несила мажорних акордів дібрать* (П.Карманський).

Мінорний. Який стосується мінору; переносно – смутний, журливий. *Ось перший сумний, мінорний акорд. Якийсь мороз пробіг по всій істоті Миколи* (Г.Хоткевич); *Хай і осінь, і дощ мочить квіти, – я майбутніми веснами юні Струнам радості в серці дзвеніти, а мінорних не треба нам струн* (В.Сосюра).

Мажоритарний. Який належить до більшості, заснований на

більшості: *мажоритарна [виборча]* ***система.*** Пор. **міноритарний.**

мазер див. **лазер.**

макро... див. **мікро...**

МАКСИМУМ - МАКСИМА

Максимум, -у. 1. Найбільша кількість, найвищий ступінь.

2. У математиці – найбільше значення функції порівняно з її значенням в усіх достатньо близьких точках.

Наявність цього слова, вжитого у значенні прислівника, не впливає на відмінок числівника, що стоїть за ним: *відстань, що дорівнює максимум двомстам метрам.*

Максима, -и. Формула, що виражає якусь моральну вимогу, логічний чи етичний принцип, норму поведінки тощо.

МАКСІ-... - МІНІ-... - МІДІ-...

Максі-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "дуже довгий"; пишеться через дефіс: *максі-мода, максі-спідниця, максі-серія.*

Міні-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "дуже короткий"; пишеться через дефіс: *міні-мода, міні-пальто, міні-рояль, міні-диск.*

Міді-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "середній у довжину"; пишеться через дефіс: *міді-мода, міді-спідниця.*

МАЛО, *присл. Чого це вийшло на майдан так мало жовнірів?* (І.Нечуй-Левицький); *Хіба мало кілків валяється коло річки?* (Панас Мирний); *Мою появу на фабриці мало хто помітив* (Ю.Яновський). Форма множини присудка не вживана. Пор. **багато.**

МАЛЬОВНИЧИЙ - ЖИВОПИСНИЙ

Мальовничий. Який милує око; гарний, привабливий, барвистий; *мальовнича місцевість, мальовнича поза.*

Живописний. Який стосується живопису, малярства: *живописна творчість, живописний матеріал.*

МАЛЮВАТИ - РИСУВАТИ

Малювати, -юю, -юєш. Зображати когось, щось на площині олівцем, пером, фарбами тощо; переносно – зображати словами, викликати в уяві певні образи тощо. Пох.: **малюнок, малювання.**

Рисувати, -ую, -уєш. Креслити. Пох.: **рисунок, рисування.**

...МАН. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "пристрасний прихильник": *графоман, меломан.*

МАНГАНІН - МАНГАНІТ

Манганін, -у. Сплав міді, марганцю і нікелю. Пох. **манганіновий.**

Манганіт, -у. Мінерал класу оксидів і гідрооксидів чорного, темно-бурого кольору; руда марганцю. Пох. **манганітовий.**

мангуста див. **лангуст.**

МАНДАРИНОВИЙ, МАНДАРИННИЙ - МАНДАРИНСЬКИЙ

Мандариновий, *рідше* мандаринний. Який стосується мандарина – плодів і дерева: *мандариновий сік.*

Мандаринський. Який стосується мандарина – чиновника в давньому

Китаї: *мандаринський палац.*

МАНЕВРЕНИЙ - МАНЕВРОВИЙ

Маневрений. 1. Який здійснюється за допомогою маневру, без позиційних укріплень: *маневрена війна, маневрений бій.*

2. Який має властивість швидко змінювати напрям руху; рухливий: *маневрений всюдихід, маневрений комбайн.*

3. Те саме, що **маневровий.**

Маневровий. Призначений для залізничних маневрів: *маневровий локомотив.*

МАНУЛ - МАНУЛЬ

Манул, -а. Хижий ссавець родини котячих, який водиться в Закавказзі, Середній та Центральній Азії.

Мануль, -я, *ор.* -ем. Спосіб копіювання, який стосується виготовлення текстових офсетних друкованих форм при перевиданнях.

марена див. **морена.**

МАРЖА, -і, *ор.* -ею. Різниця між цінами товарів (купівельною і продавальною), між курсом продажу і купівлі іноземної валюти та курсом цінних паперів (на день укладення і день виконання угоди або між ціною покупця і ціною продавця).

МАРКАЗИТ - МАРКІЗЕТ

Марказит, -у. Різновид природного сірчистого заліза.

Маркізет, -у. Тонка напівпрозора бавовняна або шовкова тканина із суканої пряжі.

МАРКЕТИНГ, -у. Одна із систем управління й організації діяльності великих корпорацій щодо виготовлення нової продукції, виробництва й збуту товарів чи надання послуг з метою одержання монопольного прибутку за допомогою комплексного врахування процесів, що відбуваються на ринку (вивчення попиту, питань ціноутворення, реклама, стимулювання збуту, планування товарного асортименту тощо).

маркізет див. **марказит.**

МАРКОВИЙ - МАРОЧНИЙ

Марковий. 1. Який стосується марки – знака оплати різних зборів: *маркова колекція, марковий альбом.*

2. Те саме, що **марочний 1:** *маркові вина.*

Марочний. 1. Певної марки; сортовий: *марочний коньяк.*

2. Те саме, що **марковий 1:** *марочна колекція.*

марновірство див. **забобони.**

марочний див. **марковий.**

МАРШІ, -ів. *мн.* Смуга морських узбереж, що затоплюються лише в період найвищих припливів і нагонів води.

МАСК... Перша частина складних слів, що відповідає слову **маскувальний;** пишеться разом: *масхалат, маскчохол.*

МАСКАРАД - КАРНАВАЛ

Маскарад, -у. Свято, костюмований бал, учасники якого одягнені в казкові, етнографічні маски та костюми тощо.

Карнавал, -у. Народне гуляння, часто просто неба, що супроводжується іграми, танцями, виступами художньої самодіяльності і т. ін.

МАСЛЕНИЙ - МАСЛЯНИЙ

Маслений. Змазаний, политий маслом: *маслений млинець, маслена каша.*

Масляний. Який стосується масла, який містить у собі масло, розчинений на ньому; який працює на ньому: *масляна пляма, масляна емульсія, масляний вимикач, масляний фільтр.*

МАСЛО. Часто до цього слова додають означення **вершкове, коров'яче.** Таке уточнення не завжди потрібне, бо інше масло – рослинне – по-українському **олія**, а технічне (для змазування) переважно **мастило**.

масляний див. **маслений.**

МАСНИЙ. 1. Який містить багато жиру, масла; просякнутий, змащений жиром тощо: *масний сир, масна страва, масна пляма, масне волосся, масні губи.*

2. Схожий чимось на масло (про землю, ґрунт): *масний чорнозем. Тротуари не мокрі, а тільки масні від дощового пороху* (В.Винниченко).

3. *перен.* Облесливий: *масний голос, масні слова*. [Лицар:] *Куди тепер поділись твої облесливі, маснії речі?* (Леся Українка).

4. *перен. розм.* Хтивий (про погляд, усміх тощо); непристойний, цинічний. *Його масні очі так і забігали від купи спідниць аж до гарних панчіх Параскіци* (М.Коцюбинський); *Якийсь кривоплечий, вугруватий бандит, розпливаючись в масній усмішці, потягся до Вутаньки розчепіреними для обіймів руками* (О.Гончар); *Шнадельський оповідав масні анекдоти, що збуджували гучний регіт* (І.Франко).

МАТЕЛОТ - МАТЛОТ

Мателот, -а. Найближчий корабель у строю.

Матлот, -у. 1. Матроський танець.

2. Страва із шматків риби в соусі, приготовленому із червоного вина й різних приправ.

МАТЕРИН - МАТЕРИНСЬКИЙ

Материн, -а, -є. Належний матері; який стосується матері: *материн голос, материне піклування. Катря за своєю тугою та за коханням, то й не зважала на материну журбу* (Марко Вовчок); *На щасливому материному лиці, що сяяло і мовби світилося від радості, я побачив сльози* (О.Довженко).

Материнський. Переважно властивий матері, матерям; пройнятий любов'ю, ніжністю, а також належний матері, матерям: *материнська ласка, материнська усмішка, материнська доброта, материнський обов'язок, материнське молоко. Я таку тебе завжди бачу, Образ в серці такий несу – Материнську любов гарячу і твоєї душі красу* (В.Симоненко); *Так пахне тільки у дитинстві Гречаний вистояний мед, І теплі руки материнські, І неба зоряний намет* (Р.Лубківський); – *Хоч і намучиться, хоч і настраждається, але радість од дітей теж є. Материнська...* (Є.Гуцало).

МАТЕРІАЛІСТИЧНИЙ - МАТЕРІАЛІСТСЬКИЙ

Матеріалістичний. Який грунтується на ідеях матеріалізму, пройнятий матеріалізмом; вузькопрактичний: *матеріалістичний світогляд, матеріалістичне розуміння історії, він надто матеріалістичний.*

Матеріалістський. Який стосується матеріаліста – людини, котра вузькопрактично ставиться до дійсності: *матеріалістський підхід до вибору професії.*

МАТИ, -тері, *ор.* -тір'ю, *ім.* При підметі, вираженому зворотом **мати з дочкою, мати із сином** тощо, присудок уживається: а) у формі множини. *Мати з дочкою тихенько сиділи* (Марко Вовчок); *Мати з дочкою зустрічаються в хатині* (О.Довженко); б) у формі однини. *Хутенько потім Кармелиха спродала хату свою, попрощалася з усіма й покинула село з дочкою* (Марко Вовчок); *Зосталася Марина одна з дочкою малою* (Панас Мирний). Пор. **батько.**

матлот див. **мателот.**

матрос див. **моряк. МАШИННО-... - МАШИНО...**

Машинно-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **машинний;** пишеться через дефіс: *машинно-дорожній, машинно-технічний.*

Машино... Перша частина складних слів, що відповідає слову **машина;** пишеться разом: *машиноремонтний, машинознавство* (але *машино-година, машино-місце).*

МАЮ - ПОВИНЕН

Маю, маєш, має, маємо, маєте, мають. Мені (тобі і т. д.) треба, належить, я збираюся, маю намір (ти збираєшся і т.д.) [робити, зробити щонебудь]; неминуче або ймовірно [станеться, відбудеться щось]. *Ось слухайте, що вам маю сказати* (Є.Гребінка); *– Що маємо робити? Як маємо бути? Як його шукати маємо?* (Марко Вовчок); [Любов:] *Так все здавалось, немов щось має статися недобре у нас* (Леся Українка); *На другий день по обіді козаки почали виходити з міста й з табору на просторе поле, де мала одбутися рада* (А.Кащенко); *– А ти пробувала до нього підійти? Отак, з ласкою... – Чого маю підходити я?* (Вал. Шевчук).

Повинен, -нна, -нне, -нні. 1. Я (ти, він, вона, воно, вони) зобов'язаний, змушений (зобов'язана, змушена і т. д.) [робити, зробити щось]. *Народ повинен стати до помочі козакам* (І.Нечуй-Левицький); *– А мені що сказано, те я повинен виконувати* (Григорій Тютюнник); *Ти повинен написати йому листа* (О.Гончар).

2. Те саме, що маю, але з відтінком обов'язковості, вірогідності чогось, необхідності через певні обставини. *Тут ми повинні вирішувати вдвох, повинні все зважити* (Є.Гуцало); *Як тільки вернеться* [Тихін], *повинен би сюди прийти* (А.Головко); *Він думав про те, нащо його Нимидора повинна прясти не собі й йому на сорочки взимку, а комусь іншому* (І.Нечуй-Левицький); *А поки що моторошно йому, як згадає, що через два місяці повинен кинути тут усе* (Г.Хоткевич).

МЕБЛЮВАЛЬНИК - МЕБЛЯР, МЕБЛЬОВИК, МЕБЕЛЬНИК

Меблювальник, -а. Той, хто займається меблюванням (квартир, кімнат тощо).

Мебляр, -а, мебльовик, -а, **мебельник,** -а. Майстер, який виготовляє меблі; працівник меблевого виробництва.

МЕГА..., МЕГАЛО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "мільйон", "великий", "велетенський"; пишуться разом: *мегакалорія, мегатонна, мегаломанія.*

МЕД... - МЕДИКО-... - МЕДО...

Мед... Перша частина складних слів, що відповідає слову **медичний;** пишеться разом: *медобслуговування, медперсонал.*

Медико-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **медичний;** пишеться через дефіс: *медико-санітарний, медико-хірургічний.*

Медо... Перша частина складних слів, що відповідає слову **мед;** пишеться разом: *медозбір, медоутворення.*

МЕДИКАМЕНТОЗНИЙ. Який стосується медикаментів, здійснюється за допомогою їх: *медикаментозні засоби, медикаментозне лікування.*

медико-... – медо... див. **мед...**

МЕЗ..., МЕЗО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "середній", "помірна величина", "проміжне положення між двома явищами в часі чи просторі"; пишуться разом: *мезенхіма, мезометеорологія.*

МЕЛАНХОЛІЯ - МЕЛАНХОЛІЙНІСТЬ, МЕЛАНХОЛІЧНІСТЬ

Меланхолія, -ї, *ор.* -єю. 1. Важкий, похмурий, сумний настрій: *вдатися в меланхолію, розвіяти меланхолію.*

2. Вид психічного захворювання: *страждати на меланхолію.*

Меланхолійність, -ності, *ор.* -ніс-тю, **меланхолічність.** Властивість когось, чогось за значенням "меланхолійний": *меланхолійність настрою.*

МЕЛІС - МЕЛІСА - МЕЛЯСА

Меліс, -у. Сорт цукру-піску, який одержують з білої патоки.

Меліса. Рід багаторічних трав’янистих рослин родини губоцвітих.

Меляса. Темна тягуча солодка маса, що є відходом цукробурякового виробництва.

МЕЛО... Перша частина складних слів, що означає "пов’язаний зі співом, музикою"; пишеться разом: *мелодраматичний, меломан.*

МЕЛОДИКА - МЕЛОДІЯ

Мелодика. 1. Учення про мелодію.

2. Сукупність мелодійних засобів, властивих музичній творчості якогось композитора, народу або музичному творові, жанрові тощо: *мелодика думи, мелодика вірша.*

Мелодія, -ї, *ор.* -єю. Милозвучна послідовність звуків, що створює музичну єдність, мотив, наспів: *мелодія вальсу.*

МЕЛОДІЙНИЙ - МЕЛОДИЧНИЙ

Мелодійний. Милозвучний: *мелодійний голос. Ніжні співи мелодійні І молитви релігійні Я оддам палким вітрам* (Г.Чупринка).

Мелодичний. Який стосується мелодії: *мелодична основа пісень.*

МЕЛОДІЙНІСТЬ, -ності, *ор.* -ніс-тю. Властивість мелодійного: *мелодійність музики, мелодійність пісні, мелодійність мови.*

мелодія див. **мелодика.**

МЕЛОДРАМАТИЗМ - МЕЛОДРАМАТИЧНІСТЬ

Мелодраматизм, -у. Надмірна чутливість, неприродність у зображенні чогось, властива мелодрамі: *мелодраматизм опери.*

Мелодраматичність, -ності, *ор.* -ніс-тю. Властивість мелодраматичного: *мелодраматичність в акторській грі, мелодраматичність становища.*

меляса див. **меліс.**

МЕНЕДЖЕР, -а. Фахівець з управління сучасним виробництвом (різного роду керівники підприємств, фірм, організацій тощо): *курси менеджерів, навчання менеджерів.*

МЕНЕДЖМЕНТ, -у. Мистецтво керувати інтелектуальними, фінансовими, сировинними, матеріальними ресурсами з метою якнайефективнішої виробничої діяльності.

МЕНЗУРКА - МЕНЗУРА

Мензурка. Посудина з позначеними на ній поділками для вимірювання невеликих об'ємів рідини.

Мензура. 1. Міра тривалості звуку, такту в середньовічній багатоголосій музиці.

2. Різні виміри для визначення місць звукових отворів у духових, а також діаметра, довжини, натягу струн в інших музичних інструментах.

МЕНТАЛЬНІСТЬ, -ності, *ор.* -ністю, **МЕНТАЛІТЕТ,** -у. Характер мислення й світосприймання якогось народу, що вирізняє його з-поміж інших народів.

МЕНШІСТЬ, -шості, *ор.* -шістю. Присудок узгоджується так, як із словом **більшість** (див.).

...МЕР, ...МЕРІЯ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на їхній зв'язок з поняттями "склад", "будова", "розчленування": *мономер, полімер, метамерія.*

МЕТА... Префікс, що означає проміжне становище, рух у просторі або часі, зміну, перетворення, переміщення, звільнення від чогось: *метагалактика, метаматематика.*

МЕТАЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **металевий;** пишеться разом: *металокераміка, металопокриття.*

МЕТАМОРФІЗМ - МЕТАМОРФОЗ - МЕТАМОРФОЗА

Метаморфізм, -у. Процес перетворення структури й складу гірських порід під впливом фізичних та хімічних факторів.

Метаморфоз, -у. Перетворення однієї форми на іншу, видозмінення чогось; видозміна вегетативних органів рослин внаслідок пристосування їх до інших функцій; перетворення організму тварин у процесі його індивідуального розвитку: *метаморфоз коріння і листя рослини, метаморфоз гусениці в метелика, метаморфоз пуголовка в жабу.*

Метаморфоза. 1. Те саме, що **метаморфоз.**

2. *книжн.* Цілковита, докорінна зміна. *Я оце тепер ока не спускаю з одної метаморфози, що робиться під впливом того чоловічого галасу* (Леся

Українка); *Він не міг збагнути дивної метаморфози, що сталася з Турчиновичем* (П.Колесник).

МЕТЕО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **метеорологічний;** пишеться разом: *метеопрогнозування, метеоумови.*

МЕТЕОР - МЕТЕОРИТ

Метеор, -а. Спалах, яким супроводжується згоряння в атмосфері Землі невеликого розпеченого тіла, що потрапляє в неї **з** міжпланетного простору; переносно – те, що раптово з'являється і швидко зникає.

Метеорит, -а. Космічне тіло, переважно залізне або кам'яне, що падає на Землю з міжпланетного простору.

МЕТЕОРОЛОГІЯ - МЕТРОЛОГІЯ

Метеорологія, -ї, *ор.* -єю. Наука про атмосферу, її властивості та процеси, що в ній відбуваються. Пох.: **метеоролог, метеорологічний** *(метеорологічні спостереження, метеорологічні супутники).*

Метрологія. Наука про міри та ваги. Пох.: **метролог, метрологічний** *(метрологічний стандарт, метрологічна служба).*

МЕТИЗАЦІЯ - МЕТИСАЦІЯ

Метизація, -і, *ор.* -єю. Схрещування різних порід тварин або сортів рослин.

Метисація. Змішування людських рас.

МЕТИЛ - МЕТИЛЕН

Метил, -у. Група, що складається з одного атома вуглецю і трьох атомів водню з однією вільною частиною; входить до складу багатьох органічних сполук: *хлористий метил.* У скл. сл.: *метилхлорид.*

Метилен, -у. Група, що складається з одного атома вуглецю й двох атомів водню; входить до складу багатьох органічних сполук: *йодистий метилен.* У скл. сл.: *метиленхлорид.*

метис див. **креол.**

метисація див. **метизація.**

МЕТОД - МЕТОДИКА - МЕТОДОЛОГІЯ

Метод, -у. Спосіб пізнання, дослідження або практичного здійснення чогось тощо: *експериментальний метод, порівняльний метод вивчення, методи впливу.*

Методика. 1. Сукупність способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи: *методика виведення високопродуктивних порід тварин, методика наукового дослідження, методика перекладу, удосконалювати методику.*

2. Вчення про методи викладання певної науки, предмета: *методика фізики, розробляти методику.*

Методологія, -ї, *ор.* -єю. Вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу або про методи, що застосовуються в окремих науках: *методологія наукових досліджень.*

МЕТОД... Перша частина складних слів, що відповідає слову **методичний;** пишеться разом: *методкабінет, методоб'єднання.*

методика див. **метод.**

МЕТОДИЧНИЙ - МЕТОДИСТСЬКИЙ - МЕТОДОЛОГІЧНИЙ

Методичний. Який стосується методики; дуже послідовний, систематичний: *методичний посібник, методична майстерність, методичний кабінет, методичний обстріл, методичні рухи.*

Методистський. Який стосується методистів – прихильників однієї з протестантських церков в Англії, США, Канаді й інших країнах.

Методологічний. Який стосується методології: *методологічний аналіз.*

методологія див. **метод.**

...МЕТР. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "вимірювач": *дозиметр.*

...МЕТРІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "вимірювання": *дозиметрія, телеметрія.*

метрологія див. **метеорологія.**

мех... див. **механо...**

МЕХАНІЧНИЙ - МЕХАНІСТИЧНИЙ

Механічний. 1. Який стосується механіки, механізмів; пов'язаний з ремонтом і складанням машин і механізмів тощо: *механічна енергія, механічні якості матеріалу, механічне охолодження, механічна пила, механічна майстерня.*

2. Машинальний, автоматичний, свідомо не регульований: *механічні рухи, механічна робота, механічне запам'ятовування.*

Механістичний. Який стосується механіцизму – антидіалектичного філософського напрямку, який усю багатогранність світу зводить до механічного руху однорідних часточок матерії, а складні закономірності розвитку – до законів механіки: *механістична теорія.*

МЕХАНО..., МЕХ... Перші частини складних слів, що відповідають слову **механічний;** пишуться разом: *механоскладальний, механотерапія, мехкорпус.*

мешканець див. **житель.**

МИЛЯ, -і, *ор.* -ею. Одиниця довжини в неметричних системах мір: морська – 1852 м; британська морська – 1853 м: географічна – 7420,4 м; британська сухопутна (також і в США) - 1609,344 м.

МИМОВОЛІ - МИМО ВОЛІ

Мимоволі, *присл.* 1. Без певного наміру; ненароком. [Анна:] *Молитви мої правдиві, бо сталась я, хоча і мимоволі, причиною до смерті чоловіка, що поважав мене й любив* (Леся Українка); *– Ну й штучка цей учитель! – мимоволі вирвалось у Стадницького* (М.Стельмах).

2. Без участі свідомості; несвідомо. *Данило витирав сльози, бо мимоволі набігали на очі* (Ю.Яновський); *Чи знаєш ти світання в полі або в задуманих садах, коли од щастя мимоволі сіяють сльози на очах?* (В.Сосюра).

3. Всупереч власній волі, під тиском обставин; хоч-не-хоч. *Польоти мимоволі довелось припинити* (О.Ільченко); *У Валька гнівно пашіли щоки, очі ж були такі злі, що всі мимоволі одступились од нього* (А.Дімаров).

Мимо волі, *словосп. Якесь оціпеніння охопило його, тільки голова*

палала, і мимо волі Вугрова в ній пливли думки – в якомусь легкому туманному хаосі (І.Микитенко).

МИМОХІДЬ - МИМОХІТЬ

Мимохідь, *присл.* Проходячи мимо когось, чогось; переносно – не зосереджуючись на чомусь, між іншим. [Шостак:] *Чого ж ти сюди забрів, коли тікаєш?* [Загуба:] *Мимохідь. Я на Писарівку мандрую* (Я.Мамонтов); – *Хотіли мимохідь і ми додому зазирнути, та капітан не дозволив* (Григорій Тютюнник); *Мимохідь приголублений хлопець почервонів до сліз* (О.Ільченко); *"Назавтра повинно б розгодинитись ", – відзначив мимохідь Роман* (О.Гончар).

Мимохіть, *присл.* Без певного наміру, без участі свідомості, всупереч власній волі; мимоволі. *Повітря було таке п'яне й повне щебетання, що мимохіть бажалось руху, крику, реготу* (М.Коцюбинський); *Хатня задуха паморочить голову, руки мимохіть простягаються до вікна* (Дніпрова Чайка); *Коли брат і мати почали остерігати його, гетьман мимохіть став приглядатись* (М.Лазорський).

МИРО- МИРРА

Миро, -а, *с.* Запашна олія, яку використовують у християнських церковних обрядах. *Я рани Ваші орошу сльозами, Як миром з дивних квітів чудодійних* (Г.Чупринка).

Мирра, -и, *ж.* Тропічне дерево, а також ароматична смола, яку видобувають з деяких тропічних дерев.

МИСЛИВСТВО - ПОЛЮВАННЯ

Мисливство. Добування диких звірів і птахів з метою використання їхнього м'яса, хутра тощо; полювання як промисел: *жити з мисливства. Брати гомоніли щиро, сердешно.. Згадували свої пригоди хлоп'ячі, своє мисливство й своє рибальство* (І.Багряний).

Полювання. Шукання й переслідування диких звірів, птахів і риб з метою вбити чи зловити їх, а також переносно: *збиратися на полювання, щасливе полювання, полювання на людей.*

мігма див. **магма.**

міграція див. **еміграція.**

мігрувати див. **емігрувати.**

МІДЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову мідь; пишеться разом: *мідевмісний, міделиварний.*

міді... див. **максі...**

МІЖ... Перша частина складних слів, що відповідає слову між; пишеться разом: *міжвиробничий, міжсезоння.*

МІКРО... - МАКРО...

Мікро... Перша частина складних слів, що означає "дуже малий, найдрібніший, пов'язаний з вивченням або вимірюванням дуже малих предметів, явищ, величин"; у назвах одиниць виміру – мільйонна частка; пишеться разом: *мікроархів, мікровибух, мікролітак, мікромініатюрний, мікроперіод, мікросвіт, мікросередовище, мікроструктура, мікрофауна, мікрофільм.*

Макро... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "великий", "довгий"; пишеться разом: *макробіотика, макроекономіка, макроелемент, макроклімат, макромолекула, макросвіт, макросередовище, макросистема, макрофауна.*

...МІКСИС. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "змішування", "злиття": *автоміксис.*

МІКСО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "слиз"; пишеться разом: *міксоамеба, міксоміцети.*

МІКСТ. 1. *р.* -а. Поїзд з вагонами різного призначення: *поїзд-мікст.*

2. р. -а. Особа з комбінованим ураженням (отруйними речовинами й пораненням тощо).

3. *р.* -у. У спорті – виступ у змішаній парі – чоловіка й жінки.

4. *р.* -у. Змішаний регістр співочого голосу.

міледі див. **леді**.

МІЛІ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "тисячна частина"; пишеться разом: *мілівольт, міліметр.*

МІЛІТАРИСТИЧНИЙ - МІЛІТАРИСТСЬКИЙ

Мілітаристичний. Який стосується **мілітаризму**: *мілітаристична політика, мілітаристична пропаганда, мілітаристична держава.*

Мілітаристський. 1. Який стосується мілітаристів: *мілітаристські організації, мілітаристські угруповання.*

2. Те саме, що **мілітаристичний.**

мілорд див. **лорд.**

МІЛЬ - МОЛЬ

Міль, молі, *ор.* міллю, *ж.* Комаха.

Моль, -я, *ор.* -ем, *ч.* Грам-молекула.

міні-... див. **максі-...**

МІНІМІЗУВАТИ, -ую, -уєш. Довести що-небудь до найменших розмірів, до мінімуму. Пох. **мінімізація.**

МІНІМУМ, -у. Наявність цього слова, вжитого в значенні прислівника, не впливає на відмінок числівника, що стоїть за ним: *довести температуру до мінімум двадцяти градусів.*

мінор див. **мажор.**

МІНОРИТАРНИЙ. Який належить до меншості: *міноритарні мови.* Пор. **мажоритарний.**

мінорний див. **мажорний.**

МІНУС, -а. При позначенні температури нижчої нуля – невідмінюване. Наявність слова **мінус** не впливає на відмінок числівника, що стоїть за ним: *температура знизилася до мінус тридцяти градусів.*

МІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "м’яз"; пишеться разом: *міоглобін, міорелаксанти.*

МІРА. У значенні "захід для досягнення, здійснення чогось" не вживається. Отже, замість "приймати міри" треба **вживати заходів.** Також "у міру розвитку" краще **з розвитком;** замість "у міру вдосконалення конструкції" слід **з удосконаленням конструкції** і под.

МІРКУВАТИ, -ую, -уєш. Заглиблюватися думками в щось; думати, роблячи певні висновки. *Про що міркує неборак? (Л. Глібов); Йому задумалось спочити; він став міркувати: де його на ніч притулитися?* (Панас Мирний); *"Тільки котрого б нам з трьох женити?" – міркує батько* (С.Васильченко).

МІС - МІСІС

Міс, *невідм., ж.* Назва незаміжньої жінки, дівчини в англомовних країнах (звичайно приєднується до прізвища або імені); вихователька, гувернантка (переважно англійка).

Місіс, *невідм., ж.* Назва заміжньої жінки в англомовних країнах (звичайно приєднується до прізвища або імені).

МІСИЛКА - МІШАЛКА

Місилка. Машина, пристрій для місіння чогось: *місилка тіста.*

Мішалка. Предмет, знаряддя, пристрій, машина для розмішування чогось: *лабораторна мішалка, механічна мішалка.*

МІСИТИ - МІШАТИ

Місити, мішу, місиш. Розминати якусь густу в'язку масу, змішуючи її, тощо: *місити діжу, місити тісто, місити глину.*

Мішати. За допомогою мішалки, ложки тощо перемішувати, збовтувати щось і т. ін.: *мішати кашу, мішати ложкою в казані.*

місіс див. **міс.**

МІСТИКА - МІСТИЦИЗМ

Містика. Віра в таємничий, надприродний світ і можливість безпосереднього спілкування з ним; *розм.* – щось загадкове, незрозуміле: *середньовічна містика. – Як це ми зустрілися тут? Ожина кусюча, очерети, стежка безлюдна... і раптом ти. Просто містика якась!* (О.Гончар).

Містицизм, -у. Містичний світогляд, схильність до містики: *впадати в містицизм, містицизм алхіміків. Сухобрус старівся і впадав у містицизм* (І.Нечуй-Левицький); *– Я на сни та їх толкування ніколи і нічого не покладав і не покладаю, а містицизмом взагалі ще менше займаюся* (О.Кобилянська).

МІСТО. Назви, що виступають у ролі граматичної прикладки до слова місто, виражені відмінюваним іменником, переважно узгоджуються з ним у відмінку: *у місті Києві, з міста Львова, під містом Варшавою.* Звичайно не узгоджуються, тобто зберігають початкову форму: а) назви, які рідко зустрічаються: *поблизу грецького міста Волос;* б) складені назви: *під містом Великі Луки, у місті Кривий Ріг;* в) назви міст у спеціальній літературі (географічній, військовій), в офіційних повідомленнях і документах.

МІСЬК... Перша частина складних слів, що відповідає слову міський; пишеться разом: *міськдовідка, міськрада.*

МІФІЧНИЙ - МІФОЛОГІЧНИЙ

Міфічний. Пов'язаний з міфами; фантастичний, казковий; неймовірний, вигаданий, неіснуючий: *міфічний герой, міфічний сюжет, міфічна істота. Шукачі щастя підстерігали міфічний цвіт папороті в лісі* (М.Рильський); *– Виняткових особливостей тобі подавай, геніїв, героїв!... Люди прості, куди їм до міфічних героїв!* (Є.Гуцало).

Міфологічний. Який стосується міфології як сукупності, системи міфів: *міфологічний герой, міфологічний сюжет, міфологічна література, міфологічна теорія.*

...МІЦЕТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "гриб": *актиноміцет, базидіоміцет.*

...МІЦИН. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "грибковий": *біоміцин, синтоміцин.*

мішалка див. **місилка.**

мішати див. **місити.**

МОВЛЕННЯ. 1. Спілкування людей між собою за допомогою мови, мовна діяльність, процес говоріння; манера говорити: *правильне мовлення, мовлення іноземця, розвиток мовлення, культура мовлення, монологічне мовлення, виправляти мовлення.*

2. Стиль мови: *ділове мовлення, літературне мовлення, писемне мовлення, усне мовлення, сценічне мовлення, стилістика мовлення.*

МОГОРИЧИТИ - МОГОРИЧУВАТИ

Могоричити *(кого), розм.* Ставити кому-небудь могорич – частувати за щось. *Сміхи, гомін, гульня козацька. Десь, певно, що Чалий могоричить* (А.Метлинський); [Писар:] *Ти б ішов до шинку, там вже зібралися, треба могоричить декого* (І.Карпенко-Карий).

Могоричувати, -ую, -уєш, *розм.* Пити з ким-небудь могорич. – *Сьогодні могоричували, а завтра будемо розплачуватись* (І.Нечуй-Левицький); [Парубок:] *То це я вчора корови не продав, а за які ж я гроші могоричував?* (М.Кропивницький).

МОЖНА - МОЖЛИВО

Можна, *присудк. сл.* 1. Є умови, можливості для здійснення чогось. – *Ой, не можна ждати, не можна* (І.Нечуй-Левицький); – *Хочеш, покажу, що гвіздки ці можна забивати з зав'язаними очима?* (О.Гончар); – *Ну, тепер можна й на танці* (Є.Гуцало).

2. Дозволяється, дозволено. [Милевський:] *Любов Олександрівно, можна подивитись на ваш малюнок?* (Леся Українка); – *Що, мати – у вас?*
– *У мене... А що?" – "Та нічого. Я до матері, коли можна"* (Панас Мирний); – *А що це у тебе в жмені?..*
– *"Гроші..."– "Дай сюди!" – "Еге, не можна – мамка битимуть"* (М.Коцюбинський).

Можливо. 1. *присудк. сл.* Те саме, що **можна** 1. *Встановити загальні принципи художнього перекладу можливо* (М.Рильський).

2. *ест. сл.* Вживається для вираження припущення про щось. *Не вірилось, що осінь на Вкраїні. А в Омську десь, можливо, й перший сніг* (І.Муратов); – *Таки щось тямить вона.*
– *"Можливо"* (М.Стельмах).

МОЛДОВСЬКИЙ - МОЛДОВАНСЬКИЙ

Молдовський. Який стосується Молдови і молдован: *молдовський народ, молдовські степи.*

Молдованський. Який стосується молдован: *молдованські пісні.*

МОЛОДНЯК - МОЛОДНИК

Молодняк, -у. 1. Молоді тварини; *розм.* – молоді люди. *Годівля худоби провадилася за графіком, молодняк випоювався молоком* (Григорій Тютюнник); *Він згодився забрати собі весь цей необстріляний молодняк* (О.Гончар).

2. Молодий ліс, сад тощо. *З лісу чувся дзенькіт сокир, тріск дубів, що після літньої стоянки падали, ламаючи молодняк* (С.Божко); *Сипле інеєм, як цвітом, Молодий, стрункий вишняк; То під снігом марить літом Загадковий молодняк* (Г.Чупринка); *Віз тихо вкотився в сосновий молодняк* (М.Томчаній).

Молодник, -у. Те саме, що **молодняк** 2. *Довкола рівними темно-зеленими стінами тягся сосновий молодник* (І.Франко); *В нас ростуть сади-молодники* (І.Вирган).

моль див. **міль.**

МОЛЯР - МУЛЯР

Моляр, -а, *мн.* -и, -ів. Великий кутній зуб у людини й хребетних тварин.

Муляр, -а. Майстер, фахівець мурування.

МОНАРХІЧНИЙ - МОНАРХІСТСЬКИЙ

Монархічний. 1. Який стосується монархії, ґрунтується на принципах монархії: *монархічна держава, монархічний лад.*

2. Те саме, що **монархістський:** *монархічні погляди (переконання), монархічна концепція.*

Монархістський. Який стосується монархізму й монархістів: *монархістські погляди (переконання).*

МОНЕГАСКИ, -ів, *мн.* Піддані Князівства Монако.

МОНЕТАРИЗМ, -у, МОНЕТАРНА ТЕОРІЯ. Економічна теорія, згідно з якою кількість грошей в обігу є визначальним чинником формування господарської кон'юнктури й існує прямий зв'язок між змінами обсягу грошової маси в обігу та величиною валового національного продукту.

МОНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "одно", "єдино"; пишеться разом: *монозвучання, монокультура:* Пор. **полі...**

моногамія див. **бігамія.**

МОНОПОЛІСТИЧНИЙ - МОНОПОЛІСТСЬКИЙ

Монополістичний. Який стосується монополії, ґрунтується на принципах монополії: *монополістичне об'єднання, монополістичний капітал.*

Монополістський. Який стосується монополістів, належний монополістам: *монополістська політика.*

монсеньйор див. **сеньйор.**

МОНТАЖЕР, МОНТАЖИСТ - МОНТАЖНИК - МОНТЕР

Монтажер, -а, монтажист, -а. Фахівець з монтажу фільмів, літературних або музичних творів тощо.

Монтажник, -а. Фахівець з монтажу машин, конструкцій, споруд тощо.

Монтер, -а. 1. Кваліфікований робітник, що займається електромонтажем і лагодженням електричного обладнання.

2. Те саме, що **монтажник.**

МОРАТОРІЙ, -ю, *ор.* -єм. 1. Відстрочка платежів, встановлена урядом на певний час у зв’язку з настанням надзвичайних обставин.

2. Відстрочка, відкладання певних дій, обов’язків на визначений або невизначений період за домовленністю між державами.

МОРЕНА - МАРЕНА - МУРЕНА

Морена. Відклад з глини, піску та уламків гірських порід, утворений пересуванням льодовиків.

Марена^1. Трав’яниста рослина, з кореневища якої добували червону фарбу.

Марена^2. Річкова риба родини коропових; вусач.

Мурена. Велика морська риба родини вугрів, поширена переважно в Середземному морі та Індійському океані.

МОРЕНИЙ - МОРЕННИЙ

Морений. 1. Виснажений, знесилений, змучений. *Хай мине це все, щоб упірнувши вдома в подушки, заснути хорошим сном мореної людини* (Ю.Яновський); *Домбровський приїхав уночі верхи. Кінь під ним був морений* (Н.Рибак).

2. *спец.* Який набув темного кольору від спеціальної обробки – моріння. *Вже стемніло, і, мабуть, тому смагляве обличчя мого друга здавалось вирізьбленим з мореного дуба* (С.Журахович).

Моренний. Прикм. від **морена:** *моренні глини, моренні озера, моренні пасма.*

МОРКВЯНИК - МОРКІВНИК

Морквяник, -у. Страва з моркви.

Морківник, -а. Трав’яниста рослина, схожа на моркву.

МОРОЗОВИТРИВАЛИЙ, МОРОЗОСТІЙКИЙ - МОРОЗОТРИВКИЙ

Морозовитривалий, морозостійкий. Про рослини – який витримує температуру нижче нуля: *морозовитривалі (морозостійкі) саджанці, морозовитривалий (морозостійкий) гібрид, морозовитривалий (морозостійкий) сорт яблук.* Пох.: **морозовитривалість**, **морозостійкість**: *морозовитривалість (морозостійкість) плодових дерев.*

Морозотривкий. Який витримує багаторазове зниження й підвищення температури без значного зниження своєї міцності: *морозотривкі матеріали, морозотривкі гірські породи.* Пох. **морозотривкість.**

...МОРФ, ...МОРФІЗМ, ...МОРФНИЙ, ...МОРФОЗ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають поняттям "форма", "вид": *тероморф, метаморфізм, антропоморфний, катаморфоз.*

МОРФО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "форма"; пишеться разом: *морфоскульптура, морфотектура.*

...морфоз див. **...морф.**

МОРЯК - МАТРОС

Моряк, -а. Той, хто служить на флоті (торговельному, риболовецькому, військовому тощо); людина, досвідчена в морській справі. *Він був важкий і дебелий – цей четвертий Половець, колишній моряк торговельного флоту* (Ю.Яновський); *Гойдало. Моряки не помічали хитанини, бо "звикли до неї з колиски"* (З.Тулуб); *Внизу стояв моряк у білому кітелі і в кашкеті із золотим крабом* (П.Панч).

Матрос, -а. Рядовий військового флоту, а також службовець суднової команди в цивільному флоті. *О, в них було багато дум: може, стануть матросами, поїдуть морем у чужі краї* (Марко Вовчок); *Моряки ми всі, матроси, І прямуємо туди, За піщані білі коси, Де нічого, крім води* (І.Муратов).

МОТО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **моторний, моторизований, мотоциклетний;** пишеться разом: *мотодельтаплан, мотоколона, мотоорієнтування.*

мотор див. **двигун.**

МОТОРНИЙ[1]. Прикм. від **мотор:** *моторний човен, моторний цех, моторне паливо.*

МОТОРНИЙ[2]. Проворний, спритний, жвавий тощо (про людину). *Хлопець зроду був жвавий, моторний* (Б.Грінченко); *Та не люблю я ні Миколи, ні Антона, Бо я дівчина гарна і моторна* (пісня); *Сергієві здається, ніби мати й зростом поменшала. Однак лишилася вона такою ж меткою в рухах і моторною в роботі* (Ю.Мушкетик). Пох.: **моторність, моторно.**

МОТОРНИЙ[3]. Руховий (про психофізіологічні процеси): *моторні функції рук.*

МОТТО, *невідм., с.* Дотепний вислів; епіграф.

МРІТИ - МРІЯТИ

Мріти. 1. Ледве виднітися; бовваніти. *Он на кінці виднокруга мріє село* (Олена Пчілка); *Мріють у тремтячому мареві далекі села* (Григорій Тютюнник); *А на високій горі ще довго-довго мріла тендітна постать дівчини* (П.Колесник).

2. Світати. *На сході ледве мріло* (Л.Первомайський).

Мріяти. Створювати в уяві образ когось, чогось; думати про здійснення чогось бажаного тощо. *–Яка все ж таки прекрасна річ – життя! – мріяла уголос Ліда* (Я.Качура); *Як відомо, Коцюбинський., мріяв написати повість про Довбуша* (П.Тичина).

МУЗ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **музичний;** пишеться разом: *музкомедія.*

МУЗИКАЛЬНИЙ - МУЗИЧНИЙ

Музикальний. 1. Здібний до музики, який тонко сприймає, відчуває й виконує музичні твори: *музикальна людина, музикальні пальці, музикальний слух.*

2. Приємний звучанням; мелодійний: *музикальний голос, музикальна мова.*

Музичний. 1. Який стосується музики, пов'язаний з музикою, здійснюваний засобами музики: *музична крамниця, музичний вечір, музичний*

гурток, музичний твір, музична комедія.

2. Те саме, що **музикальний:** *музичний голос. Є повір'я, що наші діди всі грали на сопілках, тим-то й мова така музична* (М.Хвильовий).

мулат див. **креол.**

МУЛКИЙ - МУЛЬКИЙ

Мулкий. Покритий мулом, з мулом: *мулке дно, мулкий берег, мулкий ставок.*

Мулький. Який муляє; переносно – який бентежить, гнітить: *мулький рюкзак, мульке ліжко, мулькі спогади.* Пох. **мулько**: *на серці щось мулько.*

МУЛЬТИ... Перша частина складних слів, що означає велику кількість чогось або багаторазовість якихось дій, функцій; пишеться разом: *мультивібратор, мультимільйонер.*

муляр див. **моляр.**

МУМІЯ - МУМІЄ

Мумія[1], -ї, *ор.* -єю. Труп людини або тварини, штучно збережений від розкладу бальзамуванням, а також переносно: *єгипетські мумії. Чоловік з чорним обличчям придивився до Фатьми: – Ах ти ж мумія засушена!* (Ю.Яновський).

Мумія[2], *спец.* Мінеральна фарба, що має колір від ясно-червоного до темно-брунатного.

Муміє, *невідм., с.* Природний смолоподібний продукт біологічного походження, який стікає з розколин скель та гір.

МУР, -у. Висока кам'яна або цегляна стіна навколо чогось (мурована стіна будинку, загорожа з каменю або цегли тощо), а також переносно. *Все тюремне дворище оперізував високий кам'яний мур* (С.Добровольський); *Місто в'яне, і все пломеніє, од панелей і мурів пече...* (В.Сосюра); *Перебігли вони міст, виїхали на острів, поїхали попід самим садовим муром* (І.Нечуй-Левицький); *Плавні, відбившись у воді глиняною стіною, стояли непорушно, як древній китайський мур* (Григорій Тютюнник); *Кожен заглибився в свої думки. Ніяким "ти " не звалити одним ударом той мур, який виник між ними* (Л.Дмитерко).

мурена див. **морена.**

М'ЯКШАННЯ - М'ЯКШЕННЯ

М'якшання. їм. від **м'якшати** – ставати м'якшим: *м'якшання снігу, м'якшання погоди, м'якшання голосу.*

М'якшення. їм. від **м'якшити –** робити м'якшим: *м'якшення ріллі, м'якшення приголосних.*

Н *(ен).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике н* як назва звука вживається в ч. р.: *м'який н.*

НА, *прийм.* Вж. у словосп.: *на адресу, на весь зріст, на всю широчінь, на вигляд, на вимогу, на десяту годину, на заклик, на замовлення, на ім'я називати, на його бажання, на кінець* (і *під кінець) року, на мою думку, на перше липня, на пропозицію, на селі* (і *в селі) працювати, на село (і в село) поїхати, на схід від Києва, на шматки подерти, будинок на дев'ять поверхів,*

вода перетворилася на пару (і в пару), драма на п'ять дій, отримувати 500 гривень на місяць.

НА..., *преф.* Перехідні дієслова з на..., які виражають повноту, велику кількість у прояві дії, керують знахідним і родовим відмінками: *назбирати кошик грибів, назбирати грибів.* Форма родового відмінка звичайно вживається, коли вказується поширення дії на значну кількість з можливих багатьох предметів, а також коли об'єктом дії є абстрактне поняття: *накупити книжок, напустити диму, наробити дурниць.*

НАБАГАТО - НА БАГАТО

Набагато, *присл.* Значною мірою, дуже; з порівняльним ступенем прикметника і прислівника – значно, багато. [Кравченко:] *Виходить, що я хоч і запізнилася набагато, а поговорити було про що* (З.Мороз); *Всі уже догадувалися, що цього року аул відкочує набагато далі* (З.Тулуб); *Набагато простішим було все, що він чув з чужих уст* (М.Стельмах); *Я просто був молодим, не набагато старшим за них* (О.Довженко).

На багато, *присл. з прийм. Села наді Пслом задзвонили в усі дзвони, і їх чути стало на багато верст* (Ю.Яновський); *Він натикався на багато дивовижних чудових речей, яких ніколи не бачив раніше* (О.Гончар).

НАБІК - НА БІК

Набік, *присл.* На правий чи лівий бік чогось; убік тощо. *Івась прижмурив одно око, похилив голову набік* (Лесь Мартович); *Тодозя одскочила набік в ліщину* (І.Нечуй-Левицький); *Кран від'їхав по рейках далеко набік* (В.Собко); *Сама вона важко дихала й дивилася кудись набік, неначе бачила там одповідь на якусь думку* (А.Кащенко).

На бік, *ім. з прийм. Шапочка з'їхала в неї на бік голови* (М.Коцюбинський); *Хлопці повилазили в човен та давай стрибать з човна в воду на бік, де було води по пояс* (І.Нечуй-Левицький); *Кашель б'є його, підкидає, перевертає з боку на бік* (Панас Мирний); *Особливе невдоволення у Феодосія викликало те, що Оленка під час суперечок завжди ставала на бік чоловіка* (В.Логвиненко).

НАВАГА - НАВАХА

Навага. Невелика морська риба родини тріскових.

Наваха. Іспанський довгий складаний ніж.

НАВАЛА - НАВАЛ

Навала. Вторгнення ворожих військ; полчища завойовників тощо: *ворожа навала, золотоординська навала, фашистська навала.*

Навал, -у Нагромадження чогось; велика купа чого-небудь: *крижані навали.*

НАВАРИСТИЙ - НАВАРНИЙ

Наваристий. З густим наваром (про страву): *наваристий борщ.*

Наварний. Прироблений, виготовлений за допомогою наплавлювання: *наварний леміш, наварний вал.*

наваха див. **навага.**

на версі див. **на верху.**

НАВЕРХ - НА ВЕРХ

Наверх, *присл.* На верхню частину, на поверхню чогось; угору тощо; у знач, прийм. *Маметові очі полізли наверх* (М.Коцюбинський); *Вода мене знову винесла наверх* (І.Нечуй-Левицький); *Розказують люди, що часом скарби і самі вилазять наверх землі* (О.Стороженко).

На верх, *ім. з прийм. Він і на сохи дерева дав, і на крокви.. А як на верх, то хмизу свого вже дав* (Панас Мирний); *Часом виплигувала на верх, на покрівлю прудка коза* (І.Нечуй-Левицький).

НАВЕРХУ - НА ВЕРХУ, НА ВЕРСІ

Наверху, *присл.* У верхній частині, на поверхні чогось; *розм.* – вгорі тощо. *Нехай буде наверху піна, але під нею мусить в келиху грати чисте вино* (М.Коцюбинський); *Вони тепер там, наверху, повзли метр за метром все вище і вище між розпеченим камінням* (О. Гончар).

На верху, на версі, *ім. з прийм. Щовечора, було, він жде качиних зграй, Своєю постаттю темніючи важкою Аж на верху млина* (М.Рильський).

НАВЗНАК, НАВЗНАКИ, *присл.* Обличчям догори; на спині. *Марко лежав навзнак* (О.Стороженко); *Скрикнув він раптом і полетів навзнаки в воду* (М.Коцюбинський).

НАВИК - НАВИЧКА

Навик, -у. Уміння, набуте досвідом, звичкою, вправами; практичні знання, досвід у якійсь справі: *механізаторські навики, мистецькі навики, професійні навики, трудові навики, навики керівництва, виробляти навики, здобувати навики.*

Навичка. 1. Те саме, що **навик:** *навичка господарювання, трудові навички, навички в роботі, практичні навички, рухові навички, виробляти навички, удосконалювати навички.*

2. Звичка: *негарні навички.*

Пор. **звичай.**

НАВІКИ, НАВІК - НА ВІКИ, НА ВІКИ, НА ВІК

Навіки, навік, *присл.* Назавжди; повністю, цілком тощо: *навіки-віків, замовкнути навіки, навіки минуло, на-вік-віки, навік-віків.*

На віки, на віки, на вік, *ім. з прийм. Ви погубили мене на віки вічні* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Я загоїти хочу вам рани Не на віки чи роки – на мить* (О.Олесь); *Хай на віки прославить спів безсмертну юність вашу* (В.Сосюра); *В Новоселівці, де ярки, Син із матір'ю поруч встали З бронзи вилиті – на віки!* (Л. Забашта); *Тепер ми любимося.. і не розлучимося на вік наш* (Г.Квітка-Основ'яненко).

НАВІСНИЙ^1. Який нависає над чимось; якого можна піднімати й навішувати: *навісна переправа, навісна дорога, навісний плуг.*

НАВІСНИЙ^2. Навіжений, несамовитий, шалений; ненависний. *Я блукав мов навісний, Без крихти хліба та оселі* (П.Грабовський); [Малашка:] *Заздрю? Тю, навісний! Є чому зазіхать* (І.Карпенко-Карий); *Стала баба-доля, Люта, навісна, А в руках у неї Папороть ясна* (О.Олесь); *Склич до нас тих навісних панів, Що воду із своїх виварюють Рябків* (П.Гулак-Артемовський).

НАВІШАНИЙ - НАВІШЕНИЙ

Навішаний. Дієприкм. від **навішати:** *кругом навішані портрети.*

Навішений. Дієприкм. від **навісити:** *навішений на двері замок.*

НАВІЩО - НА ВІЩО

Навіщо, *присл.* З якою метою, для чого; з якої причини, чому тощо. *Бере шага, аж труситься: Тяжко його брати!.. Та й навіщо?..* (Т.Шевченко); *Навіщо ж він оце розігнав вечорниці?* (І.Нечуй-Левицький).

На віщо, *займ. з прийм. Еге! Аж ген-ген усі зібралися круг ставка та й дивляться... А на віщо дивляться, так гай-гай!* (Г.Квітка-Основ'яненко); – *Татарине, татарине! На віщо ж ти важиш: Чи на мою ясненькую зброю, Чи на мого коня вороного, Чи на мене, козака молодого?* (дума); *На віщо се похоже?* (П.Куліш); [Олеся:] *Про все, на віщо не гляну, хотіла б дізнатись: відкіля воно взялося, задля чого і навіщо* (М.Кропивницький).

НАВКОЛИШНІЙ, -я, -є. Який оточує кого-, що-небудь, розташований навколо або поблизу когось, чогось. Вж. зі сл.: *світ, місцевість, місця, життя, населення, середовище, будинки, села, води, гаї, ліси, сади, дороги. Кожні жнива вони металися по навколишніх селах, обмолочували хліб машиною* (В.Земляк). Немає потреби заміняти його словом **оточуючий.**

НАВКОЛІШКАХ, НАВКОЛЮШКАХ - НАВКОЛІШКИ, НАВКОЛЮШКИ

Навколішках, *розм.* навколюшках, *присл.* На колінах. Вж. зі сл.: *стояти, повзати, плазувати, просити. Я спав, здається, навколішках* (О.Кобилянська); *Нона, вправившись по господарству, навколішках полізла до своєї постелі* (М.Шеремет).

Навколішки, *розм.* навколюшки, *присл.* 1. На коліна. Вж. зі сл.: *ставати, стати, опускатися, падати, кинутися, становити. Кайдаш став навколішки* (І.Нечуй-Левицький); [Микита:] *Марусе, серце моє! (Падає перед нею навколішки) Бач, Марусе, я навколішках тебе благаю* (М.Кропивницький); *Микита звівся навколюшки і притулився до верби* (Л.Яновська); *Запорожці великим натовпом обступили образ і, постававши навколюшки, уважно слухали, що читав отаман* (А.Кащенко).

2. Те саме, що **навколішках.** Вж. зі сл.: *стояти, лазити, сидіти. Не раз Мася навколішки стояла* (А.Свидницький); *Йонька сидить навколішки перед дривітнею* (Григорій Тютюнник).

НАВМАННЯ, *присл.* Не маючи точних даних про щось, упевненості в чомусь; як вийде; будь-куди, будь-де тощо. – *Ми не хочемо жити навмання, йти навпомацки* (І.Нечуй-Левицький); *Вона одна-однісінька йшла густим лісом, ішла без стежки, навмання* (Б.Грінченко); *Максим навмання розгорнув один із блоківських томів і прочитав* (Н.Рибак).

...НАВТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "той, хто плаває": *гідронавт.*

...НАВТИКА. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "плавання": *аеронавтика, космонавтика.*

НАВШПИНЬКАХ - НАВШПИНЬКИ, НАВШПИНЯЧКИ

Навшпиньках, *присл.* На кінчиках пальців ніг (переважно щоб не

порушувати тиші). Вж. зі сл.: *стояти, ходити, бігти. Я тільки грюкнув хвірткою в садок, а сам швиденько навшпиньках прокрався назад* (В.Винниченко); *Василько пробрався навшпиньках до стовпа, приставив драбину, виліз тихенько по ній* (А.Турчинська); *Шагай увійшов навшпиньках* (Б.Лепкий).

Навшпиньки, *розм.* **навшпинячки,** *присл.* 1. На кінчики пальців ніг. Вж. зі сл.: *підвестися, звестися. Віктор став навшпиньки* (С.Добровольський); *Антося зупинилася, наче вкопана. Умить зіп'ялася навшпиньки* (А. Тудима); *Анна, зіпнувшись навшпиньки, дістала яблуко з гілляки, плавним рухом поклала до коша* (Є.Гуцало); *Старіші на лавках, а молоді позаду Стають навшпинячки* (М.Рильський).

2. Те саме, що **навшпиньках.** *Стара їмость гасила пальцями свічку і тихо, навшпиньки виходила пріч* (Г.Хоткевич); [Феофанський *(вбігає, але, побачивши пару, навшпинячки виходить за двері й кричить):] Можна?* (Є.Кротевич).

НАГЛИЙ, *розм.* Який наступає, відбувається раптово, несподівано, непередбачено; невідкладний, терміновий. *Спогадами захопились обоє... Та перепинив розмову наглий і сильний стук* (О.Ільченко); *Нагла смерть Лебеденка зробила на Миколу тяжке враження* (В.Гжицький); *На валах стояли гармати і гаківниці, щоб відбивати наглі напади ворогів* (З.Тулуб); [Мартіан:] *Я не вечеряю. А ще до того роботу наглу маю* (Леся Українка). Пох. **нагло.** *Скажи, коню, до кого це Ви так нагло гнались?* (Т.Шевченко); *Щоранку, як займеться сонце І кине пасмо золоте, Розчиниться нагло віконце, І личко чиєсь розцвіте* (О.Олесь); *І треба ж так статися, щоб перед появою татуся нагло вмер пасічний* (А.Дімаров).

наглядати див. **доглядати.**

нагода див. **пригода.**

НАГОЛОВУ, *присл.* У вислові **розгромити (розбити) наголову.**

НАГОРІ - НА ГОРІ

Нагорі, *присл.* У верхній або на верхній частині чогось; *розм.* – в організації, що стоїть вище в адміністративному відношенні. *Черниш стояв нагорі у палаті сенаторів* (О.Гончар); *Вони пірнали небезпечно глибоко, і тільки бульбашки, що лопалися нагорі, свідчили про те, що десь там знаходиться жива істота* (Григорій Тютюнник).

На горі, *ім. з прийм. Коза на горі вища корови в полі* (прислів'я); *На горі раз у раз палили з гармат* (І.Нечуй-Левицький); *Позаду – на горі бовваніють дніпропетровські будинки* (Б.Антоненко-Давидович); *Щербатий мур чорніє на горі* (Л.Костенко).

НАГОРУ - НА ГОРУ

Нагору, *присл.* На верхню частину чогось. *Я пройшов з адміністратором нагору до зали* (Ю.Яновський); *Руфа повернулась і побігла по східцях нагору* (І.Копиленко).

На гору, *ім. з прийм. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать* (Леся Українка); *Увесь натовп заворушився і поповз широким шляхом із села на гору* (С.Васильченко).

НАД...; НАДІ... *(перед двома приголосними), префікси.* 1. Вживаються при творенні дієслів на означення дії, застосовуваної до предмета згори: *надбудувати, надписати, надставити.*

2. Вживаються при утворенні дієслів на означення дії, спрямованої на відокремлення порівняно невеликої частини від цілого: *надламати, надрубати, надтесати, надірвати.*

3. Вживаються при творенні дієслів на означення спрямування руху в напрямі до предмета, наближення до нього: *надбігти, над'їхати, надійти, надіслати.*

НАДВІР - НА ДВІР Надвір, *присл.* За межі чогось (переважно приміщення); на подвір'я, на вулицю. *Вона пішла темним довгим коридором, одчинила двері надвір і спинилась* (І.Нечуй-Левицький); *Оксен гримнув дверима, вискочив надвір* (Григорій Тютюнник).

На двір, *ім. з прийм. Не так слава, не так слава, Як той поговір, Що заїздив козак з Січі До вдови на двір* (Т.Шевченко); *Молодий Джеря перейшов невеличкий садок і поза хатою повернув на двір* (І.Нечуй-Левицький); *Волоські горіхи, акації та жерделі кидали на двір і на хату довгі чорні тіні* (М.Коцюбинський).

надвір'я див. **двір.**

НАДВОЄ - НАДВОЄ

Надвоє, *присл.* 1. На дві частини; двозначно. *Розкушу я горішок надвоє* (пісня); *Та запона враз захиталася і розійшлася надвоє* (А.Кащенко); *Пасок так стягнув йому живіт, наче надвоє переділив дядька* (А.М'ястківський); *Ріка під містком розділяється надвоє* (Я.Баш); *Надвоє бабка ворожила: або вмре, або буде жива* (приказка); *Стеха б то надвоє думала* (Г.Квітка-Основ'яненко).

2. *зрідка.* Вдвоє. *Стежка від озерця до хати наче надвоє покоротшала* (Марко Вовчок).

На двоє, *числ. з прийм.: хата на двоє дверей.*

НАДВОРІ - НА ДВОРІ

Надворі, *присл.* Поза приміщенням, на повітрі. *Надворі стемніло* (Панас Мирний); *Надворі дощ шумить і плеще...* (В.Сосюра).

На дворі, *ім. з прийм. Де в тих сиріт безталанних Добро теє бралось? і в коморі, і на дворі, На току й на ниві* (Т.Шевченко); *Що того люду на дворі перед присутствієм! А що крику, заводу, сліз! Ціла громада жінок на дворі, та ще й на вулиці чимало* (Леся Українка); – *Гей, люди добрі! Та через це злодійкувате насіння ніяк буде стебельця на дворі вдержати: обнесуть де що є* (Лесь Мартович).

надзвичайний див. **незвичайний.**

НАДЗЕМНИЙ - НАЗЕМНИЙ

Надземний. Який міститься над поверхнею землі, відбувається на землі; який міститься поза землею, в небесному просторі; переносно – потойбічний, загробний. *Пейзаж став фантастичний, ніби не надземний, а підземний* (І.Нечуй-Левицький); *В надземних галереях вокзалу денна спека стояла густою задухою* (Ю.Смолич); *Летять пташки шляхом надземним*

(В.Сосюра); *Хтось надземний, хтось крилатий Манить дух твій з високості* (Г.Чупринка).

Наземний. Який міститься на земній поверхні; який існує, живе, росте на землі; який діє, відбувається, здійснюється на земній поверхні; земний. Вж. зі сл.: *рослини, тварини, війська, транспорт, станція метро, споруди, роботи, спосіб життя.*

НАДІ, *рідше* **НАДО,** *прийм.* Над. Вживаються перед займенником я в орудному відмінку *(наді мною, надо мною)* та перед словами, що починаються групою приголосних *(наді Пслом).*

наді... див. **над...**

НАДІВАТИ, НАДІТИ. Порівняно з широковідомими **одягати, одягнути (одягти), надягати, надягнути (надягти)** вживаються переважно у значенні "приладжувати, прикріплювати щось на кому-, чому-небудь, до когось, чогось": *надівати окуляри, надівати намисто, надівати наручники, надівати збрую на коня, надівати рятівний пояс.*

надій див. **удій.**

надіслати див. **надсилати.**

надіти див. **надівати.**

НАДЛЮДСЬКИЙ - НЕЛЮДСЬКИЙ

Надлюдський. Який перевищує звичайні людські якості, властивості, можливості; дуже сильний тощо: *надлюдський розум, надлюдська працьовитість. Ти носиш страдника вінець, Вінець надлюдського страждання, Бо ти співець* (М.Вороний).

Нелюдський. 1. Не властивий людині, не такий, як у людей; незвичайний: *нелюдський біль, нелюдська втома, нелюдські умови, нелюдські муки. Ти, Боже, дав мені нелюдське діло, Якщо не справлюсь, не клади вини* (М.Руденко).

2. Дуже жорстокий, деспотичний: *нелюдська жорстокість, нелюдська лють, нелюдське знущання.*

НАДСИЛАТИ, НАДІСЛАТИ, -ішлю, -ішлеш. 1. Доставляти, посилати щось поштою або через когось: *надсилати (надіслати) листа, надсилати (надіслати) гроші, надсилати (надіслати) відповідь.*

2. Направляти когось кудись з певною метою: *надсилати (надіслати) послів, надсилати (надіслати) війська.*

надумати див. **задумати.**

НАДХОДИТИ, -джу, -диш, **НАДІЙТИ,** -ійду, -ійдеш. 1. Ідучи, їдучи, пливучи, прибувати кудись, наближатися: *надходили люди, надходив пароплав.*

2. Наставати, наближатися в часі: *надходив вечір, надходила осінь, надходили свята.*

3. Приходити на місце призначення (про щось надіслане, відправлене); поширюватися тощо: *надходили листи, надходили (надійшли) пропозиції, надходили чутки.*

НАДЯГАТИ, НАДЯГТИ, -ягну, -ягнеш. На відміну від дієслова **одягати** вживається переважно в прямому значенні "натягувати, насувати,

накладати і т. ін. одяг чи щось інше на кого-, що-небудь".

НАЗАВТРА - НА ЗАВТРА

Назавтра, *присл.* На другий день, наступного дня. *Вони косили коло топила вже третій день, назавтра мали переїздити на нове поле* (П.Загребельний).

На завтра, *ім. з прийм. – Так от: щоб на завтра на вранішній поїзд всі речі були влагоджені і рахунки оплачені* (Леся Українка); *Чути тільки, як Олена шарудить хмизом, накидаючи його в піч, щоб підсох на завтра на ранок* (Григорій Тютюнник); *їм теж хотілося б переговорити про невідкладні свої справи, домовитись про діла на завтра* (О.Гончар).

наземний див. **надземний.**

НАЗУСТРІЧ - НА ЗУСТРІЧ

Назустріч, *присл.* У напрямку, протилежному до того, в якому хтось, щось рухається, наближається тощо; у знач, прийм. *Назустріч їм біг якийсь чоловік* (В.Винниченко); *Ти не дивись, що буде там, Чи забуття, чи зрада: Весна іде назустріч вам, Весна в сей час вам рада* (О.Олесь); *Сніжок падав і загладжував сліди за молодятами, що їхали назустріч невідомому* (Б.Лепкий); *Назустріч мені мчало з гори кілька санчат з дітьми* (Л.Смілянський).

На зустріч, *ім. з прийм. Нас запросили на зустріч до прем'єр-міністра республіки* (П.Козланюк); *І він стоїть... Стоїть один! Не йде на зустріч люба панна* (Г.Чупринка); *У шістдесятих роках випало мені поїхати на зустріч з учнями до однієї сільської школи на Коломийщині* (Р.Іваничук).

НАЇДОК, -дку. 1. *переважно у мн.* наїдки, -ів. їжа. *Сам* [пан] *підносив для неї дорогі наїдки та напої* (І.Нечуй-Левицький); *– Немає на світі кращого наїдку, як вареники!* (Панас Мирний); *Столи вгинаються від наїдків, напоїв і фарфорового посуду* (Р.Іваничук).

2. *розм.* Ситість, насищення. [Зінько:] *Становий звелів дати мені аж два стакани* [чаю]; *таке солодке та гаряче, тільки що наїдку ніякого* (М.Кропивницький).

НАЙМИТ - НАЙМАНЕЦЬ - НАЙМАЧ

Наймит, -а. 1. Найманий робітник; батрак. *Ізнову Семен – наймит, орючи панську ниву, погукує на чужі воли* (М. Коцюбинський).

2. Зневажливо – той, хто захищає чужі інтереси з корисливих мотивів. *Ваші господарі – Наймити татарам, Турецьким султанам* (Т.Шевченко).

3. *зрідка.* Те саме, що **найманець 1.** *Багато, багато полягло тут чужосторонніх наймитів, що за гроші прийшли знищувати чужу волю* (А.Кащенко).

Найманець, -нця, *ор.* -нцем. 1. Солдат або офіцер найманої армії. *Не тільки чоловіки, а й жінки і підлітки брали активну участь у боротьбі проти німецько-фашистських окупантів та їх найманців* (О.Гончар).

2. *розм.* Те саме, що **наймит** – *Найманцем я служу в хазяїна* (С.Добровольський).

Наймач, -а, *ор.* -ем. Той, хто наймає когось, щось. *Раз на подвір'я прийшов наймач з батіжком, з хитрими очима і з цигаркою, приліпленою до*

нижньої губи. Його обступили, почали кричати, торгуватися (В.Винниченко); *З приморських степів, з Криму і навіть з далекої Кубані заїжджалися сюди наймачі* (О.Гончар).

НАЙСТАРШИЙ - НАЙСТАРІШИЙ

Найстарший. 1. Найвищ. ст. від старий; який прожив найбільше років серед інших. *Він був найстарший у сім'ї* (М.Коцюбинський); *Найстарший син його не повернувся з Волконських гір* (М.Стельмах).

2. Який має найбільший чин, найвищу посаду серед інших. *Дивлюсь, цар підходить До найстаршого... та в пику Його як затопить!..* (Т.Шевченко); *– Ти тепер найстарший у громаді, – гримів Степан. – Що ти скажеш, так має бути* (Лесь Мартович).

Найстаріший. Те саме, що **найстарший** 1: *найстаріша жителька села, найстаріша людина, найстаріший дуб, найстаріший заклад, найстаріше місто.*

НАКАЗОВИЙ - НАКАЗНИЙ

Наказовий. Який стосується наказу: *наказова команда, наказовий тон, наказовий спосіб* (у граматиці).

Наказний, *іст.* Який містить у собі наказ, розпорядження: *наказна пам'ятка, наказний гетьман* (особа, що тимчасово обіймає посаду гетьмана).

НАКАЧАНИЙ - НАКОЧЕНИЙ

Накачаний. Дієприкм. від **накачати** – наповнити щось рідиною, повітрям тощо: *накачані камери.*

Накочений. Дієприкм. від **накотити;** у знач, прикм. – наїжджений, утрамбований тривалою їздою (про шлях тощо): *накочена дорога.*

НАКОПИЧУВАНИЙ - НАКОПИЧУВАЛЬНИЙ

Накопичуваний. Дієприкм. від **накопичувати** – якого накопичували, накопичили; також у значенні прикметника: *накопичувані запаси зерна, накопичувані фонди, накопичуваний металобрухт, накопичуваний досвід.*

Накопичувальний, *прикм.* Який накопичує, пов'язаний з накопиченням: *накопичувальний ставок, накопичувальна відомість.*

накочений див. **накачаний.**

НАЛЕЖАТИ. 1. *(кому, чому).* Бути чиєюсь власністю, перебувати в чиємусь розпорядженні тощо: *належати народові, належати лікарні.*

2. (до кого-чого). Відноситися до якогось ряду, виду, входити до складу чогось, бути членом чогось; відноситися до якоїсь галузі, часу, періоду тощо. [Орест:] *Я ніяк не належу до її фаворитів* (Леся Українка); *Старшина Буряченко належав до людей стриманих* (П.Загребельний).

НАЛИВАНИЙ - НАЛИВНИЙ

Наливаний. Налитий. *Ой візьмемо, панібрате, Старі кухлі полив'яні, Горілкою наливані* (Я.Щоголів); *Хоч на виставку – наливані жита!* (І.Муратов).

Наливний. 1. Спілий, соковитий (про плоди, зерно тощо). *В садах рясніють пізні яблука і груші, жовтіє наливний виноград* (В.Кучер); *З зерна одного наливного Вже на столі у мене хліб* (А.Малишко).

2. Пристосований для перевезення рідких вантажів; налите в що-небудь для

цього: *наливне судно, наливний флот, наливні вантажі.*

НАЛЯГАТИ – НАПОЛЯГАТИ

Налягати, налягти, -яжу, -яжеш. 1. Навалюючись, лягаючи, давити когось, щось; розташовуватися шаром на чому-небудь. *Я підходжу до дверей і налягаю на них плечем* (І.Микитенко); *Мряка почала налягати на луки* (І.Франко).

2. *перен.* Охоплювати когось (про почуття, думки, сон тощо). *На Чіпку налягла ще гірша журба, ще міцніше оповив його смуток* (Панас Мирний).

3. *перен.* Завзято, наполегливо братися за що-небудь, вимагати виконати, зробити щось. *Дівка засоромлено тільки ложку пригублювала, а Короп налягав на їжу* (Г.Косинка); *Будьте ж ласкаві, звістіть мене про результати Карпенкової критики, бо автор налягає на мене* (М.Коцюбинський).

Наполягати, наполягти. Настійливо вимагати, добиватися від кого-не-будь виконати щось; енергійно діяти; охоплювати когось (про почуття, настрій тощо). *Вона все варується мені сказати, тільки гляне та червоніє. А я все наполягаю: скажи та скажи!* (Марко Вовчок); *Сашко не ворухнувся, ще міцніше наполіг на роботу* (Н.Рибак); *Туга й сум наполіг на мою душу* (І.Нечуй-Левицький).

НАМІШАНИЙ - НАМІШЕНИЙ

Намішаний. Дієприкм. від **намішати** – додати, підмішати чого-небудь.

Намішений. Дієприкм. від **намісити** – місінням наготувати чогось.

НАМУЛИТИ - НАМУЛЯТИ

Намулити. Нанести щось течією води, хвилями тощо: *намулити землі.* Пох. **намулений.**

Намуляти. Тертям пошкодити тіло: *намуляти ноги, намуляти спину.* Пох. **намуляний:** *у вола намуляна шия.*

НАНИЗ - НА НИЗ

Наниз, *присл.* У напрямку до нижньої частини чогось, униз; до гирла річки тощо. *За садком ґрунт спадав з пригорка наниз* (І.Нечуй-Левицький); *Сонце крадькома наниз – тиць, як у скриню, та й сховалось.* (С.Васильченко); *Ми сходимо наниз* (Ю.Яновський); *Пароплав ішов наниз* (Г.Епік).

На низ, *ім. з прийм.* *– А ось і заборонене! – сказала врешті товаришка, усміхаючись і показуючи на низ шафки, де лежала купка книжок* (Леся Українка); *Швидко дві цеглини котилися, гуркотячи, з гори на низ* (Панас Мирний); *Юрбами тікало на низ поспільство* (О.Соколовський).

НАНИЗУ - НА НИЗУ

Нанизу, *присл.* Внизу. *Сула вилася нанизу срібною стрічкою по зелених лугах* (І.Нечуй-Левицький); *Він чув там нанизу крик Мотрі...* (Панас Мирний).

На низу, *ім. з прийм.* [Мар'яна:] *А куди ж вони пішли?* [Захар:] *На гору поплентались.* [Мар'яна:] *Ну що ж... а ми будемо на низу!* (Я.Мамонтов); *На низу темним кущем стояли верби, а на гору п'явся густий терен* (П.Панч);

Невесело було ці дні на Низу (М.Лазорський).

НАПАМ'ЯТЬ - НА ПАМ'ЯТЬ

Напам'ять, *присл.* З пам'яті, не дивлячись у текст: *напам'ять вивчити. Він знає напам'ять майже всі ті вірші, які вчила в гімназії його сестра* (Ю.Смолич); *Дмитро майже напам'ять знав, хто що має і як живе* (А.Гудима); *Він не пропустив жодної опери і знав напам'ять усі арії* (Р.Іваничук).

На пам'ять, *ім. з прийм. І долину, і криницю На пам'ять назвали Москалевою* (Т.Шевченко); *Часом давно забуте звідкись прилізе на пам'ять* (М.Коцюбинський); *– Прийми ж від робітників усього світу в подарунок на пам'ять ось цей золотий меч з написом* (О.Довженко); [Палажка:] *Мене батько-матір цим образом благословили. Я на пам'ять його заховала.* (Я.Мамонтов); *Якось Хома виявив бажання, щоб Ференц змалював його на пам'ять нащадкам подільської Вулиги* (О. Гончар).

НАПЕРЕД, *присл.* У напрямку перед собою, вперед; за якийсь час до чогось, заздалегідь; у знач, прийм. *Тихович біжить наперед* (М.Коцюбинський); *Васько з Васютою переказали через Сьомку, що треба наперед зустрітися і обговорити план нападу на ворогів* (Ю.Смолич); *Старшина вихопився своїм жеребчиком наперед підвід: – Гони за мною!* (О.Гончар).

НАПІВ... - ПІВ... - ПОЛУ...

Напів... Цей компонент складного слова означає "частково, не зовсім, не до кінця, не повністю, майже те, про що йдеться в другій половині слова"; утворені з ним слова означають "наполовину, пополам з чимось іншим, з домішкою, **з** ознаками, **з** елементами чогось"; пишеться разом: *напівбезробітний, напіввідчинений, напівдержава, напівжирний, напівзруйнований, напівколонія, напіврідкий, напівфабрикат. Мене кололи й різали – терпів. Але нічого не робив напів. Ламав життя і заново творив, Та напівправди я не говорив. Напівкохання в серці не беріг, Не кликав напівдруга на поріг* (М.Руденко). Однак слід мати на увазі, що надмір утворень з **напів...** надзвичайно удноманітнює, примітивізує мову, і тому їх бажано варіювати з іншими синонімами: *вечірні напівсутінки – надвечірні сутінки, у напівтемряві лісу – у сутінках лісу, напіввіднинені двері – прочинені двері, напівзаплющити очі – приплющити очі,* а речення *Напівзбожеволів він, чи що?* можна б передати *Він що – збожеволів?*

Пів... З цим компонентом утворюються слова, які означають половину того, що виражено другим компонентом; пишеться разом: *півбіди, піввідерний, півгодинний, півдванадцятої, півдесятка, півжиття, півкуля, півлітра, півметровий, півмільйонний, півмісяць, півслово, півсотня, півціни, піваркуш, півострів* (з власними назвами окремо: *пів Європи, пів Києва).* У значенні "напів..." пів... виступає у словах: *півбак, півбаркас, піввірш, піввісь, півголосний, півзахисник, півзахист, півпальто, півфінал, пів'ют.* Як окреме слово **пів** виступає в синтаксичних конструкціях типу *о пів на шосту.*

Полу... Цей компонент (зараз непродуктивний) уживається в значеннях "напів..." і "пів..." тільки в деяких утвореннях: *полубак, полуботок, полувал,*

полудень, полудрабок, полукіпок, полумисок, полупанок, полустанок тощо.

НАПОГОТІВ - НАПОГОТОВІ

Напоготів, *присл.* У положенні готовності до стрільби. *Підійшов, взяв рушницю напоготів* (Остап Вишня).

Напоготові, *присл.* У стані готовності до чогось. [Явдоха:] *Я одійду, а дубину держатиму напоготові* (М.Кропивницький); *Дівчина й собі скривилась і була напоготові заплакати* (І.Нечуй-Левицький).

НАПОЛОВИНУ - НА ПОЛОВИНУ

Наполовину, *присл.* У розмірі або обсязі, що охоплює половину когось, чогось; пополам з чимсь. *Від озера до парку прямував уже наполовину готовий вузенький канал* (Ю.Смолич); *Він був наполовину нижчий від Дениса* (Григорій Тютюнник); *У Степана сміх наполовину з кашлем* (М.Рильський).

На половину, *ім. з прийм.* [Явдоха:] *Он поки старий дяк був, то учеників скільки у школі було, а тепер і на половину не набереться* (Панас Мирний); *А Юхим Боринець – уже не косар, відстав аж на половину покосу* (С.Чорнобривець).

наполягати див. **налягати**.

НАПРИКЛАД - НА ПРИКЛАД

Наприклад, *вст. сл.* Вживається при переліку, уточненні, при поясненні слова в реченні тощо. *Сьогодні, наприклад, я цілий день пробув в екскурсіях, а не втомився* (М.Коцюбинський); [Любов:] *Чи ж не риск бути другом такого непевного, химерного створіння, як, наприклад, я?* (Леся Українка).

На приклад, *ім. з прийм.*

НАПРОВЕСНІ, *присл.* На початку весни, ранньою весною. *Чули ви, як напровесні рано Жайворонкова пісня бриніла?* (Леся Українка); *Останній раз того сірого, напровесні, ранку він узяв смичка і заграв* (Б.Антоненко-Давидович).

на протязі див. **протягом.**

НАПРИЧУД, *присл.* Надзвичайно, навдивовижу. *Сон дивен, барзо дивен, напрочуд* (дума); *Погода була напрочуд гарна* (І.Франко).

НАПРУЖЕННЯ - НАПРУГА - НАПРУЖЕНІСТЬ

Напруження *і* **напруга**. Переважно вживаються паралельно, але в значенні "фізичний стан електрики, яким визначають силу струму", в основному напруга.

Напруженість, -ності, *ор.* -ністю. Властивість, стан напруженого: *ослаблення міжнародної напруженості, напруженість праці, напруженість уваги.*

НАПРЯМ, НАПРЯМОК, -у. В усіх значеннях вживаються паралельно, але коли йдеться про лінію фізичного руху на невеликих відстанях, частіше вживається слово **напрямок** *(вітер змінних напрямків),* в інших значеннях переважає **напрям.**

НАРЕЧЕНИЙ, *прикм.* 1. Названий: *наречена дочка, наречена мати, наречений син.*

2. Хлопець стосовно дівчини, з якою має одружитися (нареченої). – *Батько мій працював у депо, а наречений їздив машиністом* (Ю.Яновський); *Сюди зібралися і крамарі, сподіваючись корисно розпродати свої товари, і мазовецьке панство з дорослими доньками, полюючи на багатих наречених* (З.Тулуб).

НАРЕШТІ - НА РЕШТІ

Нарешті, *присл.* Після чого-небудь, у кінці чогось; у знач. вст. сл., виг. *Сіли нарешті, поїхали* (Г.Хоткевич); *Нарешті біла рівнина залишилася позаду* (З.Тулуб); *Військові частини переправлялися па плацдарм, і нарешті дійшла черга й до Чубенка* (Ю.Яновський); *Яшко довго нудився на самоті. Нарешті не витерпів – пішов* (А.Головко); *Нарешті! Всім стало легше. Виходили з хат, збивались в купи і поспішали* (М.Коцюбинський).

На решті, *ім. з прийм. Ми розглянемо лише два основних питання. На решті питань спинятися не будемо* (з газети).

НАРІВНІ - НА РІВНІ

Нарівні, *присл.* На одному рівні, на одній лінії з кимсь, чимсь; на рівних правах тощо. *Тінь Попенкова.. колишеться нарівні з тінню Петровою* (Панас Мирний); *Петро Ярош платив подать нарівні з чиншовою шляхтою* (М.Стельмах); *Знав я дітей, Порфире, що в твоєму віці нарівні з дорослими снаряди носили до фронту* (О.Гончар).

На рівні, *ім. з прийм. Плавно пропливає нарівні вікон кулеметна тачанка* (О.Гончар); *Я думаю, що вміти творити – це означає бути також мислителем своєї епохи, свого часу, бути на рівні передових ідей свого часу* (О.Довженко).

наріччя див. **діалект.**

НАРОДНИК - НАРОДОВОЛЕЦЬ - НАРОДОВЕЦЬ

Народник, -а. Прихильник, послідовник народництва – дрібнобуржуазного напряму в російському революційному русі другої половини XIX ст.

Народоволець, -льця, *ор.* -льцем. Член таємної організації народників "Народна воля".

Народовець, -вця, *ор.* -вцем. Представник буржуазно-ліберальної націоналістичної течії проавстрійської орієнтації в політичному житті Галичини другої половини XIX ст.

НАСИЛУ - НА СИЛУ

Насилу, *присл.* З великими труднощами, ледве; нарешті. *Я насилу пропхався туди* (І.Нечуй-Левицький); *Борис глибоко вдихував свіже повітря, немов насилу вирвався з якоїсь душної ями* (І.Франко).

На силу, *ім. з прийм. Василю, не бери на силу* (приказка); *Хоч тремтиться темрява безмежна, але хто збагне її тремтіння?.. Чи то тільки заздрощі неситі на життя, на рух, на силу моря?* (Леся Українка).

НАСІННЄВИЙ - НАСІННИЙ - НАСІННИЦЬКИЙ

Насіннєвий. 1. Властивий насінині: *насіннєва оболонка, насіннєва шкірка.*

2. Те саме, що **насінний:** *насіннєва ділянка, насіннєва картопля,*

насіннєва пшениця.

Насінний. Призначений для сівби, садіння; в якому є насіння, який утворює його: *насінний фонд, насінні рослини, насінні плоди, насінні якості.*

Насінницький. Пов'язаний з вирощуванням рослин для одержання сортового насіння: *насінницьке господарство, насінницька справа.*

НАСКІЛЬКИ - НА СКІЛЬКИ

Наскільки, *присл.* Якою мірою, в якій мірі; як. *Завтра вдосвіта, як вона вижене пасти отару, він уже поїде, поїде невідомо куди і наскільки* (О.Гончар); *Він., кусонув хліба наскільки рота хватило* (А.Головко); *Наскільки я хотіла, щоб Оксана їхала в Запруддя, настільки я тепер не рада, що вона їде на свята в Київ* (Леся Українка); – *Наскільки мені відомо, тут сидять найбідніші поселяни* (М.Стельмах).

На скільки, *числ. з прийм. От там-то і шинкарка з невістками своїми., говорять, щебечуть, розказують: хто вчора був у них у шинку, на скільки випив за гроші, на скільки хто набор узяв* (Г.Квітка-Основ'яненко); – *От яке наше діло, – почина обіжений. – Отсей мене скривдив, от на скільки мені шкоди причинив* (О.Стороженко).

наслідок див. **результат.**

НАСЛУХАТИ. Напружено прислухатися; слухати. *Розкрив* [Семен] *широко заспані очі, наслухав: ..це парубки співають* (Лесь Мартович); *А дід запалить корінькову люльку і довго ще дивитиметься вслід. І довго-довго буде наслухати оту раптову тишу хуторів* (Л.Костенко).

НАСМІХ - НА СМІХ

Насміх, -у. Глузливий жарт, висміювання когось, чогось; насмішка. *Насміх і погорда заблискотіли на його тонких губах* (І.Франко); *Лісорубів, видно, прикро вразив насміх кондуктора над старим* (Ірина Вільде); *У словах батька почувався йому гіркий насміх* (А.Крушельницький).

На сміх, *ім. з прийм. І ви самі, і ваші витребеньки Розумному на сміх* (Л.Глібов); [Оленка:] *Я зроду не носила рукавичок. Далась я вам на сміх!* (І.Нечуй-Левицький); *Кімната темна і маленька, убогі стіни, мов на сміх* (В.Сосюра).

НАСПІД - НА СПІД

Наспід, *присл.* В напрямі до низу, до чогось, що міститься в нижній частині; під щось. *Викопали хлопці яму чумакові, Наспід положили дошки ясенові* (Я.Щоголів); *Наспід хлопець умостив інструмент, зошит із малюнками кількох своїх конструкцій та й усе* (Ю.Яновський).

На спід, *ім. з прийм. Мовчки все глибше й глибше вони копали перед собою землю і всі тупо дивилися на спід виритих ямок* (П.Панч).

НАСПОДІ - НА СПОДІ

Насподі, *присл.* У нижній частині, у глибині чогось, на дні; у знач, прийм. – *Вугляний трюм я уявляю собі в пароплаві десь насподі, аж під машинами* (Ю.Яновський); *Гострий, колючий сміх креше з них* [очей] *іскри, а насподі сіро-жовтої гущі почина вже кипіти* (М.Коцюбинський).

На споді, *ім. з прийм. Є у неї скриня-сундучок, на споді кришки – фотографія Тимка* (Григорій Тютюнник); *На споді кар'єру була вода*

(О.Гуреїв).

НАСТИЛЬНИЙ - НАСТИЛЬНИЙ - НАСТІЛЬНИЙ

Настильний. Який рухається паралельно до поверхні землі на незначній висоті (про політ куль, снарядів тощо): *настильний вогонь.*

Настильний. Який стосується настилання: *настильні роботи.*

Настільний. Призначений для столу; переносно – такий, що постійно використовується: *настільний годинник, настільна лампа, настільна книжка.*

НАСТІЙ - НАСТОЯНКА, НАСТОЙКА

Настій, -тою, *ор.* -тоєм. 1. Витяжка з рослинних чи тваринних продуктів; стійкий запах чогось: *трав'яний настій, настій ромашки, настій лісових трав і квітів.*

2. *зрідка.* Те саме, що **настоянка 1.**

Настоянка, настойка. 1. Спиртовий напій, настояний на ягодах, плодах, травах: *вишнева настоянка (настойка), пляшка настоянки (настойки).*

2. Те саме, що **настій 1.**

НАСТІЛЬКИ - НА СТІЛЬКИ

Настільки, *присл.* У такій мірі, до такого ступеня. *Уже настільки розвиднілось, що видно було постаті людей, що бігали вгорі* (Григорій Тютюнник); *Комірець в солдатському кожушку настільки вузенький, що має швидше символічне значення* (І.Багмут).

На стільки, *числ. з прийм. – Що ж, панове, – одказує обідчик, – хоч воно і правда, так нема ж на стільки шкоди, скільки він з мене править* (О.Стороженко).

настільний див. **настильний.**

настойка, настоянка див. **настій.**

НАСТОРОЖІ - НА СТОРОЖІ

Насторожі, *присл.* У вислові **[бути] насторожі** – бути в настороженому стані. *Одна пані (і заможна пані) хотіла сина оженити з дочкою Ганни Федорівни, аби тільки вивідати тайну. Та Ганна Федорівна усе з цими речами насторожі* (Марко Вовчок); *Клопітне там життя, і треба завжди бути насторожі* (М.Лазорський).

На сторожі, *ім. з прийм. Батько, мати не сплять, На сторожі стоять* (Т.Шевченко); *Я повинна стоять на сторожі, Бо мені заповідано в спадок жалобу й красу* (Леся Українка); *У порога глухий Ларивон на сторожі стояв* (М.Куліш).

НАТОМІСТЬ. 1. *присл.* Замість чого-небудь. *З її лиця щез усміх, а натомість на ньому завис якийсь понурий, гнівний вираз* (І.Франко); *Чернишеві вже вдалося подавити кілька вогневих точок, але натомість оживають інші* (О.Гончар); *А сон минув, розтанув. І натомість раптовим болем обпекла свідомість* (Л. Костенко).

2. *прийм. розм.* Зате. *Він скупий, так жінка натомість щедра* (Словник Б.Грінченка).

НАТОТЕЖ, *присл. розм.* Навмисне. *Як натотеж Воздвиженському*

дуже не йшла карта (І.Нечуй-Левицький).

НАТР - НАТРІЙ

Натр, -у. Гідрат окису натрію.

Натрій, -ю, *ор.* -єм. Сріблясто-білий м'який метал, що швидко окислюється на повітрі.

натрій див. **натр.**

НАТРОЄ - НА ТРОЄ

Натроє, *присл.* На три частини. *Гоп, мої невдатники. Чому мені не вдалися, Аж натроє розпалися* (пісня); *Розділили її* [тараню] *не надвоє, а натроє* (Панас Мирний).

На троє, *числ. з прийм. Ділили на троє важку мовчанку* (Ю.Мушкетик).

НАТУРАЛІСТИЧНИЙ - НАТУРАЛІСТСЬКИЙ

Натуралістичний. Який стосується натуралізму; який фотографічно копіює дійсність: *натуралістичний напрям, натуралістична школа, натуралістична описовість. Спосіб думання автора в основі своїй наскрізь натуралістичний* (М. Вороний).

Натуралістський. Який стосується натуралістів: *натуралістський гурток.*

НАТХНЕНИЙ - НАТХНЕННИЙ

Натхнений. Дієприкм. від **натхнути.** *Прийміть же ви і мій натхнений вами спів* (В.Сосюра).

Натхненний, *прикм.* Сповнений натхнення; пристрасний. *Вірш натхненного Джаміля вирізьбив на камені мудрий шейх* (З.Тулуб); *Вийшов старий професор з аудиторії, а курсистки все ще сиділи з натхненними стривоженими очима* (Г.Хоткевич); *Натхненні, стомлені обличчя Співців свободи бачив я* (Д.Павличко); *Десь бринять слова пророчі В натхненних звуках життьових* (Г.Чупринка).

НАТЩЕ, НАТЩЕСЕРЦЕ, *присл. розм.* Не поївши; на голодний шлунок. [Водяник:] *Бувало цілими тижнями ходив* [Демидів] *натще до школи* (О.Маковей); *Сухобрус. натщесерце в неділі і в празники пив почаївську священу воду* (І.Нечуй-Левицький).

НАФТАЛАН, -у. Лікувальна нафта, а також ліки, виготовлені з неї.

нахвалятися див. **вихвалятися.**

НАХИЛ - НАХИЛЕННЯ

Нахил, -у. **1.** Потяг до чого-небудь, бажання чогось; схильність, інтерес до чого-небудь; властивості характеру: *нахил до споглядальності, нахил до музики.*

2. Те саме, що **нахилення:** *нахил стіни, нахил тулуба.*

Нахилення. Зміна прямого положення на похиле; положення тіла під кутом між горизонтальною і вертикальною площинами: *магнітне нахилення, нахилення голови.*

НАЦ... - НАЦІОНАЛ-...

Нац... Перша частина складних слів, що відповідає слову **національний;** пишеться разом: *нацменшість, нацменшини.*

Націонал-... Перша частина складних слів, що відповідає слову

націоналістичний; пишеться через дефіс: *націонал-ліберал, націонал-реформізм.*

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ - НАЦІОНАЛІСТСЬКИЙ

Націоналістичний. 1. Який стосується націоналізму: *націоналістична політика.*

2. Який стосується націоналістів: *націоналістична група.*

Націоналістський. Те саме, що **націоналістичний** 2.

НАЧ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **начальник;** пишеться разом: *начдив, начштабу.*

НАЧЕТВЕРО - НА ЧЕТВЕРО

Начетверо, *присл.* На чотири частини. *Начетверо розкопана, розрита могила* (Т.Шевченко); *Я його розірву-розшматую начетверо* (Панас Мирний).

На четверо*, числ. з прийм. Вечір ясний задивився на четверо синіх очей* (В.Сосюра).

НАЧИННЯ. 1. Знаряддя праці, хатні речі, необхідні для виконання якої-небудь роботи, здійснення чогось, приготування та зберігання їжі, посуду тощо. – *Як ви думаєте, мамо, варт йому дати щось із начиння, щоб мав чим біля дерева поратись?* (М.Стельмах); *Дочка зрозуміла, що батько вже подбав про рибальське начиння* (Ю.Збанацький); *Пусткою повіяло і в районній лікарні, з подвір'я якої виїздила остання підвода з медичним інвентарем та господарським начинням* (Б.Антоненко-Давидович).

2. Частина ткацького верстата. – *То це, певно, вони й мене посадять за верстат, щоб я день і ніч торкала руками підніжки., та клацала лядою об начиння* (І.Нечуй-Левицький).

НАЧУВАТИСЯ. Чекати розплати, помсти або чогось неприємного. [Водяник:] *Поскаржуся я матері твоїй, Метелиці Гірській, то начувайся!* (Леся Українка); *Ех, Маковею, Маковею... Начувайся. Буде тобі від старшини* (О.Гончар); – *Уже не пустимо німця через село, хай начувається. Біля Кулішівки йому і капець буде* (Є.Гуцало); *Збирався* [Григорій Сидорович] *подзвонити з заводу, щоб не шукали їх з онукою, і не подзвонив. Начувайся, старий, прочухана* (Ю.Яновський).

НАШВИДКУ - НА ШВИДКУ

Нашвидку, *присл.* Квапливо, поспіхом, похапки. *Я нашвидку витопила хату* (Ганна Барвінок); *Нашвидку одягнувшись, Михайлина вийшла на подвір'я* (Юрій Збанацький).

На швидку, *ім. з прийм. Уся картина (і ставок, і верби, і люде) здалеку нагадували перший неясний ескіз, накиданий моляром на швидку руку* (І.Нечуй-Левицький); *Я поспішав, обідав на швидку руч* (А.Кримський).

НАШКОДИТИ - ЗАШКОДИТИ

Нашкодити, джу, -диш. Заподіяти великої шкоди комусь, чомусь; наробити кому-небудь чогось неприємного, важкого. *Град багато нашкодив, бо пооббивав цвіт на деревах, дуже поприбивав городи і збіжжя* (Леся Українка); – *Ой, лис ти, Григорію. Нашкодив тихцем, а тепер піддобрюєшся* (М.Стельмах).

Зашкодити. Завдати шкоди комусь, чомусь (про якісь дії, предмети, ліки тощо). *– Ах, отче! Покиньте сю розмову, прошу вас! Вона вас бентежить, може зашкодити вашому здоров'ю!* (І.Франко); *Хай хмари по небові ходять І сонечко криють ясне: Ті хмари мені не зашкодять, Вони не злякають мене* (Дніпрова Чайка); *Перед наметом догоряла ватра І козаки сиділи на землі. Ніхто не знав, чи буде битва завтра, Та не зашкодить підгострить шаблі* (Д.Павличко).

НАЩО - НА ЩО

Нащо, *присл.* Навіщо. *Нащо мені чорні брови, Нащо карі очі, Нащо літа молодії, Веселі, дівочі?* (Т.Шевченко); *Нащо сама берешся? (Марко* Вовчок); *Заспівали звуки! Піснею знялись! Золото і лаври, Нащо ви здались?* (О.Олесь).

На що, *займ. з прийм. На що мали, на те й приймали* (приказка); *Не знаєш, на що й дивиться, чи на Дніпро, чи на Київ?..* (О.Стороженко); *Незбагнуті Божі задуми, і ти не знаєш, на що та на яке тебе Господь призначив* (А.Чайковський); *Вулицями бродили цілі зграї собак, на що постійно жалівся поліцмейстер* (М.Слабошпицький).

НАЩОСЬ - НА ЩОСЬ

Нащось, *присл.* Навіщось. *Люди нащось лили воду відрами в огонь, неначе гралися в якоїсь іграшки* (І.Нечуй-Левицький); *Дід подав йому руку, потрусив Трохимову і, подивившись нащось в лице йому, зітхнув і випустив її* (В.Винниченко); *Микола якийсь час дивиться на дошку, потім нащось починає закреслювати цифри перед літерами* (Ю.Мушкетик).

На щось, *займ. з прийм. Пан неначе у тумані, боячись на щось напоротись, пройшов біля хліборобів, що вже розтікалися по двору* (М.Стельмах); *Знайшли гайку. – А що? – питав Трохим, ховаючи її до кишені, – і це пригодиться. На щось буде – вона ж залізна* (А.М'ястківський); *– Недобре тільки, що така ти насторожена, така напружена! Ніби чекаєш на щось* (Вал. Шевчук).

НАЯВУ, *присл.* Насправді, у дійсності, не вві сні, не в мріях. *Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну* (В.Сосюра); *О море радості безкрає, Чи я тебе перепливу? Якби того, що в мріях маю, Хоч каплю мати наяву* (В.Симоненко).

НЕ - НІ

Не, *част. запереч.* 1. Вживається перед присудком, підметом, другорядним членом речення, при протиставленні, в поєднанні з повторюваним словом тощо для повного заперечення змісту висловленого, при вираженні неповного заперечення, неповноти дії тощо. *Ми нічого ще не знаєм, кого й яка чекає путь...* (В.Сосюра); *– Це не сніг і не лід. Це щось інше!* (І.Нечуй-Левицький); *Якби ви вчились так, як треба, То й мудрость би була своя. А то залізете на небо: "І ми не ми, і я не я "* (Т.Шевченко); *її усмішка була не весела, а болісна* (Б.Антоненко-Давидович).

2. Вживається при вираженні стверджувального значення у сполученні з деякими прислівниками та займенниками, при вираженні припущення, передбачення чогось або при звертанні з відтінком нерішучості, ввічливості

тощо. *Як же тебе не проклинать, Лукавая доле?* (Т.Шевченко); *Знову ти?! О люба, чи не сон це?..* (В.Сосюра); *Ішли, і як би не збрехати, Трохи не з пару добрих гін* (І.Котляревський); *Чи не написали б Ви словечка до мене у Відень?* (М.Коцюбинський).

Частка **не** пишеться разом або окремо.

Частка **не** пишеться разом: а) в усіх випадках, коли слово без **не** не вживається: в іменниках: *ненависть, негода, недуга, нежить, немовля, неук;* у прикметниках: *невпинний, невсипущий, негайний, негативний, ненастанний, непохитний, нестямний, незліченний;* у дієсловах: *неволити, незчутися, ненавидіти;* у прислівниках: *невдовзі, незабаром, непорушно, несамовито, несказанно;* б) у префіксі **недо...:** в іменниках, прикметниках та дієприкметниках (переважно зі значенням неповної якості): *недобиток, недоїдок, недокрів'я, недолік, недоліток, недорід, недостача, недоук, недосяжність, недоторканність, недорослий, недописаний, недооцінений;* у дієсловах, що означають дію (або стан) у неповній мірі: *недобачати, недовиконувати, недолюблювати, недооцінювати, недочувати;* у прислівниках: *недоладно, недоречно, недостатньо* (але *не до вподоби, не до ладу, не до речі, не до смаку);* в) з іменниками, прикметниками, займенниками і прислівниками, якщо вони в сполученні з **не** означають одне поняття: *невміння, неволя, неврожай, недоля, неправда, несподіванка, невеселий, недобрий, неписьменний, несміливий, неабихто, неабиякий, невже, недарма, незважаючи на...* (частка не пишеться окремо від прикметника, що має при собі як пояснювальне слово займенник або прислівник з часткою ні, а також окремо від прикметника, перед яким стоїть далеко, **зовсім, аж ніяк:** *ні до ного не здатна людина, ні трохи не цікава лекція, далеко не досконалий твір, зовсім не важкі обов'язки, аж ніяк не приємні спогади;* з власним ім'ям частка може писатися окремо або, якщо утворює з ним одне поняття, через дефіс: *не-Європа);* г) з дієприкметником, якщо він є означенням іменника (а не присудком) і не має при собі пояснювальних слів: *незакінчена праця, нез я-совані питання, неспростовані зауваження;* ґ) у дієсловах: *нездужати* – хворіти (але *не здужати* – не змогти); *непокоїтися* – турбуватися, *неславити* – ганьбити.

Частка **не** пишеться окремо: а) якщо вона не становить одного поняття зі словом, при якому пишеться, а є тільки запереченням: *Це не дійсний спосіб, а умовний* (але *Один бюлетень недійсний)', Він ворог, а не вірний товариш* (але *Хома невірний); Пошліть це не звичайним листом, а рекомендованим* (але / *погляд, і голос – усе в ньому незвичайне)]* б) при дієсловах, дієприкметниках у функції присудків, при дієслівних формах на -но, -то та дієприслівниках: *працю не закінчено, праця не закінчена; підлогу не вимито, підлога не вимита; не гаючись, не покладаючи рук, не поспішаючи.* У сумнівних випадках слід перевірити значення слова, ставлячи дієслово-зв'язку між часткою **не** і відповідним словом. Якщо з дієсловом-зв'язкою зміст висловлювання не змінюється, частку **не** слід писати окремо, наприклад, у реченні *Праця не закінчена* вказується на те, що праця не є закінченою, а в реченні *Праця незакінчена* – на те, що вона належить до

незакінчених (*незакінчена* – прикметник); в) при прикметниках і прислівниках у функції присудка, якщо часткою **не** заперечується ознака, виражена даним словом: *не близький світ, не велика цяця; Хіба ж це не варто вивчити ?\ Кому ж не цікаво слухати про* це? Для розрізнення значень, від яких залежить написання частки **не** разом з прикметником чи окремо, теж варто застосовувати прийом з дієсловом-зв’язкою: *Цей будинок не (є) старий* і *Цей будинок нестарий;* г) при дієприкметниках, якщо вони мають при собі пояснювальні слова: *Площа, не засаджена квітами; Давно не метена підлога; Човен, ще не спущений на воду, лежить догори дном;* г) при підсилювальних прислівниках і присудкових словах: *не дуже, не зовсім, не від того, не досить, не треба, не можна, не варт;* д) при прийменниках і сполучниках: *не при... (не при хаті кажучи); не на... (не на жарт); не по собі, не до речі, не за горами.*

Ні, *част.* 1. *запереч.* Вживається на початку речення для вираження заперечення співрозмовникові, у значенні неповного речення при заперечній відповіді. – *Ні, ні! Я не гніваюся, не гніваюся* (Леся Українка); – *Усте, ти нічого не чула? – "Ні... – одкашлялась. – Ні, а що?"* (С.Васильченко); – *Везеш? – "Ні"*(О.Довженко).

2. запереч, -підсил. Вживається для підсилення заперечення, вираженого заперечним дієсловом-присудком або словом **немає,** на початку речення для підсилення його заперечного змісту тощо. *На дорозі – ні пилинки* (М.Коцюбинський); *Я все стерплю, але ні слова не вирве ворог з вуст моїх* (В.Сосюра); *Ні, я хочу крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні* (Леся Українка).

3. *у знач, підсилювально-єднального спол.* Вживається для поєднання однорідних членів речення в заперечному реченні. *Не пускає мене мати Рано до криниці, Ні жита жать, ні льону брать, Ні на вечорниці* (пісня); *Дивиться Нечипір: нема отця Микити, ні пана дяка, ні старих, ні молодих, ні дівчат, ні парубків...* (Г.Квітка-Основ’яненко); *Та нехай же, Боже правий, Той Юрко лукавий Прихильного собі серця на всьому світі не знає, Ні неньки, ні батька, Ні сестри, ні брата, Ні щирого побратима, козака молодого, Ні вірного товариша, коня вороного* (дума); *І знову не буде у думах моїх Ні мук, ні страждань, ні плачу...* (М.Рильський); *В селі не видно ні хат, ні садів, ні городів, тільки море копоті і пилюги бушує* (Б.Лепкий).

Ні використовується у сполуках типу *ні пари з уст, ні риба ні м’ясо, ні в сих ні в тих* тощо.
Слід розрізняти не і ні в сполуках: *не один* (багато) – *ні один* (жоден), *не раз* (часто) – *ні разу* (жодного разу).

Частка ні пишеться разом або окремо.

Частка ні пишеться разом: а) із займенниками, якщо вона не відокремлена від дальшого займенника прийменником: *ніхто, ніщо, нікого, нічого, ніякий, нічий;* б) у прислівниках: *нізащо, нінащо, ніяк, ніколи, ніде, нікуди, нізвідки, ніскільки, нітрохи.*

Частка ні пишеться окремо: а) у заперечних реченнях, якщо ні вживається як сполучник або підсилювальна частка: *Я ні слова не скажу; Не*

хоче він ні їсти, ні пити; б) в окремих усталених словосполученнях: *ні живий ні мертвий, ні кола ні двора, ні риба ні м'ясо, ні се ні те, ні пуху ні пера, ні слуху ні духу, ні сюди ні туди, ні кроку назад;* в) у займенниках, якщо за часткою ні йде прийменник: *ні за що, ні з ким, ні в кого, ні до кого, ні на кому; ні на що, ні від кого.*

НЕ АБИХТО, *част. із займ. Таку роботу графиня доручала не абикому* (О.Донченко); *Я сподіваюсь, що познакомлюсь не аби з ким* (І.Нечуй-Левицький); *– Нехай буде всім відомо, що Хмельницький не абихто, а гетьман всієї України* (А.Кащенко).

НЕ АБИЩО, *част. із займ. Мірошник мав хороший млин, В хазяйстві не абищо він* (Л.Глібов); *Батьківське надбання не абищо* (Леся Українка); *– Не абичого і захотів – хліба!* (В.Потапенко).

НЕАБИЯК - НЕ АБИЯК

Неабияк, *присл.* Надто, дуже; добре. *Нам щастить неабияк* (І.Франко); *Ними неабияк пишались діти* (М.Стельмах); *Коли ведмежа підросло, воно зірвалося з ланцюга й неабияк подряпало нічного вартового* (Л.Смілянський); *Він ухекався неабияк* (О.Гончар).

Не абияк, *част. з присл. Воно добре, не абияк* (Марко Вовчок); *Так було й у нашому вагоні. Дарма що й люду було не абияк багато, і дзвінків не чути, проте всі квапились* (Б.Антоненко-Давидович); *Коли дівчата приходять на досвітки, то вони сідають не абияк – хто де попало, а на це все ведеться особливий порядок* (з журналу).

НЕАБИЯКИЙ - НЕ АБИЯКИЙ

Неабиякий, *прикм.* Великий, значний; видатний; незвичний. *Толову клопотали неабиякі думки* (Панас Мирний); *Надя побачила в роботі Ступакової неабияку майстерність* (Д.Ткач); *Через кілька хвилин уже не було сумніву, що починається неабиякий бій* (О.Соколовський); *Неабиякий козак колись вийде з нього* (Б.Лепкий); *Ці факти можуть відіграти неабияку роль* (Григорій Тютюнник); *Дмитро зупинився край поля, сів на кінець і з неабияким задоволенням запалив цигарку* (А.Гудима).

Не абиякий, *част. із займ. Осьде пряничок чудовий, Не абиякий – медовий* (Л.Глібов); *Коня сторгував у іванівського попа, ще й не абиякого, а за сто карбованців* (М.Коцюбинський); *Не протягли і трьох тоней, як повнісіньку повозку наклали, і риба не абияка – все виризуб, коропи, карасі* (О.Стороженко).

НЕВБЛАГАННИЙ. Якого не можна упросити, вблагати; непохитний, незламний, а також переносно – якого не можна змінити, відвернути. *Вона благала усіх родичів навколішках.., аби Зоню не відправляли. Але родичі були невблаганні* (Леся Українка); *Очі її горіли, в грудях булькало і стогнало, лице зробилося лютим і невблаганним* (Григорій Тютюнник); *Невблаганна спека ллється з неба* (Ю.Яновський); *Сагайдачний бачив і розумів, що це початок стихійної селянської війни, невблаганної, як ураган, і згубної для панів, наче повідь* (З.Тулуб).

невважаючи див. **незважаючи.**

НЕВПІЗНАНИЙ - НЕВПІЗНАННИЙ

Невпізнаний. Якого не впізнали. *Ні господар хати, Ні син його невпізнаний не знали, Про що б розмову їм почать* (М.Рильський).

Невпізнанний. Який настільки змінився, що його важко або зовсім неможливо пізнати. *В глибокім хвилюванні Федорченко входить у рідне село. Воно чи не воно ? Він майже не впізнає його. Так, воно просто невпізнанне* (О.Довженко); *Класна кімната стала невпізнанною* (Ю.Збанацький); *По голосу впізнали Онищука, бо з обличчя і з цілої постаті він був невпізнанним* (В.Гжицький). Пох. **невпізнанно.** *Голос її прозвучав невпізнанно: мовби в грудях надривно озвались басові струни* (Є.Гуцало).

НЕВР..., НЕВРИ..., НЕВРО..., НЕЙРО... Перші частини складних слів, що вказують на відношення цих понять до нервової системи; пишуться разом: *неврастенік, неврилема, невродерміт, нейроанатомія.*

НЕВРАЛГІЯ - НЕЙРОГЛІЯ - НЕВРОЛОГІЯ, НЕЙРОЛОПЯ

Невралгія, -ї, *ор.* -єю. Нервова хвороба, що супроводжується болем у місці проходження нерва.

Нейроглія. Структура нервової тканини.

Неврологія, нейрологія. Сукупність наук, що вивчають питання розвитку, будови й діяльності нервової системи людини й тварини.

неври..., невро... див. **невр...**

нейроглія – неврологія див. **невралгія.**

НЕГАРАЗД - НЕ ГАРАЗД

Негаразд. 1. *присл.* Погано, недуже добре, не так, як треба; у знач, присудк. сл. *І був він чоловік такий, Що негаразд за діло брався* (Л.Глібов); – *Не роби так, синочку, не ходи туди, голубчику! Так негаразд* (Г.Квітка-Основ’яненко); *Негаразд Ліля робить, що мені не пише* (Леся Українка); – *Вітер віє, хоч він і не великий, та все ж негаразд – і тобі і дитині* (Панас Мирний); *В Петра негаразд із серцем, і йому не можна хвилюватися* (Вал. Шевчук).

2. *р.* -у, *ім. розм.* Нещастя; непорядок, нелад. [Христя:] *кинула поглядом по хаті, так і збагнула одразу, що вдома якийсь негаразд* (А.Головко); – *Ей, жоно люба! Забудемо всі негаразди!* (І.Чендей).

Не гаразд, *част. з присл. Іще не гаразд і весна розгулялась, іще вишеньки в саду в Лесі не одцвілись, а вже Петро із Лесею і в парі* (П.Куліш); *Так ото однії осені, ще не гаразд листя опало, як упав сніг* (Панас Мирний).

НЕГОДА - ЗНЕГОДА

Негода. 1. Погана погода. *В кінці греблі під вербами стояв знайомий млин, зчорнілий від негоди* (І.Нечуй-Левицький); *Надворі негода страшенна, Сніг, дощ, лютий вітер гуде* (Леся Українка).

2. *перен., переважно в мн.* негоди, -од. Нещастя, злигодні. *На крайнім порозі життя оддав старий своє літами та негодами побите серце малій дитині* (Панас Мирний); *Не марно, ні, боями край гримів, – минули дні і злиднів і негоди* (В.Сосюра); *Довго думає Оксана весняної теплої, зоряної ночі про свої негоди* (Грицько Григоренко).

Знегода, *переважно в мн.* **знегоди,** -од. Те саме, що **негода** 2. *Були труднощі, нестатки, всякі інші знегоди (С.Олійник).*

НЕГРИТОСИ - НЕГРОЇДИ

Негритоси, -ів, *мн. (одн.* негритос, -а). Загальна назва кількох низькорослих етнічних груп Південно-Східної Азії, що належать до негроїдної раси.

Негроїди, -ів, *мн. (одн.* негроїд, -а). Люди, що належать до негроїдної раси, яка характеризується темним кольором шкіри, кучерявим волоссям, коротким широким носом тощо.

не дивлячись див. **незважаючи.**

НЕДО... Префікс складний, що вживається для творення дієслів, які означають дію або стан, виявлені не в повній мірі, нижче норми: *недочувати, недоїдати. – Не люблю недомовлених слів і недоспіваної пісні* (Б.Лепкий).

НЕДОГАРОК - НЕДОПАЛОК

Недогарок, -рка. Переважно щось недогоріле, а також переносно: *недогарок свічки, недогарки багаття, недогарки пального. Недалеко від нього* [куреня] *на лісовій пропаленій латці чорніли вугляки й недогарки* (М.Стельмах); *До стін пригвинчені свічники, в яких стирчали лойові недогарки* (М.Лазорський); *Ранок уже починався і сквапно змітав з неба останні недогарки ночі* (Б.Антоненко-Давидович).

Недопалок, -лка. Переважно залишок викуреної або недокуреної цигарки. *Начальник насупився. Довго мовчав. М'яв недопалок цигарки, розтоптуючи його в попільничці* (І.Багряний); *На ґанку стовпів Вермут. Побачивши Ярослава, поспіхом сховав у футляр недопалок сигари* (В.Дрозд).

НЕДОЗВОЛЕНИЙ - НЕ ДОЗВОЛЕНИЙ - НЕДОЗВОЛЕННИЙ

Недозволений, *прикм.* Який не дозволяється, не рекомендується; заборонений. *Я поспіхом захлопнув архівну папку, прикрив її долонею, немовби займався чимось недозволеним* (В.Логвиненко).

Не дозволений, *част. з дієприкм.* [Голос за дверима:] *Хто тут співає? Одчиняй! Тут не дозволені концерти!* (В.Самійленко).

Недозволенний. Якого не можна дозволити, схвалити, який заслуговує на осуд; недопустимий. *Треба, щоб це було недозволенною річчю – хитати репутації тих, чиєю творчістю ми хочемо збагатити нашу духовну скарбницю* (О.Кундзіч).

недопалок див. **недогарок.**

НЕДОТОРКАНИЙ - НЕДОТОРКАННИЙ

Недоторканий. Якого ніхто не торкався, не чіпав тощо; образливий. *Сидю і думаю. Буває годин дві-три думаю й думаю, а чистий аркуш паперу лежить чистим-чистісіньким. Лежить незайманий, недоторканий* (О.Ковінька); *Линув сум, навіяний вітрами, З високих недоторканих осок* (П.Воронько); *Це були гамазеї, де переховувався недоторканий запас зерна* (О.Донченко); *– Оце, який ти став недоторканий* (І.Нечуй-Левицький); *Парубок – красень. Живцем вихоплений із села, що збереглися ще, недоторкані, на Полтавщині* (А.Дімаров).

Недоторканний. Який охороняється законом від посягань з боку когось; якого не можна псувати, знищувати через значимість, важливість тощо. *Історія – це святая святих народу, недоторканна для злодійських рук*

(О.Довженко); *Посол особа недоторканна* (Н.Рибак); *Його татарська стрілка точнісінько влучила птаха, котрого в ті пори вважали в народі недоторканним, оспівували в думах та піснях* (О.Ільченко).

НЕЗАМОЖНИЙ. У значенні "який має невеликі достатки, матеріально погано забезпечений" вживається поряд з бідний зі сл.: *селянин, чоловік, людина, дівчина, село, селянство, селяни.*

НЕЗАМОЖНИК, -а. Бідний селянин. *Незаможникам лісу виділили в Шишковому урочищі* (А.Шиян).

НЕЗАПЕРЕЧНИЙ - БЕЗПЕРЕЧНИЙ

Незаперечний. Який не може бути заперечений, не викликає сумнівів; явний, очевидний. Вж. зі сл.: *авторитет, доказ, зв'язок, успіх, факт, істина, перевага, досягнення, підтвердження, право, рішення, явище, дані.* Пох.: **незаперечність** *(незаперечність висновків, незаперечність переконань),* незаперечно *(незаперечно доведено). Слід незаперечно свідчив про те, що вовк десь тут, що він не втік звідси* (П.Загребельний).

Безперечний. Який не викликає будь-яких заперечень, сумнівів, цілком очевидний. Вж. зі сл.: *доказ, зв'язок, інтерес, лідер, істина, ознака, перемога, правда, реальність, річ, талановитість, досягнення. Все це здається мені безперечним і диким безглуздям* (М.Зеров); *Літературне походження багатьох з них* [пісень] *безперечне* (М.Рильський). Пох.: безперечність *(безперечність наслідків досліджень),* безперечно *(Безперечно, що вона не винна* (Л.Первомайський); *Безперечно, якась зміна сталася з старим пастухом* (О.Донченко)).

НЕЗБАГНЕНИЙ - НЕЗБАГНЕННИЙ

Незбагнений. Якого не зрозуміли, не збагнули. *Міркуєш над причиною причин, Вдивляєшся в незбагнене майбутнє* (Є.Маланюк).

Незбагненний. Якого не можна збагнути, зрозуміти, осягти; незрозумілий; сильний, великий, надзвичайний. *Оранка без худоби нам здавалася незбагненною вигадкою* (О.Ковінька); *Він сидів перед батьком напружений і насторожений, повен якоїсь киплячої, може, й справді для Діденка незбагненної енергії* (Вал. Шевчук); *Приглушена незбагненна тривога не покидала її й змушувала насторожуватися* (Б.Антоненко-Давидович); *Хто ти є, Незбагненна істото двонога?* (М.Руденко).

НЕЗВАЖАЮЧИ, НЕВВАЖАЮЧИ - НЕ ЗВАЖАЮЧИ - НЕ ДИВЛЯЧИСЬ

Незважаючи, невважаючи, *прийм.* Вживається з прийм. на при позначенні предметів, явищ, понять, усупереч яким відбувається дія. *Незважаючи на малесенький вітерець, парило і робилося душно* (Григорій Тютюнник); *Незважаючи на важкий цілоденний перехід, майже всюди помітно було добрий лад* (О.Соколовський); *Тим часом панія Висока миттю одкинула вуаль з лиця на голову і, невважаючи на свої дуже немолоді літа, легесенько скакнула з воза* (І.Нечуй-Левицький); *Невважаючи на те, що завтра був день робочий, Демид довго ще не спав* (Б.Грінченко).

Не зважаючи, *част. з дієприсл. Не зважаючи на їх, Квасючка кричала* (Б.Грінченко); *Жінки, не зважаючи на крик, бігли за колоною* (В.Кучер).

Не дивлячись, *част. з дієприсл. – Ну, здрастуй, Іване, – сказав той, кладучи свою ношу на стіл, і, так само не дивлячись на приятелів, слів шукав:– Казав мені Куниця...* (Є.Плужник); *Корній встав і, не дивлячись на матір, хотів вийти з-за стола* (Леся Українка).

В значенні "незважаючи" невживане.

НЕЗВИЧАЙНИЙ - НЕ ЗВИЧАЙНИЙ - НАДЗВИЧАЙНИЙ - НЕЗВИКЛИЙ

Незвичайний, *прикм.* Який відрізняється від інших, не такий, як усі, як у всіх; не такий, як звичайно. *Не було тут нічого незвичайного. Проста лежанка з дощок* (А.Чайковський); *– А вітер уранці сьогодні мені Ще звістку приніс незвичайну, Що ніби на скелі, на височині Угледів він тайну* (М.Вороний).

Не звичайний, *част. з прикм. Він Тетері вірив. Більше того, не раз одверто доводив – Тетеря не звичайний собі полковник у війську* (Н.Рибак); *Вона жила в розкошах і достатках і була переконана, що вона дівчинка не звичайна, а красуня* (Григорій Тютюнник); *То не звичайна дівчина "ждала, ждала козаченька..." То чорноока, засмалена Марина чекає поповича за селом коло вітряка...* (Б.Антоненко-Давидович).

Надзвичайний. Дуже великий, сильний щодо ступеня вияву; дуже гарний, видатний; особливий тощо. *Свої святині надзвичайні Ми захищаємо мечем* (Г. Чупринка); *Перед Василем стояла надзвичайної вроди жінка* (М.Томчаній); *Він увесь ніби передчуває наближення якоїсь надзвичайної події* (О.Довженко).

Незвиклий. Який не звик до чогось; до якого не звик хто-небудь. *Незвиклий до слави, Михайло Лукич був розгублений і наче засоромлений* (Л.Дмитерко).

Пор. **звичайний.**

НЕЗГІДНИЙ – НЕЗГОДНИЙ

Незгідний. 1. З яким важко дійти згоди; впертий. [Річард:] *"Незгідні", "незалежні", "рівноправні", такі були мої питимі предки* (Леся Українка).

2. Несумісний з чимсь. *Ось., інтелігенція, що в сліпій гордості і в гордій сліпоті відкидає від себе все незгідне з її привидами та забобонами* (І.Франко).

3. Позбавлений гармонійності, злагодженості. *Лиш два такі чоловіки., хриплими, надірваними і незгідними голосами співали якусь., думку* (І.Франко).

Незгодний. Який не погоджується з кимсь, чимсь, не виявляє згоди зробити щось тощо. *Залишається лише купка незгодних* (Ю.Яновський); *Дерзкий та кілька його прибічників стояли між возами злі, незгодні* (О.Гончар).

НЕЗДІЙСНЕНИЙ - НЕ ЗДІЙСНЕНИЙ - НЕЗДІЙСНЕННИЙ

Нездійснений, *прикм.* Який не здійснився, не збувся. *Присняться нам розмріяні, Нездійснені думи, Ніби тії розвіяні Полонинські шуми* (Б.Лепкий); *І віє, віє сніговієм В лице нездійсненим надіям Холодних споминів зима* (П.Воронько); *Це про тебе неслися дівочі нездійснені сни* (Л.Забашта).

Не здійснений, *част. з дієприкм. Скільки розставань, невтішних розлук, марних, не здійснених чекань пішло з цієї хати з вогнем і димом!* (О.Довженко).

Нездійсненний. Який не може здійснитися, збутися. *Прохор, захопившись, розповідав їй свої плани, наче дивну, красиву, але нездійсненну казку* (А.Шиян); *Бачурі стало враз невимовно тяжко, ніби він оце присоромив стару людину своїми дивними і нездійсненними мріями* (С.Добровольський); *– Я тішуся на кожну годину, котру перебалакаю з тобою, ловлю кожний твій усміх, як нездійсненну мрію* (Б.Лепкий).

НЕЗДОЛАННИЙ. Якого не можна здолати, знищити, підкорити, перебороти тощо. *Смерті в очі я загляну, Жах могильний я стерплю, Все одно я маю рану, Нестерпучу, нездоланну, Рану смертного жалю* (Г.Чупринка); *Ремствують буйні* [вітри] *і, гомін збудивши вгорі нездоланний, Б'ються довкола заметів* (М. Зеро в); *Я слухаю дзвони на лаврській горі, Дивлюсь на софіївські бані І вірю в народ, що живе на Дніпрі, У сили його нездоланні* (М. Луків); *І раптом все його тіло пронизав дрож, що виник з несподіваної, з неусвідомленої і тому нездоланної жадоби помсти* (М.Руденко).

НЕЗДУЖАТИ - НЕ ЗДУЖАТИ

Нездужати, *недок.* Бути хворим; хворіти. *Нездужає Катерина, Ледве-ледве дише...* (Т.Шевченко); [Марфуша:] *Яке в тебе гаряче лице і руки. Може, нездужаєш?* (М.Кропивницький).

Не здужати, *недок. і док.* Не бути спроможним щось зробити, не подолати, не перемогти. *– Я вже стара стала: не здужаю робити* (І.Нечуй-Левицький); *І так батожать бідного, що він Не здужає ні сісти, ані встати* (В.Мисик); *– Запряжи своїх підпанків та й ори ними землю! – "Не здужають! Сухі, як хорти"* (З.Тулуб).

НЕЗЛІЧЕННИЙ. Який складається з великої кількості, становить велику кількість. *Незліченна сила неслась вояків, Як мак при дорозі шапки їх біліли* (М.Костомаров); *Військові успіхи Сагайдачного давали йому незліченну здобич* (З.Тулуб); *Незліченні зірки сяють у воді* (О.Довженко); *В долині стояло все татарське військо, готове до бою – незліченні ряди кінноти* (А.Хижняк).

НЕЗМІРНИЙ, НЕЗМІРЕНИЙ, НЕЗМІРЕННИЙ. Якого не можна зміряти, виміряти тощо; величезний. *Небо без жодної хмаринки відбивається в плесі, і від того річка здається незмірної глибини* (І.Багмут); *В його піснях до України живе незмірена любов* (В.Сосюра); *Господарка приноситиме йому незміренні прибутки* (Лесь Мартович).

НЕЗНИЩЕННИЙ. Якого не можна знищити. *Встала мати Україна, Сонце засвітила, Пробудилася народна Незнищенна сила* (Д.Павличко).

НЕЗРІВНЯННИЙ - НЕ ЗРІВНЯНИЙ

Незрівнянний, *прикм.* Якого не можна ні з ким, ні з чим порівняти; неперевершений, дуже великий тощо. *Це був князь палкий, відважний, Незрівнянний у бою* (О.Олесь); *Майстерність його була незрівнянна* (Н.Рибак); *– Ах, яка незрівнянна краса!* (О.Соколовський).

Не зрівняний, *част. з дієприкм. Стіни немазані, полупані.. Долівка не*

зрівняна (Панас Мирний); *Ізнову наче сонце зазирає в душу молодиці, гріє, голубить, засвічує в очах її глибокі, ні з чим не зрівняні вогники* (А.Шиян).

НЕЗЦІЛЕННИЙ. Якого не можна вилікувати, зцілити: *незцілений хворий. Сповідали, причащали* [товариша] *Й ворожки питали, – Не помогло... з незціленним В дорогу рушали* (Т.Шевченко).

незчисленний див. нечисленний.

НЕЗ'ЯСОВАНИЙ - НЕ З'ЯСОВАНИЙ - НЕЗ'ЯСОВНИЙ

Нез'ясований, *прикм.* Якого не з'ясував хтось, неясний; безпричинний. *Десь у грудях колькою стало щось нез'ясоване: чи то кудись треба піти, чи щось зробити* (С.Васильченко); *Часу було багато для того, щоб з'ясувати все нез'ясоване* (Ю.Яновський).

Не з'ясований, *част. з дієприкм.: це питання ще остаточно не з'ясоване.*

Нез'ясовний. Якого не можна з'ясувати, пояснити. *Це було дивне, зовсім незрозуміле й нез'ясовне почуття* (Ю.Збанацький).

НЕЙМОВІРНИЙ. 1. Якого важко або неможливо уявити; неправдоподібний; нереальний. *Орині здавалося неймовірним, щоб Яків Калитка одружився* (К.Гордієнко); *В цю мить трапилось неймовірне. Ще й досі не можу я збагнути, як воно сталося* (Н.Рибак).

2. Надзвичайно великий; особливий: *неймовірна швидкість. Про неймовірну силу, розум, хитрощі Кармалюка складалися пісні* (О.Іваненко); *Богун робив неймовірне – старі досвідчені козаки не пам'ятали таких блискавичних маршів* (Я.Качура).

3. *розм.* Недовірливий. *– А коли б воно нам не нашкодило, – увернув хтось неймовірний* (Панас Мирний); *Вона була дуже неймовірна й полохлива зроду і нікому не йняла віри* (І.Нечуй-Левицький); *– А відкіля ти? – спитав господар, позираючи на неї неймовірними очима* (Б.Грінченко).

Пох.: **неймовірність, неймовірно.**

нейро... див. **невр...**

нейрологія див. **невралгія.**

НЕЙТРИННИЙ - НЕЙТРОННИЙ

Нейтринний. Який стосується нейтрино – стабільної нейтральної елементарної частинки: *нейтринна фізика.*

Нейтронний. Який стосується нейтрона – електрично нейтральної елементарної частинки: *нейтронний генератор, нейтронний селектор.*

НЕКРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "мертвий"; пишеться разом: *некробацильоз, некросекреція.*

нелюдський див. **надлюдський.**

НЕМАЄ, НЕМА - НЕ МАЄ

Немає, нема, *присудк. сл.* Щось відсутнє, чогось бракує, не вистачає; щось не існує, чогось не буває зовсім тощо. *Нема сім'ї, немає хати, Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі* (Т.Шевченко).

Не має, ***наст**, з дієсл. Ой чого молодий співець не співає, А чи гласу до пісень не має?* (М.Костомаров); [Хвора:] *Ніхто не має більшої любові, Як*

той, хто душу поклада за друзів (Леся Українка); *Комедійний характер нічого спільного з розумовою недоладністю не має* (О.Довженко); *Якось так сталося, що з жодним із синів близькості він не має* (Вал. Шевчук).

НЕМАЛО, *присл.* Багато, чимало. *Немало бійців полягло від танкового вогню* (О.Гончар); *Після цих слів немало заробітчан полізли руками до потилиць* (М.Стельмах). Про узгодження присудка див. багато.

НЕМИНУЧИЙ - НЕМИНУЩИЙ

Неминучий. Якого не можна уникнути, обійти, який обов'язково має наступити, відбутися тощо; певний, очевидний; обов'язковий, неодмінний. *Зачав Василько плакати. Віщував, що бійка неминуча* (Лесь Мартович); *Як на неминучу смерть, виряджались селяни до волості* (А.Головко).

Неминущий. Який ніколи не минає, не втрачається, не забувається; вічний, постійний. *Є одначе у минулому щось таке, що хочеться назвати неминущим, вічним* (О.Довженко); *Без наявності найширшого синтезу годі створити образ великої узагальнюючої сили і неминущого, невичерпного змісту* (А.Малишко).

НЕМОВЛЯ, -яти. Грудна дитина, яка не вміє ще говорити.

НЕНАДОВГО, *присл.* На короткий час; рідше – недовго. *Очуняв, повеселів Йосип, та ненадовго* (Панас Мирний); *– Я ненадовго, – сказав хлопець. – У мене коротка справа* (А.Хижняк); *Ненадовго зазнала дівка щастя* (Л.Яновська).

НЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "новий", "нове"; пишеться разом: *неоастрологія, неонацизм.*

НЕОЛОГІЗМИ. Зразком умотивованого використання неологізмів може бути мова художніх творів Олеся Гончара. Звичайно письменник утворює нові слова для якнайточнішого вираження думки чи для змалювання якнайяскравішого художнього образу, причому ці слова органічно вливаються в загальномовний потік, норми їх творення відповідають словотвірній системі української мови (чимало з них – не новотвори, а слова, виявлені в багатющому лексичному фонді рідної мови, котрі з тих чи інших причин не потрапили до реєстрів загальномовних словників). Ось кілька прикладів з позасловникової лексики О.Гончара: *буйнотрав'я, виталина, вкомпонований, внабризк, звечоріння, звідчаєний, зоднаковілість, криводушшя, окликувати, суспілитися, лукависто, незникливо, бистроногість, нестриженість, соколиність, новоприбулець, навіженка* і багато інших.

Неприпустиме творення слів, яке суперечить словотвірним нормам української мови, до того ж коли такі новотвори вживаються в невластивих їм ситуаціях: *безсвідомо, величезнійший, викладувати, гатилнути, дриґливий погляд, дурнокорчівка, заштрик сорому, злоповісний, ліворучіше, накорячкований, неповорушно лежати, обмацьким рухом, обрадівши, побезлюдніше місце, покликливий берег, пообережніше, попівденніше, посмокчувати, приматькобожуватися, свіжопухлии сніг, кшварні вулички* тощо.

НЕОПИСАНИЙ - НЕ ОПИСАНИЙ - НЕОПИСАННИЙ

Неописаний, *прикм.* Якого не описали: *неописане майно.*

Не описаний, *част. з дієприкм.: ще ніким не описана подія.*

Неописанний. Якого не можна, важко описати; надзвичайної сили, краси тощо: *неописанна тривога, неописанна врода.*

НЕОЦІНЕННИЙ. Дуже цінний, надзвичайно важливий. *Мар'ян усією душею любив своє поле, ще з дитинства, коли кожен клаптик землі здавався неоціненним багатством, а все, що росло на ньому, було ще дорожчим* (О.Лупій); *Я гаряче потиснув руку Марії Кіндратівни, мовчазливо дякуючи старій за неоціненне повідомлення* (Ю.Збанацький); *Яке щастя! У мене на руках неоціненні скарби – "Кобзар" Тараса Шевченка і твори Миколи Васильовича Гоголя* (О.Ковінька).

НЕПЕРЕЛИВКИ, *незм. розм.* Важко, скрутно доводиться комусь. *Бачить Максим, що непереливки, скликає своїх товаришів докупи* (І.Франко); *Килина – добра душа. Коли в когось непереливки – останнім поділиться* (М.Руденко).

НЕПЕРЕСІЧНИЙ. Видатний, гарний, який вирізняється з-поміж інших чи іншого подібного; неабиякий: *непересічний художник, непересічний талант, непересічний твір, непересічна цінність мистецтва. – На мене він теж справляє враження натури своєрідної, непересічної* (О.Гончар); *Постать митрополита Андрея Шептицького в історії українського народу і його культури займає непересічне місце* (з журналу).

НЕПІЗНАНИЙ - НЕ ПІЗНАНИЙ - НЕПІЗНАННИЙ, НЕПІЗНАВАНИЙ, НЕПІЗНАВАННИЙ

Непізнаний, *прикм.* Якого ще не пізнали, не вивчили. *Те, що ще вчора здавалося непізнаним, сьогодні, завдяки досягненням науки і техніки, дедалі більше перестає бути таємницею* (з журналу); *Людське життя, а особливо політичне, – то самі випадковості, якими керує непізнана і незбагненна закономірність* (Р.Іваничук).

Не пізнаний, *част. з дієприкм. На світі стільки цікавих і ще не пізнаних речей, що аж дух захоплює* (В.Собко).

Непізнанний, непізнаваннії, непізнаванний. Якого не можна пізнати, недоступний для пізнання. *Нема речей непізнанних, а є лише досі ще не пізнані* (М.Рильський).

НЕПОДОЛАНИЙ - НЕ ПОДОЛАНИЙ - НЕПОДОЛАННИЙ

Неподоланий, *прикм.* Якого не подолали. *Він зрозумів, що людина, довго несучи в собі неподоланий біль, може звільнитись від нього раптово* (Н.Рибак); *Я, неподоланий, загляну смерті в очі, я не зійду з путі* (М.Бажан).

Не подоланий, *наст, з дієприкм. У мистецтвознавчій науці ще не подолана тенденція описувати явища художньої культури, так би мовити, в статиці, в констатуючій манері* (з журналу).

Неподоланний. Якого не можна подолати, якому не можна протистояти; непереборний, непереможний. *Стебла витикалися з землі назустріч сонцю, випростувались, множились, обіймалися в таємничому неподоланному русі* (О.Довженко).

НЕПОЯСНЕННИЙ - НЕ ПОЯСНЕНИЙ

Непояснений. Якого не можна пояснити, який не піддається поясненню; непояснимий. *Й на новому місці з'явилися протоколи про розтрощені вітрини й непояснене дитяче бродяжництво* (О.Гончар); *Вона лежала, розкинувши руки й ноги, й помирала від задухи і своєї непоясненної печалі* (Вал. Шевчук).

Не пояснений, *част. з дієприкм.*

НЕПРИЙНЯТНИЙ - НЕ ПРИЙНЯТИЙ

Неприйнятний. Якого не можна прийняти, з яким не можна погодитися. *Для командира полку такий варіант був неприйнятний* (О.Гончар).

Не прийнятий, *част. з дієприкм.*

НЕПРИТОМНІТИ - ОПРИТОМНІТИ

Непритомніти, знепритомніти. Втрачати свідомість; зомлівати. *Довго ще в касарні Леся мордували. Непритомнів, падав – то тягли назад...* (Л.Забашта); *– От двоє дітей у Мокрини, бачили вони ложку молока? Аж непритомніють, смокчучи кислу ганчірку з м'якушкою* (М.Стельмах); *Листоноша знепритомнів після двадцятого шомпола* (Ю.Яновський); *Валентинові Модестовичу здавалось, що Ганна знепритомніла* (Ю.Шовкопляс).

Опритомніти. Повернутися до свідомості зі стану непритомності, забуття; набути знову здатності мислити, діяти і т. ін. (після сильного переживання, розгубленості, болю тощо). *Зінько лежав на ліжкові. Він опритомнів уже, але був такий знеможений, що не здужав озиватися* (Б.Грінченко); *Опритомнів він тільки надвечір, але підвестися не міг* (А.Шиян); *Поранений Богун опритомнів і намагався звести голову* (Я.Качура).

Чомусь часто забувають ці слова, за**міняючи їх маловживаними втрачати, втратити свідомість, загубити тяму, прийти до тями** тощо.

НЕПРОЩЕННИЙ - НЕ ПРОЩЕНИЙ

Непрощенний. Якому не можна простити; якому не простили гріхів тощо. *Як на його думку, то це була непрощенна кривда, що Грицько забрав собі ту десятину землі* (Б.Грінченко); *– Тяжко спокутував він своє непрощенне злочинство* (М.Зеров); *Це був би непрощенний злочин перед усіма нами* (О.Гуреїв); *Пушкар сказав, що злочин – непрощенний. Карати треба – що там говорить* (Л.Костенко).

Не прощений, *част. з дієприкм.* [Міріам:] *Він їм простив. Він їм усім простив.. А тільки я не прощена зосталась* (Леся Українка).

НЕРОЗВ'ЯЗАНИЙ - НЕ РОЗВ'ЯЗАНИЙ - НЕРОЗВ'ЯЗНИЙ

Нерозв'язаний, *прикм.* Якого не розв'язали: *нерозв'язаний вузол, нерозв'язана задача, нерозв'язане завдання.*

Не розв'язаний, *част. з дієприкм.: ще не розв'язана нами проблема.*

Нерозв'язний. Якого не можна розв'язати, вирішити, з'ясувати тощо; який не піддається розв'язанню: *нерозв'язна проблема, нерозв'язна суперечність.*

НЕРОЗРІЗНЕННИЙ, НЕРОЗРІЗНИМИЙ. Якого важко або

неможливо розрізнити, відрізнити від іншого: *нерозрізненні (нерозрізнимі) відтінки кольору.*

НЕСЕННЯ - НЕСІННЯ

Несення. Виконання певних обов'язків, доручень тощо: *несення військової служби.*

Несіння. Кладка яєць (про птахів).

НЕСИЛА - НЕ СИЛА

Несила. Фізичне знесилення, слабість; у знач, присудк. сл. *Руки їй з несили упали на коліна* (М.Старицький); *– Ні, я вже краще розкажу. Несила більше мовчати* (І.Цюпа).

Не сила, *част. з ім. – Що кріпка ця Уляна, що здорова вдалася, – кажуть дворові, а не знають, що не сила держить Уляну на ногах* (Панас Мирний).

несіння див. **несення.**

НЕСКАЗАНИЙ - НЕ СКАЗАНИЙ - НЕСКАЗАННИЙ

Несказаний, *прикм.* Не виражений словами; невисловлений. *Ви знов прийшли, скорботні тіні, і, мов прижовклая трава, поникли в тихому тремтінні... Мої загублені святині! Мої несказані слова!* (Я.Мамонтов); *Якесь слово висіло в неї на губах, проте зів'яло несказане* (С.Тудор); *В душі далекі гони і солодко цвітуть несказані слова* (В.Сосюра).

Не сказаний, *част. з дієприкм. Але поряд ішло й шукання нових поетичних*
шляхів та засобів, шукання не сказаного досі слова для означення не бачених досі подій, явищ, речей (М.Рильський); *Сама за довгі дні жалів Я сонце стріла, Хіба ж не сказана без слів Любов несміла?* (Т.Масенко).

Несказанний. Якого не можна передати словами; надзвичайний. *Несказанна, невимовна туга давить їй за душу* (Панас Мирний); *Галас знявся несказанний* (М.Коцюбинський); *Вечір ллє у їхню кімнату потоки несказанної сині* (М.Стельмах); *Очима ти сказав мені: люблю. Душа складала свій тяжкий екзамен. Мов тихий дзвін гірського кришталю, несказане лишилось несказанним* (Л.Костенко).

НЕСКІНЧЕНИЙ - НЕ СКІНЧЕНИЙ - НЕСКІНЧЕННИЙ - БЕЗКОНЕЧНИЙ

Нескінчений, *прикм.* Не доведений до кінця; незакінчений. *Порвалася нескінчена розмова* (Леся Українка); *Червоним одсвітом пожеж Горить нескінчений малюнок* (В.Еллан); *Нескінчена лишається робота, Яку поклав на нашу долю час* (П.Карманський); *Я мав тоді нескінчену вищу освіту* (Р.Іваничук).

Не скінчений, *част. з дієприкм. Посеред вулиці величезна будова, ще не скінчена* (Леся Українка).

Нескінченний. Який дуже довго триває; дуже довгий, дуже великий (про кількість). *Перейдені биті шляхи мріються в імлистій далині, як розгорнуті сторінки нескінченної повісті мого життя* (Б.Антоненко-Давидович); *Не знаю, чи довго ми йшли, але для мене ті хвилини видалися нескінченними* (Н.Рибак); *Вулицями вже йшли нескінченні колони піхоти*

(Я.Качура); *На нескінченну нитку дороги нанизувалися села, хутірці, полустанки, заводи* (Є.Гуцало).

Безконечний. Те саме, що **нескінченний,** але вживається рідше.

неслава див. **слава.**

неславити див. **славити.**

НЕСПАЛЕННИЙ. Якого не можна спалити, знищити вогнем.

НЕСТРИМАНИЙ - НЕ СТРИМАНИЙ - НЕСТРИМНИЙ

Нестриманий, *прикм.* Якого не стримали; якого важко або неможливо стримати, дуже сильний; невитриманий: *нестримані ридання, нестриманий потік, нестриманий хлопець.*

Не стриманий, *наст, з дієприкм.: не стриманий у словах.*

Нестримний. Нічим не стримуваний, який не знає меж у чомусь, дуже сильний; який не вміє стримуватись тощо: *нестримний регіт, нестримний рух, нестримне бажання, нестримний характер.*

нетто див. **брутто.**

НЕУЯВЛЕННИЙ. Якого важко або неможливо уявити. *По всій торговиці скрізь гам та крик неуявленний* (І.Нечуй-Левицький).

НЕ ХТО ІНШИЙ - НІХТО ІНШИЙ

Не хто інший, як... Саме цей, а не хтось інший. *Військо бажає, щоб ви, ясновельможний князю, а не хто інший, вів його в битву* (І.Нечуй-Левицький); – *Микола Гармаш, кажеш, запорожець ? – "Не хто інший, як він"* (М.Лазорський); *Це не хто інший, як кайданник, що втік з Сибіру* (М.Вороний).

Ніхто інший. Жодна інша людина. *Логіка говорить, що то втяв хтось із його братів.. Бо ж було ясно, що це один з трьох і ніхто інший* (І.Багряний); *Він* [Хмельницький], *як ніхто інший з козацької старшини, тримав себе рівнею з простими козаками* (О.Соколовський).

НЕЧИСЛЕННИЙ - НЕЗЧИСЛЕННИЙ

Нечисленний. Який складається з невеликої кількості когось, чогось. *Нечисленні прохожі ліниво снували по тротуарах* (І.Франко); *Тоді зашумів на лункому пероні І рушив вперед нечисленний гурток Солдатських папах, робітничих шапок* (М.Бажан).

Незчисленний. Який складається з великої кількості когось або має велику кількість: незліченний. *Петрусь узяв гуркати палицею по барканах. Поназбігалась незчисленна сила собак* (А.Кримський); *Земля., стогнала від тупотіння десятків тисяч коней та галасу незчисленного війська* (А.Кащенко); *На всьому видноколі бігли незчисленні хвилі з білими гребенями* (М.Лазорський); *Вони* [в’язні] *ворушилися, здавалось, незчисленною масою в сизих хмарах тютюнового диму* (І.Багряний).

НЕЩАСЛИВИЙ - НЕЩАСНИЙ

Нещасливий. 1. Позбавлений щастя, радості тощо: *нещаслива людина, нещасливий в особистому житті.* [Меланія Семенівна:] *Я така нещаслива, така нещаслива була за своїм чоловіком!..* (Б.Грінченко).

2. Те саме, що **нещасний** *2: нещаслива доля, нещасливий випадок, нещасливе кохання.*

Нещасний. 1. Який зазнав багато лиха, кривди, поневірянь тощо: *нещасні пожильці, нещасна мати.*

2. Який приносить лихо, неприємності, невдачі тощо: *нещасний день, нещасна година, нещасний випадок, нещасне кохання.*

3. Те саме, що **нещасливий** 1: *нещасна людина, нещасний вигляд.*

НЕ ЩО ІНШЕ - НІЩО ІНШЕ

Не що інше, як... Саме це, а не щось інше. *Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під ґанком вілли* (М.Коцюбинський); *Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, бо вона не що інше, як жива схованка людського духу* (Панас Мирний); *Це так звана нова поезія, цебто: декадентство, модернізм, символізм, імпресіонізм, футуризм і т.п. Всі ці дрібні течії не що інше, як крик наболілої спотвореної індивідуальності* (М. Вороний).

Ніщо інше. Жодна інша річ, справа, жодне інше явище тощо. *Він захоплювався полюванням, ніщо інше його не цікавило.*

НИЖЧЕ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "далі, пізніше в тексті"; пишеться разом: *нижчезгаданий* (також *згаданий нижче).*

НИЗЬ, -і, *ор.* -ззю. Спосіб вишивання, при якому візерунок прокладається чорною або червоною ниткою зі споду, а вишивка виконується рештою кольорів з лиця.

НИРЕЦЬ - НИРОК

Нирець, -рця, *ор.* -рцем. 1. Той, хто ниряє, займається пірнанням.

2. розм. Те саме, що **нирок.**

Нирок, -рка. Водоплавний птах родини качиних.

нирки див. **нірка.**

нирок див. нирець.

НИТЬ, -і, *ор.* -ттю. Вживається паралельно з нитка, але переважно в переносному значенні. *Чекання безмірне і серця стискання незмінні. Прискорений клопіт, як нить невловимих думок* (Л.Первомайський); *Осінь., напина прозорі ниті на поорані лани* (М.Рудь).

ні див. **не.**

НІБИТО - НІБИ ТО

Нібито, *спол., част.* Ніби. *На Тимоша Стояна, одначе, наган враження нібито й не справив* (О.Довженко).

Ніби то, *част. із займ. у знач. спол. Пани кричали й галасували.. Здавалось, ніби то давні царі давньої Еллади з Пхались на Олімпійські ігрища* (І.Нечуй-Левицький); *Забобонному татаринові здавалося, ніби то відьма накликає на нього духів тьми* (З.Тулуб).

НІВРОКУ, *розм.* 1. *присл.* Нічого собі; непогано; так, як треба; також у значенні вст. сл. – як побажання не наврочити кому-небудь своїми словами. *То був уже старий, кремезний ще ніврoку...* (Панас Мирний); – *Ну та й гарна ж, нівроку, удовина дочка!..* (І.Нечуй-Левицький); – *Ви добре бачите? – "Нівроку. На зір не нарікаю"* (В.Земляк).

2. *прикм. незм.* Такий, як треба; непоганий. *Нівроку зять, не зять, а дуб, тернові очі, чорний чуб, з обличчя видно – дружелюб* (І.Гончаренко).

НІДЕ - НІДЕ - НІ ДЕ

Ніде, *присл.* Немає такого місця (де можна було б щось зробити, розташуватися тощо). *Старенька Миша горювала: їй ніде, бідній, було жить* (Л .Глібов); *Ото ж людей на у лиці і коло хати – ніде й голки встромити* (Марко Вовчок); *Старші письменники – учителі наші (ніде правди діти) більш прислухалися до живої народної мови* (М.Коцюбинський).

Ніде, *присл.* Ні в якому місці; нікуди. *Та ніде той не дійде, Хто не має цілі* (І.Франко); *Ніде ні душі. Ліс та поле* (О.Гончар).

Ні де, *наст, з присл. Ля ж не знаю, ані хто, ні де, то час від часу дяк мені розказує* (Л.Костенко).

НІДЕРЛАНДИ - ГОЛЛАНДІЯ

Нідерланди, -ів. Країна Королівство Нідерландів.

Голландія, -ї, *ор.* -єю. Неофіційна назва цієї країни.

НІЗАЩО - НІ ЗА ЩО - НІ ЗА ЩО

Нізащо, *присл.* Ні за яких обставин; без підстави, без причини. [Оксана:] *Не піду, нізащо не піду!*(М.Кропивницький); *Додому вона цілий день нізащо не хотіла вертатись* (Грицько Григоренко); [Віра Михайлівна:] *Але одне для мене ясно – до Дороша я не вернуся. Нізащо!* (Я.Мамонтов); *Робітники шептались по кутках, казали, що він грубий, різкий, підеш до нього, а він облає нізащо* (А.Хижняк); *Вони нізащо не хотіли пристати на ту умову* (А.Кащенко).

Ні за що, *словосп.* Немає за що: *ні за що дякувати. Старий наш пан, покійник, недобрий був! Не тим би згадувати, да луччим ні за що* (Марко Вовчок).

Ні за що, *словосп.* 1. Даремно, марно. *Пропаде він з нею ні за що* (Б.Грінченко).

2. Ні за якусь рису, якість; ні за якусь річ тощо. *За що не любила? – Якби за що, – а то ні за що!* (Марко Вовчок); *Надвечір Настя перестала грати, ходила по хаті, по садку, ні за що не бралась, думала-гадала, ждала чогось* (Леся Українка); *Тітка бачила, що сама Тодозя не здатна ні за що думати, заходилась укладати Тодозину одежу в скриню та готувати харч на дорогу* (І.Нечуй-Левицький); *Либонь він з тієї команди, в якій працюють лише язиком і ні за що не відповідають* (А.Гудима).

ШКОЛЬ, -я, *ор.* -ем. Призма з ісландського шпату, прозора для світла.

німці див. **германці.**

НІНАЩО - НІ НА ЩО

Нінащо, *присл.* Вживається переважно у словоспол. **зводити (звести, сходити, зійти** і **т. ін.) нінащо.** *Не то чоловік, а й худобина в такій норі швидко на нінащо зведеться* (І.Франко); *Цим сміхом розбив Потурайчик Славків план нінащо* (Лесь Мартович); *Старий воркотів незадоволений: нінащо козацтво звелося, сплюхи та й годі* (А.Чайковський).

Ні на що, *словосп.* 1. Ні для чого. *Невже на всі великії події, На все у вас одна відповідь є – Мовчання, сльози та дитячі мрії? Більш ні на що вам сили не стає?(Леся* Українка); *Він ніколи й ні на що не скаржився, хоч у його житті було всього: і світлого, й підлого* (А.Дімаров).

2. Ні на якусь річ, подію, потребу тощо. *Хлоп'я стояло похнюплено й ні на що не реагувало* (О.Гончар); *Кожна полонянка старається показати себе здоровою, ні на що не скаржиться* (А.Хижняк); *– Воно й непоказна пташина – сіреньке, невеличке, а, гляди, волі ні на що не проміня!* (Б.Антоненко-Давидович); *Остап такий був занятий недавньою минувшістю, що ні на що не звертав уваги* (А.Чайковський).

НІРКА - НОРКА - НИРКИ

Нірка, -и, *д. і м.* -ці. Маленька нора.

Норка. Невелика хижа хутряна тварина родини куницевих.

Нирки, -нирок, *мн. (одн.* нирка). У хребетних тварин і людини парний орган, який утворює **і** виділяє сечу.

НІТРАТ - НІТРИТ - НІТРИД

Нітрат, -у. Сіль (і ефір) азотної кислоти, яку застосовують як добриво та у виробництві вибухових речовин.

Нітрит, -у. Сіль азотистої кислоти, яку застосовують у виробництві органічних барвників та в медицині.

Нітрид, -у. Хімічна сполука азоту з більш електропозитивними елементами (алюмінієм, бором, вольфрамом, титаном тощо).

НІТРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "азот", "азотний"; пишеться разом: *нітрогліцерин, нітроклітковина.*

ніхто інший див. **не хто інший.**

ніщо інше ДИБ. **не що інше.**

НОВИНА - НОВИЗНА

Новина. Щойно або недавно одержане повідомлення, звістка; щось нове; нововведення тощо. *Прийшов той день, що по місті новина, як стріла, пролетіла: Кармелюк ранений, Кармелюка везуть!* (Марко Вовчок); *– Ця новина для мене не цікава* (І.Нечуй-Левицький); *Спасибі за новини, хоч деякі з них мені вже відомі раніше* (Леся Українка).

Новизна. Властивість і якість нового; те, що недавно пізнали, усвідомили, відчули тощо. *Коли ж вступили до гірської околиці – до почуття новизни приєдналося й очарування* (Г.Хоткевич); *Цей невтомний чоловік, що, здається, працював не лише днями, а й ночами, у всякій новизні ніде не помилиться!* (Т.Масенко).

...НОМ^1. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "член": *біном.*

...НОМ^2, ...НОМІЯ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають поняттям "положення", "закон": *метроном, агрономія.*

норка див. **нірка.**

НОРМАЛІЗУВАТИ - НОРМУВАТИ

НОРМАЛІЗУВАТИ, -ую, -уєш. Доводити до норми, підпорядковувати нормі: *нормалізувати відносини, нормалізувати склад крові, нормалізувати функції печінки.* Пох.: **нормалізація** *(нормалізація дипломатичних відносин),* **нормалізований** *(нормалізоване харчування).*

Нормувати, -ую, -уєш, *недок.* ***і*** *док.* Визначати, встановлювати норму в чому-небудь: *нормувати витрати, нормувати працю.* Пох.: **нормування**

(нормування відпочинку), **нормований** *(нормований робочий день).*

...НОСНИЙ- ...ВМІСНИЙ

...Носний. Кінцева частина складних слів, що означає: а) який містить у собі те, що вказано в попередній частині: *водоносний, золотоносний, кровоносний, медоносний, нафтогазоносний, нафтогазоносність, соленосний, хлорофілоносний, цукроносний;* б) який спричиняє те, що вказано **в** попередній частині: *смертоносний, смертоносність;* в) який носить те, що вказано в попередній частині: *вінценосний, ракетоносний, торпедоносний, яйценосний.*

...Вмісний. Кінцева частина складних слів, що означає "який містить у собі те, що вказано в попередній частині": *азотовмісний, алмазовмісний, залізовмісний, золотовмісний, нафтовмісний, платиновмісний.*

НОСТАЛЬГІЯ, -ї, *ор.* -єю. Болісна туга за батьківщиною, а також узагалі за приємним, дорогим минулим. Пох. **ностальгійний.**

нотація див. **анотація.**

НОТИС , -у. Оповіщення про цілковиту готовність судна до завантаження або розвантаження.

ноумен див. **феномен.**

НОША - НОШІ

Ноша, -і, *ор.* -ею. Речі, які хтось несе або які призначені для перенесення, а також переносно. *Олексій прив'язав Оксанин чемоданчик до свого речового мішка і перекинув ношу через плече* (Д.Ткач).

Ноші, нош, *мн.* Носилки. *Хлопці й дівчата невпинно підносили до Барки цеглу на ношах і розчин (О.Донченко); Помітила [Горпина] багато оздоблені ноші з китицями і наметом, а в ношах Настю в пишному татарському вбранні (З.Тулуб).*

НЮШИТИ, *-шу, -шиш, розм. Нюхати повітря; переносно – вистежувати, вишукувати когось, щось. Лисичка бігла повз хатку та нюшить носом, коли чує – пиріжки пахнуть (казка); Данько поважно спльовує, нюшить коло казана (О.Ільченко); Нурла виступає з рухами гончого пса, який нюшить вже дичину (М.Коцюбинський).*

О^1. Як назва літери вживається в с. р.: *заголовне о;* як назва звука вживається в ч. р.: *відкритий **о**; ненаголошений **о**.*

О^2- ОБ

О *(перед приголосним)* і **об^1** *(перед голосним), прийм.* Вживається при означенні часу – переважно перед числівником: *о другій годині, годині о дев'ятій, о пів на дванадцяту, об одинадцятій годині, о тій порі, об обідній порі.*

Об^2, *прийм.* Вживається для означення об'єктивних відносин тощо: *спотикатися об каміння, опертися об стіл, подряпатися об колючки, ударити лихом об землю, як риба об лід.*

ОБАБІЧ - ОБІЧ

Обабіч, *присл.* З обох боків, по обидва боки чогось; у знач, прийм. *Обабіч стіною стояли молоденькі смерічки (А.Турчинська); Обабіч залізниці зеленіють розкішні сади і баштани* (О.Десняк); *Обабіч шляху рясно стояли*

села (А.Кащенко). (Неправильно: *Обабіч горіло маленьке вогнище;* або: *Раптом лісничий спинився, хлопець з розгону наскочив на нього, перепросив і став обабіч, відсапуючись).*

Обіч, *присл.* Поруч, поряд; коло чогось (з одного боку); у знач, прийм. *Обіч, за кілька кроків, – кузня* (А.Головко); *Назустріч їм раз у раз виникали обіч дороги маршові роти поповнення* (О.Гончар); *Вона знала, що йому приємно сидіти обіч неї* (Вал. Шевчук).

обвинувачувати див. **звинувачувати.**

ОБВІТРЮВАТИСЯ - ЗВІТРЮВАТИСЯ

Обвітрюватися, -ююся, -юєшся, обвітритися. Від вітру ставати пересохлим, шерхлим, потрісканим (про шкіру): *обвітрюється (обвітрилося) обличчя.*

Звітрюватися, звітритися. Повільно руйнуватися, змінюватися під дією вітру та інших атмосферних явищ; зникати, розсіюючись, випаровуючись; вивітрюватися: *звітрюється гірська порода, звітрюється бензин.*

ОБЕР-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "вищий", "старший" (за посадою), "головний"; пишеться через дефіс: *обер-кондуктор, обер-лейтенант.*

ОБЕРЕГА, -и, *д. і м.* -зі, **ОБЕРІГ**, -егу. Те, що оберігає від лихого, недоброго (талісмани, амулети, певні дії, обряди тощо). – *Так ти питаєш про обереги? Вони онде, на кінцях рушників. Це такі, щоб ти знав, добрі охоронці нашого осідла, бережуть, аби до хати не заходили домовики* (В.Скуратівський); *Обидві іконки – це ікони-обереги, їх носили як нагрудний образок або ж підвішували до особливо шанованої храмової ікони* (з журналу).

ОБЕРТ - ОБІГ

Оберт, -у *(чого і без додатка).* Повне коло руху чогось навколо власної осі; повний цикл тощо: *оберт колеса, повний оберт Землі навколо Сонця.*

Обіг, -у. 1. Використання, вжиток: *пустити в обіг, вилучити з обігу.*

2. Комерційна операція: *торговельний обіг*.

3. Характерна для товарного виробництва форма обміну продуктів праці та інших об’єктів власності шляхом купівлі-продажу; рух товарів та інших цінностей у суспільстві: *товарний обіг, грошовий обіг*.

ОБЕРТАЛЬНИЙ – ОБЕРТОВИЙ

Обертальний. 1. Який стосується обертання: *обертальний рух.*

2. Який здійснюється обертанням чогось: *обертальне буріння.*

Обертовий. 1. Те саме, що **обертальний 1**: *обертовий рух.*

2. Який діє за принципом обертання навколо власної осі тощо: *обертовий різець, обертова машина.*

3. Який обертається або може обертатися навколо власної осі: *обертовий щит.*

ОБ’ЄМ - ОБСЯГ

Об’єм, -у. Довжина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях. Вж. зі сл.: *вагона, кімнати, колби, котловану, куба, мозку, печі, повітря, посудини, приміщення, рідини, серця, тіла, циліндра;*

великий, невеликий, значний, малий, повний, середній; визначити об'єм чого, циліндр об'ємом 300 кубічних сантиметрів, тіло в об'ємі має 5 кубічних дециметрів, об'єм повітря збільшується при нагріванні.

Обсяг, -у. Взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Вж. зі сл.: *брошури, будівництва, бюджету, виробництва, заготівель, знань, інформації, капіталовкладень, книжки, поняття, послуг, програми, промислової продукції, роботи, рукопису, слова, тренувальних навантажень, величезний, невеликий, значний, середній; визначити обсяг, підрахувати обсяг, у повному обсязі, книжка обсягом 40 друкованих аркушів.*

ОБИДВА, обох, *числ. збірн., ч. і с.* І той і цей, і те і се, і один і другий, і одне і друге: *по обидва боки вулиці, в обидва кінці, обидва вуха*.

ОБИДВІ, обох, *числ. збірн., ж.* І та і ця, і одна і друга: *обидві руки, обидві половинки дверей.*

обирати див. **вибирати.**

обіг див. **оберт.**

ОБІЙСТЯ. Садиба, двір. *Вона з трудом перелізла через рів і попід паркан, що обгороджував обійстя* (І.Франко); *До щему захотілось бодай постояти коло свого обійстя, хоча здаля поглянути на хату, в якій виріс, в якій росте його син* (А.М'ястківський).

обіч див. **обабіч.**

ОБКАЧУВАТИ – ОБКОЧУВАТИ

Обкачувати, -ую, -уєш *(у чому, в що).* Качаючи, перевертаючи щось з боку на бік у чомусь сипкому, липкому тощо, покривати ним усю поверхню: *обкачувати в борошні (в борошно).*

Обкочувати. Котити щось навколо чогось; котячи щось, робити його поверхню гладкою; утрамбовувати, вкочувати: *обкочувати дорогу.*

ОБКИДАТИ - ОКИДАТИ

Обкидати. 1. Закидати чимось з усіх боків: *обкидати болотом, обкидати снігом.*

2. Густо обшивати краї чогось: *обкидати комір заполоччю.*

Окидати. Вживається переважно зі сл.: *зором, поглядом* (оглядати, обдивлятися), *думкою* (думати, обдумувати).

обкочувати див. **обкачувати.**

ОБКРЕСЛЮВАТИ - ОКРЕСЛЮВАТИ

Обкреслювати, -юю, -юєш. Обводити щось лініями, рисками.

Окреслювати. 1. Те саме, що **обкреслювати.** *А в небі швидкісний літак Окреслює коло* (Л.Дмитерко).

2. Робити чіткішими, виразнішими обриси, контури, форму чогось. *Тонкий светр окреслював ніжну талію* (А.Хорунжий).

3. Зображати, описувати когось, щось. *Письменник чітко окреслює образ, юні персонажі його оповідання живі, їх виразно бачиш перед собою* (О.Донченко).

ОБЛ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **обласний;** пишеться разом: *облвно.*

ОБЛАДНАННЯ - УСТАТКУВАННЯ - СПОРЯДЖЕННЯ

Обладнання. 1. Те саме, що **устаткування** 1. *Вони обіцяли дати обладнання для похідної друкарні* (С.Скляренко); *Його* [човна] *конструкцію, обладнання, кожну деталь обмірковував Юра сам* (Ю.Смолич); *Петро Якимович привіз із лісу все обладнання лабораторії* (В. Кучер).

2. Меблі, речі, що ними обставлено яке-небудь приміщення; внутрішнє убрання кімнати тощо. *Обладнання звичайне: з правої сторони, у глибині сцени, стіл; у лівому кутку – столик з квітами* (З.Мороз).

Устаткування. 1. Сукупність механізмів, пристроїв, приладів, необхідних для чогось. *Одночасно з будуванням шхуни заготовляли харчі, одяг, все внутрішнє і зовнішнє устаткування корабля* (З.Тулуб); *Нарешті прилад, перебудований і доповнений магнітним устаткуванням, стояв на столі* (Н.Рибак).

2. Те саме, що **обладнання** 2. *Багатство устаткування цієї низенької порожньої хатинки ще збільшував чорний коминок у кутку* (О.Досвітній).

Спорядження. 1. Сукупність предметів, пристроїв, необхідних для чого-небудь: *дорожнє спорядження, рибальське спорядження, спорядження альпініста.*

2. Предмети озброєння, одягу та побутового вжитку бійця, а також пристрої для їх перенесення: *бойове спорядження, військове спорядження; спорядження авіаторів – комбінезони, шоломофони, окуляри, парашути.*

обледеніти див. **зледеніти.**

ОБЛИЧЧЯ - ЛИЦЕ

Збігаються у значенні "передня частина голови людини" та в переносному "загальний вигляд, обриси чогось". Тільки **лице** вживається в значенні "верхній, зовнішній бік предмета" (протилежне спід): *на лице, з лиця.*

ОБЛИШИТИ. 1. Перестати чимсь займатися, щось робити; відмовлятися від попередніх намірів, бажань тощо. *Хіба ж не зогрішив він, думаючи облишити все, покинути всю справу!* (Б.Грінченко); *Нагнибіда облишив допит* (А.Головко); *У кишені він намацав сірники, але палити облишив* (С.Чорнобривець).

2. *нак.* Облиш, *мн.* облиште. Вживається для висловлення прохання, вимоги припинити якусь дію. [Терень:] *Облиш! Не зачіпай барахла* (І.Микитенко); – *Облиште вигадки, мені вже набридли ваші підозріння* (Ю.Яновський).

ОБЛІГО, *невідм., с.* 1. Сума загальної заборгованості за векселями.

2. Банківські книги особистих рахунків, у яких обліковують заборгованість банкові окремих осіб за векселями.

ОБЛОГА - ЗАЛОГА

Облога. Оточення військами укріпленого пункту; охорона, а також військо, яке здійснює таке оточення, тощо: *облога фортеці, облога міста, брати (узяти) в облогу. – В першому-ліпшому місці обложені вийдуть і переб'ють облогу поодинці* (І.Ле).

Залога. Військові частини, розташовані в якомусь місці; гарнізон; засада. *– А скільки у Каффі залоги? – "Більш як треба. Півтисячі яничарів"*

(З.Тулуб); *Човен князя стояв посередині ріки. Залога веслувала у протилежному напрямку, щоб удержати човен на місці проти течії* (Ю.Опільський).

ОБМИВАТИ - ОМИВАТИ

Обмивати. 1. Мити кругом, з усіх боків, а також переносно.

2. *розм.* Тримати когось у чистоті, регулярно миючи: *обмивати дітей.*

Омивати. 1**.** Те саме, що обмивати 1. *Відчиню хатні двері, і мене так і омиє мамусина ласкава посмішка* (А.Дімаров).

2. Змочувати поверхню чогось: *сльози омивають щоки.*

3. Змочуючи своїми хвилями, текти навколо чогось, оточувати своїми водами (про океани, моря, річки тощо).

ОБМІРКОВУВАТИ - РОЗМІРКОВУВАТИ

Обмірковувати, -ую, -уєш, **обміркувати**, -ую, -уєш. Ретельно обдумувати; детально розглядати, розбирати щось, обмінюючись думками, враженнями тощо. *Була ся наймичка людина розсудливая: все обміркує, все виважить* (Марко Вовчок); *Любив я в школі обмірковувати це, те, докопуватися до цього, до того* (А.Тесленко); *Коло крамниці гурток людей – гаряче обмірковують справу* (С.Васильченко); – *Увечері повернуся, все тоді з тобою обміркуємо* (О.Гончар).

Розмірковувати, розміркувати. 1. Зіставляти різні думки, міркування, всебічно зважувати щось, роблячи певні висновки. *Іванко не розмірковував, а відразу лісом почав сходити на гору* (казка); *Він десь аж за Десною видивився собі красуню. Не довго і розмірковував – привіз в хату мачуху.* (Ю.Збанацький).

2. *недок.* Висловлювати свої думки про щось. *Демид палив цигарку за цигаркою та сумовито розмірковував: – Марнотратство яке на світі, ох, марнотратство...* (О.Гончар); *Почне говорити з нею, розмірковує все до ладу, по-господарському, а не зогріє слова усмішкою* (М.Стельмах).

ОБНІЖОК, -жка. Вузька неорана смуга землі між ланами, городами тощо. *Коли сонце підбилося вгору, жінки сіли снідати на обніжку* (Григорій Тютюнник); *Наче це косарі перед новою загінкою полягали на обніжку, дають відпочити рукам і ногам* (Ю.Яновський).

ОБОЛОНЬ, -і, *ор.* -нню, **ОБОЛОНЯ,** -і, *ор.* -ею. Заплавні луки. *Сонце ховалось за межигірський бір.., а далекі озерця на оболоні.. і річка Почата горіли, наче розтоплене золото* (І.Нечуй-Левицький).

ОБОЄ, обох, *числ. збірн.* З певним родом не пов'язаний. *Обоє – молодиця й дівчинка – всміхнулися* (Марко Вовчок); *Обоє вони, і чоловік і жінка, не були людьми лихими* (М.Коцюбинський); *Ярема в воду, Хома на дно; обоє уперті* (приказка); *Слово, моя ти єдиная зброє, Ми не повинні загинуть обоє* (Леся Українка). Пор. **обидва, обидві.**

ОБПИРАТИСЯ - ОПИРАТИСЯ

Обпиратися, обпертися, обіпруся, обіпрешся *(чим на що, об що).* Прихилятися до когось, чогось, використовувати що-небудь як опору: *обпиратися на палицю, обпиратися об стіну, обпиратися руками об стіл.*

Опиратися, опертися. 1. Те саме, що обпиратися. *Він оперся ліктем*

облокітник канапи й насилу підвів своє важке, сите тіло (І.Нечуй-Левицький).

2. (на кого-що), перен. Грунтуватися на чомусь, мати основою що-небудь (про переконання, докази, дії тощо); мати підтримку в комусь, чомусь. *"Гордий, пишний і розумом високий гетьман! – подумав Петро. – Да на кого ти опираєшся, коли б ти тільки відав!"* (П.Куліш); *Опираючись на свою філософію, Волос не переставав потихеньку скуповувати землю довкола свого хутора* (П.Панч).

3. *(кому, чому і без додатка).* Чинити опір, протидіяти комусь, чомусь, боротися з ким-, чим-небудь. *Петра хапають, в'яжуть, хоч він і не опирається* (В.Собко); *Остап опирався бистрині з усієї сили* (М.Коцюбинський); *Залізне здоров'я Сагайдачного опиралося смертельній хворобі* (З.Тулуб).

ОБРИС - АБРИС

обрис, -у. Загальний вигляд предмета, окреслений лінією; контур, силует, риси чогось.

Абрис, -у, *книжн.* Те саме, що **обрис**, а також у геодезії, поліграфії.

ОБРОБЛЕННЯ, ОБРОБКА - ОБРОБІТОК - ОПРАЦЮВАННЯ

Оброблення, обробка. Надання чомусь потрібного вигляду, доведення до певного стану; упорядкування, удосконалення тощо: *оброблення (обробка) перекладу, оброблення (обробка) риби, обробка пісні.*

Обробіток, -тку. Вживається з тим же значенням, але переважно стосовно ґрунту та вирощування на ньому рослин: *обробіток землі, обробіток цукрових буряків, міжрядний обробіток, поверхневий обробіток.*

Опрацювання. Глибоке вивчення чогось, докладне ознайомлення з чимось; готування, створення чогось на підставі ретельного вивчення, добирання й систематизації матеріалів тощо: *опрацювання телеграм, опрацювання теми, опрацювання проекту, опрацювання плану.*

ОБРУБАНИЙ - ОБРУБЛЕНИЙ

Обрубаний. Дієприкм. від **обрубати**: *акуратно обрубане гілля, обрубаний кінець.*

Обрублений. Дієприкм. від **обрубити**: *обрублена білими нитками сорочка.*

обстоювати див. **відстоювати.**

ОБСТРУКЦІЙНИЙ - ОБСТРУКЦІОНІСТСЬКИЙ

Обструкційний. Який стосується обструкції: *обструкційна боротьба.*

Обструкціоністський. Який стосується обструкціонізму і обструкціоністів: *обструкціоністська тактика, обструкціоністська політика.*

ОБСУШУВАТИ - ОСУШУВАТИ

Обсушувати, -ую, -уєш, **обсушити,** -ушу, -ушиш. Робити сухим, висушувати зовні, зокола: *обсушувати (обсушити) одяг, обсушувати (обсушити) стіни.*

Осушувати, осушити. Відводити надмірну, зайву вологу; робити сухим, відводячи воду: *осушувати (осушити) болото, осушувати заболочені*

землі, осушити ставок.

обсяг див. **об'єм.**

ОБТУРАТОР - ОБТЮРАТОР

Обтуратор, -а. Протез, який застосовується при дефектах піднебіння.

Обтюратор, -а. Пристрій у затворах гармат; затвор у кінознімальних апаратах.

обумовлювати див. **зумовлювати.**

ОБШУКУВАТИ - ОШУКУВАТИ

Обшукувати, -ую, -уєш, **обшукати.** Робити обшук; оглядаючи все, старанно шукати когось, щось: *обшукувати кімнату, обшукувати затриманого, обшукувати ліс.*

Ошукувати, ошукати, *розм.* Обдурювати, діяти нечесно: *ошукувати (ошукати) покупця.*

оголошувати див. **виголошувати.**

огудина, огудиння див. **бадилля.**

од див. **від.**

Одер див. **Одра.**

одержувати див. **діставати.**

ОДИНАРНИЙ - ОРДИНАРНИЙ

Одинарний. Який складається з однієї частини; не подвійний: *одинарна рама, одинарна штора.*

Ординарний. 1. Звичайний, рядовий: *ординарна професія.*

2. *заст.* Штатний: *ординарний професор.*

ОДИНОКИЙ - ПООДИНОКИЙ – ОДИНИЧНИЙ - ОДИНОЧНИЙ

Одинокий. Який міститься окремо, відбувається, протікає і т. ін. відірвано, ізольовано; який не має сім'ї, рідних, друзів, самотній (тобто вживається, коли йдеться про щось одне, а не одне з багатьох): *одинока хатина, одинока постать, одинокий вік, одинока людина, одинокий серед людей.*

Поодинокий. 1. *тільки мн.* Які розміщені або зустрічаються рідко; рідкісні, ізольовані від інших, розрізнені, окремі: *поодинокі сніжинки, поодинокі перехожі, поодинокі постріли. Від станції лунали крики, спів і поодинокі зойки* (Б.Антоненко-Давидович); *З поодиноких слів, що їх заносив вітер від тієї повітки, виходило, що про гетьмана мова* (Б.Лепкий).

2. Який є тільки один, один з багатьох; не типовий, випадковий: *стріляли поодинокі кулемети, поодинокі явища, точилися поодинокі розмови.*

Одиничний. 1. Окремо взятий, відособлений: *одиничні сортові екземпляри, одиничне виробництво, одиничне судження.*

2. Який стосується одиниці.

Одиночний. Окремий; розрахований на одного: *одиночні постріли, одиночна камера, одиночний номер* (у готелі).

ОДНАКОВО. 1. *присл.* Нічим не відрізняючись у чомусь від іншого; так само. *Ніхто не пише, дні сходять у мене дивно однаково, без особливих вражінь* (М.Коцюбинський); *Далі за Каневом і гори, й долини однаково вкриті густим лісом* (І.Нечуй-Левицький).

2. *у знач, присудка.* Байдуже, дарма. *І не пом'яне батько з сином, Не скаже синові: – Молись, Молися, сину, за Вкраїну Його замучили колись. – Мені однаково, чи буде Той син молитися, чи ні... Та не однаково мені, Як Україну злії люде Присплять, лукаві, і в огні її, окраденую, збудять... Ох, не однаково мені* (Т.Шевченко).

3. *присл.* Все одно, все-таки. *На землі була вже ніч, але однаково, виходячи з катакомб, першої хвилини треба було замружуватись* (Ю.Смолич).

ОДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову один; пишеться разом: *одноактний, одностайний.*

ОДНОГОЛОСИЙ - ОДНОГОЛОСНИЙ

Одноголосий. Який виконується в один голос, звучить одним голосом або виконує одну мелодію: *одноголосий спів, одноголосий інструмент.*

Одноголосний. 1. Те саме, що **одноголосий:** *одноголосна пісня, одноголосна музика.*

2. Одностайно схвалений, прийнятий усіма присутніми (про постанову, ухвалу тощо).

ОДНОКОРЕНЕВИЙ - СПІЛЬНОКОРЕНЕВИЙ

Однокореневий, *лінгв.* Який має один корінь: *однокореневе слово.*

Спільнокореневий, *лінгв.* Який має корінь, спільний з коренем інших слів: *спільнокореневі слова.*

ОДНООСІБНИЙ - ОДНООСОБОВИЙ - ОДНООСІБНИЦЬКИЙ

Одноосібний. Належний одній особі; індивідуальний: *одноосібне господарство.*

Одноособовий. Який приймається або здійснюється однією особою: *одноособове рішення.*

Одноосібницький. Який стосується одноосібника, належний йому: *одноосібницьке господарство.*

...ОДОНТ. Кінцева частина складних слів, яка в назвах викопних тварин указує на те, що вони класифікуються за будовою зубів: *ігуанодонт, мастодонт.*

ОДРА - ОДЕР

Одра, -и. Ріка в Західній Європі.

Одер, -у. Її німецька назва.

одчиняти див. очиняти.

ОЖЕЛЕДЬ - ОЖЕЛЕДИЦЯ

Ожеледь, -і, *ор.* -ддю. Тонкий шар льоду на поверхні землі, на деревах тощо: *вкриватися ожеледдю, слабка ожеледь.*

Ожеледиця, -і, *ор.* -ею. Те саме, що **ожеледь.** У синоптиків це слово вживається на позначення слизького шару криги, що утворилася внаслідок замерзання на охолодженій поверхні землі: *братися ожеледицею, на дорогах ожеледиця.*

озброєний див. **збройний.**

ОЗЕРО. Найменування озер, виражені відмінюваними іменниками, здебільшого не узгоджуються у відмінкові зі словом **озеро:** *на озері Гурон,*

біля озера Баскунчак, в озері Вікторія (узгодження можливе *коло озера Танганьїки).* Найменування, виражене формою прикметника, узгоджується у відмінку: *біля Великого Ведмежого озера, на Женевському озері.*

ознайомитися див. **познайомитися.**

...ОЇД. Кінцева частина складних слів, що вказує на схожість з чимось або походження від чогось: *астероїд, кристалоїд.*

окидати див. **обкидати.**

ОКИС - ОКСИД, ОКИСЕЛ

Окис, -у. Вид окислу з середнім ступенем окислення речовини (на відміну від закису і перекису).

Оксид, -у, окисел, -слу. Сполука хімічного елемента з киснем.

ОКІСТ - ОКІСТЯ

Окіст, окосту. Частина туші тварини – лопатка або стегно; шинка.

Окістя. Сполучнотканинна оболонка, що покриває зовнішню поверхню кісток.

ОКРІП - КРІП, УКРІП

Окріп^{1}, окропу. Кип'яток. *Жінка окропу нагріла, стали пити чай* (Ю.Яновський).

Окріп^{2}, окропу, *розм.* Кріп. *Настя розгинається, виринаючи гінкою постаттю з того бурштинового окропу, яким зараз кипить город* (Є.Гуцало).

Кріп, кропу, *розм.* **укріп.** Однорічна городня рослина родини зонтичних, що її використовують як ароматичну приправу для страв. *Рябів базар синювато-зеленим кропом, червоною редькою, першими черешнями* (З.Тулуб).

окреслювати див. **обкреслювати.**

ОКРУГ - ОКРУГА

Округ, -у. Адміністративно-політичний, господарський, військовий і т. ін. підрозділ державної території: *автономний округ, виборчий округ, військовий округ.*

Округа. Навколишня місцевість; околиця. *Василя Марковича поважала вся округа* (О.Довженко); *Кращої жниці не було тоді в усій окрузі* (М.Стельмах).

ОКРУЖНИЙ - ОКРУЖНИЙ - КРУЖНИЙ

Окружний. 1. Який стосується округи: *окружні села.*

2. Який має форму круга: *окружне піддашшя.*

Окружний. 1. Який стосується округу: *окружний суд, окружна виборча дільниця.*

2. Розташований навколо чогось; який діє по колу: *окружна магістраль.*

Кружний. Об'їзний, обхідний: *кружний шлях, кружна стежка.*

ОКСИ... Перша частина складних слів, що означає присутність кисню в сполуках, сумішах тощо; пишеться разом: *оксигемоглобін, оксигеновий.*

оксид див. **окис.**

ОКТА..., ОКТО... Перші частини складних слів, що відповідають

поняттю "вісім"; пишуться разом: *октаедрит, октоген.*

...ОЛ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "олія", "масло", "мастило": *нігрол.*

ОЛЕКСАНДРІЯ - АЛЕКСАНДРІЯ

Олександрія, -ї, *ор.* -єю. Місто в Україні. Пох. **олександрійський.**

Александрія. Місто в Єгипті. Пох. **александрійський**.

ОЛЕНЯЧИЙ - ОЛЕНЯРСЬКИЙ

Оленячий. Який стосується оленя, такий, як в оленя: *оленячі ратиці, оленяче стадо, оленячий мох.*

Оленярський. Який стосується оленярства та оленяра: *оленярське господарство, оленярське спорядження.*

ОЛЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "пов'язаний з олією або мінеральним маслом"; пишеться разом: *олеографія, олеонафт.*

ОЛІГАРХІЯ, -ї, *ор.* -єю. Політичне та економічне панування; влада, зосереджена в руках невеликої групи людей, а також сама така група. Пох.: **олігарх, олігархічний.**

ОЛІГО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "малий", "нечисленний", "зменшений"; пишеться разом: *олігодинамічний, олігомери.*

...ОМА. Кінцева частина складних слів – назв пухлин: *міома, фіброма.*

омивати див. **обмивати.**

ОНДЕ - ОН ДЕ

Онде, *част.* 1. *вказ.* Вживається при вказуванні на щось на далекій відстані. *Онде гай величаво дріма* (П.Грабовський); *Онде гірка палає мов пломінь* (Леся Українка); *– О! Гляньте! Онде діти біжать!* (О.Довженко).

2. розм. Вказує на якийсь факт, уточнює щось. *Не в добрий час промовив неборак, Бо вийшло онде як: Добрались Свині, все порозкидали* (Л.Глібов).

Он де, *част. з присл. – Іще б! Дурні земські гроші куди дівати? – он де наші мости та гаті розлазяться* (Панас Мирний); *– Наріканням та молитвами нічого не вдієш, пане воєводо! Хапайся за шаблю та обороняйся! Он де наша сила!* (І.Нечуй-Левицький).

ОПАЛЮВАЛЬНИЙ - ОПАЛЮВАНИЙ

Опалювальний. Який стосується опалювання приміщення, призначений для опалювання: *опалювальний сезон, опалювальний прилад.*

Опалюваний. Дієприкм. від **опалювати**: *опалюване газом приміщення.*

ОПАЛЮВАТИ, -юю, -юєш. Обігрівати приміщення печами або іншими пристроями. В інших значеннях **опалювати** вживається паралельно з **обпалювати.**

ОПИНАТИСЯ - ОПИНЯТИСЯ

Опинатися. Чинити опір, протидіяти комусь, чомусь; опиратися. *Одарка пішла до пекарні і покликала Василину. Василина не хотіла йти й опиналась* (І.Нечуй-Левицький); *Він загрожував, норовився, опинався, але з ним коротко й переконливо поговорив дід Яруга* (О.Кундзич).

Опинятися, **опинитися**, **опинюся**, **опинишся**. Раптово, несподівано потрапляти куди-небудь, випадково з’являтися десь, виявлятися в якомусь становищі тощо. *Ми заїздили туди* [в гроти].. *Лягали на дно човна і за хвилину опинялись в казковому царстві* (М.Коцюбинський); – *Не тямлю собі і не знаю, як я опинивсь у холодній, у нашій-таки волості* (Г.Квітка-Основ’яненко); – *Ось побачите, незабаром полетить Каргат звідси шкереберть, а ми з вами ні в сих, ні в тих опинимось* (Ю.Шовкопляс).

опиратися див. **обпиратися.**

оплата див. **виплата.**

ОПОВІДАННЯ - РОЗПОВІДЬ, ОПОВІДЬ. Збігаються у значенні "словесне повідомлення про когось, щось", але оповідання також "невеликий за обсягом прозовий художній твір": *збірка оповідань.*

ОПОЗИЦІЯ - АПОЗИЦІЯ

Опозиція, -ї, *ор.* -єю. Протидія, опір комусь, чомусь; протиставлення своїх поглядів, дій, своєї політики іншим поглядам, діям, політиці тощо.

Апозиція. 1. *лінгв.* Прикладка.

2. Ріст тканин організму або клітинної оболонки, зумовлений відкладанням шарів на раніше утворену поверхню.

ОПОЛОНКА - ОПОЛОНИК

Ополонка. Отвір, прорубаний або який утворився в кризі замерзлої водойми. *Орися усміхнулася, прорубала ополонку і заходилася виполіскувати шматтям* (Григорій Тютюнник); *Вода в Бузі холодна-холодна. То правда, що ти навіть взимку мився в Бузі, мав там свою ополонку?* (В.Земляк); *Поміж більшими крижинами були ополонки, лід іще рухався* (О.Ільченко).

Ополоник[1]**,** -а. Велика ложка, якою насипають або розмішують рідку страву; черпак. *Видно між ложками ополоник* (М.Номис).

Ополоник[2]**,** -а, *діал.* Пуголовок. *У нашому ставку нема риби, а жабів та ополоників – чортова тись* (Словник Б.Грінченка); *Радіючи,* [Осел] *хвостом вертить, Як у болоті ополоник* (Л.Глібов).

ОПОРТУНІСТИЧНИЙ - ОПОРТУНІСТСЬКИЙ

Опортуністичний. 1. Який стосується опортунізму, пройнятий опортунізмом: *опортуністична теорія, опортуністична течія, опортуністична програма.*

2. Який складається з опортуністів: *опортуністичне крило парламенту.*

Опортуністський. Який стосується опортуністів: *опортуністська група.*

опрацювання див. **оброблення.**

опритомніти див. **непритомніти.**

оранжерея див. **теплиця.**

оратор див. **промовець.**

ОРГ...[1] Перша частина складних слів, що відповідає слову **органічний;** пишеться разом: *оргскло.*

ОРГ...[2] Перша частина складних слів, що відповідає слову **організаційний**; пишеться разом: *оргбюро.*

ОРДЕН[1], -а. Почесна відзнака, нагорода: *бойовий орден, орден*

Ярослава Мудрого.

**ОРДЕН², **-у. 1. Чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада з певним статутом: *єзуїтський орден.*

2. Таємне товариство, об’єднання: *масонський орден.*

ОРДЕР¹, -а. Письмове розпорядження на одержання або видачу, здійснення чогось: *ордер на квартиру, ордер на арешт, касовий ордер.*

ОРДЕР², -а. Вид архітектурної композиції, що сформувався в Стародавній Греції: *дорійський ордер, корінфський ордер.*

ординарний див. одинарний.

оркан див. **аркан.**

ОРНІТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "птах"; пишеться разом: *орнітофауна.*

ОРОКИ - ОРОЧІ - ОРОЧОНИ

Ороки, -ів, *мн. (одн.* орок, -а). Невелика народність, що живе на Сахаліні.

орочі, -ів, *мн. (одн.* ороч, -а). Народність, що живе на півдні Хабаровського краю.

Орочони, -ів, *мн. (одн.* орочон, -а). Самоназва групи південних евенків, що живуть у Забайкаллі, а також назва евенків Китаю.

ОРТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "прямий", "правильний"; пишеться разом: *ортоатом, ортоефір.*

ОРХЕСТРА. Майданчик для хору в Стародавній Греції.

ОСАВУЛ - ОСАВУЛА

Осавул, -а. 1. Виборна службова особа в Україні в XVII–XVIII ст.

2. Офіцерський чин у козачих військах Росії.

Осавула, -и, *ч.* Прикажчик у панському маєтку.

ОСАД - ОСАД - ОСАДА

Осад, -у. Дрібні частки твердих речовин, що осідають у якомусь середовищі, осадок; осадові гірські породи, а також переносно: *осаду чаї, залишився неприємний осад від розмови.*

Осад, -у. 1. Те саме, що **осада** 2. *Ми з хлопчиком вселилися у пансіоні, у великому домі у два осади* (Марко Вовчок).

2. Садиба, двір.

Осада, *заст.* 1. Поселення. *Осадчі., закладали нові осади* (І.Нечуй-Левицький).

2. Поверх, ярус. *Пісню чути було і в домі єпископа Мелхиседека, на нижній осаді., мурованого двоповерхового будинку* (О.Ільченко).

ОСВІДЧУВАТИСЯ, -уюся, -уєшся, **освідчитися.** Переважно зізнаватися в коханні; просити у жінки згоди стати дружиною. *Чого той Шагай, властиво, хоче? Прецінь бачить, що вона йому прихильна, що вона його любить? І чому не освідчується? Чому чекає?* (Б.Лепкий); *Якби ти, Маргарито, знала, скільки безсонних ночей, лежачи на печі, біля віконця, з якого віяло холодом, я мріяв освідчитися тобі в коханні!* (В. Дрозд).

освітлювати див. **висвітлювати.**

освічений див. **грамотний.**

освоювати див. **засвоювати.**

ОСЕЛЯ, -і, *ор.* -лею. 1. Житловий будинок разом з господарськими будівлями; житло. *На вигоні понад балкою., росло кілька груш і берестів: видко було, що колись була тут оселя* (О.Стороженко); *Свіжий, холодний вітер обвіяв його, коли він вийшов з оселі* (Г.Хоткевич).

2. Приміщення для проживання людей; житло.

ОСКАРЖУВАТИ, -ую, -уєш, **ОСКАРЖИТИ.** Офіційно подавати заяву у вищу інстанцію, протестуючи проти якогось рішення, чиїх-небудь дій тощо: *оскаржувати вирок, оскаржувати своє звільнення з роботи.*

ославлювати див. **уславлювати.**

ОСНАЩЕННЯ - ОСНАЩЕНІСТЬ

Оснащення. 1. Постачання необхідних технічних засобів: *оснащення підприємств високопродуктивним устаткуванням.*

2. Сукупність усіх необхідних технічних засобів підприємства, галузі народного господарства тощо: *технічне оснащення, оснащення металургійного заводу.*

Оснащеність, -ності, *ор.* -ністю. Ступінь оснащення: *висока технічна оснащеність промисловості, темпи оснащеності виробництва.*

ОСНОВАНИЙ - ЗАСНОВАНИЙ

Оснований *(на чому), дієприкм.* Який грунтується на чомусь, в основі якого лежить те, про що йдеться: *оснований на праці, оснований на успіхах, оснований на гнобленні.*

Заснований. Крім іншого, вживається у значенні "який кладе початок існуванню чогось, створює, організовує щось; створений, розпочатий". *Одразу було знать, що ця колегія була заснована для дітей панських та магнатських* (І.Нечуй-Левицький); *В половині XVI в. заснована Січ* (Леся Українка).

основний див. головний.

ОСОБА - ОСОБИСТІСТЬ - ОСОБИНА, ОСОБЕНЬ

Особа, *р. мн.* осіб. Окрема людина, індивід; людська індивідуальність, особистість; граматична категорія дієслів: *особа невіддільна від суспільства, службова особа, гармонійний розвиток особи.*

Особистість, -тості, *ор.* -тістю. Окрема людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки тощо; індивідуальність. *З роками пересвідчуєшся, що повноцінною особистістю можна назвати лише того, хто віддав належне і роботі, й людям, і життю в найширшому розумінні цього слова* (П.Загребельний); – *Я обстоюю те, щоб кожна людина мала найповнішу змогу розвинути свою особистість, свої здібності* (Є.Гуцало).

Особина, *рідше* **особень**, -оня, *ор.* -онем. Окремий живий організм: *поодинокі особини тюленя, сукупність особин одного виду, більш, як п'ятсот особин зубра.*

ОСОБИСТИЙ - ОСОБОВИЙ - ОСОБЛИВИЙ

Особистий. Який є власністю окремої особи, безперечно належить їй, персональний; який безпосередньо стосується певної особи; який здійснюється не через інших осіб: *особисті речі, особиста охорона,*

особисте щастя, особисті уподобання, особистий характер, особистий нагляд.

Особовий. Який стосується особи; відкритий на окрему особу: *особова назва, особове посвідчення, особовий склад, особова справа, особовий рахунок.*

Особливий. Який чимось виділяється серед інших; який має спеціальне завдання, призначення: *особливе значення, нічого особливого, особливий запах, особлива увага, загін особливого призначення.*

особистість див. **особа.**

особовий – особливий див. **особистий**.

ОСОННЯ - ПІДСОННЯ

Осоння. Незатінене місце, що освітлюється й обігрівається сонцем. *Виїхали вони тільки о дев'ятій, коли на осонні вже стало жарко* (З.Тулуб); *Довго спали вітри у ярах на припоні, Довго тиша гнітюча полями повзла, І стояли дерева німі на осонні, Знемагала в пилюці вечірня імла* (В.Симоненко); *Паня легко знайшла па ній свою улюблену гілку, на осонні, там черешні поспівали найраніше* (В.Земляк); *Манекени не люблять праці, їм би гріться під склом на осонні. Від неробства зрослися їм пальці І думки в них як мухи сонні* (Д.Павличко).

Підсоння. 1. Те саме, що **осоння.** *На полях, що лежали на підсонні, то тут, то там починалися роботи* (С.Чорнобривець).

2. Теплий, помірний клімат; клімат узагалі. *Псується, зимнішає, гострішає підсоння. Висихає земля. Вимулюється водою позбавлений опіки дерева робочий гумус* (М.Грушевський); *Кожний рід рослини призвичаєний до підсоння своєї батьківщини* (У.Кравченко).

ОСТЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "кістка", "кісткова тканина"; пишеться разом: *остеомієліт, остеосклероз.*

ОСТРІВ, -рова. Найменування, які виступають у ролі граматичної прикладки до слова **острів** і виражаються відмінюваним іменником, звичайно не узгоджуються у відмінку з означуваним словом: *на острові Мадагаскар, поблизу острова Шрі-Ланка, за островом Нова Земля.* Узгодження буває в широковідомих найменуваннях, які часто вживаються без родової назви (тобто без слова острів): *біля острова Цусіми (біля Цусіми), на острові Великобританії.* Невідмінювані найменування островів – чоловічого роду: *гарний Пуерто-Ріко.*

осуджувати див. **засуджувати.**

осушувати див. **обсушувати.**

ОСЬ - ОТАКИЙ, ОТОЙ тощо. Поряд із вказівним значенням частка ось у сполученні із займенниками та займенниковими прислівниками вживається для підсилення, уточнення їхнього змісту, зосередження уваги на дальшому повідомленні. *Ось так же син мій десь до бою в вечірнім промені іде* (В.Сосюра); [Пастух:] *Ось тут халепа. Тут вирвався якийсь бурлака-волоиюга* (Леся Українка). Однак замість сполучень цієї частки із займенниками такий (така, таке, такі), той, цей і прислівниками сюди, так, там, тепер, тоді, туди, тут у сучасній мові ширше вживаються розмовні слова

з таким же підсилювальним значенням: отакий, отой, оцей, осюди, отак, отам, отепер, отоді, отуди, отут. *І може ж отаке трапитись* (А.Головко); *І чого він осюди іде, отой князь?* (Г.Хоткевич); *Тяжко мені, Боже милий, Носити самому Оці думи* (Т.Шевченко); – *Оце я розумію... Оце так!* – *раптом сказав Богун. – Оце по-козацьки* (О.Соколовський); *Співає день своїх пісень Над бистрою рікою. Сміється день, Радіє день. Отак, як я, Отак, як ти, Отак, як ми з тобою* (Г.Чубач); – *Де мама?* – *"Сидить отам і плаче"* (Вал. Шевчук); *Отепер можна й спочивати* (А. Головко); *Отоді все зле та лихе, що було за душею в одрадян, відразу вивернулось зісподу, зринуло наверх* (Панас Мирний); *Тут Леся віддихала трудно, Ходив Франко – отут, отут!* (Є.Маланюк).

ОСЬДЕ - ОСЬ ДЕ

Осьде, *наст. вказ.* 1. Вживається при вказуванні когось, чогось на близькій відстані. – *За вовка помовка, а він осьде!* (І.Франко); [Катря:] *Я осьденки, бабусю, я осьде!* (С.Васильченко).

2. Вказує на якийсь факт, уточнює щось. – *Осьде знак, як я голосував* (Лесь Мартович); – *Тривайте ж, – каже, – коли так, Зроблю я осьде як...* (Л.Глібов).

Ось де, *наст, з присл. – Аж ось де схрестились наші доріжки* (Григорій Тютюнник); *В майстернях – ось де, виявляється, Порфир міг найбільше розкритися своїми талантами* (О.Гончар).

отара див. **стадо.**

ОТЖЕ - ОТ ЖЕ

Отже. 1. *наст, підсил.* Вживається для підсилення висловлюваної думки, при спонуканні, заохоченні до чогось тощо, а також як вставне слово. *Перевів погляд* [парубок] *на крайнє жито. "Отже тут кращі хліба, ніж під селом ", – подумав сам собі* (Панас Мирний); [Лукаш:] *Так отже слухай: якщо я тут маю тебе питати, хто до мене сміє ходити, а хто ні, то ліпше сам я знов з ліса заберуся на село* (Леся Українка); *Право поета, отже, й право народу* (М.Рильський).

2. спол. Вживається в значенні "тому, через те", зрідка "але, проте". *Справа вже майже вирішена. Отже, треба бути напоготові* (А.Головко); *Рано звечора вони полягали спати, натомлені денними пригодами. Отже сон не йшов обом їм на думку* (Панас Мирний).

От же, *наст, з наст. Настя стусонула її кулаком. – От же тобі за се!..* (М.Коцюбинський); – *Ну, от же й ваш Іван до школи ходить* (Леся Українка).

ОТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "вушний", "вушна хвороба"; пишеться разом: *отосклероз, отофон.*

отож див. **атож.**

отой див. **ось.**

отримувати див. **діставати.**

ОФЕРТА. У цивільному праві – пропозиція однієї особи іншій укласти угоду з докладним переліком усіх її умов.

ОФТАЛЬМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям

"очний", "очна хвороба"; пишеться разом: *офтальмоневрологія, офтальмореакція.*

ОХОЛОДЖУВАНИЙ - ОХОЛОДЖУВАЛЬНИЙ

Охолоджуваний. Якого охолоджують: *охолоджувані продукти, охолоджувана піч, охолоджувана домна.*

Охолоджувальний. Призначений для охолодження чогось; охолодний: *охолоджувальні трубки радіатора, охолоджувальні суміші, охолоджувальні напої.*

ОЦІНЮВАТИ - РОЗЦІНЮВАТИ

Оцінювати, -юю, -юєш, **оцінити,** -іню, -іниш. 1. Визначати вартість, ціну чогось: *оцінювати (оцінити) майно.*

2. пере*н.* Складати уявлення про якості, цінність когось, чогось, давати характеристику (або позитивну оцінку) кому-, чому-небудь: *оцінювати людину, оцінювати явище, оцінювати глибину небезпеки.*

Розцінювати, розцінити. 1. Те саме, що **оцінювати 1**.

2. *перен.* Характеризувати щось, висловлювати своє ставлення до нього. *Він розцінював цей випадок як образу гідності, неповагу до нього* (С.Скляренко); *– Я розціню вашу затримку, – сказав нарешті командувач, – як боягузтво* (Ю.Яновський).

очерет див. **комиш.**

ОЧИНЯТИ - ВІДЧИНЯТИ (ОДЧИНЯТИ)

Очиняти, очинити, очиню, очиниш. Загострювати (кінець олівця).

Відчиняти (одчиняти), відчинити (одчинити), -чиню, -чиниш. Відкривати (двері, вікна тощо).

ОЧКО - ОЧКО - ВІЧКО

Очко, *мн.* очка, очок. Переважно маленьке око, а також пестливо. *Зелененькі огірочки, Жовтенькі цвіточки. Нема мого миленького, Плачуть карі очки!* (пісня).

Очко, *мн.* очки, очок. 1. Одиниця рахунку в спортивних змаганнях та різних іграх; азартна картярська гра.

2. Опукле зображення літери або іншого друкарського знака.

Вічко, *мн.* вічка, вічок. 1. Маленьке око, а також пестливо.

2. Невеличке віконце для спостереження; кільце плетива в сітці, в’язанні тощо; отвір для бджіл у вулику; значок на картах, доміно тощо; брунька, яку зрізують для щеплення.

ошукувати див. **обшукувати.**

ОЩАДЛИВИЙ - ОЩАДНИЙ

Ощадливий. Який бережливо витрачає що-небудь, дотримується економії, сприяє їй: *ощадливий господар, ощадлива дружина, ощадливе витрачання коштів.* Пох.: **ощадливість, ощадливо.**

Ощадний. 1. Пов’язаний із зберіганням заощаджень, вкладів: *ощадний **банк, ощадна книжка.***

2. *рідка.* Те саме, що **ощадливий**. *Працьовитий, ощадний* [Василь], *любив порядок, – тож і все йшло у нього порядком і статком* (І.Франко). Пох.: **ощадність, ощадно.**

П *(пе).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике п;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий п.*

ПАВА - ПАВИЧ - ПАВІАН

Пава. 1. Великий південноазіатський птах родини фазанових.

2. Самиця цього птаха.

Павич, -а, *ор.* -ем. 1. Те саме, що **пава** 1.

2. Самець пави.

Павіан, -а. Велика мавпа з пишною шерстю й видовженою мордою, що живе в Африці та Аравії.

ПАЙКА - ПАЙОК

Пайка. 1. Частка чогось спільного, яка дістається комусь при розподілі; частина чого-небудь. *При кожнім молоченню, як робітники йшли на обід, Іван відбирав свою пайку, а відносив додому вночі* (Лесь Мартович); *З задоволенням згадав* [Начко] *про скінчену вже пайку своєї денної праці* (І.Франко); У словосп. левова пайка.

2. Те саме, що й **пайок**. *Змучені після бою козаки лежать, чекають, поки принесуть вечірню пайку* (Р.Іваничук).

Пайок, -йка. Харчі, цигарки тощо, що видаються за певними нормами на певний термін. *Його мати працювала в лікарні й одержувала там пайок* (Л.Смілянський); *Нам давали на пайок такий пресований чай у плитках* (О.Донченко). У словосп.: **голодний пайок, сухий пайок**.

ПАЛАНКІН - ПАЛАНТИН

Паланкін, -а. У деяких країнах Азії, Африки й Південної Америки криті ноші, які служать засобом пересування для багатих осіб.

Палантин, -а. Жіноча накидка у вигляді широкого, довгого шарфа.

ПАЛАЦ - ПАЛАЦЦО - ПАЛАС

Палац, -у. 1. Велика пишна будівля, в якій перебувають (або перебували) глави урядів та члени їх родин, а також подібна будівля – житло для багатих осіб.

2. Будинок, що має громадське або культурне призначення; коли це слово входить до складу власної назви, воно пишеться з великої літери: *Палац культури, Палац спорту, Палац урочистих подій.*

Палаццо, *невідм., с.* Міський приватний палац (звичайно в Італії).

Палас, -а. Великий тканий килим без ворсу, яким устеляють підлогу.

палевий див. **пальний.**

ПАЛЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "старовинний", "давній"; пишеться разом: *палеоастрономічний, палеопатологія.*

паливний див. **пальний.**

ПАЛИВО - ПАЛЬНЕ

Паливо. Горюча речовина (дрова, вугілля, нафта, газ тощо), яка використовується для одержання теплової енергії, тепла: *природне паливо, ракетне паливо, економія палива. Скоро запорожці розташувались у балці на ніч і почали збирати паливо та варити обід* (А.Кащенко). Пох. **паливний.**

Пальне, -ого. Паливо для двигунів внутрішнього згоряння (бензин,

солярка, нафта, газ тощо); *високоякісне пальне, запастися пальним.* Пох. **пальний.**

ПАЛІТУРКА, ПАЛІТУРА - ПОЛІТУРА

Палітурка, *рідше* **палітура.** Обкладинка, оправа книжки, зошита тощо.

Політура. Вид лаку, що використовується для полірування виробів з дерева; глянець, наведений поліруванням, лакуванням. *Двері блищали від політури та від мідяних почищених ручок* (Б.Грінченко); *Кришталева люстра яскраво освітлювала невелику, але затишну вітальню, виграючи різноколірними світлячками в політурі дорогих меблів* (М.Кравчук).

ПАЛКИЙ - ГАРЯЧИЙ

Палкий. Крім іншого, вживається в значенні "сповнений енергії, пристрасті; який виражає сильне почуття" тощо. *Мені ти слова промовляв палкої любові* (Леся Українка); *Розмова дедалі ставала палкішою* (М.Коцюбинський); *Вам привіт палкий степовика* (Т.Масенко). Пох. **палко.** *Томас палко дякував Бутакову* (З.Тулуб).

З таким же значенням вживається і слово **гарячий:** *гарячий відгук, гарячий привіт, гаряча полеміка, гаряча любов.* Пох. **гаряче** *(гаряче потис руку).* Однак послідовно заміняти цим словом питоміше в нашій мові **палкий** не варто.

пальне див. паливо.

ПАЛЬНИЙ - ПАЛИВНИЙ - ПАЛЬОВИЙ - ПАЛЕВИЙ

Пальний. Здатний горіти: *пальна суміш.*

Паливний. 1. Пов'язаний з паливом: *паливні ресурси, паливний бак, паливна форсунка.*

2. Пов'язаний з виробництвом, видобуванням або використанням палива: *паливна промисловість, паливні родовища.*

Пальовий. Який складається з паль; побудований на палях тощо: *пальовий фундамент, польова будівля, польовий молот, польові роботи.*

Палевий. Блідо-жовтий з рожевим відтінком. *Троянд було сім – три білі, три палеві і одна – червона* (Ю.Смолич).

ПАЛЬПАЦІЯ - ПАЛЬПІТАЦІЯ

Пальпація, -ї, *ор.* -єю. Метод дослідження хворого шляхом послідовного обмацування, промацування.

Пальпітація. Посилене биття серця.

пам'ятка див. **пам'ятник.**

ПАМ'ЯТЛИВИЙ - ПАМ'ЯТНИЙ

Пам'ятливий. Який має добру пам'ять, здатний легко запам'ятовувати: *пам'ятлива людина.*

Пам'ятний. 1. Який добре зберігся в пам'яті, довго пам'ятається тощо: *пам'ятний вечір, пам'ятні вулиці.*

2. Який служить для запам'ятовування: ***пам'ятний знак.***

ПАМ'ЯТНИК - ПАМ'ЯТКА

Пам'ятник, -а *(кому, чому, рідше кого, чого).* 1. Архітектурна або скульптурна споруда в пам'ять або на честь когось, чогось: *пам'ятник Т.Шевченкові, до пам'ятника князеві Володимирові, пам'ятник Слави.*

2. *зрідка.* Те саме, що **пам'ятка.**

Пам'ятка *(чого).* Предмет матеріальної культури минулого; твір стародавньої писемності тощо: *архітектурна пам'ятка, пам'ятка архітектури, літературна пам'ятка, пам'ятка літератури.*

ПАН... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "все", "всеохоплюючий"; пишеться разом: *панарабізм, пан'європейський, панісламізм* (з власними назвами – через дефіс: *пан-Європа).*

ПАНІМАТКА, ПАНЬМАТКА1. Мати; господиня; ввічливе звертання до літньої поважної жінки. *Зоставалась у нас ще шкапка добра та коза ледача, і їх пан узяв за подушне, бо паніматка заробити нездужала* (Д.Мордовець); *– Здоровенькі були! – Паніматка йому з двору: – "Ви б до хати краще йшли* (П.Грабовський); *От молодиці і кричать Явдосі: – Ану, паньматко, вибирай місце на щасливу продажу* (Г.Квітка-Основ'яненко).

2. Дружина священика. *– Бачите, як паньматка зраділа ? То-то! – задоволений, злазить з воза отець Миколай* (М. Стельмах).

ПАНКРЕАТИН - ПАНКРЕАТИТ

Панкреатин, -у. Лікувальний препарат, що виготовляється з підшлункової залози великої рогатої худоби.

Панкреатит, -у. Запалення підшлункової залози.

ПАНОТЕЦЬ, -тця. 1. Батько; ввічлива форма звертання до старих поважних чоловіків. *– Добридень вам! Чи живенькі, чи здоровенькі? А сам панотець? А паніматка? Чи живі, чи здорові?* (І.Нечуй-Левицький); *– Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись! – Так панотець казав своїй дитині* (П.Гулак-Артемовський); [Матрона *(до старого патриція):] Подивись лишень, панотче, се що за знак? Плебеї всі стоять і ні один не йде прощаться* (Леся Українка).

2. *церк.* Священик. *Панотець глянув на її щире покаяння, звелів Мотрі одвести її у монастир* (О.Стороженко).

пансіонер див. **пенсіонер.**

паньматка див. **паніматка.**

ПАР, -у. Рілля, залишена на одне літо без посіву: *орати під пар, чорний пар.*

ПАР..., ПАРА... Перші частини складних слів, що означають суміжність, переміщення, відступ, відхилення, зміну; пишуться разом: *паргелій, парамагнетизм.*

ПАРА^{1}. Основні значення цього слова пов'язані з позначенням двох однорідних предметів, що вживаються чи діють разом, становлять одне ціле чи комплект, є двома однаковими частинами чогось цілого; подружжя тощо: *пара чобіт, пара коней, колісна пара, пара ножиць, пара штанів, суконна пара, закохана пара, молода пара. Покинеш любу жінку, Чумацьку снасть, волів і кілька пар плугів* (П.Гулак-Артемовський). Вживання слова пара в значенні "два" – розмовне. *Ішли, і як би не збрехати – Трохи не з пару добрих гін* (І.Котляревський).

ПАРА^{2}. Газоподібний стан води. *Легко пара од землі Лине, в'ється в небо хмарками* (Г.Чупринка). У словоспол.: ***братися (взятися) парою, на***

***всіх парах мчати, ні пари з вуст*.**

ПАРАФІНУВАТИ - ПАРАФУВАТИ

Парафінувати, -ую, -уєш. Покривати, просочувати парафіном.

Парафувати, *недок. і док.* Попередньо підписувати ініціалами до офіційного підписання (міжнародний договір, угоду).

ПАРАФРАЗА, ПАРАФРАЗ - ПЕРИФРАЗА - ПЕРИФРАЗ

Парафраза, парафраз, -у. 1. Переказування змісту твору або чужих думок своїми словами.

2. Інструментальна музична п’єса віртуозного характеру на оперні теми або народні мелодії.

Перифраза. 1. Стилістичний прийом, коли когось, щось називають не прямо, а описово.

2. Те саме, що **парафраза 1.**

Перифраз, -у. Те саме, що **перифраза 1.**

парафувати див. **парафінувати.**

ПАРЛАМЕНТАРІЙ, ПАРЛАМЕНТАР - ПАРЛАМЕНТЕР

Парламентарій, -я, *ор.* -єм, **парламентар,** -я, *ор.* -*ем.* Член парламенту.

Парламентер, -а. Особа, уповноважена однією з воюючих сторін вступити в переговори з іншою.

ПАРЛАМЕНТАРНИЙ - ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ - ПАРЛАМЕНТЕРСЬКИЙ

Парламентарний. Який стосується **парламентаризму**: *парламентарна демократична республіка.*

Парламентський. 1. Який стосується **парламенту**: *парламентські вибори, парламентська трибуна, парламентська боротьба, парламентські дебати.*

2. Те саме, що **парламентарний:** *парламентський режим.*

Парламентерський. Який стосується парламентера.

парламентер див. **парламентарій.**

парламентський – парламентерський див. **парламентарний.**

ПАРОСТОК - ПАРОСТЬ

Паросток, -тка. 1. Молоде стебло рослини: *пускати паростки.*

2. *перен.* Перші прояви того, що починає розвиватись.

Парость, -і, *ор.* -тю. 1. Те саме, що **паросток 1**: *парості виноградної лози.*

2. *перен.* Окреме відгалуження, частина чогось; лінія спорідненості в родоводі когось, чогось: *парості національної літератури, іранська парость стародавніх індоєвропейських племен.*

ПАРТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **партія**; пишеться разом: *партз’їзд.*

ПАСТЕРИЗАЦІЙНИЙ - ПАСТЕРИЗАТОРНИЙ

Пастеризаційний. Прикм. від **пастеризація** – вид консервування: *пастеризаційний процес.*

Пастеризаторний. Прикм. від **пастеризатор** – апарат для пастеризації:

пастеризаторне виробництво.

ПАСТИР - ПАСТОР - ПАТЕР

Пастир, -я, *ор.* -ем. Керівник пастви, *заст.* – пастух.

Пастор, -а. Протестантський священик.

Патер, -а. Католицький монах у сані диякона або ієрея; католицький священик. *Патер похнюпився й довгий час їхав мовчки* (О.Соколовський).

ПАТ..., ПАТО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "біль", "страждання"; пишуться разом: *патанатомія, патогенетичний.*

патер див. **пастир.**

...ПАТІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "страждання", "хвороба": *психопатія.*

пато... див. **пат...**

ПАХ-ПАХВА

Пах[1], -у, *м.* (у) -у. Місце між стегном і нижньою частиною живота: *біль у паху, вдарити в пах, чоботи під пахи.*

Пах[2], -у, *розм.* Запах: *гострий пах хвої, духмяний пах, пах згарища. Пах кипарисової живиці і курява – все те мішалося і робило повітря важким, немов напоєним хлороформом* (Леся Українка); *Дня неї малювалось тло з фарб, звуків і пахів* (Ю.Яновський); *Вітер грає, веселий, хвилюючись по роздоллю, Від зруйнованих міст розвіває горілий пах* (Є.Маланюк).

Пахва. Внутрішня частина плечового згину: *узяти під пахви, ухопити попід пахви, нести під пахвою, муляє під пахвами. Підхоплюю його* [Андрійка] *під пахви й високо підношу догори* (В.Винниченко).

ПЕАН - ПЕОН

Пеан, -а. Віршова чотирискладова стопа.

Пеон[1], -а. Те саме, що **пеан.**

Пеон[2]**,** -а. Переважно в країнах Латинської Америки – наймит, селянин, сільськогосподарський робітник.

ПЕД... Перша частина складних слів, що відповідає слову **педагогічний;** пишеться разом: *педуніверситет, педпрактика.*

ПЕДАГОГ - УЧИТЕЛЬ

Педагог, -а. Особа, яка веде викладацьку й виховну роботу або розробляє проблеми педагогіки.

Учитель (вчитель), -я, *ор.* -ем. Особа, яка навчає, викладає якийсь навчальний предмет; людина, яка є авторитетом у якійсь галузі, передає свій досвід, знання тощо.

ПЕДАНТИЧНИЙ - ПЕДАНТСЬКИЙ

Педантичний. Який має риси педанта або ознаки педантизму; властивий педантові: *педантична людина, педантична суворість.*

Педантський. Властивий педантові: *педантська акуратність.*

...ПЕДІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "розділ", "наука": *гіпнопедія, ортопедія.*

пезета – пезо див. **песета.**

ПЕКАРНИЙ - ПЕКАРСЬКИЙ

Пекарний. Призначений для випікання хлібних виробів.

Пекарський. Який стосується пекаря.

ПЕНАТ - ПЕНАТИ

Пенат, -а *(з малої літери).* У міфології Стародавнього Риму – покровитель родини, іноді батьківщини.

Пенати, -ів, *мн.* Рідна домівка: *вернутися до своїх пенатів.*

ПЕНСІОНЕР - ПАНСІОНЕР

Пенсіонер, -а. Людина, яка одержує пенсію.

Пансіонер, -а. Той, хто вчиться в пансіоні – навчальному закладі з гуртожитком; той, хто живе в пансіоні – невеликому готелі. *Свої націоналістичні погляди черпати міг він потроху з розмов із товаришами, такими самими підлітками-пансіонерами, як він* (А.Кримський).

ПЕНТА... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "п’ять"; пишеться разом: *пентаметр.*

пеон див. **пеан.**

ПЕРВИННИЙ - ПЕРВІСНИЙ

Первинний. 1. Який становить собою перший, звичайно найпростіший етап чогось; початковий: *первинна обробка льону, первинний документ, первинна продукція.*

2. Який існує, з’являється раніше чогось: *первинне коріння, первинна ознака.*

3. Який є першою, початковою ланкою якоїсь структури, організації; низовий: *первинна організація.*

Первісний. 1. Який існував у найдавніші періоди історії людства: *первісна людина, первісне суспільство, первісне мистецтво*.

2. Те саме, що **первинний** 1–2: *первісні білки, первісне нагромадження капіталу.*

ПЕРГАМЕНТ, ПЕРГАМЕН - ПЕРГАМІН

Пергамент, -у, *рідше* **пергамен,** -у. Спеціально оброблена шкіра молодих тварин; стародавній рукопис; цупкий обгортковий жиро- і вологонепроникний папір.

Пергамін, -у. **1.** Тонкий міцний папір, що йде на виготовлення кальки.

2. Картон, просочений особливою речовиною, який використовують як гідроізоляційний матеріал.

ПЕРЕВІСИТИ - ПЕРЕВІШАТИ

Перевісити, -ішу, -ісиш. Знявши щось з чого-небудь, повісити в іншому місці або інакше; повісити, перекидаючи на обидва боки тощо: *перевісити на інший гачок, перевісити торби через плече.* Пох. **перевішений.**

Перевішати. Повісити все або багато чого; вішаючи, позбавити життя всіх або багатьох. *Зажерливих пройдисвітів таких Я перевішала б усіх* (Л.Глібов). Пох. **перевішаний.**

ПЕРЕВ’ЯЗ - ПЕРЕВ’ЯЗЬ

Перев’яз, -у, *ч.* Перекинутий через плече ремінь, стрічка тощо; пов’язка для підтримування хворої або пораненої руки: *перев’яз для шаблі,*

рука на перев’язі.

Перев’язь, -і, *ор.* -ззю, ж. 1. У будівництві – спосіб цегельної кладки.

2. *зрідка.* Те саме, що **перев’яз.**

ПЕРЕГИН - ПЕРЕГІН

Перегин, -у. Від **перегинати.**

Перегін, -гону. Від **переганяти.**

ПЕРЕДІ, *рідше* **ПЕРЕДО,** *прийм.* Перед. Вживаються тільки з особовим займенником **я** в орудному відмінку однини: *переді (передо) мною.*

передмова див. **вступ.**

передо див. **переді.**

ПЕРЕДПЛАТА - ПЕРЕДОПЛАТА

Передплата. Замовлення друкованого видання з попереднім внесенням **оплати**: *передплата преси, передплата журналів.*

Передоплата. Попередня оплата якої-небудь роботи.

ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ, -ую, -єш, ПЕРЕДПЛАТИТИ, -ачу, -атиш. Замовляти друковане видання з попереднім внесенням часткової або повної його оплати. Пох.: **передплата, передплатний, передплатник, передплачений.**

передсуди див. **забобони.**

ПЕРЕДЧАСНИЙ - ЗАВЧАСНИЙ - ДОЧАСНИЙ

Передчасний. Який відбувається, настає, утворюється тощо раніше належного, визначеного часу: *передчасна втома, передчасна розлука, передчасна сивина, передчасна кончина. – Щось мене знову в тобі турбує, – сказала, хоч треба було тільки подумати, бо ці слова передчасні* (Вал. Шевчук). Пох. **передчасно**.

Завчасний. 1. Те саме, що передчасний: *завчасні зморшки, завчасна смерть.* Пох. завчасно. *Знають чи не знають? А якщо ні, то чому прибули на Січ завчасно, без його зову?* (Р.Іваничук).

2. Який заготовляється, робиться наперед, заздалегідь: *завчасна підготовка до школи.* Пох. **завчасно.**

Дочасний. 1. Те саме, що **передчасний**: *дочасна сивина, дочасна смерть.*

2. Тимчасовий: *дочасне лихо, дочасне непорозуміння. "Це лихо дочасне, не вічне!" – думаю* (Марко Вовчок); *Ніколи так, як тепер, не бажалося йому щастя, – не довічного, ні – він на те вже не мав надії, – а хоч дочасного* (Б.Грінченко); *– Правду кажеш, сестро, – кинув гетьман, – народ живе дочасним життям, тим живе, що є сьогодні* (М.Лазорський).

ПЕРЕКАЧАНИЙ - ПЕРЕКОЧЕНИЙ

Перекачаний. Дієприкм. від **перекачати;** у знач, прикм.: *перекачана рідина.*

Перекочений. Дієприкм. від **перекотити;** у знач, прикм.: *перекочений мотоцикл.*

ПЕРЕКАЧУВАТИ - ПЕРЕКОЧУВАТИ

Перекачувати[1], -ую, -уєш. Розрівнювати, розгладжувати качанням все або багато чогось, повторно або по-іншому: *перекачувати білизну.*

Перекачувати[2]**.** Рідину з одного місця в інше (переважно насосом).

Перекочувати. Котячи, переміщати з місця на місце: *перекочувати бочки, перекочувати каміння.*

ПЕРЕКОНАНИЙ - ПЕРЕКОНЛИВИЙ

Переконаний. Дієприкм. від **переконати**; у знач, прикм. -– який має тверді переконання. *– Я був глибоко переконаний в перемозі й переміг його* (О. Довженко); *Коля був майже переконаний, що такого голосу, такого співу він не чув ніколи* (М.Руденко). Пох.: **переконаність, переконано.**

Переконливий. Який переконує, змушує переконатися в чомусь; який уміє переконувати тощо: *переконлива правда, переконливий агітатор, переконливе свідчення. Слово його було коротким, вагомим, переконливим* (М.Стельмах); *Переконливі міркування Мокеїча, зрештою, зробили своє* (О.Гончар).

перекочений див. **перекачаний.**

перекочувати див. **перекачувати.**

ПЕРЕКУСАТИ - ПЕРЕКУСИТИ

Перекусати. Покусати всіх або багатьох: *собаки перекусали людей.*

Перекусити, -ушу, -усиш. 1. Кусаючи, розділити на дві частини: *перекусити зубами соломинку.*

2. *розм.* Трохи поїсти.

ПЕРЕМІШАНИЙ - ПЕРЕМІШЕНИЙ

Перемішаний. Дієприкм. від **перемішати**: *перемішана земля з перегноєм.*

Перемішений. Дієприкм. від **перемісити**: *добре перемішене тісто.*

ПЕРЕНАСИЧЕННЯ - ПЕРЕНАСИЧЕНІСТЬ

Перенасичення. Надмірне насичення чимсь: *перенасичення грунту вологою.*

Перенасиченість, -ності, *ор.* -ніс-тю. Властивість, якість чогось перенасиченого: *перенасиченість розчину, перенасиченість інформацією.*

ПЕРЕПЕЛ - ПЕРЕПІЛКА, ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Перепел, -а. Невеличка польова пташка родини фазанових.

Перепілка, -и, *ор.* -ою, **перепелиця,** -і, *ор.* -ею. 1. Самиця перепела.

2. Український дівочий танок, що супроводжується піснею про перепелицю.

ПЕРЕСАДЖУВАННЯ - ПЕРЕСАДКА. Тотожні майже в усіх значеннях; у значенні "перехід з одного виду транспорту на інший для подальшого пересування в дорозі" – тільки пересадка: *їхати без пересадки.*

ПЕРЕСІЧНИЙ - ПЕРЕСІЧНИЙ

Пересічний. 1. Який не перевищує середнього рівня; посередній; звичайний, рядовий: *пересічний автор, пересічний інтелігент, пересічний слухач, пересічний читач, пересічний рівень.* Пох.: **пересічність**, **пересічно**.

2. Середній, одержаний шляхом поділу загальної суми кількох величин на їх кількість; типовий, нормальний для даної групи явищ: *пересічна теплота згоряння, пересічний приріст продукції становив 10 відсотків.* Пох. **пересічно**. [Хоменко:] *Вилущіть обережно зерно. Як буде пересічно не*

менше 10 грамів з мітелки – порядок (В.Мороз).

Пересічний. Який перетинається з чим-небудь: *пересічна траса, пересічні координати.*

ПЕРЕСОРТУВАННЯ - ПЕРЕСОРТИЦЯ

Пересортування. Дія за знач, **пересортувати** – посортувати заново, ще раз, інакше: *пересортування товарів, пересортування фруктів, пересортування помідорів, пересортування вагонів.*

Пересортиця, -і, *ор.* -ею. Невідповідність фактично одержаного товару, продуктів даним документа промислового підприємства, оптової бази тощо.

перешкодити див. **завадити.**

ПЕРЕЯРКА - ПЕРЕЯРОК

Переярка. Курка, гуска, качка після першого року несіння.

Переярок[1]**,** -рка. Поперечний ярок. *Дорога була нерівна, камениста, йшла то стрімко вгору, то знов вниз, в потічки та переярки* (Ї.Франко).

Переярок[2]**,** -рка. Вовк торішнього **виводка**. *До виводка приєднуються вовки-переярки, що народились роком раніше* (з журналу).

ПЕРИ..., ПЕРІ... Перші частини складних слів, що означають "навколо, понад, через"; пишуться разом: **пери...** – перед приголосними *(station perинефрит, перицентр),* **пері...** – перед голосними *(періаденіт, періелектрон).*

перигей див. **апогей.**

ПЕРИСТИЙ - ПЕРІСТИЙ

Перистий. Такий, як перо, схожий на перо: *перистий лист, перисті хмари.*

Перістий. З плямами іншого кольору (переважно про масть тварин): *періста корова, перістий кінь, перістий гарбуз.*

ПЕРИФЕРІЙНИЙ - ПЕРИФЕРИЧНИЙ

Периферійний. Який міститься, перебуває в частині країни, міста, села тощо, віддаленій від центру: *периферійний театр, периферійний кореспондент.*

Периферичний. Який стосується зовнішньої, віддаленої від центру частини організму: *периферична нервова система.*

перифраза – перифраз див. **парафраза.**

пері... див. **пери...**

перістий див. **перистий.**

ПЕРЛ - ПЕРЛИ - ПЕРЛИНА

Перл, -у. Найдрібніший друкарський шрифт (5 пунктів).

Перли, -ів, *мн.* Перламутрові зерна, прикраси з них тощо.

Перлина. Одна зернина перлів, а також переносно: *рідкісна чорна перлина, перлина української класичної драматургії.*

ПЕРСОНА ҐРАТА - ПЕРСОНА НОН ҐРАТА

Персона ґрата, *невідм., ж.* Персона, що її кандидатура на дипломатичного представника не викликає заперечень уряду країни, в якій її мають акредитувати; переносно – особа, до якої ставляться прихильно.

Персона нон ґрата, *невідм., ж.* Особа, що її кандидатура як дипломатичного представника викликає заперечення уряду держави перебування; переносно – особа, яка не користується прихильністю.

ПЕРШО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **перший;** пишеться разом: *першоелемент, першокласний.*

ПЕСЕТА, ПЕЗЕТА - ПЕСО, ПЕЗО

Песета, пезета. Грошова одиниця в Іспанії.

Песо, пезо, *невідм., с.* Грошова одиниця ряду держав Латинської Америки.

ПЕСТУН - ПУСТУН

Пестун, -а. Той, кого надмірно пестують, кому догоджають, потурають у всьому, а також переносно. *Добриня.. не відходив від свого пестуна* [Володимира], *жив у Новому городі, біля княгині* (С.Скляренко); *Мати всім керувала, старші сини заробляли, а меншенький був пестуном долі й надією сім'ї* (Л.Дмитерко); *Далеко й лунко оддавався голос солов'я, і бриніла в йому пиха й погорда пестуна й улюбленця густого та буйного парку* (С.Васильченко). Пох. **пестунка.**

Пустун, -а. Той, хто любить пустувати, схильний до пустощів. *Рибки ніби дражнили пустуна і спритно уникали його рук* (З.Тулуб); *Хоч Наталя Василівна й сміялась з ними, а все ж не спускала очей з пустунів* (В.Кучер); *Митрик був веселий пустун, зошит його завжди в кляксах* (О.Донченко); *Горобці пустували на ярмі. Дід Мусій розгнівався. – Киш, пустуни кляті!* **(Н.Рибак). Пох. пустунка.**

ПЕТРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "камінь", "гірська порода"; пишеться разом: *петрогенезис, петрографія.*

ПЕЧЕННЯ, ПЕЧІННЯ - ПЕЧЕНЯ - ПЕЧИВО

Печення, печіння. Дія за знач, **пекти.**

Печеня, -і, *ор.* -ею. Запечене або смажене м'ясо.

Печиво. 1. Кондитерські вироби з борошна.

2. Запечене м'ясо.

П'ЄЗО... Перша частина складних слів, що означає "тисну"; пишеться разом: *п'єзоелектрика, п'єзоелектричний.*

ПИЛОВИЙ - ПИЛЬНИЙ

Пиловий. Пов'язаний з пилом, який складається з пилу тощо: *пилові часточки, пилова буря.*

Пильний. 1. Який відзначається увагою, спостережливістю тощо; уважний: *пильна людина, пильний погляд. Ускочивши в кухню, Андрій кинув гострим, пильним оком на Килину* (В.Винниченко).

2. Який потребує термінового, негайного виконання: *пильна робота.*

пирій див. **порей.**

писемний – писаний див. **письмовий.**

ПИСЕМНІСТЬ - ПИСЬМЕННІСТЬ - ПИСЬМЕННИЦТВО, ПИСЬМЕНСТВО

Писемність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Система графічних знаків, уживаних для писання в якійсь мові або групі мов: *слов'янська писемність.*

2. Сукупність давніх писемних, літературних пам'яток: *пам'ятки давньої писемності.*

Письменність. Уміння писати й читати: *суцільна письменність, показник письменності.*

Письменництво, письменство. Літературна діяльність, писання художніх творів: *пристрасть до письменництва (письменства) (красне письменство* – художня література).

письменний див. **грамотний.**

письменність – письменництво, письменство див. **писемність.**

ПИСЬМОВИЙ – ПИСЕМНИЙ – ПИСАНИЙ

Письмовий. 1. Виражений графічними знаками; написаний: *письмовий дозвіл, письмове розпорядження, письмовий іспит.*

2. Який служить для писання: *письмовий стіл, письмове приладдя.*

Писемний. 1. Те саме, що **письмовий 1**: *писемні пам'ятки, писемне джерело.*

2. Властивий пам'яткам книжності; книжний (переважно про мову): *писемний стиль, писемний різновид літературної мови.*

Писаний. 1. Дієприкм. від **писати**; у знач, прикм. – написаний тощо: *писаний рідною мовою, писаний олійними фарбами.*

2. Те саме, що **письмовий** 1: *писані аркуші, писані пам'ятки, писаний дозвіл.*

питання див. запитання.

піаніно див. **фортепіано.**

пів... див. **напів...**

ПІВДЕННО... Перша частина складних слів, що відповідає слову південний; у загальних назвах пишеться разом (крім слів *південно-західний, південно-східний): південноамериканський, південноукраїнський;* у власних найменуваннях – разом *(Південноукраїнський канал,* але *Південно-Східна Азія).*

ПІВДЕНЬ[1], -дня. 1. Одна з чотирьох сторін світу, протилежна півночі; напрям, протилежний північному; місцевість, край з теплим кліматом. *Сонце стоїть на півдні* (В.Винниченко); – *Примічай – летить крук, гукаючи, на південь – бути добрій погоді. Кричить, летючи на північ – негода* (О.Бердник); *Журавлі тяглися на південь довгими ключами* (З.Тулуб).

2. *(з великої літери).* Країни, розташовані в смузі теплого, жаркого клімату. *Південь і Північ розвивалися різними темпами. Південь у всі епохи значно випереджав Північ, зберігаючи першість навіть у періоди натиску кочівників* (з журналу); *На чорному Півдні гарматами б'ють, на чорному Півдні повстали* (В.Сосюра).

ПІВДЕНЬ[2], -дня. Час найвищого стояння сонця над горизонтом, який відповідає дванадцятій годині дня; середина дня. *Сонечко з півдня звернуло, а милого немає* (І.Нечуй-Левицький).

ПІВНІЧ[1], -ночі. 1. Одна з чотирьох сторін світу, протилежна півдню; напрям, протилежний південному; місцевість, край з холодним кліматом. *Темно надворі, зоря не зоріє, Вітер холодний од півночі віє* (П.Куліш);

Гетьманський ридван котився на північ (Б.Лепкий); *Ввесь ранок сонце світить справа. На північ їдемо глуху* (В.Стус).

2. *(з великої літери).* Країни, розташовані в смузі холодного клімату; Полярна область Земної кулі, Арктика. *Хтозна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитись рицарських тонкощів* (О.Гончар).

ПІВНІЧ^2, -ночі. Час на межі двох діб, який відповідає дванадцятій годині ночі; середина ночі. *Ось і північ вже минає. І півні співають* (Б.Грінченко); *Розмова затяглася за північ* (О.Іваненко).

ПІВНІЧНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **північний**; у загальних назвах пишеться разом (крім слів *північно-західний, північно-східний): північноамериканський, північноросійський;* у власних найменуваннях – разом *(Північносибірська низовина).*

ПІВОСТРІВ, -рова. Найменування, які виступають у ролі граматичної прикладки до слова півострів і виражаються відмінюваним іменником, звичайно не узгоджуються у відмінку з означуваним словом: *на півострові Індостан, біля півострова Лабрадор.* Узгодження буває в широковідомих найменуваннях, які часто вживаються без родової назви (тобто без слова півострів): *на півострові Алясці (на Алясці), з півострова Камчатки (з Камчатки).* Невідмінювані найменування півостровів – чоловічого роду: *екваторіальний Сомалі.*

ПІВТОРА - ПІВТОРИ

Півтора, *числ. кільк.* Кількість із однієї з половиною одиниці; вживається з іменниками і числівниками ч. і с. р.: *півтора метра, півтора десятка, півтора разу, півтора відра.*

Півтори. Те саме, що **півтора**; вживається з іменниками й числівниками ж. р.: *півтори доби, півтори сотні.*

ПІД, *прийм.* Вж. у словосп.: *під впливом, під головуванням, під захист брати, під знаком питання, під Києвом* (і *коло Києва, біля Києва), під кінець року* (і *на кінець року), під Новий рік* (і *проти Нового року), під приводом, йому під сорок років* (і *йому близько сорока років), під суд* (і *до суду) віддати, під супровід рояля, земля під городину.*

підвода див. віз.

ПІД ГОРУ. Вверх на гору, на горб (не вниз). *Багатому під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати* (прислів'я); *Він, так само, як і я, злазить під гору з воза та йде вперед* (Г.Косинка); *Стежка йшла під гору через піщаний бугор* (Ю.Збанацький); *А ще залежить від того, хто на санях і куди летиш на них – з гори чи під гору* (В.Земляк).

ПІДДОСЛІДНИЙ - ПІДСЛІДНИЙ - ПІДСЛІДНИЙ

Піддослідний. Який є об'єктом наукового дослідження, експерименту: *піддослідні тварини, піддослідна пшениця.*

Підслідний, *прикм.} ім.* У юриспруденції – який перебуває під слідством: *підслідний заарештований, допитати підслідного.*

Підслідний. Призначений для тих, хто перебуває під слідством: *підслідча камера, підслідча тюрма.*

ПІДІ, *рідше* **ПІДО,** *прийм.* Під. Вживається перед займенником **я** в

орудному відмінку *(піді мною, підо мною)* та перед словом, що починається групою приголосних *(піді Львовом).*

ПІДЛІСОК - ПІДЛІССЯ

Підлісок, -ску. Кущі або дрібні молоді дерева в лісі.

Підлісся, *р. мн.* -ісь. 1. Ділянка, розташована біля лісу.

2. Те саме, що **підлісок.**

підо див. **піді.**

ПІДОЗРІЛИВИЙ - ПІДОЗРІЛИЙ

Підозріливий. Схильний до підозр, недовірливий; який виражає підозру: *підозрілива людина, підозріливий погляд.*

Підозрілий. 1. Який викликає підозру, недовіру: *підозріла людина, підозрілий суб'єкт, підозріла пляма, підозрілий шелест.*

2. *зрідка.* Те саме, що **підозріливий:** *підозрілий погляд.*

ПІДРІЗАННЯ - ПІДРІЗ

Підрізання. Різання, надрізання знизу або трохи, не повністю; обрізання кінців чогось.

Підріз, -у. 1. Те саме, що **підрізання.**

2. Місце, по якому підрізано щось.

3. Залізна смуга під полозами саней.

ПІДРЯДНИК - ПІДРЯДЧИК

Підрядник, -а. Підрядковий, зроблений слово в слово переклад.

Підрядчик, -а. Особа або установа, що виконує якусь роботу за підрядом.

ПІДСІВАННЯ - ПІДСІВ

Підсівання. 1. Додаткове сіяння: *підсівання люпину.*

2. Просівання крізь решето, сито: *підсівання борошна.*

Підсів, -у. 1. Те саме, що **підсівання 1:** *підсів трав.*

2. Додатково посіяне: *трави підсіву.*

підслідний – **підслідчий** див. **піддослідний.**

підсоння див. **осоння.**

ПІДТВЕРДЖУВАТИ - ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Підтвердження, *р. мн.* -ень *(чого): підтвердження мудрості, підтвердження правильності висновків.*

Підтверджувати, -ую, -уєш *(що): підтверджувати правильність висновків.*

ПІЗНАВАНИЙ - ПІЗНАВАННИЙ

Пізнаваний. Дієприкм. від **пізнавати**: *пізнаваний об'єкт.*

Пізнаванний, *прикм.* Доступний для пізнання, пізнавання: *світ за своєю природою пізнаванний, але не пізнаний.*

ПІКНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "щільний"; пишеться разом: *пікнозонд, пікноспори.*

ПІКО... Перша частина складних слів – назв одиниць виміру, що означає зменшення в тисячу мільярдів раз; пишеться разом: *пікоампер, піковат.*

ПІКУЛІ - ПІКУЛЬ

Пікулі, -ів, *мн.* Дрібні овочі, мариновані в міцному оцті з прянощами.

Пікуль, -я, *ор.* -ем. Одиниця маси (приблизно 60 кг) в ряді країн Південно-Східної Азії.

ПІЛ, полу. Нари в селянській хаті, розміщені між піччю або грубою і протилежною до них стіною. *Пріська зовсім вибилась з сили, лежала на полу та стогнала...* (Панас Мирний); *Дядько Панас підвівся, почухавсь і почав злазити з полу. – Виспались, дядьку? – спиталась Софія* (В.Винниченко); *Піл для спання, що його склав батько з товстих струганих дощок, був не дуже великий* (Л.Юхвід).

пілот див. **льотчик**.

ПІНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "пористий"; пишеться разом: *пінобетон, пінопласт, піноплен.*

ПІРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "вогонь", "висока температура", "термічний процес"; пишеться разом: *піроелектрика, пірометалургія.*

ПІСКОВИЙ - ПІСОЧНИЙ - ПІЩАНИЙ

Пісковий. 1. Який стосується піску, складається з піску, містить у собі багато піску: *піскові бархани, піскова пустеля, піскова земля, піскова поверхня.*

2. Який діє за допомогою пересипання піску: *пісковий годинник.*

Пісочний. 1. Який стосується піску; для якого використовують пісок; кольору піску: *пісочні ванни, пісочні оси, пісочне пальто.*

2. Крихкий, сипкий (про печиво, тісто): *пісочний торт.*

3. Те саме, що **піщаний 3**. Піщаний. 1. Який складається з піску: *піщаний берег, піщана коса, піщаний пляж, піщана пустеля.*

2. Який містить у собі багато піску: *піщані грунти, піщана дорога, піщана буря.*

3. Який живе, росте на піску, в пісках: *піщана мітлиця, піщаний цмин, піщана акація.*

4. Те саме, що **пісковий 2**: *піщаний годинник.*

ПІСКОВИК - ПІЩАНИК - ПІСОЧНИК - ПІСОЧНИЦЯ

Пісковик, -у. Осадова гірська порода.

Піщаник[1], -у. Те саме, що пісковик.

Піщаник[2], -а. 1. Жовтий ховрах.

2. Птах роду куликів, що живе на берегах морів.

Пісочник[1]**,** -а. Риба – різновид бичка.

Пісочник[2]**,** -а. Те саме, що **пісочниця.**

Пісочниця, -і, *ор.* -ею. Загороджене місце з піском у вигляді ящика, в якому граються діти.

ПІСКОРИЙ - ПІСКОРИЙКА

Піскорий, -я, *ор.* -єм. Комаха, що живе в піщаних норах.

Піскорийка. Личинка міноги, яка має властивість зариватися в пісок.

пісочний див. **пісковий.**

пісочник – пісочниця див. **пісковик.**

ПІСТОЛЕТ - ПІСТОЛЬ - ПІСТОЛЯ

Пістолет, -а. Ручна вогнепальна зброя з коротким стволом.

Пістоль[1], -я, *ор.* -ем, *заст.* Пістолет. – *Є в нього кинджали, ятагани у золоті та два турецькі пістолі* (З.Тулуб).

Пістоль[2], -я. Старовинна іспанська золота монета; золота монета, що була в обігу у Франції, Італії, Німеччині тощо.

Пістоля, -і, *ор.* -ею, *заст.* Те саме, що **пістолет.**

...ПІТЕК. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "викопна мавпа": *австралопітек, дріопітек.*

ПІТНИЙ - ПОТОВИЙ

Пітний. Укритий, просякнутий потом, спітнілий; укритий краплями осілої пари; вологий тощо: *пітні коні, пітна земля.*

Потовий. Який стосується поту; який виділяє піт тощо: *потове виділення, потові залози.*

піщаний див. **пісковий.**

піщаник див. **пісковик.**

ПЛАГІАТ - ПЛАГІАТОР

Плагіат, -у. Привласнення авторства на чужий твір.

Плагіатор, -а. Той, хто займається плагіатством.

...ПЛАН. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "крило", "літальний апарат": *дельтаплан, моноплан, ракетоплан.*

планерувати див. **планувати.**

ПЛАНУВАТИ - ПЛАНЕРУВАТИ

Планувати, -ую, -уєш. Складати план.

Планерувати. Поступово, плавно знижуватися на планері або літаку з вимкнутим мотором.

ПЛАНШЕТ - ПЛАНШЕТКА

Планшет, -а. 1. Дошка з папером, на якій наносять план місцевості; план місцевості тощо.

2. Плоска сумка з прозорим боком для карти.

Планшетка. Те саме, що **планшет 2**.

...ПЛАСТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "утворений з чогось": *лейкопласт.*

ПЛАТТЯ. 1. Жіночий одяг; сукня. *Ляля була одягнена в плаття-костюм* (Ірина Вільде).

2. Одяг узагалі. *Хома та Ярема – То рідниї браття, Що на Хомі й на Яремі Однакові плаття: Що на Хомі жупанок, А на Яремі каптанок, Що на Хомі кобеняк, На Яремі чортма й так* (пісня); – *Легше мені, моя мати, Круту гору розкопати, Аніж мені, моя мати, Царське плаття надівати* (пісня).

3. Білизна. *Над берегом лежав камінь, де молодиці прали плаття* (І.Нечуй-Левицький).

ПЛАЦ, -у, *м.* (на) -у. Площа для військових парадів і стройових занять.

ПЛЕМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **племінний;** пишеться разом: *племзавод, племферма.*

ПЛЕНЕР, -у. У живопису – відтворення повітряного середовища,

зумовленого змінами природного освітлення; передавання реальних відтінків кольору, які можна безпосередньо спостерігати в природі. У словосп. **на пленері** – на природі. *Він писав просто на полотні натуру на пленері* (з журналу); – *Ви скоро одужаєте. Ми ще не раз поїдемо на пленер* (М.Слабошпицький). Пох.: **пленеризм, пленерист, пленерний.**

ПЛІЧКА - ПЛІЧКО

Плічка, -чок, *мн.* Вішалка для одягу у вигляді вигнутої палички.

Плічко, -а, *р. мн.* -чок. 1. Маленьке плече.

2. Окіст.

3. Стрічка або смужка тканини через плече в одязі.

ПЛОДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **плід;** пишеться разом: *плодоовочевий.*

ПЛУТОН - ПЛУТОНІЙ

Плутон, -у. Загальна назва глибинних вивержених порід.

Плутоній, -ю, *ор.* -єм. Штучно одержаний радіоактивний хімічний елемент.

ПЛЮС, -а. При позначенні температури, вищої від нуля – невідмінюване. Наявність слова **плюс** не впливає на відмінок числівника, що стоїть за ним: *температура піднялась до плюс двадцяти градусів.*

ПЛЮСКНУТИ - ПЛЮСНУТИ

Плюскнути. Сплющуватися: *зерно плюскне.*

Плюснути. Видати плюскіт (про рідину); налити з плюском; ударитися, впасти з плюскотом: *хвиля плюснула в камінь, плюснути води в миску, плюснути в калюжу.*

ПНЕВМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "який діє за допомогою стисненого повітря", "який стосується легень"; пишеться разом: *пневмогідроагрегат, пневмозавантажування* (але *пневмо-вакуумний).*

ПО, *прийм.* Вж. у словосп.: *по березень, по закону* (і *за законом), по заслузі, по змозі, по карбованцю за кілограм, по коліна* (і *до колін) у воді, по пошті* (і *поштою), по праву руку, по радіо передавати, по суботах, по телефону* (і *телефоном), іти по воду* (і рідше *за водою), іти по гриби* (і *за грибами), іти за компасом, кампанія по виборах, наказ по армії, товариш по зброї, черговий по школі.*

ПО... Складні префікси, до яких входить префікс по..., – типу **пови..., повід... (поод...), подо..., поза..., пона..., понад..., пооб..., попід..., попри...** надають створюваним за їх допомогою дієсловам додаткового значення множинності дії (про багато, багатьох): *повибирати, повідбивати, подоставати, позаховувати, понатрушувати, понадкушувати, пообсмалювати, попідставляти, поприносити.*

ПОБАГАТО, *присл. розм.* Щоразу багато, у великій кількості. *Щовечора приносить сусіда в чорній торбині – сало, м'ясо, ковбаси, печінку. І побагато приносить* (Є.Кравченко).

побудова див. **будування.**

ПОБУТ - ПОБИТ

Побут, -у. Загальний уклад життя; сукупність звичаїв, властивостей якому-небудь народу, певній соціальній групі; повсякденне життя: *народний побут, сучасний побут, домашній побут, служба побуту, у побуті.*

Побит, -у, *розм.* Спосіб, характер чого-небудь; порядок, установлений чи заведений десь. Вживається переважно як прислівник у сполученні з прикметником або займенником: *жодним побитом, оригінальним побитом.* У словосп.: **З якого побиту?** (Чому?, з якої причини?); **Яким побитом?** Як потрапив сюди?, як тут опинився?

ПОВЕРХНЕВИЙ - ПОВЕРХОВИЙ

Поверхневий. Який перебуває, відбувається і т. ін. на поверхні чи недалеко від неї, на невеликій глибині від поверхні землі тощо: *поверхневі джерела, поверхневий обробіток посівів, поверхневе дихання.*

Поверховий[1]. 1. Те саме, що **поверхневий:** *поверхові води.*

2. *перен.* Який не торкається суті справи; неглибокий: *поверховий проект, поверхове враження, поверхове тлумачення. Але настане час, і досвідом тяжким Розвіється украй твій запал поверховий* (М.Вороний).

Поверховий[2]. Який стосується поверху будинку; який має поверхи. У скл. сл.: *одноповерховий, багатоповерховий.*

повинен див. **маю.**

ПОВІК - ПО ВІК

Повік, *присл.* Завжди, постійно, вічно. *Ой тужу ж я, тужу. Ще й плакати буду; Тебе ж, моє серденятко, Повік не забуду* (пісня); [Лісовик:] *Та дядько Лев заклявся на життя, що дуба він повік не дасть рубати* (Леся Українка); *– Повік, скільки житиму, не забуду!* (Б.Антоненко-Давидович).

По вік, *ім. з прийм. Згине срібло, згине злато, Занедбаються клейноти, Тільки правда на Вкраїні По вік вічний не загине* (П.Куліш).

ПОВІСИТИ - ПОВІШАТИ

Повісити, -ішу, -ісиш. Зачепивши, надати чомусь висячого положення; скарати когось через повішення тощо. Дієприкм. **повішений.**

Повішати. Повісити, почепити все або багато чогось; скарати всіх або багатьох. Дієприкм. **повітаний.**

повноваження див. **уповноваження.**

ПОВОЛІ - ПО ВОЛІ

Поволі, *присл.* Не поспішаючи, повільно; поступово. *Місяць з-за гаю випливав поволі* (О.Афанасьєв-Чужбинський); *Там, де грали бурі, хмари, Розлилися дзвони-чари І поволі щастя йде* (Г.Чупринка); *Вікно поволі гасло* (М.Коцюбинський); *Поволі гнів спадав* (Н.Рибак).

По волі, *ім. з прийм. – Нема в мене про вас грошей! – одказує брат. – "Давай-бо по волі, а то візьмемо силоміць", – грозять вони* (Марко Вовчок); *– Не загинув єси у неволі, Не загинеш і з нами, козаками, по волі* (дума); *Мене по волі і неволі носило всюди* (Т.Шевченко); *– Чи по волі, чи по неволі? – Добрі молодці все по волі ходять!* (А. Кащенко); *Час, моя пісне, по волі буяти* (Леся Українка); *– Не підеш по волі – поведуть по неволі... Заберіть його!..* (О.Соколовський).

ПОВСТАВАТИ - ПОСТАВАТИ

Повставати[1], -таю, -таєш, *док.* 1. Випростатися з сидячого чи лежачого положення (про всіх або багатьох): *рибалки повставали з човнів. Священики встали з-за столів, а за ними разом повставали усі люди на всьому широкому дворі* (І.Нечуй-Левицький).

2. Перестати спати (про всіх або багатьох): *солдати повставали на світанку.*

Повставати[2], *недок.* 1. Піднімати **повстання**: *повставати проти гнобителів.*

2. Те саме, що **поставати[2] 2**. *Високі гори, квітчасті долини, швидкі річки, – все так швидко повстає і зникає, немов у тій казці* (Леся Українка).

Поставати[1], *док.* 1. Стати на ноги (про всіх або багатьох): *діти поставали серед хати.*

2. Зробитися якимись (про всіх або багатьох): *всі вони поставали серйозними.*

Поставати[2], *недок.* 1. Утворюватися з чогось; зароджуватися, брати початок тощо: *гори поставали протягом багатьох геологічних періодів, на вулиці поставали нові будинки, перед нами поставали великі труднощі, поставало питання.*

2. Ставати видним, виникати, з'являтися, вимальовуватися, а також **переносно**: *перед ним поставали страшні руїни, поставали в очах картини бою.*

ПОВТОРИ. Повторення одних і тих самих слів, їхніх складових частин чи однакових словосполучень у мові твору будь-якого жанру можуть бути вмотивовані, бажані або невмотивовані. Повтореннями слів письменники часто-густо користуються як одним із засобів художнього зображення – переважно для підсилення, увиразнення висловленого, наприклад: *"Не нам на прю з тобою стати! Не нам діла твої судить! Нам тільки плакать, плакать, плакать.."* (Т.Шевченко); або: *"Виглянь у віконце, весну привітай. На току розрісся ароматний гай. Бачиш тінь старого, темного горіха? Там спитай про мене, тихо..., тихо..., тихо..."* (А.Кримський); *Слава не вмре, не поляже! Буде слава славна Поміж козаками, Поміж друзями, Поміж рицарями, Поміж добрими молодцями!* (дума); *Де ж тії пестощі вітру летючого, Де ж тії квітоньки гаю пахучого, Де ж тії ночі сріблясто-блакитні, Де ж тії ранки рожеві, привітні, Де ж тії усміхи сонця блискучого?* (О.Олесь).

Однак є повторення в реченні, абзаці чи й ширшому контексті слів та словосполучень, спільнокореневих утворень, слів, створених за якоюсь однією, улюбленою автором чи перекладачем, моделлю тощо, які з'являються внаслідок того, що цьому явищу не приділено належної уваги.

Щодо подібних повторів існують різні, іноді кардинально протилежні міркування: дехто вважає, що їх не слід уникати, бо вони не заважають викладу авторської думки, інші притримуються погляду, що повтори – річ небажана і краще, аби їх не було або було якомога менше.

Безперечно, будь-що, за всяку ціну, навіть на шкоду змісту, таких повторень уникати не слід, та цього іноді й неможливо зробити. Але там, де

перенасиченість ними контексту не прикрашає мови твору, одноманітнює, збіднює, знебарвлює її, краще заміняти їх відповідними синонімами.

До таких небажаних можна віднести повторення: а) слів у реченні, абзаці, творі: "Командир *гармати* або розстріляв усі снаряди, або помер біля своєї *гармати*", "Оскільки птах *був* з пітьми і сам раніше *був* частиною безмежної споконвічної пітьми – він *був* чорний"; *"Раптом* з-за куща вискочило кошеня і *раптом* стрибнуло на змія"; у ширшому контексті: **аж** – *"аж* до самісінького дзвінка", "шугнула *аж* під самісіньку стелю", *"аж* тільки оце збагнув", "тільки *аж* іще страшніший", *"аж* тут знявся такий писк", *"аж* ось сталося несподіване", *"аж* поки не", *"аж* тільки підійшовши", *"аж* раптом запитав", *"аж* тут він став чхати", *"аж* тут втрутилася бабуся"; **геть** (подекуди й недоречне) – *"геть* білий од снігу", *"геть* лиса голова", "вибрались *геть* з юрби", *"геть* місця собі не знаходив", "їсти *геть* хочеться", "у мене *геть* нічого не болить", "у тебе *геть* старі погляди", "цього літа *геть* немає на деревах груш", *"геть* усе переплуталося", "земля знає *геть* усе", "притягує *геть* усе", "забувши *геть* про все", "дівчина *геть* уся зашарілася", *"геть* усе життя", "він робив *геть* усе на світі", "ми *геть* усе на світі переплутали"; ж бо – "вона *ж бо* на службі", *"я ж бо* все прощаю", "та це *ж бо* мій син", "справа *ж бо* в мене", "а й сказати *ж бо* треба"; зазвичай – "вона *зазвичай* розповідала", *"зазвичай* заходив", *"зазвичай* ішов", "я *зазвичай* читав на лавочці"; звомпити – "хотілося йому *звомпити",* "раптом *звомпила* вона", *"звомпив* собі й водій", "радісно *звомпив";* **осяяти** – "зненацька її *осяяло",* "раптом *осяяло* Ліду", "його неначе *осяяло",* "хлопця знову *осяяло".* Звичайно, в усіх подібних випадках варто й можна б легко знайти відповідні синоніми; б) спільнокореневих та близькозвучних слів: *"вершити* грандіозні *звершення",* "– Ти з *глузду* з'їхав! – вигукнув він *глузливо",* "збирали з *городів* різну *городину", "клишоного* загрібаючи *ногами",* "та *обережніше, бережи* голову", *"перегукувалися гучні* голоси", *"поєднувати воєдино",* "помилуватися *прозорими* водами ріки і *неозорими* просторами", "він не *помічав помітного* поліпшення", *"Пробачте,* можна *бачити* Колю?", "всі колишні *прорахунки враховано", "співуче співало* ковадло", "З кожним це *трапляється,* просто ніяк у колію не *втраплю", "тхнуло* тут *затхлістю", "уявити* мільйони кубометрів нашій *уяві* не під силу"; в) однакових словотворчих і формотворчих елементів – особливо це неприйнятно, коли автор, усупереч мовній традиції, будь-що силкується таким чином індивідуалізувати мову твору. Ось, наприклад, у мові одного перекладу для творення прикметників і прислівників використовується, майже без винятків, суфікс **-лив-**: *блимливий, блискітливий, брязкітливий, воркітливий, дзвінкотливий, жадливий, задумливий, лоскітливий, осліпливий, підозріливий, покірливий, скигливий, скрипливий, сліпливий, стомливий, тремтливий, вдячливо, знітливо, поважливо, поспішливо, сліпливо, співливо, стомливо, стрімливо, томливо,* дієслова використані в основному на **-увати, -ювати,** хоч деякі з них уживаються зрідка або й зовсім не вживаються: *виздоровлювати, викидувати, накидувати, закидувати, підкидувати, скидувати, складувати, закладувати, здригувати, оглядуватися;* г) одних і

тих же частин мови в різних ситуаціях, наприклад прислівників (до того ж іноді штучно створених): "загув добродушно і *звільнено", "здичавіло* зарослі", *"здушено* промовив", *"невидяще* уставився", "якось *підбито* став ходити", *"порожньооко* витріщився", *"приплющено* вислизнув з окропу".

ПОВ'ЯЗУВАТИ - ЗВ'ЯЗУВАТИ

Пов'язувати, -ую, -уєш, пов'язати, -яжу, -яжеш. Крім прямих значень *(пов'язувати хустку, пов'язати снопи* тощо), вживається в переносних значеннях "єднати когось, щось; встановлювати спільність, зв'язок, взаємну залежність між кимсь, чимсь; об'єднувати разом чим-небудь спільним". *Мишуга був першим і неперевершеним виконавцем багатьох пісень Лисенка, з яким його пов'язувала щира дружба* (з журналу); *Труд Франко тісно пов'язував з боротьбою в ім'я кращого майбутнього* (М.Рильський); *Дуже ймовірно, що вона пов'язує відповідь свою з його від'їздом* (А.Головко).

Зв'язувати, зв'язати в цих значеннях уживаються зрідка.

ПОГІДНИЙ - ПОГОДНИЙ

Погідний. Тихий, спокійний, погожий; переносно – безтурботний, урівноважений: *погідне море, погідне небо, погідний настрій, погідне обличчя. Пополудні одного погідного осіннього дня возив він з сіножаті отаву* (Т.Бордуляк); *День був погідний і доволі теплий* (Б.Лепкий).

Погодний. Який стосується погоди: *погодні умови, погодні прикмети.*

ПОГІРШАТИ - ПОГІРШИТИ

Погіршати, *неперех.* Стати гіршим за якостями, властивостями, ознаками; змінитися на гірше: *харчі погіршали, здоров'я погіршало.*

Погіршити, *перех.* Зробити щось гіршим за якостями, властивостями, ознаками; змінити на гірше: *погіршити якість продукції, погіршити становище людей, погіршити життя.*

ПОГОДА. 1. Стан атмосфери в даному місці, в певний час, а також переносно: *гарна погода, дощова погода,*
сонячна погода, тиха погода, зведення погоди, прогноз погоди, зміна політичної погоди.

2. Спокійний стан атмосфери (без хмар, опадів, вітру тощо). *Чайки цілими зграями літали над водою, жалібно скиглячи, однаково і в погоду і в негоду, вдень і вночі* (Леся Українка); *– Знаєш, Мотренько, – казав, – тобі треба їхати поки погода, тепер весна, можуть пуститися дощі, повипивають ріки* (Б.Лепкий); *Знову розвіхолилось. Кілька днів стояла погода.., а це піднялося таке, що й світу не видно* (В.Речмедін).

3. *розм.* Атмосферний стан з хмарами, опадами, вітром тощо; негода, сльота. *Отак і я на сім світі Сам-один бідую, Чи ясний день, чи погода, Сам собі сумую* (О.Афанасьєв-Чужбинський); *У нас стоїть погода: то був страшенний холод – мало не 20, а зараз зірвався такий вітер, що аж гуде* (М.Коцюбинський).

погодний див. **погідний**.

ПОГОЛІВНИЙ - ПОГОЛОВНИЙ

Поголівний. Який бере до уваги кожну окрему голову худоби; обчислюваний за кількістю голів: *поголівний облік худоби.*

Поголовний. Який не виключає нікого; загальний: *поголовні арешти.*

погоня див. **гонитва**.

погрожувати див. **загрожувати**.

...ПОД, ...ПОДІЙ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають поняттям "кінцівка, орган пересування": *ризопод, псевдоподій.*

ПОДВИЖНИК - СПОДВИЖНИК

Подвижник, -а. Аскет; самовідданий трудівник; людина, здатна на подвиг.

Сподвижник, -а. Чийсь товариш у якійсь надзвичайно важливій справі.

подвір'я див. **двір.**

ПОДИВІЗІЙНИЙ - ПОДИВІЗІОННИЙ

Подивізійний. Здійснюваний окремими дивізіями, розташований, розподілений по дивізіях. Пох. **подивізійно.**

Подивізіонний. Здійснюваний окремими дивізіонами, розташований, розподілений по дивізіонах. Пох. **подивізіонно.**

ПОДОВЖЕНИЙ. Збігається в усіх значеннях зі словом **продовжений.** У значенні "збільшений у часі проти звичайно регламентованого" усталилося переважно **подовжений:** *група подовженого дня, подовжений кіносеанс.*

ПОДОРОЖНИК[1], -а. Придорожна рослина з прикореневими листками та з безлистим стеблом і дрібними квітами. *Широколистий подорожник й оксамитовий шпориш наче силкувались вкрить всю дорогу* (І.Нечуй-Левицький); *Сивий полин і листатий подорожник кущилися обабіч дороги* (Григорій Тютюнник).

ПОДОРОЖНИК[2], -а. Той, хто подорожує; **подорожанин**. *Подорожники, котрі величаються, що були в тих краях, розказують., чудні речі* (Лесь Мартович).

ПОДОРОЖНИК[3], -а. Невеликий північний птах роду горобиних: *сніговий подорожник.*

ПОДРАЗНЮВАТИ, -юю, -юєш. Впливати якимсь подразником на організм або окремий орган; викликати біль, свербіж у чомусь, запалення чогось; переносно – збуджувати інтерес, цікавість: *пил подразнює слизову оболонку верхніх дихальних шляхів, калійні солі подразнюють шкіру рук. Його вабили темні тайники хворого мозку.., подразнювала його цікавість і чудодійна сила гіпнозу* (І.Волошин). У цих значеннях слова **дратувати, роздратовувати, роздражнювати** не вживаються.

ПО-ДРУГЕ - ПО ДРУГЕ

По-друге, *присл.* Вживається як вставне слово при переліку на позначення другого пункту. – *По-перше, – наказ командира – доправити їх до місця... – "А по-друге?"* (О.Гончар); *Цю школу я вибрав тому, що мав право "складати туди іспити", а по-друге, там були стипендії* (О.Довженко).

По друге, *числ. з прийм.*

ПОДРУЖЖЯ. 1. Шлюбна пара; чоловік і дружина. *Це було подружжя, яке до самої старості зберегло в цілості велику любов, що*

колись об'єднала їх (О.Гуреїв); *Це було істинно щасливе подружжя, вони були мовби створені одне для одного* (О.Гончар).

2. Шлюбне життя; шлюб. *Вони були люди вже не молоді, мали в подружжі дітей* (Н.Кобринська); [Руфін:] *Відкрий їм правду про подружжя наше* (Леся Українка).

3. Один з членів шлюбної пари. – *Поздоровляю вас! Ви, кажуть, вже оце оженились, привезли своє молоде подружжя в Київ* (І.Нечуй-Левицький); – *Милий мій, моє подружжя дороге! – одповідає Олеся, – що нам Бог дасть, те й буде!* (Марко Вовчок).

ПОЖЕЖНИК – ПОЖЕЖНИЙ

Пожежник, -а, *ім.* Працівник пожежної охорони. *На кораблях уже рвалися снаряди, вибухали торпеди, і до них не могли приступити пожежники* (В.Кучер).

Пожежний. Прикм. від **пожежа.** Вж. зі сл.: *гак, дзвін, кран, спорт, команда, машина, небезпека, справа, техніка, депо; в пожежному порядку.* У значенні іменника невживане.

ПОЗИВ - ПОЗОВ

Позив, -у. Відчуття переважно фізіологічної потреби: *позив до блювоти.*

Позов, -у. Звертання до суду з вимогою захисту цивільних прав; цивільна судова справа: *подати позов, відмовити у позові, зустрічний позов, розглянути позов.*

ПОЗИЧАТИ - ЗАПОЗИЧАТИ, ЗАПОЗИЧУВАТИ

Позичати, позичити. 1. *(що, кого в кого).* Брати щось, когось для тимчасового користування, в борг у кого-небудь. *До його приходили позичати грошей* (Б.Грінченко); *Мене пани з Кракова позичали у мого пана, щоб я їм руду шукав* (Н.Рибак).

2. *(що, чого, кого кому).* Давати щось, когось у борг, для тимчасового користування кому-небудь. *Я йому позичав осі* (Ганна Барвінок).

Запозичати *і* **запозичувати**, -ую, -уєш, **запозичити**. Переймаючи щось, засвоювати, робити своїм надбанням. *Добрі приклади варто запозичати* (В.Собко); *Епічна поема запозичує композиційні форми у лірики, причому форми ці дуже різноманітні* (А.Малишко); *І зараз, перечитуючи книжки, які написав Олесь Васильович за час нашого знайомства, я не знайшов жодного оповідання, жодної фрази або сюжету, який би він хоч частково запозичив у мене* (О.Донченко). В значенні "позичати" невживане, наприклад: *Сьогодні ось запозичила гривню й купила хліба.*

ПОЗНАЙОМИТИСЯ - ОЗНАЙОМИТИСЯ

Познайомитися, -млюся, -мишся. 1. *(з ким).* Завести, почати знайомство з кимсь. – *Познайомимось ближче. Зовуть мене Валерій Іванович, я – директор школи* (О.Гончар).

2. *(з ким-чим).* Те саме, що **ознайомитися.**

Ознайомитися *(з ким-чим).* Дістати відомості про когось, щось, набути знань у чомусь. *З світовими класиками я ознайомився ще в часи, коли був за стипендіата при двокласовій школі* (С.Васильченко); – *Ви дозволите мені*

ознайомитися з вашими документами? (Ю.Смолич).

позов див. **позив.**

покажчик див. **показник.**

ПОКАЗНИЙ - ПОКАЗОВИЙ

Показний. 1. Який привертає увагу певними позитивними якостями; помітний, привабливий: *показна людина, показна зовнішність.*

2. Розрахований на ефект, навмисно підкреслений: *показна веселість, показне геройство.*

Показовий. 1. Який указує на щось, характеризує що-небудь: *показовий приклад, показова ознака.*

2. Прилюдний: *показові змагання, показовий суд.*

3. Який є взірцем: *показовий урок, показова школа, показове господарство.*

ПОКАЗНИК – ПОКАЖЧИК

Показник, -а. Свідчення, доказ, ознака чогось; переважно в мн. – результати, дані про досягнення чогось тощо: *показник зрілості, показник культури, показники про роботу, економічні показники.*

Покажчик, -а. Знак, що вказує на напрям руху, розташування чогось; контрольно-вимірний прилад; довідкова книжка або довідковий список: *покажчик дороги, покажчик температури води, алфавітний покажчик літератури.*

показовий див. **показний.**

ПОКОРА - ПОКІРНІСТЬ, ПОКІРЛИВІСТЬ

Покора *(кому, чому, перед ким-чим і без додатка).* Беззаперечна готовність виконувати чужі накази, розпорядження, вимоги тощо: *покора батькові, рабська покора, тримати в покорі.*

Покірність, -ності, *ор.* -ністю, **покірливість,** -вості, *ор.* -вістю *(кому, чому і без додатка).* Властивість покірного: *безсловесна покірність (покірливість), покірність (покірливість) долі.*

ПОКРАЩАТИ - ПОКРАЩИТИ -ПОЛІПШИТИ - ПОЛІПШАТИ

Покращати, *неперех.* Стати кращим; поліпшитися.

Покращити, *перех.* Те саме, що **поліпшити.**

Поліпшити, *перех.* Зробити кращим, досконалішим за якістю, властивістю тощо.

Поліпшати, *неперех.* Те саме, що **покращати.**

полив'яний див. **половий.**

ПОЛИШАТИ[1], *недок. розм.* У значенні "залишати" вживається тільки тоді, коли йдеться про багатьох осіб або про ряд предметів чи явищ. *Й звірі, як відомо, полишають сліди. Німий же був безслідний* (П.Загребельний).

ПОЛИШАТИ[2]**,** *док.* Залишити всіх або багатьох, все або багато чогось; позалишати. *Пастухи, що недалеко пасли, полишали худібку і стали підходити до веселих співаків* (Н.Кобринська).

ПОЛІ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "численний", "багато"; пишеться разом: *полівітаміни, поліекран.* **Пор. моно...**

полігамія див. **бігамія.**

ПОЛІЙ[1], -я, *ор.* -єм, *розм.* Полільник. *Полії пололи буряки.*

ПОЛІЙ[2], полою, *ор.* полоєм. Вода, що виступила поверх льоду. *Не можна річку переїхать: полій пішов по льоду* (Словник Б.Грінченка).

поліпшити – поліпшати див. **покращати.**

ПОЛІТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **політичний;** пишеться разом: *політемігрант, політосвіта.*

політура див. **палітурка.**

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ. 1. Який стосується поліції; у знач. ім. – особа, яка перебуває на службі в поліції: *поліцейський наглядач, поліцейський чиновник. Коли чую, мене тягне за руку поліцейський* (І.Нечуй-Левицький).

2. Який спирається на владу поліції; який характеризується грубим насильством і сваволею: *поліцейські заходи, поліцейські репресії.*

ПОЛОВИЙ - ПОЛОВ'ЯНИЙ - ПОЛИВ'ЯНИЙ

Половий. Блідо-жовтий; про масть тварин – світло-рудий. *Скільки оком скинеш – нив'я... там полові, там чорні, там зелені, аж голубі, там білі, як молоко* (Панас Мирний); *Попереду ішла полова корова із зіркою на лобі* (Г.Косинка).

Полов'яний. Виготовлений з полови. *Полов'яний хліб – не голод* (приказка).

Полив'яний. Покритий склоподібним сплавом – поливою (про керамічні вироби): *полив'яні миски, полив'яні глечики.*

ПОЛОВИНА. Одна з двох рівних частин чогось; якась частина або певна кількість чогось. *Дощана перегородка ділила на дві рівні половини засторонок* (М.Стельмах); *Половина саду квітне, половина в'яне* (пісня); *Рідна хата на дві половини, Тихий спокій дитячого сну. Перед вами не маю провини, А завжди відчуваю вину* (Г.Чубач). Однак у розмовній мові це слово може означати також одну з двох нерівних, нерівноцінних частин. *Миша більшу половину екзаменів видержав* (Леся Українка); *Продав Чіпка більшу половину соломи* (Панас Мирний); *– Адже у нас у полку без зброї добра половина, чоловік до півтисячі* (А. Головко).

ПОЛОВИННИЙ - ПОЛОВИНЧАСТИЙ

Половинний. Який дорівнює половині чогось, становить половину тощо: *половинна цегла, половинний заробіток, половинна доза.*

Половинчастий. Який складається із стулок, стулковий; переносно – позбавлений цілісності, послідовності, компромісний: *половинчасті двері, половинчасті заходи, половинчасті рішення.*

полов'яний див. **половий.**

положення див. **стан.**

полу... див. **напів...**

ПОЛУНИЦІ, ПОЛУНИЦЯ - СУНИЦІ, СУНИЦЯ

Полуниці, -ниць, *мн.* Переважно городні, культурні ягоди; **полуниця** – одна ягода, один кущ, рідше – збірне. *Уже полуменіли полуниці На грядці, що торік я засадив* (М.Рильський); *Спілі полуниці найсолодші в липні: Від них руки пахнуть, губенята липнуть* (Г.Чубач); *Я дві червоні полуниці приніс тобі* (В.Сосюра); *– Яке ж я маю право їсти тепличну полуницю, коли в людей*

і чорного хліба нема? (М.Стельмах).

Суниці, -ниць, *мн.* Переважно дикі, лісові ягоди; **суниця** – одна ягода, один кущ, рідше – збірне. – *Піду ж я, мамо, назбираю вам суниць* (Г.Квітка-Основ'яненко); *В траві зоріли достиглі суниці* (Є.Гуцало); *Навколо цих пеньків літо щороку кораловим намистом розсипає запашну суницю* (М.Стельмах).

помешкання див. **приміщення.**

ПОМІДОР - ТОМАТ

Помідор, -а. Городня рослина родини пасльонових; плід цієї рослини: *посадити помідори, мариновані помідори, нарізати помідорів.*

Томат. 1. *р.* -а. Те саме, що помідор, але вживається рідше: *солоні томати.*

2. р. -у. Соус, паста з помідорів.

ПОМІТНИЙ - ПОМІТЛИВИЙ

Помітний. Який можна побачити, помітити; відчутний; важливий тощо: *помітна стежка, помітний рум'янець, помітне місце в мистецтві, помітний вітерець, помітна людина, помітний слід в історії.* Пох.: **помітність, помітно.**

Помітливий, *розм.* Спостережливий. Пох. **помітливість.**

ПОМОРИ, ПОМОРЦІ - ПОМОРЯНИ - ПОМОРНИК

Помори, -ів, поморці, *мн. (одн.* **помор,** -а, **поморець,** -рця). Етнографічна група росіян, що живе на узбережжі Білого та Баренцового морів.

Поморяни, -ян, *мн. (оди.* **поморянин**, -а). Одна з груп західнослов'янських племен, що населяла прибалтійську частину Польщі – Помор'я.

Поморник, -а. Водоплавний птах.

ПО-НАШОМУ - ПО НАШОМУ

По-нашому, *присл.* Як у нас, як ми бажаємо тощо. *Невтесом всі його дражнили, По-нашому ж то звавсь Охрім* (І. Котляревський).

По нашому, *займ. з прийм. її я вимріяв собі в ночах глухих безсонних... Але не можна полюбить по нашому закону* (В.Сосюра).

...ПИШКА. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "робота", "спорудження": *гідропоніка.*

поодинокий див. **одинокий.**

попелястий див. **попільний.**

ПО-ПЕРШЕ - ПО ПЕРШЕ

По-перше, *присл.* Вживається як вставне слово при переліку на позначення першого пункту, а також у значенні "перш за все". *Галі, своєї старшої сестри, Вустимко, по-перше, не боїться, а по-друге, – їй нема коли шукати його* (І.Багмут); – *По-перше, хай встане* (Є.Гуцало); – *Поговорим, нарешті, як мужчини. По-перше. Ти знаєш мою підпільну кличку?* (М.Стельмах).

По перше, *займ. з прийм. З 20 березня по перше квітня я буду у відрядженні.*

ПОПІЛЬНИЙ - ПОПЕЛЯСТИЙ

Попільний, 1. Який стосується попелу: *попільні частинки, попільний блиск.*

2. Те саме, що **попелястий.**

Попелястий. Кольору попелу; сірий: *попеляста курка, попелясте волосся. Із-за обрію стали накочуватися хмари, що громадилися все більше і більше, з білих робилися попелястими, потім стали бузиновими* (Григорій Тютюнник).

ПОПО... *преф. складний.* Створюваним за його допомогою словам надає додаткового значення тривалості, достатності й повторюваності дії: *попобити, поповозити, поповчитися, попогуляти, попоносити, попосміятися, попошукати.* [Вустя:] *Мало батько попоробили на своїм віку? Нехай тепер вволю відпочинуть* (М.Кропивницький); *Сіножать далеко – аж на панському. Косили копиці. Вісім верстов – попоїдь* (І.Микитенко); *Ото попоходиш за плугом, попотягаєш чепіги, то й, зрозуміло, втома бере своє* (О.Ковінька). Тільки в утвореннях з дієсловом **їсти** *(попоїсти)* переважно відсутнє значення тривалості дії. *Орлу схотілось попоїсти* (Є.Гребінка); *На, попоїж із медком паляниці* (І.Манжура); *– Може б, ти чого попоїла? – спитала Марія* (І.Нечуй-Левицький). З відтінком достатності дії ці утворення зустрічаються зрідка. *Іди ти в Січ. Як Бог поможе, Там наїсися всіх хлібів, Я їх чимало попоїв. І досі нудно, як згадаю!* (Т.Шевченко); *І заробітчани раді такі! Думка: хоч тиждень усмак поживляться, попоїдять м'яса* (Панас Мирний).

ПОПОЛОВИНІ - ПО ПОЛОВИНІ

Пополовині, *присл.* На дві рівні частини; з однаковою домішкою чогось іншого. – *Значить, все треба поділити пополовині!(М.*Стельмах); *Очі., горіли, налиті сльозами пополовині з кров'ю* (Панас Мирний); *Його довга, тонка, закутана в укривала постать неначе переломилась і зігнулась пополовині* (І.Нечуй-Левицький).

По половині, *ім. з прийм.*

ПОПУЛЯРНИЙ - ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКИЙ - ПОПУЛІСТСЬКИЙ

Популярний. Нескладний змістом і формою викладу, легкий для розуміння, доступний, дохідливий; який став загальновідомим, визнаним: *популярна брошура, популярна лекція, популярна енциклопедія, популярний письменник, популярні пісні.*

Популяризаторський. Спрямований на популяризацію; властивий популяризаторові: *популяризаторські твори, популяризаторська робота.*

Популістський. Пов'язаний з популізмом – демагогічними заявами та обіцянками чи з необгрунтованими діями, розрахованими на здобуття якнайширшої популярності.

...ПОР. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "отвір", "прохід": *бластопор, гастропор.*

ПОРЕЙ - ПИРІЙ

Порей, -ю, *ор.* -єм. Дворічна овочева рослина родини лілійних, один з

видів цибулі.

Пирій, -ю. Трав'яниста багаторічна рослина родини злакових (бур'ян).

ПОРІВНЯНИЙ - ПОРІВНЯННИЙ - ПОРІВНЯЛЬНИЙ

Порівняний. Дієприкм. від **порівняти;** у знач, прикм. – відносний: *порівняний у правах, порівняна тугоплавкість.*

Порівнянний. Якого можна порівняти з іншими; спільномірний: *порівнянні величини, порівнянні поняття.*

Порівняльний. Який грунтується на порівнянні; одержаний внаслідок порівняння: *порівняльне вивчення мов, порівняльна анатомія, порівняльні дані, порівняльне підрядне речення.*

поріднений див. **споріднений, поріднитися** див. **зріднитися.**

ПОРОЖНИННИЙ - ПОРОЖНИСТИЙ

Порожнинний. В анатомії – пов'язаний з порожниною: *порожнинна операція.*

Порожнистий. Який має всередині порожнину; виготовлений з порожниною всередині: *порожнисті роги, порожнисте стебло, порожниста куля.*

ПОРОШИТИ - ПОРОЩЙТИ, ПОРОЩАТИ

Порошити, -ошу, -ошиш. Засипати, покривати чим-небудь; іти, сипати: *порошити пилом, сніжок порошить, порошить дрібний дощик.*

Порощити, -щу, -щиш *і* **порощати,** *розм.* 1. Сікти, шмагати, бити (про дощ, сніг); періщити. *Сніг так і порощить у лице* (Ганна Барвінок); *Смутне небо порощило дрібним дощем* (І.Нечуй-Левицький); *Порощить дощ за вікном* (С.Васильченко).

2. *перен.* Швидко й голосно говорити; кричати. – *Мовчать! Прескверна пащекухо! – Юнона злобно порощить* (І.Котляревський); *Манюсінькі* [діти].. *щебечуть, як тії циганчата, та лящать, кричать, порощать* (Г.Квітка-Основ'яненко).

ПОРСКАТИ - ПОРСЬКАТИ

Порскати, порснути. З силою прискати, вилітати, розсипатися (про бризки, іскри тощо); обдавати краплями; форкати (про коней) тощо. *Горіла хата.. Завалювались крокви, і в захмарене небо порскали снопи іскор* (Ю.Бедзик). *Навіть мої коні були, видимо, раді, бо порскали і шпарко йшли наперед* (Т.Бордуляк); *Лиш коні порскають, вудилами дзвенять* (Б.Лепкий).

Порськати, порськнути. У мисливстві – цькувати звіра.

портрет див. **автопортрет.**

порука див. **запорука.**

ПОРУЧ - ПОРЯД

Поруч. 1. *присл.* Дуже близько, на невеликій відстані від когось, чогось; поблизу: *іти поруч, стояти поруч, поставити хату поруч, працювати поруч.*

2. *(з ким-чим, кого, чого), прийм.* Вживається при вказуванні на просторову близькість, суміжність когось, чогось з ким-, чим-небудь; коло: *вона сіла поруч з батьком, він став поруч нас. І полоненого хлопця поставили поруч ката...* (М. Нагнибіда); *Поруч воза йшов Микита, проводжаючи*

подорожніх до Росі (А.Кащенко).

Поряд. 1. *присл., прийм.* Те саме, що **поруч:** *бігти поряд, жити в будинку поряд, сидів поряд з дівчиною, іти поряд саней. Орися присіла поряд із Юлею* (Григорій Тютюнник).

2. *(з ким -чим), прийм.* Вживається при вказуванні на суміжні або одночасні дії, а також на особи або предмети, що перебувають **у** спільній або одночасній дії; разом, одночасно. *Народ творить. Колективно? Так, поряд з відомими на ім'я і невідомими широкому загалу, але відомими близькому оточенню народними творцями бачимо й незчисленні приклади колективної творчості* (М.Рильський).

ПОРФІР - ПОРФІРА

Порфір, -у. Загальна назва магматичних гірських порід.

Порфіра. 1. *заст.* Довга пурпурова мантія, символ влади монарха: *дорога порфіра.*

2. Морська їстівна водорість червоного кольору.

поряд див. **поруч.**

ПОСВІДЧЕННЯ - ПОСВІДКА -СВІДОЦТВО - СВІДЧЕННЯ

Посвідчення, *р. мн.* -ень. 1. Підтвердження істинності, правильності чогось; свідчення, підтвердження чогось тощо: *нотаріальне посвідчення.*

2. Офіційний документ, який підтверджує якийсь факт або містить короткі відомості про когось: *особове посвідчення, посвідчення особи, посвідчення про відрядження.* Якщо це слово вжите без вказівки на те, що саме воно засвідчує, і контекст не дає ніяких уточнень, то йдеться про особове посвідчення, тобто про документ, в якому засвідчується особа.

Посвідка. Те саме, що **посвідчення 2**: *посвідка на проживання, посвідка про особу.*

Свідоцтво. Те саме, що **посвідчення 2**: *авторське свідоцтво, свідоцтво про народження, свідоцтво про одруження, свідоцтво про винахід.*

Свідчення. Факт, річ, обставина, які підтверджують щось; повідомлення про щось (в тому числі і свідком на суді чи допиті): *правдиве свідчення, свідчення духовного багатства, за свідченням очевидця, записувати свідчення.*

ПО-СВОЄМУ - ПО СВОЄМУ

По-своєму, *присл.* Відповідно до власного бажання, розуміння тощо; своєю мовою, своєрідно. – *Чи ви пак вмієте по-нашому говорити, чи тільки говорите по-своєму? – спитав Тарасій* (І.Нечуй-Левицький); *Мотив був суворий, мужній, по-своєму оригінальний* (З.Тулуб).

По своєму, *займ. з прийм. По своєму ліжку простягай ніжку* (приказка).

ПОСЕРЕДИНІ - ПО СЕРЕДИНІ

Посередині. 1. *присл.* Усередині, в центрі або недалеко від центру чогось, між двома особами або предметами тощо. *Посередині довгий стіл, накритий до званої вечері* (Леся Українка); *Рука – вузька, жовто-біла, з довгими пальцями, які посередині здаються товщими, від чого схожі на білі*

сигари (В.Винниченко); *Моріг зелений перерізується посередині биндочкою-стежкою* (М.Коцюбинський); *Городець був такий, як колись, – порослий дрімучим лісом соняшників, кукурудзи; посередині – глибока межа* (І.Багряний).

2. *прийм.* Посеред. *Маруся сиділа посередині кімнати* (Панас Мирний).

По середині, *ім. з прийм. По середині* [вулиці], *битій каменем, гуркотали карети, коляски, фаетони* (Панас Мирний).

посів див. **сіяння.**

посміхатися див. **усміхатися.**

посмішка див. **усмішка.**

ПОСОЛ - ПОСЛАННИК - ПОСЛАНЕЦЬ

Посол, -сла. 1. Дипломатичний представник однієї держави в іншій, який очолює посольство. *Моточовен відвіз на "Ісмет " турецького посла з дружиною* (Ю.Яновський).

2. Те саме, що **посланець.** *Латину тільки що сказали, що од Енея єсть посли* (І.Котляревський).

Посланник, -а. 1. Дипломатичний представник (рангом нижчий від посла).

2. *рідка.* Те саме, що **посланець.**

Посланець, -нця, *ор.* -нцем. Особа, послана кимсь з певним дорученням, завданням тощо, гонець; чийсь представник для участі в чомусь і т. ін. – *Я посланець пана Ґонти* (Т.Шевченко); *Вчора знову посланець приніс мені рожі від вас* (Ірина Вільде); *Його до гетьмана од Січі посланцем обрано* (В.Сосюра).

ПОСТ... Префікс, що означає наступність: *постадаптація, постімпресіонізм.*

поставати див. **повставати.**

ПОСТОРІНКОВИЙ - ПОСТОРОНКОВИЙ

Посторінковий. Який здійснюється за сторінками, сторінка за сторінкою: *посторінкова нумерація.*

Посторонковий. Прикм. від **посторонок** – частина кінської упряжі.

ПОСТУПАЛЬНИЙ - ПОСТУПЛИВИЙ - ПОСТУПОВИЙ

Поступальний. Спрямований уперед, який рухається у висхідному напрямку: *поступальний розвиток, поступальний рух.*

Поступливий. Схильний іти на поступки комусь; згідливий: *поступлива людина.*

Поступовий. Який відбувається, здійснюється без раптових змін, у певній послідовності, не зразу тощо: *поступовий перехід, поступовий розвиток.*

потовий див. **пітний.**

ПОТОВЩАННЯ - ПОТОВЩЕННЯ

Потовщання. Дія за знач, **потовщати** – стати товстим, товстішим: *потовщання жил, потовщання пагонів, потовщання стебла.*

Потовщення, *р. мн.* -ень. 1. Дія за знач, потовстити – зробити товстим, товстішим; збільшити товщину чогось: *бікарбонат натрію спричиняє*

потовщення шкаралупи яйця.
2. Товща частина, товще місце чогось: *потовщення на трубах, канат з потовщенням.*

ПОТОКОВИЙ - ПОТОЧНИЙ

Потоковий. Який здійснюється безперервним потоком, конвеєрний (про метод виробництва) тощо: *потокова лінія, потоковий метод, потокове збирання буряків, потокова ділянка.*

Поточний. 1. Який є, відбувається тепер, у цей час тощо: *поточний рік, поточний момент, поточна преса, поточні виробничі потреби.*

2. Повсякденний (про справи, роботу): *поточний рахунок, поточний ремонт, поточна робота, поточні господарські справи.*

ПОТОМУ - ПО ТОМУ

Потому, *присл.* Потім. *Жах стулив усім уста, і білі бороди, немов зів'ялі, упали на груди. Потому зчинився ґвалт* (М.Коцюбинський); *– По обіді зараз дідуньо казав йому газету читати, потому я бабуні нитки мотала* (Леся Українка).

По тому, *займ. з прийм. Знайдуть її по тому, що вже сильно ридатиме* (Марко Вовчок); *Я його в вічі не бачив і не балакав з ним, але по ділах його і по тому, що про його люди говорять, бачу, що це великий чоловік* (Б.Лепкий); *По тому, як Аня одвернулася й сховала обличчя, Шумаков зрозумів, що вона теж сміється, але не відповідає на його жарт* (С.Голованівський); – *Ви дарма на Байду говорите таке. – "Я сказав, по тому й бути, дочко* "(Д.Бедзик).

ПОТОНШАННЯ - ПОТОНШЕННЯ

Потоншання. Дія за знач, **потоншати** – стати тонким, тоншим: *потоншання криги, потоншання шкіри.*

Потоншення, *р. мн.* -ень. 1. Дія за знач, потоншити – зробити тонким, тоншим; зменшити товщину чогось.

2. Тонша частина, тонше місце чогось.

поточний див. потоковий.

ПОТРЕБУВАТИ, -ую, -уєш *(кого, чого).* Відчувати нестачу чогось, необхідність у кому-, чому-небудь; вимагати певних умов для розвитку, здійснення тощо: *потребувати вивчення, потребувати зусиль, потребувати помічника, потребувати допомоги, потребувати коштів, потребувати ліків, потребувати поліпшення, потребувати спокою, потребувати втручання, потребувати уваги.*

ПО-ТРЕТЄ - ПО ТРЕТЄ

По-третє, *присл.* Вживається як вставне слово при переліку на позначення третього пункту.

По третє, *числ. з прийм.*

ПОЧИН - ПОЧИНАННЯ - ЗАЧИН

Почин, -у. 1. Починання, ініціатива: *за почином, з почином.*

2. Перші моменти вияву якоїсь дії; початок: *брати почин, давати почин, зробити почин, для почину.*

Починання, *р. мн.* -ань. Розпочата кимсь робота, справа, захід

(переважно новаторського, пошукового характеру): *корисні починання, новаторські починання, патріотичні починання, прогресивні починання.*

Зачин, -у. Вступ, початок переважно в епічних творах народної творчості (у думах, билинах, піснях): *казковий зачин, форма зачину.*

ПОЧОМУ, ПОЧІМ - ПО ЧОМУ, ПО ЧІМ

Почому, почім, *присл.* Уживається в значеннях "скільки коштує". *Мати розпитувала, почому там на базарі пшоно, сало, олія* (А.Шиян); *– А почім же там поросята ? – поцікавилась мати* (Є.Гуцало).

По чому, **по чім**, *займ. з прийм.*

– Чи довго же ся ніч? – "Недовго, ні!"

– А ти ж по чому знаєш ? (Леся Українка); *Я дівкою не гуляла, замужем не буду, По чім же я свої літа споминати буду?* (П.Чубинський).

ПОЧУВАТИ – ВІДЧУВАТИ

Почувати. 1. Мати якесь почуття, бути в певному духовному або фізичному стані. *Вона в той час не почувала сорому перед матір'ю* (І.Нечуй-Левицький); *Наближаючись до хати, Соломія почувала невиразну тривогу* (М.Коцюбинський); *– Як ти себе почуваєш? – жалісливо питаю я в неї* (Панас Мирний).

2. Те саме, що відчувати. [Анна:] *Аж до Гори я не могла спинитись, І тільки стук загрозливий копит За спиною я близько почувала* (І.Кочерга); *– Я почуваю запах диму* (Ю.Яновський); *Хоч не все зрозуміла* [Катря] *як слід, проте почувала, що правда за вчителем* (А. Головко).

Відчувати. Сприймати органами чуття, мати здатність сприймати, інтуїтивно передбачати щось; переживати якесь почуття. *Приємно відчувати запах прілого листя і соснової смоли* (С.Чорнобривець); *Штукаренко йшов, але ніг під собою не відчував* (С.Голованівський); *Матроси не бачили берегів, але відчували їх близькість* (В.Кучер); *Вони обоє відчували однаково, що Семениха не втерпить та й стане йому дорікати* (Лесь Мартович).

ПОЧУТТЯ - ЧУТТЯ - ВІДЧУТТЯ

Почуття. 1. Психічні й фізичні відчуття людини; здатність сприймати навколишнє середовище: *почуття голоду, почуття власної гідності, почуття ліктя, почуття міри, почуття відповідальності, естетичні почуття, почуття патріотизму.*

2. Емоції, що супроводжують оцінку певних суспільних подій, явищ, викликані певними душевними переживаннями; вияв схвильованості, піднесення тощо: *грати на почуттях, почуття гумору, почуття радості. Тут, може, говорить більш почуття, ніж теоретичний розум* (Леся Українка); *Пішов додому Чіпка, .. поніс у серці гірке почуття ненависті* (Панас Мирний); *Його охопило почуття палющого сорому* (Григорій Тютюнник); *В його душі ворухнулося якесь зловіще, погане почуття* (Б.Лепкий).

3. Глибоке відчуття потягу, душевної прихильності до когось; любов, кохання тощо. *Зів'яло з часом та почало гаснути в серці Поновім і почуття до Гашіци* (М.Коцюбинський); *Мабуть, вона могла б його стримати, вдержати тут силою свого почуття, своєї любові* (О.Гончар).

Чуття. 1. Здатність відчувати, сприймати зовнішні подразнення; фізичний стан, свідомість; інстинкт істот: *органи чуття, зорові чуття, шосте чуття, загострене чуття, чуття ліктя, чуття орієнтації у птахів, чуття дотику* тощо. *Невимовна, надзвичайна швидкість і ясність чуттів – зору і думки – володіли в цю секунду Марією* (Ю.Смолич); *Іваниха тим часом вернулась до чуття, глянула на сина спершу немов непритомно, потім одразу все пригадала* (Леся Українка); *Поштовий голуб мусить бути особливо прив'язаний до свого голубника, і це чуття хлопець настирливо й терпляче виховує у птахів* (О.Донченко).

2. Психофізичне відчуття, якого зазнає людина; психічний стан людини, зумовлений її переживаннями, враженнями; передчуття, усвідомлення чогось тощо: *сповнений високого чуття, чуття огиди, чуття самотності, чуття прив'язаності, чуття реальності, болюче чуття, чуття відповідальності, радісне чуття, чуття гумору, чуття мови, естетичне чуття. Згадую минуле життя спокійно, та без радості, без туги: одно із нього виніс я чуття, що я не був у нім щасливий,* други!(І.Франко).

3. Здатність переживати, хвилюватися, палко відгукуватися на щось, душевно захоплюватися чим-небудь, чуйно ставитися до когось. *Аж ось полегшало життя; Немов прокинулось чуття В душі тюремників моїх* (П.Грабовський); *І у зболілому серці.. Теплі, гуманні чуття постають* (І.Франко).

4. Те саме, що **почуття** 3. *Якби помножити любов усіх людей, ту, що була, що є й що потім буде, то буде ніч. Моя ж любов, як день, не знають ще чуття такого люди* (В.Сосюра); *Чуттям жінки Орися збагнула, що вона заздрить її материнству* (Григорій Тютюнник).

Відчуття. Здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу, підсвідоме сприймання чогось; стан, зумовлений переживанням, усвідомленням, розумінням чого-небудь: *відчуття дотику (дотикові), зорові відчуття, нюхові відчуття, слухові відчуття, смакові відчуття, відчуття болю, відчуття тепла. Його не залишало відчуття присутності когось стороннього* (О.Донченко); *Друге, що в моєму дитинстві було вирішальним для характеру моєї творчості, це любов до природи, правильне відчуття краси природи* (О.Довженко); *Відчуття близької розлуки ятрило материнське серце* (А.Шиян).

ПОШИРЮВАТИСЯ - РОЗПОВСЮДЖУВАТИСЯ. Збігаються в значеннях "передаватися, продаватися і т. ін. багатьом для придбання, ознайомлення тощо; охоплювати дедалі більший простір та ін.": *вірші поширювалися (розповсюджувалися) в списках.* У значенні "ставати відомим, приступним для багатьох" **поширюватися** вживається переважно з абстрактними іменниками *(інтерес, ініціатива, ідеї),* а **розповсюджуватися** – переважно при наявності активного суб'єкта (хтось розповсюджує щось).

ПОЩО - ПО ЩО

Пощо, *присл. розм.* Навіщо, заради чого. *І ми обертаємося в пил... Але пощо обертатися в пил з муками, коли можна без?..* (І.Багряний); *Чого вертать ? Пощо ? Й для кого?* (П.Карманський); *Навіть дівчат не кликала,*

щоб помагали. Пощо? Не треба розніжуватися (Б.Лепкий); *Пощо ота за молодістю туга, Пощо ті нарікання і жалі? Все марнота, коли довкруж наруга, Коли немає правди на землі* (В.Бровченко).

По що, *займ. з прийм. – По що ти йдеш до лісу? – "По гриби ".*

ПО-ЯКОМУ - ПО ЯКОМУ

По-якому, *присл.* Як у кого, за чиїм звичаєм; якою мовою. *"А се по-якому? – подумав Русин. – Бути в пеклі і чорта не бачити, – ге, се вже хіба остання ганьба!"* (І.Франко).

По якому, *займ. з прийм.* [Панна:] *Ну то кажи, по якому праву не даєш проїзду чесним людям?* (С.Васильченко).

ПО-ЯКОМУСЬ - ПО ЯКОМУСЬ

По-якомусь, *присл.* Якоюсь мовою. – *А цей новий, чорнявенький – не кавказець часом ? Джеркотів сьогодні по-якомусь з Магомедовим* (О.Гончар).

По якомусь, *займ. з прийм. А по якомусь часі обоє лежать уже горілиць на воді заспокоєні* (О.Гончар).

ПОЯСНЕНИЙ - ПОЯСНЕННИЙ

Пояснений. Дієприкм. від **пояснити**; роз'яснений: *не всі явища природи пояснені.*

Поясненний, *прикм.* Якого можна пояснити.

ПРА..., *преф.* Утворює: 1) іменники зі значенням віддаленого ступеня прямої спорідненості: *прабаба, прапрабаба, прадід, прапрадід, правнук, праматі, прародичі;*

2) іменники й прикметники зі значенням первинності, давності зв'язків, стосунків тощо: *прабатьківщина, прамова, прамовний, праслов'янський, праджерело, праліс.*

правити див. **керувати.**

ПРАВОРУЧ, *присл.* 1. *(де?).* З правого боку; справа. *Зараз ми йдемо на степове озерце, що праворуч, і там постоїмо на вечірньому перельоті* (М.Хвильовий); *Праворуч і ліворуч вибухають ворожі снаряди* (О.Довженко); *Дорога пролягала засніженим лугом попід горою, що підносилась праворуч* (Я.Гримайло).

2. *(куди?).* У правий бік; направо. – *Спустися отуди в балку, пройдеш греблю попід вербами і зараз же бери праворуч* (О.Кобилянська); *На роздоріжжі головної вулиці я звернув праворуч* (О.Досвітній); *Світличний подивився праворуч – ні живої душі* (А.Дімаров).

ПРАКТИК - ПРАКТИКАНТ

Практик, -а. Той, хто набув досвіду внаслідок практичної діяльності, хто займається практичною діяльністю: *досвідчений практик, теоретик і практик перекладу, лікар-практик.*

Практикант, -а. Той, хто проходить практику: *сумлінний практикант, лікарський практикант, студент-практикант.*

праник див. **пряник.**

ПРАСУВАТИ - ПРЕСУВАТИ

Прасувати, -ую, -уєш. Вирівнювати, вигладжувати гарячою праскою

(одяг, тканину тощо): *прасувати білизну. Біля хати на дерев'яному столику Оксана старанно прасує білу сорочку* (А.Шиян).

Пресувати. Ущільнювати, стискати пресом, виготовляти щось за допомогою преса: *пресувати сіно, пресувати деталі.*

працівник див. **робітник.**

пре... див. **при...**

ПРЕЗЕНТАЦІЯ - РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

Презентація, -ї, *ор.* -єю. 1. Представлення, пред'явлення перевідного векселя особі, зобов'язаній здійснити плату.

2. Урочисте представлення чогось нового, що з'явилося або було створене (наприклад, книжки, кінофільму, організації тощо): *відбулася презентація нового журналу.*

Репрезентація. Відображення особливостей чогось, здобутків чи поглядів кого-небудь: *репрезентація країни на міжнародній виставці, репрезентація національної єдності, репрезентація творчих здобутків художника.*

преса див. **друк.**

ПРЕСТАРИЙ - ПРЕСТАРІЛИЙ - ПРИСТАРІЛИЙ

Престарий. Дуже старий, старезний; дуже давній: *престара корова, стара-престара бабуся, престарий собор.*

Престарілий, *зрідка.* Який дожив до глибокої старості (про людину); також у знач, ім.: *будинок для престарілих.*

Пристарілий, *розм.* Який став літнім, немолодим; літній, немолодий; непридатний для вжитку (про речі).

пресувати див. **прасувати.**

ПРЕЦЕСІЯ, -ї, *ор.* -єю. Рух осі обертання твердого тіла по круговій конічній поверхні.

ПРИ, *прийм.* Вж. у словосп.: *при владі бути, при всьому тому, при грошах бути, при дорозі* (і *біля дороги), при свідках, при штабі числитися.*

ПРИ... - ПРЕ...

При..., *преф.* Вживається переважно для означення наближення, приєднання: *прибавляти, прибігати, приваблювати, прив'язувати, пригрібати, приєднувати, приробляти, пришивати.*

Пре..., *преф.* Вживається переважно для означення найвищої якості: *пребідний, превеликий, превеселий, прегарний, предивний, предорогий, предосить, премудрий, препишний, препоганий. Мати їх ішла рядом і гірко плакала, та й батько, здається, витирав очі чорним прездоровим кулаком* (Грицько Григоренко); *Яка ж ти, о воле, прекрасна, пречиста* (О.Олесь).

прибічник див. **прихильник.**

прибуток див. **дохід.**

ПРИВИД - ПРИВІД

Привид, -у. Видіння, що його малює уява; щось нереальне, оманливе. *Часто, часто привид милий, ніби янгол білокрилий, В чарах ніченьки встає* (Г.Чупринка).

Привід[1], -воду. Підстава (справжня або вигадана), причина для якихось

дій, вчинків: *давати привід комусь для чогось, з приводу, під приводом.*

Привід^2, -воду. Пристрій, що надає руху якійсь машині, механізмові: *гідравлічний привід, електричний привід.*

ПРИВЛАСНЮВАТИ - ПРИСВОЮВАТИ

Привласнювати, -юю, -юєш. Робити щось власністю: *привласнювати землю, привласнювати чужу працю, привласнювати майно, привласнювати чиюсь ідею.*

Присвоювати. 1. Надавати комусь службового або почесного звання: *присвоювати почесне звання заслуженого діяча науки, присвоювати звання лейтенанта.*

2. Те саме, що **привласнювати.**

ПРИГОДА - НАГОДА

Пригода. Непередбачений, несподіваний випадок у житті; подія, яка трапилась під час подорожі, мандрівки, часто-густо пов'язана з ризиком; нещасливий випадок: *шукачі пригод, дорожньо-транспортна пригода. Вася спокійно переказує всі пригоди, що трапились з ним у дорозі* (М.Трублаїні); *Раз сталася така пригода. Остапові зсунулась пов'язка з рани, і він ніяк не міг дати собі ради з нею* (М.Коцюбинський); *Кинула господу. Пішла в найми... не минула Лихої пригоди* (Т.Шевченко); У словосп.: стати в пригоді – знадобитися, бути корисним комусь. – *Коли приймете мене до своєї ватаги, то я вам на степах скрізь дорогу покажу і, може, стану вам в пригоді* (І.Нечуй-Левицький).

Нагода. Зручні, сприятливі для здійснення чого-небудь обставини, підходящий для чогось момент. *Ольга мала деякі дані підозрівати, що Завадка шукає нагоди заговорити до неї* (Ірина Вільде); *Жінка ніде не розлучалася з гвинтівкою, але нагоди стріляти їй не траплялося* (М.Шеремет); У словосп.: з нагоди *чого* – у зв'язку з певними сприятливими обставинами. *Скориставшися з нагоди, що мова зайшла про шахту, Січкарук запитала, як у Циганка виникла ідея нового методу* (О.Гуреїв); при нагоді – як трапиться зручний момент. *Олексій дав оправити портрет у рамки за скло і послав при нагоді до матері* (П.Куліш).

ПРИЗВОДИТИ, -джу, -диш, **призвести**, -еду, -едеш. Синоніми до слів приводити, привести; вживаються переважно в негативному плані – в значеннях "доводити когось до чогось, до якихось учинків тощо": *призводити до безумства, призводити (призвести) до біди, призводити (призвести) до занепаду, призводити (призвести) до зниження продуктивності. Та скільки ж не зарікався Ходолин батько не пити, ніколи не міг витримати більше тижня: непремінно його хто-небудь та призведе, і він, добре підпивши, почина собі наказувати: – Не треба пити!.. Сором!..* (Грицько Григоренко).

ПРИЗУПИНЕНИЙ. Зупинений на деякий час: *призупинена чинність постанови.*

ПРИЙНЯТИЙ - ПРИЙНЯТНИЙ

Прийнятий. Дієприкм. від **прийняти**: *прийнята на з їзді програма, раніше прийняте рішення. її не бентежить, що та думка часом не*

влягається в звичну, прийняту всіма мірку (Ю.Мушкетик).

Прийнятний, *прикм.* Який відповідає певним вимогам, якого можна прийняти, з яким можна погодитися: *прийнятні умови, прийнятна форма господарства.*

приказка див. **прислів'я.**

ПРИКМЕТНИК. Українській мові, звичайно, властиві сполучення "присвійний прикметник + іменник" *(батькова дочка, бабина хустка, бджолиний рій).* Однак коли прикметник хоч і формально правильно створено, але він майже не вживається в загальній мові або вживається тільки в спеціальній літературі, то в такому разі слід надавати перевагу сполученням "іменник + іменник у знахідному відмінку": *не глядачевий зал, а зал для глядачів; не карасева юшка, а юшка з карасів; не підлогова щітка, а щітка до підлоги; не конюшинове поле, а поле конюшини* (або *конюшинище); не лікарняний під'їзд, а під'їзд лікарні* тощо. До не дуже вдалих словосполучень можна також віднести: *бричкові колеса, грубний дим, залова порожнеча, зошитковий аркуш, лазневе повітря, лозиновий кошик, павутинні тенета, панчішна п'ята, сиренні зойки, сінниковий лаз, скверова стежка, слухачевий зал, спідничана пілка, сурмова музика.*

ПРИЛАД - ПРИСТРІЙ

Прилад, -у. Спеціальний пристрій, інструмент, призначений для вимірювання чого-небудь, керування чимсь, контролю, спостереження за чим-небудь: *прилад для вимірювання тиску крові, прилад, що показує швидкість руху транспорту, кисневий прилад, оптичний прилад, рятувальний прилад, прилад для промивання золотоносного піску.* Збірн. приладдя: *наочне приладдя, шкільне приладдя.*

Пристрій, -рою. Пристосування, обладнання, за допомогою якого виконується якась робота або спрощується, полегшується виробничий процес: *блокувальний пристрій, гідравлічний пристрій, дощувальний пристрій, копіювальний пристрій, протиугінний пристрій, розпилювальний пристрій, пристрій для розточування внутрішньої різьби.*

ПРИМАС - ПРИМАТ

Примас, -а. Вища духовна особа в католицькій і англіканській церкві.

Примат, -у, *книжн.* Перевага, переважне значення; першість щодо чогось. *Пам'ятаючи про примат змісту над формою, ми ніяк не можемо нехтувати формою* (М.Рильський).

ПРИМЕТАНИЙ - ПРИМЕТЕНИЙ

Приметаний. Дієприкм. від **приметати** – тимчасово пришити.

Приметений. Дієприкм. від **примести.**

ПРИМИРЕНИЙ - ПРИМИРЕННИЙ

Примирений. Дієприкм. від **примирити**; у знач, прикм. – який примирився з кимсь, погодився з чимось. *Так і розійшлися вони, незлостиві, але й не примирені* (Григорій Тютюнник).

Примиренний, *прикм.* Якого можна примирити; умиротворений, лагідний. *І примиренному присняться І люде добрі, і любов, І все добро* (Т.Шевченко).

ПРИМІРНИК - ЕКЗЕМПЛЯР

Примірник, -а. Одиничний предмет з ряду тотожних, однорідних (переважно про друкований чи рукописний текст): *примірник книги, один примірник газети.*

Екземпляр, -а. 1. Окремий представник якогось виду, розряду тваринного або рослинного світу, якоїсь породи тощо: *рідкісний екземпляр комахи, екземпляр тополі. Композитор запропонував нам піти після обіду в зоологічний сад. Він запевняв, що ми не пошкодуємо: туди нещодавно привезено прекрасні екземпляри* (М.Хвильовий).

2. *перен.* Про людину-унікум (переважно негативно). *Екземпляр людини, що її викинуло море, був надивовижу живучий* (Ю.Яновський); [Юрченко:] *Я – що! Я бракований екземпляр. Контузія своє зробила* (Л.Дмитерко).

ПРИМІТНИЙ - ПРИМІТЛИВИЙ

Примітний. Помітний, видний для ока; який виділяється з-поміж інших; характерний: *ледве примітна щілина, примітна постать, примітне явище в літературі.* Пох. **примітно.**

Примітливий, *розм.* Спостережливий. *Примітлива дівчина – усе в хазяйстві перейма* (Словник Б.Грінченка).

ПРИМІЩЕННЯ - ПОМЕШКАННЯ

Приміщення. Будівля (квартира, кімната тощо), в якій поміщається щось, хтось, яка використовується для чого-небудь: *житлове приміщення, шкільне приміщення, приміщення для зимівлі худоби, тепле приміщення.*

Помешкання. Переважно приміщення для життя; житло. *Її помешкання складалося з просторого, ясного покою й ніші, де стояло її ліжко* (І.Франко); *Помешкання складається з трьох кімнат і великої кухні* (В.Гжицький).

примушений див. **вимушений.**

примушувати див. **змушувати.**

ПРИНТЕР, -а. Пристрій для створення друкованої копії електронного документа.

ПРИПУСТИМО - ПРИПУСТІМО

Припустимо, припустим, *присл.* 1. Можливо, прийнятно. *Чи ж припустимо це?*

2. Те саме, що **припустімо.** *Хоч би раз тобі сталося чудо! Подивився б собі, припустимо, чоловік на вулицю, а по ній, погойдуючись, пливуть його воли й на подвір'я поглядають, чи нема там господаря* (М.Стельмах); *Припустим, що ви одразу не думаєте про якусь відповідальну працю* (Ірина Вільде).

Припустімо, припустім, *ест. сл.* Вживається для вираження ймовірності чогось: *припустімо, що ви маєте рацію. – Чого вам треба? – "Ну, припустімо, просто зайшов"* (О.Довженко); – *Та припустім навіть, що я піду, – що ж з того?* (Г.Хоткевич).

ПРИРОДНИЧИЙ, ПРИРОДОЗНАВЧИЙ. Пов'язаний з вивченням природи: *природничі (природознавчі) науки, природничий (природознавчий)*

факультет.

ПРИРОСТАННЯ - ПРИРОЩЕННЯ

Приростання. Поєднання чогось у процесі росту, зростання з чимось: *приростання шкіри.*

Приrощення. Створення можливостей, умов для приростання чого-небудь; кількісне зростання; збільшення когось, чогось: *прирощення кісток, прирощення живої шкіри, прирощення капітальної вартості.*

присвоювати див. **привласнювати.**

ПРИСЛІВ'Я - ПРИКАЗКА

Прислів'я, *р. мн.* -їв. Короткий народний вислів з повчальним змістом, наприклад: *Не копай іншому ями, бо сам упадеш; Брехнею світ пройдеш, а назад не вернешся.*

Приказка, *р. мн.* -зок. Влучний (часто римований) вислів, близький до прислів'я, але без притаманного прислів'ю повчального змісту, наприклад: *Шукай вітра в полі; Часом з квасом, а порою з водою; Де не ступить, там золоті верби ростуть.*

ПРИСМАК - ПРИСМАКА

Присмак, -у. Додатковий смак у чомусь, переносно – відтінок, забарвлення: *гіркий присмак, присмак свіжих плодів, солоний присмак сліз, у виступах артистів помітно присмак трюкацтва.*

Присмака. Те, що додають у страву для надання їй певного смаку; приправа: *борщ без присмаки.*

ПРИСТАНЬ - ПРИЧАЛ

Пристань, -і, *ор.* -нню. **1.** Спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання або стоянки суден: *пароплав відходив від пристані, пристань для човнів.*

2. *перен.* Місце, де можна укритися, відпочити, в якому можна знайти спокій, задоволення тощо. *Анна... може б піти до Анни, до моєї тихої пристані, до моєї ще ніким не вкраденої радості* (П.Колесник).

Причал, -у. 1. Спеціально обладнана частина порту або пристані, де пришвартовуються і стоять судна: *портовий причал, причал для суден.*

2. Канат або ланцюг, яким пришвартовують судна: *відв'язати корабельні причали.*

3. *перен.* Те саме, що **пристань 2.** *Вішують сині береги Красу і щастя небувале, І серце рветься від жаги, Спокійні кинувши причали* (М.Рильський).

пристарілий див. престарий.

ПРИСТРАСНІСТЬ - ПРИСТРАСТЬ

Пристрасність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість пристрасного. *Мужність, нерушима воля, пристрасність переконань і бойовий темперамент – риси визначальні і для Лесі-лірика, і для Лесі-драматурга, і для Лесі-публіциста* (М.Рильський).

Пристрасть, -і, *ор.* -тю. 1. Сильне, бурхливе, нестримне у своєму вияві почуття. *Я надто добре знав його пристрасть до музики* (О.Досвітній); *Пристрасті розпалювалися. Пани нікого не слухали і перебивали один одного, як баби на ярмарку* (З.Тулуб); – *Ви танцювали, як єгиптянка – наче жагуча*

пристрасть текла в вас (Ю.Яновський); *Пристрасть мисливця спалахнула в Ігоря з незвичайною силою* (О.Донченко).

2. Сильне почуття кохання. *Свою пристрасть і свою ніжність зберігала вона для людини, яку любить давно* (А.Шиян); *Він зовсім не пара їй. Просто вона легковажно пішла колись за голосом пристрасті й знизилась до нічим не примітного, звичайнісінького лікаря Постоловського* (Б.Антоненко-Давидович).

пристрій див. **прилад.**

ПРИТОМУ, ПРИТІМ - ПРИ ТОМУ, ПРИ ТІМ

Притому, притім, *спол.* Вживається в приєднувальних конструкціях, реченнях, що доповнюють, уточнюють попереднє повідомлення, думку; до того ж. [Криницька:] *За моїми відомостями, вони в саду, і притому в найкращому настрої* (І.Микитенко).

При тому, **при тім**, *займ. з прийм. При тому бунті я мав згубити корону і голову, але не згубив ні тієї, ні другої* (Леся Українка); *Згодом, правда, запили* [сварку] *в корчмі, але при тім Йон такого наслухався про свою дочку, що в його забобонній голові разом повстали згадки про чудне, незрозуміле для нього поводження дочки та стурбували й налякали його* (М.Коцюбинський).

ПРИХИЛЬНИК - ПРИБІЧНИК

Прихильник, -а. 1. Той, хто підтримує, захищає когось, щось, поділяє чиїсь погляди тощо. – *Ваші гарячі прихильники, князю, оце прислали мене до вас за порадою* (І.Нечуй-Левицький); *Коли прихильники Нурли грали в кості, то юзбашеві з презирством дивились на них* (М.Коцюбинський).

2. Пристрасний любитель, шанувальник чогось. [Штольц:] *А от ваша лаборантка рекомендувала мені вас як прихильника авіації* (І.Микитенко); *Прихильниками столярського гуртка та побудови шкільного парника стали навіть ті, хто раніше про це й не думав* (Ю.Збанацький).

Прибічник, -а. **1.** Те саме, що **прихильник 1,** але часто зневажливо. *І, хитаючи головою, спитав він одного з прибічників Ширинського бея: – Невже ще є на Україні люди?* (З.Тулуб); *Ілля хотів розповісти, що за ним весь час стежать Остапові прибічники* (І.Багмут); *Лише Дерзкий та кілька його прибічників стояли між возами злі, незгодні* (О.Гончар).

2. *зрідка.* Те саме, що **прихильник** 2. *Прибічник моди намагається, вважає для себе законом бути подібним до інших* (М.Рильський).

причал див. **пристань.**

ПРИЧИНА - ПРИЧИННІСТЬ

Причина. Явище, яке зумовлює або породжує інше явище; підстава, привід для якихось дій, вчинків: *причина хвороби, причина поразки, поважна причина, бути причиною.*

Причинність, -ності, *ор.* -ністю. У філософії – необхідний зв’язок явищ матеріального світу, з яких одні (причини) зумовлюють інші (наслідки).

ПРИЧОМУ, ПРИЧІМ - ПРИ ЧОМУ, ПРИ ЧІМ

Причому, причім. 1. *присл.* Вживається при запитанні (в якому зв’язку, в якій залежності) і як сполучне слово в підрядному додатковому

реченні. [Острожин:] *Ляж тут причому?* (Леся Українка); *Причім тут я?* (М.Коцюбинський).

2. *спол. приєднувальний.* Вживається при зауваженні чи доповненні. *Тьотя Сима виходить з своїх дверей, причому видно, як в ясно освітленій кімнаті Тоня сидить і шиє* (І.Кочерга).

При чому, при чім, *займ. з прийм. Валерій Іванович має розібратись, що вихователі тут ні при чому, бо нема сили на світі, яка могла б вдержати Кульбаку* (О.Гончар); – *Се ти правду сказала. Коні тут ні при чім* (М.Коцюбинський).

ПРИЯЗНІСТЬ - ПРИЯЗНЬ

Приязність, -ності, *ор.* -ністю. Вияв приязні. – *О, Надіє Михайлівно!* – *крикнув Шафорост.* – *Радий вас бачити...* – *Надія не сподівалась на таку приязність* (Я.Ваш).

Приязнь, -і, *ор.* -ю. Дружня прихильність до кого-небудь; привітне ставлення до когось. *Не завидуй багатому; Багатий не знає Ні приязні, ні любові* – *Він все те наймає* (Т.Шевченко); [Андрій:] *Спасибі вам, велике спасибі: і за вашу приязнь, і за щиру пораду* (М.Кропивиицький); *Катя серцем чула справжню приязнь* (О.Ільченко).

ПРІЗВИЩЕ - ПРІЗВИСЬКО

Прізвище. Спадкове родинне найменування, яке додається до імені людини: *на прізвище, під чужим прізвищем.*

Прізвисько. Назва, дана людині за якоюсь характерною рисою, властивістю.

ПРО...[1], *преф.* Вживається для творення дієслів зі значеннями: а) дії, спрямованої крізь, через щось: *пробити, проколоти, прорізати;* б) дії, що поширюється на весь предмет: *прогріти, прооліїти, просолити;* в) руху понад чимсь або вперед: *пролетіти, пробігти, просунутися;* г) цілковитої закінченості, вичерпності або ретельної дії: *продекламувати, пронумерувати, прокрастися, прочитати (книжку);* ґ) одноразової закінченої дії (переважно про звучання): *прогудіти, пролопотіти, просурмити;* д) дії протягом певного відтинку часу: *провчитися, промучитися, просидіти, прохворіти;* є) дії, що означає втрату, збитки, небажаність наслідків: *програти, проґавити, прорахуватися.*

ПРО...[2], *преф.* Вживається для творення: а) іменників та прикметників зі значенням "прихильник когось, чогось; який діє в чиїхось інтересах": *профашист, проанглійський, проросійський;* б) іменників зі значенням місця між чим-небудь: *прожилок, простінок, прошарок;* в) іменників зі значенням "який заміняє, діє або існує замість когось, чогось": *проконсул, проректор, прогімназія.*

проба див. **спроба.**

ПРОБЛЕМА - ПРОБЛЕМАТИКА

Проблема. Складне питання, завдання, що потребує розв’язання, вивчення, дослідження: *економічна проблема, методична проблема, проблема роззброєння, складність проблеми, аналізувати проблему.*

Проблематика. Сукупність проблем; ідейно-тематичний зміст твору:

природоохоронна проблематика, актуальність проблематики, проблематика роману.

ПРОВАНСАЛЬСЬКИЙ - ПРОВАНСЬКИЙ

Провансальський. Який стосується провансальців і Провансу: *провансальська мова, провансальська народність.*

Прованський. Який стосується Провансу: *прованська земля, прованська маслинова олія.*

ПРОВІЗОРНИЙ - ПРОВІЗОРСЬКИЙ

Провізорний, *книжн.* Який потребує додаткового уточнення; попередній: *провізорна оцінка, провізорне рішення, провізорні органи* (в біології).

Провізорський. Який стосується провізора – фармацевта вищої кваліфікації.

ПРОГИН - ПРОГІН

Прогин, -у. Прогинання; угнуте місце: *прогин спини, прогин дна.*

Прогін, -гону. Проганяння; дорога, якою гонять худобу; ділянка шляху між станціями; проміжок, проріз тощо.

ПРОДУКТОВИЙ - ПРОДУКТИВНИЙ

Продуктовий. Пов'язаний зі збутом, збереженням тощо продуктів харчування: *продуктовий магазин, продуктовий склад.*

Продуктивний. Спрямований на створення матеріальних благ; пов'язаний з нагромадженням продукції тощо: *продуктивна праця, продуктивні сили, продуктивне тваринництво, продуктивні землі.*

ПРОЕКЦІЙНИЙ - ПРОЕКТИВНИЙ - ПРОЕКТНИЙ

Проекційний. Пов'язаний із збільшеним зображенням нерухомих об'єктів на екрані: *проекційний апарат, проекційний метод.*

Проективний. У математиці – пов'язаний із зображенням просторової фігури на площині: *проективний простір, проективна геометрія.*

Проектний. Який стосується проекту, проектування: *проектний інститут.*

ПРОЖЕКТ, -у. На відміну від слова **проект** вживається з іронічним значенням "задум, намір, план, що не має точного обґрунтування". Пох.: **прожектер, прожектерство, прожектерський.**

ПРОЗОВИЙ - ПРОЗАЇЧНИЙ

Прозовий. Написаний прозою: *прозовий твір, прозова творчість, прозова мова.*

Прозаїчний. 1. Те саме, що **прозовий**: *прозаїчний твір, прозаїчна мова.*

2. перен. Позбавлений поетичності; одноманітний, буденний, звичайний: *прозаїчна зовнішність, прозаїчна людина, прозаїчне життя.*

ПРОКАТУВАННЯ - ПРОКАТ

Прокатування. Оброблення металу обтискуванням валами прокатного стану.

Прокат, -у. 1. Те саме, що **прокатування.**

2. *збірн.* Металеві заготовки, одержані способом прокатування.

ПРОЛІСОК - ПРОЛІСКА

Пролісок[1], -ска. Рід трав'янистих рослин родини лілійних з блакитними або синіми, рідше фіолетовими або майже білими квітками на безлистому стеблі, а також переносно. *Серед пучечків торішньої трави десне-де визирали вже блакитними оченятами проліски* (Б.Грінченко); *Там пролісок зацвів з-під листу-перегною* (М.Руденко); *Хай душа твоя – закрита книга, Хай на серці в мене – люта крига, Тим ясніш в зимовім безгомінні В ній заквітнуть проліски весінні* (Л.Забашта).

Пролісок[2], -ску. Місце в лісі або на узліссі, вільне від дерев; галява. *За озером, на проліску, поза старими яворами, росла чудова ліщина* (Марко Вовчок).

Проліска. Те саме, що **пролісок[1].**

ПРОМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову промисловий; пишеться разом: *промкооперація, промтовари.*

ПРОМОВЕЦЬ - ОРАТОР

Промовець, -вця, *ор.* -вцем. Той, хто виголошує промову; той, хто вміє або любить виголошувати промови. *Присівши з хлопцями на піщаній кучугурі, Яресько уважно слухав промовця* (О.Гончар); *З нього був кепський промовець* (Л.Смілянський); *Два чи три виступи на студентських зборах., створили йому славу доброго промовця* (Ірина Вільде).

Оратор, -а. Переважно той, хто володіє мистецтвом виголошування промов. *Кращого оратора, ніж Кузь, в області немає* (М.Руденко).

ПРОРІЗ - ПРОРІЗЬ

Проріз, -у. **1.** Заглибина, отвір, діра, зроблені в чомусь гострим предметом; отвір у споруді, призначений для вікон, дверей; отвір у машині, механізмі тощо: *проріз у головці шурупа, проріз на прицілі.*

2. Розрізна частина одягу, передбачена фасоном: *пальто з прорізом.*

3. Форма, обрис очної або ротової щілини: *проріз очей, проріз вуст.*

Прорізь, -і, *ор.* -ззю. Те саме, що **проріз 1.**

ПРОРІСТ - ПРОРІСТЬ

Проріст, -росту, *ч.* Проростання; молоді пагони, пущені порослим насінням. *Квітень – пера проросту й буйноцвіття* (з журналу); *Чую я проріст отав, що налиті медвянистим соком* (А.Малишко).

Проріcть, -рості, *ор.* -рістю. 1. Густі сходи злакових або взагалі молоді пагони рослин. *На полях давно вже зеленіла буйна проріcть* (Я.Качура); *Жадібно всмоктувала земля життєдайне тепло, тяглася до сонця незчисленними голками прорості* (З.Тулуб).

2. Прошарок у салі, м'ясі, плоді, дереві. *Незабаром на ньому* [столі] *з'явилася рожева, з прорістю почеревина, брунатне кільце свіжої ковбаси* (М. Стельмах).

ПРОСВІТНИК - ПРОСВІТЯНИН - ОСВІТЯНИН

Просвітник, -а, *іст.* Той, хто займається освітою – піднесенням рівня навчання; пропагандист прогресивних ідей, знань, культури тощо. – *Я.. передніше од усіх вас вистараюсь на просвітника* (І.Нечуй-Левицький); – *Чув, чув, що ти тут зробився народним просвітником* (Б.Грінченко).

Просвітянин, -а, *іст.* Представник або послідовник культурно-освітньої громадської організації, заснованої 1868 року у Львові народовцями з метою поширення освіти серед народу.

Освітянин, -а. Той, хто працює в галузі народної освіти.

ПРОСИТИ, прошу, просиш. У першій особі однини, залежно від змісту, наголошується по-різному: а) **прошу** – звертаюся з проханням до когось зробити, виконати що-небудь.

– *Розходьтесь, панове козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутіть гірше мене, молодої!* (Марко Вовчок);

– *Я знаю, що буде, – казав я, – збудеться мрія.. Тільки прошу тебе – не забудь мене* (Ю.Яновський); б) з відтінком ввічливого запрошення (запрошую, будь ласка) – **прошу.**

– *Прошу, частуйтесь! Сестро, кумо! Семене, Гнате! Сідайте, прошу вас, та пожийте, – припрошувала Мотря* (М.Коцюбинський); [Ліна:] *Прошу дорогих гостей до господи. Вибачте, що затримали вас на порозі. Прошу!* (Я.Мамонтов).

ПРОСІКА - ПРОСІК

Просіка. Очищена від дерев смуга в лісі, яка є межею ділянки, дорогою тощо.

Просік, -у. У гірничій справі – допоміжна горизонтальна виробка, призначена для провітрювання або з'єднання інших виробок: *вентиляційний просік.*

прослухати див. заслухати.

ПРОСТРЕЛЕНИЙ, ПРОСТРІЛЕНИЙ - ПРОСТРІЛЯНИЙ

Прострелений, прострілений. Дієприкм. від **прострелити, прострілити** – пробити наскрізь; у знач, прикм. *Я ледве виліз на здоровенного коня. Прострілена ліва нога заважала* (Є.Кравченко).

Простріляний. Дієприкм. від **простріляти** – перевірити зброю пострілами; обстріляти якусь місцевість. *Снаряди летіли один за одним ритмічно і методично... з квадрата на квадрат, і тоді знову поверталися на квадрат, вже простріляний* (Ю.Смолич).

ПРОТЕ - ПРО ТЕ

Проте. 1. *спол.* Однак, але. *Майстер говорив не голосно, а майже шелестів, як те листя. Проте всі чули кожне його слово* (О.Гончар); *Хоча до нього ставляться трохи скептично, проте Доцента люблять, бо з ним можна побазікати й посміятись* (Є.Гуцало); *Він все більше і більше заплутувався у своїх почуваннях і своїх гадках. Та проте серйозного питання він ще не задавав собі* (Г.Хоткевич).

2. вст. сл. Незважаючи на це, все ж. *Була, проте, у нього пісня Своя, улюблена, одна* (М.Рильський).

Про те, *займ. з прийм. Він думав про те, чого йшов сюди* (М.Коцюбинський); – *Пане начальнику, – почав Шагай, – я про те й не гадаю* (Б.Лепкий); *Осінній лист в каналі мерзне, І все нагадує про те, Як теплий день понад берези Пускав проміння золоте* (Г.Чубач); *На тому досить. І кінець розмові. Не треба й говорити нам про те* (Л.Костенко).

ПРОТЕЇД - ПРОТЕЇН - ПРОТЕНОЇД

Протеїд, -у. Складний білок.

Протеїн, -у. Простий білок.

Протеноїд, -у. Білок, що входить до складу кісток, хрящів, волосся, шерсті.

ПРОТЕКЦІЙНИЙ - ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИЙ

Протекційний. 1. Який стосується **протекції**: *протекційний тон.*

2. Те саме, що **протекціоністський**: *протекційна політика.*

Протекціоністський. Який стосується протекціонізму (економічної політики) та протекціоністів: *протекціоністська політика, протекціоністські тарифи.*

протеноїд див. **протеїд.**

проти... див. **анти...**

ПРОТО... Перша частина складних слів, що означає першість, первинність чогось; пишеться разом: *протодерма, прототип.*

ПРОТЯГОМ - НА ПРОТЯЗІ

Протягом, *присл.* 1. Вживається при позначенні часу існування когось, чогось, тривання якої-небудь дії, якогось процесу тощо: *протягом зими, протягом двох днів, протягом століть, протягом усієї війни, протягом усього життя.*

2. *розм.* Розтягаючи звуки, плавно, протяжно. *Оцю пісню у нас протягом співають* (Словник Б.Грінченка); – *Голова, – протягом хвалили* [Проценка] *старі батьки* (Панас Мирний).

На протязі[1], *ім. з прийм.* 1. Те саме, що протягом 1. *Новаторство й традиціоналізм у формі йдуть на протязі віків поруч* (М.Рильський); *Бачимо ми, як у масі своїй изменшаються речі, Мовив би, гинуть поволі на протязі довшого часу* (М.Зеров); *Здавалось, він на протязі всього життя не зазнавав такого напрочуд ясного спокою, як зараз* (О. Гончар).

2. На якійсь відстані. *Вздовж всієї стіни на протязі трьох кроків – вартові* (С.Божко).

На протязі[2]**,** *ім. з прийм.* На різкому струмені повітря, що продуває приміщення крізь щілини, отвори, розташовані одне проти одного: *стояти на протязі.*

ПРОФ... Перша частина складних слів, що відповідає словам **професійний**, **професіональний**; пишеться разом: *профзахворювання, профзбори.*

ПРОФЕСІЙНИЙ - ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ

Професійний. 1. Який стосується певної професії, пов’язаний з нею; фаховий; який об’єднує людей однієї або близьких професій: *професійна підготовленість, професійна лексика, професійна хвороба, професійна організація, професійна спілка.*

2. Те саме, що **професіональний**: *професійний актор, професійна творчість.*

Професіональний. Переважно який стосується професіонала, який займається певною професією; кваліфікований: *професіональний боксер,*

професіональний театр.

ПРОЩЕНИЙ - ПРОЩЕННИЙ

Прощений. Дієприкм. від **простити**. *Прощений Каїтан уже виставляв себе жертвою нечуваного наклепу* (М.Зарудний); – *Винуймо себе самих. Бо коли ми не поправимося, то прощені за це не будемо* (Б.Лепкий).

Прощенний, *прикм.* Якого можна **простити**: *прощенна провина.*

ПРУССАК - ПРУСАК

Пруссак, -а. Житель або уродженець Пруссії.

Прусак, -а. Вид таргана.

ПРЯНИК - ПРАНИК

Пряник, -а. Солодке печиво.

Праник, -а. Дерев'яний валок для вибивання білизни під час прання; прач. *Молодиця на Черемоші допирає білизну, часто й сильно б'є праником* (Г.Хоткевич); *Прали дівчата на ставку й так ляскали праниками, що відляск дзвінкою луною котився поміж верб* (М.Лазорський).

ПСАЛОМ - ПСАЛЬМА

Псалом, -лма. Релігійна пісня, молитва, що входить у Псалтир; переносно **– гімн**. *І ніхто не слухав старого лірника, який співав біля церкви старовинних псалмів* (З.Тулуб).

Псальма. Вокальний твір переважно духовного змісту; первісно – покладений на музику псалом.

ПСЕВДО..., ЛЖЕ... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "несправжній", "неправильний"; у загальних назвах пишуться разом *(псевдокласицизм, лженаука),* з власними найменуваннями – через дефіс *(псевдо-Нерон, лже-Нерон, але Лжедмитрій).*

ПСИХ..., ПСИХО... Перші частини складних слів, що відповідають словам **психіка, психічний;** пишуться разом: *психастенія, психопрофілактичний.*

ПСИХІЧНИЙ - ПСИХОЛОГІЧНИЙ - ПСИХОЛОГІСТИЧНИЙ - ПСИХІАТРИЧНИЙ

Психічний. Який стосується психіки: *психічні процеси, психічний закон, психічна властивість, психічний стан, психічний розлад, психічний хворий.*

Психологічний. 1. Який стосується психології: *психологічна характеристика людини, психологічний тест, психологічна наука.*

2. Пов'язаний з психологічною діяльністю людини: *психологічний феномен, психологічний злам, психологічні особливості, психологічний коментар.*

Психологістичний. Який стосується психологізму і психологіста: *психологістичний підхід до пояснення явищ.*

Психіатричний. Який стосується психіатрії – розділу медицини, що вивчає психічні хвороби; призначений для лікування психічних хвороб: *психіатрична практика, психіатричне відділення лікарні.*

ПСИХО... див. **ПСИХ...**

психологічний – **психологістичний** див. **психічний.**

ПСИХРОМЕТР, -а. Прилад для вимірювання вологості повітря та його температури.

ПТАХ - ПТИЦЯ - ПТАХА

Птах, -а. Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і крила. Загальновживане. Часто використовується в сполученні з прикладками, що означають видові назви цих тварин, у термінологічних сполученнях, які означають їх типи: *дятел-птах, птах-дереволюб, птах-підранок, птахи-моногами, водоплавні птахи, співучі птахи, свійські птахи* (як клас), *хижі птахи.* Переносно: *срібний птах* (про літак). У скл. сл.: **птахопереробний**, **птахофабрика**.

Птиця, -і, *ор.* -ею. Те саме, що **птах.** Уживається переважно в побутовому мовленні, художній літературі, фольклорі тощо: *свійська птиця* (в узагальнено-збірному значенні), *бита птиця* (як продукт харчування), *жар-птиця, вісниця-птиця, птиця-сніговиця. Ця весна так затривожила мене, ніби я була перелітною птицею й мусіла летіти кудись за море* (М.Хвильовий); *У долині при криниці, При зеленому кленку Посідали молодиці, наче птиці на току* (Г.Чубач). Переносно: *сталева птиця* (про літак), *велика птиця* (про людину).

Птаха, *розм.* Те саме, що **птах.**

...ПТЕР. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "птах", "комаха", "літальний апарат": *гелікоптер, гіменоптер.*

птиця див. **птах.**

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ - ПУБЛІЦИСТСЬКИЙ

Публіцистичний. Який стосується публіцистики і публіциста: *публіцистичний жанр, публіцистична творчість, публіцистичний хист, публіцистична стаття.*

Публіцистський, *зрідка.* Який стосується публіцистів, властивий їм: *публіцистський гурток.*

ПУД, -а. Одиниця маси, що дорівнює 40 фунтам (близько 16,4 кг); застосовувалась в Україні, Росії, Білорусі.

ПУРИТАНИН - ПУРИСТ

Пуританин, -а. Послідовник пуританізму – релігійно-політичного руху, спрямованого проти абсолютизму й англіканської церкви.

Пурист, -а. Послідовник, прихильник пуризму – прагнення до чистоти й суворості звичаїв, надмірного намагання очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів тощо.

ПУСТЕЛЯ, -і, *ор.* -ею, *рідше* **ПУСТИНЯ.** Назви пустель, які виступають у ролі граматичної прикладки до цих слів і виражені відмінюваним іменником, як правило, не узгоджуються у відмінку з означуваним словом: *у пустелі Каракум.* Подвійні форми (узгоджені й неузгоджені) трапляються у назвах жіночого роду: *у пустелі Сахарі – у пустелі Сахара.*

пустун див. **пестун.**

ПУТАТИ. Стягувати путом ноги тварини; у значенні "плутати" – розмовне.

П’ЯНИТИ - П’ЯНІТИ

П’янити, -нить, *перех.* Приводити в стан сп’яніння, а також переносно. *Міцне вино швидко п’янило* (А.Шиян); *Дух від сіна пішов такий, що п’янить, обпоює якимось чаром* (Г.Хоткевич); *Радість п’янила душу* (С.Васильченко).

П’яніти, -ію, -ієш, *неперех.* Приходити в стан сп’яніння, а також переносно. *Він швидко п’яніє: дві чарки випив, то вже й п’яний* (Словник Б.Грінченка); *Навесні свіжа рілля має свій чудодійний запах, від якого селянин п’яніє* (М.Томчаній); *П’яніли дівчата, на нього поглянувши, хоч він і не дивився на них* (О.Ільченко); *Ми розпалили ватру, Платон пригощав усіх горілкою, ми п’яніли від алкоголю, гірської краси і своєї молодості* (Р.Іваничук).

П’ЯТЕРО, -тьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *бійців, деньків, коней, студентів, теслярів, курчат, тістечок, яєчок, дочок, граблів, дверей, діток, носилок, їх було п’ятеро, п’ятеро з них.* Пор. **двоє.**

Р *(ер).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике р;* як назва звука вживається в ч. р.: *м’який р.*

РАДІАН - РАДІАНТ

Радіан, -а. Центральний кут, що спирається на дугу, довжина якої дорівнює її радіусові.

Радіант, -а. Точка небесної сфери, з якої нібито виходять видимі траєкторії рою метеоритів.

РАДІЙ - РОДІЙ

Радій, -ю, *ор.* -єм. Радіоактивний хімічний елемент.

Родій, -ю. Сріблястий метал, який застосовують для гальванічного покриття, а також у сплавах **з** платиною (каталізатор).

РАДІО...[1] Перша частина складних слів, що відповідає слову **радіо;** пишеться разом: *радіоакумулятор, радіодиспут.*

РАДІО...[2] Перша частина складних слів, що відповідає слову **радіоактивний;** пишеться разом: *радіоізотоп, радіолікування, радіонукліди.*

РАЙ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **районний;** пишеться разом: *райветлікарня, райпромкомбінат.*

РАЙДУЖНИЙ. 1. Який має кольори райдуги; багатоколірний: *райдужні кола навколо сонця, райдужні діаманти, райдужна оболонка ока.*

2. *перен.* Радісний, піднесений; який виражає веселість, грайливість. *Стара мати була переповнена райдужними надіями про майбутнє сина* (Я.Качура); *Останніми днями Черниш справді був у безпричинно райдужному настрої* (О.Гончар); *І, здавалось, щастя, чарівне, як казка, Має над землею райдужним крилом* (О.Олесь).

РАПТОВО - РАПТОМ

Раптово, *присл.* Несподівано, непередбачено; дуже швидко, миттєво: *Дощ згас раптово* (О.Гончар); *Люба зірвалася з місця раптово* (В.Собко); *Сльози потекли по Килининому обличчю раптово* (Є.Гуцало).

Раптом, *присл.* Враз, відразу, зненацька; несподівано, непередбачено. *Раптом вихор налетів* (Леся Українка); *Розв’язка наступила раптом* (М.Чабанівський).

РАСИЗМ - ДИСКРИМІНАЦІЯ - СЕГРЕГАЦІЯ - АПАРТЕЇД

Расизм, -у. Антинаукова реакційна ідеологія, що має на меті обгрунтувати й виправдати історичну необхідність панування "вищих", "повноцінних" рас над "нижчими", "неповноцінними": *залишки расизму, ідеологія расизму.*

Дискримінація, -ї, *ор.* -єю. 1. Обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за расовою чи національною належністю, політичними чи релігійними переконаннями тощо: *расова дискримінація, національна дискримінація, політична дискримінація.*

2. Створення умов, що ставлять якусь державу (групу держав) у гірше становище порівняно з іншими.

Сегрегація. 1. Вид расової дискримінації, що полягає у відокремленні "кольорового" населення від "білого", забороні "кольоровому" населенню селитися в районах, де живе "біле" населення: *расова сегрегація, боротьба проти сегрегації.*

2. Неоднорідність хімічного складу металевих сплавів, що виникає при їх кристалізації: *сегрегація домішок сплаву.*

Апартеїд, -у. Крайні форми расової дискримінації якої-небудь групи населення аж до її територіальної ізоляції. Пор. **геноцид.**

РАСИСТСЬКИЙ - РАСОВИЙ

Расистський. Який стосується расизму як антинаукової людиноненависницької теорії і практики: *расистський режим, расистська ідеологія, расистська сваволя, расистська організація, расистська провокація, расистський суд.*

Расовий. Який стосується раси, пов’язаний з нею: *расова дискримінація, расова політика, расова теорія, расові відмінності.*

РАСТР - РАСТРА

Растр, -а. Оптичний прилад, що складається з лінз, дзеркал, призм або системи ліній; світлові рядки на екрані телевізора.

Растра. Прилад для графлення нотного паперу.

РАТИФІКАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, який з цього моменту набирає юридичної сили.

РАХУВАТИ, -ую, -уєш. Називати числа в послідовному порядку; визначати кількість, суму тощо: *рахувати секунди, хлопчик вже вміє рахувати, рахувати гроші. Я ще до школи навчився не тільки читати й писати, а й рахувати* (А.Дімаров). Значень "розраховувати на когось, щось", "вважати" це слово не має.

РАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ - РАЦІОНАЛЬНИЙ

Раціоналістичний. Який стосується раціоналізму як теорії пізнання: *раціоналістична ідея, раціоналістична філософія.*

Раціональний. 1. Те саме, що **раціоналістичний**: *раціональна філософія.*

2. Який грунтується на розумі, логіці; розумний, доцільний: *раціональне мислення, раціональна організація праці.*

РЕ... Префікс, що означає зворотну або повторну дію: *реадаптація, реакліматизація, реструктуризація.*

РЕАЛІСТИЧНИЙ - РЕАЛЬНИЙ

Реалістичний. 1. Який стосується реалізму, побудований на принципах реалізму. Вж. зі сл.: *література, мистецтво, живопис, театр, твір, образ, драма, картина, метод, риси, традиції, відображення.*

2. Те саме, що **реальний 3**: *реалістичний підхід, реалістичний погляд, реалістична політика, реалістична пропозиція.*

Реальний. 1. Який існує в дійсності, справжній. Вж. зі сл.: *дійсність, життя, існування, умови, обставини, факт, небезпека, сила, заробітна плата, доходи населення.*

2. Такий, який можна здійснити, виконати: *реальний план, реальна програма, реальне завдання, реальний термін.*

3. Який ґрунтується на врахуванні й оцінці справжніх умов дійсності: *реальний підхід, реальний погляд, реальна політика.*

РЕВ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **революційний;** пишеться разом: *ревтрибунал.*

ревалоризація, ревальвація див. **девальвація.**

РЕВЕРС - РЕВЕРСОР

Реверс. 1. *р.* -у. Зворотний бік медалі або монети.

2. *р.* -у. Торговельне зобов'язання, гарантійний лист тощо.

3. *р.* -а. Механізм, що забезпечує можливість зворотного руху машини або її частини.

4. *р.* -у. У тенісі – удар над головою зліва.

Реверсор, -а. Пристосування для пуску, зміни напряму й швидкості обертання електродвигуна.

РЕВЕРСІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Повернення майна (зокрема, маєтку) колишньому власникові.

2. Тимчасова передача кредиторові цінностей для забезпечення виниклого зобов'язання.

3. Передача в заставу векселя для одержання позички.

4. У біології – поява у дорослих організмів ознак, властивих їхнім далеким предкам.

реверсор див. **реверс.**

РЕВІЗІЙНИЙ - РЕВІЗЬКИЙ

Ревізійний. Який стосується перевірки правильності діяльності підприємства, установи, організації або службової особи: *ревізійна комісія.*

Ревізький, *засіп.* Який стосується перепису населення, що мало платити подушну подать і відбувати рекрутську повинність: *ревізькі списки, ревізька душа, ревізькі реєстри (казки).*

ревізор див. **контролер.**

ревізький див. **ревізійний.**

РЕГІОН, -у. Певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними, мовними

тощо). Пох. **регіональний.**

РЕГІСТР - РЕЄСТР

Регістр. 1. *р.* -а. Розподільник, регулятор у машині, приладі.

2. *р.* -у. Частина звукоряду, набір язичків або труб одного тембру в музичних інструментах.

3. *р.* -у. Орган державного технічного нагляду за будівництвом і безпекою плавання суден.

4. *р.* -у. Те саме, що **реєстр.**

Реєстр, -у. Список, письмовий перелік когось, чогось; книга для записування, обліку.

РЕГРЕСАНТ - РЕГРЕСАТ

Регресант, -а. Особа, яка пред'являє зворотну вимогу до особи, з вини якої здійснюється платіж.

Регресат, -а. Особа, проти якої звернене право регресанта.

РЕДАКТОРСЬКИЙ - РЕДАКЦІЙНИЙ

Редакторський. Який стосується редактора: *редакторська практика, редакторські виправлення.*

Редакційний. Який стосується редакції, редагування: *редакційний працівник, редакційна стаття, редакційна робота.*

РЕДИС - РЕДИСКА

Редис, -у. Городня рослина родини хрестоцвітих.

Редиска, *розм.* Те саме, що **редис.**

реєстр див. **регістр.**

РЕЖИСЕРУВАТИ - РЕЖИСИРУВАТИ

Режисерувати, -ую, -уєш. Працювати режисером.

Режисирувати, -ую, -уєш. Здійснювати постановку спектаклю, кінофільму тощо.

РЕЗЕРВАЦІЯ - РЕЗЕРВАТ

Резервація, -ї, *ор.* -єю. 1. Залишення когось у резерві: *резервація військ.*

2. Місце примусового оселення корінних мешканців. – *Нас, червоношкірих, – хто залишився живий, – загнали на ці невеличкі клаптики землі, що білі називають резерваціями* (І.Кулик).

Резерват, -у. 1. Заповідник: *резерват корисної фауни й флори.*

2. Те саме, що **резервація 2.**

РЕЗУЛЬТАНТ, -а. Алгебричний вираз, який застосовують, знаходячи спільні розв'язки двох або кількох рівнянь, кратні корені рівняння з одним невідомим тощо.

РЕЗУЛЬТАТ - НАСЛІДОК

Результат, -у. Остаточний, кінцевий підсумок якоїсь діяльності, заняття, розвитку тощо, показник; сума, яку одержують після певних математичних дій: *одержані результати, результати експерименту, результат спостережень.* В усіх інших значеннях **результат** і **наслідок** вживаються паралельно.

РЕІМПОРТ, -у. Ввезення з інших країн власних товарів, раніше туди

експортованих.

РЕІНВЕСТИЦІЯ - РЕІНВЕСТУВАННЯ

Реінвестиція, -ї, *ор.* -єю. 1. Повторні, додаткові вкладення коштів, одержаних у формі доходів від інвестиційних операцій.

2. Капіталовкладення частини прибутку іноземної фірми в економіку країни.

Реінвестування. 1. Використання частини прибутку акціонерного товариства, одержаного у формі дивідендів, для поповнення його капіталів.

2. Використання частини прибутку від зарубіжних капіталовкладень для повторного інвестування в економіку країни.

РЕЙТАР - РЕЙТЕР

Рейтар, -а. Переважно найманий кіннотник у Західній Європі в XVI–XVII ст.

Рейтер, -а. Тягарець на коромислі терезів; металевий затискач у картотеці тощо.

РЕЙТИНГ, -у. Віднесення до якої-небудь категорії, класу, розряду; рівень популярності, оцінка, котрі, як правило, визначаються за допомогою якогось голосування, соціологічних опитувань, анкет тощо.

РЕЙХСВЕР, -у. Збройні сили Німеччини, створені за Версальським мирним договором 1919 р.

РЕЙХСРАТ, -у. Державна рада, парламент у Баварії, Данії, Швеції, Австрії, Австро-Угорщині.

РЕЙХСТАГ, -у. За середньовіччя – загальноімперський станово-представницький орган влади в "Священній Римській імперії германської нації"; установчі збори в Австрії в період революції 1848–1849 рр.; нижня палата парламенту (1867–1918), парламент Німеччини (1919–1945).

РЕКЛАМУВАННЯ - РЕКЛАМАЦІЯ

Рекламування. Популяризація чогось, повідомлення про щось засобами реклами: *рекламування літератури, рекламування нових фільмів.*

Рекламація, -ї, *ор.* -єю. Скарга, претензії, незадоволення чимось; заява про виявлені недоліки в придбаній продукції і вимога відшкодувати збитки: *замовник надіслав рекламацію.*

РЕКОМЕНДОВАНИЙ - РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ

Рекомендований. 1. Про якого дано позитивний відзив; пропонований; представлений: *рекомендований адвокат, рекомендована література, рекомендоване лікування.*

2. Відправлений поштою з додатковою оплатою: *рекомендований лист, рекомендована бандероль, рекомендована посилка.*

Рекомендаційний. Який містить у собі рекомендацію: *рекомендаційний лист, рекомендаційна записка, рекомендаційний список літератури, рекомендаційна характеристика.*

РЕКОРДСМЕН - РЕКОРДИСТ

Рекордсмен, -а. Спортсмен, який установив рекорд, досяг найвищих результатів у змаганні: *рекордсмен країни з гімнастики.*

Рекордист, -а. 1. Людина, яка досягає найвищих результатів у чомусь;

той, хто захоплюється рекордами.

2. Свійська тварина, яка дає рекордні показники щодо якихось корисних якостей: *кінь-рекордист.*

РЕКРЕАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної та спортивної діяльності.

РЕМАНЕНТ, -у. Сільськогосподарський інвентар – плуги, борони, сівалки тощо.

РЕМЕЗ - РЕМІЗ - РЕМІЗКА, РЕМІЗА

Ремез, -а. Маленька пташка ряду горобцеподібних.

Реміз, -у. 1. Сплата грошей виписуванням переказного векселя на одержувача.

2. У деяких картярських іграх – недобір установленого числа взяток, а також штраф за такий недобір.

3. Попереджувальний укол, удар у фехтуванні.

Ремізка, реміза. Пристрій у ткацьких верстатах, яким розділяються нитки основи.

РЕПАРАЦІЯ – РЕПАТРІАЦІЯ

Репарація, -ї, *ор.* -єю. Повне або часткове відшкодування збитків, завданих державі, що перемогла у війні, державою, яка розв'язала війну. Пох. **репараційний:** *репараційні платежі.*

Репатріація. Повернення на батьківщину військовополонених, біженців, емігрантів. Пох. **репатріаційний:** *репатріаційна комісія.*

РЕПОРТ, -у. 1. Продаж цінних паперів з одночасним зворотним викупом їх на певний термін за підвищеним курсом.

2. У бухгалтерії – перенесення суми з однієї сторінки на іншу.

репрезентація див. **презентація.**

РЕПРИНТ, -у. Перевидання без нового набору тексту шляхом репродуціювання попереднього видання.

РЕСЛІНГ - РИСЛІНГ

Реслінг, -у. Різновид професіональної боротьби, в якій використовують прийоми класичної і вільної боротьби та дзюдо.

Рислінг, -у. Сорт білого винограду; виготовлене з нього натуральне сухе вино.

РЕСПІРАТОРНИЙ - РЕСПІРАЦІЙНИЙ

Респіраторний. Який стосується дихальних шляхів; який служить, використовується для дихання: *гостре респіраторне захворювання, респіраторна маска, респіраторна трубка, респіраторний центр.*

Респіраційний. Який стосується респірації – процесу газообміну в людини й тварини: *респіраційна камера.*

РЕСПОНДЕНТ, -а. Той, хто відповідає на питання анкети, тесту тощо; той, у кого беруть інтерв'ю; той, хто має відповідати на фінансовий запит. *За даними опитування, основна частина респондентів продемонструвала розуміння соціокультурного значення та ролі мови батьків, предків, рідної мови в житті особистості й суспільства* (з газети).

РЕСТАВРАТОРСЬКИЙ - РЕСТАВРАЦІЙНИЙ

Реставраторський. Який стосується реставратора й реставрації: *реставраторські тенденції, реставраторська діяльність.*

Реставраційний. Який стосується **реставрації**: *реставраційна майстерня, реставраційні роботи, реставраційні засоби.*

РЕСТИТУЦІЯ, -і, *ор.* -єю. Повернення однією державою іншій незаконно привласнених цінностей.

РЕФАКЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Зниження гуртової ціни або ваги товару, якщо фактична якість його нижча за передбачену договором, стандартом чи технічними умовами.

2. Зниження тарифу, надане вантажовідправникові за окремою угодою при наявності великої кількості вантажу.

рефері див. **арбітр.**

РЕФЛЕКТИВНИЙ, РЕФЛЕКСИВНИЙ - РЕФЛЕКТОРНИЙ - РЕФЛЕКТОРНИЙ - РЕФЛЕКСНИЙ

Рефлективний, рефлексивний. Який мимовільно, несвідомо реагує на зовнішнє подразнення; у живопису – пов'язаний зі зміною забарвлення предмета залежно від світла, яке на нього падає: *рефлективний (рефлексивний) рух, рефлективний (рефлексивний) біль, рефлективні (рефлексивні) відтінки.*

Рефлекторний. Який стосується рефлексу – реакції організму людини чи тварини на зовнішні подразнення: *рефлекторний акт.*

Рефлекторний. Прикм. від **рефлектор**: *рефлекторна лампа, рефлекторне дзеркало.*

Рефлексний. Пов'язаний з відбиттям якоїсь енергії – світла, радіохвиль: *рефлексний радіоприймач, рефлексна схема, рефлексний фотопапір.*

РЕФОРМАТ - РЕФОРМАТОР - РЕФОРМІСТ

Реформат, -а. Прихильник кальвінізму в континентальних країнах Європи.

Реформатор, -а. 1. Особа, що провадить реформу в суспільному житті, економіці, освіті тощо.

2. Те саме, що **реформат.**

Реформіст, -а. Прихильник перетворення, змін, нововведень шляхом реформ.

РЕФОРМАТОРСЬКИЙ - РЕФОРМАТСЬКИЙ - РЕФОРМАЦІЙНИЙ - РЕФОРМІСТСЬКИЙ

Реформаторський. Який стосується реформатора, реформи: *реформаторська спроба, реформаторські плани.*

Реформатський. 1. Протестантський: *реформатська церква.*

2. Який стосується реформації: *реформатський рух.*

Реформаційний. Те саме, що **реформатський 2**.

Реформістський. Який стосується реформіста й реформізму: *реформістська ідеологія, реформістська організація, реформістський заклик.*

РЕФОРМАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. *(з малої літери).* Соціально-політичний рух проти феодалізму й католицизму в Західній Європі в XVI ст.

2. *(з великої літери).* У словосп.: *епоха (доба) Реформації.*

реформіст див. **реформат.**

реформістський див. **реформаторський.**

РЕЦЕПТНИЙ - РЕЦЕПТОРНИЙ - РЕЦЕПТУРНИЙ

Рецептний. Який стосується рецепта – офіційної вказівки лікаря про виготовлення й вживання ліків: *рецептний бланк.*

Рецепторний. Пов'язаний з рецептором – органом чуття: *рецепторні клітини, рецепторний апарат шкіри.*

Рецептурний. Який стосується рецептури – сукупності відомостей про ліки, а також про виготовлення сумішей, розчинів, страв тощо.

ржавити – ржавіти – ржавішати див. **іржавіти.**

рибалка див. **риболовля.**

РИБНИЙ - РИБ'ЯЧИЙ

Рибний. Прикм. від **риба;** виготовлений з риби; пов'язаний з добуванням, обробкою, зберіганням, продажем риби. Вж. зі сл.: *багатства, запаси, косяк, озеро, річка, інспектор, борошно, клей, консерви, страва, ловля, промисел, господарство, база.*

Риб'ячий. Прикм. від **риба;** властивий рибам, який одержують з риби, виготовлений з риби. Вж. зі сл.: *кістка, луска, хвіст, дух, мальки, очі, жир, борошно, юшка.*

РИБОЛОВЕЦЬКИЙ - РИБОЛОВНИЙ

Риболовецький. На відміну від слів **рибальський, рибацький**, має ще значення "який займається риболовлею як промислом": *риболовецька артіль, риболовецька бригада.*

Риболовний. Призначений для ловіння риби; який стосується риболовства: *риболовне судно, риболовний сезон.*

РИБОЛОВЛЯ - РИБАЛКА

Риболовля. Ловіння риби.

Рибалка, -и, *д. і м.* -ці, *ч. і ж.* Людина, яка ловить рибу, займається рибальством.

риб'ячий див. **рибний.**

РИГСДАГ - РИКСДАГ

Ригсдаг, -у. Датський парламент.

Риксдаг, -у. Шведський парламент.

РИГСДАЛЕР - РИКСДАЛЕР

Ригсдалер, -а. Датська монета.

Риксдалер, -а. Шведська монета.

РИЗА, РИЗИ - РІЗА

Риза, ризи. Верхнє вбрання священика під час богослужіння; парадний одяг царів; оздоблення на іконах. *Січовий панотець Микита нашвидку, підтикавши ризи, з-під яких видно було добрячу козацьку шаблю, окропив святою водою козацькі лави* (Я.Качура); *Ганна Федорівна послала його молодій образок в срібній позолоченій ризі* (Марко Вовчок).

Різа, *заст.* Мала, відрізана від великого масиву земельна ділянка, що дорівнювала кільком моргам. *Сього року, мабуть, зовсім здуріла* [Палажка]: *захопила мою різу та й вижала аж півкопи* (І.Нечуй-Левицький); *Широке, розлоге поле, та не людське воно, а панське. Люди не мають ланів, у них все різи* (М.Коцюбинський).

ризниця див. **різниця.**

риксдаг див. **ригсдаг.**

риксдалер див. **ригсдалер.**

РИМЕСА. Платіжний документ в іноземній валюті, що його боржник придбав за національну валюту у третьої особи і надіслав своєму іноземному кредиторові в погашення заборгованості перед ним.

ринок див. **базар.**

РИСКОВАНИЙ - РИСКОВИЙ

Рискований. Пов'язаний з риском; ризикований: *рискований експеримент, рискований задум, рискована справа*.

Рисковий. Який допускає риск, іде на риск: *рисковий договір.*

рисувати див. **малювати.**

РИСУНОК, -нка. Зображення чого-небудь рисками на площині; креслення.

РИТМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ритмічний**; пишеться разом: *ритмомелодійний, ритмопластика.*

РІАЛ - РІЄЛЬ - РІЯЛ

Ріал, -а. Грошова одиниця Ірану, Єменської Арабської Республіки.

Рієль, -я, *ор.* -ем. Грошова одиниця Камбоджі.

Ріял, -а. Грошова одиниця Катару, Саудівської Аравії.

РІДКИЙ - РІДКІСНИЙ

Рідкий. 1. Негустий; який іде, розташований нещільно один за одним або повторюється через певні проміжки часу тощо: *рідке тісто, рідкий гребінець, рідке волосся, рідкий туман, рідкі вибухи.*

2. Те саме, що рідкісний: *рідкий гість, рідка квітка, рідкий випадок.*

Рідкісний. Який трапляється, буває зрідка; який дуже мало зустрічається; незвичайний: *рідкісна рослина, рідкісний випадок, рідкісна порода.*

рієль див. **ріал.**

різа див. **риза.**

РІЗНИЦЯ - РИЗНИЦЯ

Різниця. 1. Несхожість, відмінність у чомусь, між чимсь, кимсь: *різниця в поглядах, різниця між братами.*

2. Результат математичної дії віднімання.

Ризниця. Приміщення при церкві для зберігання риз та іншого церковного майна. *Балабуха оглядів церкву й ризницю й похвалив і., нові образи, й ризницю* (І.Нечуй-Левицький); *У монастирській ризниці пахне ладаном, воском, горять свічки* (Р.Іваничук).

РІЗЬБЛЕННЯ - РІЗЬБА – РІЗЬ

Різьблення. 1. Нанесення малюнка, візерунка різцем на якийсь твердий

предмет.

2. Мистецтво вирізування малюнків, візерунків.

3. Малюнок, візерунок, вирізаний на якомусь твердому матеріалі.

Різьба. 1. Гвинтова канавка на циліндричній або конічній поверхні чогось.

2. Те саме, що **різьблення 2-3.**

Різь, -і, *ор.* -ззю. 1. Гострий ріжучий біль.

2. Те саме, що **різьба 1.**

РІСКА, -и, *д. ім.* -ці. 1. Краплинка роси, росинка, а також переносно. – *Отам у тому хлівці дрова, – у хату наносиш, а в тому дворі колодязь – води принеси, бо немає ні ріски в хаті* (Панас Мирний).

2. *розм.* Дрібненька частинка, шматочок, грудочка якоїсь їжі, а також переносно. [Старшина:] *Еге, вже сонечко високенько підбилося, а в мене ще й ріски в роті не було...* (М.Кропивницький); *Все, що згублено донині, Я знижу в чудову низку – По перлині, по зернині, Ріска в ріску, бризка в бризку* (Г.Чупринка); *Ні ріски суму не заблисло в його широко поставлених очищах* (О.Ільченко).

ріст див. **зріст.**

РІЧКОВИЙ - РІЧНИЙ

Річковий. Прикм. від **річка.**

Річний. Прикм. від **рік.**

рішучий див. **вирішальний.**

ріял див. **ріал.**

РОБІТНИК - ПРАЦІВНИК

Робітник, -а. 1. Той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві; людина, що належить до робітничого класу; в давні часи – також наймит: *робітники фабрик і заводів, робітники й селяни, кваліфікований робітник, робітники сцени* (особи, які встановлюють і міняють декорації тощо).

2. Трудівник. *Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника* (М.Коцюбинський); *Не жрець, не вождь, а робітник – Поета справжнього імення...* (М.Рильський).

Працівник, -а. 1. Член якогось виробничого колективу, особа, яка бере участь у певному трудовому процесі, працює за певним фахом, у якійсь галузі народного господарства, науки, культури. Вж. зі сл.: *здібний, кваліфікований, керівний, літературний, науковий, торговельний, газети (газетний), заповідника, кіно, преси, сцени* (член творчого колективу театру).

2. Трудівник. *Наш мужик – то неук темний, Працівник, але бідар* (П.Грабовський); *Не голоси чаїні – наш одностайний крик: Рівняйтеся пустині! Поборе працівник!* (М.Рильський).

РОБІТНИЧИЙ - РОБОЧИЙ

Робітничий. Прикм. від **робітник;** який складається з робітників, належний робітникові, робітникам тощо: *робітничий клас, робітничий клуб, робітнича честь.*

Робочий. Прикм. від **робота**: *робочий одяг, робочий час, робочий день,*

робочий стіл, робочий план, робоча гіпотеза.

родій див. **радій.**

РОДІОЛА. Рід багаторічних дводомних рослин родини товстолистих; лікарська, медоносна й декоративна рослина.

РОДО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **рід, родовий, роди**; пишеться разом: *родовід, родоначальний, родоплемінний, родопоміч.*

РОЗБЕЩУВАТИ - РОЗПЕЩУВАТИ

Розбещувати, -ую, -уєш, **розбестити**, -ещу, -естиш. Привчати когось до поганих, аморальних звичок; розпускати. *– Не спокушайте мене. Ви змій! Ви розбещуєте народ!* (О.Довженко); *– До речі, про твоїх дітей. Розбестив їх так, що вони тільки шкоду людям роблять* (А.Шиян). Пох. **розбещений**. *Була це в основі добра дитина, тільки вкрай розбещена батьками* (Ірина Вільде).

Розпещувати, розпестити. Псувати когось надмірною увагою, ніжністю, пестощами. *Він* [батько]., *розпещував одинака по широкій своїй вдачі* (О.Кобилянська). Пох. **розпещений**. *Що таке Реньова ? Це здеморалізована упень, розпещена хворобливим вихованням пустотлива пані* (М.Вороний).

РОЗВІД... Перша частина складних слів, що відповідає слову **розвідувальний**; пишеться разом: *розвіддані, розвідшкола.*

РОЗВЩУВАНИЙ, РОЗВІДАНИЙ - РОЗВІДУВАЛЬНИЙ - РОЗВІДНИЦЬКИЙ

Розвідуваний, розвіданий. Дієприкм. від **розвідувати, розвідати** – якого розвідували або розвідали, розвідують; також у значенні прикметника: *розвідувані (розвідані) корисні копалини, розвідувані (розвідані) ворожі позиції.*

Розвідувальний. Який стосується розвідування, пов’язаний з ним; призначений для розвідування: *розвідувальний бій, розвідувальні роботи, розвідувальна служба, розвідувальна свердловина, розвідувальний літак, розвідувальний загін.*

Розвідницький. Який стосується розвідки, розвідника; властивий розвідникові: *розвідницьке завдання, розвідницька школа, розвідницький хист.*

РОЗГИН - РОЗГІН

Розгин, -у. Випрямлення, розправлення чогось: *працювати без розгину.*

Розгін, -гону. Розбіг: *набрати розгону, проскочити з розгону.*

РОЗГОЛОШУВАТИ, -ую, -уєш, **РОЗГОЛОСИТИ**, -ошу, -осиш. Розповідаючи, обнародуючи, зробити відомим усім (що-небудь таємне); поширювати щось. *Тілько прошу вас, мої любі, не розголошуйте якийсь час нікому, що ми тут знайшли* (І.Франко); *Журнал широко розголосив скандальну історію з професором Іловайським* (П.Колесник); *Був у неї син. То вона й розголосила скрізь, що дівчина, яка ніби приїхала погостити до неї, це синова наречена* (Я.Гримайло). Пор. **виголошувати.**

РОЗДРАТУВАННЯ, РОЗДРАТОВАННЯ - РОЗДРАТОВАНІСТЬ

Роздратування, роздратовання. Почуття гострого незадоволення, досади: *відчувати роздратування (роздратовання), стримувати роздратування (роздратовання), з роздратуванням, з роздратованням.*

Роздратованість, -ності, *ор.* -ністю. Стан когось роздратованого: *легка роздратованість, почуття роздратованості.*

РОЗ'ЄДНАННЯ - РОЗ'ЄДНАНІСТЬ

Роз'єднання. Відокремлення, відділення чогось з'єднаного тощо: *роз'єднання контактів, роз'єднання народів.*

Роз'єднаність, -ності, *ор.* -ністю. Відсутність зв'язку, спілкування між кимсь, чимсь. *Наука не може розвиватися ізольовано, в умовах роз'єднаності вчених* (з журналу).

РОЗКВАС - РОЗКВАСЬ

Розквас, -у. Речовина, що викликає кисле бродіння; закваска.

Розквась, -і, *ор.* -ссю, *розм.* Бездоріжжя від осінніх дощів, танення снігу тощо.

РОЗКРАЮВАТИ - РОЗКРОЮВАТИ

Розкраювати, -юю, -юєш, **розкраяти.** Розрізати на частини, шматки; ранити когось. *Вона труснула головою, і марево розвіялося. Стало видно дорогу, що розкраювала навпіл прозорий осінній ліс* (Ю.Бедзик); *Удар був разючий. Таким ударом людину можна розкраяти навпіл* (М.Руденко).

Розкроювати, розкроїти. 1. Розрізати за певним зразком тканину, шкіру і т. ін. для пошиття одягу, взуття тощо.

2. *розм.* Розсікати, розрізувати до крові. [Молодий хлопець:] *Бігме, не втерплю, голову розкрою!* (Леся Українка).

РОЗКРИВАТИ. Двері, вікно, ворота, шафу тощо – переважно **розчиняти.** Повіки очей – переважно **розплющувати.**

розкроювати див. **розкраювати.**

РОЗМАЄНИЙ - РОЗМАЯНИЙ

Розмаєний, *прикм.* З буйною, пишною рослинністю, квітами; уквітчаний: *розмаєні луки, розмаєна весна.*

Розмаяний. Дієприкм. від **розмаяти** – розвіяти в різні боки (волосся, одяг). *Дівчина, задихана, з розмаяним од довгого й швидкого бігу волоссям, вискочила перед пожежу...* (Б.Грінченко).

розмежовувати див. **відмежовувати.**

РОЗМЕТАНИЙ - РОЗМЕТЕНИЙ

Розметаний. Дієприкм. від **розметати** – розкидати; у знач, прикм. *Хмари були високі, прозорі, розметані вітром по всьому піднебессі* (Ю.Яновський); *Снаряд ударив просто в палаючу скирту, полум'я, розметане вибухом, знялося, пахнуло на весь куток* (О.Гончар).

Розметений. Дієприкм. від **розмести;** у знач, прикм.: *розметене по подвір'ї сміття.*

розмірковувати див. **обмірковувати.**

РОЗМІШАНИЙ - РОЗМІШЕНИЙ

Розмішаний. Дієприкм. від **розмішати**; у знач, прикм. *Глибокий розмішаний сніг налипав на ноги* (І.Ле).

Розмішений. Дієприкм. від **розмісити**; у знач, прикм.: *добре розмішене тісто.*

РОЗОРАНИЙ - РОЗОРЕНИЙ

Розораний. Дієприкм. від **розорати;** у знач, прикм.: *розорані луки, розораний лан.*

Розорений. Дієприкм. від **розорити;** у знач, прикм.: *розорена війною країна, розорене господарство, розорене селянство.*

розпещувати див. **розбещувати.**

РОЗПИЛЕНИЙ - РОЗПИЛЯНИЙ

Розпилений. Дієприкм. від **розпилити**; у знач. прикм.: *розпилена рідина, розпилений ґрунт.*

Розпиляний. Дієприкм. від **розпиляти** – розрізати пилкою; у знач, прикм.: *розпиляний дуб, розпиляний стовбур дерева.*

розповідь див. **оповідання.**

розповсюджуватися див. **поширюватися.**

розрізняти див. **відрізняти.**

РОЗСТРІЛЬНИЙ. Такий, що є підставою для винесення вироку про розстріл; те, що пов’язано з розстрілом, тощо. *Саме таємні табірні інформатори повинні були постачати "компромат" – відомості про настрої, розмови, оцінки, що їх висловлюють заплановані до знищення інші в’язні. І таку інформацію видобули, поклавши саме її в основу багатьох розстрільних справ* (з газети); *Стікаючи кров’ю,* [поранений водій] *все ж зумів утекти від розстрільного місця* (з газети).

РОЗУМІЮЧЕ - РОЗУМІЮЧИ

Розуміюче, *присл. (як?). Денщики розуміюче переглянулись і побажали комендантові успіху* (Григір Тютюнник); *В ту неділю на гулянці Карно пильно-пильно подивився на нього сірими великими очима, розуміюче підморгнув., і пішов до музик* (М.Стельмах).

Розуміючи, *дієприсл. (що роблячи ?).* [Публій *(до Йоганни):] Я радий, що рідний край вернув тобі здоров я. (Йоганна дивиться на нього не розуміючи)* (Леся Українка); *Як не дивно, але армійські коні тягнули краще, ніж фермерські круторогі. Може тому, що коні, розуміючи мову бійців, напинались і відпочивали по єдиній команді* (О.Гончар).

розцінювати див. **оцінювати.**

РОЗЧИН - РОЗЧИНА

Розчин, -у. Однорідна фізико-хімічна суміш, в якій одна речовина рівномірно розподілена в іншій: *будівельний розчин, вапняний розчин, дезінфікуючий розчин, дубовий розчин, колоїдний розчин, насичений розчин, розчин формаліну.*

Розчина. Закваска для тіста. *Діжа біля мене стоїть розчинена; мабуть, світом збиралися пекти, розчина зійшла* (Олена Пчілка); *Тетерю варили з борошна пополам з пшоном і вчиняли розчиною, як і тісто на хліб* (О.Стороженко).

РОЛ - РОЛЬ

Рол. 1. *р.* -а. Циліндр, вал у механізмі.

2. *р.* -у. Сувій циліндричної форми; рулон: *рол паперу.*

3. *р.* -а. Машина для розмелювання волокнистих матеріалів.

Роль, -лі, *ор.* -ллю. Художній образ, втілюваний актором; яка-небудь робота, заняття; чиясь участь у чому-небудь тощо.

РОМАНІЗУВАТИ - РОМАНТИЗУВАТИ

Романізувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Змушувати когось засвоювати мову, культуру, звичаї тощо Стародавнього Риму: *провадити романізацію.*

Романтизувати, *недок. і док.* Уявляти, зображати когось, щось романтично, ідеалізовано. *Спроби романтизувати Енея наданням йому виняткових рис ведуть до наповнення поеми новими стильовими ознаками* (з журналу).

РОМАНІСТИЧНИЙ - РОМАНІСТСЬКИЙ

Романістичний. Який стосується романської філології – романістики: *романістичні дослідження.*

Романістський. Який стосується фахівця з романської філології: *романістські кола.*

романічний див. **романтичний.**

РОМАНСЬКИЙ - РОМЕНСЬКИЙ

Романський. Який стосується культури й мови народів, історично пов’язаних зі Стародавнім Римом: *романські мови, романська культура, романська група народів.*

Роменський. Прикм. від назви міста Ромни: *роменська порода гусей.*

РОМАНТИЗМ - РОМАНТИКА - РОМАНТИЧНІСТЬ

Романтизм, -у. 1. Напрям у літературі та мистецтві початку XIX ст.: *німецький романтизм, романтизм Байрона.*

2. Художній метод у літературі та мистецтві, пройнятий оптимізмом і прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини: *Романтизм в українській літературі в час, коли Шевченко писав свою першу баладу, тільки народжувався* (І.Кириленко).

3. Умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою споглядальністю; емоційно-піднесене ставлення до чогось. *Для поривчастого й романтичного темпераменту Марусі треба би було іншого чоловіка: розумного, твердого і трошки романтичного. Романтизм згодом вивіявся би, і зостався б лише розум та його поезія* (Г.Хоткевич).

Романтика. 1. Те, що створює емоційно-піднесене ставлення до чогось: *романтика подорожей, революційна романтика. В цім чарівнім убранні, що нагадувало українську романтику жіночих убрань, стояла красуня* (О.Досвітній); *Скільки ласки, мовчання й спокою Розлили степові небеса! Ці воли із ходою м’якою – і романтика степу й краса* (Т.Масенко).

2. Те саме, що **романтизм 3**. *Я, підскакуючи, ходив по місту, дивувався на море й забивав голову різною романтикою* (Ю.Яновський).

Романтичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість романтичного – сповненого романтики, пройнятого романтикою, романтизмом: *піднесена романтичність, романтичність натури, романтичність повісті.*

романтизувати див. **романізувати.**

романтика див. **романтизм.**

РОМАНТИЧНИЙ - РОМАНІЧНИЙ

Романтичний. 1. Який стосується романтизму – напряму, методів у літературі та мистецтві: *романтичний характер літератури, романтична музика, романтичні твори, романтичний стиль, романтична течія в літературі, романтична школа.*

2. Мрійний, емоційно-піднесений: *романтичні нахили, романтична натура, романтична піднесеність, романтичні фантазії.*

3. Незвичайний, таємничий; казковий тощо: *романтична мандрівка, романтична професія.*

4. Який має характер любовних стосунків: *романтична історія.*

Романічний. 1. Пов'язаний з художнім твором – романом: *романічний жанр, романічна постать.*

2. Те саме, що **романтичний 4.**

романтичність див. **романтизм.**

роменський див. **романський.**

РОСТР - РОСТРА - РОСТРИ

Ростр, -а. Таран у вигляді голови якоїсь тварини на носовій частині давньоримського військового корабля.

Ростра. 1. В архітектурі – прикраса у вигляді носової частини стародавнього судна.

2. Трибуна в Стародавньому Римі, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворога.

Ростри, ростр, *мн.* Поміст на судні, призначений для розташування баркасів, катерів, шлюпок, а також для зберігання рангоуту на парусному судні.

РОЯЛТІ, *невідм., с.* 1. Періодичний ліцензійний платіж за використання винаходів, патентів, випуск книжок, прокат кінофільмів тощо.

2. Рентна плата за право розробки природних ресурсів, яку вносить підприємець власникові землі або надр.

рояль див. **фортепіано.**

РУКАВИЦЯ - РУКАВИЧКА

Рукавиця, -і, *ор.* -ею. Виріб з тканини, шкіри, ниток з відділенням для одного великого пальця, який надягають на кисть руки.

Рукавичка. 1. Такий виріб з відділенням для всіх пальців.

2. Зменшено-пестлива назва для рукавиці.

Як частина рицарського обладунку, а також у боксерів – **рукавичка** і **рукавиця.**

РУМБА. Афро-кубинський народний, а також бальний танець.

руна – руно – руни див. **вруна.**

РУСАЛКА - МАВКА

Русалка. Казкова водяна істота в образі гарної дівчини з довгим розпущеним волоссям і з риб'ячим хвостом; водяна німфа. *Кругом неї заворушились у воді русалки, заспівали і почали її тягти на дно* (І.Нечуй-Левицький); *Чепурні берези маяли на вітрі, як русалки, зеленими косами*

(М.Коцюбинський).

Мавка. Казкова лісова істота в образі гарної голої дівчини з довгим розпущеним волоссям; лісова німфа. *Мавки з зеленими косами гойдаються на березових гілках* (І.Франко); [Марійка:] *Мавки – відьми. Мавок ти бійсь! Мавкам не вірити: заморочуть, Заманять в нетрі, залоскочуть* (О.Олесь); – *І русалки, й мавки – все з нехрещених дітей...* (Б.Грінченко).

РУСИНИ - РУСИЧІ

Русини, -ів, *мн.* Давня назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України.

Русичі, *мн.* 1. Народонаселення Стародавньої Русі.

2. Те саме, що **русини.**

РУСЬКИЙ. 1. Який стосується Стародавньої Русі: *руська держава, руська земля, руська мова.*

2. *розм.* Російський.

РУХОМИЙ - РУХЛИВИЙ - РУХОВИЙ

Рухомий. 1. Який перебуває в постійному русі: *рухома матерія.*

2. Який переміщається або може бути переміщений з місця на місце; який міняється: *рухомі піски, рухомий наголос, рухоме майно, рухоме обличчя.*

3. Який рухається завдяки своїй будові (про механізм, машину, пристрій тощо).

Рухливий. 1. Який перебуває в русі; здатний до руху: *рухливий потік, рухлива тінь.*

2. Повний життєвої сили, жвавий; який легко приходить в рух (про частини тіла): *рухливий хлопець, рухливі губи, рухливий розум.*

Руховий. 1. Який стосується руху, пов’язаний з ним: *рухове уміння дітей, рухові вправи.*

2. Який приводить щось у рух, керує рухом когось, чогось: *руховий нерв, рухова установка.*

РУШНИК - РУЧНИК

Рушник, -а. Довгастий шматок тканини (бавовняної, лляної і т. ін.) для витирання (обличчя, тіла, рук, посуду тощо); шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом, що використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах тощо.

Ручник, -а. **1.** Молоток.

2. Пензель для малювання.

3. Ручний гальмівний важіль в автомашині, тракторі тощо.

РЯБИТИ - РЯБІТИ - РЯБИТИСЯ - РЯБІТИСЯ - РЯБІШАТИ

Рябити, *перех.* Робити щось рябим, строкатим, хвилястим. *У численних рівчаках та ставках рябило вітром воду* (Н.Рибак).

Рябіти, *неперех.* Ставати рябим, строкатим або рябішим, строкатішим; виділятися рябизною, строкатістю з-поміж чогось, виднітися (про щось рябе, строкате). *В очах починає рябіти* (М.Коцюбинський); *На хвилю улігся вітер, перестала рябіти вода* (З.Мороз); *Квітки рябіють в траві* (А.Тесленко).

Рябитися, *зрідка.* Те саме, що **рябіти.** *На пасовиську рябиться худоба* (І.Франко).

Рябітися. Виділятися рябизною, строкатістю з-поміж чогось, виднітися (про щось рябе, строкате). *На горі далеко за долиною., щось рябілося* (А.Свидницький).

Рябішати. Ставати рябішим, строкатішим.

РЯБОТИННЯ - РЯБОТІННЯ

Ряботиння. 1. Плями від віспи або пігментні цяточки на шкірі людини. *Вона була русява, круглоголова, на обличчі розсіяно ряботиння* (Є.Гуцало); *Його червоне обличчя в густому ряботинні не віщувало нічого втішного* (С.Голованівський).

2. Плями або цяточки на чомусь; безліч предметів, від яких рябить в очах; брижі на воді. *Обличчя* [Литки], *як розрізаний надвоє найдостиглíший кавун з чорним насінням-ряботинням* (В.Епік); *Повз нього, здавалося, пропливали береги, і від того ряботиння різало в очах* (П.Кочура); *Кругом весла повільно Ряботиння наростає* (М.Шпак).

Ряботіння, *розм.* Дія і стан за значенням **ряботіти** – укриватися брижами, виділятися рябизною, рясніти тощо.

РЯД, -у. При слові ряд, яке входить до складу підмета, часто трапляється узгодження за змістом, тобто присудок ставиться у формі множини. *Цілий ряд палат, будинків, мов низка білих зубів, виставилися на горі* (Панас Мирний). Пор. **більшість.**

ряска див. **ряст.**

РЯСНІТИ - РЯСНІШАТИ

Рясніти. Ставати густим, густішим; бути густо покритим чимсь; виділятися своєю рясностою тощо. *Ряснiє дощ, і падає лункіше М'яких краплин розмірене биття* (М.Бажан); *Ягоди ряснiють між листом спілі, червоні* (С.Васильченко).

Ряснішати. Ставати ряснішим. – *Не кожна яблуня з роками ряснішає цвітом* (З.Мороз); *За вікном пішов дощ. Спершу дрібненький, ледь видний у тумані, та поступово краплі більшали, ряснішали* (Є.Гуцало).

РЯСТ - РЯСТКА - РЯСКА

Ряст, -у. Багаторічна трав'яниста лікарська рослина родини макових, що цвіте квіточками, зібраними в китиці.

Рястка. Багаторічна трав'яниста декоративна рослина родини лілійних.

Ряска. Багаторічна трав'яниста дрібна водяна рослина. *На них війнуло запахом ряски, тихим шелестом очеретів* (Григорій Тютюнник).

рятівний див. **рятувальний.**

РЯТІВНИК - РЯТУВАЛЬНИК

Рятівник, -а. Той, хто врятував або рятує когось, щось: *рятівник людства, сміливий рятівник.*

Рятувальник, -а. Той, хто професійно займається рятуванням когось, чогось: *рятувальник на воді, пост рятувальника.*

РЯТУВАЛЬНИЙ - РЯТІВНИЙ - РЯТІВНИЧИЙ

Рятувальний. Призначений, створений для рятування когось, чогось: *рятувальна служба, рятувальна станція, рятувальна експедиція, рятувальна шлюпка.*

Рятівний. 1. Те саме, що рятувальний: *рятівний катер, рятівний круг, рятівний пояс.*

2. Який дає, приносить порятунок або сприяє порятунку: *рятівне укриття, рятівна суперечка.*

Рятівничий. Те саме, що **рятівний:** *рятівнича команда, рятівничий берег.*

рятувальник див. **рятівник.**

С *(ес).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике с;* як назва звука вживається в ч. р.: *довгий с.*

с... див. **з...**

САДЖА, -і, *ор.* -ею. Птах ряду рябкоподібних.

САДЖАЛКА - САДЖАНКА - САЖАЛКА, САЖАВКА

Саджалка. Садильна машина. Пох. **саджалковий.**

Саджанка. Рослина, яку вирощують садінням (цибулин, розсади тощо). Пох. **саджанковий.**

Сажалка, сажавка. Викопана водойма, копанка. *В сажалках виводилися карасі* (В.Земляк).

САДИВНИЙ - САДИЛЬНИЙ

Садивний. Призначений для садіння: *садивний матеріал, садивні бульби.*

Садильний. Яким користуються для садіння: *садильний агрегат, садильна яма.*

САДОВИНА. Загальна назва садових плодових дерев та їхніх плодів (груша, яблуня, абрикос тощо); фрукти. *Лукаш усе садовину ростив та кохав* (Марко Вовчок).

сажалка, сажавка див. **саджалка.**

САЖЕНЬ, -жня. Давня східнослов'янська одиниця довжини, яка дорівнює трьом аршинам (2,134 м).

САКА - САКИ

Сака, -и, *д. і м.* -ці *(з великої літери).* Річка на півдні Молдови.

Саки, Сак, *мн. (з великої літери).* Місто в Криму.

САЛЬДО - СОЛЬДО

Сальдо, *невідм., с.* У бухгалтерії – різниця між підсумками за дебетом і кредитом рахунків.

Сольдо, *невідм., с.* Італійська мідна монета.

САМ, САМИЙ - САМИЙ

Сам, -а, -є, *рідше* **самий,** сама, саме (само), *займ. означ.* Вживається з іменником або особовим займенником, указуючи на особу чи предмет, що є джерелом або об'єктом дії, стану (у значенні "тільки один"), для позначення особи, яка діє без інших, для підкреслення значущості, надзвичайної ваги, величі особи чи предмета, у значенні "тільки", "навіть" тощо. *До школи прийшов Павлик сам, не тримався за руку материну* (К.Гордієнко); *– Гаразд, моя доню Ізольдо, я золота в сонця візьму, блакиту морського позичить попросим русалку саму* (Леся Українка); *Пишу листа і, може, сам одвезу на вокзал, коли дощ перестане* (М.Коцюбинський); *– Ми вже так*

вихарчувались, що їмо самий хліб та цибулю (І.Нечуй-Левицький); *Що не день – нові Перекликаються з гостями гості. Ну хто усім їм знає імена? Сам Родіон заплутується часом У їхніхназвиськах* (М.Рильський).

Самий, сама, саме (само), *займ. означ.* 1. Вживається після вказівних займенників **той, цей, такий** тощо для підкреслення тотожності з ким-, чим-небудь, подібності до когось, чогось і т. ін.: *та сама хатина, те саме село, такий самий кінь, того самого дня, цей самий шлях.*

2. Вживається з іменниками в поєднанні з прийменниками **з, від, до, на, край, під, над, при, біля, коло** та ін. (на позначення місця) і **з, від, до, на, перед, під** та ін. (на позначення часу): *від самого моря, коло самої хати, з самого ранку, до самого вечора, перед самою війною, під самий Новий рік* (частіше в цьому значенні вживається частка аж: *просидів аж до вечора, опинився аж біля моря).*

3. Вживається для творення найвищого ступеня порівняння прикметників *(самий великий, самий кращий),* але таке вживання ненормативне. Пор. **ступені порівняння.**

САМБА - САМБО

Самба. Бразильський швидкий парний танець.

Самбо[1], *невідм., с.* Вид, система боротьби.

Самбо[2], *невідм., мн.* Нащадки від шлюбів індіанців з неграми (в Латинській Америці) або мулатів з нефами (на острові Ямайка).

САМБУК - САМБУКА

Самбук[1], -а. Бузина.

Самбук[2], -у. Солодка страва: *яблучний самбук, апельсиновий самбук.*

Самбука. Широка драбина, яку застосовували в давнину при облозі міста.

самий – самий див. **сам.**

САМОЛЮБСТВО - СЕБЕЛЮБСТВО

Самолюбство. Почуття власної гідності, пов’язане з ревнивим ставленням до думки про себе навколишніх, з усвідомленням важливості свого фаху, роду занять тощо: *ображене самолюбство, хворобливе самолюбство, тішити самолюбство. – Самолюбство не дозволить їй визнати поразку, – підкинув учитель фізики* (О.Гончар); *Вихопилося в нього через верх самолюбство і заступило людей* (С.Чорнобривець).

Себелюбство. Турбота тільки про себе, про свої інтереси; егоїзм. *Дорошеві зробилося досадно, бо він спіймав себе на тому, що не позбавлений себелюбства* (Григорій Тютюнник); *Василь сказав гірку правду Любчику про шкурництво, про себелюбство* (А.Хижняк); *– Це було б себелюбством з мого боку, коли б я тепер взяв тебе у похід* (А.Кащенко).

САМОСКИД - САМОСКИДКА

Самоскид, -а. Транспортний засіб (автомобіль, баржа, вагон тощо), який механічно скидає вантаж.

Самоскидка. Жниварка, яка самостійно скидає зрізаний хліб.

САМОХІД - САМОХІДКА

Самохід. 1. *р.* -хода. Машина, транспорт з власною тягою; самохідна

гармата.

2. *р.* -ходу. Автоматичний рух машини чи її частини: *ввімкнути верстат на самохід.*

Самохідка, *розм.* Самохідна гармата.

САМОЦВІТ, -у. Кольоровий або безколірний коштовний чи напівкоштовний камінь з яскравим блиском, а також переносно – щось яскраве, самобутнє. [Старий пан:] *Великий князь прислав йому за його подвиг дорогий із самоцвітами перстень* (С.Васильченко); *Іскрилися всіма кольорами веселки коштовні самоцвіти* (З.Тулуб).

САН... Перша частина складних слів, що відповідає слову санітарний; пишеться разом: *санвузол, санінспекція.*

САНГІНА. М'який червоний або червоно-коричневий олівець, який використовують у живопису; малюнок, виконаний таким олівцем.

САНДАЛ - САНТАЛИ

Сандал[1]**,** -у. Рослинний барвник червоного або жовтого кольору, який одержують з бразильського дерева фернамбук.

Сандал[2]**,** -а. Пристрій для обігрівання житла, що колись був поширений у багатьох країнах Азії.

Сантали, -ів, *мн. (одн.* сантал, -а). Найчисленніший з народів мунда, який живе в Індії.

САНДАЛІЇ, САНДАЛІ - САНДАЛЕТИ

Сандалії, -ій, сандалі, -аль, *мн.* 1. Взуття давніх греків і римлян.

2. Легкі літні шкіряні туфлі без каблуків, що застібаються ремінцем.

Сандалети, -ет, *мн.* Рід сандалій – легкі літні туфлі.

сантали див. **сандал.**

САНТИ... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "сота частина"; пишеться разом: *сантиграм, сантиметр.*

САНУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док.* 1. У медицині – здійснювати санацію – запобіжні лікувальні заходи для оздоровлення порожнини рота.

2. В економіці – здійснювати систему заходів для запобігання банкрутства або для підвищення конкурентоспроможності виробництва: *сапувати вугільну промисловість.*

Пох.: **санований, санування.**

САПРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "гнилий"; пишеться разом: *сапрогенний, сапропеліт.*

САПРОПЕЛІТ - САПРОПЕЛЬ

Сапропеліт, -у. Викопне вугілля, що утворилося внаслідок ущільнення сапропелю.

Сапропель, -ю, *ор.* -ем. Мулисті відклади перегнилих залишків нижчих організмів на дні водойми.

САРАЙ - ХЛІВ

Сарай, -ю, *ор.* -єм. Господарське приміщення для зберігання різного майна.

Хлів, -а. Будівля для свійської худоби та птиці.

сарделька див. **сосиска.**

САФЛОР - САФРОЛ

Сафлор, -у. Південна трав'яниста рослина родини складноцвітих, з насіння якої одержують олію, а із суцвіть – фарбу; фарба із суцвіть цієї рослини.

Сафрол, -у. Жовтувата рідина, що використовується в парфюмерії.

САШЕ, *невідм., с.* Надушена подушечка, яку кладуть між білизною для надання їй приємного запаху; сумочка для зберігання хусточок, гребінців тощо.

свідоцтво – свідчення див. **посвідчення.**

СВАРИТИ - ЛАЯТИ

Сварити, -рю, -риш. Різкими (іноді й образливими) словами висловлювати невдоволення, осуд, докори; призводити до загострення взаємин між кимось; спричиняти, викликати сварку. *Попадя зайшла у кухню та й почала сварити наймичку* (Лесь Мартович); *Дід іще дужче набурмосився, а стара стала його сварити* (Ю.Яновський); *Сварити їх поміж собою Косинському ще не було на руку в такий вирішальний час* (І.Ле).

Пох.: **сваритися,** -рюся, -ришся. Вступати в сварку з кимось; висловлювати своє невдоволення (іноді й образливо); робити погрозливий жест чим-небудь. *З Масею Петрусь тричі на день сваривсь, та тричі на день і миривсь* (А.Кримський); *Василь зненавидів науку. – Я тебе в свинарі запру! – сварилася мати* (Панас Мирний); *Уговорювала* [мати] *її, а далі і сварилась на неї* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Стадницький люто свариться на нього арапником* (М.Стельмах); сварка, сварливий.

Лаяти, -лаю, лаєш. Різкими, грубими, часто непристойними або образливими словами висловлювати осуд, докори; обзивати кого-небудь. – *І чого ви їх* [дітей] *так лаєте? Це ж гріх, Василино* (М.Стельмах); *Дочок своїх вона лаяла мужичками* (Панас Мирний); *Кузьма вирішив на перший раз не лаяти хлопця, а тільки побалакати з ним* (П.Панч). Пох.: **лаятися**, лаюся, лаєшся. Виражати своє незадоволення грубими, часто непристойними або образливими словами; дорікати одне одному. *Лайка та сварка, бучі та колотнечі! Не було того дня, щоб вони між собою не лаялись* (Панас Мирний); *Тут велися бесіди, тихі та мирні, без сварок та лайок, бо на колодках не годилося сваритись, ні лаятись, за що сюди й любив виходити Симон* (А.Дімаров); **лайка**, **лайливий**.

СВІЙСЬКИЙ. Який живе при людях; не дикий, приручений (про тварин, птахів): *свійська коза, свійський індик.*

СВІТАННЯ - СВІТАНОК

Світання, *р. мн.* -ань. **1.** Дія – настання світанку. *За хвилину почалось світання* (О.Досвітній); *У сутінках блідого вересневого світання все виразніше окреслювались контури будівель* (О.Гончар).

2. Те саме, що **світанок.** *На світанні мерхнуть зорі, тануть в росяній імлі* (Л.Первомайський); *Світання... А він вже не бачить світань...* (В.Сосюра).

Світанок, -нку. Пора доби перед сходом сонця, початок ранку; ранкова

зоря тощо. *В сутінках світанку він все малював будучність своїх дітей, внуків і правнуків* (В.Стефаник); *На сході почала виступати вузька смуга світанку* (О.Досвітній).

СВІТЛІТИ - СВІТЛІШАТИ

Світліти. Ставати світлим, світлішим, розвиднятися тощо; виділятися світлим кольором, виднітися (про щось світле). *На сході починає світліти* (С.Чорнобривець); *У пасажирів світліють обличчя* (С.Журахович); *В каюті вже було півтемно, і тільки ще світліли віконця ілюмінаторів* (О.Донченко).

Світлішати. Ставати світлішим, розвиднятися тощо. *Ніч минала, все округи світлішало* (Є.Гуцало).

СВІТЛОВИЙ - СВІТЛЯНИЙ - СВІТНИЙ

Світловий. Прикм. від **світло** – переважно в значенні "промениста енергія", а також утворений за допомогою світла; освітлений: *світловий потік, світлові хвилі, світлове випромінювання, світлова одиниця, світловий рік, світловий день, світлова сигналізація, світлова реклама, світлове коло.*

Світляний. Те саме, що **світловий,** але вживається переважно у значенні "утворений світлом, освітлений", а також "який світиться": *світляна пляма, світляний циферблат. Крізь хмари продерлося сонце і скісним, світляним стовпом лягло поперек світлиці* (І.Франко); *Тієї ж миті врізався в сивину туману струмінь світла з прожектора.. Праворуч засвітилося сизе око циклопа. Два світляні мечі розійшлися в різні боки* (А.М'ястківський).

Світний. Який світиться: *світний газ, світний диск, світний циферблат годинника, світні фарби, скупчення світного газу.*

СВІЧАДО, *розм.* Дзеркало, а також образно. *В залі було багато дівчат-робітниць із фабрики, які вибігали в зал, пробігали до вікна, дивились у свічадо* (М.Хвильовий); *Примерзла земля, взявшись морозцем, тихо відбивала зорі в свічадах примерзлих калюж і калюжок* (І.Багряний); *Я вбираю щиро, радо Все веселе і сумне; Вся душа моя свічадо Одворотне й чарівне* (Г.Чупринка); *Річка свічадо своє розгорнула і красувалась, цвіла, усміхалась, Дівчина наче, цвіла, червоніла* (О.Олесь).

СВІЧКАР - СВІЧНИК

Свічкар, -я. Той, хто виготовляє свічки або торгує ними.

Свічник, -а. Підставка для свічки або свічок.

свобода див. **воля.**

СВОП, -у. Операція з обміну національної валюти на іноземну із зобов'язанням зворотного обміну через певний термін.

себелюбство див. **самолюбство.**

сегрегація див. **расизм.**

СЕЙСМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **сейсмічний;** пишеться разом: *сейсмозона, сейсмонебезпечний* (але *сейсмо-акустичний).*

секретний див. **таємний.**

СЕКСТАНТ – СЕКТАНТ

Секстант, -а. Кутовимірний прилад. Пох. **секстантський.**

Секстант, -а. Послідовник, учасник секти; переносно – людина, яка

замикається в своїх вузьких інтересах. Пох. **секстантський.**

СЕЛЕКТИВНИЙ - СЕЛЕКЦІЙНИЙ

Селективний. Здатний робити відбір; який грунтується на селективності – здатності робити відбір: *селективні розчинники, селективне очищення мастила.*

Селекційний. Пов'язаний з селекцією; який займається селекцією; одержаний внаслідок селекції: *селекційні досліди, селекційна станція, нові селекційні сорти.*

СЕЛЕН - СЕЛІН

Селен, -у. Хімічний елемент – супутник сірки.

Селін, -у. Рослина з роду аристиду родини злаків.

СЕЛЕНІД - СЕЛЕНІТ

Селенід, -у. Сполука селену головним чином з металом, що її застосовують в основному як напівпровідниковий матеріал.

Селеніт[1]**,** -у. Мінерал класу сульфатів, різновид гіпсу рожевого, жовтого або білого кольору, який використовують для виготовлення художньо-побутових виробів.

Селеніт[2]**,** -а. У науково-фантастичній літературі – назва мешканця Місяця.

селін див. **селен.**

СЕЛО. Назви, що виступають у ролі граматичної прикладки до слова **село,** виражені відмінюваним іменником, переважно узгоджуються з ним у відмінку: *в селі Соболівці, біля села Долинівки.* Звичайно не узгоджуються назви, рід і число яких розходяться з граматичним родом і числом слова село: *в селі Гоголів, коло села Літки.*

СЕЛЬ, -ю, *ор.* -ем. Бурхливий грязе-кам'яний потік, що виникає в горах під час сильних дощів або танення снігів: *з гір зійшов сель.* Пох. **селевий.**

СЕЛЯНИН - СІЛЬЧАНИН

Селянин, -а, *мн.* -яни, -ян. Мешканець села, основним заняттям якого є обробіток землі. Пох. **селянський.**

Сільчанин, -а, *мн.* -ани, -ан. Мешканець села; односелець. *Крокуючи до села, перебирав* [Данило] *усі можливі зустрічі, розпитування, готував заздалегідь відповіді, уявляв себе з усіх боків перед сільчанами й сім'єю* (Б.Гончаренко).

селянський див. **сільський.**

СЕМЕРО, сімох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *звірів, коней, обідів, собак, перекупок, дітей, людей. Семеро одного не ждуть* (прислів'я). Пор. **двоє.**

СЕНАТСЬКИЙ - СЕНАТОРСЬКИЙ

Сенатський. Прикм. від **сенат.**

Сенаторський. Прикм. від **сенатор.**

СЕНЬЙОР - СИНЬЙОР - МОНСЕНЬЙОР

Сеньйор, -а. 1. У Західній Європі часів середньовіччя – великий землевласник, феодал, який мав усю повноту влади на території, що йому належала.

2. В Іспанії та іспаномовних країнах – чоловік, пан (звичайно приєднується до прізвища або імені).

Пох.: **сеньйораж, сеньйоральний, сеньйорен-конвент.**

Синьйор, -а. В Італії – чоловік, пан (звичайно приєднується до прізвища або імені). Пох. **синьйорія**.

Монсеньйор, -а. Титул, який за середньовіччя у Франції вживали, звертаючись до герцогів, перів; нині вживається при звертанні до вищого католицького духівництва.

СЕНЬЙОРА - СИНЬЙОРА

Сеньйора. В Іспанії та іспаномовних країнах – заміжня жінка, пані.

Синьйора. В Італії – заміжня жінка, пані.

Пор. **сеньйор.**

СЕНЬЙОРИТА - СИНЬЙОРИНА

Сеньйорита. В Іспанії та іспаномовних країнах – молода дівчина, панна.

Синьйорина. В Італії – молода дівчина, панна.

Пор. **сеньйор, сеньйора.**

СЕПАРАТНИЙ - СЕПАРАТИСТСЬКИЙ

Сепаратний. Відокремлений, відособлений від інших: *сепаратна організація, сепаратний мир, сепаратні переговори.*

Сепаратистський. Який стосується сепаратиста, сепаратизму: *сепаратистський рух, сепаратистська група, сепаратистські плани.*

СЕПАРАТОРНИЙ - СЕПАРАЦІЙНИЙ

Сепараторний. Прикм. від **сепаратор**; призначений для виробництва сепараторів, для сепарування молока: *сепараторний цех, сепараторний пункт.*

Сепараційний. Який стосується сепарації, призначений для неї: *сепараційний цех, сепараційна установка, сепараційний спосіб виробництва.*

СЕРВІЗ - СЕРВІС

Сервіз, -у. Набір столового або чайного посуду: *фаянсовий сервіз, китайський сервіз.*

Сервіс, -у. Обслуговування побутових потреб населення: *міський сервіс, налагодити сервіс.*

СЕРВО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "який автоматично регулює", "який полегшує ручне керування"; пишеться разом: *сервокомпенсатор, сервомотор.*

сердечний – сердешний див. **серцевий.**

СЕРПАНТИН - СЕРПЕНТИН

Серпантин, -у. Звинена вузька й довга паперова стрічка, а також переносно – звивиста дорога в горах.

Серпентин, -у. Смугастий мінерал зеленого кольору; змійовик.

СЕРЦЕВИЙ - СЕРДЕЧНИЙ - СЕРДЕШНИЙ

Серцевий. Який стосується серця, пов’язаний з хворобою серця; призначений для його лікування: *серцевий м’яз, серцева діяльність, серцевий напад, серцеві краплі.*

Сердечний. 1. Те саме, що серцевий: *сердечні тони, сердечний невроз, сердечні ліки. Кожний ніжний рух сердечний В пісню срібну переллю* (О.Олесь).

2. Пов'язаний з почуттями, настроями, переживаннями людини: *сердечна згода, сердечні муки, сердечна рана. Прийми од нас дари сердечні* (Г.Чупринка); *Коли бачив тітку Лукію, якесь сердечне тепло проймало його* (А.М'ястківський); *В її очах було стільки неприхованої радості, стільки сердечної подяки людям за своє щастя, що Лук'ян не витримав того погляду, одвернувся* (В.Земляк).

3. Добрий, чулий (про людину та її вдачу); задушевний: *сердечна дружина, сердечне слово, сердечна зустріч. Почалася розмова, і всі мої упередження відразу пропали. Я побачив перед собою сердечного, розумного і щирого друга* (Р.Іваничук).

4. Пов'язаний з почуттям закоханості: *сердечні таємниці, сердечні справи.*

Сердешний, *розм.* Який викликає співчуття; бідолашний. *А графиня без дитини, Сердешна, осталась* (Т.Шевченко); *Вернувся додому: жінка з дітьми вийшла назустріч і не пізнала сердешного* (О.Стороженко); *– Це ж у нього жінка хворіє, а він, сердешний, переживає* (Є.Гуцало); *Сердешна жінка аж до землі припадала з горя* (А.Кащенко).

СЕСТРА. При підметі, вираженому зворотами сестра з братом, сестра з сестрою тощо, присудок уживається: а) у формі множини. *Хоч сестра Секлета вкупі з сестрою Мартою збирали там ягоди, але вони вже півроку як не розмовляли з собою* (М.Коцюбинський); б) у формі однини. *Сестра з братом розмовляє, сльозами доливаючи горе...* (Панас Мирний); *Христина сиділа коло неї з братом сливе цілу ніч* (І.Нечуй-Левицький); *Сестра з сестрою ворогує* (Панас Мирний). Пор. **батько.**

СИВІТИ - СИВІТИСЯ - СИВІШАТИ

Сивіти. Ставати сивим, сивішим; виділятися сивим кольором, виднітися (про щось сиве). *І виріс я на чужині, І сивію в чужому краї* (Т.Шевченко); *– Море починає сивіти* (О.Донченко).

Сивітися. Те саме, що **сивіти**. *Поле сивілося, стаючи з білого попелястим* (О.Гончар).

Сивішати. Ставати сивішим. *Він дивиться на своїх солдатів затуманеними очима, блідий, укритий білою щетиною, що кожного ранку сивішає* (І.Микитенко).

СИГНАЛІЗАТОР - СИГНАЛЬНИК, СИГНАЛІСТ

Сигналізатор, -а. Прилад, призначений для сигналізації: *радіометричний сигналізатор, пожежний сигналізатор.*

Сигнальник, сигналіст, -а. Матрос або робітник, який передає й приймає сигнали. *Життя і навчання моряків ідуть, як завжди, за чітким флотським розпорядком. Пильно несуть вахту сигнальники, радіометристи* (з газети); *– Може, там сигналіст стоїть, – пускався в догадки Кузьма, – та сигнали на берег передає азбукою Морзе* (О.Гончар).

СИГНАЛІЗУВАТИ - СИГНАЛИТИ

Сигналізувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* 1. Передавати сигнальні знаки; повідомляти сигналом про щось: *сигналізувати ракетою, сигналізувати рукою, сигналізувати прапором.*

2. *перен.* Повідомляти, попереджати про щось (переважно небажане), що сталося або має статися. – *Треба буде сказати Галі, щоб вона сигналізувала нам про небезпеку* (Ю.Мокрієв).

Сигналити, *недок.* Те саме, що **сигналізувати 1**: *сигналити ліхтариком, сигналити прапорцями, шофер сигналить.*

сигнальник, сигналіст див. **сигналізатор.**

СИЛОМІЦЬ, *присл. розм.* Проти волі, насильно; із зусиллям, примушуючи себе. *їй здалось, що зять одбив та одняв од неї дочку силоміць* (І.Нечуй-Левицький); *Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць* (Б.Грінченко); *Хліб не має ніякого смаку, а я його розжовую і ковтаю силоміць* (Ю.Збанацький).

СИЛЬЦЕ - СІЛЬЦЕ

Сильце, -я, *р. мн.* -лець. Пристрій для ловлі птахів і дрібних тварин.

Сільце[1]. Те саме, що **сильце.**

Сільце[2]. Маленьке село. *Власне, це мале сільце було тільки на одну вулицю: з одного боку садиби з хатами, городами та подекуди садками, а з другого боку змішаний ліс* (Є.Гуцало); *Сільця, мабуть, такого нема, щоб я не побував* (В.Дрозд).

СИН, -а. При підметі, вираженому зворотами син з батьком, син з матір'ю, присудок уживається: а) у формі множини. *Другого дня зійшло сонце, а Микола з батьком та матір'ю вже й пообідали* (І.Нечуй-Левицький); *А Лук'янів син – Данило, коли хочете, разом з батьком працювали на голубівському руднику* (П.Панч); б) у формі однини. *Уся молодіж наче "подуріла".. Нерідко син ворогував з батьком* (Панас Мирний); *Яз батьком – ще малий – у вітряному лісі ішов стежиною* (М.Рильський). Пор. **батько.**

СИНДИКАЛІСТСЬКИЙ - СИНДИКАЛЬНИЙ - СИНДИКАТНИЙ, СИНДИКАТСЬКИЙ

Синдикалістський. Який стосується синдикалізму, синдикаліста: *синдикалістський ухил.*

Синдикальний. Який стосується синдикату як професійної спілки: *синдикальний конгрес.*

Синдикатний, синдикатський. Який стосується синдикату як форми монополії: *синдикатні (синдикатські) об'єднання.*

СИНИТИ - СИНІТИ - СИНІТИСЯ - СИНІШАТИ

Синити, *перех.* Робити щось синім, фарбувати, забарвлювати в синій колір. *Пливуть човни, блищать весельця... А в лузі – мов хтось кожну мить перестеляє перестельця – червонить, синить, зеленить...* (П.Тичина)

Синіти, *неперех.* Ставати синім, синішим; виділятися синім кольором, виднітися (про щось синє). *Наді мною синіло небо* (В.Винниченко); *Його товсте, набрякле обличчя од натуги синіє* (П.Колесник); *Ми дивились довго, як хмаринка тане, Як хмаринка тане, як синіє синь, Як колише вітер струни*

павутинь (М.Рильський).

Синітися. Виділятися синім кольором, виднітися (про щось синє). *Синіється тут прозора вода* (І.Франко); *Вікна ледь-ледь синіються, як подивитися з печі* (М.Ю.Тарновський).

Синішати. Ставати синішим. *Холодна з дня на день синішає ріка* (М.Рильський).

СИНІВ - СИНІВСЬКИЙ

Синів, синова, синове. Належний синові. *Синові діти здавались дрібними* (М.Коцюбинський); *– Цить, сестро, бо й я голодна, – обізвалась Балабушиха, – буду довго пам'ятати синове весілля* (І.Нечуй-Левицький).

Синівський. Притаманний, властивий синові. *Знаючи Гнатів твердий характер та синівську вірність, мати не раз користалася з його швидких ніг* (Д.Бедзик); *У високім зеленім шумі їй вчувався синівський голос* (М.Олійник).

синіти – синітися – синішати див. **синити.**

СИНОНІМІКА - СИНОНІМІЯ - СИНОНІМІЧНІСТЬ

Синоніміка. 1. Сукупність синонімів якоїсь мови; розділ лексикології, який вивчає синоніми: *українська синоніміка, проблеми синоніміки.*

2. Те саме, що **синонімія**: *лексична синоніміка.*

Синонімія, -ї, *ор.* -єю. Подібність слів за значенням при відмінності їх звучання.

Синонімічність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість синонімічного: *синонімічність слів.*

СИНХРО... Перша частина складних слів, що вказує на одночасність дії; пишеться разом: *синхрофазотрон, синхроциклотрон.*

синьйор див. **сеньйор.**

синьйора див. **сеньйора.**

синьйорина див. **сеньйорита.**

СИРТ - СИРТЬ

Сирт, -у. Високогірна рівна ділянка гірської системи, зайнята степом чи напівпустелею.

Сирть, -і, *ор.* -тю. Промислова риба родини коропових, що водиться в басейнах Північного й Балтійського морів; рибець.

СИСТЕМАТИЧНИЙ – СИСТЕМАТИЗОВАНИЙ - СИСТЕМНИЙ

Систематичний. Побудований, упорядкований за певною системою; який спирається на певну систему; постійний. Вж. зі сл.: *заняття, тренування, прогулянки, рейси, контроль, недоїдання, боротьба; набирати систематичного характеру.*

Систематизований. Приведений до системи. Вж. зі сл.: *виклад, думка, збірник, матеріал, інструкція.*

Системний. Який стосується системи; входить до неї; який ґрунтується на системі. Вж. зі сл.: *аналіз, виклад, зв'язок, опис, підхід, характер, цикл, одиниця, дослідження, планування.*

СИТИЙ - СИТНИЙ

Ситий. 1. Який не відчуває голоду; добре вгодований; багатий, заможний; родючий (про землю): *ситі й голодні, ситий кінь, ситі люди, сита*

земля. Пох.: ситість, сито. – *Хоч і добрі в мене діти, але не сито мені, бо нема в них зайвого шматка* (З.Тулуб).

2. Те саме, що **ситний**: *сита страва, сите сало.*

Ситний. Який добре насичує; тривний (про їжу): *ситний корм, ситний обід. Розітре в макітерці й усе те, пахуче та ситне, змочене кип'яченою водою, зав'язувала в чистеньку шмату й совала в писочок дитині* (А.Гудима).

СИТУАТИВНИЙ - СИТУАЦІЙНИЙ

Ситуативний. Викликаний певними умовами; який виникає за певних умов: *ситуативне значення слова, ситуативний характер емоцій.* Пох. **ситуативність**.

Ситуаційний. У геодезії – який стосується ситуації – зображення на карті або плані рельєфу місцевості: *ситуаційний план.*

СИФ, -у. Вид договору купівлі-продажу щодо товарів, які транспортуються морськими шляхами.

сівба див. **сіяння.**

СІЄСТА - ФІЄСТА

Сієста. В Іспанії, Італії, країнах Латинської Америки – післяобідній відпочинок.

Фієста. Релігійне свято в Іспанії.

СІЛЬ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **сільський**; пишеться разом: *сільвиконком, сільмаг.*

СІЛЬСЬКИЙ - СЕЛЯНСЬКИЙ

Сільський. Прикм. від **село.**

Селянський. Прикм. від **селянин.**

сільце див. **сильце.**

сільчанин див. **селянин.**

СІРІТИ - СІРІТИСЯ - СІРІШАТИ

Сіріти. Ставати сірим, сірішим; виділятися сірим кольором, виднітися (про щось сіре). *Небо почало сіріти* (О.Маковей); *Надворі дедалі дужче сіріло* (І.Багряний); *Як почало сіріти, вони вже вийшли з хати* (Вас. Шевчук); *Під парканами ще сіріють шматки талого льоду* (П.Колесник); *За вікнами все темнішало й темнішало, і в парку великою купою сіріли старі дуби* (М.Лазорський).

Сірітися. Виділятися сірим кольором, виднітися (про щось сіре). *Зорані сугроби сірілися перепаленими, сухими скибами* (І.Франко).

Сірішати. Ставати сірішим. *Сірішає ковиль* (З.Тулуб).

СІРЧАНА КИСЛОТА - СІРЧИСТА КИСЛОТА

Сірчана кислота. Двоосновна сильна неорганічна кислота, що утворюється від взаємодії сірчаного ангідриду з водою.

Сірчиста кислота. Слабка двоосновна кислота; сульфітна кислота.

СІЯННЯ - СІВБА - ПОСІВ

Сіяння. Дія за знач, **сіяти.**

Сівба. 1. Сіяння зерна, насіння в ґрунт: *весняна сівба, сівба озимини, закінчити сівбу.*

2. Час, коли сіють: *працювати в полі всю сівбу.*

Посів, -у. 1. Те саме, що **сівба 1**: *посів урожайних культур, провадити посів, насіння для посіву.*

2. Посіяне зерно, насіння; засіяна ділянка: *обробляти посіви, підживлення посівів.*

3. Вміщення мікроорганізмів у поживне середовище для розмноження: *посів на дизентерійні палички.*

скаутизм див. **бойскаутизм.**

...СКАФ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "судно", "апарат для підводних досліджень": *батискаф, піроскаф.*

СКАЧУВАТИ - СКОЧУВАТИ

Скачувати, -ую, -уєш, **скачати.** Надавати чомусь округлої, кулястої форми, згортати в трубку, валик тощо: *скачувати тісто, скачувати сир, скачати килим.*

Скочувати, скотити. 1. Спускати вниз по похилій поверхні; зрушувати з місця щось: *скочувати воза, скотити камінь з гори.*

2. Те саме, що **скачувати:** *скочувати сніг.*

СКЕПТИЦИЗМ - СКЕПСИС

Скептицизм, -у. 1. Ідеалістична філософська концепція, яка піддає сумніву можливість пізнання об'єктивної дійсності.

2. Недовірливе ставлення до чого-небудь, сумнів у можливості або істинності чогось: *дух скептицизму.*

Скепсис, -у. Те саме, що **скептицизм 2**: *старечий скепсис.*

СКЕТЧ - СКОТЧ

Скетч, -у, *ор.* -ем. Невелика п'єса жартівливого характеру для двох, рідше трьох виконавців.

Скотч, -а. Спеціальна клейка стрічка, яку використовують для склеювання чого-небудь.

СКЛАДАЛЬНИЙ - ЗБИРАЛЬНИЙ

Складальний. Призначений для складання машин, устаткування тощо: *складальний цех.*

Збиральний. Який стосується збирання сільськогосподарських культур, призначений для цього: *збиральні роботи, збиральний інвентар.*

СКЛАДАНИЙ. Який можна складати і розкладати завдяки рухомому поєднанню частин. Вж. зі сл.: *будиночок, метр, ніж, стіл, стілець, гумовий човен, драбина, ложка, крісло, ліжко; меблі. Цілими годинами вона просиджує на складаному стільчику перед мольбертом* (Б.Антоненко-Давидович).

СКЛАДУВАТИ, -ую, -уєш. Поміщати в склад для зберігання.

СКЛЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "затвердіння", "ущільнення"; пишеться разом: *склерометр, склеропротеїни.*

СКОЛІОЗ, -у. Викривлення хребта у людини. Пох. **сколіозний**.

...СКОП, ...СКОПІЧНИЙ, ...СКОПІЯ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на зв'язок з поняттям "спостереження": *фоноскоп, стереоскопічний, бронхоскопія.*

скоро див. **швидко.**

СКОРОМНИЙ - СКРОМНИЙ

Скоромний. 1. Виготовлений з м'яса або молока та заборонений церковними правилами для вживання в пісні дні. *Дашкович, Каломері й інші слов'яни їли в пости скоромне – ковбаси, сало, масло* (І.Нечуй-Левицький); *Терентій відразу насупився, але нічого не казав, уминаючи скоромні товченики* (М. Стельмах).

2. *перен. розм.* Непристойний, цинічний; масний. *І регіт, і вигуки, і скоромні вигадки, і дзенькіт склянок, і цокіт ножів – все змішалось у галас безладний та дикий* (М.Старицький).

Скромний. Який не любить підкреслювати свої заслуги, достоїнства тощо; стриманий у поводженні; вихований; простий, звичайний; незначний: *скромна людина, скромні діти, скромне вбрання, скромна страва, скромний подарунок, скромні бажання.*

скотч див. **скетч.**

скочувати див. **скачувати.**

СКРАЮ - З КРАЮ

Скраю, *присл.* На межі, на кінці чогось, на початку ряду; в знач, прийм. *А на хуторі я знаю Хату бідну, Хату скраю* (Т.Шевченко); *Стаю я скраю в перший ряд в струнких і рівних лавах* (Н.Забіла); *Іван скинув весла у перший скраю човен* (М.Коцюбинський); *Я живу не скраю, А з якогось боку. Як мала крижина, Мій балкон високий* (Г.Чубач).

З краю, *ім. з прийм. Треба укладатись, треба хапатись, щоб вихопитись з краю, бо я тут не встою із військом* (І.Нечуй-Левицький); [Русалка Польова:] *Глянь, моя сестро, ще хвиля гуляє з краю до краю* (Леся Українка); – *Не з кінця починати будеш, а з краю* (А. Головко).

СКРИЖАЛЬ, -і, *ор.* -ллю, *книжн.* 1. Плита, дошка, переважно з культовим, священним написом. – *Скрижалі знайшов Мойсей кам'яні трьома мовами* (П.Загребельний).

2. *переважно в мн. перен.* Те, що зберігає пам'ятні події, імена тощо. *Лишу я пісню про красу, Забуду власні жалі І з гір високих понесу Народові скрижалі* (О.Олесь).

скринька див. **ящик.**

скромний див. **скоромний.**

СКРУЧЕНИЙ - СКРЮЧЕНИЙ

Скручений. Звитий, сплетений; відокремлений тощо: *скручений мотузок, скручене перевесло, скручене листя на дереві, скручена гайка.*

Скрючений. Зігнутий, скорчений: *скрючені пальці, скрючене тіло, скрючені руки.*

СКУЛЬПТУРА - СТАТУЯ

Скульптура. 1. Вид образотворчого мистецтва: *антична скульптура, твори скульптури.*

2. Твір цього виду мистецтва – статуя, бюст, барельєф тощо.

Статуя, -ї, *ор.* -єю. Скульптурне зображення людини або тварини (переважно на повен зріст).

СЛАВА - НЕСЛАВА

Слава. 1. Широка популярність як свідчення загального схвалення, визнання чиїхось заслуг, таланту, доблесті; репутація; чутка тощо. *Не для слави, – для вас, мої браття, Я свій скарб найдорожчий ховав* (Леся Українка); *Кімната вийшла на славу* (О.Гончар); *По цей час живе в народі добра слава про Василя Трубенка* (О.Довженко); *Одійде в морок підле і лукаве, Холуйство у минувшину спливе, І той ніколи не доскочить слави, Хто задля неї на землі живе* (В.Симоненко).

2. *розм.* Поговір; пересуди; неслава. *Ріс парубок – росла й нехороша слава про нього. Люди звали його злодієм* (М.Коцюбинський); *Не минула слава тая, Не марне пішла. Удовиця у м'ясниці Сина привела* (Т.Шевченко); – *Ой не ходи, Козаче, до мене: Буде слава На тебе й на мене* (пісня).

Неслава. Погана думка, недобра слава про чиїсь дії, вчинки тощо. *На вовка неслава, а їсть овець Сава* (приказка); *Дивуюсь: і чого про їх така ходить неслава, що це непевні люди?* (С.Васильченко).

СЛАВИТИ - НЕСЛАВИТИ

Славити, -влю, -виш. 1. Звеличувати, прославляти, оспівувати когось, щось тощо. *Вони всі скачуть, радіють, всі славлять Бога* (М.Коцюбинський); *Поети славили в піснях віддавна Україну* (Леся Українка); *Пташиний хор співає і славить у піснях тих сонце золоте* (М.Рильський).

2. *розм.* Те саме, що **неславити**. *А що найпуще, так-от тії зовиці! ті вже по усім-усюдам підуть славити, що невістка не зуміла хороше паски вичинити і не приглядала, як вона пеклась* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Хівря славить Пріську на всю Мар'янівку: і сяка, і така, і нетіпанка, і нечепуруха!* (Панас Мирний).

Неславити. Поширювати погані думки про когось, щось; ганьбити. *В сусіда жінка язиката Мене неславить!* (І.Франко); [Тоня:] *Ага! Так вам і треба. Чесних людей неславите, а самі чужі речі берете* (І.Кочерга); – *Ой, що це ви, люди добрі, – забідкалася Уляна. Хіба так можна нашу хату неславити?* (В. Кучер).

слідкувати див. **стежити.**

СЛОВЕНЦІ - СЛОВІНЦІ - СЛОВЕНИ

Словенці, -ів, *мн. (одн.* словенець, -нця). Південнослов'янський народ, що становить основне населення Словенії.

Словінці, -ів, *мн. (одн.* словінець, -нця). Західнослов'янська етнічна група, що живе в Польщі.

Словени, -ів, *мн. (одн.* словен, -а). 1. Застаріла назва слов'ян.

2. Назва деяких східнослов'янських племен (ільменські слов'яни).

СЛОВОТВІР - СЛОВОТВОРЕННЯ - СЛОВОТВОРЧІСТЬ

Словотвір, -твору. 1. Творення нових слів у мові, а також способи їх творення: *словотвір іменників, морфологічний словотвір.*

2. Новоутворене слово.

3. Галузь мовознавства, що вивчає будову слів і способи їх творення.

Словотворення. Те саме, що **словотвір 1.**

Словотворчість, -чості, *ор.* -чістю. Творення нових слів: *народна*

словотворчість.

СЛЮСАРНИЙ - СЛЮСАРСЬКИЙ

Слюсарний. Який стосується ручної або механічної обробки металів, складання машин і устаткування, ремонту металевих виробів: *слюсарний інструмент, слюсарні роботи, слюсарна справа, слюсарна майстерня.*

Слюсарський. Прикм. від **слюсар**; належний слюсареві: *слюсарська робота, слюсарське ремесло, слюсарська кваліфікація, слюсарський розряд.*

СМАЖЕННЯ, СМАЖІННЯ - СМАЖЕНЯ

Смаження, смажіння. Дія за знач. смажити. *Щоб м'ясо було ніжним, потрібно його перед смаженням, приблизно за годину, густо змазати гірчицею* (з журналу); – *Я ненавиджу те смажіння та печіння* (І.Нечуй-Левицький).

Смаженя, -і, *ор.* -ею. Страва із смажених яєць; яєчня. *Гнат зразу ж дістав гроші і дав матері, щоб купила яєчка й зробила смаженю* (С.Чорнобривець).

СМАКОВИЙ - СМАЧНИЙ

Смаковий. Який стосується смаку, пов'язаний з ним. Вж. зі сл.: *аналізатор, букет, нерв, подразник, подразнення, продукт, рецептори, речовина, відчуття, властивості, якості.*

Смачний. Приємний на смак (також про запах їжі тощо); переносно – який свідчить про задоволення, насолоду від чогось. Вж. зі сл.: *борщ, виноград, мед, сік, торт, хліб, вечеря, їжа, страва, каша, олія, підлива, масло, м'ясо, сон, сміх.*

СМАЛЕЦЬ, -льцю, *ор.* -льцем. Жир, витоплений переважно із свинячого здору, а також з птиці: *свинячий смалець, гусячий смалець.*

смачний див. **смаковий.**

смерека див. **ялина.**

СМЕРТЕЛЬНИЙ - СМЕРТНИЙ

Смертельний. 1. Який призводить до смерті (про рану, хворобу тощо); який загрожує смертю; який супроводить смерть. Вж. зі сл.: *вогонь, удар, укус, доза, зброя, отрута, рана, хвороба, захворювання, загроза, небезпека, муки, страждання, хропіння, випадок. Бій може звалитись на Теслю гарячий, смертельний* (В.Земляк).

2. Те саме, що **смертний 1**: *смертельне ложе.*

3. *перен.* Невимовний, тяжкий; сильний. Вж. зі сл.: *біль, голод, страх, холод, втома, образа, тривога, туга* (також *смертельний ворог). В ті дні я мав смертельну рану і сам від себе я тікав* (О.Олесь); *І ще б не приїхав додому, коли б не смертельна нудьга і бажання за всяку ціну побачити своїх старих і свій дім* (І.Багряний).

Смертний. 1. Який не живе вічно; призначений для вмираючого або мертвого: *смертна людина, смертна постеля, смертний медальйон.*

2. Те саме, що **смертельний 1**: *смертні рани, смертна година, смертний крик, смертні муки.*

3. Який позбавляє життя: *смертний вирок, смертна кара, смертний гріх* (найтяжчий гріх; найбільша провина). *Криві турецькі ятагани Ще*

свідчать тут про смертні рани, Що діставалися боями (Г.Чупринка).

СНІГОВИЙ - СНІЖНИЙ

Сніговий. 1. Прикм. (переважно як відносний) від сніг; який утворився зі снігу, зроблений зі снігу; який несе сніг; вкритий снігами; схожий на сніг тощо. Вж. зі сл.: *межа, гора, гірка, вода, намет, стіна, баба, зима, пороша, буря, буран, колір, людина, плуг.*

2. Як складова частина ботанічних і зоологічних назв. Вж. зі сл.: *кальвіль, подорожник, плісень, барс, чайка.*

Сніжний. Прикм. (переважно як якісний) від сніг; який несе сніг, укритий снігами, схожий на сніг тощо. Вж. зі сл.: *зима, вітер, курява, рівнина, поле, полотно.*

солений див. **солоний.**

СОЛЕЦИЗМ - СОЛІПСИЗМ

Солецизм, -у. Граматично неправильний зворот, синтаксична помилка в художньому творі.

Соліпсизм, -у. Крайній суб'єктивізм.

СОЛОНИЙ - СОЛЕНИЙ

Солоний. 1. Який містить у собі сіль, насичений сіллю, який має смак солі тощо: *солона вода, солоне озеро, солоні бризки, солоний огірок.*

2. *перен. розм.* Виразний, дотепний, але грубий, непристойний: *солоні дотепи, солоні жарти, солона лайка.*

Солений. 1. Дієприкм. від солити: *круто солене сало.*

2. *прикм.* Виготовлений солінням: *солена риба, солені огірки.*

сольдо див. **сальдо.**

СОНЯЧНИЙ - СОНЦЕВИЙ

Сонячний. 1. Який стосується сонця, пов'язаний із сонцем: *сонячне проміння, сонячний диск, сонячна спека, сонячна електростанція, сонячний годинник, сонячний удар.*

2. З сонцем; світлий, яскраво-жовтий тощо; переносно – привітний, радісний: *сонячний цвіт, сонячна усмішка. Дівчина., все дивилась услід жіночій постаті, яка віддалялась і меншала в повені сонячного дня* (Є.Гуцало).

Сонцевий, *зрідка.* Те саме, що **сонячний 1**: *сонцевий вогонь.*

сортамент – сортимент див. **асортимент.**

СОСИСКА - САРДЕЛЬКА

Сосиска, *р. мн.* -сок. Невелика ковбаска, яку перед уживанням відварюють.

Сарделька[1], *р. мн.* -льок. Товста коротка сосиска.

Сарделька[2]**.** Невелика морська риба; тюлька.

СОТЕ, *невідм., с.* Страва під соусом.

СОФІЗМ - СУФІЗМ

Софізм, -у. Навмисне хибно зроблений умовивід, який має видимість істинного; словесне плетиво, що вводить в оману.

Суфізм, -у. Містична течія в ісламі, яка проповідує злиття людини з богом через аскетизм і внутрішнє самовдосконалення.

...СОФІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "вчення", "мудрість": *філософія, теософія.*

СОЦ...[1]. Перша частина складних слів, що відповідає слову **соціалістичний**; пишеться разом: *соцкраїна.*

СОЦ...[2]. Перша частина складних слів, що відповідає слову **соціальний**; пишеться разом: *соцзабезпечення, соцстрах.*

СПАДКОВІСТЬ - СПАДЩИНА, СПАДОК - СПАДКУВАННЯ

Спадковість, -вості, *ор.* -вістю. Сукупність природних властивостей організму, одержаних від батьків, попередників: *закони спадковості, добра спадковість.*

Спадщина, *рідше* спадок, -дку. 1. Майно, що переходить після смерті власника до іншої особи: *одержати (дістати) в спадщину, батьківська спадщина.*

2. Явища культури, науки, побуту тощо, що залишилися від попередніх діячів: *культурна спадщина, літературна спадщина, одержати (дістати) в спадщину.*

Спадкування. Одержання спадщини від когось; перехід майна померлого до спадкоємців тощо: *право спадкування.*

СПАЛЕНИЙ - СПАЛЕННИЙ

Спалений. 1. Дієприкм. від спалити. *Де-не-де на схилах яру жовтіли прогалини спаленої сонцем трави* (О.Донченко); *І знов доми, дощенту стерті і двічі спалені в огні, наперекір пітьмі і смерті, зійшли, як трави навесні* (М.Упеник).

2. *прикм.* Який зазнав дії вогню, сонця тощо; згорілий. *По дорозі до землянки, викопаної неподалік спаленої хати, він угледів ще одну групу полонених* (О.Довженко); *Засмерділо спаленим бензином* (Є.Гуцало).

Спаленний. Здатний згоріти, згоряти; горючий.

СПЕКТРО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **спектр, спектральний;** пишеться разом: *спектрогеліограф, спектрофотометр.*

СПЕКУЛЯТИВНИЙ - СПЕКУЛЯНТСЬКИЙ

Спекулятивний. Який стосується спекуляції, ґрунтується на ній; умоглядний; схильний до спекуляції: *спекулятивні операції, спекулятивні розрахунки, спекулятивна теорія, спекулятивна філософія, спекулятивний розум.*

Спекулянтський. Який стосується спекулянта: *спекулянтські ціни, спекулянтські здібності, спекулянтська торгівля.*

СПЕЛЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "печера"; пишеться разом: *спелеотуризм, спелеофауна.*

СПЕЦ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **спеціальний**; пишеться разом: *спецавтоклуб, спецлітература.*

СПИНАТИСЯ - СПИНЯТИСЯ

Спинатися, сп’ястися *і* **зіпнутися, зіпнуся, зіпнешся.** Тягнучись угору, намагатися щось дістати, поставити, побачити тощо; підніматися на пальцях ніг, спиратися на щось і т. ін. *Сину мій, дрібна моя пташино, Ти*

зіп'явся в шибку заглядати (М.Рильський); *Жук бряжчав ланцюгом, спинався на задні лапи і голосно гавкав* (В.Кучер); *– Мамо, а, мамо, чи ви спите? – гукає тихенько Оксана, спинаючись на лікоть* (Грицько Григоренко); *Гарбузи в'ються поміж картоплею, спинаючись на вишні* (Є.Гуцало).

Спинятися, **спинитися**, -нюся, -нишся. Зупинятися, ставати; переставати працювати, функціонувати; зосереджувати увагу на комусь, чомусь тощо. *У неділю коло Колісникової квартири знай спинялися карети, коляски* (Панас Мирний); *Карпо добіг до води та й спинивсь* (І.Нечуй-Левицький); *На годиннику, на стінці знов спинились стрілки ті!* (Н. Забіла); *Кулемети спинилися, коли завдання було виконано* (Ю.Яновський).

СПІВ... Перша частина складних слів, що вказує на спільність (іноді одночасність) у чомусь (в існуванні, володінні, звучанні тощо) кого-, чого-небудь з кимсь, чимсь; пишеться разом: *співавтор, співавторство, співавторський, співвітчизник, співжиття, співзвучний, співіснування, співмножник, співпереживання, співпрацівник, співпрацювати, співпраця, співпричетність, співредактор, співробітник, співробітництво, співробітниця, співрозмовник, співучасть.* Інших значень ця частина слова не має, отже: замість **співпадати**, **співпасти** українською мовою треба **збігатися**, **збігтися**; замість **співставляти**, **співставити**, **співставлений**, **співставний** – **зіставляти**, **зіставити**, **зіставлення**, **зіставний** (або **порівнювати**, **порівняти** тощо).

СПІВАК - СПІВЕЦЬ

Співак, -а. Той, хто вміє і любить співати; вокаліст; виконавець пісень. Вж. зі сл.: *естрадний, оперний, обдарований, професіональний, самобутній, самодіяльний, талановитий.*

Співець, -вця, *ор.* -вцем. 1. Народний виконавець вокальної імпровізації: *безіменний співець, народний співець.*

2. *(кого, чого) перен.* Поет в урочистому, піднесеному мовленні; митець, який прославляє когось, щось у літературі, музиці, живопису. Вж. зі сл.: *братерства, весни, дружби народів, краси, миру, природи, свободи. Я не співець свого народу – Він сам поет своїх страждань, Я славлю небо, славлю вроду І пал душевних поривань* (Г.Чупринка).

СПІВУЧИЙ – СПІВОЧИЙ

Співучий. 1. Який уміє і любить співати, багато співає (про людину); сповнений співу, а також переносно: *співуна дівчина, співучий край, співучий настрій.*

2. Схожий на спів, мелодійно-протяжний; який видає мелодійні звуки, сповнений таких звуків: *співучий голос, співучий речитатив, співучі дроти, співучий ранок.*

3. Те саме, що **співочий** 2: *співуча пташка, співучий жайворонок.*

Співочий. 1. Який стосується співу, співів; який складається із співаків тощо: *співоча культура, співоча капела, співочий гурток, співоча школа.*

2. Який уміє співати, мелодійно свистіти тощо (про птахів): *співочий дрізд.*

3. *зрідка.* Те саме, що **співучий 1**: *співоча вдача, співочий струмок.*

СПІЗНЯТИСЯ – СПІЗНАТИСЯ

Спізнятися, спізнитися, -нюся, -нишся. Запізнюватися (до кого, -чого, куди). *Ніхто з братів.. На північні відправи не спізнявся* (І.Франко); *– Пора, запрягайте, – чути було голоси, – щоб не спізнитись нам на станцію!* (С.Васильченко).

Спізнатися, *док.* 1. *(з чим).* Зустрітися з чим, зазнати на власному досвіді; пережити щось. *Хто раз спізнається з почуттям страху, не скоро зможе відкараскатися від нього...* (М.Коцюбинський); *З сирітським лихом добре я спізнався* (В.Мисик).

2. *(з ким).* Зустрітися з кимсь, вперше побачити кого-небудь; познайомитися, зійтися з кимось. *Розкажу вам, як ще у двадцятих годах спізнався я з тим дідуганом* (О.Стороженко); *З оцими-то злодійкуватими ледацюгами, гультіпаками спізнався Чіпка* (Панас Мирний).

СПІЛКА. 1. Тісне єднання; зв'язок: *братерська спілка, творча спілка, спілка однодумців.*

2. Об'єднання людей, пов'язане спільними умовами життя, спільною метою, товариство; громадське об'єднання: *видавнича спілка, спілка молоді, гончарська спілка, торговельна спілка, спілка письменників, професійна спілка, спілка композиторів.*

спільний див. **загальний.**

спільнокореневий див. **однокореневий.**

СПІЛЬНОТА. Об'єднання людей зі спільними умовами життя, інтересами, єдиною метою тощо; співтовариство: *європейська спільнота, історична спільнота людей.*

СПІРАНТ, -а. У мовознавстві – приголосний звук, що утворюється тертям видихуваного повітря в щілині між зближеними органами мовлення; фрикативний приголосний.

СПІРИТИЧНИЙ - СПІРИТСЬКИЙ

Спіритичний. Який стосується спіритизму: *спіритичний сеанс.*

Спіритський. Який стосується спірита, спіритів: *спіритський гурток.*

сплата див. **оплата.**

СПЛАЧУВАТИ, -ую, -уєш. На відміну від багатозначного **платити,** вживається в значенні "вносити плату за щось, на відшкодування чогось, платити установлений збір": *сплачувати за хату, сплачувати податок, спланувати борги.*

сподвижник див. **подвижник.**

СПОЖИВАТИ, СПОЖИТИ, -иву, -ивеш. 1. Уживати як їжу або питво; їсти: *споживати смажену картоплю, споживати мед, споживати рибу, споживати воду.*

2. Використовувати, витрачати щось для яких-небудь потреб: *споживати електроенергію, рослини споживають воду.*

СПОЖИВНИЙ - СПОЖИВЧИЙ - СПОЖИВАЦЬКИЙ

Споживний. Який стосується споживання, придатний для нього; їстівний: *споживні властивості, споживні гриби, споживний фонд.*

Споживчий. Який служить для задоволення потреб споживання:

споживчі товари, споживча кооперація, споживче товариство.

Споживацький. Властивий тому, хто прагне тільки до задоволення власних потреб: *споживацькі настрої, споживацькі інтереси, споживацьке ставлення, споживацька психологія.*

СПОЛОВИНИ - З ПОЛОВИНИ

Споловини, *присл.* На половинних засадах, навпіл з кимось. *Другого ж року стали в людей споловини орати* (Ганна Барвінок); *Землю вона одразу оддала споловини* (Панас Мирний).

З половини, *ім. з прийм. З половини двадцятих по шістдесяті роки був у нас золотий вік панського панування* (Панас Мирний); *Непокоїть мене тільки ось що: я можу бути вільний тільки з половини моя до кінця червня ст. ст.* (М.Коцюбинський).

СПОЛУЧЕННЯ - СПОЛУКА

Сполучення. 1. Дія за знач, сполучати, сполучити, сполучатися, сполучитися: *сполучення кольорів.*

2. Зв'язок між віддаленими пунктами за допомогою яких-небудь засобів: *сухопутне сполучення, тролейбусне сполучення, повітряне сполучення, ходи сполучення.*

У словосп. **фразеологічне сполучення** (стійке поєднання слів). У скл. сл.: *словосполучення.*

Сполука. Переважно речовина, в якій атоми з'єднані між собою за допомогою певного типу хімічного зв'язку: *органічні сполуки, хімічна сполука.*

СПОЛУЧНІСТЬ. В українській мові, як і в інших мовах, одні й ті самі слова можуть утворювати притаманні мові словосполучення, а можуть являти собою сполучення слів сумнівні й безперечно неприйнятні. Це пов'язано з тим, що багато слів і значень слів обмежені в своїх зв'язках семантичними відношеннями самої мовної системи, тобто властивими даній мові законами зв'язку лексичних значень, які можуть виявлятися тільки разом з чітко визначеним колом понять та їх словесних позначень. З цього погляду невдалими є: а) словосполучення, утворені без належної уваги до значень їх складових частин (поєднуються слова з несумісними, кардинально протилежними або тавтологічними значеннями): *беззвучний регіт, винятково здивувати, відбулася новина, відбулася угода, відбуваються помилки, жестикулювати мімікою, висока кількість, здійснення змісту, відбувся процес, відбулася несподіванка, дати велику оцінку, у лавах мистецтв, наполеглива перешкода, непоправно чудовий, зустрітися лицем до лиця, опинитися під хмелем, отримати насолоду, охопила думка, переробка справи, погано пахло тютюном, попит занепав, поставити опір, робити рішення, пройшла розмова, розбивати точку зору, спрожогу не второпав, тим більше зменшуватися, трапилась невдача, утворювати враження, відчути почуття, складні ускладнення, схвалити ухвалу, громадське суспільство, до бісового дідька, дуже жахливо, дуже прекрасно, дуже чудове видовище, запаси природних ресурсів, надзвичайно чудовий, обставини змін;* б) не вживані або рідко вживані словосполучення (переважно створені

за іншомовними моделями): *взагалі кажучи, виграти змагання, стало жахливо, завдати втіху, задавати (задати) запитання, здавати (здати) іспит, зійти на думку, іноземні слова, круглий рік, крутиться голова, надавати уваги, наносити (нанести) удар, не показує й виду, ні в якому випадку, приймати (прийняти) до уваги, приймати міри, приймати участь.*

...СПОРИДІЇ. Кінцева складова частина в назвах паразитичних безхребетних тварин класу споровиків: *гемоспоридії.*

СПОРІДНЕНИЙ - ПОРІДНЕНИЙ

Споріднений. Пов'язаний спільністю походження; схожий з кимсь, чимсь за якимись ознаками тощо: *споріднені захворювання, споріднені підприємства.*

Поріднений. Який став рідним комусь або зблизився, здружився з кимнебудь: *поріднені діти, поріднені міста.*

СПОРОЖНИТИ - СПОРОЖНІТИ

Спорожнити, -ожню, -ожниш, *перех.* Робити щось порожнім: *спорожнити діжку, спорожнити торбу.*

Спорожніти, *неперех.* Стати порожнім: *спорожніла скриня, спорожніла кімната, спорожніла вулиця.*

СПОРТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову спортивний; пишеться разом: *спортінвентар, спорттовари.*

СПОРУДЖЕННЯ - СПОРУДА

Спорудження, *р. мн.* -ень. 1. Будування чогось: *спорудження греблі, спорудження житлових будинків, спорудження метрополітену, спорудження пам'ятника, спорудження траулера.*

2. *зрідка.* Те саме, що **споруда.**

Споруда. Щось збудоване; будівля: *споруда з бетону, кам'яна споруда, водозбірна споруда, силосна споруда.*

спорядження див. **обладнання.**

СПОСТЕРЕЖЛИВИЙ - СПОСТЕРЕЖНИЙ - СПОСТЕРЕЖНИЦЬКИЙ

Спостережливий. Здатний все добре помічати; уважний: *спостережлива людина, спостережливий птах, спостережливе око.*

Спостережний. Який служить для спостереження за кимсь, чимсь: *спостережна вежа, спостережний пункт, спостережний метод.*

Спостережницький. Який стосується спостережника; який ґрунтується на спостереженні: *спостережницький талант, спостережницьке дослідження.*

спостерігати див. **стежити.**

СПОЧАТКУ - З ПОЧАТКУ

Спочатку, *присл.* Перед чимсь іншим, спершу, раніше; з самого початку, знову. *Спочатку все було спокійно* (М.Коцюбинський); *Думалося спочатку добуватися в Каховку водою* (О.Гончар); *– Ти б спочатку розпалив огонь під казаном, а потім воду носив* (Григорій Тютюнник).

З початку, *ім. з прийм. Вже з початку зими дознав Олексій не раз турботи* (П.Куліш); *Се така робота, що її можна писати і з початку, і з*

кінця, і з середини (М.Коцюбинський); *На превеликий жаль, мало не з початку боїв під Хотином Сагайдачного, що сам водив козаків у бій, було поранено кулею в руку* (А.Кащенко); *В цю ніч він згадав все до найменших дрібниць, згадав про все з початку свого дитинства..* (О.Олесь).

СПРАВА – ДІЛО. Ці слова здебільшого використовуються паралельно, але діло належить до розмовної лексики, **справа** – стилістично нейтральне, яке широко вживається в літературі різних жанрів.

СПРОБА - ПРОБА

Спроба. 1. Намагання зробити щось при відсутності впевненості в досягненні успіху: *спроба заволодіти плацдармом.*

2. Дослід.

3. Те саме, що **проба 1.**

Проба. 1. Випробування властивостей, якостей чогось і результат такого випробування: *робити пробу, брати на пробу.*

2. Частина чогось, узята для дослідження: *брати пробу, знімати пробу.*

3. Кількість благородного металу в сплаві: *найвища проба, низька проба, чиста проба.*

СПРОСТОВАННЯ - СПРОСТУВАННЯ

Спростовання, *р. мн.* -ань. Повідомлення, в якому спростовується щось: *офіційне спростовання, спростовання на статтю, надрукувати спростовання.*

Спростування, *р. мн.* -ань. 1. Дія за знач, спростувати – довести неправильність, помилковість, хибність чого-небудь: *домагатися спростування***.**

2. Те саме, що **спростовання**: *надіслати спростування до газети.*

СПРЯМОВУВАТИ, -ую, -уєш, **СПРЯМУВАТИ**, -ую, -уєш. Крім свого прямого значення ("скеровувати рух літака, машини тощо"), широко використовується переносно – надавати подібного напрямку діяльності, вчинкам, розмові і т. ін.; зосереджувати зусилля, енергію, здібності тощо на чомусь: *спрямовувати творчі сили. – А наші кущі – це живі людські душі! Юні ще та не заскорузлі, куди його спрямуєш, так воно й ростиме...* (О.Гончар).

СРІБЛЯНИК - СРІБЛЯР

Срібляник, -а, *іст.* 1. Срібна монета, срібник; срібний карбованець, срібняк.

2. У фольклорі – вживається як постійна прикладка до слова дука. – *Отак-то, братці, отак-то, діти.., тії дуки-срібляники з голоти розплодились!* (П. Куліш).

Срібляр, -а. Ювелір, який виготовляє вироби з срібла або сріблить їх.

СТАБІЛІТРОН - СТАБІЛОТРОН

Стабілітрон, -а. Газорозрядний або напівпровідниковий прилад для стабілізації напруги.

Стабілотрон, -а. Стабілізований за частотою надвисокочастотний генератор, який перестроюється механічно.

СТАВИТИСЯ, -влюся, -вишся, **ПОСТАВИТИСЯ** *(до кого-чого).*

Виявляти певне ставлення до кого-, чого-небудь, мати своє уявлення про когось, щось, оцінювати, виявляти своє почуття щодо когось, чогось, симпатію чи антипатію: *ставитися добре, ставитися з розумінням, ставитися з підозрою, ставитися як до друга, ставитися як до ворога, ставитися привітно до всіх, ставитися скептично до слави, ставитися доброзичливо, ставитися поблажливо.*

Вживання дієслів **відноситися, віднестися** в цьому значенні *(Як ти до нього відносишся?)* для української літературної мови мало властиве.

СТАВЛЕННЯ *(до кого-чого).* Той або інший характер поводження з ким-, чим-небудь: *душевне ставлення до людей, ставлення до життя, ставлення до хворих, ставлення до праці.*

Вживання іменника **відношення** в цьому значенні *(дбайливе відношення, відношення до людей)* для української літературної мови мало властиве.

СТАДІЙ, -я, *ор.* -єм. Старовинна одиниця виміру віддалі, що дорівнює приблизно 180–200 метрів – відстань, яку проходить людина за дві хвилини.

СТАДО - ЧЕРЕДА - ТАБУН - ОТАРА

Стадо. Група тварин (переважно одного виду, віку тощо), які пасуться разом; узагалі велика група якихось тварин, рідше птахів, риб, які тримаються разом, а також переносно: *оленяче стадо, стадо кіз, гусяче стадо, стадо слонів. – Я хотів запитати, тобто хотів би знати, хто дав право нещасному доповідачеві., називати його* [народ] *стадом баранів* (Ірина Вільде).

Череда. Гурт свійських тварин (переважно великої рогатої худоби), які утримуються, пасуться разом, а також переносно. *Невсипуща господиня Гаїнка давно вже встала вдвох із матір'ю, відігнала корову до череди* (Б.Грінченко); *– Це ж наша Палазя розгубила свою череду десь по Києві. Водила, водила, поки доводилась* (І.Нечуй-Левицький).

Табун, -а. Гурт копитних тварин (коней, оленів, верблюдів тощо), рідше диких або свійських птахів, риб та морських тварин, а також переносно. *Там по лугу ходить табун коней* (П.Куліш); *Раз він натрапив на цілий табун вепрів* (С.Скляренко); *Вона миттю стрибнула з печі додолу й побачила табун посипальників, що товпились біля порога* (Панас Мирний).

Отара. Великий гурт овець, кіз, а також переносно. *Через базар пройшла отара* (М.Хвильовий); *Розірвались чорні хмари, Зникли тіні степові, Десь прокинулись отари І спокійні вартові* (Г.Чупринка); *В сяйві місячнім блукають Голубі отари хмар...* (О.Олесь); *Кущі шелюги росли у воді, й тепер човен плив через їхню зелену отару* (Є.Гуцало).

СТАЛАГМІТ - СТАЛАКТИТ - СТАЛАГНАТ

Сталагміт, -а. Конічний мінеральний (переважно вапняковий) наріст на дні печери, галереї (конусом угору).

Сталактит, -а. Конічний мінеральний (переважно вапняковий) наріст на стелі печери, галереї (конусом униз).

Сталагнат, -а. Утвір, що виникає при з'єднанні сталагміта із сталактитом.

СТАН - СТАНОВИЩЕ - ПОЛОЖЕННЯ

Стан, -у. З багатьох значень цього слова тут узято тільки потрібні для зіставлення.

1. Те саме, що становище, а також фізичне самопочуття або настрій тощо (відмінність полягає в тому, що ці слова часто сполучаються з різними словами): *акти громадського стану, внутрішній стан країни, воєнний стан, економічний стан, міжнародний стан, надзвичайний (винятковий) стан, неосудний (або осудний) стан, родинний стан, санітарний стан, суспільний стан, станом на 1 січня, стан облоги, стан речей, стан справ, стан фінансів, безпорадний стан, небезпечний стан, у занедбаному стані, моральний стан, стан душевної тривоги, стан здоров'я, стан невагомості, у нетверезому стані. Я ввесь час чекала чогось і тому завжди була в стані якогось неясного передчуття* (М.Хвильовий).

2. У фізиці: *газоподібний стан, критичний стан речовини, рідкий стан, твердий стан, стан плазми.*

3. Соціальна група людей: *духовний стан, купецький стан, розшарування суспільства на стани.*

Становище. 1. Обставини, умови, в яких хтось, щось перебуває, існує, діє тощо: *внутрішнє становище, матеріальне становище, становище на фронті, міжнародне становище, безвихідне становище, критичне становище, смішне становище, скрутне становище, виправити становище, шукати виходу із становища, опинитися в становищі безробітного.*

2. Місце, роль у суспільстві, професійному середовищі, родині тощо: *нелегальне становище, соціальне становище, рівноправне становище, зловживання своїм службовим становищем.*

Положення, *р. мн.* -ень. 1. Місце перебування, розташування, розміщення: *географічне положення, положення тіла, сидяче положення.*

2. Зведення правил, законів тощо: *положення про вибори, теоретичні положення.*

У значенні "становище" невживане.

СТАНІН - СТАНІТ

Станін, -у. Мінерал сталево-сірого кольору; руда олова.

Станіт, -у. Сіль олов'яної кислоти.

СТАНОВИТИ, -овлю, -овиш. Крім свого основного, прямого значення "ставити", вживається також у значенні "являти собою якусь кількість (у підсумку, сумі, сукупності)": *відстань до села становила 10 кілометрів, заробіток його становить 1000 доларів на місяць (не складає).*

становище див. **стан.**

СТАРИТИ - СТАРІТИ - СТАРІТИСЯ, СТАРИТИСЯ - СТАРІШАТИ

Старити, *перех.* Робити когось, щось старим, старішим. *Рання сивина в чорних пасмах його чуба не старила його* (О.Бойченко).

Старіти, *неперех.* 1. Ставати старим, старішим. *Хати старіли, кривилися* (Панас Мирний); *Полковник старів на наших очах* (І.Драч).

2. Ставати застарілим. *Обчислювальна машина морально старіє за два-*

три роки (з газети); *Тільки пісня не старіє, така все вона, як колись* (В.Сосюра); *Так, вони вже живуть, Книги ті, що віки не старіють!..* (Л.Забашта).

3. Змінювати свої властивості під впливом фізико-хімічних умов або від часу: *фотоматеріали з часом старіють.*

Старітися, старитися. Те саме, що **старіти 1**. *Одинокою я Старіюся в чужій хаті* (Т.Шевченко); *У саму глуху північ стане* [Явдоха] *молоденькою дівчинкою, а там і стане старитися* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Старішати. Ставати старішим. *Не одну сотню разів заводились годинники, старішали люди, час ішов* (Ю.Яновський).

СТАРШИЙ - СТАРІШИЙ

Старший. 1. Вищ. ст. від старий; більший за віком, який має більше років у порівнянні з кимсь, чимсь. *Чоловік її давно помер; старшого сина в Туреччині вбито* (Марко Вовчок); *Він лише років на шість старший від мене* (Є.Гуцало); *Його хлоп'яче обличчя, обрамлене ранніми бакенбардами, одразу стало старшим* (О.Гончар).

2. Вищий званням, посадою тощо. *Семен знав тільки третього, це був старший ватаги, що перестріла його на дорозі* (П.Панч).

Старіший. Те саме, що **старший 1**. *Як я старіших колись, так мене привітали молодші* (М.Зеров); *Він був не багато старіший за юного Івася* (О.Досвітній); *Старішому з тих полковників Лемкові Ганжі було років з тридцять п'ять* (А.Кащенко); *Ця боротьба робить старішим його обличчя* (М.Стельмах).

...СТАТ, ...СТАТИКА. Кінцеві частини складних слів, що вказують на незмінність положення, стану: *аеростат, гідростатика.*

СТАТЕР - СТАТОР

Статер, -а. Вагова, а згодом грошова одиниця в монетних системах Стародавньої Греції.

Статор, -а. Нерухома частина електричних машин.

СТАТЕЧНИЙ - СТАТИЧНИЙ

Статечний. Розсудливо-серйозний, розважливий; показний, заможний тощо: *статечні батьки, статечний козак, статечний господар, статечний майстер, статечний гість, статечний дім, статечний вигляд, статечна мова.*

Статичний. Пов'язаний зі станом рівноваги; нерухомий: *статичне навантаження, статична рівновага, статичний регулятор, статична електрика, статична сцена.*

СТАТИКА - СТАТИЧНІСТЬ

Статика. 1. Розділ механіки, що вивчає умови рівноваги тіл: *теорія статики.*

2. Нерухомість, незмінність, рівновага тіл: *умови статики тіл.*

Статичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість статичного (такого, в якому немає руху, дії, розвитку): *статичність зображення, статичність пози.*

...статика див. **...стат.**

СТАТИСТ - СТАТИСТИК

Статист, -а. 1. Актор, який виконує ролі без слів, учасник масових сцен.

2. Те саме, що **статистик.**

Статистик, -а. Фахівець із статистики, людина, яка займається статистикою.

СТАТИСЯ, станеться. Відбутися, мати місце, трапитися: *сталася важлива подія, що з тобою сталося?, сталася зустріч, сталася трагедія, сталася затримка, сталася біда, з ним сталося щось дивне, стався голод, стався переполох, що б не сталося.*

Дієслово відбутися часто в цьому значенні невживане або вживається зрідка; отже, невдало: *відбулася трагедія, відбулися глибокі зрушення, нічого не відбулося, раптом відбулося несподіване, що з вами відбулося?*

Дещо рідше в цьому плані вживане й **трапитися.**

статичність див. **статика.**

статор див. **статер.**

СТАТУС - СТАТУТ

Статус, -у. Правове становище: *майновий статус, статус дипломата, дипломатичний статус, статус незалежної держави.*

Статус-кво, *невідм., ч.* Становище, яке існує в якийсь певний момент: *підтримувати статус-кво.*

Статут, -у. Зведення правил, положень, що визначають завдання, устрій, функції, порядок діяльності організації, установи тощо: *військовий статут, юридичний статут.*

статуя див. **скульптура.**

СТАЦІОНАР - СТАЦІОНЕР

Стаціонар, -у. Заклад постійного типу.

Стаціонер, -а, *заст.* Судно, яке в портах колоній та напівколоній несло поліцейську службу.

СТЕЖИТИ - СЛІДКУВАТИ - СПОСТЕРІГАТИ

Стежити. Багатозначне слово: *стежити за грою, стежити за успіхом учнів, стежити за розвитком подій, стежити за повідомленнями, стежити за собою, стежити за злодіями, стежити за зайцями, стежити, щоб ніхто не відстав.* Пох.: **стеження, обстежувати, обстежити, обстеження, простежити, простежувати** тощо.

Слідкувати, -ую, -уєш. 1. У значенні стежити вживається рідше.

2. Іти, ходити слідом за кимсь, чимсь. *Діти невідступно слідкували за мамою. Ми слідком за нею слідкували* (Словник Б.Грінченка).

Спостерігати. Дивлячись, помічати когось, щось, стежити за ким-небудь. *Панкратов мовчки стояв у кутку і, посміхаючись, спостерігав веселе товариство* (О.Донченко); *Ремо залюбки спостерігав, як зникали зі столу ласощі* (О.Досвітній); *Трохи оддалік сиділи під парасольками жінки і пильно спостерігали за дітьми, які бавились у воді при березі* (А.Хижняк).

СТЕК - СТЕКА

Стек, -а. Гнучка палиця з ремінною петлею, яка застосовується під час

верхової їзди.

Стека. Паличка, якою скульптор користується при ліпленні з глини, пластиліну, воску.

степінь див. **ступінь.**

СТЕРЕО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "твердий", "просторовий", "об'ємний"; пишеться разом: *стереозвучання, стереокінозал, стереохімія.*

стероїди див. **астероїди.**

СТИЛІСТИЧНИЙ - СТИЛЬОВИЙ - СТИЛІЗОВАНИЙ

Стилістичний. 1. Пов'язаний з прийомами й нормами використання мовних засобів. Вж. зі сл.: *відтінок, діапазон, засіб, неологізм, план, потенціал, прийом, диференціація, манера, норма, система, структура мови, навантаження, функціонування, варіювання, виправлення, неправильність, особливості, риси, тенденції.*

2. Те саме, що **стильовий** 2. Вж. зі сл.: *відбір, витонченість, забарвлення, збагачення, спостереження, шукання.*

3. Який стосується стилістики як науки про стилі мови: *стилістичні категорії.*

Стильовий. 1. Те саме, що **стилістичний 1**: *стильові особливості, стильові тенденції.*

2. Який стосується стилю. Вж. зі сл.: *активність, виправлення, єдність, різноманітність, специфіка, строкатість, тональність, багатство, властивості, течії.*

Стилізований. Який передає ознаки якогось стилю (зразка), наслідує його тощо: *стилізований орнамент, стилізовані квіти, стилізована мова, стилізована пісня.*

СТИРОЛ - СТИРОЛЬ

Стирол, -у. Рідка ароматична речовина деяких тропічних дерев, що її видобувають зі смоли і використовують у парфумерії, миловарінні тощо.

Стироль, -ю, *ор.* -ем. Пральний порошок.

...СТІЙКИЙ - ...ТРИВКИЙ

...Стійкий. Кінцева частина складних слів, яка означає "який не піддається впливу чогось, що вказано в першій частині" (вживається в техніці, рослинництві): *вогнестійкі матеріали, вогнестійкий шар ґрунту, жаростійка цегла, зимостійкий сорт, морозостійкі рослини.*

...Тривкий. Те саме, що ...стійкий, але тільки в техніці: *вогнетривка цегла, вогнетривкі матеріали.*

СТІННИЙ - СТІНОВИЙ

Стінний. Який стосується стіни; призначений для вивішування на стіні; настінний тощо: *стінна кладка, стінний виступ, стінний годинник, стінний календар, стінна газета, стінна шафа, стінний розпис.*

Стіновий. Який придатний або використовується для спорудження стін: *стіновий камінь, стінові матеріали, стінові панелі.*

СТОН, -а. Міра ваги в англійській системі мір, яка дорівнює 6,35 кг.

сторона див. **бік.**

стосилий - стосильний

Стосилий, *розм.* Який має нездоланну силу. *Шуми, лісе, шуми... Я вслухаюсь у шум твій стосилий...* (Л.Забашта).

Стосильний. Потужністю сто кінських сил: *стосильний двигун.*

СТОСУВАТИСЯ, -ується *(кого, чого, рідше до кого-чого).* Бути пов'язаним, мати зв'язки з кимсь, чимсь. *Вона вдала, що розмова її не стосується* (О.Копиленко); *Це стосується всіх* (О.Гончар); *Це до мене не стосується* (Лесь Мартович). Уживати в цьому значенні мати відношення не варто.

стосунки див. **відносини.**

страва див. **їжа.**

СТРАТИГ, -а, *іст.* У Візантії VII– XI ст. голова військово-адміністративного округу – феми.

СТРАТИСФЕРА - СТРАТОСФЕРА

Стратисфера. Верхній шар земної кори, що складається з осадових гірських порід.

Стратосфера. Шар атмосфери, розміщений на висоті від 8 до 55 км.

СТРАХ... Перша частина складних слів, що відповідає слову страховий; пишеться разом: *страхделегат, страхфонд.*

СТРАХУВАТИ - ШТРАФУВАТИ

Страхувати, -ую, -уєш. 1. Укладати договір про відшкодування збитків за рахунок страхового фонду окремим особам чи установам, майно яких зазнало пошкодження від стихійного лиха або нещасного випадку тощо: *страхувати життя, страхувати майно від пожежі.*

2. Запобігати можливому нещасному випадку під час виконання чогось (висотних робіт, гімнастичних вправ, циркових номерів тощо): *страхувати гімнаста, страхувати монтажника.*

Пох.: **страхуватися, страхування** *(страхування життя, соціальне страхування).*

Штрафувати. Накладати штраф на когось, щось. – *Правда, наш добрий хазяїн, бува, Трохи загострі говорить слова, Трохи штрафує застрого* (М. Рильський). Пох. **штрафування.**

СТРЕС, -у. Загальна реакція організму на дію внутрішніх або зовнішніх подразників: *емоційний стрес, інформаційний стрес, психічний стрес, психологічний стрес. Навіщо мені зайві переживання, стресів у сучасному світі вистачає і без романів* (В.Дрозд).

СТРЕТА – СТРЕТО

Стрета, -и. Тісне проведення теми кількома голосами у фузі (тема виступає в наступному голосі до того, як вона закінчилась в попередньому голосі); заключний епізод музичного твору або його частини в прискореному темпі.

Стрето, *незм.* Прискорення музичного темпу.

стривати див. **тривати.**

СТРИМУВАТИ - УТРИМУВАТИ - ВТРИМУВАТИ

Стримувати, -ую, -уєш. Уповільнювати рух кого-, чого-небудь;

протистояти натискові когось, чогось; не давати чомусь виявлятися повною мірою тощо: *стримувати коня, стримувати натовп, стримувати ридання.*

Утримувати. 1. Тримати когось, щось, не даючи впасти; уповільнювати просування когось, чогось; просити когось залишитися; не віддавати ворогові позиції тощо: *утримувати воза, утримувати дітей в хаті, утримувати плацдарм.*

2. Забезпечувати кого-небудь засобами до існування; бути власником якогось закладу, підприємства тощо: *утримувати родину, утримувати худобу, утримувати пансіонат. Неписаним правилом для козацької старшини було будувати храми, шпиталі, школи й утримувати їх* (М.Слабошпицький).

Втримувати. Те саме, що **утримувати 1.**

стрівати див. **тривати.**

СТРОК, -у. 1. Установлений, визначений, призначений для чогось час; термін: *строк військової служби, добути строку, пустити заводу строк.*

2. *іст.* Служба, робота по найму протягом певного установленого часу. *Ой матінко-зірко, Як у строку гірко, Куди хилять, то й хилюся, Бо я всіх боюся* (пісня); *Христя за дванадцять рублів у строку жила і харчувалася там* (К.Гордієнко).

СТРУКТУРА - СТРУКТУРНІСТЬ

Структура. Будова, організація чогось: *структура ґрунту, структура сталі, структура організації, економічна структура.*

Структурність, -ності, *ор.* -ністю. Наявність певної структури в чомусь: *структурність ґрунту, структурність мінералів.*

СТРУКТУРНИЙ - СТРУКТУРАЛЬНИЙ - СТРУКТУРАЛІСТСЬКИЙ

Структурний. 1. Який стосується структури: *структурний аналіз сплавів, структурний розвиток, структурні зміни, структурні компоненти, структурна лінгвістика.*

2. Який має певну структуру: *структурні ґрунти.*

Структуральний, *лінгв.* Який ґрунтується на принципах структуралізму: *структуральний метод дослідження, структуральна лінгвістика.*

Структуралістський. Прикм. від структуралізм, структураліст: *структуралістська теорія, структуралістський напрям у мовознавстві.*

структурність див. **структура.**

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ. **Ступені** порівняння якісних прикметників (і похідних від них прислівників) мають дві форми: синтетичну (просту) й аналітичну (складену).

Синтетична форма вищого (першого) ступеня порівняння утворюється додаванням до кореня або основи прикметника суфіксів **-іш-, -ш-, -ч-**: *веселий – веселіший, багатий – багатший, далекий – дальший, близький – ближчий.*

Аналітична форма вищого ступеня порівняння утворюється додаванням до звичайної (так званої нульової) прикметникової форми слів

більш або менш: *більш пізній, більш рішучий, менш уживаний.*
Синтетична форма найвищого (другого) ступеня порівняння прикметників із значенням найбільшої або найменшої міри якості утворюється додаванням префікса най... до форми вищого ступеня: *дорожчий – найдорожчий, швидший – найшвидший. Тодозя стояла найближче до дверей* (І.Нечуй-Левицький); *Батькові Юрко привіз найліпше – жилет і шкарпетки* (С.Чорнобривець). Форми найвищого ступеня можуть також уживатися з підсилювальними частками щонай... (що + най), якнай... (як + най), які надають їм значення найбільшої або найменшої міри якості з більшою категоричністю: *щонайдорожчий, щонайтісніший, якнайкращий, якнайменший. Онук щонаймолодший сів близенько край діда* (Леся Українка); *Кабінет був маленький, у ньому могло заразом вміститися щонайбільше шість чоловік* (М.Трублаїні); – *Ти сердишся на мене, Наталю? – якнайласкавіше питається Яків* (С.Васильченко); – *Дочка в мене одна-одиначка: все я робила задля неї якнайкраще, всьому навчала якнайліпше* (Л.Яновська).
Аналітична форма найвищого ступеня порівняння утворюється додаванням слів найбільш або найменш до звичайної прикметникової форми: *найбільш прогресивний, найбільш зручно, найменш рентабельний, найменш переконливо.*

Синтетичні й аналітичні форми ступенів порівняння прикметників здебільшого вживаються в мові паралельно, з однаковим значенням і призначенням, проте між ними є й певна відмінність. Так, аналітичні (складені) форми у граматичній системі української мови мають свої особливості, не властиві синтетичним (простим) формам: а) аналітичні форми дають можливість виражати якість з обома протилежними напрямами інтенсивності, що не завжди можливо при використанні синтетичної форми: *більш або менш гостра критика; більш ефективний і менш затратний; не менш, а ще більше важливий. Рими, що більш чи менш строго чергуються; розташовані за схемами абаб або аабб* (М.Рильський); б) аналітичні форми легко утворюються від тих якісних прикметників, від яких неможливі синтетичні форми ("від *гожий, обтічний, одинокий, роботящий, свійський, скороспілий* тощо,), від прикметників (переважно книжного характеру), для яких синтетичні форми менш природні ("від *авантюристичний, анархічний),* а також від дієприкметників, вживаних як якісні прикметники (від *вишколений, наляканий, обшарпаний). Ця пітьма, більш знайома, більш свійська, не так мучила її* (М.Коцюбинський); *Він був у засмальцьованім кашкеті і ще більш засаленому сурдуті* (О.Досвітній); *Усе більш обшарпані й похмурі* (А. Головко); в) аналітичним способом можна утворювати також ступені порівняння й від деяких прикметників відносних, що вживаються в значенні якісних: від *оксамитовий – більш оксамитовий голос,* від *педагогічний – більш педагогічний.*

Однак тоді, коли таких відмінностей між цими формами ступенів порівняння прикметників немає, вони варіюються залежно від стилістичних потреб (зокрема, щоб уникнути небажаних повторень, надати мові

милозвучності тощо). З цією метою можуть добре прислужитися чимало сполучень простої форми вищого ступеня зі словами багато, набагато, значно, трохи, далеко, ще, якомога та ін.: *багато кращий, не набагато сильніший, значно густіший, трохи активніший, далеко більший, ще рівніший. Якомога швидше утікай* (І.Котляревський); – *Слухай, – кажу йому якомога лагідніше* (Є.Гуцало).

Останнім часом багато хто з усіх форм ступенів порівняння прикметників (і прислівників) явної переваги чомусь надає тільки аналітичним формам з більш і найбільш, рясно насичуючи ними тексти, хоч мало б бути навпаки. Ось кілька прикладів такого невиправданого надуживання цією формою, взятих з одного видання: *більш вольовий, більш глибокий, більш істотний, більш надійний, більш ощадливий, більш серйозний; найбільш відсталий, найбільш дорогий, найбільш доцільний, найбільш ефективний, найбільш небезпечний, найбільш перспективний, найбільш повний, найбільш поширений, найбільш придатний, найбільш розвинений, найбільш сприятливий, найбільш суворий, найбільш успішний, найбільш цінний, найбільш яскравий* тощо.

Дехто творить синтетичну форму вищого й найвищого ступенів, порушуючи всякі словотвірні норми української мови: *найвеличезніший, найверхній, найзахоплюючий, наймислячий, найнайпростіше, найнепередбаченіше, найтерпляче, найулюблена дитина, найсвяте місце, найпотрясаюча історія.* Невживаними в українській мові є й утворення з префіксом по...: *поближче, повище, повлучніше, погарячіше, поглибше, поласкавіше, пошвидше.* Не можна також поєднувати дві форми в одну: *більш гостріший, більш дружелюбніший, більш жорстокіший, більш масштабніший, більш тепліший, менш могутніший.*

СТУПІНЬ - СТЕПІНЬ - СТУПНЯ

Ступінь[1], -пеня, *ор.* -пенем, *ч.* 1. Порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чогось: *ступінь нагрітості, ступені порівняння.*

2. Посада, ранг, звання, чин: *воєначальники всіх ступенів, вчений ступінь.*

Ступінь[2], -пеня *і* -пня, *ч.* Крок.

Степінь, -пеня, *ч.* У математиці – добуток кількох однакових співмножників.

Ступня, -і, *ор.* -ею, *ж.* Нижня опорна частина ноги; стопа.

СУБ... Перша частина складних слів, що означає "розташований під чимсь чи коло чогось; підпорядкований; не основний або менший"; пишеться разом: *субтропіки, субарктичний, субінспектор, субрегент, суборенда, субмікрон.*

СУБ’ЄКТИВІЗМ - СУБ’ЄКТИВНІСТЬ

Суб’єктивізм, -у. 1. У філософії – світосприйняття, в основі якого лежить заперечення об’єктивних законів розвитку й утвердження чільної ролі окремого суб’єкта в процесі пізнання і в суспільній діяльності.

2. Особисте, надто суб’єктивне ставлення до чогось; брак

об'єктивності: *вияв суб'єктивізму, суб'єктивізм в оцінці подій, суб'єктивізм у зображенні дійсності.*

Суб'єктивність, -ності, *ор.* -ністю. 1. Властивість суб'єктивного: *суб'єктивність сприйняття.*

2. Те саме, що **суб'єктивізм** 2: *суб'єктивність розповіді.*

СУБ'ЄКТИВНИЙ - СУБ'ЄКТНИЙ - СУБ'ЄКТИВІСТСЬКИЙ

Суб'єктивний. 1. Який стосується суб'єктивізму: *суб'єктивний ідеалізм.*

2. Який стосується суб'єкта, особи: *суб'єктивний фактор в історії, суб'єктивне відображення об'єктивної дійсності.*

3. Який відображає думки, переживання тощо тільки даного суб'єкта; особистий, індивідуальний: *суб'єктивне відчуття, суб'єктивні смаки, суб'єктивна оцінка, суб'єктивне ставлення.*

Суб'єктний. Який стосується суб'єкта як предмета судження чи підмета речення: *суб'єктні відношення в логіці.*

Суб'єктивістський. Який спирається не на об'єктивні закономірності, а на суб'єктивні чинники (бажання, прагнення, волю певних осіб), на ідеалістичні оцінки: *суб'єктивістський підхід, суб'єктивістські смаки.*

суб'єктивність див. **суб'єктивізм.**

суб'єктний див. **суб'єктивний.**

СУДНОВИЙ - СУДОВИЙ

Судновий. Прикм. від **судно**: *суднове устаткування, судновий лікар, суднова команда.*

Судовий. Прикм. від **суд**: *судовий орган, судова колегія, судова справа, судові видатки.*

СУДОМА. 1. Мимовільне скорочення м'язів (від болю, холоду, захворювання тощо); корчі. *Маруся відчувала, що все її обличчя пересмикує нервова судома* (С.Добровольський); *Горлянка ще судомою здавлена* (А. Головко).

2. *перен. розм.* Горе, біда. *Ой судома, пане-брате, Судома, судома! Нема в мене снопа жита Ні в полі, ні дома* (пісня).

СУКЕНКА - СУКОНКА

Сукенка. Маленька сукня; платтячко. *Мама обіцяла доні.. рожеву шовкову сукенку* (Ірина Вільде); *Ганна оглянула сестру з голови до ніг, наче вперше побачивши: і маленькі ніжки в гарних черевичках, і шовкову сукенку на принадних плечах* (Ю.Яновський).

Суконка. Клапоть сукна; суконина. *Обклавшись щітками та суконками, завзято чистив свої потріскані чоботи сержант Лошаков* (О.Гончар).

СУЛЬФАТ - СУЛЬФІД - СУЛЬФІТ

Сульфат, -у. Сіль і ефір сірчаної кислоти: *сульфат амонію, сульфат натрію.*

Сульфід, -у. Сполука сірки з металом, а також з деякими неметалами: *сульфід кальцію.*

Сульфіт, -у. Сіль сірчистої кислоти.

СУМИРНИЙ - СУМІРНИЙ

Сумирний. Покірний, лагідний, смирний тощо: *сумирна людина, сумирний кінь, сумирні очі, сумирна вдача.*

Сумірний. Якого можна виміряти однаковою з чимсь міркою; спільномірний: *сумірні відрізки, сумірні структурні форми.*

суниці, суниця див. **полуниці.**

СУПЕР... Префікс, що означає зверхність, найвищу якість, посилену дію: *суперарбітр, супермаркет, супертурнір; суперважкий* (у спорті).

СУПЕРЕЧКА - СУПЕРЕЧНІСТЬ, СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ

Суперечка. Словесне змагання при обговоренні чого-небудь, в якому кожна сторона обстоює свою думку, свою правоту: *гостра суперечка, безпредметна суперечка, родинна суперечка, вести суперечку, вступати в суперечку.*

Суперечність, -ності, *ор.* -ністю, *рідше* **суперечливість,** -вості, *ор.* -вістю. Невідповідність чого-небудь чомусь; протилежність інтересів (звичайно суспільних, класових) тощо: *непримиренні суперечності, економічні суперечності, політичні суперечності, поглиблення суперечностей, усувати суперечності.*

СУРМОВИЙ - СУРМ'ЯНИЙ

Сурмовий. Пов'язаний з музичним інструментом сурмою; який видає сурма тощо: *сурмовий звук, сурмовий голос.*

Сурм'яний. Пов'язаний із сріблясто-білим металом сурмою; *сурм'яний блиск.*

СУРОВИЙ. На відміну від загальновідомого **суворий** (вимогливий, непохитний, непривітний тощо), вживається в значенні "грубий, небілений, сировий" (про тканину, нитки): *сурове полотно.*

СУСІДНІЙ - СУСІДСЬКИЙ - СУСІДІВ

Сусідній, -я, -є. Розташований поруч, поблизу когось, чогось; який мешкає поруч: *сусіднє село, сусідня кімната, сусідня країна, сусідній полк.*

Сусідський. 1. Який стосується сусіда, належний сусідові, складається з сусідів тощо: *сусідський хлопець, сусідський півень, сусідська родина, сусідський город.*

2. Те саме, що сусідній: *сусідське подвір'я, сусідська держава.*

Сусідів, -дова, -дове. Належний сусідові: *сусідів син, сусідів тин, сусідова хата.*

СУСПІЛЬНИЙ - ГРОМАДСЬКИЙ

Суспільний. 1. Який стосується всього суспільства як сукупності відносин, що зв'язують людей у процесі виробництва й відтворення їхнього матеріального життя. Вж. зі сл.: *поділ праці, прогрес, розвиток, чинник, характер виробництва, небезпека, праця, свідомість, науки.*

2. Який виражає відносини, становище людей у суспільстві. Вж. зі сл.: *договір, клас, мораль, система, форма господарювання, буття, самоврядування.*

3. Створений, нагромаджений суспільством у процесі виробництва; який являє собою спільне надбання. Вж. зі сл.: *продукт, фонди споживання,*

надбання.

4. Який має, відчуває потребу жити в суспільстві: *суспільна людина;* який живе в групі (про тварин): *суспільні комахи* (бджоли, оси, мурахи, терміти тощо).

Громадський. 1. Який стосується громади – групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, становища тощо. Вж. зі сл.: *осуд, суд, відвага, гігієна, догана, оранка, поведінка, подяка, рада, визнання, доручення, завдання, заохочення, звучання, акти, збори, кола.*

2. Належний усій громаді, колективу, суспільству; призначений для загального користування. Вж. зі сл.: *вигін, обід, обробіток землі, хліб, центр, бібліотека, будівля, будова, земля, канцелярія, каса, користь, установа, худоба, господарство, лихо, майно, тваринництво, харчування, гроші.*

3. Який добровільно обслуговує різні сторони життя колективу. Вж. зі сл.: *діяч, доглядач, інспектор, контроль, обвинувач, комісія, опікун, організація, доручення.*

4. Який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний з ним. Вж. зі сл.: *порядок, інтереси, права, справи.*

Іноді допускається паралельне вживання слів **суспільний** і **громадський** зі словами: *обов'язок, прибуток, рух, активність, власність, думка, багатство, виховання, життя, становище, інтереси* тощо.

Пор. **громадянський.**

СУТИЧКА - ЗІТКНЕННЯ - СУТОЧКИ

Сутичка. 1. Гостра суперечка, сварка. *Завадка здає собі справу з того, що своєю сутичкою з Рудим він передчасно розжене хмари над їхнім цехом* (Ірина Вільде); *Русевич намагається показати, що вчорашні сутички між ними на технараді не мають для нього значення* (Ю.Шовкопляс).

2. Невеликий, короткочасний бій, а також переносно. *Бій шумів, мов ураган, дим обгортав місця сутичок* (О.Десняк); *Кілька разів на добу спалахували короткі, блискавичні сутички з ворожими заслонами* (О.Гончар); *Багато прекрасних людяних поривань розгубилось і призабулось в життєвих дорогах. Багато відняли нерівні сутички з життєвими перешкодами* (О.Довженко).

Зіткнення, *р. мн.* -ень. Дія за знач. **зіткнутися** – наткнутися одне на одного, на когось, щось, ударитися об когось, щось; несподівано зустрітися з ким-небудь тощо. *Ніколає чомусь згадав, як колись читав про зіткнення двох поїздів у тунелі* (М.Чабанівський); *Розбиті при першому зіткненні з руськими кінними дружинами, угри почали відходити* (А.Хижняк).

Суточки, -чок, *мн.* Вузький прохід між двома будівлями, тинами тощо. *Розбіглися* [собаки] *врозтіч, щоб сховатися десь під ґанком або у вузеньких суточках, де їх не могла дістати зловісна гицелева петля* (Б.Антоненко-Давидович); *Одразу ж за хатою був невисокий паркан, що відгороджував сусіднє подвір'я; між ним і хатою були вузенькі суточки* (Л.Первомайський).

суфізм див. **софізм.**

СУШАРКА - СУШАРНЯ, СУШИЛЬНЯ

Сушарка. Пристрій, прилад (рідше – приміщення) для сушіння.

Сушарня, *р. мн.* -рень, **сушильня,** *р. мн.* -лень. Приміщення для сушіння.

СХІД[1], сходу. 1. Одна з чотирьох сторін світу, протилежна заходу; напрям, протилежний західному; місцевість, частина країни, материка, розташована в цьому напрямі. *Світало. Місяць поблід і став хилитися до виднокола. На сході зір поменшало* (Вас. Шевчук); *З далекого сходу Йшло троє царів. їм промінь від зірки Із неба світив* (Я.Щоголів).

2. *(з великої літери).* Частина материка, протилежна Західній Європі; країни, розташовані на цій частині: *Далекий Схід, Близький Схід. Нова релігія, зароджена на Сході, запанувала на нашій землі* (І.Франко); *У шаті жалібній, дитя покірне Сходу, Я полюбила дух убогого житла* (М.Зеров); *Легенди Сходу уявляють Всесвіт як велетенське зоряне Дерево, на якому розквітають світила й планети – вогняні квіти* (О.Бердник).

3. Поява над обрієм небесного світила. *Схід сонця зустріти я вийшов у поле і став на коліна до сходу* (О.Олесь); *Він проспав схід сонця* (Ю.Мушкетик).

СХІД[2], сходу. Проростання із землі (про рослини); у множині сходи, сходів – перші паростки посіяних рослин. *Нема дощу – нема сходу* (Словник Б.Грінченка); *Виорав* [Микула] *пізно, кинув у ріллю все своє жито, але скільки туди не ходив, не діждався буйного сходу* (С.Скляренко); *Дощ на сходи рясні випаде – зеленіє усе, цвіте* (М.Рудь).

СХІДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову східний; пишеться разом: *східнослов'янський, Східноєвропейська рівнина, Східнокитайське море.*

СХОЛАСТ - СХОЛІАСТ

Схоласт, -а. Послідовник схоластики.

Схоліаст, -а, *книжн.* Коментатор, упорядник схолій – приміток, пояснень до тексту.

СЦЕНОГРАФІЯ, -і, *ор.* -єю. Мистецтво художнього оформлення театральної сцени, а також саме це оформлення.

сяк-так див. **так-сяк.**

Т *(те).* Як назва літери вживається в с. р.: *початкове т;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий т.*

ТА. 1. *спол. єднальний, приєднувальний.* Відповідаючи за значеннями сполучнику і, вживається для поєднання однорідних членів речення, приєднання речень тощо. *Настав вечір, тихий, теплий та погожий* (І.Нечуй-Левицький); *Мов дві криниці, сині та глибокі, в моїх очах відбилися твої* (В.Сосюра); *Ще треті півні не співали, Ніхто ніде не гомонів, Сичі в гаю перекликались Та ясен раз у раз скрипів* (Т.Шевченко); *Та болять ручки, та болять ніжки, Та пшениченьку жнучи, Та вже ж мені надокучило, Та миленького ждучи. Та нема ж мого миленького, Та нема ж мого пана, Та вже ж моя постіль біла Пилочком припала* (пісня). Дбаючи про милозвучність мови, не варто (без стилістичної потреби) часто повторювати його в тексті, а також уживати після або перед т (особливо та): *гармати та танки, співи та танці, турки та татари, хата та подвір'я, молот та*

ковадло.

2. *спол. протиставний.* Але. *Сонце світило не ярко, та тепло* (Марко Вовчок); *Рака рано лягла в ліжко. Та спати не могла* (М.Коцюбинський).

3. *част. підсил.* Вживається на початку речення для посилення висловлюваної думки, в середині речення перед присудком для підсилення його значення тощо. *Хто має право рубати їх виноградники ? Та вони на шматки розірвуть першого, що підніме сокиру над кущем* (М.Коцюбинський); – *Ой нащо ж я свою долю Та й занапастила* (Леся Українка).

табун[1] див. **стадо.**

ТАБУН[2]**,** -у. Отруйна речовина з нервово-паралітичною дією.

ТАВРИ - ТАВРИЧАНИ

Таври, -ів, *мн.* Племена, які в І тисячолітті до н. є. населяли Крим.

Тавричани, -ан, *мн. (одн.* тавричанин, -а). Мешканці колишньої Таврійської губернії – тепер Кримського півострова й прилеглих до нього районів.

ТАВРО, -а. 1. Клеймо на шкірі, рогах чи копитах тварин; мітка на тілі людини (невільника, в'язня), рідше – на товарі; знаряддя, яким його роблять. – *Звісне діло – баришник... Звик на крадених конях тавра випікати і до людей лізе* (Григорій Тютюнник); *Біля мосту ще одна партія колодників зі спотвореними тавром обличчями лагодила дорогу* (З.Тулуб); *Горами лежать уже біля дверей наглухо позашивані лантухи, позначені чорними таврами* (О.Гончар).

2. *перен. розм.* Ознака, свідчення чогось (переважно ганебного, принизливого). *Обличчя Хоми його вразило ядучим виглядом. Тавро заздрості і розгубленості спотворювало його* (Н.Рибак); *Жінка шпигуна, дитина шпигуна! Хіба може бути ще гірше тавро для її молодості і дитинства Петрика?* (М. Стельмах).

ТАЙМНИЙ - ТАЄМНИЧИЙ - СЕКРЕТНИЙ

Таємний. 1. Якого навмисне приховують від інших; відомий небагатьом або комусь одному. Вж. зі сл.: *ворог, зв'язок, мотив, намір, ритуал, забава, згода, крадіжка, любов, обіцянка, сповідь, чутка.*

2. Який не підлягає розголошенню. Вж. зі сл.: *агент, нагляд, наказ, пакет, папір, радник, спільник, прохід, нарада, поліція, порада, робота, розмова, справа, угода, голосування, переслідування, переговори.*

3. Не висловлений, не виявлений зовні; затаєний (про думки, почуття, переживання). Вж. зі сл.: *біль, жар, дума, журба, радість, бажання, горе, задоволення, сльози, страх.*

4. Те саме, що таємничий. Вж. зі сл.: *вечір, зміст, ліс, світ, сон, шепіт, безодня, жінка, казка, краса, ніч, темрява, тиша, тінь, море, зорі, сили, чари, шерехи, знаки.*

5. Не дозволений законом; конспіративний. Вж. зі сл.: *від'їзд, гурток, організація, товариство, збори, сходка.*

Таємничий. 1. Сповнений таємниць, загадковий; якого не можна зрозуміти, осягнути. Вж. зі сл.: *вигляд, острів, простір, птах, світ, четвер,*

шепіт, шум, глибінь, доля, історія, казка, краса, ніч, особа, постать, прірва, сила, смерть, темрява, тиша, безлюддя, море, страхіття, води, глибини океану, тіні.

2. Який свідчить про наявність таємниці: *таємничий голос, таємничий погляд, таємничі знаки. Вона., прислухалась до таємничих розмов, що шелестіли по закутках колись спокійного містечка* (М.Хвильовий).

Секретний. 1. Те саме, що таємний 2. Вж. зі сл.: *архів, відділ, документ, прохід, шифр, зброя, нарада, справа, відомості, завдання.*

2. Який має в собі потайні пристрої – секрети: *секретний замок.*

ТАЖ - ТА Ж

Таж, *част. підсип., спол.* [Мати:] *Давай серпа, як кажуть! Таж не твій* (Леся Українка); – *"Підеш, га?" – Таж іду вже, йду* (Є.Гуцало); – *З ним і їхати страшно. Таж це звір, не чоловік!* (Б.Лепкий).

Та ж, *займ. з част. Почуття покинутості змінюється надіями, полонить хлопця все та ж невідчепна думка про втечу* (О.Гончар).

ТАКИ, *част. ствердж., підсил.* У постпозиції пишеться з іншими словами через дефіс. – *А що, – кажу-таки, – як він тебе та покине ?* (Марко Вовчок); *Зараз-таки заходилась Настя порядкувати в Гнатовій хаті* (М.Коцюбинський). Але при наявності частки **ж** (же) – окремо. – *За свої ж таки ґрунти й левади ми будемо платить графові чинш* (І.Нечуй-Левицький). У препозиції пишеться з іншими словами окремо. *Сама в найми піду, Діток в школу оддам, А червоним черевичкам Таки дам, таки дам!* (Т.Шевченко); *Ранішній холод не хоче ніяк дати поспати, пройма і таки хоче побудити й таки побудить* (Марко Вовчок); *Господиня таки вболівала, що я бив ноги у неблизький світ, почувалась винуватою* (Є.Гуцало).

також див. **теж.**

ТАКСАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Визначення такси, кількості та якості чогось; оцінка лісу тощо: *таксація товарів, таксація врожаю, лісова таксація.*

ТАК-СЯК, СЯК-ТАК - І ТАК І СЯК, І СЯК І ТАК

Так-сяк, сяк-так, *присл. розм.* 1. З великими труднощами; насилу. *Гнат думав так-сяк перебитись через літо, щоб побачити, який вийде ячмінь, що він таки успів посіяти* (Грицько Григоренко); *Сяк-так бідуючи, прожили Гнибіди, що й синок-єдинак підріс* (Дніпрова Чайка); *Сяк-так до ранку дотягли. Як розвиднілося, вийшли ми з того спасенного куреня* (Г.Хоткевич).

2. Як-небудь, погано; абияк. *Розглядаю папір. В кінці – незграбним дрюччям так-сяк зляпано безграмотний підпис: "Дувид Волинський"* (С.Васильченко); *Всередині свинарні по обидва боки ліпилися сяк-так змайстровані станки з поламаними дошками, звідкись визирали чотириногі мешканці* (С.Добровольський).

3. *присудк. сл.* Допустимо, можна. *Килина ще так-сяк там, а менша Явдоха – що сьогодні вивче, то завтра й забуде* (Панас Мирний).

І так і сяк, і сяк і так. По-різному, різними способами; по-всякому, і краще, і гірше. *Мишко відпрошується, відговорюється і так і сяк* (казка); [Загуба] *Ну, от бачиш... Треба поспішати... Я думав і так і сяк – тяжко.*

Мало людей наших лишилося в селі (Я.Мамонтов); *Щодня в подвір'я наше заліта Упертий дятел. Мурко вже закрадався до хвоста. І сяк і так, неначе справжній злодій* (М.Рильський); *Ще поки бабуся жила, і сяк і так жилося* (Панас Мирний).

ТАКТИЧНИЙ – ТАКТОВНИЙ

Тактичний. Який стосується тактики як сукупності прийомів або способів, використовуваних для досягнення мети або здійснення певної бойової операції. Вж. зі сл.: *маневр, план, схема, прорахунок, удар, успіх, боротьба, перевага, варіанти, заняття, заходи, ідеї, міркування, мислення, питання, принципи, ракети.*

Тактовний. Який володіє почуттям міри, такту в чомусь. Вж. зі сл.: *вихователька, людина, допомога, співчуття, використання, керівництво, бути тактовним.*

ТАЛАНТ - ТАЛАН

Талант[1]. 1. *р.* -у. Обдарування людини; хист.

2. *р.* -а. Людина з видатними здібностями.

Талант[2], -а. У Стародавній Греції – вагова й грошово-вагова одиниця; в сучасній Греції – міра ваги.

Талан, -у. Чийсь життєвий шлях, доля; щастя. – *Пожила я з ним два роки та й овдовіла. Отакий мій талан* (І.Нечуй-Левицький); *Нащо мені врода, Коли нема долі, нема талану?* (Т.Шевченко); *Виросла і Галя.. – То талан Парасці Господь послав, – казали люди, – та тілько не вміє вона того талану шанувати* (Панас Мирний); *Планета стогне, ніби хвора, Що в дітях не зазнала талану* (М.Руденко); *Чи знайдеш ти талан зі мною?* (П.Карманський).

тамувати див. **гамувати.**

ТАНКА. Жанр японської поезії.

ТАНОК, -нку. **1.** Хоровод. *Сопілки й сурми грають, І скрипочка заводить; Ох то ж моя кохана Танок весільний водить!* (Леся Українка); *На луці палає ватра, На луці ідуть танки. Тут в вінках цвітуть дівчата, Там співають парубки* (О.Олесь); *Хлопці змагалися на перегонах та влаштовували борню,*
а дівчата водили танки та співали веселих веснянок (С.Добровольський).

2. Те саме, що **танець.** *Заграв патефон, і почалися танки* (М.Трублаїні); *Коли заграли музики – все загуло в танку* (П.Кочура); *Та тут можна вмерти з нудьги! Ані полювань, ані бенкетів, ані танків!* (З.Тулуб).

ТАПЕР - ТАПІР

Тапер, -а, *заст.* Музикант (піаніст, баяніст тощо), який грав за плату на танцювальних вечорах; піаніст, який грою на піаніно супроводив демонстрацію німого кінофільму.

Тапір, -а. Рід великих ссавців ряду непарнокопитних.

ТАР, ТАРІ - ТАРА

Тар, -а, тарі, *невідм., ж.* Струнний щипковий інструмент на Кавказі та в Середній Азії.

Тара. Товарна упаковка, вага її.

ТАФТА - ТАХТА

Тафта. Цупка блискуча бавовняна або шовкова тканина: *турецька тафта.*

Тахта. Широкий низький диван без спинки: *м'яка тахта.*

ТАХОМЕТР - ТАХІМЕТР -ТАХЕОМЕТР

Тахометр, -а. Прилад, яким вимірюють кутову швидкість обертового тіла.

Тахіметр, -а. 1. Прилад для вимірювання швидкості течії води.

2. *заст.* Те саме, що **тахометр.**

Тахеометр, -а. Геодезичний прилад для вимірювання на місцевості горизонтальних кутів, віддалі та перевищення.

тахта див. **тафта.**

ТВАРИНА - ЗВІР

Тварина. Будь-яка істота на відміну від рослини чи людини, а також переносно – про люту, жорстоку людину.

Звір, -а. Дика (звичайно хижа) тварина, а також переносно – про люту, жорстоку людину.

ТВЕРДИТИ - ТВЕРДИТИ -ТВЕРДІТИ - ТВЕРДІШАТИ

Твердити, -джу, -диш, *перех.* Запевняти. *Побитий змагався з селянами, твердячи, що виплатив їм усе, а вони твердили, що не дістали нічого* (І.Франко).

Твердити, -джу, -диш, *перех.* Повторювати. – *Твердив, сину, вивчене, щоб не забути? – стрічала Параска Василя у хаті* (Панас Мирний); *Ніхто не питав, чи розуміють вони те, що твердять* (З.Тулуб).

Твердіти, *неперех.* Ставати твердим, твердішим: *алебастр твердіє протягом кількох хвилин.*

Твердішати. Ставати твердішим. *Ґрунт під ногами загону твердішав* (О.Бойченко); *Голос Кузьміна спочатку був несміливий, ніби винуватий, потім він все міцнів і твердішав* (Ю.Збанацький).

ТЕВТОН - ТЕВТОНЕЦЬ

Тевтон, -а, *одн. (мн.* тевтони, -ів). Представник стародавнього германського племені.

Тевтонець, -нця, *ор.* -нцем. Рицар Тевтонського ордену.

ТЕЖ - ТЕ Ж - ТАКОЖ

Теж. 1. *присл.* Те саме, що **також** 1-2. – *Бачиш мої мозолі? – "Бачу..." – Теж історичні? – "Теж!"* (О.Гончар); *Наступний день теж не приніс затишшя* (В.Малик).

2. *част. розм.* Вживається для вираження несхвального, іронічного або негативного ставлення до когось, чогось. *Роман обвів поглядом невеличкий гурток парубків: братів Щербин, Гайового і Дзвонаря. – Оце але! Теж: помічників знайшов! – недовірливо промовив Левко* (М.Стельмах).

Те ж, *займ. з част. Хтось невідомий, хтось могутній Нас водить в колі тайних меж: Колишній я, а ти майбутній – Одно і те ж, одно і те ж* (Г.Чупринка); *Все те ж. І хата убога, напіврозвалена, і тіні в кутках* (А. Головко); *Ось хворостянка, й те ж віконце, і в хату двері без сіней*

(В.Сосюра).

Також. 1. *присл.* Так само, таким же чином. *Біля мосту Тимка наздогнав Гаврило, що також ішов з обіду на жнива* (Григорій Тютюнник); *Учора також, як усіма цими днями, ми вирядилися в мандрівку* (Ю.Яновський).

2. *присл.* Разом з тим, одночасно. – *Так вона в кожнім листі і мені привіт передавала. Також називала... сином* (О.Гончар).

3. *спол.* (переважно в сполученні з а). Вживається для приєднання однорідних членів речення або цілих речень у значенні "крім того, разом з тим". *Спілка дуже прохає Вас, коли Ви згодитесь з її проектом, прислати їй свою фотографію, а також питає, чи не схотіли б Ви одкрити свій псевдонім?* (М.Коцюбинський).

ТЕЗАВРАЦІЯ, -ї, *ор.* **-єю, ТЕЗАВРУВАННЯ.** Приватне накопичення золота як скарбу.

ТЕЗАУРУС, -а. Словник, що подає лексичний склад мови в повному обсязі; в інформатиці – повний систематизований набір даних у будь-якій сфері знання, який дозволяє людині або обчислювальній машині орієнтуватися в ній.

...ТЕКА. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "сховище": *фільмотека.*

ТЕКСТОВИЙ - ТЕКСТУАЛЬНИЙ

Текстовий. Який стосується тексту: *текстове оточення, текстові варіанти.*

Текстуальний. 1. Те саме, що **текстовий:** *текстуальна точність, текстуальні варіанти, текстуальні синоніми.*

2. Який точно відтворює певний текст; дослівний: *текстуальний переклад.*

ТЕЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову телевізійний, а також означає "який діє на далеку відстань або здійснюється на відстані"; пишеться разом: *телефільм, телемайстерня, телеоб'єктив, телерепортаж:.*

ТЕКСТУРА. Особливості будови твердої речовини, зумовлені розташуванням її складових частин (кристалів тощо).

ТЕКТОНІЧНИЙ. Пов'язаний з рухами й деформаціями земної кори, є їхнім результатом: *тектонічні явища, тектонічні процеси, тектонічна карта.*

ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ - ТЕЛЕВІЗОРНИЙ

Телевізійний. Який стосується телебачення, призначений для нього або здійснюється за його допомогою. Вж. зі сл.: *журнал, клуб, коментар, оператор, репортаж:, спектакль, турнір, фестиваль, фільм, центр, апаратура, вежа, компанія, передача, програма, станція, студія, щогла, ательє, зображення.*

Телевізорний. Який стосується телевізора як предмета, приладу; який виготовляє телевізори: *телевізорний екран, телевізорна упаковка, телевізорний завод.*

ТЕЛЕКС. 1. *р.* -у. Міжнародна мережа абонентського телеграфування: *передати по телексу (телексом).*

2. *р.* -а. Апарат для такого телеграфування: *ввімкнути телекс.*

3. *р. -у.* Текст повідомлення, одержаний по такому апарату: *одержати телекс.*

4. *р.* -а. Номер абонента такої мережі.

Пох. **телексний.**

ТЕЛЕТАЙП, -а. Телеграфний апарат з клавіатурою, який, приймаючи, автоматично записує повідомлення літерами. Пох.: **телетайпний, телетайпіст.** У скл. сл. **телетайпограма.**

ТЕЛЕТАЙПСЕТЕР, -а. Пристрій, що дозволяє кодувати текст на перфорованій стрічці, передавати код лініями телеграфного зв'язку або по радіо і використовувати його для автоматичного керування роботою набірної машини.

ТЕЛЕФАКС - ФАКС

Телефакс. 1. *р. -у.* Система фототелеграфних приладів для передавання й відтворення графічної інформації – нерухомого зображення тексту, таблиць, креслень, схем, графіків, фотографій тощо.

2. *р.* -а. Апарат з друкувальним пристроєм для здійснення такого зв'язку.

3. *р.* -а. Номер абонента такого зв'язку.

4. *р. -у.* Інформація, яку передають за допомогою такого зв'язку.

Факс. 1. *р.* -у. Те саме, що **телефакс 1.**

2. *р.* -а. Те саме, що **телефакс** 2.

3. *р. -у.* Копія, одержана за допомогою телефаксу.

ТЕЛЕФОНІЗУВАТИ - ТЕЛЕФОНУВАТИ

Телефонізувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* Встановлювати телефонний зв'язок: *телефонізувати весь район.*

Телефонувати, *недок. і док.* Викликати по телефону, повідомляти телефоном.

ТЕЛУР - ТЕЛУРІЙ

Телур, -у. Крихкий метал сріблясто-сірого кольору.

Телурій, -я, *ор.* -єм. Прилад, який наочно зображує рух Землі навколо Сонця.

ТЕМА - ТЕМАТИКА

Тема. Коло життєвих явищ, подій тощо, які становлять зміст твору, наукового дослідження, розмови і т. ін.: *соціальна тема, цікава тема, твір на сучасну тему.*

Тематика. Сукупність тем: *тематика наукових досліджень, історична тематика, багатство тематики.*

ТЕМНИТИ - ТЕМНІТИ - ТЕМНІШАТИ

Темнити, -ню, -нищ, *перех. розм.* Робити щось темним, малопомітним. *Тихий став віддзеркалював високе блакитне небо. Хмари, занурені в його спокійні води, темнили його* (Н.Рибак).

Темніти, *неперех.* Ставати темним, темнішим, сутеніти тощо;

виділятися темним кольором, видніти ся (про щось темне). *Сніг темнів, осідав* (Панас Мирний); *Борис мовчав. Коли починає отак мовчати, обличчя його, Наталка це знає, темніє і стає непроникне* (Вал. Шевчук); *Сірий шлях зробивсь чорним і виразно темніє серед хлібів* (В.Винниченко); *Де-не-де темніють кущики комишів* (О.Гончар).

Темнішати. Ставати темнішим; вечоріти, сутеніти. *Надворі темнішає й темнішає* (А.Кримський); *Круг мене все більше темнішала мла* (О.Олесь); *Володимир іронічно посміхається, потім очі його темнішають, до нього повертається гнів* (О.Довженко).

ТЕНЗИМЕТР - ТЕНЗОМЕТР

Тензиметр, -а. Прилад для вимірювання насиченої пари.

Тензометр, -а. Прилад для вимірювання деформацій, спричинених механічними напруженнями у твердих тілах.

ТЕНЗИМЕТРІЯ - ТЕНЗОМЕТРІЯ

Тензиметрія, -ї, *ор.* -єю. Вимірювання тиску пари.

Тензометрія. Вимірювання деформацій у твердих тілах.

тензометр див. **тензиметр.**

тензометрія див. **тензиметрія.**

ТЕПЛИЦЯ - ОРАНЖЕРЕЯ

Теплиця, -і, *ор.* -ею. Засклене опалюване приміщення для вирощування ранніх або південних рослин, а також розсади.

Оранжерея, -ї, *ор.* -єю. Засклене приміщення для вирощування або перезимівлі південних вічнозелених рослин; на відміну від теплиці оранжерея не завжди опалюється.

терарій, тераріум див. **віварій.**

ТЕРАТОЛОГІЯ, -і, *ор.* -ією. Наука, що вивчає виродження й вади рослин, тварин і людини.

ТЕРЕЗИ, -ів, *мн.* Важільні ваги.

ТЕРЕН - ТЕРЕН

Терен, терну. Колючий кущ родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди; плоди цієї рослини. *Плаче козак: шляхи биті Заросли тернами* (Т.Шевченко); – *Тату, завтра я з Левком думаю піти в ліс по терен* (М.Стельмах); *Блищали чорні, як терен, очі* (І.Нечуй-Левицький).

Терен, терену. Місцевість, територія, а також переносно. *Нагоничі швидко означували терен, куди заблукав вовк, прапорцями* (П.Загребельний).

...ТЕРІЙ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "викопна людина": *анхітерій, пелеотерій.*

ТЕРМЕНОЛ - ТЕРМІНАЛ

Терменол, -у. Магнітно-м’який сплав на основі заліза.

Термінал. 1. *р.* -а. Пристрій для введення інформації в обчислювальну систему і виведення інформації з неї.

2. *р.* -у. Частина порту, де обробляються контейнерні й пакетовані вантажі, перевантажують нафту тощо.

...ТЕРМИ, ...ТЕРМІЯ, ...ТЕРМНИЙ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на зв’язок з поняттями "тепло", "жар": *ізотерми, гіпотермія,*

пойкілотермний.

термінал див. **терменол.**

ТЕРМІТНИЙ, ТЕРМІТОВИЙ - ТЕРМІЧНИЙ

Термітний[1], термітовий. Який містить речовину терміт; який здійснюється за допомогою терміту: *термітна суміш, термітна бомба, термітне зварювання.*

Термітний[2]. Прикм. від назви комахи **терміт.**

Термічний. Пов'язаний з використанням тепла; тепловий: *термічна дія струму, термічний спосіб сушіння зерна, термічна піч.*

...термія, ...термний див. **...терми.**

ТЕРМО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "температура", "тепло"; пишеться разом: *термобарокамера, термобатарея, термоводолікування, термограф, термострічка, термоядерний.*

ТЕРНОВИЙ[1]. Прикм. від **терен;** темно-синій: *тернові ягоди, тернові колючки, терновий вінок, терновий байрак. Маляренкова – маленька, з терновими очима* (Г.Косинка); *Сніги вилискували на сонці, сліпили очі, далекі байраки огорталися терновою синявою* (Григорій Тютюнник).

ТЕРНОВИЙ[2]. Пошитий з шерстяної тканини терно, переважно чорного кольору, схожої на кашемір. *Вона була в чорній з квіточками по краях терновій хустці* (М.Олійник).

ТЕРОРИСТИЧНИЙ - ТЕРОРИСТСЬКИЙ

Терористичний. Який стосується терору, тероризму: *терористична диктатура, терористичний акт, терористичні методи боротьби.*

Терористський. Який стосується терориста; який складається з терористів: *терористська група.*

терпимий див. **терплячий.**

ТЕРПЛЯЧЕ - ТЕРПЛЯЧИ

Терпляче, *присл. (як?).* Стійко, без нарікань (переносячи фізичні або моральні страждання). *Я вірю – коли візьмемось за діло терпляче, уперто і уважно, ми доведемо його до краю* (С.Васильченко); *– Не спати! Встати й пройтись по камері – інакше карцер! – Довелось долати сон і терпляче чекати, що його ось-ось знову викличуть на допит* (Б.Антоненко-Давидович); *Марія терпляче зносила і глузування, і в'їдливі дотепи* (М.Руденко).

Терплячи. Дієприсл. від **терпіти.** *Втомишся терплячи, то й здасться тоді, що все тобі байдуже* (Марко Вовчок); *Олешківці йдуть, терплячи кольку й гарматний обстріл* (Ю.Яновський).

ТЕРПЛЯЧИЙ - ТЕРПИМИЙ

Терплячий. Здатний стійко переносити страждання, важкі умови тощо: *терплячий слухач, терплячий хворий, терплячий верблюд, терпляче навчання, терплячі розшуки.*

Терпимий, *розм.* Такий, з яким можна миритися; стерпний: *терпима плата, терпимий холод.*

ТЕФЛОН, -у. Торговельна марка синтетичного полімеру, який використовують, щоб запобігти корозії та пригорянню.

ТЕРЦЕТ - ТЕРЦИНА

Терцет, -у. Ансамбль з трьох виконавців, тріо; музичний твір на трьох.

Терцина. Віршова форма з трирядкових строф.

ТЕСЛА - ТЕСЛО - ТЕСЛЯ

Тесла, -и, *ж.* Одиниця магнітної індукції.

Тесло, -а, *с.* Вид сокири.

Тесля, -і, *ор.* -ею, *ч.* Тесляр, столяр.

ТЕСТ, - у. **1**. Метод одержання характеристики певних явищ за допомогою перевірки відповідей на питання чи способу виконання коротких завдань: *логічні тести, педагогічні тести, застосування тестів.*

2. У фізіології, медицині – метод дослідження, діагностики, що полягає в пробному впливові на організм.

3. В обчислювальній техніці – задача з відомим розв’язанням, за допомогою якої перевіряється правильність роботи ЕОМ.

ТЕТАНІЧНИЙ - ТИТАНІЧНИЙ Тетанічний. Прикм. від **тетанія** – захворювання, що виникає внаслідок порушення функції навколощитоподібних залоз і полягає у нападах корчів.

Титанічний. Величезний, надзвичайний: *титанічна боротьба, титанічна сила, титанічна діяльність.*

ТЕТАНІЯ, -ї, *ор.* -єю. Захворювання, що полягає у нападах загальних або місцевих корчів; виникає внаслідок порушення функції навколощитоподібних залоз.

ТЕТРА... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "чотири"; пишеться разом: *тетраметр, тетрациклін.*

ТЕХ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **технічний;** пишеться разом: *техмінімум, техогляд.*

ТИК - ТІК

Тик^{1}, -у. Нервове захворювання. *Обличчя у нього здригається нервовим тиком* (З.Тулуб).

Тик^{2}, -у. Цупка бавовняна або льняна тканина.

Тик^{3}, -а. Дерево родини вербенових.

Тік, току. Місце для молотьби, очищування й просушування зерна.

ТИЛОВИЙ - ТИЛЬНИЙ

Тиловий. 1. Який відбувається, перебуває, проходить далеко від лінії фронту – в тилу: *тилове місто, тилові підрозділи, тилова служба, тиловий госпіталь (шпиталь).*

2. *рідше.* Те саме, що **тильний:** *тилова частина кімнати.*

Тильний. Задній, зворотний, протилежний передньому, лицьовому: *тильна стіна, тильний бік долоні.*

ТИНЕЙДЖЕР, -а. Підліток, юнак віком від 13 до 19 років.

...ТИП, ...ТИПІЯ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на зв’язок з поняттями "відбиток", "друк": *монотип, стереотип, фототипія.*

ТИПОГРАФ, -а. Темно-бурий жук родини короїдів.

ТИПОЛОГІЧНИЙ. Який стосується типології – наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками; властивий

певному типу якихось предметів чи явищ, який грунтується на встановленні спільності їх ознак: *типологічний метод дослідження, типологічний аналіз, типологічна класифікація мов, типологічні властивості діяльності вищої нервової системи.*

ТИРАНА. Андалузький танець.

ТИРАНОЗАВР, -а. Останній найбільший хижий динозавр.

ТИРАТРОН, -а. Газорозрядний пристрій з катодом і сіткою, розміщеними в спеціальному балоні з розрідженим газом.

ТИРИСТОР, -а. Керований напівпровідниковий пристрій, який використовують здебільшого в силових установках перетворювальної техніки й автоматики.

ТИРСА - ТИРС

Тирса[1]. Дрібні частинки деревини, що осипаються під час різання її пилкою. *Татусь іде під сарай і там починає пиляти дошки. Сиплеться на землю тепла тирса* (А.Дімаров).

Тирса[2]. Ковила волосиста. *Я повертаюсь і бачу в первіснім степу над вітром тирси гострі списи* (М.Хвильовий); *Брів* [Павло] *високою тирсою, що ніжно лоскотала обличчя* (Р.Іваничук); *Скитський степ Обудиться, зітхне, і буйна тирса Зеленим морем знову проросте* (Є.Маланюк).

Тирс, -а. У міфології – жезл бога виноградарства і виноробства.

ТИСК - ТИСНЕННЯ. У значенні "сила, що діє на одиницю площі перпендикулярно до поверхні тіла", вживається переважно **тиск; тиснення** – рідше.

ТИТАНАТИ - ТИТАНІДИ -ТИТАНІТ

Титанати, -ів, *мн.* Солі метатитанової й ортотитанової кислот.

Титаніди, -ів, *мн.* У грецькій міфології – сестри титанів, разом з якими вони були скинуті Зевсом у Тартар.

Титаніт, -у. Мінерал класу силікатів.

титанічний див. **тетанічний.**

ТИТУЛОВАНИЙ - ТИТУЛЬНИЙ

Титулований. Який має титул, спадкове або почесне королівське чи дворянське звання, а також переносно: *титулований вельможа, титулована знать, титулований поет.*

Титульний. Який стосується титулу – першої сторінки книжки; призначений для титулу: *титульний аркуш, титульні шрифти, титульний список.*

тік див. **тик**.

ТІО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "сірка"; пишеться разом: *тіоспирт, тіосульфати.*

ТЛО - ФОН

Тло. Основний колір, тон, на якому зроблено малюнок; задній план картини, малюнка; те, на чому виділяється хтось, щось тощо, а також переносно. *Для гуцульських орнаментів характерне брунатне й темне тло* (з журналу); *їхали вони по зеленій луці.. Сорочки червоніли на зеленому тлі, наче той мак* (Н.Кибальчич); *На тлі вечірнього неба пропливають чотири жінки з кошиками на голові* (М.Коцюбинський); *Краєвид – мов витинка з картону,*

Тло – бліде, страшна, порожня синь (Є.Маланюк); *Талант – це вогнище Свободи На тлі нікчемних рабських прав* (М.Руденко).

Фон[1], -у. Те саме, що тло. *В сю хвилину він сидить надворі і малює Аню Немирову на фоні плахти* (Леся Українка); *На чорному фоні неба заблищали стрілами блискавки* (І.Нечуй-Левицький); *Як горить на давнім фоні Тонко виткане проміння* (Г.Чупринка); *На фоні шкільного життя з'явилася значна постать Галі* (С.Васильченко).

Фон[2]. 1. *р.* -у. Звукові перешкоди, шум, тріск у телефоні, приймачі тощо.

2. *р.* -а. Одиниця рівня гучності звуку.

Фон[3], -у. Природний рівень радіації.

ТО. Коли то вживається як частка для підсилення якогось слова, зосередження на ньому уваги, воно пишеться з цим словом через дефіс. *Скільки-то разів вже він шторхав й спробував стіни муровані й стелю низьку* (Марко Вовчок). Але коли між словом і часткою то стоїть частка, що пишеться окремо, то й то пишеться окремо. *На весіллі музика гучна. То ж то шпарко та весело грає!(Леся* Українка).

ТОВАРИСТВО. 1. *збірн.* Група або коло людей, що перебувають у тісних стосунках, мають спільні інтереси тощо; знайомі, приятелі, друзі; група осіб, які проводять разом дозвілля: *веселе товариство, злочинне товариство, скучити за товариством, пристати до чийого товариства. – Добривечір, товариство! – привітався новоприбулий, відчиняючи двері* (О.Соколовський); *Федь не захоче їхати, у нього віднедавна свої діла і товариство також своє* (Вас. Шевчук).

2. Теплі, товариські взаємини: *водити з ким товариство.*

3. *(кого, яке).* Спільне перебування з кимсь (де-небудь, під час чогось тощо); присутність когось: *позбутися чийого товариства.* [Петро:] *Ми ще невеличкими грались, малими товаришували; хай те дитяче товариство повернеться тепер у побратимство* (Панас Мирний).

4. Організація, об'єднання людей, які ставлять перед собою спільні завдання, мету, програму дій і відповідно діють для їх виконання, здійснення: *Товариство імені Шевченка у Львові, акціонерне товариство, споживче товариство, театральне товариство.*

5. *іст.* Військове угруповання козаків-запорожців (кіш, курінь тощо): *товариство кошового. – Низове товариство закликало мене до коша* (П.Куліш); *Кошовий казав принести другу булаву й передав її Богданові. – Хай вона веде тебе до перемоги зі славним січовим товариством!* (А.Чайковський); *На січовому майдані козаки не вмістилися – от скільки було товариства* (А.Кащенко).

ТОВСТИТИ - ТОВСТІТИ - ТОВСТІШАТИ - ТОВЩАТИ

Товстити, -вщу, -встиш, *перех. розм.* Робити когось товстішим на вигляд (про незграбно пошитий одяг).

Товстіти, *неперех.* Ставати товстим, товстішим. [Надія:] *Ні, ні, тільки не борщу! і так уже товстіти почала...* (З.Мороз).

Товстішати. Ставати товстішим. *Після першого огірка щодня бігаєш*

на грядку, нишпориш, вишукуєш, а вони немов із землі лізуть, і чим далі, тим більше товстішають (Є.Гуцало).

Товщати. Те саме, що **товстіти.** *Солоха чим дужче товщала, тим більше якось сліпла* (Панас Мирний); *Перекат зростав, товщав, розбухав* (С.Чабанівський).

ТОЖ -ТОЖ

Тож, *спол.* Близький за значенням до "отже", "тому", "через те". *Тож як мудрості доходиш, – хочеться і жить, і жить* (П.Тичина); *– В нього ж на усе своя мірка, свій погляд, своє розуміння добра і зла, честі й безчестя... Тож нічого дивного, що нам, дорослим, так важко з ним* (О.Гончар).

2. *присл. розм.* Також. *Народ за вікном тож крикнув: – Василь! Василь!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *–До французької мови й до музики добре я бралась; до танців тож* (Марко Вовчок).

То ж, *част. з част. Дев'ятий вал... Чи то ж була вода, що марне так розбилася об кручу?* (Леся Українка); *Народна пісня – то ж вона Усій землі окраса* (М.Рильський); *Чужого не руш! То ж людське* (О.Гончар).

ТОЙ^1, того, *ж.* та, тієї, *с.* те, того, *мн.* ті, тих, *вказівний займ.* Указує на щось більш віддалене в просторі, ніж інше подібне, уживається для вказування на один предмет, одну особу тощо, з двох, кількох подібних, однорідних і т. ін.

ТОЙ^2, тою, *ім.* У народів Центральної Азії та Південного Сибіру – свято, що супроводжується бенкетом, музикою, танцями й іншими розвагами.

ТОКАРНИЙ - ТОКАРСЬКИЙ

Токарний. Пов'язаний з обточуванням металу, дерева та інших матеріалів на верстаті: *токарна справа, токарна майстерня.*

Токарський. Який стосується токарювання, токаря: *токарський інструмент, токарська майстерність.*

ТОКАТА. Віртуозна музична п'єса для фортепіано або органа, витримана в швидкому, розміреному, чітко ритмованому русі.

ТОКСИКОЗ, -у. Хворобливий стан – отруєння продуктами, які утворюються в самому організмі.

ТОКСИКОМАНІЯ, -ї, *ор.* -єю. Загальна назва хвороб, які характеризуються потягом до постійного вживання різних речовин, що викликають сп'яніння, короткочасну ейфорію.

ТОЛ - ТОЛЬ

Тол, -у, *ч.* Вибухова речовина. Пох. **толовий.**

Толь, -ю, *ор.* -ем. Покрівельний матеріал. Пох. **толевий.**

ТОЛЕРАНТНИЙ. Поблажливий, терпимий до чиїхось думок, поглядів, вірувань тощо. *Я сподіваюсь, що в сьому Ви будете до мене толерантні?* (Леся Українка); *– Він.. чоловік толерантний, більше, мабуть, ніж моя Тоня* (В.Гжицький). Пох. толерантно. *Злостився* [Марченко] *на тих, кого донині любив, кого поважав, кого толерантно терпів* (Ю.Мушкетик); *І під час "замирення" власті досить толерантно відносилися до опришків* (Г.Хоткевич).

ТОЛЕРАНТНІСТЬ, -ності, *ор.* -ністю. 1. Поблажливість, терпимість до чиїхось думок, поглядів, вірувань. *Він виступає з великою толерантністю до інших народів та до всякої віри* (І.Нечуй-Левицький).

2. Втрата або зниження організмом тварини чи людини властивості вироблення антитіл на подразнення від дії якоїсь речовини.

3. Властивість організму переносити несприятливий вплив якоїсь речовини або отрути.

толь див. **тол.**

томат див. **помідор.**

...ТОМІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "розтин": *нефротомія, трахеотомія.*

ТОМУ, *присл.: п'ять років тому, тиждень тому, з годину тому* (не *тому назад).*

ТОНАДА. Загальна назва народних пісень в Іспанії та країнах Латинської Америки.

ТОНІЗУВАТИ - ТОНУВАТИ

Тонізувати, -ую, -уєш, *недок. і док.* 1. Поліпшувати функціональний стан органів і тканин і т. ін. живого організму.

2. Робити тонічним, наближати до тонічного (вірш).

Тонувати, *недок. і док.* 1. Відтворювати повне звучання музичного або мовного тексту (при співанні, читанні тощо).

2. Покривати фарбою, надаючи потрібного тону; робити декоративне забарвлення з метою імітації.

...ТОНІЯ. Кінцева частина складних слів, що означає напругу, тиск: *гіпотонія, ізотонія.*

ТОННО-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **тонна;** пишеться через дефіс: *тонно-кілометр, тонно-сила.*

ТОНОМЕТР, -а. **1.** Прилад для порівняння частоти коливання двох камертонів.

2. Апарат для вимірювання артеріального тиску.

тонувати див. **тонізувати.**

ТОНУС, -у. 1. Рівень емоційно-психічної активності людини; психоенергетичний аспект життєдіяльності: *піднесення емоційного тонусу.*

2. Тривале скорочення або напруження м'язів і нервових центрів, для яких характерна дуже мала стомлюваність: *вегетативний тонус, підвищення тонусу.*

...ТОП. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "місце": *біотоп, ізотоп.*

ТОПІНАМБУР, -а. Багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітих з бульбами, які використовуються на корм худобі, а також для добування цукру, спирту, ліків тощо.

ТОПОНІМІКА - ТОПОНІМІЯ

Топоніміка. Розділ мовознавства, що вивчає топонімію. Пох. **топонімічний.**

Топонімія, -ї, *ор.* -єю. Сукупність географічних назв певної території.

Пох. **топонімічний.**

ТОРАКО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "груди"; пишеться разом: *торакоакустика, торакопластика, торакоскопія, торакотомія.*

ТОРГ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **торговельний;** пишеться разом: *торгвідділ, торгфлот.*

ТОРГОВЕЛЬНИК - ТОРГІВЕЦЬ

Торговельник, -а. Працівник торгівлі.

Торгівець, -вця, *ор.* -вцем. Той, хто займається приватною торгівлею, крамар, а також переносно.

ТОРНАДО, *невідм., н.* Руйнівної сили повітряний вихор (смерч) у Північній Америці.

ТОРПІДНИЙ. У медицині – в'ялий, неактивний (про перебіг хвороби).

ТОРФО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **торф, торфовий;** пишеться разом: *торфовидобування, торфородовище.*

ТОРШОН, -у. 1. Бавовняна тканина з рідким рельєфним переплетенням вузлуватих нерівних ниток (як правило – картата).

2. Папір з шорсткою поверхнею, часто схожою на переплетення тканини; застосовують для малювання.

ТОТАЛІТАРИЗМ, -у. **1.** Режим, який характеризується цілковитим (тоталітарним) контролем держави за усіма сферами життя суспільства, фактичною ліквідацією конституційних прав і свобод, репресіями щодо опозиції тощо.

2. Напрям політичної думки, який обґрунтовує встановлення тоталітарних режимів.

ТОТАЛІТАРНИЙ - ТОТАЛЬНИЙ

Тоталітарний. Який характеризується насильством, цілковитим придушенням демократичних свобод і прав особи: *тоталітарний режим, тоталітарний порядок. Кожна тоталітарна система, яка хоче розчавити опір власного народу, шукає виходу у війні* (Р.Іваничук).

Тотальний. Загальний, всеосяжний: *тотальна війна, тотальна мобілізація, тотальне опромінення.*

тощо – то що див. **і так далі.**

ТОТЕМ, -а. **1.** Тварина, рослина, предмет або явище природи, які в родових групах були об'єктом релігійного шанування (кожен рід носив ім'я свого тотема).

2. Герб племені із зображенням тотема.

ТРАВЕРС - ТРАВЕРЗ - ТРАВЕРСА, ТРАВЕРЗА

Траверс[1], -у. **1.** Поперечне укриття (насип) в окопах, траншеях для захисту від вогню з флангів або тилу.

2. Дамба від берега до глибокого місця річки, водойми.

3. У спорті – бічний рух коня головою до стінки манежу.

4. Те саме, що **траверса. Траверс[2],** -у. Перехід альпіністів по гребеню гірського хребта, що об'єднує кілька вершин.

Траверз, -у. 1. Напрям, перпендикулярний до курсу судна, літака: *на правому траверзі.*

2. Поперечна перегородка, стінка на судні.

Траверса, траверза. 1. Поперечна балка для кріплення чогось, а також поперечна перегородка, стінка, плита спеціального призначення.

2. Горизонтальний брус у верхній частині опор ліній електропередачі й зв'язку; поперечна планка на щоглі.

ТРАВЕСТІ, *невідм., с.* Амплуа актриси, яка виконує ролі хлопчиків, підлітків, а також ролі з переодяганням у чоловічий костюм.

ТРАВЕСТІЯ, -ї, *ор.* -єю. Різновид жартівливої бурлескної поезії, коли твір із серйозним чи героїчним змістом та відповідною формою переробляють на твір комічного характеру з використанням жаргонних, панібратських зворотів тощо.

ТРАВИТИ[1], -влю, -виш. Обробляти поверхню металу, скла спеціальними сполуками: *травити малюнок.*

ТРАВИТИ[2], -влю, -виш. Перетравлювати: *травити їжу.*

ТРАВИТИ[3], -влю, -виш, *техн.* Попускати канат, снасті.

ТРАВМАТИЧНИЙ - ТРАВМАТОЛОГІЧНИЙ

Травматичний. Спричинений травмою: *травматичний шок, травматичний невроз.*

Травматологічний. Який стосується **травматології**: *травматологічний інститут, травматологічне відділення.*

ТРАВ'ЯНИЙ - ТРАВ'ЯНИСТИЙ

Трав'яний. Який стосується трави, властивий траві, пов'язаний з травою; виготовлений з трави; порослий травою тощо. Вж. зі сл.: *рослинність, килим, стебло, насіння, дух, пахощі, борошно, маса, сік, настій, січка, сівалка, коник, жаба, хокей.*

Трав'янистий. 1. Порослий травою, з густою травою; подібний до трави: *трав'янистий берег, трав'яниста галявина, трав'янисте русло, трав'яниста рослина.*

2. Те саме, що **трав'яний:** *трав'яниста рослинність, трав'янисте стебло.*

ТРАГІЧНИЙ - ТРАГЕДІЙНИЙ

Трагічний. Який стосується трагедії – загальнонародного чи особистого великого горя, нещастя, спричиненого гострим непримиренним конфліктом, нещасним випадком; який виражає тяжкий душевний стан тощо; рідше також – пов'язаний з трагедійною драматургією: *трагічний випадок, трагічний конфлікт, трагічний погляд, трагічне видовище, трагічна драма, трагічний актор. Я бачу її гарне, трагічне обличчя, пекуче-чорні од сліз очі* (М.Коцюбинський); *Читайте все підряд – там так переплелось Трагічне й радісне з сатирою їдкою* (В.Еллан). Пох.: **трагічність, трагічно.**

Трагедійний. Переважно пов'язаний з драматургією, яка зображує напружену й складну колізію, загальнолюдську чи особисту катастрофу, що звичайно закінчується загибеллю героя чи героїв; який пише трагедію або грає в таких драмах: *трагедійний жанр, трагедійний образ, трагедійний*

пафос, трагедійний репертуар, трагедійна ситуація, трагедійний актор, трагедійний драматург. Пох.: **трагедійність, трагедійно.**

ТРАГІЧНІСТЬ - ТРАГІЗМ

Трагічність, -ності, *ор.* -ністю. Трагічний, надто важкий стан когось, чогось; безвихідність: *трагічність становища.*

Трагізм, -у. 1. Те саме, що **трагічність.**

2. Трагічний елемент у драматичному чи музичному творі: *трагізм образу.*

трайлер див. тральник.

ТРАКТОРИСТ - ТРАКТОРНИК

Тракторист, -а. Водій трактора.

Тракторник, -а, *розм.* Тракторобудівник.

ТРАЛЬНИК, ТРАЛЬЩИК - ТРАУЛЕР - ТРЕЙЛЕР, ТРАЙЛЕР

Тральник, -а, тральщик, -а. Оснащене тралами риболовецьке судно; особа, яка керує виловом риби на ньому; військове судно для виловлювання мін і мінер на ньому.

Траулер, -а. Риболовне судно, оснащене тралами для механізованої ловлі риби.

Трейлер, -а *і* **трайлер,** -а. Тягач з візком-платформою для перевезення великих вантажів.

ТРАМП, -а. Вантажне судно для перевезення вантажів у будь-яких напрямах (не на певних лініях).

ТРАНЗИТНИЙ - ТРАНЗИТИВНИЙ

Транзитний. Пов'язаний з перевезенням вантажів або пасажирів через проміжні пункти (транзитом): *транзитний транспорт, транзитний шлях, транзитний багаж, транзитні пасажири, транзитна торгівля.*

Транзитивний. У математиці – перехідний: *транзитивне відношення, транзитивне перетворення.*

ТРАНС, -у. Короткочасний психічний розлад з утратою самоконтролю, що характеризується автоматичністю дій і вчинків у стані потьмарення свідомості; стан відчуження, екстазу, гіпнозу тощо: *перебувати в трансі, хворобливий транс.*

ТРАНС... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "крізь", "через", "за", "по той бік"; пишеться разом: *трансєвропейський, трансконтинентальний.*

ТРАНСАКЦІЯ, -і, *ор.* -єю. **1.** Угода (політична, юридична), яка супроводжується взаємними поступками.

2. Банківська операція – переведення коштів (у тому числі й за кордон) з певною метою.

ТРАНСКРИПЦІЯ - ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ

Транскрипція, -ї, *ор.* -єю. **1.** Передача за допомогою графічних знаків звуків якоїсь мови.

2. Те саме, що **транслітерація.**

3. Перекладання музичного твору для іншого інструмента або голосу, ніж він написаний.

Транслітерація. Передача тексту, написаного одним алфавітом, літерами іншого алфавіту.

ТРАНСМІСІЙНИЙ - ТРАНСМІСИВНИЙ

Трансмісійний. Який стосується трансмісії: *трансмісійна передача, трансмісійний вал.*

Трансмісивний: трансмісивні хвороби – паразитарні та інфекційні захворювання людини **й** тварин, які передаються кровосисними кліщами та комарами.

ТРАНСПІРАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Випаровування води листям рослин, яке сприяє підняттю її судинами стебел.

ТРАНСПЛАНТАТ, -у. Ділянка тканини або орган, використовуваний при трансплантації.

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Пересадження з подальшим приживленням тканин і органів у межах одного організму, від одного організму другому того самого або іншого виду чи навіть у межах різних родів.

ТРАНСПОРТЕР - ТРАНСПОРТИР

Транспортер, -а. Пристрій для безперервного переміщення вантажів на невелику відстань, конвеєр; вид залізничної платформи тощо.

Транспортир, -а. Креслярський прилад.

ТРАНСФЕРТ, -у. **1.** Переведення іноземної валюти або золота з однієї країни в іншу.

2. Передавання права володіння іменними цінними паперами однією особою іншій.

3. Обмін населенням між державами на основі міжнародної угоди, автоматична зміна громадянства тощо.

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ - ТРАНСФОРМАТОРНИЙ

Трансформаційний. Який стосується трансформації: *трансформаційна апаратура.*

Трансформаторний. Який стосується трансформатора: *трансформаторна обмотка, трансформаторна підстанція, трансформаторний завод.*

ТРАНСЦЕДЕНТАЛЬНИЙ - ТРАНСЦЕДЕНТНИЙ

Трансцедентальний. 1. Який стосується вищих понять, що їх можна осягнути розумом; абстрактно-логічний, не набутий досвідом. Пох. **трансцедентальність.**

2. Який грунтується на визнанні апріорних, не залежних від досвіду форм свідомості: *трансцедентальна теорія пізнання, трансцедентальна логіка.*

Трансцедентний. 1. Непізнанний, неприступний для людського пізнання.

2. У математиці – який не може бути обчислений алгебричним способом або бути вираженим алгебрично; який вивчає такі величини, поняття: *трансцедентні числа, трансцедентна математика.*

ТРАП[1], -а. **1.** Сходи або драбина на суднах, в аеропортах, цирках.

2. *заст.* Апарат, в якому від нафти відділяють попутний газ; сепаратор.

ТРАП^{2}, -у. Основні магматичні гірські породи (переважно базальти й діабази).

ТРАСАНТ - ТРАСАТ

Трасант, -а. Особа, яка переводить свій платіж на іншу особу (видає тратту).

Трасат, -а. Особа, яка мас сплатити за переказним векселем.

ТРАСУВАТИ^{1}, -ую, -уєш. **1.** Накреслювати трасу дороги, каналу, лінії зв’язку тощо.

2. Лишати видимий (світний або димовий) слід під час польоту (про кулі, снаряди).

ТРАСУВАТИ^{2}, -ую, -уєш. Виставляти переказний вексель – тратту.

ТРАТТА. Переказний вексель – переважно в міжнародних розрахунках.

траулер див. **тральник.**

ТРАХЕЇ - ТРАХЕЇДИ

Трахеї, -ей, *мн. (одн.* трахея, -ї, *ор.* -єю). 1. Органи дихання людини й наземних хребетних тварин; дихальне горло.

2. Вертикальні ряди клітин у деревних рослин із зруйнованими стінками й відмерлою протоплазмою.

Пох. **трахейний.**

Трахеїди, -ів, *мн.* Видовжені клітини в деревині рослини, що виконують провідну й почасти механічну функції. Пох. **трахеїдний.**

трейлер див. **тральник.**

ТРЕПАН - ТРЕПАНГ

Трепан, -а. Хірургічний інструмент.

Трепанг, -а. Вид морських безхребетних тварин – голотурій.

три... див. **трьох...**

ТРИАТЛОН, -у. Вид спортивного триборства – плавання у відкритому басейні, велогонка, легкоатлетичний крос.

ТРИВАЛИЙ - ТРИВКИЙ -ТРИВНИЙ

Тривалий. Який довго тривав або триває: *тривалий час, тривала пауза, тривала боротьба.*

Тривкий. Який важко зіпсувати, зруйнувати; якого не можна легко зламати, розбити, порвати і т. ін.; міцний, стійкий, витривалий тощо: *тривка броня, тривке дерево, тривка опора, тривкий мур, тривке яблуко, тривке щастя.*

Тривний. Поживний, ситний, який добре вгамовує голод (про страву). *Поки перепрягали коні, старенька селянка-бабуся внесла нам обід, тривний, смачний і недорогий* (Ї.Нечуй-Левицький); *Ложки сходяться колом над мискою, цокаються злегка одна об одну і ворушаться в мисці, загрібаючи тривної гущі* (І.Микитенко).

ТРИВАТИ - СТРИВАТИ - СТРІВАТИ

Тривати. Відбуватися протягом певного відрізку часу; існувати, бути. *Ще тиждень тривала тиша в Бориславі* (І.Франко); *Так далі тривати не*

може (О.Довженко); *А пауза тим часом тривала* (І.Багряний); *Йому раптом до болю захотілося, щоб мир у його душі тривав* (Вал. Шевчук).
Не варто в цьому значенні надуживати словом продовжуватися: *боротьба продовжувалася, обговорення продовжувалося, стосунки продовжувалися, не може так довго продовжуватися.*

Стривати. Уживається тільки наказовий спосіб стривай, стривайте як прохання не поспішати з чимось, почекати певний час, не робити чого-небудь, а також як нахваляння, погроза тощо. – *Стривай! – не дала вона йому казати* (Б.Грінченко); – *Стривайте, мамо, не спішіть. Розкажіть краще, що в нас там дома робиться* (О.Гончар); [Кирило:] *Стривай, дадуться вони* [відьми] *коли-небудь тобі взнаки!* (М.Кропивницький).

Стрівати, стріти *і* **стрінути.** Зустрічати, стрічати. *Стрівають їх знайомі, становляться, розпитують* (Панас Мирний); *Вона була переповнена радістю і обдаровувала нею всіх, кого тільки стрівала* (О.Копиленко).

тривкий – тривний див. **тривалий.**

ТРИДЦЯТЕРО, -тьох, -тьом, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *козаків, школярів, селян.* Пор. **двоє.**

ТРИЛЕР, -у. Пригодницький кінофільм чи художній твір, який використовує специфічні засоби вираження (затягування пауз, натуралістичні деталі та ін.) для збудження сильних емоцій (тривожного очікування, неспокою, страху тощо); оповідь провадиться від імені жертви, злочинця.

ТРИМАРАН, -а. Судно, яке складається з трьох з’єднаних у верхній частині паралельних корпусів.

ТРИМЕСТР, -у. Частина навчального року (три місяці) у вищих навчальних закладах деяких країн.

ТРИПЛАН, -а. Літак з трьома площинами крил, розміщеними паралельно одна над одною.

ТРИПЛЕКС, -у. 1. Матеріал, що складається з трьох шарів силікатного або органічного скла і склеювального шару (як правило, з полівінілбутиралю).

2. Будь-який пристрій або процес, що складається з трьох самостійних частин.

3. У поліграфії – спосіб трибарвного репродукування однобарвних напівтонових оригіналів.

ТРИПЛЕТ, -у. 1. Система, що складається з трьох частин – наприклад, сукупність трьох близьких за своїми властивостями елементарних частинок.

2. Третій примірник якоїсь речі.

3. У більярдній грі – удар, при якому куля влучає в ціль, відскочивши від двох бортів.

ТРИПТИХ, -а. Композиція з трьох картин, малюнків, барельєфів тощо, об’єднаних спільною темою, мотивом і т. ін.: *хореографічний триптих.*

ТРИФТОНГ, -а, *лінгв.* Поєднання трьох голосних звуків в одному складі.

ТРІЄР - ТРІЄРА

Трієр, -а. Машина для очищування та сортування насіння.

Трієра. Судно з трьома рядами весел у давніх греків.

ТРІОД - ТРІОДЬ

Тріод, -а, *н.* Трьохелектродна електронна лампа; трьохелектродний напівпровідниковий прилад (транзистор).

Тріодь, -і, *ор.* -ддю, *ж.* Книга церковних пісень і молитов – трипісенних канонів.

ТРІУМФАЛЬНИЙ - ТРІУМФА-ТОРСЬКИЙ

Тріумфальний. Який стосується тріумфу; переможний, урочистий. Вж. зі сл.: *марш, похід, хід, в'їзд, вхід, успіх, шлях, арка, ворота, брама, клич.*

Тріумфаторський. Який стосується тріумфатора – переможця: *тріумфаторський погляд, тріумфаторська радість.*

ТРОЄ, трьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *ведмедів, дядьків, коней, купців, мисливців, партизанів, слуг, хлопців, вікон, літ, полотен, голів, дівчат, дітей, людей, саней; на дорогу вийшло троє, всі троє побігли, нас було троє, відер з троє.* Пор. **двоє**.

ТРОЇТИ - ТРУЇТИ

Троїти, трою, троїш. 1. Ділити натроє.

2. Збільшувати втроє; потроювати.

Труїти, трую, труїш. Винищувати отрутою; отруювати; переносно – позбавляти когось душевного спокою, рівноваги тощо.

ТРОМБ[1], -у. Кров'яний згусток, що утворився в кровоносній судині або в порожнині серця.

ТРОМБ[2], -у. Руйнівної сили атмосферний вихор у вигляді темного стовпа діаметром десятки й сотні метрів.

ТРОМБІН - ТРОМБОН -ТРОМБОЗ

Тромбін, -у. Фермент, який зумовлює зсідання крові.

Тромбон, -а. Мідний духовий інструмент, що характеризується різким звуком.

Тромбоз, -у. Процес утворення тромбів у судинах або в порожнині серця.

ТРОП, -а. Слово або вислів, вживаний у переносному значенні для досягнення якнайбільшої виразності (метафора, метонімія, гіпербола, епітет тощо).

ТРОПОСФЕРА. Нижня частина атмосфери, що переходить у стратосферу.

...ТРОФІЯ, ...ТРОФНИЙ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на зв'язок з поняттями "їжа", "живлення": *гіпертрофія, гетеротрофний.*

ТРОФО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "живлення"; пишеться разом: *трофолаксис, трофоневроз.*

ТРУБОУКЛАДАЛЬНИК - ТРУБОУКЛАДАЧ

Трубоукладальник, -а. Робітник, який укладає труби в траншеї.

Трубоукладач, -а, *ор. -би.* Пересувний підйомний кран для укладання труб у траншеї.

труїти див. **троїти.**

ТРУНОК, -нку. 1. Напій (переважно алкогольний); відвар трав,

коріння, призначений для лікувальних та інших потреб. *Не жалуйте, діти, Трунку дорогого, Із двора не випускайте Тверезим нікого* (П.Куліш); *Чого там не було: вареники, мнишки, жарений дрохвич, смажені в сметані карасі, а трунків – не перелічиш: наливки, запіканки і біломорські вина* (Ю.Стороженко); – *Угорське, шампан благородний, портвейн, бордо – то мої трунки* (М.Коцюбинський); [Маруся:] *Бабусю, дайте мені привороту! Я вам чим хочете віддячу...* [Баба:] *Не треба мені нічого... ось тобі дві пляшечки: в одній червоний трунок, у другій зелений* (М.Старицький).

2. *діал.* Шлунок. *Чи я ззів чого такого недоброго, чи води холодної напивсь: щось на трунку погано* (Словник Б.Грінченка); *Я випити вип'ю, бо щось мене в трунку млоїть* (І.Франко).

ТРУПА. Колектив артистів театру або цирку: *балетна трупа, гастрольна трупа, мандрівна трупа, трупа театру.*

ТРЬОХ... - ТРИ...

Вживаються як **двох...** і **дво...** (див.).

Трьох...: *трьохадресний, трьохелектродний, трьох'ярусний* (і *триярусний), трьохтисячний* (і *тритисячний), п'ятдесятитрьохкілометровий, трьохсотлітній.*

Три...: *тризначний, тричленний.*

ТРЮМО, *невідм. с.* 1. Високе стояче (спочатку простінкове) дзеркало. *Просто проти неї велике на всю стіну стояло трюмо* (А.Головко).

2. Простінок між вікнами, звичайно оздоблений орнаментом.

ТУМАН^{1}, -у. Скупчення в атмосфері конденсованої водяної пари (дрібних крапельок води, кристаликів льоду або їх суміші).

ТУМАН^{2}, -а. Іранська золота монета, яку чеканили з кінця XVIII до початку XX ст. Тепер використовують в Ірані як одиницю великого рахунку (1 туман дорівнює 100 ріалам).

ТУПАТИ - ТЮПАТИ

Тупати. Стукати ногами об щось тверде; іти, ходити. *Тупає* [Лісовик] *з злості ногою* (Леся Українка); *Танцював він, втягши голову в плечі, тупав ногою на одному місці або дриґав то назад, то вперед* (Григорій Тютюнник); *Ніхто не грюкав так дверима, не тупав черевиками, як Горбенко* (Я.Гримайло); *Каленик тупав на місці* (М.Коцюбинський).

Тюпати. Бігти, нешироко ступаючи; бігти швидко або помалу маленькими кроками. *Конячка весело форкала, тюпала* (Ю.Збанацький); *Іде по воду молодиця, За нею тюпає хлоп'я* (М.Рильський).

ТУПИТИ - ТУПІТИ - ТУПІШАТИ

Тупити, -плю, -пиш, *перех.* Робити тупим. *Шаблюку свою Козак Мамай гострив щодня. Гострив щодня, бо й тупив щодня* (О.Ільченко).

Тупіти, *неперех.* Ставати тупим, тупішим.

Тупішати. Ставати тупішим.

ТУР^{1}, -у. 1. Один оберт по колу в танці: *тур вальсу. Лише три тури протанцювала Лора з Васютою* (Ю.Шовкопляс).

2. Частина якогось змагання, конкурсу: *останній тур шахового турніру.*

3. Етап на багатоступеневих виборах: *перший тур виборів.*

4. Мандрівка, подорож для відпочинку й ознайомлення з визначними пам’ятками якої-небудь країни, міста тощо.

ТУР^2, -а. 1. Вимерлий дикий бик. – *Ганялись наші діди, коли правда, що співають у піснях, і за золоторогими турами на Дніпрових борах* (П.Куліш).

2. Гірський кавказький козел. *На скелястій верховині Турів вистежив юнак* (Л.Первомайський).

ТУР... Перша частина складних слів, що відповідає слову **туристський;** пишеться разом: *турбаза, турпохід.*

ТУРБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **турбінний;** пишеться разом: *турбогвинтовий, турбокомпресор.*

ТУРИСТИЧНИЙ - ТУРИСТСЬКИЙ

Туристичний. Який стосується туризму: *туристичний довідник, туристичне бюро, туристичний похід.*

Туристський. Який стосується туриста, туристів: *туристський намет, туристський автобус, туристський похід* (похід туристів), *туристський сезон, туристський табір, туристська база, туристська група, туристська подорож, туристська путівка.*

турки, туркмени див. **тюрки.**

ТУРНЮР, -а, *заст.* Модна наприкінці XIX ст. частина жіночого туалету у вигляді подушечки, яка підкладалася під сукню нижче талії для надання постаті пишності, а також широка спідниця, призначена для носіння з такою подушечкою.

ТУШ^1, -і, *ор.* -шшю, *ж.* Рідка або густа фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яку вживають для креслення, малювання пензлем або пером тощо. *На стінах висіло кілька добрих малюнків, виконаних тушшю* (Ірина Вільде).

ТУШ^2, -у, *ор.* -ем, *ч.* Невелика музична п’єса, що виконується як урочисте привітання під час ушанування, вручення нагород тощо: *оркестр заграв туш. Молоді встали з воза, ..музики вдарили туш* (В.Кучер).

ТУШКУВАТИ - ТУШУВАТИ

Тушкувати, -ую, -уєш. Варити м’ясо, овочі в закритому посуді на слабкому вогні у власному соку: *тушкувати баклажани.* Пох.: **тушкований, тушкування.**

Тушувати, затушувати. Накладати тіні на щось, покривати тушшю: *тушувати фотографію.*

ТЬМЯНІТИ - ТЬМЯНІШАТИ

Тьмяніти. Ставати тьмяним, тьмянішим; виділятися невиразно, нечітко; бути позбавленим блиску, яскравості. *Зорі тьмяніли від спалаху ракет, блиску гарматних залпів і пожеж* (М.Ю.Тарновський); *Сонце зайшло. Рудий край тьмяніє, охолоджується* (В.Бабляк); *Віддалік ледь помітно тьмяніли гори* (Д.Ткач); *В руках моїх стертим глянцем тьмяніє фотокартка* (П.Колесник).

Тьмянішати. Ставати тьмянішим. *Раптом день став тьмянішати*

(З.Тулуб); *На Ніниному обличчі поступово згасала жвавість, воно немов замерзало, тьмянішало* (Є.Гуцало).

ТЮЛЬКА - КАМСА, ХАМСА

Тюлька. Дрібна морська промислова риба родини оселедцевих.

Камса, хамса. Дрібна морська промислова риба родини анчоусових ряду оселедцеподібних.

тюпати див. **тупати.**

ТЮРБО, *невідм., с.* Донна хижа риба родини камбалових, що має промислове значення. Поширена в Середземному морі та в Атлантичному океані.

ТЮРКИ - ТУРКИ - ТУРКМЕНИ

Тюрки, -ів, *мн. (одн.* тюрок, -рка). Велика група споріднених за мовою народів, до яких належать татари, узбеки, азербайджанці, казахи, киргизи, башкири, туркмени, якути, каракалпаки, турки тощо. Пох. **тюркський.**

Турки, -ів, *мн. (одн.* турок, -рка). Нація, основне населення Туреччини. Пох. **турецький.**

Туркмени, -ів, *мн. (оди.* туркмен, -а). Нація, основне населення Туркменістану. Пох. **туркменський.**

ТЯГОВИЙ - ТЯГЛОВИЙ

Тяговий. Призначений для переміщення чого-небудь: *тягова машина, тяговий трос, тяговий пристрій, тяговий електродвигун.*

Тягловий. Який використовується для роботи в сільському господарстві (про коней, худобу тощо): *тяглова сила, тяглове господарство.*

тяжкий див. **важкий.**

ТЯЖКОПОРАНЕНИЙ, ВАЖКОПОРАНЕНИЙ - ТЯЖКО (ВАЖКО) ПОРАНЕНИЙ

Тяжкопоранений, важкопоранений, -ого, *ім.* Той, хто має тяжке поранення. *Над полем висів тягучий стогін залишених тяжкопоранених* (П.Кочура); *Костецький дивився, як зносять у човен важкопоранених* (Л.Первомайський).

Тяжко (важко) поранений, *присл. з дієприкм. Не один з них кинув на важкому шляху вбитих і тяжко поранених товаришів і братів (О.Довженко); Сергій показав, що гість був дуже тяжко поранений на війні (Григорій Тютюнник); Упав важко поранений Пахомов (О. Довженко).*

ТЯЖКОХВОРИЙ, ВАЖКОХВОРИЙ - ТЯЖКО (ВАЖКО) ХВОРИЙ

Тяжкохворий, важкохворий, -ого, *ім.* Дуже важко хвора людина. *Євген Вікторович закінчив свій щоденний обхід тяжкохворих* (І.Ле); *Переді мною лежав тяжкохворий* (О.Донченко); *Безбородько вибрався до лікарні нібито екстрено відвідати одного важкохворого* (Ірина Вільде); *Обличчя його було жовте і спите, а очі запалені, мов у важкохворого* (А.Дімаров).

Тяжко (важко) хворий, *присл. з дієприкм. – Він тяжко хворий (М.Стельмах); [Юрій:] Я чув – цей чоловік тяжко хворий (Л.Смілянський).*

У[1]. Як назва літери вживається в с. р.: *мале у;* як назва звука вживається в ч. р.: *довгий у.*

У^2 – В, *прийм.* Вж. у словосп.: *у (в) десять разів більше, у (в) селі* (і *на селі) працювати, у (в) село* (і *на село) поїхати, у службових справах, вода перетворюється в пару* (і *на пару), зошит в одну лінійку, покласти в кишеню* (і *до кишені), поїхати в місто* (і *до міста), вступити в університет* (і *до університету), ходити в школу* (і *до школи).*

Прийменник **у** (як і початкове ненаголошене **у** в багатьох словах сучасної української мови) чергується з **в** (у нескладовим): а) між приголосними, щоб уникнути їх збігу, а також незалежно від закінчення попереднього слова перед наступними в, ф та перед сполученнями приголосних звичайно вживається у: *наш учитель, прибув у Львів* тощо; б) між голосними, щоб уникнути їх збігу, як правило, пишеться в: *ми були в Одесі, хата стояла в яру;* в) після голосного перед приголосним або після приголосного перед голосним, залежно від швидшого чи повільнішого темпу мови, від ритму її, вживається і в, і у: *ми були в саду – ми були у саду, наша вчителька – наша учителька;* г) на початку речення, після паузи вживається, як правило, **у**, а перед голосними також **в**.

У – **в** ніколи не чергуються в словах, що вживаються тільки з **в** або тільки з **у**: *влада, вплив, увага, узбережжя, указ, умова, установа, уява* та багато інших. Слід мати на увазі, що від початкового **у** і **в** залежить семантика ряду слів, пор.: *удача* і *вдача, уклад* і *вклад, управа* і *вправа.* Слова, в яких відбувається чергування початкового у з в, іноді не мають повної семантичної тотожності, напр.: *вкладати* і *укладати* в багатьох значеннях рівноцінні, але словники, угоди, плани і т. ін. переважно *укладати.* Не чергуються у – в у власних назвах і словах іншомовного походження та похідних від них: *Власенко, Врубель, Угорщина, угорський, Урал, уральський, увертюра, ультиматум, ультимативний, утопія, утопічний.*

убачати див. **вбачати.**

убік – у бік див. **вбік.**

убрід – у брід див. **вбрід.**

УВАГА - УВАЖНІСТЬ

Увага. Зосередження думки або зору, слуху на якомусь об'єкті; прихильне, доброзичливе ставлення до когось, чогось тощо: *брати до уваги, відвертати увагу, загострювати увагу, мати на увазі, оточити увагою, знаки уваги до когось. Смугляве личенько розчервонілося, повні вуста розтулилися – вся увага її була звернена на роботу* (М.Коцюбинський).

Уважність, -ності, *ор.* -ністю. Вияв уваги; уважне ставлення до когось, чогось: *робота потребує уважності, уважність до людей.* [Хуса:] *Я безмірно вдячний за уважність до мене й до звичаїв мого люду* (Леся Українка).

уверх – у верх див. **вверх.**

уві див. **вві.**

увік – у вік див. **ввік.**

увісьмох – у вісьмох див. **ввісьмох.**

уволю – у волю див. **вволю.**

углиб – у глиб див. **вглиб.**

углибині – у глибині див. **вглибині.**

углибину – у глибину див. **вглибину.**

угода див. **договір.**

уголос – у голос див. **вголос.**

угорі – у горі див. **вгорі.**

угору – у гору див. **вгору.**

УГОРЦІ - МАДЯРИ

Угорці, -ів, *мн. (одн.* угорець, -рця). Народ, що становить основне населення Угорщини.

Мадяри, -ів, *мн. (одн.* мадяр, -а). Самоназва угорців.

угруповання див. **групування.**

удалечині – у далечині див. **вдалечині.**

удалечінь – у далечінь див. **вдалечінь.**

удалині – у далині див. **вдалині.**

удалину – у далину див. **вдалину.**

удаль – у даль див. **вдаль.**

удатний див. **вдатний.**

удача див. **вдача.**

удвадцятьох – у двадцятьох див. **вдвадцятьох.**

удвічі див. **вдвічі.**

удвоє – у двоє див. **вдвоє.**

удвох – у двох див. **вдвох.**

удев'ятеро – у дев'ятеро див. **вдев'ятеро.**

удев'ятьох – у дев'ятьох див. **вдев'ятьох.**

удень – у день див. **вдень.**

удесятеро – у десятеро див. **вдесятеро.**

удесятьох – у десятьох див. **вдесятьох.**

удивлятися див. **вдивлятися.**

УДІЙ - НАДІЙ

Удій, удою, *ор.* удоєм. Кількість молока, надоєного за один раз або за певний відрізок часу: *разовий удій, добовий удій, річний удій.* Пох. **удійний.**

Надій, надою. Кількість надоєного молока: *надій молока на корову, високі надої молока, приріст надоїв.*

удобрення див. **добриво.**

удруге – **у друге** див. **вдруге.**

удячний див. **вдячний.**

УЗБІЧ, *присл.* Збоку, осторонь; у знач, прийм. *Павло підвівся, тихо став узбіч* (М.Бажан); *На бистрім шляху, узбіч садиби над глухим яром, колони машин, вервечки люду оружного і з тачками* (М.Рудь).

УЗБІЧЧЯ, *р. мн.* -іч. 1. Бічна частина дороги, шосе тощо; смуга вздовж дороги; край лісу, поля та ін., а також переносно. *Степан Пасюга з'їхав на узбіччя дороги, заглушив мотор...* (Є.Гуцало); *Сніг майже зійшов, дороги протряхли, йти було легко, особливо узбіччям* (І.Копиленко); *Ліс густішав. Модрину заступила ялина, що густо, як щетиною, укрила узбіччя* (В.Гжицький); *Часом те звичайне явище ми шукаємо не в самій гущавині*

бурхливих подій, а десь на його притемнених узбіччях (І.Ле).

2. Схил гори, височини, насипу. *А в глибині бухти розсипалися на узбіччі гори білі саклі* (З.Тулуб); *Микола Івасюк знає в горах кожну галявину. Знає кожну яругу, всі узбіччя, видолинки* (І.Чендей); *Мартинюк поволі йшов берегом, понад крутим узбіччям* (Л.Дмитерко).

Пох. **узбічний** *(узбічна алея, узбічна вуличка, узбічна дорога).*

УЗВИЧАЇТИ *(що).* Зробити звичайним, широковживаним; усталити. *А ми, як здавна узвичаєно, Лиш день твій* [осені] *заяснів – Тобі одразу доручаємо Своїх і дочок, і синів* (В.Бичко). Пох.: **узвичаєний, узвичаєння.**

УЗВИШШЯ, *р. мн.* -иш. Невисока гора, височина, будь-яке підвищення на місцевості. *Всміхається з узвишшя дітям Кобзар, мов світоч, над Дніпром* (М.Терещенко); *Хвилясто здіймалися лагідні київські узвишшя, порозрізувані спадистими ярами* (П.Загребельний); *Улянин двір лежав на краю села, над болотом. Узвишшя тут круто западало донизу, воно схоже було на ніс велетенського човна, що колись як урізався з розгону в очерети, так навіки й застиг* (А.Дімаров).

УЗВІЗ, узвозу. Короткий підйом; вулиця, дорога, що простягається круто вгору. *Узвозом до Дніпра йшла жінка* (Є.Гуцало); *Машина плавно підіймалася Володимирським узвозом* (Л.Дмитерко); *Ведмідь знайшов в сусідньому байраці крутий узвіз, спустивсь до моря сам, напивсь, ввійшов по черево у воду і плавать став, немов гіпопотам* (М.Драй-Хмара).

УЗГОДЖЕННЯ - УЗГОДЖЕНІСТЬ

Узгодження. Надання чому-небудь відповідності до чогось, єдності з чимось; встановлення відповідності, єдності між чимсь: *узгодження дій, узгодження позицій.*

Узгодженість, -ності, *ор.* -ністю. Властивість узгодженого: *узгодженість думок, узгодженість дій.*

УЗУРПАТОР, -а. Особа, яка незаконно захопила владу в країні або привласнила чужі права на щось. [Круста:] *От я знаю сам таких, що цезаря готові зневажати – для них він, бач, тиран та узурпатор* (Леся Українка).

УЗУРПАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. Незаконне захоплення влади або привласнення чужих прав на щось, якихось досягнень тощо. *Обіймемось та підемо в левади, В поля й луги, в гаї широкошумні, Чи не розвіємо тяжкої там досади На узурпації, на захвати безумні* (П.Куліш).

УЗУРПУВАТИ, -ую, -уєш, *недок. і док.* Незаконно захоплювати владу або привласнювати чужі права на що-небудь, якісь досягнення тощо. Пох. **узурпований.**

узяти див. **брати.**

укінець – у кінець див. **вкінець.**

укінці – у кінці див. **вкінці.**

уклад див. **внесок.**

УКЛАДАЛЬНИК - УКЛАДАЧ

Укладальник, -а. Той, хто укладає що-небудь, фахівець з укладання чогось: *укладальник паркету, укладальник залізничної колії.*

Укладач, -а, *ор.* -ем. Той, хто упорядковує, укладає що-небудь: *укладач*

збірника законів, укладач словника.

УКЛАДАТИ - ВКЛАДАТИ

Укладати. Офіційно домовлятися про щось, визначаючи умови, складати (угоду, союз тощо); складати, упорядковувати (словники, збірники і т. ін.); накреслювати, намічати (плани тощо) (не "заключати угоду").

В усіх інших значеннях **укладати** вживається паралельно з **вкладати.**

укладач див. **укладальник.**

УКРАЇНІКА - УКРАЇНІСТИКА

Україніка. Сукупність чогось, що стосується історії, економіки, культури і т. ін. України (крім наук): *відділ україніки в бібліотеці, книги з україніки, збирати україніку.*

Україністика. Сукупність наук, які вивчають мову, літературу та культуру українського народу: *сучасна україністика, питання україністики, центри україністики, працювати в галузі україністики.*

УКРАЇНО-... (УКРАЇНО...) - УКРАЇНСЬКО-...

Україно-... (україно...). Перша частина складних слів, що означає "який стосується України, українців". Коли ця частина сурядна з другою частиною складного слова, вона пишеться через дефіс: *україно-польський кордон, україно-російські відносини.* Якщо перша частина є означенням до другої частини слова, вона пишеться разом: *українознавство, українофіл, українофоб.*

Українсько-... Те саме, що **україно-...**, але переважно вживається стосовно української мови; пишеться через дефіс: *українсько-французький словник* (хоч і *українсько-білоруські відносини).*

украй – у край див. **вкрай.**

укріп див. **окріп.**

укупі – у купі див. **вкупі.**

УКУС, -у. 1. Дія за знач, укусити: *від укусу гадюки розпухла нога.*

2. Укушене місце: *перев’язати руку вище укусу.*

УКУСИТИ (ВКУСИТИ), укушу, укусиш. 1. *(кого, що).* Поранити, завдати болю, впившись зубами, хоботком тощо, а також переносно: *собака вкусив хлопця за ногу, муха вкусила.*

2. *(чого) розм.* Відкусити, надкусивши частину чогось: *Івась укусив пирога.*

улад – **у лад** див. **влад.**

УЛЬТИМО, *невідм., с.* У банківській практиці – останній день місяця, кварталу чи року; у комерційній та біржовій практиці – останній робочий день певного періоду, встановлений як термін виконання раніше укладеної угоди з товарними або фондовими цінностями.

УЛЬТРА, ***невідм., ч. і ж. розм.*** **Учасники** й прихильники найреакційніших, украй правих угруповань фашистського типу.

УЛЬТРА... Префікс, що означає "над", "крайній", "за межами": *ультразвук, ультраморфізм, ультрамікроби, ультрамодний, ультрацентрифуга.*

умить – у мить див. **вмить.**

умовлятися див. **домовлятися.**

УМФОРМЕР, -а. Електрична машина для перетворення постійного струму однієї напруги на постійний струм іншої напруги.

униз – у низ див. **вниз.**

унизу – у низу див. **внизу.**

уникати див. **вникати.**

УНІ... Перша частина складних слів, що означає "єдино", "одно"; пишеться разом: *унівалент, уніформа.*

УНІВЕРСІАДА. 1. Міжнародні комплексні спортивні змагання студентів.

2. Студентські змагання з чого-небудь узагалі; конкурс.

УНІТАРНИЙ. Об’єднаний, єдиний, який становить собою одне ціле. У словосп.: **унітарна держава** – форма державного ладу, за якої територія держави не має в своєму складі федеративних одиниць (республік, штатів тощо); **унітарні перетворення** – перетворення, спрямовані на об’єднання.

УНІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Об’єднання, союз держав (під владою одного монарха, на основі договору).

2. Об’єднання православної і католицької церкви під владою Папи Римського при збереженні традиційних форм православної обрядовості.

3. Назва міжнародних адміністративних союзів.

УНЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Одиниця маси: в англійській системі мір – 28,350 г; у ряді країн Латинської Америки – близько 28,7 г.

2. Одиниця маси, що застосовувалася в аптекарській практиці: російська – 29,860 г; британська – 31,1035 г.

3. Міра рідини: у США – 29,57 куб. см; у Великій Британії – 28,41 куб. см.

4. Старовинна іспанська, італійська, мексиканська й марокканська срібна монета.

УОСОБЛЮВАТИ, -юю, -юєш, **УОСОБИТИ,** -блю, -биш. 1. Виражати явища природи, предмети в образах живих істот: *фантастичні істоти часто уособлювали природу.*

2. Надавати чому-небудь конкретного вираження, реального образу, матеріальної форми. *Він довго оглядав храм, Будду, чотирьох страшних воїнів на протилежних стінах, що уособлювали охоронців усіх чотирьох сторін світу* (Ю.Збанацький); *Колись люди боялися прокурора, бо він уособлював жандармерію, сибірську каторгу, страшні тортури* (В.Кучер).

3. Найповніше, найдосконаліше втілювати в собі якісь властивості, якості, бути виявом, вираженням чогось: *уособлювати велику силу, уособлювати в собі народну мудрість.*

упень – у пень див. **впень**

уперед див. **вперед**

упереміж, упереміжку – упереміш

уперемішку див. **впереміж.**

уперше – у перше див. **вперше.**

упливати див. **впливати.**

УПОВНОВАЖЕННЯ - ПОВНОВАЖЕННЯ

Уповноваження, *р. мн.* -ень. Надання кому-небудь права, дозволу діяти, говорити від чийогось імені. *Охоче посилаю вам уповноваження про право перекладати мої оповідання* (М.Коцюбинський).

Повноваження. Право, надане кому-небудь для здійснення чогось, а також приймати рішення на власний розсуд: *надзвичайні повноваження, необмежені повноваження. Потрібно було негайне втручання відповідальної особи з широкими повноваженнями* (П.Панч); *Олександр Васильович передає всі свої повноваження старшому помічникові* (В.Логвиненко).

упоперек – у поперек див. **впоперек.**

упору – у пору див. **впору.**

УПРАВА - ВПРАВА

Управа. 1. Установа, яка займається громадськими, становими та адміністративними справами: *волосна управа, лікарська управа, рудна управа.*

2. *розм.* Сила, здатна зупинити когось в його незаконних діях, сваволі тощо: *знайти на нього управу, немає управи на нього.*

Вправа. Розвиток певних якостей, навичок систематичною роботою; спеціальне завдання для набуття або закріплення певних навичок, знань.

УПРАВЛІННЯ - ПРАВЛІННЯ

Управління, *р. мн.* -інь. 1. Те саме, що **керівництво 1**: *управління виробництвом.*

2. *зрідка.* Те саме, що **керування 1:** *управління електровозом.*

3. Адміністративна установа або відділ якоїсь установи, організації, що відає певною галуззю господарської, наукової, військової і т. ін. діяльності: *житлове управління, управління метеослужби.*

Правління. 1. Час, період, протягом якого певна особа здійснює верховну владу над кимсь, чимсь; форма керівництва: *князівське правління, самодержавне правління.*

2. Виборний орган, апарат, що керує установою, організацією, підприємством тощо: *правління кооперативу.*

Пор. **керівництво.**

управляти див. **керувати.**

упроваджувати див. **запроваджувати.**

уп’ятеро – у п’ятеро див. **вп’ятеро.**

уп’ятьох – у п’ятьох див. **вп’ятьох.**

ураження див. **враження.**

ураз див. **враз.**

УРАНАТ, -у, *мн.* **уранати,** -ів. Сіль уранової кислоти.

УРАНІТ, -у. Радіоактивний мінерал чорного кольору, який складається з двоокису й триокису урану з домішкою окису торію.

УРБАНІЗАЦІЯ, -ї, *ор.* -єю. 1. Процес зосередження населення й економічного життя у великих містах.

2. Поширення рис і особливостей, властивих місту, промисловому центру.

УРБАНІЗМ, -у. **1.** Тематика, пов’язана з життям великого сучасного

міста.

2. Напрям у будівництві міст у XX ст., який стверджував потребу створення міст-велетнів.

УРВИЩЕ. Стрімкий, прямовисний схил гори, берега тощо; глибоке провалля (звичайно між горами). *Стала* [Маруся] *над якимсь урвищем* (Г.Хоткевич); *Правий берег був високий, з кам'яними урвищами* (О.Донченко); *Вершник вибрався з глибоких урвищ, низин і глянув на світ* (С.Чорнобривець).

УРДУ, *невідм., ж.* Офіційна мова Пакистану й одна з основних мов Індії.

УРЕМА - УРЕМІЯ

Урема. Листяні ліси (з тополі, верби, черемхи тощо) в заплавах великих річок лісостепової, степової та напівпустельної зон.

Уремія, -ї, *ор.* -єю. Гостре або хронічне самоотруєння організму, спричинене недостатністю функції нирок.

урешті – у решті див. **врешті.**

урешті-решт див. **кінець кінцем.**

УРИВЧАСТИЙ - УРИВИСТИЙ

Уривчастий. 1. Який переривається через короткі проміжки; який різко обривається: *уривчаста мелодія, уривчаста розповідь, уривчасті дзвінки, уривчасті слова.*

2. Який містить у собі неповні дані: *уривчасті відомості.*

Уривистий. 1. Те саме, що **уривчастий.**

2. Який має стрімкі, прямовисні схили, береги: *уривистий яр, урвиста річка.*

урівень, урівні див. **врівень.**

УРІЗАТИ (ВРІЗАТИ), уріжу, уріжеш. 1. *(чого).* Ріжучи, відокремити частину від цілого; поранити щось: *урізати шматок сала, урізати хліба, урізати пальця.*

2. *(що).* Укоротити, зменшити: *урізати поли, урізати халяви, урізати платню.*

...УРІЯ. Кінцева частина складних слів, яка вказує на зв'язок з поняттям "сеча".

УРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "сеча", "сечовина", "сечові органи"; пишеться разом: *уробактерії, урогематома, урометр.*

урода див. **врода.**

урозбрід див. **врозбрід.**

урозгін див. **врозгін.**

уроздріб див. **вроздріб.**

урозріз див. **врозріз.**

урозсип див. **врозсип.**

урозтіч див. **врозтіч.**

уруна див. **вруна.**

уряд – у ряд див. **вряд.**

УСВІДОМЛЮВАТИ, -юю, -юєш, **УСВІДОМИТИ**, -млю, -миш. Осягати розумом, сприймати свідомо, розуміти значення, сенс чогось. *Щасливі батьки із жахом усвідомлювали, що з кожною хвилиною сиротіють дедалі більше й більше* (Ю.Яновський); *Він добре усвідомлює, що зустріч з Валентиною неминуча* (М.Руденко); *Що вскочив у халепу, це він уже усвідомив* (А. Головко).

Немає потреби заміняти ці словосполучення рідковживаними *давати (дати) собі звіт, не давати собі звіту.*

усемеро – у семеро див. **всемеро.**

усередині – у середині див. **всередині.**

усередину – у середину див. **всередину.**

усімох – у сімох див. **всімох.**

УСЛАВЛЮВАТИ - ОСЛАВЛЮВАТИ

Уславлювати, -юю, -юєш. Величати когось, щось: *уславлювати Вітчизну, уславлювати людину.*

Ославлювати. Переважно поширювати погану славу (плітки, осуд тощо); знеславлювати: *ославлювати жінку.*

услід – **у слід** див. **вслід.**

усміх див. **усмішка.**

УСМІХАТИСЯ (ВСМІХАТИСЯ) - ПОСМІХАТИСЯ

Усміхатися (всміхатися), усміхнутися (всміхнутися). Усмішкою виявляти певні почуття (переважно радість, задоволення тощо), а також переносно. *Видно, люблять цю дівчину усі – так ласкаво до неї усміхаються* (Г.Хоткевич); *Він усміхається скупо, краєм рота* (О.Гончар); *Очі в неї усміхались од щастя* (В.Земляк); *Вона бачить, що я зайшов у двір, і ще здалеку всміхається* (Є.Гуцало).

Посміхатися, **посміхнутися**. 1. Посмішкою виявляти своє почуття або ставлення до когось, чогось (переважно з відтінком іронії, глузування тощо). *Анка лише загадково посміхалась і не відповідала* (М.Трублаїні); *Яків колюче посміхається* (М.Стельмах).

2. Те саме, що усміхатися. *Посміхалась вона тільки очима, і посмішка була лагідна* (Ю.Смолич); *Регулювальники майже ніколи не посміхалися, вони були надто заклопотані* (П.Загребельний).

УСМІШКА - УСМІХ - ПОСМІШКА - ПОСМІХ

Усмішка. 1. Особливий порух м’язами обличчя (губ, очей), який показує схильність до сміху або виражає привіт, задоволення тощо. *Мене здаля, як сонце, гріє Усмішка сонячна твоя* (О.Олесь); *Хмельницький сховав у вусах усмішку* (Н.Рибак); *Наче подих той весняний, усмішка її* (М.Терещенко); *Малий усміхнувся, але то була смутна усмішка* (Вал. Шевчук).

2. Гумористичний художній твір: *вишневі усмішки Остапа Вишні.*

Усміх, -у. Те саме, що **усмішка 1**. *На устоньках її рожевих усміх сяє* (М.Вороний); *Айгюль ще зберігала усмішку на своїх устах, але усміх тепер був гіркий, зболений* (П.Загребельний); *Мою душу пройняло тепло, наче той усміх призначався мені* (Є.Гуцало).

Посмішка. 1. Особливий вираз обличчя (губ, очей), що виражає глузування, іронічне ставлення до когось, чогось тощо. – *Здоров, – придивляється Тимофій до жорсткої посмішки, яка нічого доброго не обіцяє людям* (М.Стельмах); *Хотів уколоти жартом, але стримався, зате глузливу посмішку приховати не зміг* (А.Гудима); *Вогонь зіниць від слова не ожив, У посмішці ховається осуда: – А що, з твоїх ліричних міражів Багато хліба в нашім домі буде?* (Г.Чубач).

2. Те саме, що **усмішка 1**. *На його обличчі грала лагідна посмішка* (О.Досвітній); *У моєї коханої очі ніжні і ніжна посмішка, що ж ніжніше – не знаю* (В.Винниченко); *Весела посмішка ніколи не збігала з гарненького обличчя дівчини* (Ю.Шовкопляс); *Варвара Павлівна заясніла посмішкою* (В.Собко); *Проміняться очі в старої, на поморщеному лиці квітує посмішка* (А.М'ястківський).

Посміх, -у. 1. Те саме, що **посмішка.** – *А, се ви!.. – мовила на вітання баронеса і ледве примітний посміх чувся в тих словах* (Леся Українка); *В очах Шмалія майнув посміх, а голос подобрішав* (М.Стельмах); *Вона скривила уста в подобизні посміху* (П.Загребельний).

2. Глузливий жарт. [Іфігенія:] *Невже тобі, суворій, грізній, личить Робити посміхи над бідними людьми?!* (Леся Українка); *Наталія Миколаївна не знала, як їй прийняти ті Довбнині речі: чи за посміх над її злиднями, чи над її непорядком* (Панас Мирний).

3. Той, з кого глузують; посміховисько. *З посміху люди бувають* (прислів'я); *Цілу ніч прождав я... Сором і безслав'я! Хлопця одурила, Посміхом зробила!* (О.Олесь).

усовувати див. **усувати.**

усоте див. **всоте.**

УСТАВКА - ВСТАВКА (УСТАВКА)

Уставка. Вишита вставлена смужка на плечах жіночої сорочки. *Малинові оксамитові обшивки та уставки простягались аж до пліч* (І.Нечуй-Левицький); *Дуже до лиця їй був гуцульський одяг: і сорочка вишивана з уставками, і киптар писаний, сухозлоттю золочений* (В.Гжицький).

Вставка (уставка). Будь-що вставлене: *орнаментальна вставка, вставка (уставка) в рукопису.*

УСТАНОВА - ЗАКЛАД

Установа. Організація, що відає якоюсь галуззю народного господарства, торгівлі, науки, культури і працює в цій галузі – урядова, політична, торговельна, наукова, дослідна, проектна тощо (Кабінет Міністрів, універмаг, академія, інститут, конструкторське бюро).

Заклад, -у. Організація, яка провадить навчально-виховну, культурно-освітню, оздоровчу роботу тощо (школа, інтернат, університет, інститут, дитячий садок, дитячий будинок, лікарня, санаторій тощо).

устаткування див. **обладнання.**

уступ див. **вступ.**

УСУВАТИ, УСОВУВАТИ - ВСУВАТИ, ВСОВУВАТИ

Усувати, усовувати, -ую, -уєш. Доводити щось до зникнення, ліквідувати; позбавлятися когось: *усувати (усовувати) недоліки, усувати (усовувати) перешкоди, усувати (усовувати) вартових.*

В усіх інших значеннях **усувати, усовувати** вживаються паралельно зі **всувати, всовувати.**

усуміш див. **всуміш.**

УТВЕРДЖУВАТИ - ЗАТВЕРДЖУВАТИ

Утверджувати, -ую, -уєш, **утвердити,** -джу, -диш. Установлюючи щось, робити міцним, непорушним: *утверджувати (утвердити) владу, утверджувати реалізм у літературі, утверджувати (утвердити) себе.*

Затверджувати^1, затвердити. Схвалювати що-небудь; узаконювати щось; визнавати законним призначення когось на якусь посаду, роботу: *затверджувати, затвердити проект, затвердити порядок денний.* Пох.: **затверджений, затвердження.**

Затверджувати^2, затвердити, -джу, -диш. Завчати: *затвердити таблицю множення.* Пох. **затверджений.**

УТИЛІЗАЦІЯ, -і, *ор.* -єю. Доцільне використання, застосування чого-небудь; переробка: *утилізація відходів виробництва, утилізація відходів тепла.*

УТИЛІТАРИЗМ, -у. 1. Напрям в етиці, який визнає користь чи зиск критерієм моральності.

2. Вузький практицизм, прагнення мати з усього безпосередню матеріальну вигоду; дріб'язковий практицизм.

УТИЛІТАРНИЙ. Пройнятий дріб'язковим практицизмом; вузькопрактичний: *утилітарні погляди, утилітарний підхід до справи, утилітарні знання, утилітарне значення, утилітарне ставлення до життя.* Пох. **утилітарність**.

УТИСКУВАТИ, УТИСКАТИ - ВТИСКУВАТИ, ВТИСКАТИ

Утискувати, -ую, -уєш, **утискати.** Насильно, несправедливо обмежувати чиїсь права та дії, піддавати утиску.

В усіх інших значеннях **утискувати, утискати** вживаються паралельно зі **втискувати, втискати.**

утілювати див. **запроваджувати.**

утім – у тім див. **втім.**

УТОПІЗМ, -у. Утопічні погляди, теорії; нездійсненність планів.

УТОПІЯ, -ї, *ор.* -єю. Учення про соціальну перебудову, про ідеальний суспільний лад, яке не ґрунтується на науковому розумінні об'єктивних закономірностей суспільного розвитку; фантазія, нездійсненна мрія тощо.

утори див. **втора.**

утретє – у третє див. **втретє.**

утримувати див. **стримувати.**

утричі див. **втричі.**

утроє – у троє див. **втроє.**

утрьох – у трьох див. **втрьох.**

УФОЛОГІЯ, -ї, *ор.* -єю. Галузь знань, яка вивчає нерозпізнані літаючі

об'єкти і пов'язані з ними явища.

учвал див. **вчвал.**

УЧЕНЬ - ШКОЛЯР

Учень, учня, *ор.* учнем. 1. Той, хто вчиться в загальноосвітній або спеціалізованій школі, хто навчається певному фаху, ремеслу: *учні старших класів, вчителі та учні, учень морської школи.*

2. Послідовник чиїхось поглядів, учення.

Школяр, -а, *ор.* -ем. 1. Учень загальноосвітньої школи: *школярі сходились до школи.*

2. *перен. розм.* Доросла людина, яка поведінкою, вчинками нагадує дитину.

учетверо – у четверо див. **вчетверо.**

учитель див. **педагог.**

учотирьох – у чотирьох див. **вчотирьох.**

ушестеро – у шестеро див. **вшестеро.**

ушістьох – у шістьох див. **вшістьох.**

УШКОДЖУВАТИ, -ую, -уєш, **УШКОДИТИ,** -джу, -диш.

1. Завдавати шкоди; ранити, уражати тощо: *ушкоджувати (ушкодити) руку, ушкоджувати (ушкодити) очі.*

2. Робити непридатним для користування; псувати, ламати: *шкідники ушкоджують рослини. Підкидали* [конкуренти] *огонь у його магазини, ушкоджували його апарати* (І.Франко).

Пох.: **ушкоджений, ушкодження, ушкоджуватися.**

УШУ, *невідм., с.* Традиційне китайське військове мистецтво, яке в своїй основі має філософські, етичні та психофізичні аспекти; ушу являє собою набір специфічних фізичних вправ, що включають прийоми бою з різними видами зброї і без неї.

УЯВА - УЯВЛЕННЯ

Уява. Здатність уявляти – змальовувати, створювати, відтворювати щось у думках, свідомості; фантазування. Вж. зі сл.: *багата, буйна, дитяча, дитини, збуджена, мимовільна, поетична, творча, художня, убога, хвора, людини, письменника; плід уяви, сила уяви, залишитися в уяві, спливати в уяві. – Стійте, стійте, давні чари, Хай в уяві щастя гає!* (Г.Чупринка); *З оповідання Марти він змалював у своїй уяві образ лагідної, терпеливої, пасивної дівчини* (Б.Лепкий); *Ридання струснули її тілом, а в уяві випливло усміхнене Романове лице* (Вал. Шевчук).

Уявлення. Знання, розуміння чогось. Вж. зі сл.: *викривлене, загальне, наше, неточне, повне, помилкове, правильне, релігійне, слабе, чітке, про мистецтво, про письменника, про розвиток суспільства; давати уявлення, зберігати уявлення, складати уявлення, спростовувати уявлення.*

УЯВНИЙ. Який не існує в дійсності, а створений уявою, в уяві: *уявне задоволення. Імператор Іоанн був задоволений уявним боєм і велів видати всім гребцям і воїнам, які брали в ньому участь, нагороду* (С.Скляренко); *Говорила* [Зоня] *до своїх уявних слухачів* (Ірина Вільде); *Зрештою, між уявним і дійсним завжди існуватиме якась невідповідність* (Н. Рибак).

Ф *(еф).* Як назва літери вживається в с. р.: *початкове ф;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий ф.*

ФАБРИКА - ЗАВОД

Фабрика. Промислове підприємство з механізованими процесами виробництва, яке випускає переважно товари легкої та харчової промисловості. Вж. зі сл.: *бавовнопрядильна, кондитерська, взуттєва, меблева, паперова, прядильно-ткацька, рукавична, сірникова, стрічкоткацька, суконна, текстильна, ткацька, трикотажна, тютюнова, шоколадна.* У скл. сл.: *птахофабрика* (велике підприємство, яке постачає продукти птахівництва); *фабрика-кухня* (велике підприємство з механізованим приготуванням страв). Пох. **фабричний.**

Завод, -у. **1.** Велике промислове підприємство з механізованими процесами виробництва, яке випускає переважно товари важкої промисловості. Вж. зі сл.: *асфальтовий, бетонний, вагоноремонтний, газовий, електромеханічний, комбікормовий, консервний, металургійний, пивоварний, протезний, силікатний, содовий, суднобудівний, телевізорний, трубний, турбінний, хіміко-фармацевтичний, хімічний,*
цегельний, цукровий, шинний, завод металоконструкцій. У скл. сл.: *авіазавод, автозавод, верстатозавод, радіозавод, спиртозавод, хлібозавод, завод-автомат, завод-гігант, завод-експортер.*

2. Підприємство для розведення породистих та племінних тварин: *кінний завод, рибоводний завод, устричний завод.*

Пох. **заводський.**

ФАБРИКАТ, -у. Готовий фабричний виріб, завершений продукт виробництва, придатний для споживання без додаткової обробки.

...ФАГ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "який поїдає", "який поглинає": *бактеріофаг, ентомофаг.*

...ФАГІЯ. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв’язок з поняттям "ковтання": *аерофагія, антропофагія.*

ФАТО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "поїдання, пожирання", "який стосується бактеріофага"; пишеться разом: *фагоцити, фагодіагностика, фагопрофілактика.*

ФАЗО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **фазовий**; пишеться разом: *фазоамплітудний, фазовимірювання, фазокомпенсатор, фазометр.*

ФАЙ, фаю, *ор.* фаєм. Щільна шовкова або бавовняна тканина з тонкими поперечними рубчиками.

ФАЙЛ, -у. Цілісна сукупність даних у зовнішній пам’яті комп’ютера, що має власну назву і яку розглядають у процесі передавання й обробки інформації як єдине ціле.

факс див. **телефакс.**

ФАКСИМІЛЕ, *невідм., с.* 1. Точне відтворення яким-небудь чином рукопису, документа, чийогось підпису.

2. Точне відтворення картини за допомогою фотомеханічної репродукції; факсимільна репродукція.

ФАКТ - ФАКТОР - ФАКТАЖ

Факт, -у. Дійсна, невигадана подія, явище, приклад; те, що служить підтвердженням якогось положення, висновку: *неспростовний факт, очевидний факт, історичний факт, аналізувати факти.*

Фактор, -а. Умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, явища; чинник: *важливий фактор, моральний фактор, фактор стабілізації.*

Фактаж, -у. Сукупність фактів.

ФАКТОРИНГ, -у. Різновид торговельно-комісійної операції, який поєднується з кредитуванням обігового капіталу клієнта; включає інкасування дебіторської заборгованості клієнта, кредитування й гарантію від кредитних та валютних ризиків.

ФАЛЬСИФІКАТ, -у. Підробка, підроблений продукт, виріб.

ФАЛЬСТАРТ, -у. Передчасно взятий старт кимсь із учасників змагання.

ФАНАТИЗМ - ФАНАТИЧНІСТЬ

Фанатизм, -у. Сліпа відданість своїй вірі й нетерпимість до інших вірувань; надзвичайна відданість якимсь ідеям, поглядам.

Фанатичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість фанатичного: *фанатичність переконань.*

ФАНЕРОЗОЙ, -ю, *ор.* -єм. Найбільший етап геологічної історії, що охоплює палеозойську, мезозойську, кайнозойську ери.

ФАНТАЗУВАННЯ - ФАНТАЗЕРСТВО

Фантазування, *р. мн.* -ань. Дія за знач, фантазувати. *Він любив Федорове фантазування, знав, що мрійність, то, можливо, єдине багатство й радість його друга* (Ю.Збанацький).

Фантазерство. Захопленість фантазіями, схильність до фантазування: *небезпечне фантазерство.*

ФАНТАСТИКА - ФАНТАСТИЧНІСТЬ

Фантастика. 1. Поняття, образи, створені уявою, що не відповідають дійсності; жанр літератури, пов’язаний з цими явищами: *наукова фантастика.*

2. Щось вигадане, нереальне, пов’язане з фантазією.

Фантастичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість фантастичного; наявність фантастики в чомусь: *фантастичність фабули, колорит фантастичності.*

ФАНТОМ. 1. *р.* -у. Щось нереальне, що існує лише в уяві; ілюзія; привид. *Понад голови люду того Йдуть всесвітні бурі, Панства, царства встають і падуть, Мов фантоми понурі* (М.Вороний); *Туга за фантомом щастя – се щастя. Досягнення приносять розчарування* (У.Кравченко).

2. *р.* -а. Модель людського чи тваринного тіла або частини тіла натурального розміру, що служить наочним приладдям у навчальному закладі, є експонатом у музеї тощо.

фарба див. **барва.**

ФАРБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову фарба; пишеться разом: *фарборозпилювач.*

ФАРМАЦІЯ, ФАРМАЦЕВТИКА - ФАРМАКОЛОГІЯ

Фармація, -ї, *ор.* -єю, **фармацевтика.** Наука, що вивчає питання добування, обробки, виготовлення, стандартизації, зберігання та відпускання лікарських засобів: *експериментальна фармація (фармацевтика).*

Фармакологія. Наука, що вивчає дію ліків на організм і встановлює методи й принципи їх застосування.

ФАРСІ, *невідм., ж.* Одна з іранських мов, поширена в Ірані, Афганістані, Пакистані, Індії, Іраку, Об'єднаних Арабських Еміратах, у країнах Закавказзя та Середньої Азії; перська мова.

ФАРФОР - ФАЯНС

Фарфор, -у. 1. Мінеральна маса із суміші каоліну, пластичної глини, кварцу та польового шпату (переважно білого кольору), яка використовується для виготовлення тонкого посуду, виробів декоративного та прикладного характеру, ізоляційних матеріалів тощо: *ваза з фарфору, сервіз із китайського фарфору.*

2. *збірн.* Вироби з такої маси: *колекція старовинного фарфору, севрський фарфор.*

Пох. **фарфоровий** *(фарфорове виробництво, фарфоровий сервіз).*

Фаянс, -у. 1. Мінеральна маса з особливих сортів глини з домішкою гіпсу та інших речовин, яка використовується для виготовлення керамічного посуду, статуеток тощо: *чашки з фаянсу.*

2. *збірн.* Вироби з такої маси, обпалені й покриті поливою.

Пох. **фаянсовий** *(фаянсова маса, фаянсовий завод, фаянсовий посуд).*

ФАС[1], -у. Лицьовий бік, вид спереду; прямолінійна ділянка фортечної огорожі або польового укріплення з певним напрямом вогню.

ФАС[2], -у. Різновид комерційних умов постачання та оплати товарів у міжнародній торгівлі при морському й річковому їх транспортуванні.

ФАСОННИЙ - ФАСОНИСТИЙ

Фасонний. Зроблений за фасоном (зразком); пов'язаний з виготовленням виробів за певним зразком; який має складну конфігурацію (про тканину): ***фасонні різці, фасонні роботи, фасонна тафта.***

Фасонистий, *розм.* 1. Гарного, модного фасону: *фасонистий одяг.*

2. Якому притаманні показний шик, франтуватість: *фасонистий хлопець.*

ФАТАЛЬНИЙ - ФАТАЛІСТИЧНИЙ

Фатальний. 1. Неминучий, невідворотний; який виражає приреченість, покірність долі, нещастю тощо: *фатальна зумовленість, фатальна неминучість, фатальні очі.*

2. Який зумовлює характер (переважно негативний, небажаний) наступних дій тощо: *фатальний вплив, фатальна зустріч.*

3. Згубний: *фатальне кохання, фатальний збіг обставин, фатальний кінець.*

Фаталістичний. Який стосується фаталізму, грунтується на фаталізмі: *фаталістична покірність долі, фаталістична концепція.*

ФАТА-МОРҐАНА, фата-моргани. Складний міраж, при якому

зображення наземних предметів (озера, гори, дерева тощо) за горизонтом здебільшого спотворені, мінливі; марево.

ФАТОМ - ФАТУМ

Фатом, -а. Одиниця довжини в англійській системі мір, що дорівнює шістьом англійським футам (1,8288 м).

Фатум, -у. Наперед визначена, невідворотна доля; неминучість.

ФАУНА - ФЛОРА

Фауна. Сукупність тварин, що населяють (або населяли колись) певну територію; тваринний світ.

Флора. Сукупність видів рослин, що ростуть (або росли колись) на певній території; рослинний світ.

ФЕДЕРАТИВНИЙ - ФЕДЕРАЛЬНИЙ - ФЕДЕРАЛІСТСЬКИЙ

Федеративний. 1. Який являє собою федерацію (державне об'єднання): *федеративний лад, федеративна держава.*

2. Який стосується федерації – спілки товариств, організацій тощо: *федеративні профспілки, на федеративних засадах.*

Федеральний. 1. Загальнодержавний (стосовно деяких держав): *федеральний канцлер* (у ФРН, Австрії), *Федеральне бюро розслідувань* (в США).

2. *рідше.* Те саме, що **федеративний 1.**

Федералістський. Який стосується федералістів, федералізму: *федералістські погляди, федералістські спрямування.*

ФЕНОМЕН - НОУМЕН

Феномен, -а. У філософії – явище, в якому спостерігається суть чого-небудь; рідкісне, єдине у своєму роді явище або видатна, виняткова людина: *феномен довголіття, психологічний феномен, феномен людської стійкості.* Пох.: **феноменальний** *(феноменальний слух, феноменальна людина),* **феноменалістичний**.

Ноумен, -а. У філософії – те, що осягається тільки розумом; те, що нібито перебуває по той бік явищ і становить непізнаванну сутність; "річ у собі". Пох. **ноуменальний.**

ФЕНОМЕНАЛІЗМ, -у. Вчення, що визнає об'єктом пізнання явища і заперечує можливість пізнання сутності речей.

ФЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "залізо", "залізистий"; пишеться разом: *феромагнетизм, феромарганець.*

ФІГУРАЛЬНИЙ - ФІГУРНИЙ

Фігуральний, *лінгв.* Який має багато особливих форм, стилістичних прийомів, словесних зворотів, що використовуються для підсилення виразності мови: *фігуральний вислів, фігуральна мова.*

Фігурний. 1. Зроблений, виготовлений у формі якоїсь тварини, рослини, візерунка тощо; який має складну форму або призначений для надання чому-небудь такої форми: *фігурний орнамент, фігурний різець, фігурне зображення, фігурні дужки* (у мовознавстві).

2. Який виконується фігурами, комплексом рухів; призначений для виконання чогось фігурами: *фігурні танці, фігурне плавання, фігурне*

катання, фігурний політ.

ФІГУРАНТ - ФІГУРИСТ

Фігурант, -а. **1**. У балеті – танцівник, який виступає в кордебалеті.

2. Актор, який виконує ролі без слів; статист.

Пох.: **фігурантка, фігурантський.**

Фігурист, -а. Спортсмен, що займається фігурним ковзанням або взагалі виконує якісь вправи з фігурами. Пох.: **фігуристка, фігуристський**.

фігурний див. **фігуральний.**

фієста див. **сієста**.

ФІЗ... Перша частина складних слів, що відповідає слову фізичний; пишеться разом: *фізкабінет, фізпідготовка.*

ФІЗИКО-... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "який стосується фізики, пов'язаний з фізикою"; пишеться через дефіс: *фізико-географічний, фізико-математичний, фізико-хімічний.*

ФІЗІО... Перша частина складних слів, що вказує на належність до природи; пишеться разом: *фізіотерапія, фізіотерапевт.*

ФІЗІОНОМІКА. Мистецтво визначати за зовнішнім виглядом і мімікою обличчя внутрішні властивості, психічний стан людини; вчення про зв'язок психічного стану людини з рухами, мімікою обличчя.

...ФІКАЦІЯ. Кінцева частина складних слів, що означає здійснювання, **втілювання:** ***газифікація, радіофікація.***

...ФІЛ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "прихильник", "шанувальник": *бібліофіл, слов'янофіл.*

ФІЛЕ[1], *невідм., с.* 1. Найвищий сорт м'яса із середньої частини хребта туші; полядвиця.

2. Шматок риби або м'яса свійської птиці або дичини, очищений від кісток.

ФІЛЕ[2], *невідм., с.* Ажурне в'язання; виріб, виготовлений таким способом; вишивка на сітчастій тканині з ниток.

...ФІЛІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "схильність", "нахил", "любов до чогось": *анемофілія.*

ФІНВАЛ, -а. Велика морська тварина з підряду беззубих китів; оселедцевий кит.

ФІНИ - ФІНЛЯНДЦІ

Фіни, -ів, *мн. (одн.* фін, -а). Народ, що становить основне населення Фінляндії. Пох. **фінський.**

Фінляндці, -ів, *мн. (одн.* фінляндець, -дця). Мешканець Фінляндії. Пох. **фінляндський.**

ФІСКАЛЬНИЙ. Який стосується державної скарбниці: *фіскальна політика, фіскальні доходи.*

...ФІТ. Кінцева частина складних слів, що вказує на належність до рослин: ***ксерофіт, спорофіт.***

ФІТО... Перша частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "рослина"; пишеться разом: *фітопланктон, фітотерапія, фітофенологія.*

ФІТОЦЕНОЗ, -у. Історична сукупність видів рослин у природі, що

перебувають у тісній взаємодії між собою та з умовами середовища.

ФЛАНЕЛЕВИЙ - ФЛАНЕЛЬНИЙ

Фланелевий. Який стосується фланелі, вироблений з фланелі: *фланелеве виробництво, фланелевий халат.*

Фланельний. Призначений для фланелі, *для* виготовлення її: *фланельний склад, фланельний цех.*

ФЛЕШ - ФЛІШ

Флеш[1], -і, *ор.* -шшю. У старих арміях – польове укріплення у вигляді прямого кута.

Флеш[2], -і, *ор.* -шшю. Верхівка молодого пагона чайного дерева.

Фліш, -у, *ор.* -ем. Потужні товщі осадових гірських порід (морських відкладів), які чергуються між собою в певній послідовності.

флора див. **фауна.**

ФЛОТ - ФЛОТИЛІЯ

Флот, -у. 1. Сукупність суден однакового призначення або певного типу, належності, району плавання тощо: *торговельний флот, підводний флот, Чорноморський флот.*

2. Сукупність літальних апаратів певного призначення: *повітряний флот, військовий флот, цивільний флот.*

Флотилія, -ї, *ор.* -єю. З'єднання промислових, спортивних, експедиційних або військових суден; багато **човнів, суден:** ***військова флотилія, Дніпровська флотилія, флотилія підводних човнів, флотилія яхт.***

...ФОБ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "нетерпимий", "супротивник": *слов'янофоб, термофоб.*

...ФОБІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "нетерпимість", "боязнь": *гідрофобія.*

ФОЛЬКЛОРНИЙ - ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ

Фольклорний. Який стосується фольклору – усної народної творчості: *фольклорний матеріал, фольклорний твір, фольклорні багатства, фольклорна експедиція.*

Фольклористичний. Який стосується фольклористики – науки про фольклор: *фольклористичне видання, фольклористична діяльність, фольклористична експедиція.*

фон див. **тло**.

...ФОН. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "звук": *диктофон, таксофон.*

...ФОНІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "звучання": *поліфонія, стереофонія.*

ФОНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "звук"; пишеться разом: *фонометр, фонометрія.*

...ФОР. Друга частина складних слів, що означає "той, що несе": *семафор.*

ФОРИНТ, -а. Грошова одиниця Угорщини, що дорівнює 100 філерам.

ФОРМАЛІЗМ - ФОРМАЛІСТИКА - ФОРМАЛІСТИЧНІСТЬ

Формалізм, -у. 1. Дотримання зовнішньої форми в чомусь на шкоду суті справи; формальне ставлення до чогось: *наслідки формалізму, прояви формалізму.*

2. Ідеалістичний напрям у мистецтві й науці, що надає значення формі у відриві від практики: *формалізм в історіографії.*

Формалістика, *розм.* 1. Формальне ставлення до справи: *дріб'язкова формалістика.*

2. Дотримання зовнішніх формальностей.

Формалістичність, -ності, *ор.* -ністю. Властивість формалістичного: *формалістичність напрямів (течій).*

ФОРМАЛІСТИЧНИЙ - ФОРМАЛЬНИЙ - ФОРМАЛІСТСЬКИЙ

Формалістичний. Який стосується формалізму: *формалістичне навчання, формалістичне ставлення до справи, формалістична теорія.*

Формальний. Який стосується форми, зумовлений формою тощо; пройнятий ідеями формалізму і т. ін.: *формальна логіка, формальна освіта, формальне ставлення до роботи, формальна підстава, формальний прийом.*

Формалістський. Властивий формалістові, формалізму: *формалістський підхід.*

формалістичність див. **формалізм.**

формальний – формалістський див. **формалістичний.**

ФОРМАНТ - ФОРМАНТА

Формант, -а. Частина слова, яка служить для словотворення й словозміни; афікс.

Форманта. 1. Призвук, який надає звучанню певного тембру.

2. Те саме, що **формант.**

ФОРС-МАЖОР, -у. Надзвичайні непередбачувані обставини, через які виконання зобов'язань однією із сторін, що уклала угоду (контракт, договір), стає повністю або частково неможливим. Пох. **форс-мажорний.**

ФОРСУВАТИ - ФОРСИТИ

Форсувати, -ую, -уєш. Прискорювати розвиток чогось, посилення чого-небудь; у військовій справі – долати природну перешкоду на місцевості: *форсувати підготовку, форсувати процес, форсувати справу, форсувати голос, форсувати водні рубежі.*

Форсити, форшу, форсиш, *розм.* Виставляти напоказ що-небудь, прагнути вразити чимось (одягом, манерами). *Була осінь, солом'яні брилі вже не йшли в сезон, але день випав зовсім літній, а вуличні гуляки тим і форсили, що починали літо першими, а закінчували останніми* (Ю.Смолич).

ФОРТЕПІАНО, ФОРТЕП'ЯНО - РОЯЛЬ - ПІАНІНО

Фортепіано, фортеп'яно, *невідм., с.* Струнний ударно-клавішний музичний інструмент, сучасними видами якого є рояль і піаніно.

Рояль, -я, *ор.* -ем. Різновид фортепіано – інструмент з горизонтально розташованими струнами й корпусом крилоподібної форми.

Піаніно, *невідм., с.* Різновид фортепіано, що має форму високого ящика з вертикально розташованими струнами.

ФОРУМ, -у. 1. *іст.* Майдан в Стародавньому Римі, де зосереджувалось

усе суспільне життя міста.

2. Широкі представницькі збори; з’їзд.

ФОСФАТ - ФОСФІД - ФОСФІН - ФОСФІТ

Фосфат, -у. Сіль фосфорної кислоти; застосовується як добриво й мийні засоби, використовується в харчовій промисловості.

Фосфід, -у. Сполука фосфору з металом; деякі з цих сполук використовуються як напівпровідники.

Фосфін, -у. Фосфористий водень – безбарвний газ з неприємним запахом.

Фосфіт, -у. Сіль та ефір фосфористої кислоти.

ФОТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову фотографічний і поняттям "той, що діє за допомогою світла", "заснований на дії світла"; пишеться разом: *фотовиставка, фотодокумент, фотоіонізація, фотокерування.*

ФРАКТУРА. 1. У медицині – перелом.

2. Один з видів готичного шрифту; почерк готичного малюнка.

ФРАНКО-... (ФРАНКО...) - ФРАНЦУЗЬКО-...

Франко-... (франко...)[1]. Перша частина складних слів, що означає "який стосується Франції, французів". Коли ця частина сурядна з другою частиною складного слова, вона пишеться через дефіс: *франко-пруська війна, франко-американські відносини.* Якщо перша частина є означенням до другої частини слова, вона пишеться разом: *франкомовний.*

Франко-...[2]. Перша частина складних слів, що вказує на торговельну угоду, за якою в ціну товару включають витрати на його вантаження, транспортування, а іноді й страхування; пишеться через дефіс: *франко-вагон, франко-склад, франко-станція.*

Французько-... Те саме, що франко-...[1], але переважно вживається стосовно французької мови; пишеться через дефіс: *французько-український словник.*

ФРАХТ, -у. Плата за транспортування або використання судна (літака) для перевезень вантажів чи пасажирів. Пох. **фрахтовий.**

ФРАХТУВАТИ, -ую, -уєш. Наймати судно (літак) для перевезення вантажів або пасажирів. Пох.: **фрахтований, фрахтування.**

ФРЕЙЛЕЙН - ФРЕЙЛІНА -ФРЕКЕН

Фрейлейн, *невідм., ж.* Звертання до дівчини або форма ввічливого нагадування про неї в німців та деяких інших народів; уживається також разом з ім’ям та прізвищем.

Фрейліна. Дівчина чи жінка аристократичного походження, яка перебуває в почті цариці, королеви, принцеси тощо.

Фрекен, *невідм., ж.* Звертання до дівчини або форма ввічливого нагадування про неї в скандинавських країнах; уживається також разом з ім’ям та прізвищем.

ФРИСТАЙЛ, -у. Вид гірськолижного спорту – швидкісний спуск на лижах горбкуватою трасою, спуск з виконанням різноманітних фігур, стрибки з двометрового трампліну з виконанням сальто, піруетів.

ФРОНТАЛЬНИЙ - ФРОНТОВИЙ

Фронтальний. 1. Який знаходиться на передній стороні чого-небудь; спрямований у бік фронту; лобовий, звернений обличчям до глядача: *фронтальний бік будинку, фронтальна стіна, фронтальна атака, фронтальна композиція.*

2. *перен.* Який поширюється на всіх; загальний: *фронтальне опитування, фронтальна перепідготовка.*

Фронтовий. Який діє, відбувається, перебуває, виникає на фронті, у воєнній обстановці; призначений, характерний для фронту; з яким пов'язане перебування на фронті. Вж. зі сл.: *укріплення, дружба, дороги, життя, роки, спогади, газета, пісня, кінооператор, пригоди.*

ФУНГІЦИД - ФУНГЩИДИН

Фунгіцид, -у. Хімічна отруйна речовина, що застосовується для боротьби з грибковими, бактеріальними, вірусними і т. ін. хворобами рослин.

Фунгіцидин, -у. Лікарський препарат ністатин.

ФУНДАТОР, -а. Засновник, організатор, основоположник чогось.

ФУНТ^1, -а. Давня міра маси, що дорівнювала в Англії, Бельгії 456,6 г, в Україні і Росії – 409,5 г.

ФУНТ^2, -а. Грошова одиниця в деяких країнах: *англійський фунт (фунт стерлінгів), єгипетський фунт, ірландський фунт.*

ФУТ, -а. Одиниця довжини в деяких країнах, яка дорівнює 12 дюймам (від 28,3 до 32,48 см).

ФУТУРИСТСЬКИЙ - ФУТУРИСТИЧНИЙ

Футуристський. Який стосується футуриста, футуризму: *футуристський журнал, футуристський плакат.*

Футуристичний. *Пройнятий ідеями футуризму, який користується художніми методами футуризму: футуристичний напрям у мистецтві, футуристична поезія.*

Х *(ха).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале* х; як назва звука вживається **в ч. р.: *пом'якшений х.***

ХАДЖ-ХАДЖІ

Хадж, -у. Паломництво до Мекки і Медіни.

Хаджі, *невідм., ч.* Почесний титул мусульманина, який здійснив хадж.

ХАЛІФ, -а, **КАЛІФ**, -а. У деяких мусульманських країнах – титул феодального правителя, що об'єднує світську владу з духовною. У словосп. **халіф (каліф) на годину.**

ХАМІТИ, -ів, *мн. (одн.* хаміт, -а). Група народностей Північної Африки, які розмовляють спорідненими мовами. Пох.: **хамітка**, **хамітський** *(хамітські мови).*

хамса див. **тюлька.**

ХАРАКТЕРНИЙ - ХАРАКТЕРНИЙ - ХАРАКТЕРИСТИЧНИЙ

Характерний. Властивий певній особі, предмету, явищу, притаманний багатьом; типовий, своєрідний, специфічний тощо: *характерний рух, характерне явище, характерна вимова, характерна хода.*

Характерний, *розм.* Який має твердий, вольовий характер; упертий,

примхливий, сердитий. – *Ти Гані не знаєш. Тиха і покірна, але характерна* (Б.Лепкий).

Характеристичний. Який випливає з характеру когось, чогось, характеризує когось, щось; характерний: *характеристична прикмета, характеристична мова, характеристичний факт, характеристична ознака. Між бровами зарисувалася характеристична складка* (Б.Лепкий).

ХАРТИСТ - ЧАРТИСТ

Хартист, -а. У Португалії – прихильник виданої в 1826 р. цензової конституційної хартії.

Чартист, -а. В Англії – учасник чартистського руху, прихильник чартизму.

ХАРЧІ, ХАРЧ - КОРМ

Харчі, -ів, *мн., рідше* харч, -у, *ч. і* -і, *ж.* 1. Те, що споживають (їдять, п'ють) люди; їстівні припаси, їжа.

2. *розм.* Те саме, що корм.

Корм, -у. їжа тварин.

ХАТА. Крім загальновідомого "сільський будинок, приміщення та мешканці його тощо", вживається також у значенні "кімната". *Дашкович примостився на скриньці, згорнув руки й довго дивився на дам, котрі бігали по хатах, підіймали дещо з підлоги, говорили, кричали й махали руками* (І.Нечуй-Левицький); – *Іди до секретаря! – сказав* [сторож] *і повів Чіпку аж через три хати, де сиділо багато судовиків* (Панас Мирний).

ХВИЛЕЛОМ - ХВИЛЕРІЗ

Хвилелом, -у. Дамба, що захищає морську гавань, берег тощо від хвиль.

Хвилеріз, -а. 1. Загострена носова частина судна.

2. Те саме, що **хвилелом.**

ХВИЛЮЮЧЕ - ХВИЛЮЮЧИ

Хвилююче, *присл.* Бентежно, зворушливо; викликаючи хвилювання. – *Отут станемо, – сказав Заруба, – і вони вийшли з машини. І одразу почули, як лоскітно і хвилююче пахне земля* (В.Кучер); *Хвилююче пахне димок степового вогнища* (А.Хорунжий).

Хвилюючи. Дієприсл. від хвилювати. *Вітер посилювався, хвилюючи воду в озері.*

ХЕМІ..., ХЕМО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "хімія", "хімічний процес"; пишуться разом: *хемілюмінесцентний, хемосинтез.* Пор. **хіміко-...**

ХИЖИЙ - ХИЖАЦЬКИЙ

Хижий. 1. Який їсть інших тварин (про звірів, тварин); характерний для таких звірів; переносно – подібний до хижака лютістю, жорстокістю (про людину та її риси): *хижий шуліка, хижий розбійник, хиже нутро, хижа радість. Закрякала хижа птиця над своїми жертвами* (І.Франко); *Під берегом, у тихій заводі, ударила хижа щука, полюючи за мальком* (А.Шиян); *Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби* (М.Коцюбинський).

2. *перен.* Який прагне наживи, жорстоко визискуючи когось, який виражає жадібність тощо: *хижа людина, хижа натура, хижі очі. Він собі будинок будує. Поганого в тому., немає нічого, але дуже вже він хижий і хутко збудувати хоче* (В.Собко); *В серцях відвага соколина, і гнів, і лють до хижих зграй* (В.Сосюра).

Хижацький. 1. Який стосується хижака, належний, властивий хижакові: *хижацькі зуби, хижацький інстинкт, хижацьке нутро. Нова особа йшла поволі, роблено і з безперечно хижацькими намірами* (М.Хвильовий).

2. Який грунтується на гнобленні, експлуатації когось: *хижацькі плани, хижацьке визискування.*

3. Який заради користі провадиться таким способом, що призводить до збіднення або знищення природних багатств: *хижацький промисел.*

ХІМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову хімічний; пишеться разом: *хімлабораторія, хімволокно.*

ХІМІКО-... - ХІМІО...

Хіміко-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **хімічний**; пишеться через дефіс: *хіміко-бактеріологічний, хіміко-металургійний.*

Хіміо... Перша частина складних слів, що означає "який стосується хімії або хімічних процесів"; пишеться разом: *хіміосинтез, хіміотерапевтичний, хіміотоксичний.*

Пор. **хемі...**

ХІРОМАНТІЯ, -і, *ор.* -єю. Ворожіння за лініями на долонях рук (визначення характеру людини, пророкування майбутнього тощо).

ХІРУРГ - ХІРУРГИ

Хірург – Лікар, фахівець з хірургії.

Хірурги, -ів, *ми.* Родина дуже поширених морських риб з яскравим і строкатим забарвленням.

ХІТИН - ХІТОН - ХІТОНИ

Хітин, -у. Природний азотовмісний полісахарид, який утворює зовнішній твердий покрив членистоногих, комах, оболонки грибів, деяких водоростей і бактерій.

Хітон, -а. Лляний чи вовняний одяг вільного крою у давніх греків; балетний одяг без рукавів.

Хітони, -ів, *мн.* Ряд панцирних молюсків.

ХЛІБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову хлібний; пишеться разом: *хлібозавод, хлібозбиральний, хлібопекарський.*

ХЛІБ-СІЛЬ, хліба-солі, *розм.* Харчі, їжа. [Настя:] *Але як же його мовчать, коли тебе так судять-гудять за твою хліб-сіль! І хто? Рідний брат* (І.Карпенко-Карий); *Бери тютюн і вірші для їзди, Хліб-сіль, тарань прив'ялено-солону. І гайда в путь* (А.Малишко).

Вживається переважно в словосполученнях: **водити (ділити) хліб-сіль** – харчуватися разом з кимсь; жити спільними інтересами й турботами тощо. *По від їзді Тасі Раїса умовилася столуватись у старої матушки. Щодня утрьох вони ділили хліб-сіль* (М.Коцюбинський); *А то – як-таки: одного села люди, однаково жили, вкупі хліб-сіль ділили, вкупі робили!.. а тепер одні –*

вільні, другі – невільні! (Панас Мирний); **подякувати за хліб-сіль** – висловити подяку за пригощання, піклування, гостинність. *Гості встали з-за стола й довгим рядком простяглися до кімнати, де лежала Онися, щоб подякувати за хліб-сіль* (І.Нечуй-Левицький); цуратися хліба-солі – не виявляти уваги до господарів, відмовлятися від частування. [Марина:] *Може, підгодувалися б у нас, дідусю?* [Кобзар:] *Хліба-солі ніколи не цурався* (М. Кропивницький).

хлів див. **сарай.**

ХЛОР..., ХЛОРО... Перші частини складних слів, що відповідають слову **хлор**; пишуться разом: *хлорангідрид, хлорацетатний, хлоробактерії, хлороводень.*

ХЛОРИД - ХЛОРИТ - ХЛОРИН - ХЛОРАТ

Хлорид, -у. Сіль хлористоводневої (соляної) кислоти: *хлорид натрію.*

Хлорит, -у. Породотвірний мінерал класу силікатів.

Хлорин, -у. Різновид синтетичного волокна з полівінілхлориду.

Хлорат, -у. Сіль хлорнуватої кислоти (отруйна): *хлорат калію.*

хлоро... див. **хлор...**

ХЛОРОФІЛ, -у. Зелений пігмент рослин, який впливає на забарвлення листя, пагонів тощо. Пох.: **хлорофіловий, хлорофільний.**

ХЛОРОФОРМ, -у. Легка, солодка на смак безбарвна рідина, що містить хлор; добрий розчинник жирів, смол тощо. Пох. **хлороформний.**

ХМАРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **хмара**; пишеться разом: *хмароподібний, хмарочос.*

ХМЕЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **хміль**; пишеться разом: *хмелезбиральний, хмелесушарня.*

ХМЕЛИТИ - ХМЕЛІТИ

Хмелити, -лю, -лиш, *перех.* 1. Додавати хмелю в який-небудь напій.

2. Робити кого-небудь хмільним; п’янити, а також переносно. *Чарки заходили по руках. Не горілка хмелила – радість* (В.Бабляк); *– Так я з ними* [з панночками] *пив, хмелив себе їх поцілунками..* (З.Тулуб); *Він бачив у ці дні, як хмелила Ярославу розкутість власного темпераменту* (О.Гончар).

Хмеліти, *неперех.* Ставати хмільним; п’яніти, а також переносно: *хмеліти від вина, хмеліти від щастя. З колосся стиглого, пахучого У нас хмеліла голова...* (Я.Шпорта).

ХОБІ, *невідм., с.* Захоплення, улюблене заняття на дозвіллі. *Товариш Книш, як усі занадто віддані своїй справі люди, мав своє хобі: самодіяльність* (П.Загребельний).

ХОЛДИНГ, -у. Компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших компаній; холдингова компанія.

ХОЛОДИТИ - ХОЛОДІТИ, ХОЛОДНІТИ - ХОЛОДНІШАТИ

Холодити, -джу, -диш, *перех. і неперех.* Робити щось холодним, холоднішим. *Осінній вітер холодив обличчя* (П.Кочура); *– Дай-но, сину, фуфайку, бо щось холодить* (М.Зарудний).

Холодіти, **холодніти**, *неперех.* Ставати холодним, холоднішим. *Осінній час. Поволі холодіє* (П.Дорошко); *Хмуриться і холодіє. Буде дощ* (Мирослав

Ірчан); *Кров, що вливала руки, сякла, холодніла* (Марко Вовчок).

Холоднішати. Ставати холоднішим. ***Все меншали дні, холоднішали ночі*** (О.Гончар).

ХОЛОДНО... - ХОЛОДО...

Холодно... Перша частина складних слів, що відповідає слову холодний; пишеться разом: *холоднокровний, холодноламкий.*

Холодо... Перша частина складних слів, що відповідає слову холод; пишеться разом: *холодоагент, холодокомбінат.*

ХОЛОДОК, -дку. 1. Зменшено-пестливе значення від холод: *ранковий холодок. Незчувся, як коротка літня ніч минала, як від ставків і озерець стало дихати опівнічним холодком* (Б.Лепкий); *Від верб простягнися довгі тіні і з степу повіяло холодком* (М.Лазорський).

2. Затінене місце, тінь (але тільки від сонця і переважно в гарячу пору); захисток від сонця. *Через кілька хвилин хлопці вже сиділи в холодку під грушею* (Б.Грінченко); *Більш за все на світі любив дід сонце. Він прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок* (О.Довженко); *Грається сонце на листках осики, Люди дрімають у милім холодку* (П.Карманський).

3. Трав'яниста рослина родини лілійних, що має лускоподібне листя: ***заячий холодок.***

ХОНДРИТ, -у. У медицині – запалення хряща.

ХОНДРІОМА - ХОНДРОМА

Хондріома. Сукупність хондріосом в одній клітині.

Хондрома. Доброякісна пухлина, яка складається з хрящової тканини.

ХОР - ХОРИ

Хор, -у. 1. Співочий колектив або гурт осіб, які разом виконують вокальні твори. *Дарма, що це був не професіональний хор, співали-таки гарно* (А. Головко).

2. Багатоголосий вокальний музичний твір, а також його виконання; дружне звучання кількох або багатьох голосів тощо. *Натхненний чарівною поезією Т.Г.Шевченка, прекрасні романси й хори створив основоположник української класичної музики Микола Віталійович Лисенко* (з журналу); *Чайки якось хижо кигичуть, злу радість я чую в тім хорі* (Леся Українка).

3. Східна частина католицького храму, де перебувають під час відправи духівництво й церковні співаки.

Хори, хорів, *мн.* Відкрита галерея, балкон у верхній частині парадного залу або в церкві (первісно для розміщення хору, музикантів). *"Завтра я, може, побачу її в церкві... Не піду співати на хори, стану у правому притворі на сходах, коло дверей"* (І.Нечуй-Левицький).

...ХОРД. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттями "струна", "дріт", "звук": *трихорд.*

ХОРЕЙ - ХОРЕЯ

Хорей^{1}, -я, *ор.* -єм. Віршовий розмір.

Хорей^{2}, -я. Довга палиця, якою керують запряженими оленями або собаками.

Хорея, -ї, *ор.* -єю. Захворювання нервової системи людини.

хори див. **хор.**

...ХОРІЯ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттям "поширення", "просування": *антропохорія.*

ХОРОЛОГІЯ, -ї, *ор.* -єю. Наука про сфери поширення (ареали) окремих видів, родин та інших систематичних груп рослин і тварин.

ХРАП - ХРАПА

Храп[1], -а. Нижня й середня частини перенісся тварини (переважно коня). *Козаков метнув нищівний погляд на Македона і люто вхопив свого рисака за храп* (О.Гончар).

Храп[2], -у, *розм.* Хропіння, хрипіння. *Було тихо, тільки чулося, як хто хропе: од дитячого швиденького сопіння., до грубого храпу свекрухи* (Грицько Григоренко); *З храпом шарпнулись коні, вирвали з борозни плуг і помчали полем* (М.Стельмах).

Храп[3], -а. Пристрій для піднімання вантажів; упор для зупинки або регулювання рухомих частин механізму.

Храпа[1], *розм.* Те саме, що **храп[1]**. *Він чистив бугая, водив по корівнику, смикаючи за цепа, що з'єднувався з великим кільцем, управленим бугаю в храпу* (В.Кучер).

Храпа[2], *діал.* Замерзла грязь на дорозі. *Тяжко на коні храпою їздити* (Словник Б.Грінченка).

ХРИЗО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттям "золотий колір", "золотий відтінок"; пишеться разом: *хризоберил, хризопраз.*

ХРИПІТИ - ХРОПІТИ, ХРОПТИ

Хрипіти, -плю, -пиш. 1. *неперех.* Видавати горлом хрипкі (або схожі на хрипкі) звуки, мати в голосі хрипоту. *В горлі йому щось булькало, він хрипів, захлинався* (С.Журахович); *Кашель угамувався, хоч у грудях все-таки сопло, хрипіло* (Панас Мирний); *Великий дзвін хрипів, неначе стара розбита сковорода* (І.Нечуй-Левицький); *Він бився в руках і не міг крикнути, лише хрипів, зціпивши зуби* (А.Головко).

2. *перех і неперех.* Говорити, кричати, співати хрипким голосом. – *Давай! – хрипить старшина, оглядаючись і підганяючи носіїв* (О.Гончар).

Хропіти, -плю, -пиш, хропти, -пу, -пені. Видавати хрипкі звуки вві сні; *розм.* – спати, хропучи; видавати передсмертне хрипіння тощо; видавати хрипкі звуки, важко дихаючи (про тварин). *Ананій хропів і стогнав уві сні* (Ю.Яновський); *Син хропів, залитий кров'ю* (Я.Качура); *Еней в керею замотався, На задвірку хропти уклався* (І.Котляревський); *Коні іржали, хропли, шалено хвицалися і топтали вовків* (З.Тулуб).

...ХРОМ, ...ХРОМІЯ. Кінцеві частини складних слів, що відповідають поняттям "колір", "фарба", "забарвлення": *гепатохром, поліхромія.*

ХРОМАТ - ХРОМІТ

Хромат, -у. Сіль хромової кислоти, яку використовують у виробництві барвників, у фотографії тощо.

Хроміт, -у. 1. Руда, яка містить хром і залізо; хромистий залізняк.

2. Вогнетривкий матеріал з хромистого залізняку; застосовується в металургії.

ХРОМАТО..., ХРОМО... Перші частини складних слів, що відповідають поняттям "колір", "забарвлення"; пишуться разом: *хроматометрія, хромолітографія.*

хроміт див. **хромат.**

...хромія див. **...хром.**

хромо... див. **хромато...**

ХРОНІКАЛЬНИЙ - ХРОНОЛОГІЧНИЙ - ХРОНІКЕРСЬКИЙ

Хронікальний. Пов'язаний з хронікою: *хронікальний жанр, хронікальний фільм.* У скл. сл. *хронікально-документальний.*

Хронологічний. 1. Який стосується хронології: *хронологічний період, хронологічні дати.*

2. Який ґрунтується на послідовному розташуванні подій: *хронологічний запис, хронологічний цикл повістей.*

Хронікерський. Який стосується хронікера, пов'язаний з хронікою: *хронікерський нарис.*

ХРОНІСТ - ХРОНІКЕР - ХРОНІКАР

Хроніст, -а. Той, хто записує події в часовій послідовності; літописець.

Хронікер, -а. Співробітник відділу хроніки в газеті, журналі, на радіомовленні тощо.

Хронікар, -я, *ор.* -ем, *заст.* Те саме, що **хроніст.**

ХРОНО... Перша частина складних слів, що відповідає поняттю "час"; пишеться разом: *хронобіологія, хронограма, хронометр.*

хронологічний див. **хронікальний.**

хропіти, хропти див. **хрипіти.**

ХТОЗНА *(з підсил. част.* **хто й зна**), *присудк. сл.* Невідомо, ніхто не знає. *Коли позичав – знаю, а коли віддам – хтозна!* (приказка); *Хтозна, чи добра душа зустріне втікачок* (А.Хижняк); *– Мені здається, тут не живуть. – "З якої речі?" – Хтозна...* (Вас. Шевчук); *– А що, хіба вирушив з Січі Хмельницький? – "Та хто й зна..."* (О.Соколовський).

ХТОЗНА-ВІДКІЛЯ *(з підсил. част.* **хтозна й відкіля**), *присл.* Невідомо, з якого місця; здалека. *І сонце – хтозна-відкіля взялось* (М.Рильський).

ХТОЗНА-ВІДКОЛИ *(з підсил. част.* **хтозна й відколи**) *присл.* Невідомо, з якого часу; здавна. *В шафі пиляться яскравих кольорів плаття, яких хтозна-відколи не одягала* (М.Слабошпицький); *Стара, набридла пісня. Чуємо ми її вже хтозна й відколи* (А. Головко).

ХТОЗНА-ЦЕ *(з підсил. част.* **хтозна й де**), *присл.* Невідомо, в якому місці; далеко. *Знявся вихор і поніс вгору пилюку, сухе листя і – хтозна-де взятий – шмат пачки з сигарет* (В.Бабляк); *Дух його шугає хтозна й де* (О.Гончар).

ХТОЗНА-ЗВІДКИ *(з підсил. част.* **хтозна й звідки**), *присл.* Невідомо, з якого місця; здалека. *Як-от, хтозна-звідки, хмари узялись* (М.Коцюбинський); *Прибився парубок хтозна й звідки* (Ю.Яновський).

ХТОЗНА-КОЛИ (з *підсил. част.* **хтозна й коли**), *присл.* Невідомо, в який час; давно. *Артем з Христею розлучився ще хтозна й коли* (А.Головко).

ХТОЗНА-КОЛИШНІЙ (з *підсил. част.* **хтозна й колишній),** *займ.* Дуже давній.

ХТОЗНА-КОТРИЙ, -рого (з *підсил. част.* **хтозна й котрий**), *займ.* Невідомо котрий.

ХТОЗНА-КУДИ (з *підсил. част.* **хтозна й куди***), присл.* Невідомо, в яке місце; далеко. *Знаю, що мрія та могла б мене тоді хтозна-куди завести* (П.Тичина); *Він ішов хтозна-куди* (Григорій Тютюнник); *– Мушу тікати! – "Куди?" – Хтозна й куди* (О.Гончар).

ХТОЗНА-ПОКИ (з *підсил. част.* **хтозна й поки**), *присл.* Невідомо, до якого часу; довго. *Останню листівку., беріг хтозна й поки, напам'ять вивчив* (А. Головко).

ХТОЗНА-СКІЛЬКИ *(з підсил. част.* **хтозна й скільки**), *присл.* Дуже багато. *Це весна, що на землі бувала Хтозна-скільки років і століть* (М.Рильський); *Снігу випало хтозна-скільки* (О.Донченко); але: *Хтозна, скільки ще б так говорив Ковалів, якби його не перебив Бачура* (С.Чабанівський).

ХТОЗНА-ХТО, -кого (з *підсил. част.* **хтозна й хто**), *займ.* Невідомо хто. *А ми з Тимком не такі. Хтозна в кого й повдавалися* (Григорій Тютюнник); але: *Мовляв, хтозна, хто вбив, чорт його, мовляв, бери* (А.Головко).

ХТОЗНА-ЧИЙ, -його *(з підсил. част.* **хтозна й чий**), *займ.* Невідомо чий.

ХТОЗНА-ЧОМУ *(з підсил. част.* **хтозна й чому**), *присл.* Невідомо чому. *Біля ставка хтозна-чому спинився* (Вас. Шевчук).

ХТОЗНА-ЩО, -чого *(з підсил. част.* **хтозна й що**), *займ.* Невідомо що. *Мати хлипа, а хтозна-чого* (М.Коцюбинський); *Могла ж тобі в листі набрехати хтозна й чого!*(А.Головко); *Уночі хтозна й від чого хлипали двері* (Григорій Тютюнник); але: *Хтозна, що на мене чекає* (Є.Гуцало); *Інакше становище стане нестерпним і хтозна, чим все це закінчиться* (П.Конура).

ХТОЗНА-ЯК (з *підсил. част.* **хтозна й як),** *присл.* Невідомо як; дуже, страшенно. *Боявся собаки, котрий хтозна-як поведеться, почувши голос* (Є.Гуцало); *Гірко йому, важко хтозна-як* (В.Собко); але: *Хтозна, як воно вийшло* (А.Головко).

ХТОЗНА-ЯКИЙ, -кого (з *підсил. част.* **хтозна й який**), *займ.* Невідомо який; величезний, страшенний. *Хтозна-яким чином йому завжди було відомо все* (О.Донченко); *Одне б'ються та й б'ються, та лізуть на смерть, на хтозна-яке каліцтво* (О.Довженко); *Цей друг приносить телеграми Хтозна з якої далини* (М.Рильський).

...ХТОН. Кінцева частина складних слів, що означає "місцевий", "корінний": *автохтон.*

ХТО-НЕБУДЬ - ХТОСЬ

Хто-небудь, кого-небудь, *займ.* Яка-небудь людина, істота; байдуже хто. [Палажка:] *А дома ще хто-небудь зостався?* (Панас Мирний); *Лози димилися, немов там хто-небудь підпалив купу гною* (С.Васильченко); *– Є тут хто-небудь? – скрикнув він глухо. Ніхто не відзивався* (Григорій

Тютюнник).
Хтось, *займ.* Невідомо, яка людина, істота; байдуже хто. *А із яру В киреї козачій Хтось крадеться* (Т.Шевченко); *Хтось мене раптом торкнув за плече* (Ю.Яновський); *Коли йдеш, хтось неодмінно зупиниться й подивиться услід, хтось із кимось балакає, хтось несе воду, хтось виносить сміття, виливає помиї чи лагодить паркана, хтось, зрештою, ходить чи стоїть біля річки* (Вал. Шевчук); *Кимсь наполохані, з-під даху злетіли кажани* (Г. Бойко).

ХУДОЖНИЦЬКИЙ. 1. Який стосується художника: *художницька практика, художницьке спостереження, художницька спостережливість.*

ХУНТА. 1. Назва суспільно-політичних організацій, об'єднань в Іспанії та країнах Латинської Америки.

2. Виконавчий, урядовий орган влади в деяких латиноамериканських країнах.

3. Група змовників.

хура див. **віз.**

ХУТІРСЬКИЙ - ХУТІРНИЙ - ХУТОРЯНСЬКИЙ

Хутірський. Який стосується хутора, пов'язаний з ним; який мешкає на хуторі: *хутірський базар, хутірські сади, хутірські інтереси, хутірська громада.*

Хутірний. 1. Те саме, що хутірський.

2. Те саме, що **хуторянський 2**: *хутірна філософія.*

Хуторянський. 1. Який стосується хуторянина, належний, властивий йому: *хуторянські хатки, хуторянська родина, хуторянська вдача.*

2. Пройнятий духом хуторянства – дрібновласницьких інтересів і вузького світогляду: *хуторянська замкненість, хуторянська обмеженість, хуторянські ідеали.*

ХУТРОВИЙ - ХУТРЯНИЙ

Хутровий. Пов'язаний з розведенням звірів, добуванням та обробленням хутра, а також з торгівлею хутром. Вж. зі сл.: *звір, сировина, виробництво, промисловість, багатства, вироби, цех, ринок, справи, торгівля.*

Хутряний. Виготовлений, пошитий з хутра. Вж. зі сл.: *комір, одяг, шапка, рукавиці, чоботи, штани.*

Ц *(це).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале ц;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий ц.*

ЦАРИНА. 1. Околиця, край села; вигін за селом; необроблюване поле тощо. *Виїхали на царину* (Т.Шевченко); *Перехрестилася Гаїнка.. та й пішла. Мати хотіла випровадити її аж за царину, – не звеліла* (Б.Грінченко); *Господиня їй показала, де корови, випустила їх і веліла гнати у царину, де череду збирають* (Панас Мирний); *Цариною степовою колишеться ковиль-трава* (М.Терещенко); [Соня:] *Де тато?* [Феноген:] *Поїхали копи оглядать та на царині, кажуть, упали, не можуть встать* (І.Карпенко-Карий).

2. *перен.* Сфера діяльності людини; ділянка, галузь. *Одержане завдання не було для нього тягарем, воно скорше було йому благословенням і перепусткою в царину бажаних подвигів* (І.Гончаренко).

ЦВИНТАР, -я, *ор.* -ем. 1. Подвір'я і кладовище коло церкви. *Пріська більше у церкві стоїть, молиться; а Христя з дівчатами крутиться по цвинтарю, щебече* (Панас Мирний); *Умираючи, пан звелів, щоб його поховали не на цвинтарі біля церкви, а на кладовищі* (О.Стороженко).

2. Узагалі місце, відведене для поховання померлих; кладовище. *Доріжка вела коло самого цвинтаря, що стояв на горбку, обкопаний високим валом, оброслим зеленою травою* (Н.Кобринська); *Ліворуч, зразу від курної дороги, по високому узгір'ю розсипались кам'яні надгробки тюркського цвинтаря* (О.Донченко).

ЦВІСТИ - КВІТНУТИ - КВІТУВАТИ

Цвісти, цвіту, цвітеш. 1. Розкриватися, розпускатися (про квіти); мати квіти, вкриватися квітами, цвітом. *Барвінок цвів і зеленів* (Т.Шевченко); *Скот пасеться в стерні. А ось гречка біліє-цвіте* (А.Тесленко); *Цвів чагарник якимись дивно пахучими рожевими квітами* (Ю.Яновський).

2. *перен.* Виділятися яскравою барвою, світитися яскравим світлом, барвистим одягом тощо. *Червоний вогник цвів серед ночі* (М.Коцюбинський); *В небі райдуги цвітуть* (Л.Первомайський); *Ліс грабовий золотом цвіте* (М.Рильський).

3. *перен.* Бути в розквіті сил, молодості, вродливим (про людину); виявляти радість, щастя, задоволення, замріяність (про обличчя, усмішку, очі і т. ін.). *В садах кохалися, цвіли, Неначе лілії, дівчата* (Т.Шевченко); *Є такі люди, що.. цілий вік цвітуть то молодою дівочою красою, то розкішною повною молодичою, то якоюсь старечою красою* (І.Нечуй-Левицький); *її зморщене обличчя цвіло від радості* (П.Панч); *Його обличчя, що недавно ще цвіло свіжим рум'янцем, було жовте* (І.Франко); *В очах цвіли, як золотий світанок, ті мрії, що впину їм немає* (С.Васильченко).

4. Успішно розвиватися; процвітати (також про людські почуття, думки тощо). *Мужай, прекрасна наша мово, Серед прекрасних братніх мов, Живи, народу вільне слово, Над прахом царських корогов. Цвіти над нами веселково, Як мир, як щастя, як любов!* (М.Рильський).

5. Змінювати забарвлення внаслідок масового розвитку мікроорганічних водоростей (про водойми); укриватися пліснявою, цвіллю. *Хати були великі, просторі, тільки темні та чорні; по стінах цвіла плíснявка* (Панас Мирний).

Квітнути. Те саме, що **цвісти 1–4**, але вживається в неспеціальній літературі.

Квітувати, -ую, -уєш. Цвісти, але переважно про злаки, а також у переносних значеннях. *Густішою стіною сплелося жито, що почало вже квітувати* (С.Васильченко).

ЦЕГЕЛЬНИЙ - ЦЕГЛЯНИЙ, ЦЕГЛОВИЙ - ЦЕГЛЯСТИЙ, ЦЕГЛИСТИЙ

Цегельний. Який виробляє цеглу, призначений для її виробництва: *цегельний завод, цегельне виробництво, цегельна піч, цегельна глина.*

Цегляний, *рідше* **цегловий. 1.** Виготовлений, зроблений з цегли: *цегляна будівля, цегляний димар, цегляна стіна, цегляна кладка.*

2. Те саме, що **цеглястий:** *цегляний колір.*

Цеглястий, *рідше* **цеглистий.** Який нагадує колір цегли; жовто-червоний: *цеглястий колір, цегляста фарба, цеглястий відтінок.*

ЦЕДЕНТ, -а. Кредитор, який поступається своїм правом вимоги іншій особі.

ЦЕЗАР - КЕСАР - ЦІСАР

Цезар, -я, *ор.* -ем. Титул римських і візантійських імператорів; *заст.* – володар, монарх.

Кесар, -я. Грецька назва цезаря.

Цісар, -я. 1. Те саме, що **цезар.**

2. Імператор Австро-Угорщини.

ЦЕЛЮЛОЗА - ЦЕЛЮЛАЗА

Целюлоза. Високомолекулярний вуглевод, клітковина рослин.

Целюлаза. Фермент, що гідролізує целюлозу (міститься в грибах, деяких бактеріях тощо).

...ЦЕН. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "новий": *міоцен, пліоцен.*

...ЦЕНОЗ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "сукупність": *біогеоценоз, фітоценоз.*

ЦЕНТНЕР, -а. 1. Одиниця маси, яка дорівнює 100 кг.

2. Одиниця маси в деяких країнах, яка дорівнює 100 фунтам; у Німеччині, Угорщині, Данії – 50 кг.

ЦЕНТР. 1. *р.* -а. У математиці, фізиці – точка перетину уявних ліній, напрямів тощо. Вж. зі сл.: *кулі, футбольного поля, притягання, ваги.*

2. *р.* -а. Деталь токарного верстата.

3. *р.* -у. В усіх інших значеннях – середина чогось, важливий пункт, осередок, керівний орган, щось найголовніше, основне тощо; місце зосередження чогось; середина кімнати, міста, села, країни; промисловий, науковий, культурний, районний, обласний і т. ін.: *обчислювальний центр, центр болю, центр виховної роботи.*

ЦЕНТРАЛІЗМ - ЦЕНТРИЗМ

Централізм, -у. Система управління або організації, за якої нижчі й місцеві органи підпорядковані центральній владі, центру.

Центризм, -у. Політична позиція лідерів і організацій, які прагнуть до об’єднання різних соціально-політичних рухів, сил і партій на основі принципів досягнення стабільності суспільства та здійснення соціальних перетворень і реформ.

ЦЕНТРИСТСЬКИЙ - ЦЕНТРАЛІСТСЬКИЙ, ЦЕНТРАЛІСТИЧНИЙ

Центристський. Який стосується центристів, центризму: *центристська група, центристське керівництво, центристська політика.*

Централістський, централістичний. Який стосується централізму: *централістське (централістичне) керівництво.*

церемоніал див. **церемонія.**

церемоніальний, церемонійний див. **церемонний.**

ЦЕРЕМОНІЯ - ЦЕРЕМОНІАЛ

Церемонія, -ї, *ор.* -єю. 1. Установлений урочистий обряд, порядок здійснення чогось: *церемонія заручин, церемонія прийому посла, церемонія вручення нагород.*

2. Умовності в поводженні, властиві церемонній людині, поведінка її: *прошу без церемоній, що за церемонії.*

Церемоніал, -у. Розпорядок, установлений для якогось обряду, церемонії: *церемоніал привітання, випускний церемоніал, церемоніал вручення нагород, шлюбний церемоніал.*

ЦЕРЕМОННИЙ - ЦЕРЕМОНІЙНИЙ, ЦЕРЕМОНІАЛЬНИЙ

Церемонний. 1. Надзвичайно ретельний у дотриманні етикету, правил поведінки тощо; манірний: *церемонна людина, церемонний тон.*

2. Який відповідає вимогам етикету, дотриманню звичаїв, правил тощо: *церемонний танець* тощо. *Кожну дрібницю подають дві рабині з глибоким церемонним уклоном* (З.Тулуб).

Церемонійний, церемоніальний. 1. Який стосується церемоніалу: *церемонійний (церемоніальний) порядок.*

2. Який здійснюється за певним церемоніалом; урочистий: *церемонійний (церемоніальний) марш, церемонійна (церемоніальна) вечеря.*

ЦЕСІЯ, -ї, *ор.* -єю. Відступлення вимоги у зобов'язанні іншій особі, передача їй своїх прав на щось.

...ЦЕФАЛ, ...ЦЕФАЛІЯ. Кінцеві частини складних слів, що вказують на зв'язок з поняттям "голова": *мікроцефал, мікроцефалія.*

ЦИВІЛІЗАТОР - ЦИВІЛІСТ

Цивілізатор, -а. Той, хто насаджує цивілізацію – сучасну культуру, прогрес, освіту.

Цивіліст, -а. Фахівець з цивільного права.

ЦИВІЛЬНИЙ. 1. Який стосується правових відносин. Вж. зі сл.: *кодекс, позов, законодавство, право, правовідносини.*

2. Невійськовий. Вж. зі сл.: *інженер, одяг, повітряний флот, авіація, влада, людина, оборона, професія, фах, служба, справа, будівництво, життя, населення, пасажири.*

3. Нецерковний, світський: *цивільний обряд, цивільний шлюб, цивільне життя.*

...ЦИД. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "знищувач", "знищення": *бактерицид, інсектицид.*

ЦИКЛІЧНИЙ - ЦИКЛОВИЙ

Циклічний. Який відбувається циклами; який становить цикл, закінчену систему; побудований на циклах. Вж. зі сл.: *графік, розвиток, розклад, характер, організація виробництва, зміни, процеси, сполуки* (у хімії).

Цикловий. Який стосується циклу як ряду художніх творів, об'єднаних спільністю тематики, дійових осіб тощо: *циклова побудова віршів.*

ЦИКЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **циклічний**; пишеться разом: *циклогексан, циклодром.*

ЦИКЛОН - АНТИЦИКЛОН

Циклон. 1. *р.* -у. Вихровий бурхливий рух атмосфери, який супроводжується великою хмарністю й опадами.

2. *р.* -а. Апарат для очищення повітря, газу.

Антициклон, -у. Ділянка стійкого підвищеного атмосферного тиску, розташована поміж циклонами.

ЦИКЛОНІЧНИЙ. Пов'язаний з циклоном: *циклонічна погода, циклонічні вітри, циклонічна дія.*

ЦИКЛОПІЧНИЙ. Велетенський, величезний тощо: *з циклопічною силою.*

ЦИКЛУВАТИ - ЦИКЛЮВАТИ

Циклувати, -ую, -уєш. Працювати циклічним методом; розподіляти роботу за циклами. Пох.: циклований, циклування.

Циклювати, -юю, -юєш. Обробляти дерев'яну поверхню чогось циклею: *циклювати паркет.* Пох.: цикльований, циклювання.

ЦИЛІНДРИЧНИЙ - ЦИЛІНДРОВИЙ

Циліндричний. Який має форму циліндра: *циліндрична піч, циліндрична посудина, циліндрична поверхня* (у математиці).

Циліндровий. Який стосується циліндра – деталі або пристрою; який має циліндри: *циліндровий хід, циліндрова потужність, циліндрова молотарка.*

ЦИРКОН - ЦИРКОНІЙ

Циркон, -у. Мінерал, силікат цирконію; використовується в ювелірній справі й техніці.

Цирконій, -ю, *ор.* -єм. Хімічний елемент, метал; використовується в техніці.

ЦИСТИН - ЦИСТИТ

Цистин, -у. Амінокислота, що входить до складу білків тваринного й рослинного походження.

Цистит, -у. Запалення слизової оболонки сечового міхура в людини.

...ЦИТ. Кінцева частина складних слів, що відповідає поняттю "клітина": *лейкоцит.*

ЦИТО... Перша частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "клітина"; пишеться разом: *цитогеронтологія, цитодіагностика.*

...ЦИТОЗ. Кінцева частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "клітина": *лейкоцитоз.*

ЦИТРИН - ЦИТРИНА - ЦИТРОН

Цитрин, -у. Прозорий різновид кварцу жовтого кольору.

Цитрина. Лимон.

Цитрон, -а. Вічнозелена субтропічна цитрусова рослина, схожа на лимон.

ЦІАНІД - ЦІАНІН

Ціанід, -у. Сіль ціанисто-водневої (синильної) кислоти, яку застосовують в гальванопластиці, при видобуванні золота й срібла з руд.

Ціанін, -у. Органічна сполука, барвник яскравого й чистого кольору, який застосовують у кольоровій фотографії.

ЦІЛІСНИЙ - ЦІЛЬНИЙ

Цілісний. Який має внутрішню єдність, сприймається як єдине ціле: *цілісна система, цілісний світогляд, цілісне розуміння, цілісний характер.*

Цільний. 1. Суцільний: *цільний дуб, цільний масив.*

2. Те саме, що **цілісний**: *цільний світогляд, цільна композиція, цільна натура, цільний характер.*

цісар див. **цезар.**

ЦУКОРНИЦЯ - ЦУКЕРНИЦЯ

Цукорниця, -і, *ор.* -ею. Посуд для цукру.

Цукерниця. Посуд для цукерок.

ЦУКРОВИЙ - ЦУКРИСТИЙ

Цукровий. Виготовлений з цукру, з цукром; який займається виробництвом цукру; який використовують для одержання цукру: *цукрові буряки, цукрова тростина, цукрова промисловість, цукрова кістка* (кістка з губчастою будовою тканини), *цукровий діабет* (захворювання).

Цукристий. Який містить у собі цукор, багатий на цукор: *цукристий горох, цукриста рідина.*

ЦУНАМІ, *невідм., с.* Величезна руйнівна океанічна хвиля, яка виникає внаслідок сильних підводних землетрусів чи острівних вулканів.

Ч *(че).* Як назва літери вживається в с. р.: *мале ч;* як назва звука вживається в ч. р.: *твердий ч, шиплячий ч.*

ЧАБАНКА, *розм.* 1. Пастушка, яка пасе овець; дружина вівчаря. *Лузаючи насіння, вона спокійно гомоніла з чабанками, що жили при таборі* (О.Гончар).

2. Собака вівчарка. *Стережуть їх* [отари] *чабани з собаками.. Одна така чабанка вільно загризає вовка* (З.Тулуб).

ЧАВУНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **чавун;** пишеться разом: *чавуновоз, чавуноливарня.*

ЧАДИТИ, ЧАДІТИ - ЧАДІТИ

Чадити, чадіти, -джу, -диш. Виділяти чад, напускати чаду. *На комині блищала лампа без скла й більше чадила, ніж світила* (І.Нечуй-Левицький); *Мотор., чадив перегаром бензину й масла* (П.Загребельний); *На столі чадів каганчик* (А.Хижняк); *Євген мовчав, чадів махоркою...* (В.Земляк).

Чадіти, -ію, -ієш. Отруюватися чадом. *Саму б її засадити, рижу відьму, в оце смердюче, перегріте пекло, де чадієш від сірки* (О.Гончар).

ЧАЄ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **чай**; пишеться разом: *чаєпресувальний, чаєсушарка.*

ЧАЙКА[1]. Морський водоплавний птах; птах, що селиться на узбережжі річок, озер, зрідка живе також у лісах та чагарниках. *А на морі... Чайки якось хижо кигичуть, злу радість я чую в тім хорі* (Леся Українка); *Десь над болотцем чайка озвалась* (Л.Глібов); *Степові чайки., кружляли та й кружляли над могилою* (О.Ільченко).

ЧАЙКА . Бойовий довбаний човен запорізьких козаків з вітрилами та веслами. – *Благослови, отамане, Чайки поспускати Та за Тендер погуляти, Турка пошукати* (Т.Шевченко); *Нашу чайку розбили бескети* (О.Олесь); *Гей,*

як посідало На чайки козацтво, В море випливало, З Дніпрового гирла до Босфору Миттю долітало (Л.Забашта).

чартист див. **хартист.**

ЧАРУЮЧЕ - ЧАРУЮЧИ

Чаруюче, *присл. Повітря знищечку лоскоче; Легкий вітрець звіва, Напрочуд пестить, щось шепоче, Чаруюче співа* (переклад П.Грабовського).

Чаруючи. Дієприсл. від **чарувати.** *Сяючі погляди, якими Шура осипала Черниша на вогневій, так досі й сяяли на ньому, чаруючи Маковея* (О.Гончар).

ЧАСОПИС, -у. Періодичне друковане видання (газета, журнал). *Я став газетярем, видавав і редагував (неофіціально) щоденний часопис* (М.Коцюбинський); *Багато читаю, бо під руками велика бібліотека та багато газет та часописів на всяких мовах* (М.Коцюбинський); *Юхим по складах читав якусь статтю з українського часопису* (С.Васильченко).

ЧАСТИНА. При цьому слові, якщо воно входить до складу підмета, присудок має форму однини. *З нею йде частина підпасків* (Леся Українка); *Частина солдатів стоїть в обороні* (І.Нехода); *Частина слів вислизає з пам'яті* (М.Стельмах). Не буде помилкою, коли (за змістом) присудок матиме форму множини. Пор. **більшість.**

ЧАСТОТА - ЧАСТОТНІСТЬ

Частота. 1. Властивість і стан частого: *частота поливів, частота землетрусів.*

2. Число рухів, коливань, повторень за одиницю часу: *частота коливань маятника, частота пульсу, струм високої частоти.*

Частотність, -ності, *ор.* -ністю. Показник частоти: *частотність уживання слів.*

ЧЕРВЕНЬ - ЧЕРВІНЬ

Червень, -вня, *ч.* Шостий місяць календарного року; перший місяць літа. Пох. **червневий.**

Червінь[1], -вені, *ж.* 1. Густа червоно-коричнева фарба для розписування череп'яного посуду.

2. Яскраво-червоні барви на чомусь. *За мною Київ тягнеться у снах. Зелена глиця і темнава червінь достиглих черешень* (В.Стус).

Червінь[2], -веню, *ч.* Рум'янець на обличчі. *Я бачу неміч, блідий вид і щоки, червінем покриті* (Я.Щоголів); *Щовечора палав він у пропасниці, блищали очі, на щоках горів хворий червінь* (З.Тулуб).

ЧЕРВЛЕНИЙ. Темно-червоний (у поезії). *А він собі, узявшись в боки, По кровлі кедрових палат В червленій ризі похожає* (Т.Шевченко); *Йде вояк, закутий в зброю, Щит червлений у руці* (О.Олесь).

ЧЕРВОНИТИ - ЧЕРВОНІТИ -ЧЕРВОНІТИСЯ - ЧЕРВОНІШАТИ

Червонити, -ню, -ниш, *перех.* Робити щось червоним, фарбувати, забарвлювати в червоний колір. *Кров темними плямами виступає на штанях, червонить йому чорні великі руки* (М.Стельмах); *Сонце сніги червонило* (О.Довженко); *Обличчя червонить огонь* (М.Шеремет).

Червоніти, *неперех.* Ставати червоним, червонішим; виділятися

червоним кольором, виднітися (про щось червоне); ставати рум'яним (про людину). *Але буває пора в році, коли се поле, п'ять років не оране, червоніє і стає гарне. Інші поля зеленіють, синіють, жовкнуть і чорніють, а воно іменно червоніє* (О.Маковей); *Лице червоніє, наливається кров'ю* (Панас Мирний); *Подивилась на дитину: Умите сльозою, Червоніє, як квіточка Вранці під росою* (Т.Шевченко); *Куди не кинь оком, – скрізь синіли та червоніли верхи козацьких шапок* (М. Лазорський); *Сонце тільки що сховалося за лісом, і на заході ще червоніла зоря* (А.Кащенко).

Червонітеся. Виділятися червоним кольором, виднітися (про щось червоне); ставати рум'яним (про людину). *У склянці червонівся чай* (О.Маковей); *О. Василь червонівся, блимав очима від ніяковості і згоджувався на все* (Г.Хоткевич).

Червонішати. Ставати червонішим. *У них червонішали знову щоки, блиском бралися очі* (Остап Вишня).

ЧЕРВОНЯСТО-..., ЧЕРВОНУВАТО-... Перші частини складних слів, що відповідають словам **червонястий, червонуватий**; пишуться через дефіс: *червонясто-коричневий, червонувато-коричневий.*

череда див. **стадо.**

ЧЕРЕПАХОВИЙ - ЧЕРЕПАШАЧИЙ

Черепаховий. Приготовлений з м'яса черепахи або зроблений з її панцира: *черепаховий суп, черепахові окуляри, черепаховий гребінь.*

Черепашачий. Належний, властивий черепасі; переносно – дуже повільний: *черепашачий панцир, черепашачі яйця, черепашача швидкість.*

ЧЕРКЕСИ - ЧЕРКАСИ

Черкеси, -ів, *мн. (одн.* черкес, -а). Народність, яка проживає в Карачаєво-Черкесії; *заст.* – народності, які заселяли Північний Кавказ. Пох.: **черкеска, черкеський.**

Черкаси, -ів, *мн. (одн.* черкас, -а). Назва українських козаків в офіційних документах і актах Російської держави XVI–XVII ст. *Дяка з криласу витягнули і сильно дуже побили, без причини і без жалості ніякої, а все, мовляв, по приказу царському, нібито за те, що черкаси не дуже слухаються людей його височества* (Б.Лепкий). Пох.: **черкаска, черкаський.**

ЧЕРНЕЧИЙ - ЧЕРНИЧИЙ

Чернечий. Прикм. від **чернець.**

Черничий. Прикм. від **черниця.**

ЧЕРНИЦЯ - ЧОРНИЦЯ

Черниця, -і, *ор.* -ею. Монахиня. *Задзвонили до вечерні; Оксана осталась, А черниця, помолившись, В храм пошкандибала* (Т.Шевченко).

Чорниця. Чагарник родини брусничних з чорними їстівними ягодами. *Ми рвемо над дорогою стиглі чорниці, а іноді й суниці* (А.Шиян).

черничий див. **чернечий.**

ЧЕТВЕРО, чотирьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *братів, велетнів, вершників, командирів, коней, півників, робітників, синів, вікон, гнізд, коліс, яєчок, дітей, очей, саней, штанів; на возі сиділо четверо; нас було четверо.* Пор. **двоє.**

ЧИЙ-НЕБУДЬ - ЧИЙСЬ

Чий-небудь, чийого-небудь, *займ.* Належний тому або іншому, який стосується того або іншого; безвідносно до когось, чогось конкретного. *Ще далі – хори, сидячі й стоячі. Тут уже тісно. Безперестанку чий-небудь лікоть одпихає тебе назад, або хтось ззаду кладе на плечі руки* (М.Коцюбинський).

Чийсь, чийогось, *займ.* Невідомо кому належний, невідомо чий. *Чиясь дурна куля смальнула діда по жижках* (І.Нечуй-Левицький); *Чийсь катерок вихопився із-за очерету* (О.Гончар).

ЧИМАЛО - ЧИ МАЛО

Чимало, *присл.* Досить багато. *Чимало літ перевернулось, Води чимало утекло* (Т.Шевченко); *Чимало гостей уже й порозходилось* (Є.Гуцало); *Чимало очей німо потягнулися до Леся Якубенка* (М.Стельмах). Пор. **багато.**

Чи мало, *част. з присл. Чи мало ж по світу тих молодих і чорнявих! Як же його між ними впізнати?* (Марко Вовчок); [Кембль:] *Чого він саме з неї подобизну зліпив? Чи мало тут у нас дівчат?* (Леся Українка); *–До весілля ще далеко. Чи мало козаків женихається, але ж не всі й на рушники стають з тими, до кого залицяються* (М. Лазорський).

ЧИНИТИ^1, -ню, -ниш. Робити що-небудь, здійснювати щось; поводитися якимось чином; спричиняти щось своєю поведінкою, завдавати комусь чого-небудь (переважно неприємного); виконувати якийсь обряд тощо. *Балабуха замовк. Він тепер мовчав і чинив усе, що загадувала йому жінка* (І.Нечуй-Левицький); *– Треба Гната прикрутити так, щоб він визнав свої помилки і припинив чинити неподобства* (Григорій Тютюнник); *Карач-мурза опустився навколішки, затулив обличчя руками і став чинити намаз* (Н.Рибак).

ЧИНИТИ^2, -ню, -ниш. Обробляти шкури тварин, вимочуючи їх у спеціальному хімічному розчині. *– Отак він і зачастив у родину чинбаря, з часом привик до поганого духу та навчився чинити волові, кінські і козячі шкури* (М.Стельмах).

ЧИСЕЛЬНИЙ - ЧИСЛЕННИЙ - ЧИСЛОВИЙ

Чисельний. 1. Який стосується числа; числовий: *чисельний аналіз.*

2. Кількісний: *чисельна перевага, чисельне зростання населення.*

Численний (не **багаточисленний**). 1. Який складається з великої кількості когось, чогось: *численний загін, численна група, численна організація, численне товариство* (невдало *численна кількість книжок). Іноді замість справжнього диспуту, перед численною аудиторією відбувалося скритно підготовлене і розігране інсценування й комедія диспуту* (З.Тулуб).

2. Наявний у великій кількості. Вж. зі сл.: *війська, гості, делегації, досліди, жертви, зразки, кадри, мешканці, озера, підприємства, ухвали. Небо заступали хмари. Вони насувалися з заходу, закриваючи собою численні зорі* (А.Шиян).

Числовий. Прикм. від **число:** *числова величина, числові дані, числова послідовність, числові назви, числове розв’язання рівнянь, числове програмне керування.*

ЧИТАЧ - ЧИТЕЦЬ

Читач, -а, *ор.* -ем. Той, хто читає, зайнятий читанням якихось творів; відвідувач бібліотеки тощо.

Читець, -тця, *ор.* -тцем. Той, хто читає комусь уголос: *читець-декламатор.*

ЧІЛЬНИЙ. 1. Який вважається центральним, найвиднішим. *Юлія Андріївна сиділа боком до чільного стола* (Л.Дмитерко); *Ще зранку на чільних вулицях Глухова вишикувались полки* (М.Лазорський).

2. перен. Важливий за своїм значенням; який виділяється серед інших тощо. *В житті сучасної людини чільне місце займають мистецтво й література* (з журналу); *Щодо бойківського діалекту, то він також ще від 1848 року досить виразно проблискує у творах тодішніх чільних галицьких письменників* (І.Франко).

3. Який становить передню частину будівлі. *Вздовж чільної і причілкової стін стояли лави* (з журналу).

ЧОЛО. 1. У прямому значенні – те саме, що лоб, однак у мові спеціальної літератури невживане. *Високе його чоло перерізалося поміж бровами глибокими зморшками* (А.Кащенко); *Син стояв над могилою білою. Сніг летів на відкрите чоло* (Г.Чубач). Тільки зі словом чоло вживаються фразеологізми: *бити чолом, віддати чолом, схиляти чоло, в поті чола, чолом вам* тощо.

2. Фасад споруди.

ЧОЛОВІК - ЛЮДИНА

Чоловік, -а. 1. Особа чоловічої статі. *За столом сидів смуглявий, довгобразий та сухорлявий чоловік* (І.Нечуй-Левицький).

2. Одружена особа стосовно до своєї дружини. *Чоловік її давно помер* (Марко Вовчок).

3. *розм.* Те саме, що людина. – *Ех, каже приказка: кожен чоловік кує своє щастя. Чорти його кують, а чоловік тільки у міх дме* (А.Головко).

4. Уживається при лічбі, вказуванні на певну кількість людей. *Було їх* [утікачів] *там чоловіка з тридцять* (М.Коцюбинський); *На низькому помості з дощок, прикрившись звірячими шкурами, лежало кілька чоловік* (С.Скляренко).

Пох. **чоловічий.**

Людина. Одна із суспільних істот, що являють собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, мають свідомість, володіють членороздільною мовою, виробляють і використовують знаряддя праці тощо.

ЧОРНИТИ - ЧОРНІТИ - ЧОРНІТИСЯ - ЧОРНІШАТИ

Чорнити, *перех.* Робити щось чорним, фарбувати, забарвлювати в чорний колір; переносно – ганьбити. *Пожежі застилають обрій димами, чорнять половину неба* (М.Стельмах); *Благали куми, кланялись в ноги йому* [попові], *не чорнити так дівчину – не вблагали* (Є.Кротевич).

Чорніти, *неперех.* Ставати чорним, чорнішим; виділятися чорним кольором, виднітися (про щось чорне). *Весна іде, сніги чорніють* (М.Старицький); *Шлях дедалі все чорнів, брався водою* (Панас Мирний); *В*

таку добу під горою, Біля того гаю, Що чорніє над водою, Щось біле блукає (Т.Шевченко).

Чорнітися. Виділятися чорним кольором, виднітися (про щось чорне). *При вході внизу чорнілася вже друга купа монголів* (І.Франко); *Ціла метка невеличких халабуд.. чорнілася своїми входами* (Панас Мирний).

Чорнішати. Ставати чорнішим. *Ніч густішала й чорнішала* (І.Нечуй-Левицький).

чорниця див. **черниця.**

чорніти – чорнітися – чорнішати див. **чорнити.**

ЧОРНОБИЛЬ, -лю, *ор.* -лем. Різновид полину. *Високий, як ліс, чорнобиль та лопух бив її по лиці* (І.Нечуй-Левицький).

ЧОТИРЬОХ... - ЧОТИРИ... Вживаються так, як **двох... - дво...** (див.)

Чотирьох: *чотирьохмільйонний, чотирьохсоттисячний, чотирьохтисячний* (і *чотиритисячний), сімдесятичотирьохгодинний, чотирьохсотлітній.*

Чотири...: *чотирилітній, чотиримісячний, чотириструнний, чотирицифровий.*

ЧОХЛА - ЧОХОЛ

Чохла, *розм.* Манжета.

Чохол, чохла. Футляр з тканини та іншого матеріалу за формою предмета, що його він покриває.

ЧУДЕСНИЙ, ЧУДОВИЙ - ЧУДНИЙ

Чудесний, чудовий. Чарівний, прекрасний, дуже гарний, принадний; який відзначається високими якостями. Вж. зі сл.: *людина, діти, сім'я, народ, композитор, природа, краєвид, місто, гори, ліс, палац, картина, погода, голос, відкриття.*

Чудний. Який викликає подив, сміх; дивний, смішний. Вж. зі сл.: *жінка, дівчина, хлопець, автомобіль, почуття, враження, річ.*

чуття див. **почуття.**

Ш *(ша).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике ш;* як назва звука вживається в ч. р.: *довгий ш, приголосний ш.*

ШАЛЕ, *невідм., с.* Невеликий селянський будинок у горах Швейцарії; у деяких інших країнах – невеликий заміський будинок; дача.

ШАМПАНЬ - ШАМПУНЬ

Шампань, -я, *ор.* -ем. Порода кролів м'ясо-хутрової продуктивності, виведена в Індії, але вдосконалювалася у французькій провінції Шампань.

Шампунь, -ю, *ор.* -ем. Духмяна рідина для миття голови.

ШАРВАРОК, -рку. 1. Додаткова феодальна повинність по будівництву та ремонту мостів, шляхів, гребель тощо. *Од неділі до неділі Гонять на роботу, Увесь тиждень на панщині, Шарварок в суботу* (пісня); *Пан почав знов одлічувать згінні дні та шарварки саме в жнива, а не восени* (І.Нечуй-Левицький).

2. перен. розм. Напружена робота, здійснювана спільними зусиллями, гуртом. *Звичайно, зима – то відпочинок для хлібороба. Взимку ми трохи віддихаємо від щорічного шарварку* (О.Мокрієв).

3. *перен. розм.* Безладна метушня; розгардіяш; галас, гамір. *В домі панував шарварок. Збирали речі Софіїні, вкладали* (Леся Українка); *По всьому селу ще чути розтривожений шарварок* (О.Гончар); *– Що воно таке, не доберу? – зашепотів він до мене, – хлопці, як хлопці, а тут такий шарварок ізняли* (Ю.Смолич).

ШАРІАТ, -у. Сукупність правничих і релігійних норм, які ґрунтуються на Корані; мусульманське право.

ШАСІ - ШАСЕ

Шасі, *невідм., с.* Рама чи основа машини, механізму, пристрою: *самохідне шасі.*

Шасе, *невідм., с.* Один з елементів класичного балету, а також фігура деяких бальних танців.

ШАТКУВАТИ, -ую, -уєш. Різати овочі на тонкі довгі смужки (переважно капусту). *Я., колов дрова, носив воду, допомагав Маланці, чистив буряки на зиму, шаткував капусту* (І.Микитенко).

ШАХ - ШАХИНШАХ

Шах[1], -а, *ім.* У східних країнах – титул монарха; особа, яка має цей титул.

Шах[2], -у. У шахах – безпосередній напад якоїсь фігури або пішака на короля супротивника.

Шахиншах, -а. Титул іранського монарха; особа, яка мала цей титул.

ШАХТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **шахта**; пишеться разом: *шахтовласник, шахтоуправління.*

ШВАРТОВ, -а. Трос або ланцюг, яким судно прив’язують до пристані чи іншого судна під час стоянки.

швець див. **кравець.**

ШВИДКІСНИЙ. Який рухається, здійснюється, виконується з великою швидкістю, в прискореному темпі. Вж. зі сл.: *верстат, трамвай, судно, будівництво, зварювання, різання металу, спуск, сталеваріння, стрільба, метод.*

ШВИДКО - СКОРО, *прися.* Вживаються паралельно, однак останнім часом у мовній практиці швидко здебільшого виступає як прислівник, що виражає інтенсивність руху *(швидко побіг),* а скоро як прислівник з часовим значенням (через деякий час, незабаром, невдовзі). – *Спи. Я скоро прийду* (Григорій Тютюнник); – *Іди ж, стара, юшки дітям навари, бо вже й вечір скоро* (М.Стельмах); *Скоро поміж втікачами почалася сварка та колотнеча* (А.Кащенко).

ШЕРИФ[1], -а. 1. У США - виборна службова особа, яка здійснює адміністративні, службові та деякі судові функції.

2. В Англії, Уельсі – призначувана королем службова особа в графстві, яка здійснює, як правило, церемоніальні обов’язки.

ШЕРИФ[2], -а. У мусульманських країнах – почесний титул, що веде свій родовід од пророка Мухаммеда.

ШЕРСТЬ - ВОВНА

Шерсть, -і, *ор.* -тю. Волосяний покрив тварин; волокно, пряжа,

тканина з такого покриву. Пох. **шерстяний.**

Вовна. Волосяний покрив переважно овець, кіз, верблюдів, а також волокно й пряжа, рідше тканина з такого покриву. Пох. **вовняний.**

ШЕСТЕРО, шістьох, *числ. збірн.* Вж. зі сл.: *гравців, делегатів, козаків, коней, кухликів, синів, котенят, курчат, яєчок, дітей.* Пор. **двоє.**

ШЕСТИ... Перша частина складних слів, що означає "який має шість одиниць"; пишеться разом: *шестигодинний, шестикрилий, шестирічний.*

ШИРИНА - ШИРОТА

Ширина. Протяжність чогось у поперечнику: *ширина річки, ширина дороги.*

Широта. 1. Властивість широкого: *широта інтересів, широта кругозору.*

2. Відстань від екватора по меридіану, виражена в градусах: *рослини різних широт.*

ШИФРУВАННЯ - ШИФРОВКА

Шифрування. Дія за знач, шифрувати: *шифрування інформації, шифрування даних розвідки.*

Шифровка, *розм.* Якийсь зашифрований текст (повідомлення, лист, телеграма тощо): *передати шифровку, написати шифровку. – Сьогодні вночі ми одержали шифровку* (Ю.Яновський); *Леся брала з рук партизанів шифровки, зведення і відносила все це в землянку* (С.Голованівський).

ШКІЛКА. 1. Невелика школа.

2. Невелика ділянка з родючим пухким ґрунтом, призначена переважно для висівання дрібного насіння деревних та кущових рослин. *Жменяк і Пелехатий зупинилися біля потічка, де була закладена невеличка шкілка. Юрко щороку висівав дички і вирощував новий матеріал* (М.Томчаній).

ШКІР... Перша частина складних слів, що відповідає слову **шкіряний**; пишеться разом: *шкіргалантерея, шкірзавод.*

ШКІРА - ШКУРА

Шкіра. 1. Зовнішній покрив тіла людини і тварин.

2. Матеріал зі шкури тварин.

3. *розм.* Кора.

Шкура. 1. Зовнішній покрив тіла тварин: *вовк в овечій шкурі.*

2. Матеріал зі шкіри деяких тварин, переважно позбавлений шерсті.

3. *розм.* Шкіряний покрив тіла людини.

ШКІРНИЙ - ШКІРЯНИЙ

Шкірний. Який стосується шкіри (шкури) – зовнішнього покриву людини і тварин; пов'язаний з хворобами шкіри. Вж. зі сл.: *покрив, чутливість, подразнення, судини, захворювання, диспансер.*

Шкіряний. Зроблений зі шкіри, оздоблений шкірою; призначений для виготовлення зі шкіри. Вж. зі сл.: *вироби, взуття, пальто, пояс, рукавиці, футляр, крісло, промисловість, завод, об'єднання, сировина.*

школяр див. **учень.**

шкура див. **шкіра.**

ШЛАКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **шлак**;

пишеться разом: *шлакоблоковий, шлакозалізобетонний.*

ШЛІФ - ШЛІХ

Шліф, -а. Тонка пластинка мінералу або гірської породи, відшліфована для мікроскопічного дослідження.

Шліх, -у. Зернятка важких мінералів, одержані після промивання гірської породи.

ШЛЮП - ШЛЮПКА

Шлюп, -а. 1. Трищогловий корабель з прямими вітрилами.

2. Морське однощоглове судно з двома вітрилами.

3. Тихохідний сторожовий корабель.

Шлюпка. Невелике безпалубне судно, яке використовується переважно на морі.

ШЛЯГЕР, -у. Модна популярна пісня, мелодія.

ШЛЯХЕТНИЙ - ШЛЯХЕТСЬКИЙ

Шляхетний. 1. Який стосується шляхти – дрібного дворянства колишньої Польщі: *шляхетний рід, шляхетне військо, шляхетна панна. Пишна й тендітна, в шовках і коралях, пані Тереза в який раз оповідає гостям про своє шляхетне походження* (С.Чорнобривець).

2. Який відзначається високими моральними якостями, благородний; вишуканий: *шляхетна людина, шляхетне поводження, шляхетне виховання, шляхетний колір. Тим часом Владек приходив кожен день. Гарний, шляхетний, брав її за руку, говорив про свої почуття* (Р.Іваничук); *"Звідки тут взялася ця струнка панянка у шляхетнім убранні?" – вихором майнуло в моїй голові* (О.Досвітній).

Шляхетський. Який стосується шляхетства, шляхти: *шляхетська земля, шляхетське панування, шляхетський гонор. Його жінка буля шляхетського роду* (І.Нечуй-Левицький); *На шляхетських будинках вирізьблені з каменю герби* (З.Тулуб).

ШНЕК - ШНЕКА

Шнек, -а. Гвинтовий пристрій (конвеєр) для переміщення чи перемішування сипких, рідких, тістоподібних і т. ін. матеріалів.

Шнека. Невелике весловo-вітрильне судно.

ШОВІНІЗМ, -у. Ідеологія й політика крайнього войовничого націоналізму: *великодержавний шовінізм.*

ШОВІНІСТИЧНИЙ - ШОВІНІСТСЬКИЙ

Шовіністичний. 1. Який стосується шовінізму: *шовіністична пропаганда, шовіністичні гасла.*

2. Який стосується шовіністів: *шовіністична диктатура, шовіністичні твердження, шовіністична позиція.*

Шовіністський. Те саме, що **шовіністичний 2**: *шовіністські виступи.*

ШОУ, *невідм., с.* 1. Вистава розважально-естрадного жанру за участю "зірок" естради, цирку, джаз-оркестру тощо. У скл. сл. шоу-бізнес – підприємництво, пов’язане з організацією і проведенням видовищних вистав.

2. *перен. розм.* Що-небудь, що привертає увагу, щось розраховане на зовнішній ефект.

ШОУМЕН, -а. Той, хто організовує і проводить шоу.

шофер див. **водій.**

ШПАЛЬТА. 1. Стовпчик друкованого тексту в газеті, журналі тощо: *на сторінці дві шпальти.*

2. Сторінка газети, журналу тощо: *на газетних шпальтах, на шпальтах журналів.*

ШПИЛЬКОВИЙ - ШПИЛЬОВИЙ

Шпильковий. 1. Прикм. від **шпилька** – предмет для заколювання чи приколювання чогось: *шпилькове виробництво, шпильковий метод кріплення деталей.*

2. Хвойний: *шпильковий ліс, шпилькове дерево.*

Шпильовий. Прикм. від **шпиль** – вершина гори, стрижень на будівлі тощо.

ШПОН, ШПОНА - ШПОНКА -ШПОНЬКА

Шпон, -у, **шпона**. 1. Металева пластинка, що використовується для збільшення проміжного матеріалу між рядками в наборі.

2. Одношарова наклеєна фанера.

Шпонка. 1. Кріпильна деталь.

2. Те саме, що **шпон.**

Шпонька, *діал.* 1. Запонка.

2. Шпилька для приколювання чогось.

ШРІТ, шроту. 1. Дрібні свинцеві кульки, які вживаються для стрільби з мисливської рушниці; дріб.

2. Відходи олійницького виробництва, які використовуються як корм для худоби.

ШТАБ-... Перша частина складних слів, що стосується штабу, а також складних назв військових чинів і посад; пишеться через дефіс: *штаб-квартира, штаб-лікар, штаб-офіцер* (також *штабс-капітан).*

ШТОФ - ШТУФ

Штоф[1]**,** -а. Давня одиниця виміру об’єму рідини в Україні і Росії (1,23 л); скляна пляшка такої місткості.

Штоф[2]**,** -у. Цупка однобарвна тканина з великим узором, яку використовують для виготовлення портьєр, оббиття меблів тощо.

Штуф, -у. Зразок гірської породи, руди або мінералу, призначений для дослідження чи колекції.

ШУМІТИ - ШУМУВАТИ

Шуміти[1], -млю, -миш. Видавати глухі звуки, шум. *Стоїть гора високая, Зелений гай шумить* (Л.Глібов); *Ліс шумів, стогнав* (В.Стефаник); *А вода все клекотіла, все плюскала та шуміла* (Б.Грінченко).

Шуміти[2]**.** Те саме, що **шумувати.**

Шумувати, -ує. Переважно покриватися піною, пінитися, вирувати; переносно – бурхливо виявлятися, протікати. *Згори ясно видно, як шумує вода за греблями* (В.Кучер); *Шумує в кухликах вино* (П.Грабовський); *На заході понад лісом шумує ярмарок* (С.Васильченко); *Шумує в потоках весна...* (Л.Первомайський).

ШУМНИЙ - ШУМОВИЙ

Шумний. 1. Який створює шум, супроводжується шумом. Вж. зі сл.: *натовп, збори, розмова, суперечка, вечір, річка, водоспад.*

2. Наповнений шумом, пожвавленням; неспокійний: *шумний майдан, шумне місто, шумне життя, шумні приголосні* (у лінгвістиці).

Шумовий. Пов'язаний з творенням, відтворенням шуму. Вж. зі сл.: *оркестр, прилад, музика, ефект, номер, оформлення.*

ШУМОВИННЯ[1]. 1. Піна, що утворюється від сильного коливання, бовтання, кипіння, бродіння тощо. *Лягало за кормою шумовиння* (Л.Первомайський); *В дійниці попискує вкрите шумовинням молоко* (М.Стельмах); *Дві бабки-куховарки ополониками шумовиння з баняків збирають* (Я.Качура).

2. Сусальне золото.

ШУМОВИННЯ[2]. Шум. *Довгенько мати стояла біля вікна, вслухаючись у шумовиння хуртовини* (Є.Кравченко); *Сани вихопилися на височеньку греблю і зразу ж потрапили в шумовиння вітрів* (М. Стельмах).

шухляда див. **ящик**.

Щ *(ща).* Як назва літери вживається в с. р.: *велике щ;* як назва звука вживається в ч. р.: *м'який щ.*

ЩАБЕЛЬ, -бля. 1. Поперечний (горизонтальний) брусок у драбині. *Обидві подруги, обережно ступаючи на щаблі старої драбини, приставленої до краю колодязя, спустилися на саме дно ями* (М.Старицький); *Варивода тисне руку товаришам і стає на щаблі вузенького трапа* (М.Трублаїні).

2. *перен.* Етап, стадія розвитку, здійснення чого-небудь; рівень, на якому перебуває, якого досягає хтось, щось і т. ін. [Магістер:] *Ідімо далі: ви в своєму хисті щаблів найвищих досягли колись* (Леся Українка); *Кобзарський цех належав до великої старечої спілки, тільки був він там найвищим щаблем* (З.Тулуб).

ЩІЛЬНИЙ - ЩІЛИННИЙ -ЩІЛЯСТИЙ, ЩІЛИСТИЙ

Щільний. Такий, складові частини якого міцно з'єднані між собою; який складається з осіб, предметів, розташованих недалеко одне від одного, і т. ін.: *щільні вапняки, щільний ґрунт, щільні зарості, щільна димова завіса, щільна юрба, щільний дощаний паркан, щільний кулеметний вогонь.*

Щілинний. 1. Який має щілини, проходить крізь щілину, є щілиною: *щілинний диск, щілинне джерело.*

2. лінгв. Утворюваний від тертя повітря в щілині між зближеними органами мовлення; фрикативний: *щілинні приголосні.*

Щілястий, **щілистий**. Який має багато щілин; із щілинами: *щілясті (щілисті) ящики.*

ЩОБ - ЩО Б

Щоб, *спол., част. З фляги він пригубив Води краплину, щоб зросить язик* (М.Бажан); *Білі яблуні, яблуні маю, як я хочу, щоб ви розцвіли...* (В.Сосюра); *– А таки втечу, втечу – от щоб я вчорашнього дня не побачив, – жартома клянеться він* (О.Гончар).

Що б, *займ. з наст. Все лазить* [пестунчик] *по столу і, що б не було на*

столі або на лаві, все трах об долівку! (Грицько Григоренко); *Згинь! Пропади!.. Як буде, так буде... Що б люди сказали? Люди! Вони осудять* (М.Коцюбинський); *Передай Калініну: зайняти Лису гору, що б там не було...* (О.Гончар); [Микита:] *Що б не робив і як би не блукав, – Завжди мети доходить Ярослав* (І.Кочерга).

ЩОДАЛІ - ЩО ДАЛІ

Щодалі, *присл.* Дедалі. *Щодалі все більше людей прибувало* (Леся Українка); *Щодалі від центру дрібнішають будинки і нижчають церкви* (П.Панч); *Але щодалі – все повільніше ходив його пензель по полотну* (А.Головко).

Що далі, *спол. з присл. Гарна країна! А ще ж то кажуть, що далі вона ще краща* (Леся Українка); *Справді, помітно було, що далі розмову продовжувати незручно* (О.Соколовський); *Люди коло багаття розповідають усякі бувальщини, й що далі заходить ніч і більше змагає сон, меншає жартів, стихає сміх, і розповідь переходить на страшне* (Б.Антоненко-Давидович); *Що далі було, вас цікавить? Усього бувало: і втіхи, і гіркоти зазнавали* (О. Ковінька).

ЩОДЕНЬ - ЩО ДЕНЬ

Щодень, *присл. розм.* Щодня. *Вони., усе старцям подавали, та бідних зодягали, та з неймущим послідним куском хліба розділялись, так їх усі старці і облягли, та їх щодень, щоніч усе й забавляють* (Г.Квітка-Основ’яненко); *– Дитино моя, Орисю! Не довго вже тобі дівувати: щодень благаю Господа милосердного, щоб послав тобі вірну дружину* (П.Куліш); *Наступ набирав щодень навальнішого темпу* (О.Гончар); *Сонце щодень теплішало* (Р.Іваничук); *Щодень міняється колір пилюки, яку здіймає над Глинськом череда, – від теплих тонів до понурих* (В.Земляк).

Що день, *част. з ім. Що день, то неборак, знай, молиться все Богу, Щоб швидше дівчину побачити небогу* (П.Гулак-Артемовський); *Споконвіку Прометея Гам орел карає, Що день божий довбе ребра й серце роздирає* (Т.Шевченко); *– Хоч устілка волочиться, А робити не хочеться! Що день роблю, три дні лежу* (пісня).

ЩОДО, ЩО Ж ДО, ЩО СТОСУЄТЬСЯ – ЩО ДО

Щодо, що ж до, що стосується, *прийм.* Стосовно до когось, чогось; з приводу чого-небудь. *Щодо моєї роботи, то краще не питай. Я нічого не роблю* (М.Коцюбинський); *– Ви як, Борисе Савовичу, щодо Кульбаки?* (О.Гончар); *Цимбалюк був дуже задоволений з свого майбутнього зятя, що ж до Ганни, то нема чого й казати* (А.Кащенко).

Не варто заміняти ці прийменники словами **у відношенні**: *став у цьому відношенні недосяжним; у цьому відношенні справляє позитивний вплив; діяти в цьому відношенні має іншими засобами.*

Що до, *займ. з прийм. Що до чого, а борщ до хліба* (приказка); *– А мені що до того?* (І.Нечуй-Левицький).

ЩО-НЕБУДЬ - ЩОСЬ

Що-небудь, чого-небудь, *займ.* 1. Який-небудь предмет, явище і т. ін.; байдуже який предмет, явище тощо; байдуже що, хоч що. *Йому хочеться і*

собі що-небудь сказати (Панас Мирний); *– Втни що-небудь нам, дідусю!* (П.Грабовський); *– Та кажи хоч що-небудь, голубе!* (О.Гончар).

2. Те саме, що **щось[1] 2**. [Милевський:] *Ну та й азартна ж ви, Любов Олександрівно! А що, хоч виграли що-небудь, принаймні?* (Леся Українка).

ЩОПРАВДА - ЩО ПРАВДА

Щоправда. 1. *ест. сл.* Правду кажучи; правда, справді. [Марція:] *Щоправда – фарби тут кращі, ніж в Римі. В нас не вдали б ніяк такої барви* (Леся Українка); *Спершу будиночок мав одну-єдину, щоправда, простору кімнату. Потім Володя прибудував сінці з шлакоблоків, потім – ще кімнату* (П.Загребельний).

2. *спол. допустовий. Пес, побачивши Лиса, кинувся на нього, вхопив – щоправда не за голову, а тільки за хвіст* (І.Франко).

Що правда, *словоспол.* Вж. переважно у фразеологічних зворотах. *Що правда, то не гріх* (прислів'я); *– Ні, куме, – кажу, – що правда, то правда: горілка до добра не доведе!* (Марко Вовчок); *Є ще, правда, кілька полковників, здатних на великі чини. Що правда, то правда* (М.Лазорський).

ЩОСЬ[1], чогось, *займ.* 1. Невизначений або невідомий предмет, якесь явище і т. ін.; невідомо, неясно що, хто. *Щось ніби бовтнуло в болоті* (І.Нечуй-Левицький); *Гості помітили що дівчинка чимось збентежена (М.Трублаїні); Щось тихо застогнало поміж деревами (М.Стельмах); Марії кольнуло в серці: щось тривожне вносить у їхній двір ця плетуха-цокотуха, щось таке, що обов'язково має зв'язок з пожильцями цього дому (Вал. Шевчук).*

2. Незначна, якась частина, кількість чого-небудь. *Пішов Михайло чумакувати.. "Запрацюю щось, підможуся та візьму-таки Наталю "* (Марко Вовчок); *– Ми дурно не хочемо: щось відробимо* (М.Стельмах).

У словосп.: *мати за щось, тут щось не так, щось на зразок.*

ЩОСЬ[2], *присл.* 1. Невідомо, з якої причини, неясно чому; чомусь. *Не спиться щось моєму парубкові* (Марко Вовчок); *– Я, мабуть, не доспав, – каже Матня, – бо голова щось болить* (Панас Мирний).

2. Ніби, немов, здається. *– Я щось не чув в Лубнах ні про якого Світайла* (І.Нечуй-Левицький); [Перший:] *Щось потемніло наче?* [Другий:] *Вже ж бо вечір* (Леся Українка).

3. *у знач, прийм. Близько. Вона вступила в наш клас, тільки недовго була, хутко вийшла з гімназії, щось через півроку (Леся Українка); В просторій кімнаті стояло щось із п'ятнадцять столиків (М.Трублаїні).*

Ю. Вживається в с. р.: *мале ю.*

юбка див. **юпка.**

ЮЛІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР - ГРИГОРІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Юліанський календар, юліанське літочислення. Система літочислення, запроваджена Юлієм Цезарем в 46 р. до н. є.; старий стиль.

Григоріанський календар, григоріанське літочислення. Система літочислення, запроваджена в 1382 р. за Папи Григорія XIII замість юліанського календаря; новий стиль.

ЮПКА, ЮБКА. Верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки. *Ой*

продала дівчинонька юпку Та купила козакові губку. Губку за юпку купила, Бо козака вірно любила (пісня); *Василина прийшла до батька гарно вбрана. На ній була дорога юбка, дорога спідниця, чудова тонка сорочка з вишиваними рукавами, добре намисто з дукачами (І.Нечуй-Левицький).*

ЮРИСДИКЦІЯ, *-ї, ор. -єю. Правова сфера, на яку поширюється повноваження кого-небудь.*

Я. Вживається в с. р.: *мале я.*

ЯВІР, явора. Дерево родини кленових з великим п'ятилопатевим листям; білий клен, іноді осокір. *Посадили над козаком Явір та калину* (Т.Шевченко); *Ходім туди, де явори високі Над воду гнуться з берегів* (О.Олесь); *Коло вікна шелестить листя явора* (Г.Косинка); *Уже стоять вози під яворами* (Л.Костенко).

ЯВЛЕНИЙ - ЯВЛЕНИЙ, ЯВЛЕННИЙ

Явлений, *розм.* Який з'явився перед кимсь. *Як троянду створити, ще не явлену світу?* (П.Кочур); *Ти вся – жага, ти вся – горіння, Ти – лук, стріла і тятива, Століттям явлене видіння, Моя зірнице світова* (М.Рильський).

Явлений, **явленими**. Чудодійний. *З явленою іконою трапилась неприємна оказія: на неї почав претендувати піп з другої парафії* (С.Васильченко); [Роман:] *Не вмістяться зоряні мрії одвічні ні в мудрості чисел, ні в чуді явленнім* (О.Левада).

ЯГНИЦЯ - ЯРКА

Ягниця, -і, *ор.* -ею. Переважно молода (до року) вівця.

Ярка. Молода (однорічна) вівця; вівця, яка ще не ягнилася.

яз див. **в'яз.**

ЯКБИ - ЯК БИ

Якби, *спол. умовний, з'ясувальний, част.* Коли, коли б. *Славне село, якби ви бачили* (Марко Вовчок); *Якби сила та відвага, Поборов би* доля?/(Л.Глібов); *Якби був скульптором – виліпив би високий отой лоб! Якби був живописцем – намалював би оті калинові щоки* (О.Гончар).

Як би, *присл з част. Вона тільки про те й думала та журилася, як би та як би розжитися та розбагатіти* (Марко Вовчок); *Ніхто не скаже нам так, як би ти хотів, Що доля завтра зробить з нами!* (П.Гулак-Артемовський); *Оксана сиділа коло вікна, низько схиливши голову. О, як би вона зраділа, почувши, що її любий Іван залишається дома назавжди* (О.Соколовський); *– Річ у тім, як би нам повести справу торгівлі?* (С.Божко); *Тетяна поправила хустку на голові і повела оком по дітях, як би ще раз хотіла упевнитись, що вони всі при ній* (Н.Кобринська).

ЯКИЙ - КОТРИЙ

Який, яка, яке, *займ.* 1. *пит.* Вживається в запитаннях про якість, властивість когось, чогось, про чиюсь зовнішність тощо. *– Чи хороше там гостювать? Яка була тобі там шана ?* (Л.Глібов); *– Яким вітром принесло? Звідки?* (О.Довженко); *– Який же він собою? Силач? Борець?* (О.Гончар); [Хуса:] *Який же поговір? З якої речі?* (Леся Українка).

2. *пит.* Вживається в риторичних запитаннях для вираження заперечення чогось. *– А мені яке діло?* (П.Куліш); *Павло., не одразу озвавсь*

на Чумакові слова.. – Ат! Який уже там з мене лірик (А.Головко).

3. *означ.* Вживається для вираження емоційної оцінки явища (захоплення, обурення і т. ін. якістю, властивістю чогось) або вищого ступеня вказаної якості, властивості. *Бач, братику, які ми повдавались Веселії Шелестуни* (Л.Глібов); *Хоч то невеликі квіточки, та які запашні, з якими яскравими кольорами!* (Панас Мирний); *– А-а!.. Яка грубка гаряча* (М.Коцюбинський); [Лукаш:] *Які хороші світляки!* (Леся Українка); *– Яка ж вона хороша!* (В.Сосюра).

4. *неознач.* Один з кількох, який-небудь, якийсь, хтось тощо. *А щоб який парубок та посмів би її зайняти? Ну-ну, не знаю!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *– Невже ще яка біда трапилась?* (І.Нечуй-Левицький); *Ярина направду трохи вгамувалась і через який час навіть заснула* (М.Лазорський); *Прибій за яких півгодини перескакував уже через каміння* (М.Коцюбинський); *Треба пильно було його просити, щоб дав яку пораду* (Г.Квітка-Основ'яненко).

5. *у знач. спол.* Вживається для приєднання підрядних додаткових речень, підрядних означальних речень тощо. *Днина видалась чудова, тиха, тепла, яка буває лиш у маю* (М.Коцюбинський); *Поїли усю харч, яка була* (І.Нечуй-Левицький); *Я забув, яка вже синь над гаєм, що цвіте і пахне в тім гаю* (В.Сосюра); *Довкола тоненькими голосами співали кулі, яких так не любив Валет* (П.Панч).

Котрий, **котра**, **котре**, *займ.* 1. *пит.* Який саме? Який за порядком? *– В котрому вікні він сидів?* (І.Нечуй-Левицький); *– Тадей Шамрай? Котрий це?* (Григорій Тютюнник); *– А котра зараз година?* (О.Гончар).

2. *неознач.* Те саме, що **який 4**. *Інші* [чоловіки] *тільки зітхали. Сплюне іноді котрий та вилається* (І.Микитенко).

3. *у знач. спол.* Те саме, що **який 5**. *Недурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Скиба спитав, котра година* (А. Головко).

ЯКИЙ-НЕБУДЬ – ЯКИЙСЬ

Який-небудь, якого-небудь, *займ.* 1. Той або інший; будь-який з ряду подібних; байдуже, який саме. *Якби розказать Про якого-небудь одного магната Історію-правду, то перелякать Саме б пекло можна* (Т.Шевченко); *Часом Галя заспіває пісеньку яку-небудь* (Марко Вовчок).

2. Який не заслуговує на увагу, нічим не примітний; незначний, найменший; все одно який, будь-який. *"Що тут робити? Тра шукати якої-небудь роботи..."* (М.Коцюбинський); *Запишалась перед дзеркальцем, що вона вже таки дівчина, а не яке-небудь фуркало* (М.Стельмах); *– Рости, моя дитино, – було, їй каже вона, – рости, та хоч у якій-небудь пригоді будеш мені, біля печі хоч* (А.Тесленко).

Якийсь, якогось, *займ.* 1. Невідомо, неясно який; не такий, як завжди. *За генералом виліз з повозки якийсь панок* (Панас Мирний); *На якійсь глухій станції у вагон увалилася ціла юрба дівчат* (А.Головко); *Брянський був якийсь урочистий, інакший, ніж завжди* (О.Гончар).

2. Той або інший; певний. *Під тими словами був же якийсь реальний*

зміст (М.Коцюбинський).

3. Незначний. [Жінка:] *Та хата є, ще чоловік стулив якусь там хижку* (Леся Українка); *Міське населення, забравши з дому останні пожитки, йшло на село вимінювати їх на якогось півпуда картоплі* (Ю.Збанацький).

4. Хтось. *Коли якийсь цікавий пробивався крізь юрбу до церкви, всі як один повертали голови до дверей* (М.Коцюбинський); – *Зате на роботі спокій олімпійця! – зауважила Марися. – Ні, якась таки закохається* (О.Гончар).

5. Вживається для підкреслення рис, якостей людей, предметів і т. ін., що викликають нерозуміння, здивування. – *Це якесь диво, а не молодиця* (І.Нечуй-Левицький); [Мар'яна:] *Чудна я стала якась – й сама не знаю, що робиться зо мною* (С.Васильченко); *Розчинилися двері, ввійшла якась тараня в віцмундирі* (Г.Хоткевич).

6. Який кількісно наближається до чого-небудь; ще більший, ніж щось; точно не визначений. *За якихось півмилі був берег* (З.Тулуб); *Сьогодні він не спав цілу ніч. Лише ранком задрімав якусь годину* (І.Микитенко).

ЯКІСНИЙ. Прикм. від **якість**: *якісний аналіз, якісні зміни, якісні прикметники, якісні показники.* У значенні "високоякісний; доброякісний" вважається розмовним.

ЯК-НЕБУДЬ - ЯКОСЬ -ЯКОСЬ - ЯК ОСЬ

Як-небудь, *присл.* 1. Якимсь чином; так або інакше. [Деві:] *Я й сам собі як-небудь дав би раду* (Леся Українка); *Заберіть дітей у другу хату, втихомирте як-небудь* (М.Коцюбинський); – *Мені тут хоч би цього строку як-небудь добути* (А.Головко).

2. Не досить добре; недбало, абияк. *Нащо ти, дочко, над тим свою голову морочиш та очі збавляєш? Помережила б там як-небудь та й годі* (Панас Мирний).

3. Колись у майбутньому; як знайдеться час. *Я як-небудь заїду* (Панас Мирний).

Якось[1], *присл.* 1. Вживається при вираженні непевності, невизначеності способу дії; якимсь чином; не ясно, як саме. *Хома балакав із сватом та все якось чудно та неспокійно поглядав на стару* (М.Коцюбинський); *Він зрозумів, що велике й чисте кохання палає в серці молодого табунника і треба якось допомогти йому добитися свого щастя* (З.Тулуб); *Газик їхній якось аж весело гайнув від двору* (О. Гончар).

2. Невідомо чому, з якої причини. *Любий дядьку! Справді мені якось аж дивно, що я ніяк не можу з Вами побачитись* (Леся Українка).

3. Ненароком, випадково. – *Ну та й гарна ж оця Тодозя, враг її матері! – не втерпів і якось несамохіть прохопився Єремія* (І.Нечуй-Левицький); *Звісно, це ж була чистісінька випадковість, що Тоня з Віталиком женуть один рядок, дівчина сама якось опинилася в цьому рядку в останню мить* (О.Гончар).

Якось[2]**,** *присл. часу.* Одного разу (вживається тоді, коли важко визначити час дії). *По усіх тих випадках та бідах мати якось стрінулася із Чайчихою* (Марко Вовчок); *Якось вони собі гуляли Удвох на вулиці*

(Т.Шевченко); *На вищих курсах у столиці Вона училась, – і якось До нас, мов перелітній птиці, їй завітати довелось* (М.Вороний); *Якось раз увечері панич кличе мене до себе в хату* (Панас Мирний); *Поїхав якось Семен до глинища* (Г.Хоткевич).

Як ось, *част. з част. Ходили там чи не ходили, Як ось вернулись і назад* (І.Котляревський); *Петро мчавсь на нього з шаблею. Уже близько. Як ось кінь – тиць! Зупинивсь над проваллям* (П.Куліш).

ЯКРАЗ, *присл., част.* У цей час, саме тощо. *Паллант Евандрович наскоком Якраз Гібсона і насів* (І.Котляревський); *Вранці-рано, в Пилипівку, Якраз у неділю, Побігла я за водою* (Т.Шевченко); *Пором був якраз на цьому березі* (Ю.Смолич); – *Через три тижні – якраз рік* (О.Гончар).

ЯКЩО - ЯК ЩО

Якщо, *спол. умовний.* Коли. *Ой піду я в гай зелений, Посажу я руту; Якщо зійде моя рута – Останусь тута* (Т.Шевченко); *Якщо вони добре працюватимуть, то щось зароблять* (Григорій Тютюнник).

Як що, *присл. із займ. "Полетимо ночувати в Чуту. Як що буде робитися, Відтіль буде чути"*(Т.Шевченко); [Хуса:] *А Марція вже звісно доглядиться, як що не до ладу в уборах буде* (Леся Українка); *Вибачайте, але я гадаю, що вже що як що, а свої власні вірші чей я розумію?* (О.Маковей); *Вони в житті не сердилися й разу. І діти гарні, й любий чоловік. Але як що вважали за образу, – вони мовчали страшно і навік* (Л.Костенко).

ЯЛ - ЯЛИК

Ял, -а. Коротка й широка весловo-вітрильна шлюпка з двома, трьома або чотирма парами весел.

Ялик, -а. Невелика шлюпка з однією або двома парами весел.

ЯЛИНА - ЯЛИЦЯ - СМЕРЕКА

Ялина *(Рісеа).* Високе хвойне вічнозелене дерево родини соснових.

Ялиця, -і, *ор.* -ею *(Ahies).* Високе вічнозелене дерево родини соснових з густою пірамідальною кроною, м'якою плескатою хвоєю і великими шишками.

Смерека. Місцева (західноукраїнська) назва ялини звичайної.

ЯЛОВИЙ - ЯЛОВИЧИЙ

Яловий. Який не дає приплоду (про самиць сільськогосподарських тварин); *розм.* – неродючий (про землю), а також переносно: *ялова корова, ялова земля.*

Яловичий. Який стосується яловичини – м'яса великої рогатої худоби, а також шкіри з неї: *яловиче м'ясо, яловичі чоботи.*

ЯНИЧАРИ, -ів, *мн. (одн.* яничар, -а). 1. У султанській Туреччині – солдати регулярної армії, створеної в XIV ст. Спочатку комплектувалися з юнаків, які потрапили в рабство, пізніше – шляхом насильницького набору з примусово навернутого в іслам християнського населення підкорених країн. [Юсуф:] *Яничари! сюди, на поміч! Яничари! військо! бий тривогу!* (І.Нечуй-Левицький); *Охороняючи гурт людей од яничарів, полягли усі до одного козаки сотника Петра Недолі* (М.Стельмах).

2. *перен.* Зрадники, які, перекинувшись до чужинців, активно, люто

борються проти свого народу. *Що ж, яничар завжди боявся свободи, він не знаходить пристанівку серед рідного народу, який виборов для себе волю, а тому в боротьбі з нею не дотримується елементарних засад моралі й етики* (Р.Іваничук); *У дзвони бий, Холодний Яре, До кола братнього збирай. Не дай же знову яничарам Замордувати рідний край!* (М. Негода).

ЯПОНО-... - ЯПОНСЬКО-...

Японо-... Перша частина складних слів, що означає "який стосується Японії, японців"; пишеться через дефіс: *японо-китайські відносини.*

Японсько-... Те саме, що **японо-...**, але вживається переважно стосовно японської мови: *японсько-англійський словник.*

ЯРД, -а. Одиниця довжини в англійській системі мір, яка дорівнює трьом футам (91,44 см).

ЯРИЙ - ЯРОВИЙ

Ярий[1]. Який дає урожай в рік посіву, однорічний; який народжується, виводиться навесні; молодий: *яра пшениця, ярі зернові культури, ярий ріпак, ярі бджоли.*

Ярий[2]. Яскравий; яскраво-зелений; світлий, білий: *ярий віск, ярий мед. Море., переливалось то темною крицею, то ярим смарагдом* (Леся Українка); *З-за обрію сонце поволі, Мов огненне коло, підводиться чисте і яре* (Л.Первомайський); *Ой зсучу я яру свічку та пушу на річку* (П.Чубинський). Пох. **яро**.

Ярий[3]. Який виражає сильний гнів, лютий; сповнений гніву, обурення; палкий, пристрасний; дуже сильний, надмірний. *Сам Турн стоїть ні в сих ні в тих; Скрізь ярим оком окидає* (І.Котляревський); *Андрія Івановича., розбирав ярий сміх* (Ю.Смолич); *Ще ярими дощами весна не сипле, а жайворонок виманює господаря з плугом* (М.Стельмах). Пох.: **ярість, яро**.

Яровий. 1. Який проводиться навесні; який буває весною; весняний: *ярові польові роботи, яровий дощ.*

2. Те саме, що **ярий[1]:** *ярові хліба, ярові рослини.*

ярка див. **ягниця.**

ярмарок див. **базар.**

яровий див. **ярий.**

ЯСИР, -у. Бранці, полонені, яких захоплювали турки й татари під час розбійницьких нападів на українські, польські, російські землі. *Султанські турки і татари Ясир виводили з села* (М.Рильський); – *Тут, у дикому полі, нема де ховатися від татарських наскоків. Рідко минає рік, щоб вони не приходили по ясир* (З.Тулуб); [Яким:] *Забрали мене татари в ясир та й продали на каторгу турецьку* (Б.Грінченко).

ЯСКРАВІТИ - ЯСКРАВІШАТИ

Яскравіти. Виділятися яскравими барвами, кольорами, сяяти яскравим блиском. *Яскравіє на Грині нова палахкучо-пурпурова сорочка* (О.Гончар).

Яскравішати. Ставати яскравішим. *Грім пробігає над головами юнаків, блискавки яскравішають* (В.Бабляк).

ЯСНИТИ - ЯСНІТИ - ЯСНІТИСЯ, ЯСНИТИСЯ - ЯСНІШАТИ

Яснити, -ню, -ниш, *перех.* Робити щось ясним. *Опада останнє листя і*

яснить алею (М.Рильський).

Ясніти, *неперех.* Ставати ясним, яснішим, розвиднятися тощо; виділятися світлим, яскравим кольором, виднітися (про щось світле, яскраве). *Обличчя його помалу ясніє* (С.Васильченко); *Ніч відходила, даючи місце дневі. Досить сказати, що ясніло все більше й більше* (Ю.Яновський); *Вода в ставках ясніла, ніби ставки відчиняли очі, щоби глянути на світ* (Б.Лепкий); *Далеко на узліссі ясніло два білих намети* (Н.Рибак); *їм не дано дізнатися, чому, Коли ридаю, на душі світліє. А я слізьми увесь тягар зніму І, наче день після дощу, яснію* (Г.Чубач).

Яснітися, яснитися. Виділятися світлим, яскравим кольором, виднітися (про щось світле, яскраве). *То ж мокрий прибережний пісок, що лежить смугою вподовж синьої річеньки, – і ясніється, і блищить* (А.Кримський); *Розходилися вони вже коли небо на сході яснілося до них* (О.Гончар); *Як місяць ясниться* (Марко Вовчок).

Яснішати. Ставати яснішим, світлішим. *А небо все яснішало* (І.Нечуй-Левицький); *Лагідні очі оживали, яснішали* (О.Копиленко); *На серці в Бачури яснішало* (М. Чабанівський); *Дедалі чоло його яснішало* (О.Соколовський).

ЯЧМІННИЙ - ЯЧНИЙ

Ячмінний. 1. Який стосується ячменю як рослини: *ячмінний колос, ячмінний корінь, ячмінне поле.*

2. *зрідка.* Те саме, що **ячний.**

Ячний. Одержаний із зерен ячменю, виготовлений з продуктів їхньої обробки: *ячні крупи, ячне борошно, ячний хліб.*

ЯЩИК - СКРИНЬКА - ШУХЛЯДА

Ящик, -а. Посудина з дощок, фанери тощо для зберігання або транспортування чогось.

Скринька. 1. Висячий ящик: *поштова скринька, скринька для скарг і пропозицій.*

2. Маленька скриня; шкатулка.

Шухляда. Висувний ящик шафи, комода, стола, буфета тощо.

ЯЩІР - ЯЩУР

Ящір, ящера. 1. Ссавець з подовженим тілом, укритий зроговілими пластинками.

2. Вимерлий плазун.

Ящур, -у. Гостра інфекційна хвороба парнокопитих тварин і людини.

Наукове видання СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

ГОЛОВАЩУК Сергій Іванович

словник-довідник

З УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО СЛОВОВЖИВАННЯ

Видавництво "Наукова думка"

Оформлення художника *М.А. Панасюк*

Художній редактор *І.П. Савіцька*
Технічний редактор *Т.М. Шендерович*
Коректор *Е.В. Малиновська*
Оператор *В.Г. Каменькович*
Комп'ютерна верстка *Т.О. Ценцеус*
ISBN 966-00-0350-1
Підп. до друку 05.11.2004. Формат 84x 108/32.
Папір офсетний № 1. Гарн. Таймс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 26,04. Ум. фарбо-відб. 26,04.
Обл.-вид. арк. 34,53. Тираж 5000 прим.
Зам. 4-2298
Видавництво "Наукова думка"
Р.с. № 05417561 від 16.03.95
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3
АТ "Віпол" 03151 Київ 151, вул. Волинська, 60